

**T.C.
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**OSMAN bin ABDURRAHMÂN'IN KİTÂBU'N-NEBÂT'I
(GİRİŞ - GRAMER İNCELEMESİ - METİN - SÖZLÜK - TIPKIBASIM)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mehmet GÜMÜŞKILIÇ**

**Hazırlayan
Kâmile HASAR**

İstanbul - 2009

ÖZET

Hayatın her alanında karşımıza çıkan bitkiler, uyum sistemleri sayesinde her türlü iklim ve bölgesel şartlara rağmen dünyanın her köşesinde varlıklarını sürdürebilmektedirler. Bitkilerin incelenmesiyle canlılar alemini tanımak, günlük hayatta kullanılacak besinleri ve ilaçları belirlemek mümkündür.

Çevre şartlarının gittikçe bozulduğu, hayat şartlarının sürekli stres oluşturduğu bir ortamda sağlıklı olmak ve bunu devam ettirebilmek önem kazanmaktadır. Hayvanlar içgüdüsel olarak bitkilerin iyileştirici özelliklerinden faydalanabilirler. İnsanlar da ilk çağlardan beri bitkilerin yararlı ve zararlı niteliklerini deneme yanılma yoluyla keşfetmeye çalışmışlardır.

Bitkiler sadece geleneksel ilaçların kaynağı olmayıp aynı zamanda modern ilaç yapımında kullanılan kimyasal bileşenlerin de kaynağıdır. Bunun neticesi olarak, modern tıpta yeni bir dal olan fitoterapi (Yalnız otlarla yapılan tedavi biçimi) uygulama alanına girmiştir.

Bitkilerin şekil özelliklerinden ve kullanım alanlarından bahseden eserler kaleme alınmıştır. Çalışmamıza kaynaklık eden *Kitâbu'n-nebât* da bir botanik kitabıdır. Eser, Osman b. Abdurrahmân tarafından *Kitâbu'n-Nebât* adıyla Matthioli'nin *Materia Medica*'sından tercüme edilmiştir. Eser 1191/1777 yılında tamamlanmıştır. Eser bitkiler ve ağaçlar; onların kullanım alanları, kullanım şekilleri hakkında bilgi vermektedir.

Bu çalışmada; eserin *Kitâb-ı Evvel* ve *Kitâb-ı Sâni* (2a-151b) bölümleri Latin harflerine transkripsiyonlu bir şekilde çevrilmiş, sözlük hazırlanmış ve metnin gramer özellikleri incelenmiştir.

ABSTRACT

Thanks to the system of adaptation, herbs that we encounter in every area of life are able to maintain their lives in all places of the world in spite of the different kinds of climactic and regional conditions. Through the analysis of herbs, it is possible to know the world of beings and to decide on food and medicine that can be used in daily life.

It is coming into prominence day by day to be healthy and to protect health in a world where environmental conditions are getting worse and worse and living conditions are causing stress. Animals are able to make use of the healing powers of herbs instinctually. Human beings, on the other hand, have tried to discover their beneficial and harmful qualities through the method of trial and error since the ancient times.

Herbs are not only the source of the traditional types of medicine but also the source of the chemical components used in the production of medicine. As a result, phytotherapy (the type of healing only through herbs) has entered the field of application in contemporary medicine as a new branch.

There are a number of works that mention the stylistic features and the areas of usage of herbs. *Kitâbu'n-Nebât* that is the source of this study is one of these botanic books. This work is the translation of *Kitâbu'n-Nebât*, which is completed by Osman b. Abdurrahmân in 1191/1777. The work gives information about herbs and animals; their areas of usage and types of usage.

In this study; the parts of *Kitâb-ı Evvel* and *Kitâb-ı Sâni* (2a-151b) of this work are translated into Latin characters, a glossary is prepared, and the grammatical features of the text are examined.

İÇİNDEKİLER

Özet.....	i
Abstract.....	ii
İçindekiler.....	iii
Kısaltmalar Cetveli.....	vi
Önsöz.....	vii

Giriş.....	1

I. BÖLÜM

Dioskorides'in Hayatı ve Materia Medica.....	4
Osman b. Abdurrahmân'ın Hayatı ve Eserleri.....	5
Kitâbu'n-Nebât, Özellikleri ve Nüshaları.....	6
Metnin Oluşturulmasında Gözetilen Esaslar.....	11

II. BÖLÜM

GRAMER İNCELEMESİ.....	12
İMLÂ.....	13
1. Hem (hemze) Hem de (ye) Harfi ile Yazılan Kelimeler.....	13
2. Akkuzatif Ekinin (hemze) ile Yazılması.....	13
3. Farklı Şekillerde Yazılan Kelimeler.....	14
4. “ç” ile Yazılan Kelimeler.....	15
SES BİLGİSİ.....	16
I ÜNLÜLER.....	16
A. Ünlü Uyumları.....	16
A.1. Kalınlık-İncelik Uyumu.....	16
A1.1. -dıkça / -dikçe / -duğça / -dükçe (Zarf-Fiil Eki).....	16
A.1.2. -dık / -dik / -duğ / -dük (Sıfat-Fiil Eki).....	16
A.1.3. -cık / -cik / -cuğ / -cük / -çık / -çik / -çuğ / -çük (Küçültme Eki).....	17
A.1.4. -lık / -lik / -luğ / -lük (İsimden İsim Yapma Eki).....	17
A.1.5. “için” Edatı.....	17

B. Ünlü Düşmesi.....	18
B.1. Derilme-Birleşme.....	18
C. Ünlü Türemesi.....	18
II. ÜNSÜZLER.....	18
A. Ünsüz Değişmesi.....	18
A.1. t > d.....	18
A. 1.1 “t”li Kelimeler.....	18
A.1.1.1 Kelime Başında.....	18
A.1.1.2. Kelime Ortasında.....	19
A. 1.2. “d”li Kelimeler.....	19
A.1.2.1. Kelime Başında	19
A.1.2.2. Kelime Ortasında.....	20
A.1.2.3 Kelime Sonunda.....	20
A.2. k > ğ.....	20
A.2.1. Kelime Başında.....	20
A.2.2. Kelime Ortasında.....	20
A.3. -g- > -v-.....	20
A.4. -r- > -l-.....	21
A.5. b ~ p.....	21
A.5.1. Kelime Başında.....	21
A.5. 2. Kelime Ortasında.....	21
A.6. p- ~ b-.....	21
A.7.v’li Şeklin Korunması.....	22
B. Ünsüz Düşmesi.....	22
B.1. “v” Düşmesi.....	22
B.2. “k” Düşmesi.....	22
C. Ünsüz Türemesi.....	23
C. 1. İkizleşme.....	23
D. Yer Değiştirme (Metatez).....	23
III. ÜNLÜ-ÜNSÜZLER.....	23
A.Genişleme.....	23

III. BÖLÜM

METİN.....	24
Kitâb-ı Evvel.....	25
Kitâb-ı Sâni.....	160

IV. BÖLÜM

SÖZLÜK.....	332
ESERDE GEÇEN BAZI BİTKİLERİN BOŞNAKÇA KARŞILIKLARI.....	411
SONUÇ.....	413
KAYNAKLAR.....	414

V. BÖLÜM

TIPKIBASIM.....	417

KISALTMALAR CETVELİ

A.	: Arapça
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Erm.	: Ermenice
F.	: Farsça
Fr.	: Fransızca
Haz.	: Hazırlayan
İbr.	: İbranice
İng.	: İngilizce
İt.	: İtalyanca
O.	: Osmanlıca
Rum.	: Rumca
s.	: Sayfa
TDK.	: Türk Dil Kurumu
Y.	: Yunanca
Yay.	: Yayımlayan
YY.	: Yayın yeri yok

ÖNSÖZ

Osmanlılarda ilm-i nebât veya nebâtât olarak bilinen botanik, tabî ilimlerin bir dalıdır. Bu alanın konusu bitki türleridir. Bu ilim, bitkilerin özelliklerinden, şekillerinden, bilinmeyen yönlerinden, yarar ve zararlarından bahseder. Bitkiler eczacılık ve tıp ilimlerinde tedavi için, ülkelerin bitki örtülerini tanıma gereği bakımından da coğrafyanın konuları arasında yer almıştır ve daha sonra bu alanlara güzel sanatlar da eklenmiştir.

Çalışmamızın temelini Dioskorides'in *Materia Medica*'sını Türkçeye kazandıran Osman b. Abdurrahmân'ın *Kitâbu'n-Nebât* tercümesi oluşturmaktadır. Eserde yüzlerce bitki ve ağacın yetiştiği alan, bölge, yetiştirme şartları cinsleri ve türleri hakkında bilgi verilmektedir. Bu bitkilerden yapılan yemekler, ilaçlar hakkında da bilgiler yer almaktadır.

İlim ve tekniğin Osmanlılara aktarılmasında mühtedilerin rolü büyüktür. Mehmet İhlâsî, Nuh b. Abdülmennân, Humbaracı Ahmet Paşa, İbrahim Müteferrika gibi isimlerin arasında sayabileceğimiz Osman b. Abdurrahmân'ın da Avusturya veya Macar mühtedilerinden olduğu tahmin edilmektedir.

Çalışmamız, *Giriş*, *Gramer İncelemesi*, *Metin*, *Sözlük ve Tıpkı Basım* bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde ilm-i nebât, Dioskorides ve *Materia Medica*'sı, eserin müellifi Osman b. Abdurrahmân'ın hayatı, eserleri ve son olarak *Kitâbu'n-Nebât* hakkında bilgi vermeye çalıştık.

Gramer İncelemesi bölümünde eserin ses özelliklerini incelemeye çalıştık. Eser XVIII. yüzyılın dil özelliklerini yansıtmakla birlikte yazarın; memleketi olan Bosna ve dolayısıyla Rumeli ağzının özelliklerini de metne taşıdığı görülmektedir. İmlâ konusunda da farklılık gösteren hususlar göze çarpmaktadır. Bunları bu bölümde incelemeye çalıştık.

Metin kısmı, Arap harfli metnin *Kitâb-ı Evvel* ve *Kitâb-ı Sâni* (2a-151b) bölümlerinin Latin harflerine transkripsiyonlu olarak aktarılmasından oluşmaktadır. Metnin *Kitâb-ı Sâlis* ve *Kitâb-ı Râbi* (152a-299b) bölümlerini Selim Gültürk yüksek lisans tezi olarak çalışmıştır.

Çalışmamızda sayfanın başına varak numarası ve her satırın başına satır numarası verilmiştir. Bu şekilde metinde ve sözlük de aranılan kelimelerin daha rahat bulunması amaçlanmıştır.

Sözlük bölümünde, kelimelerin anlamları verilirken metindeki anlamı söz konusu edilmiştir. Sözlükte yer alan her kelimenin varak numaraları ve satır numaraları (vr. n./st. n.) belirtilmiştir.

Kitâbu'n-Nebât, son günlerde ortaya çıkan sağlıklı hayat, doğal beslenme ve doğal ilaçlarla tedavi arzusuna hitap edebilecek bir eserdir. Eserde hangi bitki hangi hastalığa iyi gelir ve hangi bitki hangi maddelerle, ne kadar miktarda bir araya gelirse hangi hastalığın tedavisinde kullanılır bu gibi hususlar açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bu açıdan metin, günümüz insanına da hitap etmektedir.

Çalışmamız boyunca bana her konuda yardımcı olan tez danışmanım, değerli hocam Doç. Dr. Mehmet Gümüşkılıç'a, eseri temin etmemde ve çalışmamda yardımcı olan hocam Doç. Dr. Mustafa Koç'a, desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen ailem ve mesai arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Kâmile HASAR

İstanbul-2009

GİRİŞ

Bitkilerin türleriyle; morfolojik ve fizyolojik yapılarını tıp, eczacılık ve tarımla ilişkileri içinde inceleyen ilme botanik denir. Bitkiler hakkındaki araştırmalar İslâm bilim tarihinin ilk yıllarına kadar uzanan bir geleneğe sahiptir. Kaleme alınan ilk bitki veya tarım başlıklı eserlerde botanikle tarımın tam anlamıyla birbirinden ayırt edilmediği görülmektedir. İslâm dünyasında botaniğe müstakil bir disiplin olarak yer veren ilk müellif Kindî'dir.

Kindî, Aristo külliyyatını tanıtmak üzere yazdığı eserde ona nisbet edilen *Kitâbü'n-Nebât*'i fiziğe dair eserler arasında altıncı sırada saymış ve konusunu şu şekilde tanımlamıştır: "Bitkilerin mevcudiyetlerinin sebepleri, nitelikleri, özellikleri, genel durumları, bitkiler âlemine has problemler ve kapsamlı cevapları." Fârâbî de yine aynı eser sebebiyle bu ilim dalını fizikî ilimlerin alt disiplinleri arasına koymuş ve konusu için: "Bitki türlerinde ortak olan ve olmayan niteliklerin incelenmesi" açıklamasını yapmıştır. Hârizmî tabii ilimleri tıp, meteoroloji, mineraloji, botanik ve zooloji sıralamasıyla vermiştir. İhvân-ı Safa ise tabii ilimlerin altıncısı saydığı botaniğin konusunu "Bitki türleri, bu türlerin tabii nitelikleri, hangi fizikî coğrafya alanlarında yetiştikleri, kök, gövde, dal, yaprak ve meyvelerinin morfolojisi, insanlara yarar ya da zarar veren yönleri" şeklinde belirlemiştir; İbn-i Sînâ da botaniği tabii ilimlerin altıncı disiplini saymış ve *eş-Sifâ'* adlı ansiklopedik eserinde *et-Tabîciyyât*'ın yedinci kitabını bu branşa tahsis etmiştir. Tarım bilgisini müstakil bir disiplin olarak tabii bilimler arasında tasnif eden kişi ise İbn-i Haldun'dur.¹

---

¹ İlhan Kutluer, "İlm-i Nebât" Maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, s. 134.

İslâm botaniğinin gelişiminde Arapça'ya yapılan tercümelerin payı büyüktür. Aristo'nun *Kitâbü'n-Nebât*¹, Tyanalı Apollonios'un *Kitâbü'l-Filâha*'sı, Teofrastos'un *Esbâbü'n-Nebât*¹, Dioskorides'in *Kitâbü'l-Haşâ'îş*'i ve Demokritos'un *el-Filâhatü'r-Rûmiyye*'si önemli tercüme eserlerdir.,

El-Müsredât diye tanınan kitabıyla İbnü'l-Baytâr'ın İslâm botanik tarihinde özel bir yeri vardır. O, kendisinden önceki Ahmed b. Muhammed el-Gâfikî, Şerîf el-İdrîsî, İbn-i Meymûn ve hocası İbnü'r-Rûmiyye gibi üstatların eserlerinden yararlanmış ve bütün bu literatürün anlamlı bir sentezini ortaya koymuştur. Günümüze ulaşmış en büyük farmakoloji (ilaç bilimi) ansiklopedisi olan bu eserde 2000'in üzerinde basit ilaç tanımlanmıştır ve bunlardan 300'ü aşkını çağının bilgisine göre yenidir. İbnü'l-Baytâr'ın, Dioskorides'in *Materia Medica*'sının içindeki müphem terimleri izah etmek için yazdığı açıklamalar da onun botanik terminolojisine ne kadar hâkim olduğunun bir kanıtıdır.²

Gezgin ve coğrafyacıların gezdikleri ülke ve coğrafyaların bitki örtüsü hakkında verdikleri bilgilerde botanik ilimlerin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bunlar arasında İbn-i Batûta, İbn-i Havkal ve İdrîsî'yi sayabiliriz.

Osmanlılar'ın botanik literatürüne olan ilgilerinin Dioskorides, İbnü'l-Baytâr ve İbnü'l-Avvâm'ın eserleriyle *el-Filâhatü'n-Nabâtiyye* üzerinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Dioskorides'in kitabına İtalyan bilgini Pierre Andre Matthioli'nin yazdığı Latince şerh, Belgrad Divanı tercümanı Osman b. Abdurrahmân tarafından *Kitâbü'n-Nebât* adıyla ve bazı ilavelerle Türkçe'ye kazandırılmıştır.³

²İlhan Kutluer, "İlm-i Nebât" Maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, s. 136.

³*a.g.e.*, s. 136.

Osmanlı medreselerinin müfredat programında yer almamasına rağmen medrese mensupları botaniğe ilgisiz kalmamışlardır. Onlar, bitkilerle ilgili bilgileri; ya hayvanlarla madenler yanında bitkilerden de bahseden ‘*Aca’ibu’l-mahlûkat* ve *Harîdetü’l-‘Acâ’ib* gibi coğrafya-kozmografya kitaplarından dolayı yolla ya da *Hidâyetü’l-hikme* ve *Hikmetü’l-‘Ayn* gibi hikmet kitaplarının mevâlid-i selâseden bahseden kısımlarını okurken yine dolaylı olarak elde ettikleri gibi, İbnü’l-Baytâr’ın tıp müfredatıyla ilgili kitaplarını incelerken doğrudan temin ediyorlardı. Medreseliler bunların dışında özellikle mevâlid-i selâseden bahseden kitapları okumak, bahçe ve tarla ziraatı ile ilgili eserleri incelemek suretiyle bitkilerden haberdar oluyorlardı.⁴

Modern anlamda sistemli botanik öğretimine ilk defa 14 Mart 1827 tarihinde açılmış Tıbhâne-i Âmire ve Cerrahhâne-i Âmire askerî okullarında başlandı ve dersler tabip muallim İstefan Karateodori tarafından verildi. 1839’da bu iki okul Mekteb-i Adliyye-i Tıbbiyye adıyla birleştirildi başına Avusturyalı doktor Kari Ambros Bernard’ın getirilmesinden sonra daha sistemli hale gelen öğretim, Bernard’ın yazdığı Fransızca botanik ders kitabının Karateodori ve daha sonra hekimbaşı olan Salih Efendi tarafından okutulmasıyla sürdürüldü. Hekimbaşı Salih Efendi uzun yıllar Mekteb-i Adliyye-i Tıbbiyye’de, 1867’de kurulan Mekteb-i Mülkiyye-i Tıbbiyye’de (sivil tıbbiye) ve 1908’de bu iki okulun birleştirilmesiyle meydana getirilen Darülfünun Tıp Fakültesi ile ona bağlı Eczacı Mekteb-i Âlisi’nde hocalık yapmış ve kısmen tercüme, kısmen telif ederek hazırladığı *İlm-i Nebâtât-ı Tıbbiye* adlı eseriyle yine kendi çevirisi olan *Kitâbü’n-Nebâtât’ı* okutmuştur. Modern botanik ilminin asıl kurucusu olarak Hacı Ali Paşa’nın yardımcısı Esad Şerafeddin Bey (Köprülü) kabul edilmektedir. Esad Şerafeddin Bey en ünlüleri *Nebâtât-ı Saydalâniye* (1912) olan birçok botanik kitabının sahibidir. Türkiye’de ilk defa tıbbî

---

⁴Cevdet İzgi,, *Osmanlı Medresesinde İlim*, İz Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 177.

bitkiler bahçesi, tropikal bitkiler serası ve botanik öğretimi uygulama çalışmaları için laboratuvar kuran kişi ise muallim Şerafeddin Tevfik Bey'dir (Tertemiz).⁵

DİOSKORİDES'İN HAYATI VE *MATERIA MEDICA*

Pedania soyundan Pedanios lakabıyla anılan Yunanlı hekim Dioskorides, Anavarza veya Kilikya memleketlerinde M.S. I. yüzyılda doğmuştur. Farmakoloji bilgini olan Dioskorides, Roma imparatoru Neron'un ordusunda cerrah olarak seferlere katılmış, gittiği yerlerde gördüğü bitki ve minerallerin niteliklerini, coğrafi dağılımını ve tıbbî özelliklerini inceleme imkânı bulmuştur.

Yaklaşık M.S. 70'li yıllara doğru yazdığı beş kitaplık eseri Yunanca *Peri Hyles İatrikes* olarak bilinen eser, Latince'ye *De Materia Medica* ve Türkçe'ye *İlaç Bilgisi Üstüne* şeklinde çevrilmiştir. Eserde 600 kadar bitki tanımı yapılır ve ilaç olarak kullanılabilen 1000 kadar maddeden söz edilir. Yunanca aslından birçok dile çevrilen eser yüzyıllar boyunca temel başvuru kaynağı niteliğini korumuştur.

I. yüzyıldan, XVIII. yüzyıla kadar bütün Avrupa'da tıp, eczacılık, ağaç bilimi alanlarında ana refanslardan biri olarak kabul edilen *Peri Hyles İatrikes* erken dönemde Süryanice ve Arapça'ya tercüme edilmiştir. Dioskorides, doğuda Galenos (Calinos) ve Hippokratés (Bokrat) ile antik tıp ve botanik biliminin üç öncüsünden biri kabul edilmiştir.⁶

⁵ İlhan Kutluer, "İlm-i Nebât" Maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, s. 136.

⁶ Mustafa Koç, "Pedanius Dioscorides'in Hyles İatrikes'i, Andrea Mattiholi'nin *Materia Medica*'sı ve Türkçe Çevirisi Kitâbu'n-Nebât", *I. Ulusal İslam Elyazmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Türkçek, İstanbul 2007, s. 144.

Materia'nın en eski nüshası⁷ 512 tarihinde Juliana Anicia'ya sunulan Bizans tarzı 383 bitki illüstrasyonu içeren yazmadır (Vienna, Nationalbibliothek, Cod. Med. Gr. 1, Dioscorides).⁸

Eser Yunanca'dan Süryânice'ye ilk olarak Huneyn b. İshâk tarafından çevrilmiştir. Süryanice'den Arapça'ya ise Mihrân b. Mansûr b. Mihrân tarafından tercüme edilmiştir. Daha sonra bu tercüme Farsça'ya aktarılmıştır.⁹

İtalyan bilgini Pierre Andre Matthioli tarafından 1565 yılında şerh edilmiş olan *Materia Medica*, Belgrad Dîvânı tercümanı Osman b. Abdurrahmân tarafından da *Kitâbu'n-Nebât* (1777) adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

OSMAN b. ABDURRAHMÂN'IN HAYATI ve ESERLERİ

Osman b. Abdurrahmân'ın¹⁰ Avusturya veya Macar mühtedilerinden olduğunu söyleyenler olduğu gibi, Boşnak olduğunu dile getiren âlimler de vardır. Mühendishane'nin ilk hocalarından olan mütercim XVIII. asrın ikinci yarısında, Köprülü Hafız Ahmed Paşa'nın valiliği sırasında Belgrad Divanı'nda ikinci tercüman olarak Osmanlılarla Avustralyalılar arasında tercümanlık yaptığı bilinmektedir. Yazarın 1200/1786 yılında öldüğü tahmin edilmektedir.

Osman b. Abdurrahmân, Hafız Ahmed Paşa'nın teşvikiyle ilmî çalışmalara başlamıştır. Hollandalı tabip ve coğrafyacı âlimlerden Bernhard Varenius (1600-

⁷Bu nüsha Unesco tarafından 1998' de dünya mirası olarak kabul edilmiştir.

⁸Mustafa Koç, "Pedanius Dioscorides'in Hyles Iatrikes'i, Andrea Mattioli'nin Materia Medica'sı ve Türkçe Çevirisi Kitâbu'n-Nebât", *I. Ulusal İslam Elyazmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Türkçek, İstanbul 2007, s. 144.

⁸ a.g.e., s. 144.

⁹Cevdet İzgi, *Osmanlı Medresesinde İlim*, İz Yayıncılık, İstanbul 1997, s.180.

¹⁰ Mühtedi olan Osman b. Abdürrahmân, bazı metinlerde adını Osman b. Abdülmennân olarak da kaydeder.

1676)'un neşrettiği *Geographia Generalis in qua Affectiones Generales Telluris Explicantur* adlı eserini Nemce dilinden (Almanca) 1165/1751 yılında, *Tercümetü Coğrafyati Varenius* adıyla tercüme etmiştir. Varenius'un eseri ilk olarak 1650 yılında Amsterdam'da basılmış ve daha sonra Newton tarafından 1681 yılında Cambridge'de ikinci baskısı yapılmıştır. Eserin 1755 yılında Fransızca, 1763 yılında da İngilizce tercümesi yayınlanmıştır.¹¹

Osman b. Abdurrahmân daha sonra İtalyan bilgini Pierre Andre Matthioli'nin Dioscorides'in *Materia Medica* adlı esere yaptığı şerhi Lâtince'den Türkçe'ye çevirmiş, esere *Tercümetü Kitâbu'n-Nebât* adını vermiştir. 1770-1774'te Osmanlı-Rus Harbi patlak vermiş, arkadaşlarının tavsiyesi üzerine geometriden ve harp sanatından bahseden *Hedyyet'ül-Mühtedf* adlı Arapça eseri meydana getirmiştir. Eseri Almanca ve Fransızca kitaplardan tercüme yoluyla oluşturmuştur. *Tercüme-i Kitâb-ı Ma'rifet el-Taktîr* adlı eseri ve zeylini 1782'de tercüme etti.¹²

KİTÂBU'N-NEBÂT, ÖZELLİKLERİ ve NÜSHALARI

Şimdi de çalışmamızın temelini oluşturan *Kitâbu'n-Nebât* adlı eserin özelliklerinden ve nüshalarından söz edeceğiz. Tezimize kaynaklık eden nüsha Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 5505 demirbaş numaralı Matthioli'nin *Materia Medica*'sının Osman b. Abdurrahmân tarafından çevirisidir. *Kitâb al-Nebâat* adıyla kayıtlı eser 330x215, 245x115 ebatında, 60 (indeks) + 298 (metin) : 358 varaktır. Her sayfada 25 satır vardır. Eser nesih hattıyla kaleme alınmıştır.

¹¹ *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi*, C. 1, IRCICA, İstanbul 2000, s. 157.

¹² Ramazan Şeşen, "Belgrad Divanı Tercümanı Osman b. Abdülmennân ve Tercüme Faaliyetlerindeki Yeri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi 1995-1997*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1997, s. 306.

Kitâbu'n-Nebât'ın birçok dille tercüme edildiğinden bahsetmiştik. İtalyan tabipçi ve botanikçi olan Pierre Andre Matthioli, kendisinden önce yaşamış botanikçilerin çalışmalarından ve seyahatlerinden edindiği bilgilerle 1548 yılında Dioscorides'in *Materia Medica*'sını İtalyanca ve 1554 yılında Latince olarak Venedik'te yayınlamıştır. *Commentarii in Sex Libros Pedacii Dioscoridis* adındaki bu şerhte adı geçen bitki ve hayvanlar resimlenmiştir.¹³

Osman b. Abdurrahmân, *Materia Medica* tercümesine, eserin mukaddime (vr. 1b-2b) kısmında bahsettiği kadarıyla yanında tercümanlık yaptığı Köprülü Hafız Ahmed Paşa'nın isteği üzerine başlamıştır. 1184/1770 yılında müsveddesini tamamladığı eserin temize çekilmesi 1191/1777 yılında gerçekleşecektir. Çünkü 1770-1774'te Osmanlı-Rus Harbi patlak verir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi yazar bu sıra *Hediyyet'ül-Mühtedî* adlı Arapça eser üzerine çalışır. 1777 yılında yani I. Abdülhamid döneminde esere son şeklini verir ve eseri Melek Mehmet Paşa'ya sunar. Bu eser Batı dillerinden Türkçe'ye çevrilen ilk botanik kitabıdır.

Osman b. Abdurrahmân; Matthioli'nin çalışması üzerine bir takım eklemeler, düzeltmeler yapmıştır. Mütercim kullanım kolaylığı için eserin başına bitki adları indeksi hazırlamıştır. İndeksten metne göndermeler, ^ا (elif), ^ب (be), ^ج (cim), ^د (dal) harfleri ile yapılmıştır. Her bitkinin karşısında varak numarası ve hangi harfin altında olduğu belirtilmiştir. Bu da aradığımızı daha kolay bulmamızı sağlamaktadır. Bu kolaylığın ancak yazmanın kopyalarında satır, varak eşitliği sağlandığında mümkün olacağı mütercim tarafından ifade edilmiştir (vr. 3b-4a). Eserde kullanım kolaylığı sağlayan bir diğer nokta ise başlıkların kırmızı mürekkeple yazılmasıdır.

¹³Ramazan Şeşen, "Belgrad Divanı Tercümanı Osman b. Abdülmennân ve Tercüme Faaliyetlerindeki Yeri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi 1995-1997*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1997, s. 311.

Mukaddime kısmından sonra toplam 955 bitki alfabetik olarak sıralanır (vr. 5b-13b). Bundan sonra bitkiler kullanıldıkları hastalık ve tedavi şekilleri için alfabetik olmayan gruplar halinde sıralanırlar. Başlarına hangi hastalık için oldukları belirtilir (14a-61a). Bundan sonra metne geçilir. Metin de kendi içinde dört kitaba ayrılır.

Birinci kısım, “Kitab-ı Evvel” başlığını taşır (2a-68a). Yazar bu kısımda tekrar birden başlar ve sayfalarını numaralandırır. Bu kısımda büyük, küçük ağaç ve çalılardan bahseder: “ *Kitāb-ı Evvel*: Der-beyān-ı envā‘ü’l-eşcār yā‘ni her dürlü ağaçlar beyānındadır. Gerek kıddi büyük olup şecere-i ‘azīme olsun meşe ve çam ağacı gibi ve gerek kıddi küccük olup çalı envā‘ından gül ve yāsemīn, fındık ağacı gibi olsun bu kitābda her biriniñ evşāf ve tabī‘atı ve havāşş ve menāfi‘i ‘ale’l-infirād başka başka bāblarda beyān olunsa gerekdir. Hāḫḫ sübhānehu ve te‘āla tevfiḫ eyleye.”

Bölümün bitiminde yüz otuz ağaçtan bahsettiğini ve asıl nüshanın sonunda birkaç ottan bahsedildiğini fakat kendisinin onları başka bir bölümde zikrettiğini kaydeder: “Bi-avni-illāhi te‘āla kitāb-ı evveliñ tercümesi bunda tamām olmuşdur. Bākī kalan üç kitābıñ daḫi tercümelerin ḫāḫ sübhānehu ve te‘āla ‘an-ḫarīb müyesser eyleye, āmin. Ma‘lūm ola ki bu kitāb evvelde eşcārdan yüz otuzdan mütecāviz eşcār beyān olunmuşdur. Aşıl nüşhaniñ kitāb-ı evveliñ ibtidāsında bir kaç nebāt zıkr olunmuşdur. Velākin bunlar eşcār olmadığından anları ḡayrı maḫalle te‘ḫīr eyledik.”

İkinci kısım, “Kitab-ı Sāni” başlığını taşır (68b-151b). Burada mutfaklarda kullanılan sebze ve bahçelerde yetiştirilen ot ve çiçeklerden bahsedilmektedir: “*Kitāb-ı Sāni*: Bu kitābda zehāyir ve maḫbaḫda isti‘māl olunan sebzevāt ve baḡçe ve bostānda bulunan otlar ve şükūfeler ve bunlara münāsebet ile el-ḫāḫ otlar beyān olunur.”

Bölümün sonunda yazar iki yüz otuz kadar ot hakkında bilgi verdiğini yazar: “Allah te‘ālanîñ ‘avn ve ‘ināyetiyle kitāb-ı şānî bunda tamām oldu ve içinde iki yüz otuz kadar otlar zıkr ve beyā(n) olunmuşdur. Şimden şoñra kitāb-ı şālîse şurū‘ edelim haq subhāne ve te‘āla anîñ daħi itmāmını müyesser eyleye.”

Üçüncü bölüm, “Kitāb-ı Sâlîs” başlığını taşır (152a-236a). Bu bölümde tabiatı acı ve sıcak olan dağ, taşlık, ova; deniz ve ırmak kenarında yetişen bitkilerden bahsedilir: “*Kitāb-ı sâlîs*: Bu kitābda ekşeriyā tab‘aları hārr ve mezāqları acı olan otlar ve kökler beyān olunsalar gerekdir. Gerek bu taraf diyārında bulunmuşlar ve gerek diyār-ı ba‘ideden gelsinler ve gerek bāğçelerde ve gerek şahrālarda ve tağlarda bulunsunlar meger ki ba‘zı otlar tabī‘at-ı mezkūre üzere degil iken münāsebet ve müşābehet-i şekl sebebiyle ilhaq oluna, nitekim maħallinde fehm olunur.”

Dördüncü ve son kısım ise “Kitāb-ı Râbî” başlığını almıştır (236b-299b) Burada tabiatları soğuk olan ve bazen zehirli yani zararlı bazen de faydalı bitkilerden bahsedilir: “*Kitāb-ı râbî*: Bu kitābda ekşer tabī‘atları bārid ve yābis olan veyā zatlarında semūm olan veyā anlara tebi‘yyet ile zikirleri ehemm olan ve ba‘zı nādir olan ve anlarıñ beyānındadır.”

Üçüncü ve dördüncü bölümlerin sonunda yazar bilgi vermemektedir.

Eserde takip edilen yol şu şekildedir: Öncelikle bitkinin veya ağacın hangi bölgelerde, hangi iklim şartlarında, nasıl yetiştirildiği, boyu, çiçekleri, kökleri hakkında bilgiler verilir. Bitkilerin Arapça, Türkçe, Latince, Yunanca, Boşnakça karşılıkları verilmiştir. Daha sonra her bitki için tabi‘atı, menâfi‘-i dāhilesi ve menâfi‘-i haricesi yani insanın iç ve dış hastalıkları ile ilgili faydaları anlatılır. Eserde sadece bunlardan haber verilmez, bitkinin bilinen yanlış bilgileri düzeltilmeye

çalışılır, bilinmeyen özellikleri hakkında, karıştırılabilecek bitkiler arasındaki farklar ifade edilir. Hangi bitki mutfakta, hangi ağaç sanayide ve yapıda, hangisi eczacılıkta kullanılır, hangi ilaç için hangi bitkiden ne kadar gereklidir bunlar açıkça vermeye çalışır. Ve bulunamayan bitkilerin yerine kullanılabilecek bitkilerden de bahseder.

Kitâbu'n-Nebâf ın İstanbul kütüphanelerinde bulunan diğer nüshaları:

Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar, nr. 3242. Talik yazı ile 55 (indeks)+290 (metin) olmak üzere 345 varak, 185x90, 230x150 mm. ebadında, her sayfada 25 satır vardır.

Süleymaniye Ktp. Reşid Efendi, nr. 709. Nesih yazı ile 299 varak, 1201 yılında Konya'da Seyyid Muhammed b. Seyyid Ömer tarafından istinsah edilmiştir.

Millet Ktp., Veliyüddin Efendi, nr. 2486. Nesih yazısı ile 59 (indeks)+250 (metin) olmak üzere 309 varak, 335x195, 235x110 mm. ebadında, Sandalcızâde İbrahim tarafından 1207 yılında istinsah edilmiştir.

İstanbul Üniv. TY, nr. 1221. Nesih ile 293 varaktır. 150x255, 870x18,5 mm. ebedanda her sayfada 25 satır vardır. 1858-59 tarihinde Seyyid Ali Rıza tarafından istinsah edilmiş olan bu nüshada indeks yoktur.

Cerrahpaşa Tıp tarihi, nr. 19/1. Nesih yazı ile yazılan nüsha 298 varaktır, 204x293, 119x237 mm. ebadındadır. 1214 yılında istinsah edilmiştir.

Osman b. Abdurrâhman'ın *Kitâbu'n-Nebâf* ı yukarıda ifade etmeye çalıştığımız tarihi ve içerik özellikleri bakımından botanik, eczacılık ve sosyal hayata

katkıları düşünülduğünde önemli bir eserdir. Eserin hem ziraatçıların hem biyologların hem de alternatif tıpla ilgilenenlerin dikkatini çekeceğini ümit ediyoruz.

METNİN OLUŞTURULMASINDA GÖZETİLEN ESASLAR

1) Metin, Eski Anadolu Türkçesi metinleri için kullanılan transkripsiyon alfabesiyle Latin harflerine çevrilmiştir.

2) Metnimizi Latin harflerine aktarırken varak numaraları sayfa başlarına parantez “()” içinde; satır numaraları ise köşeli parantez “[ ]” içinde yazılmıştır.

3) Metinde yazarın yanlış ve eksik yazdığını düşündüğümüz kelimeler ile ilgili düzeltmeleri dipnotlarda belirttik.

4) Metnimiz XVIII. yüzyıl metnidir. Bu sebeple metnimizdeki kelimelerin büyük bir çoğunluğu günümüze uygun olarak okunmuştur.

5) Günümüzde d’li olan kelimeler metinde t’li olarak yazılmıştır. Biz bunu “t(d)” şeklinde ifade ettik (Anaṭ(d)olu, t(d)olu, t(d)ura, t(d)amla,).

6) Bazı “ء” hemzeli kelimeler hem hemzeli hemde “ج” ye’li olarak yazılmıştır. Bizde metnimizde bunları “‘(y)” şeklinde yazdık (mā‘(y)il , sâ‘(y)il, sâ‘(y)ir).

7) Akkuzatif eki bazen “ء” hemze ile yazılmıştır. Biz metinde bunu “‘ı(yı)-‘i(yi)” şeklinde yazdık (yara‘ı(yı), mǎzū‘ı(yı), şafrā‘ı(yı), kâḳule‘i(yi), cümle‘i(yi)).

GRAMER İNCELEMESİ

İMLÂ

1. Hem “ء” (hemze) ile Hem de “ي” (ye) ile Yazılan Kelimeler

māʾ(y)il 4b/13, 5b/10, 7b/18, 8a/10, 8b/10, 11a/14, 14a/12, 15a/11, 18b/11, 19b/7, 20a/5, 22a/23, 25a/19, 26a/4, 26b/1, 27a/8, 27b/11, 28a/5, 30a/4, 32a/18, 33a/12, 37a/2, 37b/10, 38b/4, 39a/9, 40a/7, 41b/11, 42b/21, 43b/12, 44a/25, 48a/12, 48b/5, 49b/6, 51b/3, 52a/22; *sāʾ(y)il* 2a/25, 2b/2, 33b/12, 37b/16, 53b/16, 85b/12, 139b/20; *sāʾ(y)ir* 4a/9, 7a/17, 9a/21, 11a/9, 14a/8, 16a/10, 18a/9, 21a/23, 26b/9, 27a/8, 27b/22, 28b/6, 29b/20, 30a/11, 30b/24, 32b/8, 34a/21, 34b/1, 35b/12, 37a/20, 39b/5.

2. Akkuzatif Ekinin “ء” (hemze) İle Yazılması

yaraʾi(yi) 4a/3, 36a/25, 49b/10, 50a/2, 52a/7, 52b/21, 54b/1, 69a/1; *şafraʾi(yi)* 15a/18, 24b/22, 30a/14, 32b/4, 39b/11, 42a/19; *aʿzāʾi(yi)* 16a/3, 48b/19, 140a/17; *bevvāʾi(yi)* 19a/19; *māzūʾi(yi)* 30b/21; *şuʾi(yi)* 31a/23, 32b/12, 34a/17, 45a/13, 45b/2, 48a/3, 49b/14, 52b/7, 56b/8; *ayvaʾi(yi)* 33b/13; *şofraʾi(yi)* 34a/4, 34b/14, 41a/10; *muşmulaʾi(yi)* 36a/18; *devāʾi(yi)* 37b/22; *sancıʾi(yi)* 39a/5; *aķāķiyaʾi(yi)* 43a/16; *kehrübāʾi(yi)* 51a/6; *maziʾi(yi)* 54b/2; *ħarāret-i mutevassıtaʾi(yi)* 65a/9; *buğdayʾi(yi)* 68b/23, 69b/1; *nişāstaʾi(yi)* 69b/13; *arpaʾi(yi)* 70a/9; *dāruʾi(yi)* 72a/24, 73b/3; *eczāʾi(yi)* 73a/7, 80a/10, 86b/4; *yumurçaʾi(yi)* 73a/8; *yazmaʾi(yi)* 77a/1; *baķlaʾi(yi)* 77a/5; *ırķuʾn-nisāʾi(yi)* 80b/17; *iħtirāk-ı aʿzāʾi(yi)* 80b/17; *ağrıʾi(yi)* 81b/18; *laħanaʾi(yi)* 90b/7, 91a/16; *sıtmaʾi(yi)* 92a/6, 140a/1; *uyuħuʾi(yi)* 93a/23, 93b/19; *şalaťaʾi(yi)* 94a/8; *ħastaʾi(yi)* 94a/20; *iştiħāʾi(yi)* 95b/17; *bāţınaʾi(yi)* 98b/11; *hindibāʾi(yi)* 105a/19; *istiskāʾi(yi)* 131b/24; *çuķaʾi(yi)* 134b/25; *eczā-yi mezküreʾi(yi)* 4b/20; *ruţubet-i mezküreʾi(yi)* 22a/2, 59a/14, 120b/2; *uşāre-i mezküreʾi(yi)* 116a/13; *maşķākīʾi(yi)* 5a/10; *ķāķuleʾi(yi)* 18b/25, 19a/3; *cümleʾi(yi)* 25a/3; *nāzileʾi(yi)* 25b/11, 77a/6; *miʿdeʾi(yi)* 30a/11, 45b/12, 78a/7, 82a/21; *uşāre-i*

mezbûre 'i(yi) 30b/8, 38a/3, 43b/21, 44a/5, 45a/2; *ruṭûbet-i mezbûre 'i(yi)* 81b/10; *kese-i mezbûre 'i(yi)* 96a/14; *sā '(y)ile 'i(yi)* 33b/12; *vişne 'i(yi)* 39b/21; *zamğ-ı 'Arabî 'i(yi)* 43b/5; *vebā 'iyye 'i(yi)* 43b/23, 106a/13; *temregü 'i(yi)* 45a/15, 75b/23, 91a/22, 123a/24; *cüz 'i(yi)* 46b/3; *sirke 'i(yi)* 8b/5, 42b/17, 46b/12, 144a/22; *mā 'ī* 66b/10, 91a/18; *ruṭûbet-i keşîfe 'i(yi)* 64a/9, 66b/14, 83b/6, 95a/16, 95b/25; *ruṭûbet-i fāsîde 'i(yi)* 19b/14, 61b/25, 67b/6, 96b/16, 144a/4; *kimse 'i(yi)* 76a/2, 98a/7, 120a/4; *keşîfe-i sevdāviyye 'i(yi)* 79a/23; *bögrülce 'i(yi)* 79b/21, 80a/5; *penbe 'i(yi)* 82a/8; *mādde 'i(yi)* 96b/16 ; *güve 'i(yi)* 98b/24; *nesne 'i(yi)* 122b/25; *a'zâ-yıbārîde 'i(yi)* 132a/6; *kendi 'i(yi)* 137a/18.

3. Farklı Şekillerde Yazılan Kelimeler

“نقریس 3a/22, 5a/24” kelimesinin aslı bu şekilde iken metnimizde ise hem aslı şekliyle hem de “نقریس 7a/22, 64a/10, 74b/7, 77a/10, 78b/14, 97b/6, 98a/3 ” ve “نقریض 57a/9, 68b/25, 82b/3, 89a/24, 90b/17, 93a/22, 96b/15, 98a/6, 104a/14, 113a/15, 114a/19, 120a/2, 121a/3, 129a/19, 131b/5, 132a/7, 133b/11, 134b/9” şekillerinde de yazılmıştır.

“بیاض 2a/21, 5b/3, 6a/7” kelimesi “ض” ile yazılan bir kelimedir fakat eserde bir yerde “بیاز 5a/3” biçiminde yani “ز” ile yazılmıştır.

“شاه 2a/7, 25b/21, 37a/25” kelimesi, metin konteksinden anladığımız kadarıyla “dal, budak” anlamına gelmektedir. Fakat bu anlamdaki kelime "شاخ" şeklinde yazılır. Metnimizde ise sürekli olarak "شاه" şeklinde yazılmıştır.

“باسور” kelimesi bu şekilde yazılırken metnimizde “باصور 27b/1, 48b/21, 93a/11” şeklinde yazılmıştır.

“فلز ” kelimesi metnimizde “فلس 47b/23-24” şeklinde imlâ edilmiştir.

“کول 2a/3, 2b/9, 4b/2” kelimesinin “و”lı ve “کل 3b/24, 9b/16, 11b/8” “و”sız şekli birarada kullanılmıştır.

“زرع 79b/7, 104b/13, 143a/18, 149b/1 ” aslı bu şekilde iken metinde “زرع 70b/19, 71b/10, 89a/8, 89b/9 ” şeklinde yazılışları da mevcuttur.

“زكّام” kelimesi “Nezle” anlamına gelmektedir. Fakat metinde bu anlama gelen kelime “ نكّام 2b/7, 12b/3, 13b/16, 59b/5 ” şeklinde imlâ edilmiştir.

4. “ç” ile Yazılan Kelimeler

sıçak “sıcak” 3a/7, 7b/15, 11a/10, 14a/22, 15b/19, 17a/16, 22b/9, 69b/17, 70b/1, 73a/9, 75a/3, 110a/18, 142b/22, 145b/25, 150a/25; *sıçaklayın* “sıcak olarak” 4a/6, 7b/15, 8b/5, 9b/7, 10b/22, 11b/14, 12a/5, 13a/11, 14a/11, 29b/8, 69a/12, 69b/3, 72a/18, 108b/7, 131a/19, 144b/22; *inçe* “ince” 3a/10, 4a/9, 7b/17, 8b/17, 9a/16, 12b/23, 13b/19, 16b/10, 20a/5, 23a/10, 24a/7, 34b/17, 42b/22, 48b/7, 69a/4, 79b/10, 100b/10, 102b/18, 124b/8, 133a/16, 141b/21; *inçerek* “Daha ince.” 57a/11, 73b/17, 77b/2, 84a/7, 88b/14; *geçe* “gece” 5a/6, 15b/7, 18b/6, 20b/12, 25a/6, 29b/10, 38b/12, 42b/12, 48a/7, 57b/11, 61b/14, 73a/12, 80a/10, 96a/1, 113b/15, 121a/4, 138a/22, 142b/7; *çanavar* “canavar” 10b/1, 54a/8; *çild* “cild” 65b/4, 80a/17, 88b/10, 95a/18; *ağaçiñ* “ağacını” 52a/9, 58a/17, 64a/5; *ağaçını* “ağacını” 52a/15.

Burada zikrettiğimiz ç’li kelimelerin metin içinde c’li şekilleri de mevcuttur. Rumeli ağızlarının bazılarında c > ç (pençire “pencere”, geçik- “gecik-”) değişimi görülmektedir.¹⁴ Eserde de yazarımız zaman zaman memleketinin ağız özelliklerini metne yansıtmıştır.

¹⁴Tuncer Gülensoy, “Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi”, *Türk Dili Araştırmalar Yıllığı Belleten 1984*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1987, s. 119.

SES BİLGİSİ

I. ÜNLÜLER

A. Ünlü Uyumları

A.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

Ünlü uyumu Türkçe'nin en eski devirlerinden beri uygulanan bir kuraldır. Bu uyum Anadolu'nun bir çok ağzında belirgin ve kuvvetlidir. Fakat uyumun kaybolduğu ağızlar da sözkonusudur. Rumeli ağızlarında da bu özellik yer yer kaybolmuştur (yogurdi “yoğurdu”, tüzli “tuzlu”, tatlici “tatlıcı”).¹⁵ Biz burada uyuma aykırı olan örneklere yer vereceğiz.

A.1.1. -dıkça / -dikçe / -duqça / -dükçe (Zarf-Fiil Eki)

eridikça “eridikçe” 2b/24, 126a/6, 134b/24, 140a/8; *etmedikça* “etmedikçe” 100b/25; *gıtdıkça* “gittikçe” 104b/3, 112b/1, 113b/3, 117a/18; *büyüduqça* “büyüdükçe” 74b/19, 89a/9.

A.1.2. -dık / -dik / -duq / -dük (Sıfat-Fiil Eki)

genışdığı “genişlediği” 7b/4; *pişdığı* “pişdiği” 15b/2; *eylediğı* “eylediği” 15b/14, 57b/16, 65a/10, 97a/22; *çiyñendiđı* “çiyñendiđi” 20a/6, 42a/14, 59b/22, 119a/18; *geldığı* “geldiği” 34b/23, 109a/14, 116a/20, ; *yediğı* “yediği” 37a/3; *etdiğı* “etdiği” 38a/3, 39a/16, 50a/8, 73b/4, 81b/17; *kesildiğı* “kesildiği” 57a/15, 66a/20, 66b/1; *bitirdiğı* “bitirdiği” 58a/6; *tāzelendiđı* “tazelendiği” 58a/7; *gıtdığı* “gittiği” 58b/13, 82a/10; *ezildiğı* “ezildiği” 59b/24; *edebildiğı* “edebildiği” 71b/19; *edemediğı* “edemediği” 79a/11; *pişdığı* “pişdiği” 83a/6; *bitdiğı* “bittiği” 85a/22, 98b/1, 100b/20, 111b/7; *ekildiğı* “ekildiği” 93b/14; *kesdiğı* “kesdiği” 101b/17; *verildiğı* “verildiği” 150b/2; *bildiğı* “bildiği”

¹⁵ Tuncer Gülensoy, “Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi”, *Türk Dili Araştırmalar Yıllığı Belleten* 1984, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara 1987, s. 99-106.

150b/20; *götürdüğü* “götürdüğü” 69a/4; *söndüğü* “söndüğü” 72a/4; *süründüğü* “süründüğü” 98a/10.

A.1.3. -cık / -cik / -cuğ / -cük / -çık / -çik / -çuğ / -çük (Küçültme Eki)

kesecik “kesecik” 5a/18, 56b/15, 73b/19, 75b/2, 84a/1, 98b/23, 112a/12, 112b/4, 147b/25; *sivilcıkları* “sivilcecikleri” 16a/10; *dānecıklar* “tanecikler” 55a/24, 119a/20, 119b/21; *düğmecıklar* “dügmeccikler” 80b/25, 84a/6, 89b/4, 131b/11, 132a/3, 146b/3; *bibercik* “bibercik” 114a/21, 114b/3; *zeytincik* “zeytincik” 115b/3; *dilcık* “dilcik” 118a/20.

A.1.4. -lık / -lik / -luğ / -lük (İsimden İsim Yapma Eki)

ekşilik “ekşilik” 46b/4; *gençlikda* “gençlik” 60b/7; *gençliğimda* “gençliğimde” 93b/23; *keskinlik* “keskinlik” 118b/1; *gölgelikda* “gölgelikde” 126b/2, 131b/14; *düzluğdan* “düzlükden” 26b/12, 45a/6; *düzluğda* “düzlükde” 52b/4; *göllükda* “göllükde” 77b/6; *keskinliğin* “keskinliğin” 25a/21; *keskinliğini* “keskinliğini” 38b/13, 43b/3; *keskinliği* “keskinliği” 25b/20, 49a/2, 55b/8, 66a/6, 70a/20, 81b/4, 83a/24, 84a/25, 101b/5; *ekşiligi* “ekşiliği” 32a/17, 39b/10, 40a/10; *ekşiliğimda* “ekşiliğimde” 85b/1; *ekşiliğini* “ekşiliğini” 93a/9; *perklüğundan* “perkliğinden” 52a/23; *perklığına* “perkliğiğne” 77a/11, 109a/10, 110b/12; *perkligi* “perkliği” 90b/3, 131a/3; *perklığın* “perkliğin” 91a/16; *kendiliğundan* “kendiliğinden” 20a/22, 69b/23, 79a/16, 89a/10; *büyükluğunda* “büyüklüğünde” 55a/24, 77b/11, 86a/19, 123a/11; *büyükluğundadır* “büyüklüğündedir” 73a/21; *hastaligi* “hastalığı” 18b/5, 123a/22, 151b/13.

A.1.5. “için” Edatı

olduğuçün “olduğu için” 7a/9; *anıñçün* “onun için” 5b/18, 9b/13, 10a/19, 12a/1, 13b/23, 21b/14, 34a/15; *ağrısıçün* “ağrısı için” 6a/7, 7a/21, 18a/3, 31a/5.

B. Ünlü Düşmesi

B.1. Derilme-Birleşme

olduğuçün “olduğu için” 7a/9; *anıñçün* “onun için” 5b/18, 9b/13, 10a/19, 12a/1, 13b/23, 21b/14, 34a/15; *ağrısıçün* “ağrısı için” 6a/7, 7a/21, 18a/3, 31a/5; *kimesne* “kimse” 2b/23, 4b/21, 5a/6, 5b/19, 9b/9, 10a/8, 11b/18, 13a/13, 14b/6, 20a/23, 25a/23, 31b/8, 46a/4, 51a/8, 76a/10, 88a/16, 103a/1, 116b/5, 125a/3, 134b/18, 139b/22.

C. Ünlü Türemesi

biribirne “birbirine” 30a/6, 40b/16, 47b/20, 49b/4, 56a/8, 60b/1, 66a/18, 74a/14, 84b/14, 108a/20, 116b/10.

Fonetik sebeplerden dolayı kelimelerin ön, iç ve soneslerinde ünlüler türeyebilir. Gramer açısından hiç bir yapı fonksiyonu bulunmayan bu ses hadisesi Rumeli ağızlarında da görülür (Beligrat “Belgrat”, sorına “sonra”, tılsım “tılsım”, hücre “hücre”).¹⁶

II. ÜNSÜZLER

A. Ünsüz Değişmesi

A.1. t > d

A. 1.1 “đ”li Kelimeler

A.1.1.1 Kelime Başında : *đol-* “dol-” 2a/25, 3a/20, 8a/5, 12b/25; *đur-* “dur-” 3a/21, 4b/13, 9a/17, 12a/20; *đoldur-* “doldur-” 4a/8, 4b/24; *đoñ-* “don-” 4a/12, 43a/21, 68b/5; *đamla* “damla-” 4b/4, 6a/3, 8a/14; *đamla* “damla : Organizmadaki ürik asidin atılmayarak vücudun bazı yerlerinde, özellikle ayak baş parmağında, topuk ve

¹⁶ Mehmet Gümüşkılıç, “Rumeli Türkçesinin İstanbul Türkçesi Konuşma Diline Etkisi”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, I, Ankara 2004, s. 1312.

eklem yerlerinde birikmesinden ileri gelen, ağrı ve şişlerle ortaya çıkan hastalık, damla hastalığı, gut, nikris.” 10a/21,12a/7; *şamar* “damar” 7a/7, 20b/23, 124a/24; *şolayında* “dolayında” 8b/2, 9a/14, 24b/23; *şayanğın* “dayangın : Dayanıklı, sağlam.” 8b/14, 11a/14, 57b/7; *řağıstān* “dağıstān” 9a/12; *şoğru* “doğru” 10b/7, 22a/19, 27a/13; *şayan-* “dayan-” 12a/9, 20a/8, 34a/19; *şağ* “dağ” 13b/6, 14b/3, 17a/7; *şoğan* “doğan” 16a/16; *şalak* “dalak” 19a/19, 20a/25, 22a/6; *şar* “dar” 19b/20, 135b/13, 136a/22; *şudağ* “dudak” 20a/7, 57a/18; *şoğuz* “dokuz” 27b/17, 130a/18, 150b/22; *şolama* “dolama” 46b/11, 48b/18; *şoğ-* “doç-” 50b/5, 84a/2, 102b/23; *şoğu* “doğu” 52a/2; *şoğun-* “dokun-” 55b/9; *şağıt-* “dağıt-” 60a/5, 96b/17; *şoruğ* “doruk” 64a/5, 65a/13, 67b/13; *şalmaya* “dalmaya” 66b/23; *şağanığ* “dağınık” 72a/9, 72b/6; *şolab* “dolap” 77b/10; *şoğsan* “doksan” 80a/12; *şoy-* “doy-” 83a/7; *şoğra-* “doğra-” 84b/6, 95a/10, 96a/1; *şağıl-* “dağıl-” 87b/10, 101b/9, 133a/6; *şurağ otu* “durak otu” 98b/13; *şağarcığ* “Dağarcık : Keçi derisinden torba.” 112b/18, 113a/1; *şolma* “dolma” 142a/8, 142b/2, 143a/4.

A.1.1.2. Kelime Ortasında : *Anadolu* “Anadolu” 2a/23, 6b/11, 21b/13; *naşas* “nadas” 91b/12, 112a/15; *oşa* 12a/2, 36b/20, 46b/17; *Aşana* “Adana” 103b/7; *aşa* “ada” 14a/11, 20a/4, 49a/18; *aşa şoğanı* “ada soğanı” 46b/6, 47a/12, 55a/18.

A. 1.2. “đ”li Kelimeler

A.1.2.1. Kelime Başında : *dürlü* “türlü” 2a/1, 3b/20, 5a/8, 9a/1, 10a/12, 10b/5, 14a/1, 18b/10, 25b/17, 31b/16, 44a/25, 53b/12, 71a/4; *dütsü* “tütüsü” 3b/3, 7b/8, 8a/25, 16a/23, 46b/17, 51a/19, 110b/10, 120a/22; *dütün* “duman” 2b/7, 5a/21, 12a/16, 51a/5, 60a/20, 81a/18, 117b/23, 131b/16; *dörpü* “törpü” 61a/5.

A.1.2.2. Kelime Ortasında : *papadya* “papatya” 5a/23, 11b/6, 12a/18, 72b/1, 76b/22, 98a/7, 115a/2, 115b/1, 116a/11, 119a/1, 129a/14, 145b/11.

A.1.2.3 Kelime Sonunda : *kurd* “kurt” 10a/7, 17a/2, 20b/23, 29b/7, 72a/20, 80a/18, 97a/17, 103a/25; *süd* “süt” 4a/10, 4b/4, 20b/22, 53b/18, 58a/22, 66a/13, 70a/15, 82b/8, 93a/13; *ıssıd-* “ısıt-“ 2b/6, 5a/19, 6b/24, 7a/6, 7b/16, 9a/6, 14b/19, 15b/21, 16a/3, 17b/13, 18a/11, 23a/15, 29b/6, 30a/11, 49a/24, 52a/17, 53a/22, 55b/7, 60b/24, 62a/7, 67b/20, 69a/10, 69b/2, 71b/1, 72a/19, 81b/4, 90b/24, 91b/5, 95a/16.

A.2. $\text{ğ} > \text{h}$

A.2.1. Kelime Başında : *koğu* “koku” 3a/3, 7a/3, 13a/16, 17a/19, 18b/20, 19a/17, 32a/12, 33b/8, 46b/4, 50b/13, 53a/9, 67a/5, 71b/19, 90a/4, 97b/7, 98b/5, 100b/22, 101a/3, 101b/2, 125a/7, 126a/23.

A.2.2 Kelime Ortasında : *ağşam* “akşam” 4a/1, 13a/25, 13b/3, 15b/5, 17b/21, 18b/1, 34a/3, 47a/9, 59b/21, 61a/6, 65a/21, 73a/11, 86a/20, 95b/25, 97a/19, 100a/25, 117b/16, 134a/25, 135a/11, 138b/2, 145b/15, 148b/25; *uyuğu* “uyku” 16a/21, 35a/17, 47b/14, 58a/25, 73b/23, 93a/23, 93b/19, 94a/8, 97a/14, 98b/15, 110b/7, 112a/7, 134a/25.

A.3. -g- > -v-

güvez “Mora çalan kırmızı renk” 41b/11, 49a/13, 56b/22, 58a/12, 77b/4, 79a/18, 86b/24, 88b/13, 98a/13, 113b/25, 126a/17, 132b/19.

A.4. -r- > -l-

melhem “merhem” 4a/15, 6a/21, 11a/3, 12b/6, 13b/10, 14b/25, 21a/4.

Rumeli ağızlarında birçok ünsüz değişimi görülmektedir (tefter “defter”, daç “taç”, kaçan “haçan”, egel “eğer”,).¹⁷

A.5. b ~ p

Burada bir kelimenin hem b’li hem de p’li şekli söz konusudur.

A.5.1. Kelime Başında : *pāşūr* 35b/14, 81a/25 ~ *bāşūr* 27a/1, 48b/21, 93a/11; *poya-* 38a/24, 49a/12, 54a/2 - *boya-* 10b/25, 41a/5, 42a/5; *pāde* 12a/19, 14a/22, 39b/25, 46a/10, 49b/17, 58a/20, 58b/22, 59a/20, 62b/8, 66b/18, 67a/2, 72a/23, 84a/11, 85a/8 ~ *bāde* 3a/1, 3b/17, 5a/12, 9b/13, 10b/14, 13b/9, 14a/24.

A.5.2 Kelime Ortasında : *göpek* 14b/3, 35a/8, 59b/4, 81b/15, 83b/19, 90b/13, 99b/8 ~ *göbek* 2a/15, 14b/1, 32b/16; *kapuğ* 4b/13, 5a/11, 20a/15, 23a/11, 42a/13, 42b/2, 53b/15, 55a/9, 66b/6, 95b/6, 96b/14 ~ *kabuğ* 7a/11, 19b/11, 24b/5; *çupuğ* 9a/15, 14b/16, 58a/16 ~ *çubuğ* 7b/25, 26a/24, 37a/7.

A.6. p- ~ b-

bişir- 5a/11, 12a/12, 15b/2, 17b/23, 26b/23, 27a/1, 29a/9, 34a/1, 43a/25 ~ “*pişir-*” 3a/18, 26a/13, 32b/16, 37a/9; *beydā* 3a/6, 4b/15, 6a/1, 6b/17, 7a/3, 8a/19, 10a/3, 15b/3, 16a/20, 16b/3, 25b/25, 26a/3, 26b/22, 27b/22, 28a/3, 43a/2, 46a/7, 52b/24, 70b/12, 71b/21, 73a/5, 73b/12, 78b/7, 80a/21, 92a/18, 118b/20 ~ “*peydā*” 35a/19, 73b/14, 87b/24, 95b/5, 122a/20, 124b/7, 136a/16; *piçağ* 2a/23 ~ *bıçağ* 4a/25, 5a/15, 7a/11, 21b/16, 40a/2; *biñar* “pınar” 34a/8, 77a/25, 93b/16, 135b/20, 146a/13.

¹⁷ Tuncer Gülensoy, “Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi”, *Türk Dili Araştırmalar Yıllığı Belleten* 1984, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1987, s. 117-122.

b > p ve p > b değişimleri Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi'nde kullanılan değişimlerdir. Bu değişimler Rumeli ağızlarında da mevcuttur (kübe “küpe”, pesle- “besle-”, pekçi “bekçi”). Yazar genellikle kelimelerin hem b’li hem de p’li şekillerini birlikte kullanmaktadır.

A.7. v’li Şeklinin Korunması

uvacıık “ufacıık” 84a/5;

B. Ünsüz Düşmesi

B.1. “v” Düşmesi

şouık “soğuk” 3a/20, 6a/6, 7a/23, 8b/9, 9b/19, 11a/19, 13a/14, 16b/3, 17a/14, 19a/25, 19b/1, 21a/12, 22b/6, 24b/14, 37b/10, 39b/17, 43a/11, 44a/8, 44b/8, 47b/1, 51a/8, 53a/16, 53b/22, 58a/24, 62b/21, 68b/5, 69b/18, 70a/19, 71b/18, 80a/1, 82b/3, 92b/19, 94a/4, 95a/6, 105a/21, 107a/11, 111a/17, 112b/22, 117a/25, 127a/11, 130b/16, 135b/20, 145a/16, 145b/5, 150b/19; *ta’uık* “tavuk” 13b/20, 23b/15, 57a/22, 69a/9, 69b/5, 73b/25, 79b/23, 86a/19, 87b/5, 90b/12, 91b/5, 92a/4, 96b/9, 117b/13, 132a/16, 133a/2, 134b/21, 139a/2, 142a/2, 150b/1.

B.2. “k” Düşmesi

ufacıık 14a/5; *uvacıık* 84a/5; *yapracıık* 104b/14; *büyücek* 35b/22, 79b/15, 84b/8, *büyüduıkça* 74b/19, 89a/9.

Ünsüz düşmesi de Rumeli ağızlarında görülen bir ses hadisesidir (inge “yenge”, hair “hayır”, igirmi “yirmi”).¹⁸

¹⁸ Mehmet Gümüşkılıç, “Rumeli Türkçesinin İstanbul Türkçesi Konuşma Diline Etkisi”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, I, Ankara, 2004, s. 1312.

C. Ünsüz Türemesi

C.1. İkizleşme

küccük “küçük” 2a/1, 2bb/14, 11a/7, 14a/5, 16a/15, 17b/7, 18b/17, 20a/3, 22b/2, 26b/8, 28a/16, 28a/5, 31b/2, 32a/16, 33b/6, 35b/5, 36b/13, 37b/10, 38b/5, 40b/12, 41b/10, 42a/15, 43b/7, 44bb/12, 47a/6, 48a/8, 48b/4, 52b/23, 53b/7, 54b/5, 69b/21, 71b/4, 72a/9; *ıssıd* “ısıt-“ 2b/6, 5a/19, 6b/24, 7a/6, 7b/16, 9a/6, 14b/19, 15b/21, 16a/3, 17b/13, 18a/11, 23a/15, 29b/6, 30a/11, 49a/24, 52a/17, 53a/22, 55b/7, 60b/24, 62a/7, 67b/20, 69a/10, 69b/2, 71b/1, 72a/19, 81b/4, 90b/24, 91b/5, 95a/16; *kıssa* “kısa” 7b/23, 16a/13, 18b/18, 19a/9, 28a/2, 38a/15, 39a/9, 50a/21, 53a/9, 55a/15, 103a/11, 126b/25, 149a/22, 151b/8; *yaşşı* “yassı” 16a/14, 20a/11, 22a/21, 24b/2, 28a/7, 37a/3, 43b/15, 48b/6, 51b/17, 55a/15, 56a/14, 69b/25, 76b/6, 84a/5, 93b/8, 112b/15.

Ünsüz ikizleşmesi Türkçe’de pek fazla görülmez. Rumeli ağızlarında da pek fazla örneği olmayan bir ses hadisesidir (küccük “küçük”, pâllık “pahalılık”, sennen “senin ile”, evvet “evet”, kıssa “kısa”).¹⁹ Fakat metnimizde bu ses hadisesiyle ilgili bir çok örnek bulunmaktadır.

D. Yer Değiştirme (Metatez)

çölmek “çömlek” 5b/4, 12b/22, 13a/2, 27b/4, 29a/8, 37a/15, 41a/24, 42a/5, 46b/22, 50b/15, 54b/6, 60a/8, 61b/12, 64a/13, 94a/17, 105a/10, 138b/7.

III. ÜNLÜ - ÜNSÜZLER

A. Genişleme

tağanık 72a/9, 72b/6.

¹⁹ Mehmet Gümüşkılıç, “Rumeli Türkçesinin İstanbul Türkçesi Konuşma Diline Etkisi”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, I, Ankara, 2004, s. 1312.

METİN

(2a)

[1] **Kitāb-ı Evvel:** Der-beyān-ı envā'ü'l-eşcār yā'ni her dürlü ağaçlar [2] beyānındadır. Gerek kaddi büyük olup şecere-i 'azīme olsun meşe ve çam ağacı [3] gibi ve gerek kıddi küçük olup çalı envā'ından gül ve yāsemīn, fındık ağacı gibi [4] olsun bu kitābda her biriniñ evşāf ve tabī'atı ve havāşş ve menāfi' i 'ale'l-infirād [5] başka başka bāblarda beyān olursa gerekdir. Hāḫḫ sübhānehu ve te'āla tevfiḫ eyleye. [6] **Bāb: Der-beyān-ı Şecere-i Zānbak yā'ni Yāsemīn,** ki çalı envā'ından bir ma'rūf [7] ağaçdır, kökünden aşma gibi şāhlar sürüp tūlānī ve yumuşak ve çimenī yeşil [8] yaprakları vardır. Çiçeği zenbil çiçeğiniñ kıandilleri gibi kimi āsmānī ve kimi beyāzdır. [9] Rāyiḫası ḡāyet laḫifdir ekşeriyya sıcaḫ diyārda olur. **Tabī'atı:** İkinci derecede [10] hārrdır. **Menāfi'-i Hārice ve Bātnesi:** Kıuvvet-i a'lāsı çiçeğindedir andan revḡan-ı [11] yāsemīn olur ki āna dühn-i zānbak derler. Çok neseye fā'idesi vardır. Hūb [12] rāyiḫa verir. Burūdetden hāşıl olan her dürlü 'illete sūrseler anı hoş [13] eder. Hūşūşen ki uyuşmuş ve kıatı olmuş ve tūtulmuş mefāşıla, siñirlere sūrseler [14] anları yumuşadır ve kıuşād eder. Raḫim 'illetlerine daḫi nāfi' dir ve anları def' eder. [15] Meselā göbek altına yağdan sürüp bir miḫdārın içeler yāḫūd iḫḫiḫān [16] eczāsına kıatarlar ve bu vech üzere isti'māl olunduḫda baḡırsak aḡrısına [17] ve burusuna ki balḡamdan, ruḫūbet-i fāsideden hāşıl olmuşdur nāfi' olur. [18] Tāze yāsemīn çiçeğiniñ 'uşāresiyle veyāḫūd kıurusunuñ kaynamış şuyuyla [19] yüzlerin ḡasl etseler yüzde olan lekeleri gide[r]²⁰dir. **Bāb: [20] Der-beyān-ı Şecer-i Mey'a,** bu bir ağaçdır ki tūlda ve şekilde ayva ağacına müşābihdir, [21] illā ki yaprakları ayva yapraḡından küccük ve uzunca ve zāhrı beyāzdır. Çiçeği, [22] tūrunc çiçeği gibi beyāz olur. Uzun şab üzerinde degirmi ve doruḡu sivri [23] yemişi vardır. Anaḫ(d)olu'nuñ ba'zı sıcaḫ yerlerinde bulunur. Ağacınıñ bir yerini pıcaḫ [24] ile şaḫḫ etseler içinden mürr-i şāfiye beñzer bir rāyiḫalı saḫız aḫar ki āna mey'a-i [25] sā'(y)ile derler. İyisi şarı ve yağlı ḫ(d)olu olandır. Parmaḫlar arasında ezildiḫda

²⁰ Metinde kelime imlā edilirken "r" harfi unutulmuştur.

(2b)

[1] içinden ‘ asele müşâbih ruṭûbet çıka. **Tabî‘ atı:** Ḥarrdır, te‘ şîri yumuşatmak [2] ve kemâle getirmekdir. **Menâfi‘ Dâhilesi:** Mey‘ a-i sâ‘(y)ileyi yalnızca veyâ şerbetlere [3] ḥalt edip isti‘ mâl etmek nâzileye, zükkâma ve öksürüğe ve tutulmuş âvaze [4] ve raḥim perkligine ve süddesine iyidir ve ḥayzı idrâr eder. Bir miḳdâr terementi [5] ile ḳarışdırıp ve ḥablar edip yeseler, zıkr olunan menâfi‘ den başka baṭnı daḥi [6] âheste telyîn eder ve siñirleri ıssıdır. **Menâfi‘ -i Ḥâricesi:** Mey‘ a-i sâ‘(y)ileyi [7] yaḳıp düttününü buruna çekseler zükkâmı ve başdan inen sâ‘ir nevâzili def‘ eder. [8] Zâhir-i bedende her ne dürlü ḥuşûnet var ise mey‘ a-i sâ‘(y)ileyi sürseler [9] anı izâle eder. Ve daḥi mey‘ a-yı sâ‘ileyi gül suyunda iki üç gün ısladıp [10] şişe inbikiyle yağını çıkarırlar, o yağ zıkr olunan ‘ illetlere aḳvâ [11] olur ve ziyâde ḥârr olmağla te‘ şîri daḥi artıḳdır, ziyâde yumuşadır ve küşâd eder. [12] **Bâb: Der-beyân-ı Mürr-i Şâfi Ağacı;** mürr-i şâfi diyâr-ı ‘ Arap’da olur bir maḥşûş [13] ağacın zamğı veyâ saḳızıdır. Ağacı beş veyâ altı zirâ‘ ḳadar olur ve pekdir ve ḳabuğı [14] ḥaşındır. Yaprağı zeytin yaprağına müşâbihdir. İllâ ki andan küccük ve dikenlidir. [15] Mürr-i şâfinin iyisi ḥafif ve gevrek ve râyiḥası ḥoş ve mezâḳı acı ve keskin [16] ve levni bir olup, alaca olmayandır. **Tabî‘ atı:** İkinci derecede ḥârr ve yâbisdir. [17] **Menâfi‘ -i Bâtinesi:** Mürr-i şâfiyi baḳla ḳadar yutsalar öksürük-i medîde [18] ve ağır şolumağa ve yan ağrısına ve ishâle ḥuşûşen ḳan ile gelirse [19] iyidir. Ve daḥi ta‘âmı hażm etmeyip yel ile mübtelâ olan mi‘ de-i za‘îfeye nâfi‘ [20] ve muḳavvîdir. Mürr-i şâfiyi ağır otu ki aña daḥi egrelti otu ve gâfis ve Frenkçe “ağrımonya” [21] derler, anınla ḳarışdırıp tenâvül etmek istiskâ marâzına mübtelâ olana nâfi‘ dir. [22] Bir dirhem mürr-i şâfi muḳatṭar semüzotu şuyuyla içmek ḳarında olan şoğulcanı helâk [23] edip sürer. Âvâzı tutulan kimesne gece yatdığı vaḳitte biraz mürr-i şâfiyi [24] dili altına ḳoyup eridikça yuda veyâḥûd yumurṭa ile içe, âvâzı açılır. [25] İki gün aşırı tutan sıtma için, mürr-i şâfi üç denk, fülful üç denk alıp

(3a)

[1] ve saħk edip menekşe bādesiyle sıtma gelmezden evvel bir sâ' at kadar içip [2] ve döşege yatıp terleye üç nöbet böyle ede sıtmadan ħalâş ola. Menâfi'-i [3] Hâricesi: Mürr-i şâfi saķızı gibi ağızda çiğñemek ağız koħusun izāle [4] edip nefesi ħüb eder. Mürr-i şâfiyi bādede kaynadıp mazmaza etseler [5] dişleri ve diş etini ħavî eder ve āfetden ħıfz eder ve ruṭubet-i zā'ideyi tecfif [6] eder, ki andan diş eti çürür ve diş içinde delikler beydā olur. Mürr-i şâfi [7] ve efsentin ve turmus ve şedef otunu berāber şuda kaynadıp sıçak iken ferc [8] üstüne bağlasalar ħayzı veyāħūd ħamli iħrāc eder. Şāb ile mürr-i şâfiyi [9] ħall edip ve merhem gibi olunca ezip bedeniñ her ne maħallinde rāyiħa-i kerīhe var ise [10] sürseler o bed rāyiħayı giderir. Mürr-i şâfiyi inçe ħubār edip başda [11] ve kulaķda olan cerāħatlere ekseler o cerāħatleri tiz ħoş eder. Ĥuṣūşen ki [12] sümüklü böcek etiyle ħall olunduķda. Mürr-i şâfiyi bal ile eridip yüze sürseler [13] yüzde olan çiçek bozuğunu izāle eder. Mürr-i şâfiyi 'avrat sütüyle ezip [14] cerāħatli göze ŧamzırsalar ġāyet nāfi' dir. AĞrısın teskīn edip cerāħatin ħurudur [15] ve göze kuvvet verir. Mürr-i şâfiyi meşe yaprağıyla bir miķdār kaynadıp başa yakı [16] etseler saç dökülmesin men' eder. Mürr-i şâfi dögüp inçe ħubār edip buruna [17] idħāl etseler eski baş nāzilesin ħat' eder. Mürr-i şâfiden bir dühn istiħrāc [18] olunur bu vechle evvelā bir ħaç yumurṧa pişirip bek olduķdan ŧoñra her birini [19] nişfindan şakķ edip ve şarısın çıkarıp boş yerini saħk olunmuş mürr-i şâfi [20] ile ŧ(d)oldura andan ŧoñra ŧouk yere veyā bodruma vaz' ede, tā mürr-i şâfi [21] yaĖ gibi sâyil oluncaya dek ŧ(d)ura. Bu yağı niķrīse sürseler ağrısın teskīn [22] eder, yara eşerine sürseler eserini izāle eder. Yüzüñ buruşuğuna sürseler [23] yüzü düz eder, velākin bir ħaç def' a sürmek gerek. Bir 'avrat murād etse ki ħiç [24] bir zamān yüzü buruşmaya ħullanmamış bir yeñi demir tavasın alıp āteşde kızdıra [25] ve başını bez ile örtüp ve ağız dolusu bādeyi bir uğurdan evvel kızmış demir

(3b)

[1] tavası üstüne büskürüp yüzü altına götüre tâ buḥârı bir hoşça yüzüne [2] gele, andan şoñra yine tavayı kızdıra ve üzerine bir miḳdâr ıslaḥ mürr-i şâfiden [3] atıp vech-i sâbık üzere yüzüne dütsü ede. Andan şoñra o bezi başından [4] indirip anıñla bütün yüzünü şarıp ancak teneffüs için ağız yerini açık bırağa [5] ve o hâlde döşegine yatıp uyuya, vech-i meşrûḥ üzere her ayda iki def'a [6] ederse hiç bir vaḳitde yüzü buruşmaya, mücerrebdir. **Bâb: Der-beyân-ı Secere-i** [7] **Lübân ya'nî Günlük Ağacı:** içinden akan saḳıza lübân ve kendir ve günlük derler. [8] Bir ma' rûf nesnedir. Bunuñ ağacı daḫi 'Arabistân'da olur. Saḳızı her senede [9] iki def'a cem' olunur. Bir kerre evvel bahârda ve bir kerre aḡustosda, o vaḳitlerde keşret [10] üzere ve ıslaḥ olur evvelâ demir âletiyle ağacıñ her tarafından ḳabuḡın yararlar [11] ve dibine ḥurmâ yapraḡından ḫaşîr baş ederler. O yarıḳlar içinden günlük aḳıp [12] ḫaşîr üzerine düşer. Ba' zıları ḫaşîr ḳomayıp hemen ağacıñ eṭrâfını düzeldirler. [13] Günlük toprak üzerine aḳar. Velâkin ḫaşîr üstüne akan a' lâ ve ziyâde şâfi [14] ve pâḳ olur. Cümleden ziyâde maḳbûl olan aşaḡa aḳmayıp ağaçda damla [15] gibi ḳalandır ki aña şehdâne günlüğü derler. Deḡirmi ve beyâz olur ve tîz yanar. [16] **Tabî' atı:** İkinci derecede ḫârr ve evvelki derece yâbisdir. Ağacıñ ḳabuḡunda [17] inḳıbâz vardır, ikinci dereceye ḳarîb. **Menâfi'-i Dâḫilesi:** Günlüğü kırmızı bâde [18] ile yâḫûd muḳatṭar siñirli yapraḡı şuyuyla içmek ḳan tükürenlere nâfi' dir. [19] Kezâlık envâ'-ı seylân-ı dem için iyidir. Gerek ricâlde ve gerek nisâda ve ḳusmuḡu [20] ve her dürlü ishâli ḳat' eder ve bu ḫuşûşlarda günlük ağacıñ ḳabuḡu a' lâ [21] ve aḳvâdır, inḳıbâz ḳuvvetinden ötürü. Günlükden bir dirhemini bir denk ḡarîḳûn [22] ile kaynamış zufa şuyuna ḳoyup, şabâḫ 'ale'r-rîḳ sıcak içseler su' âl-i [23] bâridi def' eder. Kan ile gelen ishâli def' için aḳ şehdâne günlüğü ve [24] maşṭakî her birinden ikişer buḳuḳ dirhem, gül-i Ermenî bir dirhem, kırmızı mercân veyâ yanmış geyik [25] boynuzu her birinden nişf dirhem ve yanmış ḳan taşı üç denk cümleyi saḫḳ edip

(4a)

[1] döşeğe varmazdan evvel aḥşam ta‘amından iki sā‘at kadar geçdikda kırmızı [2] bāde ile yāḥūd siñirli yaprağı şuyuyla mişkālın içireler ishāli keser. [3] **Menāfi‘-i Hāricesi:** Günlük yaraya iyidir. Zīrā yara‘ı(yı) şıkar ve kanı teskīn [4] eder ve anı çürütmez. Günlüğü sirke ve zeyt yağıyla ezip ve merhem edip uyuzlu [5] ve cüzẓāmlı yerlere sürseler anı izāle edip cildi pāk eder. Günlüğü tatlı [6] bāde ile sıçaqlayın cerāḥatli kulağa ıktār etseler nāfi‘dir. Günlüğü ince [7] ğubār edip göz edviyesinde isti‘ māl etseler göz zūlmetini def‘ eder, [8] derin oyulmuş yaralara ekseler yara‘ı(yı) tāze et ile t̄(d)oldurup oñuldurur. [9] Maḳ‘adda ve sā‘(y)ir a‘zāda bulunan azgın çıbanlar için günlüğü inçe saḥḳ [10] edip ve süd ile qarışdırıp kettān beziyle üzerine koyalar ğāyet [11] nāfi‘dir. Beden-i insānda sigiller zūhūr edip uzanmağa başladıklarında günlüğü [12] sirke ve zift ile ezip dürteler zā‘il olalar. Āteş yanığı ve t̄(d)oñmuş ayaklar [13] için günlüğü k̄āz yağıyla ezip üzerine vuralar o yerleri hoş eder. Vaz‘-ı [14] ḥamleden şoñra ‘avratıñ memelerinde ḥarāretli şiş olsa günlük ve gül-i Ermenī ve gül [15] yağından melhem yapıp sürseler şişin ve ḥarāretin def‘ eder. Bir kimseniñ [16] burun kanı çok akşa günlük ve şarı şabır yumurta ağı ve biraz sirkeden [17] bir şuluca merhem yapıp ve kettān bezini üç kat edip ve o merhem içine [18] batdırıp altına bağlayalar ve tiftikden fitil edip ve merhemde ışladıp [19] burnuna idḥāl edeler kanı sākin ola. Mi‘de bulanmasını ve kuşmağı def‘ için [20] günlük ve maştakī ve şarı şabır her birinden berāber alıp saḥḳ edip ince ğubār [21] edeler. Andan şoñra yumurta ağıyla ve gül şuyuyla qarışdırıp mi‘de üzerine [22] vaz‘ edeler. Günlüğü süd ile qarışdırıp güneş yakdığı yerlere sürseler [23] ğāyet nāfi‘dir. Bir kimse k̄azā-i ḥācet için şık şık taşra çıkıp ‘ameli az [24] olsa günlüğü āteş üzerine koyup aşağıdan dütsü etse hoş olur. [25] Kızarmış cerāḥatli göze mücerreb devā budur aḳ şehdāne günlüğün alıp ve bıçaḳ

(4b)

[1] ucuna koyup şem‘-i ‘asel mūmu üzerinde yakıp yenarken nışf fincān kadar [2] gül şuyuna batdırıp söyündür, andan şoñra yine yakıp söyündüre otuz [3] kırk kerre

böylece yakıp söyündüre tamâm olduḡda, o gül şuyuna bir kařık [4] kadar ‘avrat sūdünden arıřdıra maḡlūtdan gāh gāh bir kaç t̄(d)amla gözlerine [5] ıqtār ede, aḡrısın teskīn ve nāzile’i (yi) ve kıızılıḡın def’ eder, defa‘ātle tecrūbe [6] olunmuřdur. Velākin bu miřilli tedāvī iqtizā ettiḡi vaıtde evvelā an aldırmaḡ [7] mūshil imek ile bedeni tenıye etmek mūnāsibdir. **Bāb: Der-beyān-ı** [8] **Secere-i Mařtaki:** yā’ni řol aḡacı ki mařtakī saızı andan aar. Aḡa-ı mezkūr [9] İtalya memleketinde odur, gerek řaḡrālarda ve gerek daḡlarda ve zıkr olunan kenārlarda [10] velākin a‘lāsı Sāız Ceziresinde bulunandır. Bu aḡacın apraḡları mūrr-i řāfi [11] aḡacının apraḡlarına mūřābihdir. İllā ki anlarda kūukdūr ve gevrek ve semiz [12] ve emenī yeřildir. Kenārları ve řapları urbunda bir midār ırmızıdır. Yaz ve kıř [13] yeřil t̄(d)ururlar ve keskin rāyiḡaları vardır, apuḡu ırmızıya mā’(y)ildir, meyvesi daḡı [14] ırmızıya mā’(y)ildir ve üzüm řalkımı gibi dānelerdir. Bu aḡacın o adar keskin rāyiḡası [15] vardır ki andan bař aḡrısı beydā olur. **Tabī’atı:** Bu aḡacın gerek dallainda [16] ve gerek apraḡı ve meyvesi ve apuḡu ve kōkünde inıbāz ile yubūset vardır. [17] **Menāfi’-i Dāhilesi:** Zıkr olunan eczanın cūmlesi an tūkürmesine ve an [18] ile ve ansız olan ishāle ve ḡayzın ifrāt üzere amasına nāfi’dir [19] Eczā-yı mezkūrenin her anḡısı řerbetlerde isti‘māl olunsa ‘ilel-i mezkūrenin [20] cūmlesin at’ eder. **Menāfi’-i Ḥāricesi:** Eczā-yı mezkūre’i (yi) řu ile aynadıp [21] dūbrū ımıř kimesne veyāḡūd raḡmi ařaḡa inmiř ‘avrat o řuda otursa [22] dūbrū ve raḡmi yine yerine sūr. Ve bu te’řir apraḡlarının ‘uřāresinde daḡı [23] mevcūddur. Zıkr olunan řu ve apraḡ ‘uřāresi ırılmıř kemikleri bitiřdirir [24] ve delik olmuř yaraları et ile t̄(d)oldurur. Ve fāsıd yaraları ve cerāḡatleri [25] oñuldurur. Ve gevřek olan diřleri bekiřdirir ve bu aḡacın meyvesinden

(5a)

[1] bir yaḡ istiḡrāc olunur ki aña mařtakī yaḡı derler bunuñ daḡı inıbāz tabī’atı vardır. [2] **Tabī’at-ı Mařtakī:** Mařtakī saızı ikinci derecede ḡārr ve yābisdir, yumuşadır ve bir [3] midār ābızdır. A‘lāsı beyāzdır řāfi ve rūřen olup ve řař ve topraḡı olmayıp [4] uru ve gevrek olandır. **Menāfi’-i Dāhilesi:** Mařtakī an

tükürenlere, zahmet ile [5] öksürenlere iyidir ve mi' de ve bağırsak ve ciger şişlerine nāfi' dir. Huşūsen [6] mi' deye ğāyet iyidir. Zīrā mücerebdir ki bir kimesne geçe yatacak vakitte 'ale'd-devām üç maştakī [7] dānesin bütünce yutsa ebedī mi' de ağrısın görmeye. Ba' zı hükemādan mervīdir ki [8] mi' deniñ her dürlü ' illetine ve bulanıp kuşmasına bir mücerreb devā budur. Bir tāze yumurṭanıñ [9] içi ve köpüğü alınmış 'asel-i muşaffā iki kaşık, maştakī on beş dānesin alıp evvelā [10] maştakī' i(yi) saḥk ede andan cümlesin bir yere kaşdırıp bir hoşça ezdikdan soñra bir büyük [11] kaz yumurṭası kapuğuna t(d)oldurup sıcak kül içinde bişirdikdan soñra andan bir miqdār [12] tenāvül ede, çok nef' in müşāhede ede. Bā' zı hastalara şu veyā bāde zarar etmesin [13] diye bir kaç maştakī dānesin arpa şuyuyla kaynadıp içireler. **Menāfi' -i Hāricesi:** Maştakī [14] sakızını çiyñemek nefesi hūb edip, diş etini kavī eder, dişleri bekişdirir. Ve başdan [15] balgāmı çeker. Mi' de ağrısına ve bulanmasına maştakīyi saḥk edip ve bıçak ile bez üzerine [16] veyā yumuşak deri üstüne sürüp āteşe karşı ısıdikdan soñra mi' de üstüne [17] bağlayalar ağrısın ve bulanmasın teskīn eder. Veyāhūd ekmeği āteşe karşı kızdırıp [18] saḥk ede ve içine iki buçuk dirhem saḥk olunmuş maştakī kaşdırıp bir kesecik içine [19] koya andan soñra āteşe karşı ıssıdıp mi' de üstüne bağlaya. Envā' yürek sürmesini [20] veyāhūd müşhilden ḥāşıl olan 'amelī ziyādesini teskīn için evvelā kuşağın muḥkem [21] kuşana soñra kor üzerine bir miqdār günlük ile maştakī bırağıp dütnünü dübrüne [22] şalıvere o sā' at sakin olur. 'Irķu'n-nisā marazına mürr-i şāfi ile maştakī [23] berāber alıp ve saḥk edip papadya yağıyla kaydada ve ağırın yere süre ağrısın [24] def' eder. Niķrīs için bir a' lā merhemdir maştakī. Karaviye ya' nī çayır kemmūnu ve fūdenc [25] ve sālebiyye ki 'avām aña ciger-i tāzeleyin derler ve defne yemişi ve bostān ağacı cümlesin berāber

(5b)

[1] alıp ve saḥk edip bir miqdār 'asel ile sıcaklayın niķrīs üzerine vura ve daḥi [2] maştakī sakızından bir iyi yağ olur şan' atı budur. Yüz seksan dirhem kadar gül yağın [3] alasin ıslaḥ maştakī otuz dirhem, beyāz ekşi bāde kırk dirhem bu cümleyi bir [4]

çölmek içine koyup çölmegi bir bākır içine koyu ve bākırı Őu ile t(d)oldura andan [5] ŐoŐra bākırı āteŐ üzerine koyup dā'imā kaynada tā çölmekdeki bāde buĥār ile zā'il [6] oluncayadek çölmekde kalan maŐtakī yaĒı olur ki mi' deye ve cigere ve siŐir ve mufaŐŐala [7] kuvvet verir. A'zā-yı mezkūreye sürmekle ve daĥi Őatı olan ŐiŐleri yumuŐadır [8] ve aĒrısın def' eder. **Bāb: Der-bayān-ı Őecer-i Kāfūr;** bir Ēāyet büyük aĒacdır, [9] Őöyle ki üç dōrt yüz kiŐi Ēölgesinde oturabilirler. Kāfūr bu aĒacdān Ēāyr-i [10] Őāfi siyāha mā'(y)il Őem'-i 'asel gibi aĒar andan ŐoŐra o yerin ahālisi benbeyāz ucu [11] Ēörünür gibi oluncayadek anı takŐtir ile taŐfiye ederler. ĤāliŐ ve ĥilesiz olduĒu [12] bu vechle tecrūbe olunur. Bir etmegi fırından çikdiĒi birle ortasından kesesin [13] ve kāfuru içine koyasın eger kāfūr Őu koyverip yeŐerirse ĥāliŐ kāfūrdır. [14] Ve ammā kuru kalırsa ĥāliŐ olmayıp ĥile ŐarıŐmıŐdır. Ve kāfuru Ēāyet ĥıfz [15] etmek gerek, zīrā Ēāyb olup uĒar gider. İmdi bir mermer Őabında Őıkamak gerek ve yanında [16] kettān toĥumunu veyā dārūyu koymak gerek. Ba'zılar anı biber ve penbe ile bend derler. **Tabi' atı:** [17] Ebu Sinā Őavlince üçüncü derecede bārid ve yābisdir. Bā'zı müte'ĥarrin ĥarrdır demiŐler. [18] **Menāfi'-i Dāĥilesi:** Kāfūr bedeni çürümekden ĥıfz ederler. İniçün Őāün ve zehirli [19] canavarın ıŐırdıĒına ve ŐoĒduĒuna olan mu'ālecāta ĥalt olunur. Ve çok kimesneler [20] kāfūr ve cedvār ile kendilerini Őāündān ĥıfz etdikleri tecrūbe olunmuŐdur. Bir dirhem [21] kāfūr ve beŐ dirhem cedvārı Őaĥķ edip ve kettān bezinden bir kese içine koyup bir [22] maŐraba Őu içine aŐa koyup her Őabāĥ aĒ Őarnına Őıcaĥlayın andan bir miĒdār [23] içeler bi-izn-illallah te'ālā Őāün iŐābet etmeye. Ba'zı ĥükemā ĥummā-yı ĥarre-i vebā'iyyede [24] kāfuru Ēāyet medĥ etmiŐler. Her Ēün üç yā dōrt arpa dānesi aĒrınca [25] bir münāsib Őarāb ile ŐarıŐdırıp içireler zīrā bedeni çürümekden ĥıfz eder ki andan

(6a)

[1] ĥummālar beydā olur. Veyāĥūd yanacaĥ vağitte iki arpa dānesi aĒrınca kāfuru altı [2] dirhem gelincik Őarābıyla yāĥūd otuz dirhem Őalluĥa Őuyuyla içireler. Bir veyā [3] iki arpa dānesi aĒrınca kāfuru bir t(d)amla takŐtir olunmuŐ bāde ile ezdiĒdan [4] ŐoŐra bir ŐaŐıķ semizotu Őuyuna ŐarıŐdırıp Őābilere içirseler Őarnında ŐoĒulcanı [5]

helāk eder. Kāfūru fildişi ve gül şuyuyla yāḥūd nīlūfer şuyuyla qarışdırıp [6] içmek yel soukluğunu def eder ve ‘avratlarıñ raḥminden ağan beyāz ruṭūbeti keser. [7] **Menāfi‘-i Ḥāricesi:** Diş ağırsıçün nısf dirhem kāfūru yüz dirhem şarāb [8] sirkesiyle kaynadıp o sirkeyi sıcaklayın ağızda tutalar ağırsın def [9] eder. Kāfūru yumurta ağıyla veyāḥūd siñirli yaprağı şuyuyla ezip şiş üzerine [10] vursalar ḥarāretin def eder. Kāfūru şedef otu ‘uşāresiyle ezip kaşık [11] üzerine vursalar şehveti kaṭ eder, şemm etmesi daḥi şehvete menāfi[‘]dir.²¹ [12] Nisā tā’ifesi kāfūru yüzlerine sürdukları mu‘āleceye kaṭıp isti‘ māl [13] edeler. Zīrā cildi rūşen eder ḥuşuşen bu vechle terkīb olunduğda meselā [14] kāfūr ve kıyuncularınıñ isti‘ māl etdikler bud[ur].²² Berāber alıp saḥḥ etdikden soñra [15] üzerine bir miqdār gül şuyun dōke, andan soñra iki üç gün güneşde bırağıp [16] yüzüne süre, yüzü güzel ve rūşen ola. Kāfūru gül merhemi ile qarışdırıp [17] yaralara ve qarḥalara süreseler fesādından ḥıfz eder. Kāfūru siñirli yaprağı [18] ‘uşāresiyle yāḥūd ‘inbū’s-şa‘ leb ‘uşāresiyle qarışdırıp kaşık üzerine [19] ve bögrek üzerine vursalar ricālde yel soukluğunu def eder. Ve ‘avratlarda [20] raḥimden inen beyāz ruṭūbeti teskīn eder. Bir kimseniñ burun kanı çok aḳsa [21] kāfūr ile ḥimārınıñ kıru terisinden ve siñirli yaprağından bir melhem yat[p]ıp²³ alına [22] bağlaya burun kanı diñe. Göz ḥarāretine ve kıızılığına isti‘ māl olunan ‘ilāçlara [23] kāfūru daḥi qarışdırmak münāsib ve nāfi‘ dir. Ve daḥi yüzde olan kıızıl [24] lekeler için kāfūr ve kükürd her birinden beşer dirhem, mürr-i şāfi ve günlük her birinden ikişer [25] buçuḳ dirhem bunları saḥḥ edip üzerine yüz dirhem gül şuyun dōke andan bir şişe

(6b)

[1] içine koyup ve ağızını berk edip on gün kadar güneşde bırağı bu şu ile [2] yüzün ıslada ve silinmeyip kendinden kırumağı bırağı o lekeler zā’il [3] olalar. Yāḥūd nişādır on dirhem ve kāfūr iki dirhem alıp saḥḥ edip [4] bir şişeye kıoya ve üzerine gül şuyundan dōke tā bir parmaḳ kadar eczādān yukarı [5] olunca andan soñra

²¹ Metinde kelime imlâ edilirken “ayn” harfi unutulmuştur.

²² Metinde kelime imlâ edilirken “r” harfi unutulmuştur.

²³ Metinde kelime “yatıp” şeklinde imlâ edilmiştir. Fakat metnin sentaksından kelimenin “apıp” olduğunu düşünürüz.

şişeniñ ağzın kızgın maş‘ a ile şıkıp ve perk edip [6] güneşe bırağa tā içinde olan şey kuruyuncayadek andan şoñra şişeyi kırıp [7] içinde olan tozu ve iki buçuk dirhem üstübeç bir miqdâr zeyt yağıyla mermer üzerinde [8] ezip bir hoşça qarışdıra vaqt-ı hâcetde parmak ile yüzüne süre, [9] o lekeler zâ‘il olalar, mücerreb ve muhakkakdır.

Bâb: Der-beyân-ı [10] Şecer-i Butm ya‘nî Terementi Ağacı; bu ağaç cezire-i Kıbrıs‘ da ve qarşısında olan [11] Anat(d)olu yalısında çoğdur ve dañi Rumeli‘niñ ba‘zı yerinde ve İtalya‘da [12] bulunur velâkin sakızı az olur. Bir büyük ağaçdır, yaprağı dişbudak ağacınıñ [13] yaprağına beñzer illâ ki andan ziyâde degirmi ve kalın ve yeşildir. Kökü büyükdür ve bek [14] derin yer içine gider. Çiçeği zeytin çiçeğine beñzer velâkin bir miqdâr kırmızıya mâ‘(y)ildir. [15] Yemişi dañi kırmızıdır ve üzüm şalkımı gibi mütezâhim ve defne yemişi kadar büyükdür ve ba‘zı [6] dallarında keçi boynuzuna müşâbih içi boş ğılâf gibi nesnelere vardır. Çoğunda ba‘zı [17] sinek ve kurdcağız beydâ olur. Ağacı içinden bir sakız akar ki ana terementi derler. [18] Bu terementi Rumeline ve Frenk memleketlerine zühür etmezden evvel ğârîkûn [19] ağacınıñ sakızını terementi yerine bey‘ ederlerdi, şoñradan o semtlere [20] aşıl terementi zühür etmeğe başladıkda evvelâ mefsûlen ve pâk ve terbiye olunmuş [21] gelir idi. Şimdiki zamânda ise hemen ağacdaki gibi gelir. Bu [22] ağaç kuru ve taşlı ve güneşe qarşı olan yerlerde olur. ***Tabî‘atı:*** Bu ağacınıñ [23] yaprağı ve tohumu ve kabuğu ğârîkûn ağacınıñ gibi inkıbâz tabî‘atı üzeredir. Meyvesi [24] ekl olunur ammâ mi‘deye bir miqdâr nâ-ğoşdur, velâkin ıssıdır ve bevli idrar [25] eder ve şehveti tahrîk eder. Bâde ile şurb olundıkda örümcek şokana iyidir

(7a)

[1] Terementi sakızınıñ tabî‘atı ve kuvveti hârrdır, yumuşadır ve neşr ve tenkıye eder. ***Menâfi‘-i*** [2] ***Dâhilesi:*** Pâk ve yıkanmış terementi yemek yavaş lînet verir. Bevli idrâr eder, hatta [3] bevilde terementi koğusu beydâ olur. Göğsü ve cigeri ve t(d)alağı ve böğregi her murdârlıkdan [4] ve ruṭubet-i fâsideden tenkıye eder. Eski öksürüğe ve ağır şolumağa ve irin ile [5] kan tükürmeğe ki andan verem beydâ olur ve meşâne taşına huşusen ‘ırku‘n-nisâya [6] ve elde ve ayakda olan niķrîse ve

emşāline nāfi‘dir. Zīrā küşād eder ve ıssıdır ve tenkıye [7] eder ve t̄(d)amarlara ve sıñirlere kuvvet verir. Ve çünkim saķız envā‘nı yemekde ‘usret ve nefret [8] vardır. İmdi on dirhem meşelā terementi alıp evvelā bir kaç def‘a benefşe şuyuyla [9] ğasl edeler, andan şoñra terementi saķızınıñ ‘ameli geç olduğuñun iki şülüs dirhem cevher [10] tuzın qarışdıralar. Ba‘dehu bir tāze yumurṭayı ‘ādet üzere ortadan kırıp içini [11] çıkarıp atalar ve kabuķlarınıñ birine bir miķdār benefşe şarābın koyup bıçak ucuyla o [12] ğasl olunmuş terementeden bir miķdārın yumurṭa kabuğundaki benefşe şarābı üzerine koyalar [13] andan yine bir miķdār benefşe şarābından üzerine döküp cümlesin birden yumurṭa [14] kabuğundan içeler. Terementi, benefşe şarābınıñ ortasında kalmağla şarābıñ lezzetinden [15] terementiniñ merāretin duymayalar ve yumurṭa kabuğın taḥşış etdiğımız bundan ötürüdür ki [16] yumurṭa kabuğuna yumurṭanıñ ruṭūbeti muttasıl olmağla içine vaż‘olunan devālar [17] kabuğuna yapışmayıp cümlesi bir hoşça ağıza aķıp gider ve bu minvāl üzere sā‘(y)ir [18] saķızların isti‘māl edeler. Ve eger iķtizā ederse on gün mütevāliyen terementi isti‘māl [19] etmek olur. Meşelā evvel ki günde beş dirhem, ikinci günde yedi buçuk dirhem, üçüncü günde [20] on dirhem ve ma‘lūm ola ki evvelā terementi ğasl olunduķda emrāza münāsib şular ile [21] ğasl oluna. Meşelā göğüs aĝrısıçün zufa şuyuyla bögrek veyā meşāne ‘illeti için ebem [22] gümece şuyuyla niķrīs için sālbiye ya‘nī ciger tāzeleyin otu şuyuyla ciger emrāzı için [23] hindibā şuyuyla ğasl oluna. Terementi semizotu şuyuyla yıkayıp yemek bel şouķluğuna [24] ve kaşık yeline ğāyet nāfi‘dir. **Menāfi‘-i Hāricesi:** Terementi ve aķ çam saķızını cerrāḥlar [25] merāhimlerine çok isti‘māl ederler. Zīrā eski ve yeñi yaraları tenkıye ederler. Ve kıatı

(7b)

[1] olan çibānları yumuşadırlar ve insānda ve ḥayvanda fenā uyuzu izāle eder. Terementi [2] gügercile ve zāc-ı kıbrıs ile qarışdırap baraşa sürseler anı def‘eder. [3] Terementi zeyt yaĝıyla ve ‘asel ile qarışdırap cerāḥatli kulağa koysalar nāfi‘dir. [4] ‘Avrat yeri genişdiği vakitte üzerine terementi koysalar def‘ola. T̄(D)udaķda [5] ve yüzde olan yarıķ ve çatlaķları daḥi def‘eder. Terementi kor üzerine koyup [6]

dütünü aşığdan dübre şalıvermek şol kimselere iyidir ki, şık şık taşra çıkıp [7] kazâ-i hâcet ‘amelin edemezler. Ve daği rahmi aşığa inen ‘avrat, terementi aşığdan [8] dütsü etse rahmi yine yerine kalker gider. Ve eger rahmi bek yukarıya kalkdıkda [9] terementi şemm etse rahmi aşı yerine iner. ‘İllet-i mezkûreye gârîkûn ağacınıñ [10] sakızı ve çâm sakızı ve gayr sakızlar daği nâfi‘ dir. Velâkin terementi cümleden a‘lâ [11] ve akvâdır. **Bâb: Der-beyân-ı Çıra Ağacı;** ki aña daği şanavber derler. [12] Bir ma‘rûf ağaçdır. Boşnaçça “bor” derler. Ba‘zılar buña daği çâm derler ve kozasında [13] bulunan fıstıka çâm fıstığı derler. Bu ise haţadır. Zîrâ çâm ağacınıñ kozalarında [14] fıstık olmaz, nitekim gülse gerekdir. İmdi çıra ağacı evvelâ iki kısımdır. Biri şanavber-i [15] aşıdır ki, sıçak ve sehl yerlerde ve ba‘zı bağ ve bağçelerde olur ve biri [16] yabânîdir ki, yüksek dağlarda ve balkonlarda ve şouk yerlerde daği olur. Şanavber-i aşı [17] bir büyük ağacıdır, eţrâfında dal ve budakları çokdur, yaprakları ince ve uzundur [18] ve gevşek ve yumuşaktır. Kozaları büyükdür. Her yaprağıniñ altında siyâha mâ‘(y)il çekirdegi [19] olup içinde birer küccük ve beyâz fıstığı vardır, bunuñ nef‘i hükemâya be tabîblere ma‘lûmdur. [20] Mezkûr şanavber ağacı İtalya memleketinde huşuşen Venedik Körfezi’ne qarîb yirlerde [21] bulunur ve ahâlisi hıfz ve hîrâset ederler ve ammâ şanavber-i yabânî beş nev‘ dir, biri [22] meşhûr olan çıra ağacıdır ki, her yirde çokdur ya‘nî yüksek ve şouk memleketlerde [23] çokdur. Bunuñ yaprakları zıkr olunan şanavber-i aşiliniñ yaprağından kışşa ve serddir [24] ve kozaları küçük sivridir içinde fıstığı yokdur ve biri daği sâ‘irler gibi yukarıya [25] çıkmayıp hemen yeryüzünde yayılır gider. Aşma gibi kökünden beş altı çubuk sürüp

(8a)

[1] kimi on ve kimi on beş arşın kadar uzun olur o yeriñ ahâlisi andan fıçı [2] çemberlerin yaparlar. Ve bu nev‘ in daği kozaları vardır, velâkin fıstığı yokdur. Ve biri [3] daği sâ‘ir şanavberler gibi yukarıya çıkıp bir güzel ağaç olur. Yaprakları uzun ve [4] çimeni yeşil ve gâyet mütezâhim olur. Kozaları çâm kozalarına beñzer, illâ ki akşardır [5] ve sakız ile t(d)oludur. Her yaprağıniñ altında ufağ köşeli fıstığı vardır ki

ķabuęu [6] kıızıl ve iēi beyāzdır. Ve Şanavber-i yabānī envā'ından ancak bu Őanavberin fıstıkı vardır ki [7] tenāvülü mümkündür. Ve buña Şanavber-i tarantine derler. Ve daēi iki nev' Şanavber-i yabānī [8] vardır ki anlara Şanavber-i baēri derler. Bunların Őozaları uzun ve sivri ve düzdür, [9] farkları ancak Şaplarında ve yapraklarında olur. Zira birinin Şapları düz ve Şarıya [10] mā'(y)il beyāzdır. Ve her Şapda yüz ve iki yüz müctemi' ve mütezāhim yaprakları vardır. O [11] birinin Şapı yeşil ve yolludur. Yaprakları uzundur velākin müctemi' ve mütezāhim degildir. [12] Hemen her biri ayrıca dal içinden çıkmıŐtır. **Menāfi'-i Fıstık-ı Şanavber:** Şanavber fıstıkını [13] yemek yāēud tatlı bāde ile ve ķavun çekirdeği ile tenāvül etmek bevli idrār eder [14] ve selis bevli ķaē' eder. Şanavber fıstıkının yağı yarım t(d)amlaya nāfi' dir, tutulan [15] a'zāya sürerler. **Menāfi'-i Saķız-ı Şanavber:** Cümle envā' Őanavberden bir beyāz ve rāyihāsı [16] ēüb ve fā'idesi çok, saķız-ı seyelān eder ki ıssıdır ve neş eder ve ķurudur. [17] Ya'nī tecfif eder ve çibanları ve sā'ir cerāhatleri pāk eder, merhemler ēalt olunduğda. [18] **Fevā'id-i Şanavber Kābuęu:** Cümle envā' - i Őanavberin ķabuęu ķābızdır. Bir kimsenin çok [19] yürümekden maē'adında ve butları arasında yara beydā olup yürümeğe iētidārı [20] olmasa Şanavber ķabuęunu muēkem saēē edip ēubārını o maēalle eke fi'l-ēāl ķuruyup [21] zā'il ola. Zāhir bedende olan çibanolara daēi iyidir. ēuŐuŐen ki bu ķabuęun ēubārına [22] saēē olunmuş mürde-sengi ve günlüğü ķarıŐdırsalar. Şanavber ķabuęunun ēubārını ķalkıdīs [23] ya'nī ķara boya ma'deni ile ķarıŐdırap zāhir bedenin etrāfına yayılan 'illet-i ikleye [24] Őaēsalar anı ķurudurup def' eder. Şanavber ķabuęunu yakıp ēāmile 'avrat fercine [25] dütsü etse veledi vehm-i tābi'i raēimden iērāc eder. Şanavber ķabuęunu ķayna[d]ıp²⁴ iēmek

(8b)

[1] ķabz getirir ve bevli idrār eder. **Menāfi'-i Berk-i Şanavber:** Şanavber ağacının yapraklarını [2] döküp ēarāretli Şişlere vursalar Şişleri indirir. ēuŐuŐen yara t(d)olayında [3] bulunan Şişler Şanavber yaprağını sirke ile ķaynadıp sıcaēlayın

²⁴ Metinde "d" harfi unutulmuştur.

ağızda tıtsalar [4] diş ağrısını teskîn eder. Şanavber ya' nî çırâ ağacınıñ yağlısını doğrayıp ve [5] sirkede kaynadıp o sirke' i(yi) sıçaqlayın ağızda tıtsalar azgın diş ağrısını [6] def' eder. Şanavber ağacınıñ kurumunu göz köşelerine koysalar göz remedini [7] kat' eder. Şanavber ağacını kor üzerine koyup mağ' ada dütsü etseler şık [8] şık kazâ-i hâcet için taşra çıkıp ' amel edemeyenlere nâfi' dir. **Bâb:** [9] **Der-beyân-ı Çâm Ağacı:** bu daği meşhûr ağacdır. Küh-istânda ve şouk yerlerde olur. [10] Ve bu daği iki nev' dir, biri kırmızıdır ya' nî içi kırmızıya mâ'(y)il ve yağlıdır, Boşnaçça [11] "esmerce" derler. Ve biri aq çâmdır, Boşnaçça "ye"le derler. Kırmızı çâmıñ yaprakları [12] iç tarafında ziyâde kavî yeşil ve eñli ve yumuşak ve düzdür, aq çâmıñ yaprağından zahrı [13] daği o kadar beyâza meyl etmemiştir. Dalları aşğa meyl eder, kapuğu siyâha mâ'(y)ildir [14] ve kayış gibi bükülür. Ağacı aq çâmıñ ağacından güzel ve t(d)ayanğın ve enfa' dır. Aq [15] çâmıñ yapraklar zahrı küli rengindedir, kabuğu beyâza ma'yil ve terdir, büküldüğü vaqitde [16] kırılır. Ve ikisiniñ daği bir qarış kadar uzun kozaları vardır ki yaprakaları şanavber [17] kozalarınıñ yapraklarından ince ve yufkadır. Fıstığları olmaz ancak yaprakları [18] arasında ufacıq kuru tohumu vardır. Bu ağaçlar yaz ve kış yeşildir mâh-ı mayısta [19] yeñi yaprak sürdüğü vaqitde ba' zı eski yaprakları dökülüp düşer. Bu iki çâmıñ [20] içinden daği sakız akar. **Tabi' atları:** Bu iki nev' çâm ağacınıñ tabi' atı inkıbâz [21] üzeredir. Kuvveti ve te' şirleri şanavber ağaçlarınıñ gibidir. **Menâfi' -i Çâm Sakızı:** Çâm [22] sakızı yumuşadır ve tenkıye eder. Aq çâmdan akan a' lâdır, terementi gibi isti' mâl [23] olunur. Bâ-ħuşûş tâze yaraları ğayet şıkar ve oñuldurur. Ğuşûşen başdaki yaraları [24] eger dimâğ-ı mecrûħ olmaz ise çâm sakızından dört dirhem kadar yudsalar bögreği [25] tenkıye eder ve meşâne taşın sürer. 'Irku'n-nisâ için çâm sakızı ve kemafitus

(9a)

[1] ve barenkboy her birinden üçer dirhemini ve qarışdırıp yiyeler. Her dürlü sakız [2] yemişinñ tariki bâb-ı terementide beyân olunmuşdur. Çâm sakızını bir kâğıda [3] ince ince sürüp siñegi çok olan maħalle bırağalar cümlesi o kâğıd [4] üzerinde yabışa

kalır. Çām ağacından bir nev^ç zift istihrāc olunur delik delik [5] olan cerāhatler ve yaralara gāyet nāfi^ç dir, huşūšen incikde bulunanlar için bir [6] çömlek içinde o zifti āheste ıssıdıp eride ve kettān bezinden birkaç [7] parça kesip o zift içine koyup bandıra ba^ç dehu bir yaş ağaç ile birer [8] birer parça çıkarıp ve yaş tahta üzerine yayıp ve yaş ağaç ile sürüp [9] şouğmağa birağā, andan şoñra her gün bu bezlerden birin āteşe karşı ıssıdıp [10] yara üzerine koyu, yarayı tenkıye edip bitirir. ***Bāb: Der-beyān-ı*** [11] ***Gāriķūn ya‘nī Kaṭrān Kūpūgū***; bu bir mantardır ki sā‘ir ağaçlarda olan mantarlar gibi [12] t̄(d)āğistānda olur ve çām ağacına beñzer bir maḥşūş ağacda olur ki Frenkler [13] “larikes” derler. Fārsī “şerbīn” derler. Bir büyük ağacdır. Kāpuđu kalın ve ḥaşīndir. [14] Ve çok yarıkları vardır. Ve iç tarafı kırmızıya mā‘(y)ildir. Dalları ağacınıñ t̄(d)olayında [15] ṭabaķa ṭabaķa nerd-bān gibidir. Çupukları şarıya mā‘(y)ildir. Ve ḥoş rāyiḥası vardır. [16] Yaprakları uzun ve yumuşak ve inçedir ve dallarında birer düğmeçikda şanavber-i [17] bahriniñ evvel ki nev^çinde gibi müctemi^ç ve mütezāḥim pūskūl gibi aşılı t̄(d)ururlar. Kışa [18] qarīb vaķitde yaprakları şarı olur ba^ç dehu kuryup, dökülür. Ve şanavber kozaları [19] gibi kozası olur. Velākin andan gevşek ve za‘ıfdir. Evvel bahārda mor çiçekleri [20] zūhūr eder, rāyiḥaları latīfdir. Ağacı gāyet pekdir, huşūšen ortasında ziyādesiyle [21] pek ve kırmızıya mā‘(y)ildir. Her işe ve bennāya sā‘(y)ir ağaçlardan ziyāde yarar. Böyle iken [22] bu ağaç āteşde yandıķda bundan kōr ḥāşıl olmaz hemen o sa‘at kül [23] olur. Ve bu ağacınıñ içinden bir nefis saķız aķar ki rengi ‘asel regine mişābihdir. [24] ‘Aṭṭārlar bu saķızı ekşeriya terementi yerine şatarlar. Lākin terementiniñ maḥşūş ağacı [25] vardır. Nitekīm zikri mūrūr etmişdir. Evā‘ilde bu semtlere terementi zūhūr etmezden evvel

(9b)

[1] eṭibbā, gāriķūn ağacınıñ saķızını terementi yerine isti‘ māl ederler idi ve ḥālā [2] ekşeri buña terementi derler. Bu saķızı cem^ç etmek murād etdiklerinde, yaz günlerinde bir [3] uzun burđu ile ağacı tā üzerine varınca delerler. Andan o delikten çok [4] saķız aķar. Bu ağaç ne ķadar ziyāde tāze olursa saķızı daḥi o ķadar güzel ve

şâfi [5] olur. **Tabî' atı ve Menâfi' -i Şecere-i Ğârîkûn:** Şerbîn ya' nî ğârîkûn ağacınıñ kabuğu ve yaprağı [6] kâbızdır. Yaprakların döğüp yara üzerine koysalar harâretin teskîn eder. Sirke ile [7] kaynadıp sıçaqlayın ağızda tutsalar diş ağrısın def' eder. Kabuğunu döğüp mürd-seng [8] ve günlük ile qarışdırıp çok yürümekden maḳ'adında ve butları arasında yarası [9] olan kimesne o yaralara koysa yaraları kurudup def' eder. Zâhir bedende olan kurûha [10] daḫi nâfi' dir, anları giderir. Kabuğunu döğüp kara boya zâc-ı aḫzar ile ḫaltt edip, [11] zâhir bedende yayılan 'illet-i âkileye vursalar, anı oñuldurur. Kabuğunu şuda kaynadıp [12] içseler ishâli kaḫ' eder ve bevli idrâr eder. **Menâfi' -i Saḫız-ı Ğârîkûn:** Saḫızınıñ [13] kuvveti yumuşatmaḫ ve ıssıtmek ve neşr ve tenḫiye etmektir. Anıñçün ekşeriyya bâdeler için [14] anı isti' mâl ederler. Ğârîkûn ağacınıñ saḫızı taşfiye olunduḫdan şoñra ya sâde [15] veyâḫûd 'asel ile tenâvül etmek öksürük ve vereme ğâyet nâfi' dir, gögsü tenḫiye eder ve bevli [16] idrâr eder ve yavaş 'amel etdirir. Kaşlara sürseler kıl döḫülmesini men' eder. Gül [17] yağıyla qarışdırıp bedene sürseler, bedenin envâ' ḫuşûnetini izâle eder. 'Asel ile [18] ve zeyt yağıyla qarışdırıp kulaĝa ıḫtâr etseler cerâḫatin ve ağrısın def' eder. [19] Yana sürseler yan ağrısın teskîn eder. Bel şouḫluĝu için ğârîkûn ağacınıñ [20] saḫızından on dirhemini muḫatḫar siñirli yaprağı şuyunda ĝasl edip bir dirhem meshûḫ [21] ıḫlah kehrübâ veyâḫûd saḫḫ olunmuş geyik dili otunu ya' nî mesḫu çayı aña qarışdırıp [22] yeseler nâfi' dir. Qarın burusu için bir mücerreb devâ budur. Ğârîkûn saḫızı beş [23] dirhem Benedik'te "similiça" Frenḫ 'atḫarlarında bulunur, bir ma' cündür. Bundan daḫi iki [24] bucuḫ dirhem alıp ve qarışdırıp marîze yedireler ağrısın ve burusın def' eder. [25] Bu devâ-yı mezkûr aḫyânen tenâvül olunsa qarın burusundan emîn ola. Ve daḫi ğârîkûn ağacınıñ

(10a)

[1] saḫızından bir şu ve dühn taḫtîr ile istiḫrâc ederler. Bu şu tâze yaraları ve delikli [2] çibânları ve cerâḫatleri bitişdirir, içlerine ıḫtâr olunduḫda. Şouḫdan balĝamdan [3] beydâ olan mufâşşal ve siñir ağrısın teskîn eder, o 'illetlere sürmekle. Mi' dede [4] balĝam zuḫûr etdikde bu şudan bir dirhemini aḫ bâde ile içirseler o sâ'at [5]

balgāmı istifrāğ ile iḥrāc eder. Zāhir bedende olan lekeler ve yüzde bulunan şisler [6] için bu şuyu bora yağıyla qarışdırıp sürseler anları izāle eder. Şıgır ödüyle [7] qarışdırıp kulağa ıqtār etseler kulaqdaki kurdları helāk eder. Dühn-i mezbūru [8] buruna çekmek kulağı pek olan kimesneye ğayet nāfi‘dir. **Keyfiyet-i Mantar-ı Ğārīkūn ve Kuvvet ve [9] Menāfi‘i:** Ğārīkūn mantarınıñ iyisi beyāz ve ḥafif ve gevrek ve sünger gibi kavuş [10] ve mezākı ibtidādan tatlı şoñradan acı olandır. Ve a‘lası üst tarafıdır. Zīrā alt [11] tarafı ağaçlı merdüddür. Kezalik siyāh ve pek ağır olan yaramazdır. Pelinos ḥakīm eder, [12] ğārīkūn iki dürlüdür. Biri beyāz ve biri siyāhdır. Beyāzı kendiye maḥşūş ağaçda biter. [13] Ve yarar ve müsta‘mil olan daḥi budur. Siyāhı ekşeriyā dikensiz serv-i āzād ağacında olup [14] ğayrı müsta‘mildir. Ğārīkūnuñ kuvvet ve te‘şiri kemāle getirmek ve ıssıtmak ve ḥall ve neşr etmektir. [15] Süddeleri küşād eder. Şafrāyı ve qarasevdāyı ve balgāmı aşağıdan sürer. Ruṭūbet-i [16] fāsıde ile keşif ve çürümüş balgām ile ma‘lūm olan dimāğı ve siñirleri [17] öykeni ve gögsü ve mi‘deyi ve cigeri ve t(d)alağı ve böğregi ve rahmi tenkıye ve pāk eder. [18] Ağır şoluğan olan kimseye nāfi‘dir. Mi‘de ağrısına ve şişirmesine iyidir. [19] Ve a‘zā-yı zāhirede ruṭūbet-i fāsıde‘i (yi) ḥarāc eder. Anıñcün Dimokriṭos ḥekīm [20] ğārīkūnu ziyādesiyle medḥ edip demişdir ki; bi-ḥadd ‘illetlere devādır, zīrā cemī‘ [21] a‘zā-yı bāṭınaya nāfi‘dir. Mümtedd baş ağrısına şar‘a, sersem başa, t(d)amlaya [22] cünūna, rahim yukarı kalkmasına, şarılığa, istiskāya, t(d)alağa, ‘ırkı‘n-nisāya [23] ve bunlara beñzer emrāza iyidir. Bevl ve ḥayzı idrār eder. Şoğulcanı helāk eder. [24] Sıtma-yı merīdelere iyidir, şoğunu ve ditremesini def eder, sıtmadan evvel bāde [25] ile isti‘māl olunduğda. Ve minvāl-i mezkūre üzere isti‘māl etmek cümle ḥaşerātıñ

(10b)

[1] ağusunu def eder. Ve zehirli çanavar şokduğı yere merhem gibi koymak ile zehrin [2] keser ve def eder. Tozundan şerbeti bir dirhemden iki dirheme dekdir. Ammā şu ile [3] taḥl olunduğda şuyundan şerbeti iki dirhemden beş dirheme dekdir.

Bâb: [4] Der-beyân-ı Şecere-i Serv ya'nî Selv Ağacı; bu ağaç Girit ceziyesinde sâ'ir [5] diyârda meşe ağacı kadar çok mübâhdır. Selvi iki dürlüdür. Biri [6] erkek ve biri dişidir. Dişisi sivridir. Erkegi ziyâde yayılmışdır. Bir [7] uzun ve ṭ(d)oğru ağacdır. Yaprakları sâc ağacınıñ yaprakları gibidir. [8] İllâ ki daħi uzun ve yeşildir. Senede üç def a kozaları olur bunuñ [9] kozaları ve yaprakları eṭibbâ ve 'atṭârlarda ma' rûf ve müsta' mildir. Kânûn-ı şânide [10] ve mayısta ve eylülde cem' olunur. Ve bu ağacdan daħi saķız aķar. Velâkin [11] hey' etde ve hâşşada çâm saķızına müşâbeheti azdır. Ağacı pekdir ve râyihası [12] hûbdur, şandal ağacı gibi. **Tabî' atı:** Serv ağacı bârid ve kâbizdir. Ruṭûbeti izâle [13] eder. Kozaları aķvâdır yapraklarından. **Menâfi' -i Dâhilesi:** Serv ağacınıñ yaprağını [14] bâde ile kaynadıp ve bir miķdâr mürr-i şâfi katıp içirseler selisü'l-bevl [15] olanlara nâfi' dir. Ve şol kimselere daħi iyidir ki zahmet ile ṭ(d)amla ṭ(d)amla [16] tebevül ederler. Serv kozalarını dögüp bâde ile içirseler kan ile gelen [17] ishâli kaṭ' eder. Ve ağır şoluğan olanlara ve öksürenlere ve kan tükürenlere [18] daħi nâfi' dir. Kozalarını şu ile kaynadıp içirseler zikr olunan ' illetler [19] için bu te' şir hâşıl olur. **Menâfi' -i Hâricesi:** Serv kozalarını dögüp ve incir [20] ile karışdırıp her d(t)ürlü katı şişlere vursalar anları yumuşadır. [21] Ve burunda biten laħm-ı zâidi izâle eder. Merhem gibi isti' mâl edeler. Kozalarını sirke [22] ile kaynadıp o sirke ile sıcaķlayın mażmaza etseler diş aķrısın [23] def eder. Yapraklarında daħi bu vech üzere nef' -i mezkûr vardır. Yaprakların [24] dögüp tâze yara üzerine koysalar yara' ı (yı) şıķar ve kanı teskîn eder. Serv [25] yaprakların dögüp sirke ile karışdırsalar saçları boyar. Yaprağını dögüp

(11a)

[1] ya yalnız veyâhûd arpa unuyla karışdırıp eşrâfa yayılan cerâhatler üzerine [2] koysalar anları oñuldurur. Kezalik yanıkara ve cerâhati çok olan göz şişi [3] üzerine koysalar nâfi' dir. Selv yapraklarını mi' de üzerine konulan melhemele [4] ve yakılara halṭ etseler mi' deye kuvvet verir. Yapraklarını sirke ile kaynadıp [5] yüze sürseler yüzdeki aķ lekeleri izâle ederler. Yapraklarından ve kozalarından [6] melhem yapıp kırık â' zâya vursalar gâyet nâfi' dir. **Bâb:** Der-beyân-ı [7] Şecere-i

‘Ar‘ar ya‘nī Ardıç Ağacı: bu ağaç iki nev‘idir, biri küccük, biri büyükdür. [8] Küccük ardıç çalı envā‘ indandır, diyār-ı Rum’da ve ğayrı yirlerde çok ve ma‘ rüfdür. [9] Büyük ardıç sâ‘(y)ir ağaç gibi yukarıya uzanıp kıddi büyük olur. İtalya [10] memleketinde ve Mağrib diyārlarında ve ğayrı sıcağ semtlerde olur. Ve bu ağacdan [11] bir sağız yāhūd zamğ akar ki aña şandoros derler. ‘ Attārlarda bulunur ve çok [12] nesneye isti‘ māl olunur. Bunuñ yemişi daħi büyük olur. İkisiniñ yaprakaları [13] küccük ve sivridir, biberiyye otunuñ yaprakları gibi, illā ki daħi eñsiz ve dikenlidir [14] ve yaz ve kış yeşil t(d)urur. Ağacı pek ve t(d)ayanğındır ve kırmızıya mā‘(y)il ve yağlıdır. [15] Rāyihası hoşdur. Yemişi evvelā yeşildir, soñra şarıya mā‘(y)il soñra kırmızıya mā‘(y)il [16] siyāhdır. Encāmında siyāh olur. Nihāyeti ikisine de kemāle gelir. **Tabi‘atı:** [17] Ardıç ağacı üçüncü derecede hārr ve yābisdir. Yemişi üçüncü derece hārr ve ikinci [18] derecede yābisdir. Zamğı ikinci derecede hārr ve yābisdir. **Menāfi‘ -i Dāhilesi:** Ardıç [19] yemişini ağ bāde ile kaynadıp içmek souğ balğamlı mi‘ deye nāfi‘ adır. Gögsü [20] tenkıye eder. Ve öksürüğü def‘ eder. Bağırsak yelini sürer. Ve raħim kılkmasın [21] men‘ eder. Cigeri ve böregi küşad eder ve tenkıye eder. Zīrā yemişi mezbūr ruṭubet-i [22] keşifeyi terkik ve neşr eder. Bevli ve hayzı idrār eder ve meşāne taşın sürer. [23] Zehirden hıfz eder. Ve tā‘ūn vaķitinde hevā-yı mesmūmeden muħafaza için ğāyet [24] nāfi‘ dir. Vel-hāşıl dā-i keşir için devādır. Meşāne taşı için bir kuvvetli devā [25] budur. Beş dirhem ardıç yemişin bir şişeye koyup üzerine bāde rūhın

(11b)

[1] dōke yemişi bir hoşca ortaya andan şişeniñ ağızın kıpayup dört gün [2] böyle birağā andan soñra sızup yemişi muħkem şıka ve sızılan bāde rūhın [3] yine beş dirhem tāze ardıç yemişi üzerine dōke minvāl-i muħārrer üzere dört gün [4] t(d)urdukdan soñra yine sızup üçüncü def‘ a tekrār böyle ede. Bu bāde rūhundan [5] vaķt-i hācetde ya‘ nī meşāne taşı zahmet verdikde iki kışığın ğayrı bāde ile veyā [6] hod münāsib şu-yı muķaṭtar ile kırışdırıp içe andan soñra ebem gümece ve papadya [7] ile kıynamış şu içinde göbegiñedek otura ve otururken ğāh ğāh elleriñi [8] ve

yüzünü gül şuyuyla ıslada bayılmak ‘arız olmaya, yarım sâ‘ at oturduktan [9] sonra çıka bilâ-şübhe meşâne taşından hâlâş ola. Velâkin qarın toqluğuyla [10] o şuda oturmaya bir kaç sâ‘ at muqaddem yemekden fariğ ola. Münkaṭı‘ olan [11] hayziñ geri icrâsı için üç kabza ardıç yemişin alıp dögesin ve üzerine [12] keskin aq bade koyup yarısı qalincayadegin kaynadasın, andan sonra sızup [13] bir dirhem sahq olunmuş zağferân qatasın. Bundan sonra güya hayz gelmez diye ‘aql-ı [14] cezm etdikde içmege mübâşeret edip her şabâh birer qadeh sıçaqlayın içe. Bir [15] kaç gün mütavâliyen böyle ede hayz geri aqa. Velâkin bunu isti‘ mâl etmezden [16] evvel iki ayagından sâfin t(d)amarlarından qan aldırsalar a‘lâ olur. Ardıçı yaqip [17] külünü aq bade ile hâlṭ edip ve kül şuyunu çıkarıp içseler bevli gâyet [18] idrâr eder. Şöyle kim istiskâ marâzına mübtelâ olanlardan niçe kimesne minvâl-i [19] mezkûr üzere istihrâc olunan kül şuyunu içmekle marâz-ı mezbûrdan hâlâş olmuşdur. [20] Ardıç yaprağını kaynadıp şuyunu içmek veyâhûd yaprağını döğüp ‘uşaresin [21] içmek yılan ve çıyan şoğduğuna nâfi‘dir. Yaprakını döğüp yılan şoğduğı [22] yara üzerine koysalar dahi a‘lâ olur. **Menâfi‘-i Hâricesi:** Ardıç ağacında her ne [23] varise râyihası hûbdur, evvelâ bu ağaç evvelki ruṭubetde iken şakq olunduğı vaqitde [24] içinden aqan saqız şâniyen kökü ve ağacı quruduğda şâlisen yeşil ve tâze ve kemâle gelmiş [25] yemişi ve encâmında yaprağı âteşe yandıkda. Bunlarıñ dütünü yılanları qaçırır ve

(12a)

[1] hevâyı mesmûmeyi def eder. Anıñçün vebâ vaqitlerinde ardıç ağacını ve yemişini [2] afsentîn ya‘nî pelin otu ile berâber oṭ(d)ada yaqip dütsü etmek gerekdir. [3] Hattâ evâyilde Romanya ve Yunaniyan ardıç dalların yaqip zoqaqlarda berâber [4] götürürler idi. Ardıç yemişini gül yaprağıyla berâber kırmızı şarâb sirkesinde kaynadıp [5] sıçaqlayın mazmaza etseler diş aqrısına gâyet nâfi‘dir. Ardıç qabuğunu yaqip [6] külünü şu ile qarışdırıp bedende olan huşûnete ve uyuza sürseler anı def [7] eder. Niqrîs ve t(d)amla ve felc için bir mücerreb devâ budur. Ardıç ağacını alıp üst [8] qabuğunu şoyasın andan ağacını ufaq kesesin ve şuda kaynadıp o şuda [9]

†(d)ayanacak kadar sıçaklayın oturasın, velâkin evvelâ müşhil içip içini tenkıye [10] etmek gerek. Ve niķrīs için olduķda ağrısı mevcūd olmadığı vakıtlerde bunu [11] isti‘ māl edeler. **Menāfi‘-i Şandoros ya‘nī Ardıç Zamgı:** Şandorosu saħķ ve ğubār [12] edip rafadan bişmiş yumurta ile veyāhūd gülbeşeker ile yemek kuşmağı ve kan [13] ile gelen ishāli ve kan tükürmegi ve ifrāt ile akan hayzı kať eder. [14] Ve soğulcanı helāk eder. Bu bevāşıra ekseler bu bevāşir kanını taķlil eder. Diş ağrısı [15] huşuşunda şandorosuñ çok hāşşası vardır. Biri birinden aķvā bir kaç [16] mu‘ ālecesin beyān edelim, evelkisi şandorosu ķor üzerine koyup dütünü [17] ğunu içinden ağırın dişē şalıvereler. İkincisi şandorosu şarāb sirkisiyle kaynadıp [18] mazmaza edeler. Üçüncüsü kırmızı gül, papadya, fūdenc her birinden mışf [19] kabza, şandoros iki bucuķ dirhem bunları yüz dirhem pāde ve elli dirhem sirke ile [20] kaynadıp şulşü gitdikdan soñra sızup ve birer kaşık ağza alıp bir zamān †(d)urduķdan [21] soñra tükürerler. Dördüncüsü kızmış bülādı menekşe bādesinde bir kaç def a [22] söyöndürüp o bādeden ve şarāb rūhundan berāber alıp biri birine ğalt [23] etdikden soñra bir miķdār saħķ olunmuş şandoros katıp ağırın diş üzerine [24] koyalar ağrısın def eder. Bir kimseniñ burnundan çok kan aķıp diñmese [25] şandorosu yumurta ağıyla karışdırıp alnına ve şaķaķlarına vursalar sakin ola.

(12b)

[1] Şandorosu döğüp tozunu tāze yaraya ekseler yarayı bitişdirir. Şandorosu [2] yaķıp dütünü ğuni içinden buruna çekseler yāhūd bir miķdār sirke ile başı [3] ısladıp üzerine şandoros ğubārını ekseler zūkkāmı ve nāzileyi def eder. [4] **Menāfi‘-i Düñ-i ‘Ar‘ar ve daħi Ardıç:** Yemişinden nefis ve nāf i çok bir yağ istiħrāc [5] olunur pelesān yağı kadar mü‘eşşirdir. Şan‘atı budur. Dilediğiniñ kadar tāze ardıç [6] yemişinden alıp melhem gibi oluncayadek dögesin ve üzerine ıslah aķ bādeyi [7] döküp ve muħkem karışdırıp boynu uzun bir şişe içine koyasın ağzını [8] muħkem perkidip güneşe koyasın ve vāfir zamān güneşde burağıp aħyānā çalkayasın [9] andan soñra ‘ādet üzere taķtīr edesin, yağı üstüne gelir, bunu üstünden [10] alıp yine güneşe koya tā ki ruṭubeti zā‘il olup şāfi yağ kıala, andan soñra [11] bir şişeye koyup

vaqt-i hâcetde hıfz eyleye. Bu yağ işbu bâbda zıkr olunan [12] cümle emrâzına devâ olmak üzere isti' mâl olunur. Belki kuvveti sâyirinden ziyâdedir [13] ve isti' mali eltafdir ve dört beş t(d)amlasın ma' donos şuyuyla şabâh ve aḥşâm [14] içseler bögrek ve meşâne süddelerin küşâd eder. Kumunu ve taşını sürer. Bevli [15] gâyetle idrâr eder. Şabâh 'ale'r-rîk bu yağdan bir kaç t(d)amlasın bâde ile içip [16] bir miḳdârın daḫi mi' de üstüne sürseler mi' dede olan balmaḡı (balgâmı) izâle eder. [17] Hammâmdan çıkdıktan soñra bu yağdan bedene sürseler bedende olan leke ve benekleri [18] giderir. Şârlıḡı ve â'zâ ditremesin def' eder. Ateşe karşı kızarmış etmek [19] pâresine bu yağdan sürürp şabâh aç karnına ve aḥşâm yatacak vaḳitde tenâvül [20] etseler âḡzın kerîh râyihâsın gidedir. **Menâfi' -i Kâtrân 'Ar' ar:** Ve daḫi ardıç [21] ağacından bir yağ isrihrâc olunur ki aña ardıç kâtrânı derler, şan' atı budur. Evvelâ [22] iki yeñi ve içi şırlı çölmek alasin, şöyle kim biriniñ dibi öbürünün âḡzına [23] gire ve birini dibini delip deligine bir inçe delikli teneke yumurta aḡıyla ve arpa [24] unundan yapılmış ḡamîr ile yapışdırasin andan ardıç ağacın ḡurde kesip [25] bu çölmeye t(d)oldururasın andan soñra boş çölmek içine koyup t(d)olu

(13a)

[1] çölmegiñ âḡzına demir kapaḡı koyasın ve uzun bez parçalarına ḡamîr-ı mezkûru [2] sürüp iki çölmek buluşduḡu yerin ve kapaḡı etrâfına şarıp o ḡamîr ile muḡkem [3] şıvayasın, ba' zılar çölmegiñ dibini delmeyip hemen çölmegin birini ḡurde kesilmiş [4] ağaçlar ile t(d)oldurup o bir çölmegi baş aşaḡa aḡzı âḡzına götürirler ve iki [5] çölmek arasına bir delikli teneke koyup etrâfını vech-i mezkûr üzere bez ile şarıp [6] ḡamîr sürerler. Andan soñra her hanḡi vechle olursa olsun yer içine kuyu kazıp [7] ağaç ile t(d)olu olan çölmegi bütünce ve boş çölmegiñ nişfâdek yere gömesin [8] andan soñra yerden yukarıda kalan çölmegiñ etrâfında ve üstünde kömür yakasın [9] çölmekte olan ağaç âteşden kızdıkda içinden yaḡı ya' nî kâtrânı çıkıp o teneke [10] deliklerinden aşaki çölmage akar, ba' dehu o yaḡı çıkarıp hıfz eyleye. Bu yağ gâyet [11] iyidir. Kötürüm ve meflûc ve siñirleri bozulmuş ve t(d)amla işâbet etmiş kimselere sıçaḡlayın [12] a' zâya ve bele sürdüḡleri vaḳitde. Baḡna sürseler baḡın

ağrısın burusın def [13] eder. Kulağı pek olan kimesne bu yağdan kulağına ıktâr eylese gâyetle nâfi' dir. [14] Ve'l-hâşıl şoukdan 'arız olan emrâzîñ cümlesine nâfi' dir. **Bâb:** [15] *Der-beyân-ı Şecere-i Ebhel ya'nî Sâc Ağacı;* bu ağacın iki nev' vardır biriniñ yaprağı [16] selvi yaprağına müşâbihdir. İllâ ki andan dikenlidir ve gâyet keskin koğusu vardır. [17] Yemişi hiç olmaz. Ve birisi ilğun ağacına beñzer ve kuşkonmaz otunuñ yemişi gibi kırmızı [18] yemişi olur. İkişi dañi 'ar'ar envâ' indandır. **Tabî' atı:** Üçünçü derecede hârr ve yâbisdir, [19] terkîk ve küşâd etmek ve sürmek kuvveti vardır. **Menâfi'-i Dâhilesi:** Sâc ağacı hayzı [20] cebr ile tesyîl eder. Ve bevlî o mertebe idrâr eder ki gâh gâh kan ile berâber açar. [21] Ve rahimde ölmüş veledi ihrâc eder. Çazûlar ve 'acüzeler bu ağaç ile envâ' fesâd [22] ve çazûluk edip fâhişe 'avratlara bu ağacın tozundan içirip hamlleriniñ helâk ederler. [23] dîku'n-nefes ve öksürüğe bir mücerreb devâ budur. Sâc ağacını ğubâr edip bu tozdan [24] bir dirhem, zufa bir buçuğ dirhem, tâze tere yağı otuz dirhem, 'asel yirmi dirhem bu cümleyi ğalt [25] edip ve ma' cûn gibi kılıp şabâh ağşam birer veyâ ikişer mişkâlin yiyeler. Hayzı

(13b)

[1] götürmek için lâ-nazîr bir devâ budur, sâc ağacınıñ 'uşâresinden yirmi dirhem, [2] dârcın iki buçuğ dirhem, zağferân dört arpa ağrısı tartup, şu yirmi dirhem [3] bunları bir yere karışdırıp şabâh ağşam bundan birer miğdâr içeler gâyetle [4] hayzı idrâr eder. **Menâfi'-i Hâricesi:** Sâc ağacını ğubâr edip ve 'asel ile ğalt [5] edip siyâh ve çürümüş çibanlar üzerine vursalar anları tenkıye eder. Yanı [6] kara üzerine koysalar anı t(d)ağıdır. Dâ'imâ işleyen eski cerâhatleri pâk eder. [7] Ve anları oñuldurur. Bir kimesne kazâ-i hâcetde zahmet çekip o mertebe kendiye [8] zor verse ki şafrâsı çıkâ ve yine 'amel idemese sâc ağacını sirke [9] ve bâde ile kaynadıp buğârını mağa' adına şaliverse yâhûd üzerine otursa [10] gâyet nâfi' olur. Sâc ağacını saħk edip tozunu 'asel ile melhem edip [11] bel üzerine vursalar bel ağrısın def' eder. Bir kimseniñ kulağı pek olup [12] bir hoşça işitmese sâc ağacınıñ yemişini yabân kettân toğumnuñ yağıyla tabh [13] edip siyâh olduğdan sonra bir miğdârın kulağa ıktâr ede

fi'l-hāl nāf' in [14] müşāhede ede. Sāc ağacını ğubār edip kıaymak ile kıarıştırıp merhem edeler [15] yāḥūd merhem olunçayadek kıaymak ile kıaynadıp kel başa sürseler nāfi' dir. [16] Sāc ağacını yakıp dütüne ĥoroslar ve tavuqları tutalar zükkāmların def' [17] eder. ***Bāb: Der-beyān-ı Serv-i Āzād:*** bu daḥi iki nev' dir. Biri kebīr ve biri [18] řaġīrdir. Serv-i āzād-ı kebīr bir uzun ve çām ağacına müşābih ağacdır, kıapuġu düzdür. [19] İllā dibine kıarıb bir miqdār ḥařındır, yapraġı ince ve sivridir, ġārīkūn ve çırā [20] ağaçlarınıñ yapraqları gibi ve bir kıarış kıadar uzun kıozaları olur, çām ağacınıñ [21] kıozaları gibi ve içinde toḥumu vardır. Ve ağacdan bir beyāz saķız aķar ki zamān [22] mürūruyla řems ḥarāretinden keşif ve kıatı olup dāne dāne olur. Ağacı pekdir, [23] ve ḥiç çürümez, anıñçün evā'ilde müşrikūn eřnāmını bu ağacdan yaparlar idi. [24] Ve Ḥazret-i Süleymān 'aleyhi's-selām Kıudus-i řerīf bināsına bu ağacı řarf etmişdir. [25] Ve bu serv-i āzād-ı kebīr Lübnan t(d)āġında ve diyār-ı Maġrib'de Atlās t(d)āġlarında olur.

(14a)

[1] Ve bu daḥi iki dürlüdür, biri çicek vermez. Velākin yemişi olur ve biriniñ yemişi olmaz, velākin [2] çicek verir. Ammā serv-i āzād-ı řaġīr o daḥi iki dürlüdür. Biri Tırābulus-ı şam diyārında [3] olur. Yaprāġı ardıç yapraġı gibidir ve aña dikenli serv-i āzād derler ve yemişi daḥi ardıç [4] yemişi gibi olur. Velākin daḥi büyük ve kıırmızıdır. Ve biri Menteře semtlerinde olur, bunuñ [5] yapraġı ufacıkdır, yemişi daḥi küccükdür ibtidān yeşildir, řoñra şarı olur, encāmında [6] kemāle geldiķda kıırmızı olur. Bu iki serv-i āzād-ı řaġīr daḥi ardıç ağacınıñ envā'ındandır. [7] ***Tabī' atı:*** Serv-i āzād-ı kebīrleriñ saķızı ve kıozaları olmaġla tabī' atları daḥi bi-'aynihī [8] sā'(y)ir saķız ve kıoza getüren ağaçlarıñ tabī' atları gibidir. Meřelā çām ve çırā ağaçları [9] gibi ve menāfi' i daḥi anlarıñ menāfi' i gibidir. İmdi anlarıñ beyānlarına mürāca' at oluna. [10] ***Bāb: Der-beyān-ı şecere-i Ğar ya'ni Defne Ağacı:*** bu ağaç İtalya'da ve sā'ir [11] sıçaķ memleketlerde ve at(d)alarda çokdur. Yaprāġı uzuzn ve sivri ve kıalın ve pek [12] ve çimeni yeşildir ve ḥoř rāyiḥası vardır ve dā'imā yeşil olur. şarıya mā'(y)il beyāz [13] bahāri olur, yemişi ibtidāden yeşildir, kemāle

geldikde siyāh olur, bundan bir dühn [14] istihrāc olunur aña dühnü'l-ğar ya' nī defne yağı derler. Bu ağaç bir dilber ağacdır [15] ve laṭif rāyiḥası vardır. Bunuñ yemişi ki aña ḥabbu'l-ğar derler, faşl-ı ḥarīfīñ āherinde [16] cem' olunur. **Tabī'atı:** Yaprığı ve yemişi üçüncü derecede ḥārr ve yābisdır. Neşr ve terkīk [17] ve yumuşak ve cezb etmek kuvveti vardır. **Menāfi'-i Dāhilesi:** Defne yaprağı yemek [18] veyā içmek mi' deye muḥālifdir. Mi' de bulanmasın ve istifrāğın irāş eder. Defne [19] yemişini saḥk edip ve 'asel ve tatlı bāde ile qarışdırıp ve ma' cūn edip [20] isti' māl etseler vereme nāfi' gelir. Ve dīk-i nefes ve gögse inen nevāzil için [21] iyidir. 'Aḳreb ve örümcek şoḳduğuna defne yemişin dögüp bāde ile içirseler [22] zehrini ḳat' eder. Defne kökünün ḳapugunu saḥk ve ğubār edip sıcaḳ pāde [23] ile içseler meşāne taşını paralayıp sürer. Ve raḥimde veledi helāk eder. Ḳapuğu [24] şoyulmuş defne yemişini bādede ısladıp o bādeyi içirseler ḥamlını važ' [25] eden 'āvratı iyi gelir zīrā važ' dan şoñra ḳarın burusın teskīn eder. Ve tabī' i

(14b)

[1] tīz sürer. Göbek burusuna bir dirhem saḥk olunmuş defne yemişini bir keseye ḳoyup [2] ve bāl şuyı yāḥūd bāde içine aşı ḳoyup bir zamān t(d)urduḳdan şoñra o şudan veyā [3] bādeden içseler göpek ağrısın ve burusın def' eder. Zīrā ḳarında olan yeli t(d)āğıdır. [4] **Menāfi'-i Ḥāricesi:** Defne yaprağını şu ile ḳaynadıp şuda bir 'āvrat göbeginedek [5] sıcaḳlayın otursa raḥimde ve masānede olan emrāza ve āfāta nāfi' dir. Ḥayzı getirir. [6] Ve bevlı idrār eder. Yeşil defne yaprağının bir miḳdār kuvvet-i cāzibesı vardır. Bir kimesneyi arı [7] veyā eşek arısı veyā şarı arı şoḳsa defne yaprağın dögüp şoḳduḳları maḥalle vursalar [8] ağrısın ve şişin def' eder. Defne yaprağın dögüp arpa unuyla veyāḥūd ekmeği ile [9] ḥārr olan şişler üzerine ḳoysalar ḥarāretin def' ve ağrısın teskīn eder. Defne yemişini [10] ğubār edip ve 'asel ile qarışdırıp ḥammāmdan şoñra bedene sürseler bedende olan lekeleri [11] ve ḥuşūneti izāle eder. Bir kimseniñ başında ve beyninde za' f olsa defne yemişini [12] dögüp ve bir kese içine ḳoyup d(t)epesine yāḳı ede, başına ve dimāğına kuvvet gele. [13] Bir kimseniñ ḳulaḳ ağrısın olsa veyāḥūd bir ḥoşca işitmese tāze defne yemişiniñ

[14] ‘uşâresine bir miqdâr eski bâde ve gül yağından qarışdırıp sıçaqlayın kulağına ıktâr [15] ede nef’i çokdur. Tevârîhde muharrerdir ki Rum kayşerlerinden Tiriyyus nâm kayşer şa‘ikadan [16] gâyet havf etdiğinden ötürü gök gürllemeğe başladıkda defne çupuğundan örülmüş [17] bir tac başına vaz‘ eder idi. Zîrâ defne ağacınıñ hâşşalarındandır ki yıldırım anı [18] vurmaz ve defne ağaçları bitdikları yere dañi yıldırım işâbet etmez. **Menâfi‘-i Dühnü’l-gâr:** [19] Tâze defne yemişinden istihrâc olunan yağ ıssıdır ve yumuşadır ve ‘urûku küşâd eder. [20] Ve yorgunluğu def‘ eder. Defne yağı şurb olunduğı vakıtde mi‘deye nefret getirmekle [21] beden hâricinde isti‘ mâli ulu ve enseb görüldü. Böyle olduğda defne yağı insânıñ [22] â‘zâ-i dâhile ve hâricesiniñ cümlesine nâfi‘ ve ‘illetlerine ve yaralarına devâ olmağla [23] sıçaqlayın süreler ve ihtikân eczâsına katarlar. Bir kimseniñ boğazında dılçığı [24] düşmüş veyâ şişmiş olsa defne yemişini qaraviye ya‘nî çayır kemnunu ve fudenç ve ferfiyon [25] her birinden berâber alıp başka başka saħk edip ‘asel ile melhem ede andan soñra

(15a)

[1] sıçaqlayın başıñ d(t)epesi üzerine koyalar gâyet nâfi‘dir. Bir kimseniñ bevlı ħabs [2] olsa bir vechle tebevül edemese a‘lâ ‘ilâcı budur. On dirhem defne yemişi, beş dirhem [3] ardıç yemişi, üç baş şarımsâk bu cümleyi döğüp bir avuç kadar arpa kepegini qarışdırıp [4] üzerine bir vakıyye aħ bâde dokesin andan soñra âteşe koyup merhem gibi oluncayadek [5] kaynadasın andan bir bez üzerine sürüp kaşık üzerine bağlayasın bevl yolu [6] küşâd ola. **Bâb: Der-beyân-ı Dıraht-ı Ħıyârşenbe:** bir büyük yüksek [7] ağacdır. Mışır ikliminde olur. Ħâric kabuğı gülî rengindedir. Ağacı bek ve ħaşındır, ortası [8] siyâh ve kapuğuna yakın şarıdır, Firenk ağacında olduğı gibi. Ve koz ağacınıñ gibi büyük [9] kökleri vardır. Yaprığı keçi boynuzu ağacınıñ yaprağına müşâbihdir. İllâ ki andan dañi sivridir. [10] Bu ağacıñ cümle eczâsı tâze iken laţif koğar. Çiçegi beyâzdır. Çiçekden soñra bir zirâ‘ [11] kadar uzun siyâha mâ‘(y)il kaħve rengi boynuz gibi içi siyâh özlü bağla gılâfları [12] gibi nesne olur ki aña ħıyârşenbe derler. Bunuñ özü yumuşağdır ve içinde pek serd [13] çekirdekleri

vardır ki biri birinden bir zar ile munfaşıldır. Keçi boynuzunun çekirdeğine [14] müşâbihdir. Aşlı Mışır ve İskenderiyye'den gelen hıyârşenbedir zîrâ tâze ve şakîl [15] ve t(d)oludur ve kalın degildir ve içinde çekirdeği oynamaz. Zîrâ çekirdeğinin oynaması [16] ruḫbet-i aşliyyesi kuruduğuna 'alâmetdir. **Tabî'atı:** Evvelki derecede hârr [17] ve raḫbidir. **Menâfi'-i Dâhilesi:** Hıyârşenbeden müsta'mil olan ancak iç özüdür. [18] Şafrâ harâretin def' eder. Şâfrâ'ı(yı) ve balgâmı sürer. Her vakitte isti'mâli câizdir. Genç [19] ve kocaya hatta hâmile 'avratlara ve şâbîlere vermede be's yokdur. Bunun te'sîri mi'deden [20] ve bağırsağdan tecâvüz etmez. Şedîd sıtmalarda ve harâretli emrâzda faşddan muḫaddem [21] hıyârşenbeden şerbet vermek eṭibbâ ve hûkemâ tecvîz etmişlerdir. Bağırsağları za'if [22] olan kimesnelerde bir miḫdâr şişmek ihdâş eder. Velâkin zararı yokdur. Bir miḫdâr [23] dârçîn veyâ enîsun zamm etmekle ılaş edip i'tidâle getirirler. Bir kimse meşâne [24] taşu zahmet verip ahyânâ yola uğrayıp zor verse her ayın bir gününde şabâh [25] tâze çekilmiş hıyârşenbeden isti'mâl eyleye. Mi'deden ve bağırsağlardan şol balgâmı

(15b)

[1] sürer ki hârr olan bögrekte pişip kum ve taş olur fırında çamurdan tuğla [2] bişdiği gibi. Ba'zı hûkemâ demişdir ki her şabâh yemeginden bir sâ'at evvel hıyârşenbeden üç [3] dirhem kadar yemek mu'tâd edinmiş kimesnenin bögrekinde ve meşânesinde kum veyâ taş beydâ [4] ve hâşıl olması mümkün mutaşavver degildir. Bir kimesne mi'desinde harâretli şişden ve çıbandan [5] havf eylese her gün şabâh veyâ aḫşam ta'amından evvel yarım sâ'at kadar dört [6] beş dirhem tâze hıyârşenbe ekl eyleye inşâ'allâhu te'âlâ o marâzdan emîn ola. [7] Bir kimsenin keskin ve harâretli nâzileden göz ağrısı olsa geçe yatacak vakitte [8] on dirhem hıyârşenbe isti'mâl eyleye hiddetin teskîn edip nâzilesin çeke. [9] **Menâfi'-i Hâricesi:** Hıyârşenbe özünü ezip kırmızı âteşli şişe sürseler [10] âteşin alıp şişi indire. Sâ'ir harâretli çıbanlara ve niḫrîse ve mefâşıl ve a'zâ [11] veremlerine sürseler nâfi'dir. **Bâb: Der-beyân-ı Dârçîn:** bâlâda [12] zıkr olunan hıyârşenbe maşlahı dârçîn olmağla bu maḫalde ta'kîbi münâsib [13] görülmüşdür. Ya'nî جينناده müste'mel ve ma'rûf

dārçīn murāddır zīrā Diyoskorides [14] hēkīmīñ taḥrīr ve beyān eylediği aşıl dārçīn beynimizde nā-būddur. İmdi ma‘rūf ve ma‘lūmumuz [15] olan dārçīn bir ağacın kapuğudur, ağacı ancak Hind diyārına maḥşūş olup [16] memālik-i Rum’da bulunmadığı ecilden evşāfını beyān edemedim. Velākin ba‘zı kitābda [17] gördüğüm evşāfı müktezāsınca zann-ı galibim penç ağacına müşābih bir ağacdır. [18] **Tabī‘ atı:** Üçüncü dereceye karīb ḥārr ve yābisdir. **Menāfi‘-i Dāhilesi:** Bir dirhem [19] dārçīni muḥkem saḥḥ edip sıçak bal şerbetiyle ve bāde ile içmek karında ki [20] yeli sürer. Ve ḥayzı ve bevli idrār eder. Ve baṭī‘ olan ḥaml vaz’ını ṭaleb ve ḥāşıl [21] eder. Şouk olan mi‘deyi ve ciğeri ve dimāğı ıssıdır ve ḳavī eder. Zehri def‘ eder, [22] ḳalbe ḳuvvet verir. Şarılığa bā‘ iş süddeleri küşād eder. Ve henüz başlıyan [23] istiskāyı def‘ eder. Efraciye ya‘nī nur-dīde otu ile dārçīni ḥalt edip [24] içseler gözleri rūşen eder. Münāsib gülbeşeker veyāḥūd şarāblar ile dārçīni [25] içmek medīd balgāmı sıtmalar için nāfi‘ dir. Ve daḥi dārçīnden bir şu taḳtīr

(16a)

[1] ederler ya ḥammam-ı āb veyā ḥammam-ı reml ṭarīḳiyle. Evvel teḳātur eden a‘lā ve aḳvādır, [2] sūt rengine olur. Bu dārçīn şuyunu içmek şoukdan ḥādiş olan cümle [3] emrāza beden-i insāna ḳuvvet verir. A‘zā‘ı(yı) ıssıdır. Ve ḳavī eder. Balgāmı ve yeli [4] maḥv eder. Mi‘de bulanmasın ve burusın teskīn eder. Bayılmağı men‘ eder. Zehri [5] daḥi ḳalbe yaklaşmasından men‘ eder, bevli ve ḥayzı idrār eder. Ve raḥim ağrısı [6] için maḥşūş ḳuvveti vardır. Ağır şolumağa ve ṭ(d)amlaya ve siñir bozulmasına ve şar‘ marazına [7] nāfi‘ dir. Ve nefesi ḥūb eder. Eṭibbā tenḳiye mi‘de için verdikleri şerbetlere ve keşif [8] balgāmlı sıtmalara iḳtizā eden şarāblara dārçīn şuyundan bir kaç ṭ(d)amla ḳatarlar. [9] **Menāfi‘-i Hāricesi:** Dārçīni saḥḥ edip ve ‘asel ile ḳarışdırıp yüze [10] ve bedeniñ sā‘(y)ir yerlerine sürseler lekeleri ve envā‘ ḥuşūneti ve ḥarāret-i sivilcıkları [11] izāle eder. **Bāb: Derbeyān-ı Secer-i Karanfīl:** ancak Hind’de bulunur [12] bir ağacdır. Dalları budaḳları çimşir ağacına müşābihdir. Yaprakları dārçīn ağacınıñ [13] yapraklarına beñzer, velākin daḥi kışsa ve degirmidir. Meyvesi ma‘rūf ḳaranfildir. A‘lāsı [14] şapından yukarıya düz olup ve

başı yaşşı ve parmaklar arasında ezildiğda yağı [15] çok olandır. Büyükleri ve ortaları şişmiş ve başları küccük olanlar nākışlarıdır, [16] insāndan t̄(d)oğan nākış gibi. **Tabiātı:** Kāranfil üçüncü derecede hārr ve yābisdir. [17] **Menāfi'-i Dāhilesi:** Kāranfil yemek veyāhūd bal şuyuyla veyā bāde ile içmek k̄albe [18] kuvvet verir. Ve cigeri daħi kavī eder. Ta'āma hazm getirir. İstifrāğı ve kuşmağı def' eder. [19] Mi'deye ve başa ve sā'(y)ir a'zāya kuvvet verir. Ve ishāli teskīn eder. Ve daħi şouqdan [20] hāşıl olan cümle marāzlara nāfi' dir, huşūşā dimāğda beydā olanlara. T̄(D)amlaya siñir [21] bozulmasına, a'za ditremesine sūbāte ya'nī ifrāt uyuğuya ve a'zā uyuşmasına iyidir. [22] Kāranfili saħk edip iki dirhemini sūt ile yemek menī'i(yi) artırır. Ve cimā'a taħrīk eder. [23] Kāranfili yemek vayāhūd yakıp ve dütsü etmek hevāyı vebā'iyeden hıfz ve hırāset eder. [24] Bir kimseniñ nefesi bed rāyihalı olsa bir miqdār kāranfil havlincān ve çavdar [25] etmekiniñ kapuğın alıp ve dögüp bal şuyuyla veyā bāde ile içe bed rāyihası gide.

(16b)

[1] Ve k̄āranfilden daħi taqtīr ile yağ istiħrac olunur ki her balsamiñ her havāşşı ve menāfi' i [2] anda mevcūddur, gerek bedeniñ dāħlinde ve hāricinde isti'māl olunur. Mi'de istifrāğı [3] ve kuşması için keزالik şouqdan beydā olan ishāl için bir dilim etmegi āteşe [4] karşı kızardıp ve bal şuyuna bir miqdār sirke h̄alt edip ba'de kızarmış [5] etmeki içine bandırdığdan soñra üzerine saħk olunmuş k̄āranfili ekip yiyeler. [6] İstifrāğı ve ishāli kat' eder. **Menāfi'-i Hāricesi:** Bir kimseniñ ser-sām baş olsa [7] yāhūd bayılsa burunu altına ağızda çiyñenmiş k̄āranfili sürseler iyidir, yāhūd [8] k̄āranfil ve gül ile terbiye olunmuş sirke süreler nāfi' dir. Avenzüvar hekim [9] Muħāfaza-ı Şihhat-i Beden kitābında demişdir ki ezmine-i vāfirenden tecrübe edip muħakkağ [10] buldum ki eyyām-ı şitāda inçe saħk olunmuş k̄āranfil başıñ depesine eklediğda [11] nevāzil-i bāride'i(yi) izāle ve maħv eder. Lākin baş depesine 'asel sürseler yāhūd kral [12] şuyuyla işladıp ve üzerine k̄āranfili ekip bez ile bağlasalar a'lā olur. [13] Ve daħi gerek ricāl ve gerek nisā' başların 'asel eylediğları gül şuyunu veyāhūd [14] sāde şuyu kaynadırken bir kesede saħk olunmuş k̄āranfili o şu içine

aşıp [15] ve berâber kaynadıp ba‘de başların ğasl etseler başın camî‘ adl-i bārideye ğayet [16] nāfi‘dir. Kāranfili muħkem saħk edip ve ğāyet inçe dūlbendden geçirip göze [17] ekseler göz zūlmetini ve dumanını def‘ eder. Kāranfil daħi mi‘de yaħısı eczāsına [18] ğalt etmek münāsib ve nāfi‘dir. **Bāb: Der-beyān-ı Fūlfül ya‘nī Biber;** [19] meşhūr ve dār-ı fūlfül ya‘nī uzun biber, ikisi daħi diyār-ı Hind’de ve ekşeriyā Yaveh [20] ve Kalkūt ve ğāyr-ı Hind Ceziresinde olur. Kārabiber meşhūr şarmaşık aşması [21] gibi sayir ağaçlara şarılır. Bir aşma üzerinde olur. Yaprāğı ağaç kavunu yaprāğına [22] müşābihdir. Meyvesi ya‘nī biberi üzüm şalkımı gibi mütezāhim olur. Teşrīn-i evvelde [23] kemāle geldiķda cem‘ olunup ve ğaşır üzerine serilip güneşde tecfif olunur. [24] Ammā fūlfül-i ebyaz ya‘nī aķ biber şol biberdir ki kemāle erişmedin cem‘ olunur. [25] Ve o sebebden kārabiber kadar laţif ve keskin degildir, dār-ı fūlfül yā‘nī uzun biberiñ

(17a)

[1] maħşūş ağacı vardır, faşl-ı şitāniñ aħirinde fındık ağacımıda zuhūr eden ķoza [1] gibi ķurd misālinde olan uzun meyvesine dār-ı fūlfül derler. Bu dār-ı fūlfül ve hem fūlfül-i [3] ebyaz ya‘nī aķ biber ekşeriyā mu‘alecātda isti‘māl olunular. Ta‘āma ve tiryāka nādir şarf [4] olunur. Fūlfül-i esved ya‘nī kārabiber ekşeriyā ta‘āmlarda isti‘māl olunur. **Tabī‘atları:** [5] Cemî‘ envā‘ biberiñ kuvvet ve te‘şirleri ısıtmek ve tecfif ve terkīk ve neşr ve nüfuz ve cezb [6] ve küşād etmektedir. **Menāfi‘-i Dāhilesi:** Biber mi‘deye kuvvet verir ve ta‘āma hazm eder. [7] Kārın yelini ve şişini t(d)āğdır, ta‘āma iştaha getirir. Bevli idrār eder ve göze zūlmet [8] götiren her nesneyi neşr edip başdırır. Biberi saħk edip sirke ile veyāħūd [9] bal şuyuyla veyā bāde ile içmek sıtmaniñ üşütmesin ve ditretmesin def‘ eder, ‘ale’l- [10] ğuşūş bir iki def‘a münķatı‘ olup yine ‘avdet eden sıtmalarda biber yılan [11] şoķana daħi nāfi‘dir. Raħimden ğamli cezb ve iħrāc eder. Şouķ öksürüğü def‘ eder. [12] Ve göğsünde cem‘ olan balğamı t(d)āğdır. Biberi saħk edip kavrulmuş şarmısak ile [13] karışdırıp tenāvül etmek kārın burusın teskīn eder. Biberi ta‘āmda isti‘māl etmek [14] insāniñ şihħatin ğıfz eder. Ve şoukdan ‘arız olam emrāzı def‘ eder. Sıtma-ı medīde [15] için biber,

zencebîl, zernebâd, dârçîn her birinden birer miqdâr berâber alıp ve ufacık kesip [16] sıçak şarâb sirkesiyle içeler sıtma tutmazdan bir sâ' at evvel ba' dehu sıçak döşege [17] yatalar sıtmadan halâş olalar. **Menâfi'-i Hâricesi:** Kara biberi şıçan biberi ile [18] ağızda çiyñemek başdan yaş balgâmı çeker. Biber dişlere ve diş etine iyidir. Zîrâ ruṭûbet-i [19] fâsideyi çekip izâle eder ve çürümekden hıfz eder ve ağzın bed koḥusın giderir. [20] Biberi saḥḳ edip ve zift ile qarışdırıp ur ve kıatı şışler üzerine vursalar [21] anları izâle eder. Bal ile qarışdırıp yüze sürseler lekeleri giderir. Ba' zılar [22] demişlerdir ki biberden şaf düzüb veyâhüd bezden bir kese içine koyup cimâ' [23] etdikden soñra o sâ' atde ferce idhâl etseler ḥamli men' ede. Biberi saḥḳ [24] edip ve 'asel ile ezip boğaz cerâḥatlere sürseler nâfi' dir. Bu üç nev' [25] biberden başka daḥi bir nev' biber vardır ki aña fülful-i Ḥabeşi ya' nî biber-i Ḥabeşi derler.

(17b)

[1] böğürölce gibi uzun ğilâflar içinde olur, Ḥabeş diyârından Mısır'a ve İskenderiye'ye [2] gelip andan bu semtlere götürürler. Habeşiler bunu diş ağrısı için ağızda çiyñeyip [3] ağırın diş üzerine vaz' ederler bu diyârda üdü'l-ḳahrı isti' mâl ettikleri gibi. [4] **Bâb: Der-beyan-ı Zencebîl;** ba' zılar za'm ederler ki zencebîl biber ağacının [5] köküdür velâkin ḥaṭâ ederler. Zîrâ Diyoskorides ḥekîmîñ rivâyet-i şaḥîḥası üzere [6] bir maḥşûş otun köküdür ki yaprağı ḳova otunun yaprağına beñzer ve kökü iki qarış ḳadar [7] yerin içinde olur, kimi küccük ve kimi büyük ḥatta ba' zısı yüz dirhem çeker. Memâlik-i Hind ve [8] 'Arabistân'ın ba' zı yerinde bulunur. o yerin ahâlisi yaprağını daḥi gerek ṭa'âmda [9] ve gerek mu'âlecâtda isti' mâl ederler. Bu tarafda ekşeriyâ ḳurusu gelir ve bu diyârın [10] şekerçileri anı gül şuyunda ıḣladıp şekerlemesin yaparlar. Velâkin yerinde tâze [11] iken şeker ile terbiye olunup bu tarafa gelan andan a'lâ ve elṭafdir. Ḳurusunun iyisi [12] beyâz ve şaḳîl ve pek olup kırmızı ve gevrek olmayandır. **Tabî'atı:** Zencebîl üçünçü [13] derecede ḥârr ve evvelki derecede raṭbdır. **Menâfi'-i Dâhilesi:** Zencebîl ıssıdır [14] soḳ mi' deye nâfi' dir. Hazmı ḳavî eder. Ve ḳarını âheste yumuşadır. Ve gözlere [15] zulmet getiren her 'illete mâni' dir. Ve sıtmayı def' için terkîb olunan mu'âlecâta zencebîli [16]

karışdırmak münāsib ve nāfi' dir. Zencebīli bal şuyuyla veyāhūd bāde ile kaynadıp [17] içmek yelden hāşıl olan mi' de ve bağırsak ağrısını def' eder. İçi şouklanmış adamlara [18] huşušen raḥmi şouklanmış 'avratlara zencebīl ḡāyet nāfi' dir. Bu 'illetlere şeker ile terbiye [19] olunmuş tāze zencebīl a' lā ve aqvādır. Zīrā ıssıdır ve süddeleri açar ve hayzı getirir. [20] Bir kimseniñ ta' āma iştiḥāsı olmasa zencebīl ve aḡ fülfulü berāber alıp sirke ve ayva [21] ' uşāresi ve sükker ile ma' cūn gibi olunca kaynadıp şabāḡ aḡşam bir miḡdārın [22] yiye iştiḥāsı açıla. Zencebīli kettān ile şarıp ve şuda ısladıp sıçaḡ küldē [23] bişdiḡdan şoñra ufaḡ ufaḡ kesip ve bir miḡdār tuz ile karışdırp yatacaḡ [24] vaḡitte birer miḡdār tenāvül etmek hażmı kuvvā eder. Ba' zılar ḡaşş etmekinden bir dilim [25] āteşe karşı kızdırdıḡdan şoñra o etmeki sirkeye bandırıp ve üzerine saḡḡ

(18a)

[1] olunmuş zencebīl ekip yatacaḡ vaḡitte ekl ederler ve üzerine bir nesne içmezler zay' if [2] mi' deye ve hażma kuvvet getirir. Aşıl tabī' atı ḡārr olan kimseler zencebīli çok isti' māl [3] etmeyeler. **Menāfi' -i Ḥāricesi:** Diş ağrısıçün zencebīli kaḡ' edip ve sirkede veyā [4] ḡod kırmızı bāde de kaynadıp şuyunu sıçaḡlayın aḡıran diş üzerine aḡızda tūtalar [5] ağrısı gide. Vel-ḡāşıl Diyoskorides ḡekimiñ ḡavli üzere zencebīl²⁵niñ kuvveti biberiñ [6] kuvvetine ekşer ḡālde muḡabıḡdır mābeynlerinde fark budur ki biberiñ ḡarāreti tīz olduḡu [7] gibi zevāl tīzdir. Zencebīliñ ḡarāreti ise geḡdir. Velākin çok zamānadek şābitdir. [8] **Bāb: Der-beyān-ı Cedvār ya' nī Zernebād-ı Cedvār;** daḡi bir otuñ köküdür. [9] Ve zencebīle muşābih olduğundan bu maḡalde beyānı münāsib görüldü. Bu daḡi sā'(y)ir bahārāt [10] gibi Bilād-ı Hind'den bu semtlere gelir. **Tabī' atı:** Üçüncü derecenin ibtidāsında ḡārr [11] ve yābisdir. **Menāfi' -i Dāhilesi:** Cedvār cemī' a' zā-yı bāḡineyi ıssıdır, ḡalbe ve mi' deye [12] kuvvet verir. Yelleri t(d) aḡıdır. Kuşmaḡı ve ishāli teskīn eder. Ḳarın ağrısını ve purusın [13] ve öksürüḡü def' eder ki aḡlāt-ı bārideden ḡāşıl olmuşlardır. Raḡim şişlerin izāle eder. [14] Şoḡulcanı helāḡ ve nemāburu ḡatlı eder. Ve meşāne ve hayz

²⁵ Metinde "l" harfi unutulmuştur.

süddelerin küşād eder. Ve zehri men' ve def' [15] eder hatta hekim Ebu Şinā dimişdir ki biş otunuñ zehrini def' etmekte cedvār kadar, [16] dāfi' nesne yokdur. Bir kimse şarmısağ veyāhūd şoğan yemiş olsa da bed rāyihasına [17] şabır edemese 'ağabinde cedvārı yiye, o bed rāyiha zā'il ola. **Ṭabī'atları:** Bārid-i raṭb [18] olup 'ilel-i bāride ve raṭbaya mübtelā olan kimselere cedvār gāyet nāfi' dir. Ve daḥi [19] cedvār ile üzümden خردطيه yaparlar ki vebā eyyāmında hevā-yı mesmūmayı def' etmede [20] ve ḳalbe kuvvet vermede ve bedenden buḥār-ı mesmūmu sürmede gāyet nāfi' dir. Şan'atı budur. [21] Bağ bozumunda iri ve ıslaḥ ve tatlı üzümünden alıp ve bir fuçı dibine bir [22] ṭabaḳasın dizip üzerine iriçe döğülmüş cedvārı ekisin andan soñra yine [23] bir ṭabaḳa üzüm şalkımın dizüp üzerine cedvār ekisin. Ve bu minvāl üzere ede [24] tā fucınıñ üst ḳabağına varınca, andan soñra üzerine tāze tatlı üzüm [25] şırasın t(d)oldurasın ve üstüne bir miḳdār döğülmüş ḥardal ekip ḳabağı ile muḥkem

(18b)

[1] fuçınıñ ağızın ḳapayasın beş on t(d)urduḳdan soñra aşağıdan çekip şabāḥ [2] aḥşam birer miḳdār iče menāfi' -i mezkūre ḥāşıla olur ve daḥi vebā vaḳitlerinde hevā-yı [3] mesmūmadan muḥāfaza için cedvār ve rāvend-i çinī berāber alıp ve saḥḳ edip bir gece şarāb [4] sirkesinde ıslada şabāḥ ile taşra çıḳmadın bundan bir miḳdārın iče ve dişlerin [5] ve diş etin ve ağızın boğaza varınca ovalar. **Menāfi' -i Ḥāricesi:** Ṭā'ün ḥastalığı [6] zuḥūr etdikde cedvārı keskin sirke içinde bir gün bir geçe ısladıp şabāḥ evden [7] taşra çıḳdığı vaḳitte veyāhūd ṭā'ündan ḥasta olan kimseniñ yanına varmaḳ [8] murād etdikde bir pārçasın ağızda tutalar hevā-yı mesmūmeden emīn olup [9] zarar etmeye Bi-iznillahi Ta'āla. **Bāb: Der-beyān-ı Ḳāḳule:** bunlar üç [10] dürlüdür. Biri ḳāḳule-i kebiredir ki zāhirde incīre müşābihdir. Ḳapuğu ḳırmızıya [11] mā'(y)il güli rengine pek ve eṭrāfi ḥuṭūtludur cevfi ḳırmızıya mā'(y)il toḥum ile [12] memlūdur. Her bir dānesi beyāz zarlar ile melfūf, biri birinden munfaşıldır. Mezāḳı [13] keskin ve rāyihası ḥūb olduğundan ba'zı diyārda işbu ḳāḳule toḥumuna ḥubbu'l- [14] cinān demişlerdir. Ve biri ḳāḳule-i vusṭādır ki uzun olur kiçi parmaḳ miḳdārı

[15] ve üç köşelidir. apuu dağı kule-i kebireniñ rengindedir ve pekdir ve huutu [16] vardır. Cevfinde iki şıra kırmızıya m(y)il tlni tohumu vardır ki biri birinden [17] beyz zar ile munfaşıdır. Ve biri dağı kule-i şağire-i meşhuredir ki kuccek [18] ve kışşa ve u köşelidir. apuu beyza m(y)ildir. İçinde olan tohum kucckdr ve ince [19] beyzrak zar içinde melffdur. Bu u nev kleniñ mezkları keskindir ve laif [20] ve hoş oğuları vardır. Merretleri yoğdur. Velkin cmleden keskin uvvetli kule-i [21] kebiredir andan kule-i şağiredir. Bu ikisi tedvide ve đayrıda ekşeriya isti ml olunurlar. [22] Ezafi kule-i vusadir. **Tabiatları:** Hrr ve ybisdir. **Menafi-i Dhileleri:** [23] kule ve hubbu'l-cinn alb ditremesine ve ser-sm baş için içireler iyidir. [25] Sađđ edip şorva veyhd tze şığır eti şuyuyla içirseler mi deye [25] uvvet verir ve hazmı dağı avi eder. kulei(yi) sađđ edip miğdrınca aranfil

(19a)

[1] ariřdirip bal şuyuyla veyhd bde ile içirseler mi de bulanmasın [2] ve istifraqı men eder. kule enişn berber alıp ve sađđ edip içireler [3] taama iştiha getirir. Burdetden hşıl olan cem i ağrılarına kulei(yi) [4] isti ml etmek nfidir, huşuşen avrat kısmına. **Menafi-i Hricesi:** kulei(yi) [5] sađđ edip veasel ile ariřdirip dşmekden urulmağdan ve dglmekden [6] beden-i insnda hşıl olan siyah mağallere srseler anları izle eder. [7] **Bb: Der-beyn-ı Cevz-i Bevv:** bunlar Cezyir-i Hind'den Badan [8] ceziresinde ok olur. Ağacı şeftali ağacına mşbihdir. İll ki yapraqı [9] şeftali yapraqından kışşa ve enişdir. Cevz-i bevvniñ u apuu vardır. [10] Hricde olan apuu cevz-i Rumniñ hric yeşil abuđu gibidir. Bunun içinde [11] fındıđıñ altında olan yeşil tarafı gibi drin renginde şapkaya mşbih bir [12] serd apuu vardır ki ana bu diyrda besbasa derler ve gerek taamlarda ve gerek [13] mualectda isti ml olunur. Unc apuu dağı serd ve pekdir. Cevz-i Rumniñ [14] ikinci abuđu gibi ill ki siyaha m(y)ildir. Bunun içinde henz meşhr olan [15] cevz-i bevv ıkar. Bir mdevver ve yağlı ve ryihası hb nefis ozdur. **Tabiatı:** [16] Ybis ve hrdrr. İkinici derecenin nihyetinde ve bızdır

huşuşen ki kavruldunda. [17] **Menâfi' -i Cevz-i Bevvâ:** Ağzı hoşusun ve nefesi hûb eder. Yüzde olan lekeleri [18] izâle eder. Gözü rûşen eder. Mi' deye kuvvet verir. Cigeri daği kavî eder. [19] t(d)alak şişini taqlîl eder. Bevli idrâr eder. Cevz-i bevvâ'ı(yı) kavurup ve sahk [20] edip içseler her dürlü ishâli ve istifragı men' eder. Mi' de ve bağırsak [21] yelini t(d)ağıdır. Burüdetden hâşıl olan raħim ağrısına mübteli olan 'avratlara [22] gâyet nâfi' dir. Cevz-i bevvâyı ve defne yemişini berâberce alıp ve sahk edip bal şuyuyla [23] veyâhüd bâde ile içseler, bevli ziyâde idrâr eder. **Menâfi' -i Dühn-i Cevz-i Bevvâ:** [24] Cevz-i bevvâyı sahk edip ve tavada kavurup mancınıkda 'usr olunduğu vâkıhte [25] râyihası hûb bir yağ çıkar ki şoukdunda şem' -i 'asel gibi kavî olur. Bu yağ

(19b)

[1] şoukdan hâşıl olan mefâşıl ve siñirler ağrısına nâfi' dir. Zekere talâ etseler [2] cimâ' a kuvvet getirir. **Menâfi' -i Besbase:** Besbaseniñ tabi' atı gerçi cevz-i bevvâniñ [3] tabi' atı gibidir. Velâkin zâtında ziyâde leţâfet bulunmağla bâlâda zıkr olunan 'illetlere [4] aqvâdır. Mi' de şişini ve yelini ziyâde taqlîl edip sürer ve daği kalb ditremesine [5] besbasa isti' mâl etmek gâyet nâfi' dir. **Bâb: Der-beyân-ı Cevz-i** [6] **Hindî:** bunuñ ağacı fi'l-cümle ħurmâ ağacına müşâbihdir. Cevzi қа'un qadardır. [7] Ĥâricdeki қабуғu siyâha mâ'(y)il kırmızıdır. Lems olunduğda tüylü gibi ħiss olunur. [8] Bunuñ içinde bir daği tüylü ve şakal gibi kıllı üç köşeli dallarısı insân [9] yüzüne müşâbih қабуғu vardır ki boynuz gibi pekdir. Bunuñ içinde қаз yumurтası [10] qadar içi boş meşhür cevz-i Hindî bulunur. Bu daği hemen қабуға benzer zâhiri zıkr [11] olunan tüylü қабуқ rengindedir. İçi bir parmaq veyâ nışf parmaq qadar qalın ve beyâz [12] ve yağlıdır. Mezâqı tatlı ve tere yağı gibidir. A' lāsı tâze olan ve ruţûbeti tatlı olandır. [13] **Tabi' atı:** İkinci derecede ħarr ve evvelki derecede ratbdır. **Menâfi' -i Dahilesi:** Cevz-i [14] Hindî ta' âmda tenâvül etmek gerçi ruţûbet-i fâside'i(yi) ihdâş etmez. Velâkin [15] keşret üzere isti' mal olunduğlarında ruţûbetleri sebebiyle mi' deye teşviş [16] verip ta' âmı geregi gibi âĥz ve қабул etmekden a' râz etdirirler. Cevz-i Hindî [17] sahk edip dârçin ile berâber ta' âmda isti' mâl etmek menî'(yi) ve

şehveti artırır [18] ve mi' deye iyidir ve hastalıkden za'if olmuş kimesnelere nâfi' dir ve semirdir [19] ve bu ecilden şekerlemesin yapıp veremden giderek kuruyan kimseye yedirirler. [20] Bir kimesneniñ gögsü t(d)ar olup tık nefesi olsa ki burüdetden hâşıl olmuşdur. [21] İnci'şuda veyâhüd bâdede kaynadıp ve mazbûhata sahk olunmuş cevz-i [22] Hindî karışdırıp içe tık nefesliğini def' edip gögüs etrafını küşâd eder. [23] **Menâfi' -i Hâricesi:** Cevz-i Hindiden bir beyâz ve kavî dühn istihrâc olunur bu [24] yağ bevâşıra nâfi' dir. Üzerine yağlıyalar ve eger bu mu'âleceye şeftali çekirdeginden [25] çıkan yağı hâlt etseler ziyâde kavî olur. Dühn-i mezbûr dahi bel ağrısına ve meşâne

(20a)

[1] taşınıñ evcâ'larına ve nişrize bâ-şuş 'ırku'n-nisâya ve diz ve yan ağrılarına [2] ve zîk'us-şadra nâfi' dir. Ve karında olan şogulcanı dahi helâk eder, yağlamağla [3] **Bâb: Der-beyân-ı Secere-i Tîn ya'nî incîr Ağacı:** ekşeriyâ bu ağaç küccük [4] olur. Kaldı ki İtalya'da ve Rum iliniñ ba'zı yerlerinde ve Aş deniziniñ at(d)alarında [5] kâh koz ve amrud ağaçları kadar büyük olurlar. Bir inçe beyâza mâ'(y)il gülî renginde [6] kapuğu vardır ki mezâkı kâbîz ve keskin ve o mertebe açıdır ki ağızda çiyñendiği [7] vakitte t(d)udaqları keser. Kökleri büyük ve uzun ve egri olup derin yere [8] gitmediklerinden ötürü şiddet-i berde t(d)ayanmazlar büyük ve eñli ve serd yaprakları vardır. [9] Aşma yapraklarına kurb-ı müşâbehethleri vardır. İllâ ki kertikleri dahi büyükdür. Bu ağaç [10] bahârsız meyvesin verir. Evvel bahârda yaprağı çıktığı vakitte dallarından dügmeler [11] gibi zühür edip zamanla kemâle gelip incîr olur. Kimi amrud şeklinde ve kimi yaşşı [12] şogan şeklinde ve kimi büyük ve kimi küccük olur ve renkleri dahi berâber degildir. [13] Kimi beyâza mâ'(y)il yeşildir. Ve kimi kırmızıya mâ'(y)ildir ve kimi dahi mordur. İçleri [14] yumuşak ve tatlı ve gâyet ufâk çekirdekler ile memlûdur. A'lâları geregi gibi kemâle [15] gelip tatlı ve kapukları çatlamış olanlardır. Bunlar güneşde tecffif olup [16] gerek ta'âmda ve gerek tedâvi için isti'mâl olunurlar. **Tabî'atı:** Tâze incîr evvelki [17] derecede hârrdır ve ruşubet ve yubüsetde i'tidâl üzeredir. Kuru inciriñ ziyâde [18] hârâreti ve yubüseti

vardır. **Menāfi'-i Dāhilesi:** Cümle meyve arasında taze inciriñ [19] zararı eķalldır, zīrā mi' dede çok mekş etmezler ki fāsīd olalar. Ve taze incirde [20] bir nev' taşıye ve tenķıye kuvveti vardır. Taze inciri çok tenāvül eden kimesneden [21] bevl ile meşāne kumu ve taş aķdıđı def' ātle müşāhede olunmuşdur. Taze [22] inciri ĥadden ziyāde ekl olursa ishāli getirir. Velākin tiz yine kendiliğından [23] sākin olur. Ve dağı kuru incir ibir kimesne çok ekl eylese zarardır. Zīrā dem-i [24] fāsīd irāş eder ve kehle tevellüdüne sebep olur. Ve dağı cigerde ĥarāret şışı [25] olan kimesne inciri yemeye ve kezalik t(d)alaķ şışı ve dağı yukarıdan mi' deye

(20b)

[1] iner nāzilesi olan kimse inciri yemeye. Ve ammā incir i'tidāl üzere ekl olunduğda [2] çok ' illetler için memdūħdur. Mi' deyi telyin ederler bögreki ve meşāneyi tenķıye [3] ederler, boğaza iyidir. Ve şol kimselere ĥastalik-ı medīden şoñra levnlere [4] müteğayyir olup şararmışlardır gāyet yararlar. Velākin biber veyā zencebīl, ĥavlıncān, [5] fūdenc-i bostānī veyā berrī-i ĥasek (ĥask) veyā bunuñ emşāli ile tenāvül olunsalar [6] dağı a'lā olur ve bu vech üzere istiskāya ve zīku'ş-şadra ve şar' marāzına [7] mübtelā olanlara yedürmek cā'iz ve nāfi' olur. İncirizūfi otuyla kaynadıp [8] şuyın içmek gögsü tenķıye eder ve öksürük-i medīdi def' eder ve bu mişilli [9] eski marāzlara iyidir. Karam burusu olan kimesneye inciri şedef otuyla [10] kaynadıp şuyuyla ihtikān edeler def' ola. Bir kimseniñ gögsünde balgām [11] ile t(d)olup ve öksürüp nefesin güc ile alıp verse inciri bāde [12] rūħunda bir geçe ışladıp şabāħ 'āle'r-rīķ iki üç dānesin yiye gögsin [13] küşād ve nefesin tahfif edip balgāmı söker. Bögrek ve meşāne taş için her [14] şabāħ iki üç incir saĥķ olunmuş biberi ekip yiyeler bögreki tenķıye [15] edip taş ve kumu sürer. Ve dağı işbu taş ve kum zaĥmetine bā-ĥuşuş yürek [16] burusuna bir mücerreb devā budur. Kuru incir ve beyāz it necasetin her birinden niş [17] kaba alıp üçyüz dirhem şu veyāħūd bāde içinde şülşü gidince kaynada [18] ba' dehu bir miķdār tuz katipt ihtikān eyleye yürekden yeli bögrekden taş ve kumu [19] sürer. İnciri kaynadıp şuyunu şabīlere içireler çiçegi ve kızamığı tiz taşraya [20] sürer. Ve dağı inciriñ zehri def' inde

maḥşūş kuvveti vardır. Şabāḥ ‘ale’r-rīk ekl [21] olduğunda ḥuşūşen cevz-i Rumī içi ve şedef otuyla karışdırıp tenāvül olunur ise [22] incir ağacının içinden çıkan süd gibi beyāz ruṭubet isti‘ māl olunduğunda insān [23] cevfinde bulunan cemī‘ şoğulcanı ve kurd helāk eder. t̄(d)amarları küşād eder ve yürece [24] līnet getirir. Ve ruṭubet-i mezkūreyi dögülmüş acı badem içi ile ḥayzı teşvīşe [25] varmış ‘avrata içirseler ḥayzı yine ‘adet üzere seylān eder. İncir dalların

(21a)

[1] Safrāni ile kaynatılar tiz yumuşayıp pişer. İncir ağacını yakıp külünü [2] yüksekten düşen kimseye içirseler nāfi‘ dir. zīrā bedende uyuşmuş kanı [3] terkik eder. **Menāfi‘ -i Hāricesi:** İnciri menekşe kökü ile veyā zanbağ [4] veyāḥūd ḥatmi köküyle dögüp ve melhem olunca kaynadıp kasıkda zühür [5] eden şişlere vursalar o şişleri kemāle getirir. Bir kimsenin eli ve ayağı [6] parmaklarının tırnakları üzerinden laḥm-ı zā’id betse inciri enār kapuğuyla dögüp [7] üzerine ura, o laḥm zā’il ola. İnciri zāc-ı kıbrıs ile dögüp bacaklarda [8] olan cerāḥat-i fāsīde üzerine vursa gāyet iyidir. İnciri arpa unuyla [9] ve efsentīn ya‘nī pelīn otuyla bādede kaynadıp istiskā şişi üzerine [10] vursalar şişini indirir. İnciri kaynadıp o şuş ile gārgara etseler boğaz içinde olan [11] şişi t̄(d)ağıdır. Ve boğaz ḥuşūnetini giderir. İnciri yakıp külünü yeñi şem‘-i ‘asel [12] ile melhem yapıp şoukdan doñmuş ayaklara vursalar burūdetin çekip [13] ağrısın giderir. Tāze inciri ḥardal ile dögüp kulağ üzerine vursalar [14] kulağ gürüldisin def‘ eder. İncir yaprağını kaynadıp katı şişler ve daḥi ur [15] üzerine vursalar anları yumuşadır. Ve eger aña arpa ununu ve gügerçleyi ḥalt [16] edip sigil üzerine yakı etseler segili izāle eder. Ve eger yaprağını sirke tuz [17] ile dögüp başa sürseler başda olan işler cerāḥati ve ḥuşūneti ve bunuñ [18] emşālını izāle eder. İncir yaprağıyla bevāşrı vursalar t̄(d)amarın açıp demi isāle [19] eder. İncir yaprağıyla ḥaşīn olan göz kapağların ve bevāşır kabarcıkların uralar iyidir. [20] İncir ağacını yakıp külünden envā‘ eski ve fāsīd cerāḥatler için bir nāfi‘ kül şuş’ı(yı) [21] olur içine bir süngerini bandırıp üzerine koyalar. İncir ağacınadan çıkan süd [22] kulağa ıktār olursa kulağ içindeki kurd helāk eder. Kezalik insān [23] bedeninde bulunan

sā'(y)ir kırdları kırar. Süd-ı mezbūr yumurta şarısıyla veyāhūd [24] bal mūmuyla hāl̄ olunup bir bez ile 'avrat fercine idhāl olunsa kesilmiş hayzını [25] yine 'adet üzere getirir. Ve süd-ı mezbūr buy tohumu unuyla ve sirke ile kıarışdırılıp

(21b)

[1] niqr̄s üzerine vursalar ağrısın teskīn eder. Ve daħi süd-ı mezbūrı arpa [2] unuyla kıarışdırıp temregüye başdaki dā'im akar certāhate ve yüzde olan [3] huşūnete ve emşāline sürseler onları izāle eder. Bir kimse'i(yi) 'akrep şokmuş [4] veyāhūd kudus it tlamış olsa yarasına o südden kıoyalar nāfi' dir. [5] Süd-i mezbūra bir miqdār penbe batdırıp boş diş içine kıoyalar ağrısın [6] gidedir. o südü sāde revġan ile kıarışdırın sigiller etrāfını yağlasalar [7] sigilleri izāle eder. Āteşde kıaynar inek südü içine incīr ağacından çıkan [8] südü kıarışdırsalar o inek südunu pe'nir gibi keser. Ve eger ġayrı sebeb ile pe'nir [9] gibi kesilmiş süd içine işbu incīr südünden hāl̄ etseler anı küşād edip yine [10] ke'l-evvel süd olur vallahu a'lem. **Bāb: Der-beyān-ı İncīr-i Mısrī:** ve daħi [11] bir nev' incīr ağacı vardır ki ana yabāni incīr ve Mışır incīri derler. Frenkler aña "sikomurus" [12] ya'nī dud incīri derler. Ekşeriyyā Mışır semtlerinde olur. Ve daħi Filistin ve Kıudūs-i Şerīf [13] ilinde ve Anaṭ(d)olu'da ak deñiz yalılarında ve Cezīre-i Rodas'da olur. Ağacı ve yaprağı [14] dut ağacına müşābihdir, anıñçün Frenkler aña dut incīri demişler. Meyvesi ya'nī [15] incīri eski budaqlarından zuhūr eder. Meşhūr incīr gibi yeñi dallardan çıkmaz. İncīri [16] daħi kemāle gelmez meger ki tırnaķ veyāhūd bıcaķ ile bir miqdār şakķ olunsa ve andan ötürü [17] ba'zılar aña yabāni incīr demişler. Meyvesi kıoparıldığı vakitte yerinde ġayrısı zuhūr [18] eder. Ve o sebebden bir senede üç dört kerre bir maħalde incīri olur. Bu ağacıñ [19] içinden daħi bir süd çıkar. Ağacı pekdir ve kıırmızıdır ve çok nesneye şarf olunur [20] bu ağacıñ bir ġarīb hāli vardır. Kıat' olunduğdan şöñra kıurumayıp dā'imā yeşil [21] ya'nī yaş kalır. Meger ki kāt' olunduğda şuya bıraķdıķları taķdīrde şu dibinde [22] kıuruyup ba' dehu şu üstüne çıkar. **Tabī' atı ve Kıuvveti:** Mışır incīri mi' deye nāfi' [23] degildir ve beden-i insāna ġidā vermez velākin fi'l-cümle bir miqdār līnet getirir ve kıuşdurur. [24] **Menāfi' -i Zāmġi:** İş bu

Mısır incirinden bir zâmğ istihrac olunur ki bu vechle evvel bahârda [25] meyvesi zuhûr etmedin taş ile üst kabuğunu ezerler içinden süd mişâlinde

(22a)

[1] bir beyâz ruṭûbet akar ve eger alt kabuğu daḥi ağacına varınca yarsalar [2] o vakitte o ruṭûbet akmaz. Ruṭûbet-i mezkûre'î(yi) cem' edip ve kurudup [3] ḥablar şeklinde kablar içinde vakt-i ḥâcete ḥıfz ederler. Zâmğ-ı mezbûruñ yumuşatmak [4] kuvveti vardır, yaraları bitişdirir. Yukarıya kalkıp deşilmeyen şişleri [5] t̄(d)agıdır. Ağulu yılan şokana içirilir. Ve yarası üstüne daḥi urulur. [6] Ve daḥi katı olmuş ve şişmiş t̄(d)alak ve mi'de ağrısın def' için sıçaqlayın [7] üstüne urulur. Veyâḥûd yağlanır. Ve daḥi sırt köküne sürseler sıtmanîñ [8] ditretmesini def' eder. Ve daḥi zıkr olunan iki nev' incir ağaçlarının dalları külünden [9] bir kül şuyu istihrâc olunur. Ve eger çıkan kül şuyunu tekrâr be-tekrâr tâze kül üzerine [10] dögseler ziyâde kuvvetli olur. Ḥuşûşen ki vâfir zamân t̄(d)urup eskidikda mezbûr [11] kül şuyunu deri'î yakmak ve kabartmak için terkîb olunan 'ilâclara ḥalt olunur. [12] Ekele marâzına daḥi nâfi' dir. Zîrâ çürümüş veyâḥûd çürümege meyl eden her nesneyi [13] izâle ve tenkıye eder. Ve bu ecilden daḥi derin köşeli çürümüş eski cerâhetleri [14] iyi eder. Ve tâze etler bitirir. Bir süngeri işbu kül şuyu içine batdırıp o [15] 'illetlere sürüp ğasl edeler. Kül şu-yı mezbûru tâze iken süzüp bir kadeḥ [16] tâze şu ve bir miqdâr zeyt yağını qarışdırıp yüksek maḥalden düşmüş kimseye [17] içirseler cevfinde uyuşmuş kanı terkîk edip t̄(d)agıdır. Zâhir bedene daḥi [18] süreler t̄(d)amarlarıñ ve siñirleriñ 'ilel-i mezkûresine nâfi' dir vallahu a'lem. **Bâb:** [19] ***Der-beyân-ı Şecere-i Tût;*** bu bir meşhûr ağacdır. Nâdir yüksek ve t̄(d)oğru ve düz [20] olur. Ekşeriyyâ kütüğü ve dal ve budaqları i'vicâc üzere olup etrâfa yayılmış [21] olur. Yaprığı yaşşı ve nihâyeti sivri ve etrâfı kertikli olup koyu yeşil rengindedir. [22] Kökü şarı ve derin yere gitmeyip yakın uzak yere yayılmışdır. Ağacı pekdir ve odunu [23] şarıdır. Ve tût ağacı iki nev' dir. Biriniñ yemişi siyâh ve biriniñ şarıya mâ'(y)il beyâzdır. [24] Siyâh tût böğürtlen yemişine müşâbihdir. İlla andan büyük ve

uzundur. İbtidâden [25] beyâz olur şoñra kırmızı olup encâmında kemâle geldiğda siyâh olur. Şu´ı(yu) kıan gibi

(22b)

[1] kırmızıdır. Yemişi hâla kırmızı iken mezâkı ekşi kâbızdır. Ammâ kemâle geldiğda tatlıdır [2] ve cüz´ice kâbızınıyeti vardır. Beyâz tût küccükdür, kemâle gelmezden evvel yeşildir. Andan [3] şoñra beyâz olur. Mezâkı evvelâ ekşidir şoñra geregi gibi kemâle geldiğda bir mertebe tatlı [4] olur ki anı ekl etmekden tabi´at-ı nefret etmege karîb olur. Anıñçün kuvvet ve te´şirde [5] siyâh tût ile berâber degildir. Ve mu´âlecâtda o kıadar isti´mâl olunmaz. Velâkin lîneti [6] siyâhından artıqdır. Ve dañi tût ağacınıñ bir hâli vardır ki evvel bahârda şouk [7] ve kırağı kıorķusu olduğca yaprağı açılmaz. Ve andan ötürü evâilde tût ağacına [8] nazar edip yaprağı sürmedikca kâbilde şouk ve kırağıdan hâvf ederlerdi. [9] Tût ağacı ekseriyyâ sıçak diyârda ve güneşe muķâbil yerlerde olur. **Menâfi´-i Dâhilesi:** [10] Siyâh tût geregi gibi olmuş ve tâze olduğda lînet getirir. Velâkin hâm olan ve kıurusu [11] ziyâdesiyle kâbızdır. Bu taķdîrce kıan ile gelen ishâl ve haddeden ziyâde seylânı [12] olan ´illetlere nâfi´dir. Tût yemişini ta´âmda tenâvül etmek mi´deye hoş gelmez zîrâ [13] mi´dede tîz fesâda varır. Tût şırasını baķır kıab içinde kıaynatsalar ziyâde [14] kâbız olur. Hâm tût yemişini kıurudup ve saħķ edip yürek sürmesine ve kıabza [15] muħtâc olan ´illetlere isti´mâl etmek nâfi´dir. Tût kökünü bâde ile kıaynadıp [16] içirseler lînet getirir. Ve kıarından şoğulcanı sürer. Yaprasını döğüp ve şıķıp [17] ´uşâresin örümcek şoķmuş kimseye içirseler zehrini def´eder. Tût yemişini [18] şıķıp şırasını içmek boğaz ağrısına nâfi´dir. **Menâfi´-i Hâricesi:** Tût [19] yaprağını yağmur şıyu ile kıaynadıp başa yaķı etseler saçı siyâh eder. Ba´zılar [20] siyâh incir yaprağını ve üzüm yaprağını dañi kıarışdırıp berâber tabh ederler. Tût [21] kökünü haşâd vaķitinde şakķ etseler içinden zâmğ gibi bir ruķûbet kııķar. Bu zâmğ [22] diş ağrısına iyidir ve şışını t(d)ağıdır. Ve dañi tût yemişinden bir ma´cûn yaparlar ki [23] Frenkler aña “diyamorun” derler. Ma´cûn-ı mezbûru muķatţar lisân-ı hâml ya´nî siñirli yaprağı [24] şıyunda hâll edip anıñla ğarğara etseler boğaz nâzilesine ve cerâhatine ğâyet

[25] nāfi' dir. Yāhūd ma' cūn-ı mezbūr bulunmadığı vakitte siñirli yaprağı şuyunu ve tūt şirasını

(23a)

[1] kefi alınmış 'asel ile kaynadıp anıñla ğargara edeler. Kuru tūt yaprağını saħk [2] edip ğubārını fenā çıpanlara ve cerāhatlere ekeler anları tenkıye edip tız [3] bitir. ***Bāb: Der-beyān-ı Secer-i Levz ya'ni Bādem Ağacı;*** bir büyük [4] ve yüksek ve kalın ağacdır. Kabağı haşin ve buruşuktur. Kökleri azdır ve käh [5] olur ki ancak bir kökü vardır. Velākin büyük ve kalın ve derindir. Yaprağı şeftāli [6] yaprağına beñzer. Çiçegi daħi fi'l-cümle anıñ çiçegine müşābihdir. Bu ağaç bahārını [7] faşl-ı rebī' iñ ibtidāsında açar. Andan şoñra kozu ya'ni meyvesi yürek şeklinde [8] zühür edip yeşil iken ve daħi pek olmadın hāmile 'avratlar bunuñ ekline [9] ğāyet mā'(y)ildir. Bunuñ yeşil üst kabağı münşakķ olduķda kemāline 'alāmetdir. [10] Çekirdegi bunuñ içindedir. Ve ğāyet pekdir ve bunuñ tarafında bir inçe ve dārçin [11] renginde kapuķda melfuf bādem içidir. ***Tabī' atı:*** Tatlı bādem içiniñ tabī' atı [12] harāretde ruṭubette mu' tedledir. Acı bādem içiniñ harāreti ziyādedir. Anıñ [13] için taħlil ve terkikde kuvveti daħi ziyādedir. Şadrıñ ve aķ ve kara çiger ve cenb [14] ve t(d)alaķ ve bağırsak ve bögrek ve masāneniñ süddelerin küşād edip balģamların [15] taħlil ve ihrac eder. Zırā a' za-yı dāhileyi ıssıdıp küşād eder. ***Menāfi'-i*** [16] ***Dāhilesi:*** Acı bādem içini ta' āmda tenāvül etmek balģamdan başķa koyulanmış irinden [17] daħi göğsü pāk eder. Zīķu's-şadra ve öksürüğe nāfi' dir. Kezalik ruṭubet ile [18] memlū olan mi'deye iyidir. Nevmi getirir. Bevli idrār eder. Bağırsak ağrısına [19] ve burusuna nāfi' dir. Acı bādem içini bāde ile içmek meşāne taşına ve selis [20] bevre iyidir. Tatlı bādem içi bālāda zıkr olunduğı üzere acı bāde kadar hārr [21] olmadığından kuvvet ve te'siri daħi eķalldir. Velākin tenāvül huşuşunda eltafdır. Ve acı [22] bādem yerine isti' māl olunduķda fā'idesiz degildir. Ve daħi tatlı bādemden bir yağ [23] istihrac olunur ki mi'deniñ ve bağırsak ve raħim ve bögrek ağrıların def eder. [24] Huşuşen tāze iken kırķ elli dirhem kadar şurb olunduķda karın burusuna ve

mesâne [25] taşı ağrısına ziyâde memdûhdur, zîrâ ağırların teskîn etdiğinden ğayrı daħi

(23b)

[1] ıarnı yavaş yumaşıdır. Huşuşen kabzı var iken bu taqdırde kabz getirmez. Belki hall [2] edip a'zâ-yı dâhileyi pâk eder. Ve cümleden ziyâde gögsü ve aq cigeri ya'nî [3] öykeni tenkıye eder. Tatlı bâdem ŝorvası sükker ile yemek yan ağrısına ve sell [4] marazına ya'nî veremden günden güne za'if olana ğâyet nâfi' dir. Arpa lapasını [5] bâdem ŝorvasıyla terbiye edip tenâvül etmek 'illetin mezkûretine münâsibdir. [6] şorva-yı mezkûr nişâsta ile tabh olunup ekl olunsa ishâl üzere olan [7] ıarnı kabz eder. Tatlı bâdem içini yemek men'i ziyâde edip şehveti artırır. Ve daħi [8] ŝabîniñ vâlidesi hasta olup südü olmasa şevk-i mübârek muqaţtar şuyuyla bâdem içinden [9] müstaħleb çıkarıp bir kaç şabî'i(yi) o müstaħleb ile besleyeler. Tatlı bâdem [10] içinden bir şorva veyâhûd müstaħleb çıkarmak murâd olunduğda evvelâ bâdemi [11] sıcaq şuya koyup kabuğunu ŝoyalar, andan ŝoñra şouk şuya koyup bir [12] sâ'at kadar yâhûd ekall yarım sâ'at kadar t(d)ura tâ ki içinde bulunan [13] yağlılık zâ'il ola. Tatlı bâdem içini izmir siyâhıyla ve sükker ile tenâvül [14] etmek ıarnı yumuşayıp tedriç ile lînet getirir. Acı bâdem içini dilgi, kedi, [15] ğoros, ta'uk yeseler helâk olur. **Menâfi'-i Hâricesi:** Tatlı bâdem içini [16] ağızda çiyñemek diş eti ağrısın def eder. Tatlı bâdem içini gül şuyuyla ve gül [17] yağıyla ezip merhem gibi alınına ve ŝakaqlarına vurmaq baş ağrısın giderir. Yüzde [18] bulunan envâ' kabarcıqlara sürseler anları daħi izâle eder. Başa sürseler [19] huşuneti ve kabarcıqlarını izâle eder. Ve eger 'ilâc-ı mezkûru bâde ile terbiye etseler [20] aqvâ olur. Bâdemi döğüp ve 'asel ile qarışdırıp eski çürümüş fanâ yaralara [21] ve eţrafına yayılan cerâhâtlere sürseler tâzelenmege ve oñulmağa meyl etdirir. [22] **Menâfi'-i Bâdem Zâmğı:** Bâdem ağacından çıkan zâmğ hârr ve kabızdır. Sirke ile terbiye [23] olunduğda temregü ve tuzlu balmağı ve emşâlini giderir, anlara sürülmekle eger anı içşeler [24] kan tükürmesine ve medîd öksürüğe nâfi' dir. Eger tatlı bâde ile terbiye olunup [25] tenâvül olunsa meşâne taşı için ğâyet nâfi' dir. **Bâb: Der-beyân-ı**

(24a)

[1] **Secer-i Fıstık ya'ni Şam Fıstığı**; bu diyârda ve Frenkistânda bey' olunan fıstık [2] Dimişik-i Şam ve İskenderiye'den Rum'a ve Frenkistâna gelir. Frenk İnabolu'suna ve [3] Çiçilya Cezîresi'nde daği bulunur. Ve Venedik şehriniñ ba'zı hâşş bağçelerinde daği [4] terbîye olunur. Velâkin gereği gibi kemâle gelmezler. Bu ağaç çapıyıyla ve yaprağıyla terementi [5] ağacına o mertebe müşâbihdir ki beyânların tefrîk müşkildir. Dalları nihâyetinde [6] mütezâhim şalkım gibi fıstık kozaları olur. Zâhirlerinde deri gibi ve bahârât râyiğalı bir [7] inçe çapıyı vardır. Bunuñ altında çetin çekirdeği olur ve yine bunuñ zarfında uzunca [8] ve inçe kırmızı zarda melfûf fıstık içi olur ki yeşile mâ'il ten-dürüst ve yağlıdır [9] ve latîf mezâkı vardır. **Tabî'atı ve Kuvveti**: Fıstık içi ikinci derecenin nihâyetinde hârr [10] ve evvelki dercede raḥbdır. Kuvvet vermek ve küşâd ve terķik ve taḥlîl etmek te'sîri [11] vardır. Tâze ve kalın ve perk ve şakîl ve uclarında bir miqdâr münşakḳ olanlar ihtiyâr [12] olunmak gerek. **Menâfi'-i Dâhilesi**: Şam fıstığı nâfi' dir, balgâmî kişilere zîrâ kavî balgâmı [13] terķik ve neşr eder o sebebden gögsü ve aḳ cigeri tenḳiye eder. Ve cigeri süddelerine nâfi' dir. [14] Cigere ve mi'deye kuvvet verip bulanmasın def' eder. Ve ta'âma iştiḥâ getirir. 'Atḫârlar [15] ḫaḫâ ederler ki fıstığın içinden üst inçe çapıyını şoyup atarlar zîrâ o çapıyın [16] râyiğası ḫûb olup tadrîcle düşürmek ve a'zâ-yı dâhileyeye kuvvet getirmek [17] te'sîri vardır. Ve daği fıstık içi muḳavviyâtdan olup meni' ve şehveti ziyâde eder. [18] Mi'deye ḫoş gelir ve daği medîd ḫastalıktan ve sıtmadan za'îf olmuş kimse' i(yi) [19] kuvvet getirip ten-dürüst eder. Bu vechle ki fıstık içi bâdem içi kavun çekirdeği [20] süglün ve çil kuşlarınıñ etinden sükker ile şekerleme gibi nesne yapıp yiyeler. [21] **Menâfi'-i Dühn-i Fıstık**: Ve daği fıstık içinden bir yağ istiḫrâc olunur. Yağdan [22] zekere ḫalâ etseler kavî eder. Bu yağı içseler cümle iç ağrılarını teskîn [23] eder. Şouḫdan veyâḫûd yelden ḫâşıl olduysalar ve daği bu fıstık yağıyla ḫ(d)amlaya [24] ve siñir bozulmasına nâfi' dir. **Bâb: Der-beyân-ı Cevz-i Rumî**: buña koz [25] ağacı ve cevz-i Frengi daği derler. Bir büyük ve yüksek ve kökleri çok ve budakları

(24b)

[1] Etrāfa yayılmış meşhūr ağacdır. Kabuğu küli rengindedir. Ekşeriyya düz olup [2] ba'zı yerlerinde şakıkları vardır. Yaprığı yaşşı ve uzun olup rāyihası keskindir. [3] Bu ağaç gerçi kalın velākin şihhate menāfi gölgesi vardır. Evvel bahārda yaprakları [4] ile berāber uzunca kozaları zühür edip ve ziyāde uzanıp ve açılıp [5] şarardıktan sonra düşerler. Ba' dehu cevizleri zühür eder. Bir yeşil kalın kabuk [6] içinde kemāle geldiğinde bu yeşil kabuk çatlayıp cevizi içinden düşer. Bunuñ [7] dañi dārçin rengine karib ağaçlı bir kabuğu vardır ki ba'zısında pek çetin [8] ve ba'zısında o mertebe gerek olur ki iki parmak arasında kırılır. İçi dañi [9] bir ince kabuk ile ihāta olunmuşdur. Ve fındık gibi düz olmayıp kıvrılmış ve [10] münşakktır ve yaruğu arasında sert ve kanadlara müşābih nesne vardır. Bu ağaç [11] çetin olduğundan envā' aletlere ve şandıklarına ve emşāline çok şarf olunur. [12] Ve derlerki ceviz ağacıyla meşe ağacı arasında bir mertebe tezādd ya' nī düşmanlık [13] vardır ki biri biriniñ yanında dikilse ikisinden biri kurumaya muhtācdır. [14] Ceviz ağacı şouk ve yüksek yerlerden hazz eder. Çok şudan hazz etmez. [15] Māh-ı martiñ ibtidāsında cevizini yere ekerler ba'zılar içini bütünce çıkarıp [16] ve karınca yemesin diye pempe içine şarıp ekerler. Çetin cevziñ ağacını [17] dibine yakın yerde burğu ile delerler veyāhūd balta ile yararlar tā ki zāyid [18] olan ruṭubeti o yaradan akıp kozu yumuşak ola. **Tabī'atı:** Cevz-i Rumī [19] evvelki derecede hārr ve ikinci derecede yābisdir. Velākin kurasunuñ harāreti [20] tāzesinden ziyadedir. Cevziñ zāhirde olan yeşil kapuğunuñ ve ağacın kabuğunuñ [21] ve yapraklarınıñ kuvvet-i cāzibesi ve kabızası vardır. **Menāfi'-i Dāhilesi:** Ceviz her [22] kesiñ gıdası değildir. zirā geç hazm olunur. Şafra'ı(yı) ziyāde eder. Huşūşen mi'deyi [23] hārr olan kimsede baş ağrısını götürür. Gögsü t(d)olayında buğulandırır. Öksürüğü [24] olana zararlıdır. Velākin tāzesi kurası kadar zararlı değildir. Ve incir ile ekl [25] olduğunda hazmı tizdir. Ve dañi cevz-i Rumī zehri def için iyidir. Nitekim Pelinos

(25a)

[1] nām müverrih rivāyet eder ki melik-i Pompeius melik-i Mesiridas Yunaniniñ kendi [2] hıttıyla bir nushasın görüp içinde yazar ki iki kuru kuz içi ve iki kuru [3] incir ve yirmi şedef otu yaprağı ve bir miqdār tuz bu cümle'ı(yı) muhkem bir havanda [4] döğüp şabāh 'ale'r-rık yeseler o günde bir dürlü zehir anlara kār etmeye. [5] Vebā 'ufūneti için kuz içi ardıc yemişi şedef otu her birinden beşer dirhem [6] alıp ve döğüp keskin şarāb sirkesinde bir geçe işladıp şabāh taşraya [7] çıkmak murād etdiğin vaktide 'ale'r-rık bir ceviz kadar bundan yiye o gün [8] vebādan emīn ola ve eger dilerseñ bir miqdārın bez içine koyup ahyānen şemm [9] ede nef' i çokdur hevā-yı mesmūmeyi def' eder. Nev'-i diger kıran vaktinde hevā-yı [10] mesmūmeden muhāfaza için ceviz-i Rumīniñ yeşil kabuğundan on dirhem, cedvār [11] beş dirhem alıp üzerine bir bucuğ vakiyye keskin şarāb sirkesin döküp muhkem [12] kapayasın bir geçe t(d)urdukdan soñra şabāh 'ale'r-rık bundan iki kaşık içe [13] ve taşra çıktığını vaktide ağızında bir parça cedvār tutasın vebā 'ufūnetden [14] emīn ola. Bir kimse'ı(yı) kuduz talasa şabāh aç karnına ceviz yiyip ve dağı [15] bir miqdārın ağızda ciyneyip o taladığı yara üzerine koya ğayri yaramaz [16] āfet erişimeden mahfūz ola. Ba'zı yerde cevizin yeşil kabuğunu kurudup vakt-i [17] hācetde saħk edip biber yerine ta'āma ekerler. Velākin ciger tāzeleyin otunuñ [18] kurasın berāber dögseler eltaf olur. Ve tāze ceviz yağrağı henüz kırmızıya [19] mā'(y)il iken kurudup ve saħk edip ta'āmda biber yerine isti'māl etmek olur [20] bir kimse şoğan veyāhūd şarımisağ ekl etdikde ceviz içini yese şoğanın [21] veyā şarımisağın keskinliğın alır. İçi henüz pekişmeyip yeşil tāze cevizleri cem' [22] edip sükker veyāhūd 'asel ile terbiye ederler. Yemesi laţif olur ve mi'deye [23] kuvvet getirir. Ve yeşil kabuğundan dağı şu taķtīr ederler. Bu şu'ı(yu) yalnız veyāhūd [24] bir miqdār tiryāk ile kıran vaktinde içmek vebā 'ufūnetinden muhāfaza eder. [25]

Menāfi' -i Hāricesi: Cevz-i Rumī döğüp ve 'asel ve şedef otuyla karışdırıp göğüs

(25b)

[1] üzerine yakı etseler göğüs cerâhatlerine iyidir ve çıkık a'zâ üzerine koysalar [2] dahi iyidir. Şoğan ve tuz ve 'asel ile karışdırıp insân veyâhüd kelp ışırdığı [3] yaraya sürseler nâfi'dir. Ceviz içini kabuğuyla yakıp külünü köbek üzerine koyalar [4] köbek burusunu def' eder. Ceviz kabuğunu yakıp zeyt yağıyla ve bâde ile karışdırıp [5] başa sürseler saç dökülmesin men' eder. Şabîleriñ başlarına sürseler yeni saç [6] bitirir. Cevizi döğüp beden-i insânda olan siyâh maḥallere sürseler anları izâle eder. [7] Dil altı için cevzi gül 'aseli ile döğüp bir miqdâr biber ve tuz karışdırıp bir kaç [8] def' a sürseler iyi olur. Eski ceviz içini ağızda çiyneyip a'zâda olan şol âteş [9] şedîd ki andan a'zâ meflûç olur anıñ üzerine koysalar âteşin alır. Ceviziñ yeşil [10] kabuğın döğüp ve 'uşâresine 'asel karışdırıp anıñla ğargara etseler boğazda [11] olan cerâhatlere iyidir ve nâzile'i(yi) geriye sürer. Ve dahi saçları gül şuyuyla [12] ğasl etdikden şoñra 'uşâre-i mezkûreyi başa sürseler saçı siyâh eder. Ceviz [13] ağacından akan zamğı gül şuyunda ḥall edip ḥarâretli kabarcıklara ve çibanlara vursalar [14] nâfi'dir. Tâze ceviz yağrâğını döğüp ve şuyın şıkıp cerâhatli kulağa ıktâr etseler [15] ğâyet iyidir. Ceviziñ yeşil kabuğunu yakıp külünü bir bez içine koyup ḥayzı ifrâṭ üzere [16] akan 'avrat fercine idḥâl etse ḥayz-ı ziyâdesini teskîn eder. Yaprağıñ ve ağaç kabuğunuñ [17] dahi te'sîri ziyâde akan her dürlü kanı teskîn etmektedir. ***Bâb: Der-beyân-ı*** [18] ***Şecere-i Bunduk ya'nî Fındık Ağacı***; bu ağaç bir kaç nev' üzeredir zîrâ yemişleriniñ ya'nî [19] fındıklarınıñ ba'zı uzundur. Ve ba'zı müdevverdir ve ba'zınıñ kabuğu kırmızıya mâ'(y)il ve ba'zınıñ [20] şarıdır ve ba'zınıñ içi tatlı olup keskinliği yoğdur. Ve ba'zı bunuñ 'aksi üzeredir. [21] Bir meşhûr ağacdır. Büyük olmaz hemen kökünden dal budak olur ve uzun şâh [22] vardır bu taqdîrde çalı envâ' indandır. Yaprağı çanak ağacınıñ yaprağı gibidir. İllâ ki andan [23] eñlidir. Kabuğu nâzik ve inçedir ve beyâz lekeleri vardır. Kökü uzun ve koyudur ve eṭrâfa [24] yayılmışdır. Bu ağacıñ dahi bahârı yoğdur. Fındığı kemâle geldiğda cevizde gibi inçe ve uzun [25] kızalar beydâ olup kâbilde evvel bahârıñ ibtidâsında açılıp uzanırlar ba' dehu yaprağı

(26a)

[1] zühür etdikde dökülürler. Ve ne kadar kızaları var idiyse o kadar fındığı olur [2] her bir fındık bir yeşil kertikli sivri ve tüylü zarf içindedir. Fındığın kapuğu [3] pekdir. Fındık içi bir beyâz yoşul gibi nesne içinde beydâ olup kemâle geldiğinde o [4] nesne bir inçe ve kırmızıya mâ'(y)il kabuğ olur. **Tabî'atı:** Fındık harâretde ve yubüsetde [5] i' tidâle karîbdir. Madde-i araziyyesi cevz-i Rumîden çokdur. o ecilden ziyâde [6] câzib ve kâbızdır. Ve daği cevz-i Rumîden pekdir. Anıñçün daği ziyâde gıdâ verir. [7] Velâkin bâdem içi kadar gıdâ vermez. **Menâfi' -i Dâhilesi:** Fındık çok tenâvül olursa [8] mi' deye şağîl gelir ve baş ağrısını getirir. Bu huşûşda kuruşu tâzesinden eşedir. [9] Bir hoş kemâle gelmedikleri vakitte kan ile olan ishâle sebep olur. Mah-ı ağustosda [10] t(d)âğlarda gezen uşaklar fındığı çok yediklerinden ishâle mübtelâ oldukları çok [11] müşâhede olunmuşdur. Gereği gibi kemâle gelip kuru fındık içini dögüp bal şuyuyla içmek [12] öksürüğü def eder. Fındığı kavurup bir miğdâr biber ile yemek öksürük ile berâber [13] başından gögse inen nâzileyi pişirir. Kapuğunu kurudup ve sağık edip ekşi [14] bâde ile veyâ sirke ile içmek ishâli ve daği ' avratlarda akan beyâz ve bulanık [15] rutûbeti teskîn eder. Gereği gibi olmuş fındığı ta'âmlara hâlî edip i' tidâl [16] üzere yemek bedeni semirdirir velâkin evvelâ kırmızı inçe kabuğunu şoymak gerek. [17] Fındık içini dögüp ve izmir siyâhıyla karışdırıp yemek ak ve kara cigeriñ [18] fesâdını men' eder. **Menâfi' -i Hâricesi:** Fındığı yakıp ve külünü ev yağıyla hâlî [19] edip kıl dökülen yere sürseler yeni kıl bitir. Ba' zılar demişlerdir ki fındık [20] kabuğunu yakıp külünü zeyt yağıyla ezip şabîlerin ön saçlarına sürseler [21] sarı gözü siyah eder. Fellâhün tecrübe etmişlerdir ki bir kimse yılanı fındık [22] çubuğıyla vursa o sâ' at bayılıp helâk olur. Bundan zâhir oldu ki [23] fındık daği ceviz gibi zehri dâfi' ve mâni' dir. Ve t(d)âğlarda ve şahrâlarda gezen kimesne [24] dâ'imâ fındıktan çubuğ veyâhüd ' aşâ elinde berâber götür. **Bâb: Der-beyân-ı** [25] **Kestâne Ağacı:** bir meşhür ağacıdır. Kaddi büyükdür. Ve dal budağların etrâfa şalmışdır.

(26b)

[1] Kabuğu siyāha mā'(y)il gülî rengindedir. Yaprığı ceviz yaprağı gibidir. İllā ki ağrazdır [2] ve etrafı kertikli ve bükülüdür ve siñirleri çokdur. Beyāza mā'(y)il tüylü çiçeği vardır. [3] Meyvesiniñ bir tarafı düz ve bir tarafı اور köküdür. Üç kabuk içinde olur. Evvelkisi [4] inçe ve kırmızıya mā'(y)ildir, mezākı murrdur. İkinçisi siyāha mā'(y)il, pekdir. Üçünçü kabuğu tüylü [5] ve dikenlidir. Kirpik derisi gibi güz faşında bu dikenli kabuk yarılp meyvesi ya'nī [6] kestanesi içinden düşer. İtalya memleketinde üç dürlü kestāne ağacı vardır. İkisi [7] bostānī ve biri yabānīdir. Bostāniniñ biri büyük ve iri ve tatlı ve lañif kestanesi vardır. [8] o biri küccükdür ve āteşde veyāhūd şuda pişmedin kabuğunu şoymak güçdür. Yabānī [9] kestaneniñ mezākı murrdur sā'(y)ir bellūğ gibi. Kühistānda mütemekkin olanlar kestāne ile geçinirler [10] ve kestaneyi öğüdüp andan etmek yoğuruyorlar. Bir zamān қаһtdan korқmazlar. Ağacından [11] her dürlü binā kerestesi olur. Velākin āteşde yakmağa yaramaz zīrā bilā-inqitā' çatlar [12] ve қuru t(d)āğıdır. kestāne ağacı yüksek yerlerde ve gölgede olur. Düzlüğdan [13] ve güneşi çok yerlerden o kadar hażz etmez. **Tabī' atı:** Kestaneniñ cezb ve қabz ve [14] tecfif kuvveti vardır, şişirir. Velākin burüdeti sā'(y)ir bellūğda kadar değıldir. Zīrā [15] halāveti sebebiyle bir miқdār harāreti hiss olunur. **Menāfi'-i Dāhilesi:** kestāne ishāli [16] keser, huşuşen қuru oldukları vaқitde. Қan tükürenalere ve zehirli sūrencān şoğanını [17] ekl etmiş kimesnelere nāfi' dir. Ve dağı şol şu ki kestāne aniñ içinde kaynamışdır, her [18] dürlü 'illete ki қabza muhtāç ola iyidir. Cümleden ziyāde қabızdır. kestāne içiniñ [19] üzerinde inçe ve kırmızıya mā'(y)il olan kabuğdur. Şuda қaynadıp içmek her dürlü yürek [20] sürmesini, қan ile gelan ishāli, қan tükürmesini, ifrāt üzere aқan hayz kanını teskīn [21] eder hadden ziyāde süren müshilātıñ hiddetini қаğ' için gāyet iyidir, mirāren tecrübesi [22] vāқи' olmuşdur. Kestaneyi çok yemek baş ağırsın getirir, çok yel beydā eder ve hażmı [23] güçdür. Velākin қuru olanlar veyāhūd āteşde bişmiş olanlar tazelereinden yegrekdir. Āteşde [24] bişmiş kestāne üzerine тұz

ve biber ekip yemek şehveti ziyāde eder. Kestaneyi kurudup [25] ve ğubār edip saħk olunmuş gözüyle ve haṭmī şuyuyla içmek bevlî idrār eder. **Menāfi‘-i Hāricesi:**

(27a)

[1] Āteşde bişmiş kestaneyi dögüp ve tuz ve ‘asel ile qarışdırıp kuduz talādığı yaraya [2] vursalar hivāsın alır. Arpa unuyla ve sirke ile qarışdırıp ‘avratıñ şişip [3] katı olmuş memeleri üstüne vursalar memelerin yumuşadır. Ve daħi bir nev‘ kastane [4] vardır ki aña at kestanesi derler. Bir uzun ağacdır, yaprağı āb-ı selāṭin yaprağına [5] müşābihdir. Bir inçe uzun şab üzerinde şapına varınca altışar yaprağdır. Kozası [6] sāyir kestanelerde gibi tüylü ve dikenlidir, illā ki bunlar şarıdır. Her birinde birer kestanesi [7] vardır, bunlar müdevverdir. Ve kabuğu siyāha ziyāde mā’(y)ildir. Uçları beyāzdır, bunuñ altında [8] sā’(y)ir kestanelerde gibi inçe ve kırmızıya mā’(y)il kabuğu yokdur. Mezākı sā’(y)ir kestaneler gibidir. [9] İllā ki anlarda ziyāde ṭatlıdır. Bu ağaç İstanbul semtlerinde bulunur ve atlarıñ öksürüğü [10] için nāfi‘ dir. Ve maħşūş olduğundan ötürü aña at kestanesi demişler. **Bāb:** [11] ***Der-beyān-ı Nahl ya‘nī Hurmā Ağacı:*** Arabistān’da meşhūr bir ağacdır. Kezalik diyār-ı Mağrib [12] ve Hābeş’de keşret üzereedir. Frenkistānda nevādirātdendir. Ba‘zı hāşş baqçelerde çok [13] maşraf ve zaħmet ile besleyip büyüdürler. Velākin meyve vermez. Bu yüksek ve ṭ(d)oğru [14] ağacdır. Kabuğu dibinden yukarıya varınca eṭrafı derece derece kertikdir, dalları [15] tā dorugunda olur. Yaprığı ğāyet uzundur meyvesi dalları dibinde olur evvelā bir uzun [16] ğilāf içindedir. vaķitinde yarılıp baħārı zuhūr eder. Andan şoñra ħurmāsı daħi üzüm [17] şalkımı gibi meydāne çıkıp kemāle geldiķda bir miķdār kırmızıya mā’(y)ildir. Dānesi ṭulānīdir. [18] Bir ğāyet çetin çekirdegi vardır. Ħurmā içiniñ mezākı ṭatlıdır. Ħurmā ağacınıñ iki nev‘ [19] vardır. Biri erkek biri dişidir. Dişiniñ meyvesi olmaz, meger ki erkekiñ yanında ğars [20] olunsa ve erkeki kaṭ‘ olunsa yaħūd kurusa dişisinde artık fā‘ ide olmaz. Zīrā [21] za‘īf olup kışır olur. Ve daħi ħurmā ağacınıñ bir haşşe-i ‘açıbesi vardır, üzerine ne kadar [22] ağırlık vaz‘ olunsa aşağı başılmaz hemen yine yukarıya ṭ(d)oğru çıkar gider. Anıñçün [23] o ilde bir kimse düşmanına ğālib olduğda ħurmā yaprağından bir taç başına vaz‘ ederlerdi.

[24] **Tabî' atı:** Hâm hürmânîñ cezb ve kabz kuvveti vardır. Kemâle gelmiş hürmâda halâvet bulunmağla [25] bir miqdâr harâreti mevcûdur, bu ecilden hâam hürmâ kadar cāzib ve kabız degildir.

(27b)

[1] **Menâfi'-i Dâhilesi:** Hâm hürmâyı ekşi bâde ile içmek yürek ve raḥim ve bâşür sürmesini [2] def' eder. Yaraları bitişdirir ve kan tükürene nâfi' dir. Kemâle gelmiş tatlı hürmâ boğaz [3] huşûnetini def' için iyidir. Bir kimseniñ lîneti çok olsa tatlı hürmâyı yiye hoş [4] ola. **Menâfi'-i Hâricesi:** Hürmâ çekirdegini bir pişmemiş çölmege koyup ve çölmekci fırınında [5] yandıktan sonra külünü bâde ile söyündürüp ğasl edeler. Bu kül gözüñ âteşli [6] şişine ve kabarcıklarına ğâyet nâfi' dir ve cerâhatlerin pişirip yabânî etleriñ [7] betmesine mâni' dir. **Bâb: Der-beyân-ı Temr-i Hindî:** o daḥi hürmâ envâ' indandır. [8] 'Attarlarda bulunan temr-i Hindî o ağacıñ meyvesi ya'nî hürmâsıdır. Tâzesi bu [9] semtlere gelmez yerinde başdırılıp hamır gibi top top bu taraflara gelir. Mezâkı [10] mayhoş ve kabızdır. İçinde şarı renginde gûnâ-gûn çetin çekirdekler vardır. İşlahı [11] siyâha mâ'(y)il kırmızı ve yumuşak ve tâze ve siñirli olandır. Anı ihtiyâr edeler. **Tabî' atı:** [12] Temr-i Hindî bârid ve yâbisdir, ikinci derecede. **Menâfi'-i Dâhilesi:** Temr-i Hindî aşığidan [13] şafrâyı ve şa'ir yanmış ruḥbet-ı fâsideyi mi' deden ve bağırsaqlardan sürür. [14] Ve daḥi harâretten ve ḥiddetden zuhûr eden cemî' 'illetleri def' eder. Ve şafrânîñ harâretinden [15] ḥâşıl olan ishâli teskîn eder. Şarılığa mübtelâ olanlara nâfi' dir. Şusuzluğu [16] def' eder. Baş ağrısın giderir. Mi' de bulanmasın def' eder. Ta'âma iştiḥâ getirir. [17] Temr-i Hindîden t(d)okuz on dirhem bir şerbet olur. Velâkin yalnız sürmez elbette [18] ğayrı nesne ile takviyet vermeli meşelâ keçi südüyle karışdırıp [19] veyâḥûd senâ'mekki şuda kaynadıp ve şuyuna ḥalt edip içmek ile [20] veyâḥûd bir miqdâr basbâsa ve maştakî ve dârçin katıp tenâvül etmekle [21] şâh-tere otunu kaynadıp ve şuyuna on dirhem temr-i Hindî ezip içmek [22] dem-i muḥterikden zâhir bedende beydâ olan huşûneti ve sâ'(y)ir nâ-paklığı def' [23] ve izâle eder. Ve daḥi bir nev' ağaç vardır ki hürmâ çinsinden 'add [24] olunur. Ba'zılar aña yabânî hürmâ

derler, hürmā ağacına müşābih olduğundan [25] ötürü. Bir ağaç diyār-ı Mağribde keşret üzeredir. ‘ Arabistan’da daħi bulunur.

(28a)

[1] Bu ağaç ile hürmā ağacınıñ beyninde fark budur ki hürmā ağacı t(d)oğru yukarıya [2] çıkıp budak hāşıl olmaz, bu ağaç ise bir miqdār yukarıya büyüdukdan [3] soñra çatal olup iki budacı beydā olur. Budakları daħi uzandıkdan soñra [4] çatal olurlar. Bunun yaprakları az ve kışşadır. Kıbuğu hürmā ağacınıñ kıbuğu gibidir. [5] Bir büyük maħşūş meyvesi vardır. Mezākı tatlı ve hoşdur, rengi şarıya mā’(y)il [6] ve ayvaya müşābihdir. Çekirdegi cevz-i Rumī kadar büyük köşeli, aşacı tarafı [7] yaşşı ve yukarı tarafı sivridir. Bir katı ve siyāha mā’(y)il kırmızı kıpuğu vardır. [8] İçi mermere müşābih ve mermer kadar çetindir. Bu ağacıñ hāşşaları hürmā ağacınıñ [9] gibidir derler. Hāşşeten meşāne taşını sürmede anı medh ederler, ya’ nī çegirdegini [10] saħk ve inçe gubār edip sirke veyāhūd bāde ile içerler ve daħi çegirdeginden [11] tesbīh dānelerin yaparalar. Ve daħi hürmā envā’ından ‘ add ederler. Bir ağacı ki [12] Mısır ve Şam diyārından getirip aña musa ağacı derler. Beş altı zirā’ [13] kadar uzun olur. Yapracı saz yapracına beñzer tulu bir zirā’ ve ‘ arzı nişf [14] zirā’ kadar olur. Yay ortasında ya tabī’ atı hasabiyle veyāhūd şemsiñ [15] harāreti şiddetinden yaprakları şolup kıururlar ve dökülüp güz faşında çıplak [16] kalır. Meyvesi küccük hıyar kadar olup kemāle geldigde şarı renginde olur. Ve [17] inciriñ gibi bir inçe kıpuğu vardır ki şoyulur. Bu meyveniñ ne çegirdegi [18] ve ne toħumu vardır. Ekl olunduğda ibtidāsında mezākı nā-ħoş gelir. Ziyāde ekl [19] olunduğca hoş ve laţif gelir ki encāmında terk ve ferāğati güç olur. Tabī’ atı ve [20] kıuvveti hekim Serapiyo der ki musa hārr ve raţbdır. Evvel ki derecede ğidāsı [21] azdır. Göğüs ve aķ ciger ve meşāneniñ hārr olan ‘ illetlerin teskīn eder ve kıarna [22] līnet verir. Velākin haddenden ziyāde ekl olunduğda mi’ deye şıklet ve cigere südde [23] getirir. Bu taķdirden bu meyveyi çok tenāvül eden kimseler ‘ aķabinde sirkencübīn [24] veyāhūd sükker ile terbiye olunmuş zencebīli yiyeler. Ve hekim-i mesfūr daħi derki bu meyve [25] ana

rahminde ki veledede iyi gelir. Ve dağı bögrege iyidir. Bevli idrār ve cimā' a tađrīk eder.

(28b)

[1] ***Bāb: Der-beyān-ı Şecere-i Zeytin;*** zeytin ağacı iki dürlüdür. Biri [2] bostānī ve biri yabānīdir. Bostānī dağı üç nev' idir. Evvelkisiniñ meyvesi erik [3] kadar büyükdür. Bundan yağ çıkarmazlar, hemen yemek için tuzlu şuda hıfz ederler. [4] İkinçisi yüksek ağaç olup koz ağacı gibi dal budakların etrāfa şalmışdır. [5] Bunuñ meyvesi evvelkisiniñ meyvesinden küccükdür. İçinden çok yağ çıkar. [6] Tatlı şāfi ve şarıdır ve sâ'(y)irleriniñ yağlarından aşlahdır. Üçünçüsü bir [7] orta ağacdır, meyvesi cümleden küccükdür ve ancak yağ çıkarmak için [8] yarar. Ve ammā yabānī zeytin ağacı bir kışşā ağacdır, dikenli çokdur ve meyvesi [9] küccükdür. Cümle zeytin ağaçlarınıñ uzun ve kalınca ve yumuşak yaprakları [10] vardır. Üst tarafı yeşil alt tarafı beyāza mā'(y)ildir. Mezākı murr ve bir [11] miqdār keskindir. Zeytin ağacıyla meşe ağacınıñ beynlerinde tezādd vardır, [12] biri birine qarīb olmaz, ikisinden biri elbette kurumalıdır. Zeytin ağacı [13] Nevruz Sultanı zamānında bahārın açar şalkım gibi mütezāhim beyāz çiçeklerdir, [14] rāyihaları hūbdur. Meyvesi kānūn-ı evvelde henüz kemāle gelip cem' olunur. [15] Bu ağaç güneşi çok ve sıcak olan yerde olur, berd-i şedīd ve şelc-i keşir düşüp [16] çok zamān yandığı yerde olmaz. ***Tabī' atı:*** Zeytin ağacınıñ yaprađınıñ kuvvet-i [17] bāride ve cāzibesini vardır. Yabānīsiniñ aqvā ve ekşerdir. Menāfi'ü'l-evrāk [18] zeytūn yaprağını dögüp añla yanıkara ve yabānī yavuz kızıl āteş üzerine [19] koysalar anları def' eder. Yaprakını dögüp ve 'asel ile karışdırıp yakı etseler [20] cerāhat kabuğların izāle eder ve harāretli şişler indirir. Demircileriñ şuyunda [21] zeytin yaprağını kaynadıp o şu ile mazmaza etseler veyāhūd yalnız yaprağını [22] ağızda çiyñeseler ağız çürüğunu def' eder. Dögüp 'uşāresini içseler [23] veyāhūd yaprağını kaynadıp şuyunu içseler yürek sürmesini ve ifrāt üzere [24] akan hayzı teskīn eder. Yaprakını dögüp 'uşāresini etrāfa yayılan ve eskeden [25] akan cerāhatlere sürseler anları men' eder. Bu ecilden remed mu'ālcelerine uşāre-i

(29a)

[1] mezkûreyi zamm etseler münāsib olurdu. ‘Uşāresi daħi bu vech üzere [2] istiħrāc olunup ħıfz olunur. Zeytin yaprağı tāze iken dōgölüp ‘uŝr [3] olunur ba‘ dehu ŝuyu süzölüp bir miđdār ekŝi bāde ile ħalt olunduğdan [4] ŝoñra ŧabađlar üzerinde güneŝde tecff olunup vađt-i ħācete ħıfz olunur. [5] Zeytin yaprağını arpa unuyla ve ekŝi bāde ile ħarıŝdırıp yürek sürmesin [6] teskīn için mi‘ de üzerine vursalar nāfi‘ dir. Zeytin yaprağını ve çiçegini yakıp [7] külünü tūtiya yerine isti‘ māl etmek olur. ŧarīki budur ki yaprağını ve çiçegini bir ħām [8] ve piŝmemiŝ çölmek içine koyup ağzını ħapayıp طينليه_ba‘ dehu çölmekçi [9] fırınına koyup çölmek biŝinceyedek yandırılar andan ŝoñra külünü çıkarıp [10] ve gül ŝuyuyla yoğurup tekrār bir ħām çölmek içinde fırında piŝireler ba‘ dehu [11] çıkarıp külünü üstübeç ħasl olunduğu vech üzere ħasl edeler ve andan [12] ħablar düzüp ħıfz edeler. Bu külün göz mu‘ ālcelerinde tūtiyāniñ ħadar ħuvvet [13] ve te‘ŝiri vardır. Velākin bu ħuŝuŝda bostāni zeytin yaprağı yabānisinden [14] uludur. Ĥāŝse-i zeytin ağacı yabān zeytin ağacı yeŝil iken āteŝe yandığda [15] içinden ađan ruħūbeti baŝa süeseler baŝdaki ħoñak ve kel ve ħuŝūneti [16] izāle eder. **Menāfi‘ -i Zeytin Dānesi:** Zeytin dānasin ezip baŝdaki [17] ħuŝūnete ve etrāfa yayılan cerāħate sürseler anları ħurudup def‘ [18] eder. Zeytin dāneleriñ içinde olan özü un ve revġan-ı sāde ile ħalt [19] edip ħaŝin ve egri ve buruŝmuŝ ŧırnađlar üzerine yakı etseler anları iħrāc [20] edip atar. ŧuzlanmıŝ zeytin dānesin dōgöp teŝennüc üzerine vursalar [21] anı def‘ edip ħabarcık zuhūrundan ħıfz eder. Ve nā-pāk ve fāsīd cerāħatlere [22] vursalar anları tenħıye eder. ŧuzlanmıŝ zeytin dānesin ŧa‘ āmdan evvel ekl [23] etmek līnet götürir. Zeytin dānesiniñ ŧuzlu ŝuyunu ağızda dutsalar gevŝek [24] olan diŝ etini ve diŝi ħavī eder. **Menāfi‘ -i Zeyt Yağı:** Kemāle gelmiŝ zeytin [25] dānesinden iħrāc olunan zeyt yağı ħārr ve raħbdır. yumuŝadır ve ‘amele taħrīk eder.

(29b)

[1] Beden-i insān sıçak mağremeler ile ovulduğdan ŝoñra zeyt yağıyla yağlansa [2] beden ŝıħħatini ħıfz eder. Ve taħrīk a‘ zāya āsānlık getirir. Bir kimse zehr içmiŝ olsa

[3] zeyt yağını içe zehriñ hiddetini def eder. Velâkin bir kaç def a içip yine istifrag [4] etmek gerek. Şedef otunu şuda kaynadıp ve şuyuna zeyt yağını qarışdırıp içmek [5] yürek burusunu def eder. Ve daği qarını yumuşatmaq ve burusın def etmek için [6] ihtikân eczâsına zeyt yağın halı ederler. Eski zeyt yağı sürmek ıssıtmak için [7] aqvâdır. Qarın ağrısı ve Tâtâr qurdu ya' nî köpek burusu için bir içim zeyt yağın [8] alıp ve içinde ıslah sükkeri hal edip sıcaqlayın içeler nâfi' dir. 'Avratlarıñ [9] hayzı akmasa bir kaşık zeyt yağı içinde bir miqdâr bütünce zağferân koyup [10] bir geçe t(d)urduqdan şoñra şabâh ile içeler ve bir kaç gün böyle edeler, hayızları [11] yine 'âdet üzere aqa, zîrâ zeyt yağı yumuşadır ve za' ferân sürer. Qarıncayı ağacdan [12] def etmek için zeyt yağına öküz ödünü qarışdırıp içine uzun bir şargısın [13] ısladalar ba' dehu o şargıyı üç def a ağaç dolayında şaralar qarınca o [14] ağaca üşmeye, o şargı qurudukca bir tüy ile yine ısladalar. **Menâfi'-i Zeyt** [15] **Yağı Yabânî:** Yabânî zeytin dânesinden veyâhüd hâam zeytin dânesinden çıkan [16] zeyt yağı harâret şişlerine a' lâ ve aqvâdır. Mi' de üzerine sürseler mi' deye [17] hoş gelir. Sıcaqlayın ağızda tutsalar dişleri ve diş etini kavî eder. Bedene [18] sürseler ifrâz üzere çıkan d(t)eri men' eder. Zeyt yağı mezkûre bezler ısladıp [19] alnına bağlasalar baş ağrısın def eder. Başa sürseler saç dökülmesin [20] men' eder. Ve sâ'(y)ir huşûnetin ve cerâhatin ve emşâlini def eder. Mezbûr zeyt yağı [21] ile her gün başın yağlayan kimseniñ saçı geç ağarır. Ve daği Nemceye [22] tâbi' Çeh memleketinde bir ağaç vardır ki aña daği ahâlisi zeyt ağacı derler. Ağacı [23] ve yaprağı söyüt ağacına ve yaprağına müşâbihdir. İllâ ki dikenli vardır. Çiçeği beyâzdır [24] ve gâyet hoş râyihası vardır. Meyvesi zeytin dânesi gibidir. Velâkin andan aşğardır. [25] Bu ağaç t(d)ağlarda bulunur, bostânî degildir. Tabi' atı ve hâşşası bostânî zeytin ağacı

(30a)

[1] gibidir. Velâkin o kadar kuvvetli degildir. **Bâb: Der-beyân-ı Secer-i Rümân** [2] **ya' nî Enâr Ağacı:** yüksek ağaç degildir. Yapracağı fi'l-cümle mersin ağacınıñ yaprağına [3] müşâbihdir. Eñsiz, kalın, yalabık ve açık yeşildir. Şabları kırmızıdır. Ve kırmızı [4] siñirleri vardır. Dalları kolay bükülür ve dikenleri vardır. Çiçeği

beyāza mā'(y)il [5] kırmızıdır. Düşükdan şoñra alması zühür eder. Kemäle geldiğda zāhir kabuğu kırmızı [6] ve içi şarıdır. Cevfinde kırmızı şulu köşeli ve biribirine mütezāhim ve muttaşıl [7] çekirdegi vardır. Ağacının zāhir kabuğu gülî rengindedir. İçi şarıdır. Ancak sıçak [8] memleketlerde olur. Ve mezāķına göre üç nev' dir. Biri tatlı ve biri ğāyet [9] ekşi ve biri meyāne ya' nī mayhoşdur. **Tabī' atları ve Kuvvetleri:** Muṭlak enārīñ [10] bir iyi 'uşāresi ya' nī şıra vardır. Mi' deye hoş gelir. Velākin ğıdāsı azdır. [11] Tatlı enār mi' de için sā'(y)irlerinden yekrekdir. Zīrā mi' de' i(yi) ıssıdır. Velākin hummāda [12] anlardan ictināb etmek gerek zīrā mi' deye harāret getirir ve anı şişirir. Ekşi [13] enār kābız ve cāzibdir. Ağzı tebrīd edip şusuzluğu def' eder. Harāretli [14] mi' deye iyidir. Şafrā' ı(yı) başdırır. Ve bevli idrār eder. Hummālarda isti' mālī [15] cā' izdir. Çekirdegi üzerine sükker ekip tenāvül edeler. Ekşi enār çekirdegi [16] güneşde kurudup ba' dehu saḥķ olunup ta' āmlarda tenāvül olunmaķ istifrāğı [17] ve mi' de bulanmasın ve ishāli def' eder. Ğubār-ı mezkūru yağmur şuyuyla içmek [18] ķan tükürene nāfi' dir. Ğubār-ı mezbūruñ sekiz cüz' ine bir cüz' saḥķ olunmuş [19] künlük katıp bir dirhemini ' avrata içirseler raḥimden inen aķ ruṭubeti tesķin [20] eder. Ve daḥi işbu ğubārı ' asel ile ķarışdırıp harāretli ķabarcığa sürseler [21] āteşin ve ağrısın def' eder. Meyhoş enār, bunuñ ṭabī' atı meyānedir tatlı ile [22] ekşi enār arasında ve isti' māl ḥuşuşunda a' lādır. اسى hummālarda ve sıtmalarda [23] bilā-tefekkür isti' māl olunur. Ana 'uşāresi ve daḥi enārı şıķıp 'uşāresin [24] ya' nī şırasın ḥıfz ederler. Hummā-yı bāṭıne-i ḥarre vebā' iyyeye nāfi' dir. Arpa [25] şuyuyla veyāḥūd ķuzuķulağı şuyuyla ķarışdırıp içeler. Zīrā mi' deye

(30b)

[1] kuvvet verir ve serin tutar ve şusuzluğu def' eder. Ķabz getirmek murād olunduğda [2] ekşi enār 'uşāresi ulu ve aķvā olur. 'Uşāre-i mezbūreye āteşe ķarşı kızarmış etmeki [3] batdırıp ekl etdikden şoñra bu 'uşāreden içseler şafrādan mi' de bulanmasın [4] ve istifrāğın def' eder. 'Uşāre-i mezkūreyi siñirli yaprağı şuyuyla yaḥūd semiz otu [5] şuyuyla veyāḥūd gül şuyuyla içmek ķan tükürmeği def' için

nāfi' dir. Ve daħi işbu [6] 'uşārede bir kızarmış demir veyā pulādı şöyündürüp içseler yürek sürmesin [7] ve kan ile gelan ishāli keser. Ve şafrā izdiyādından mi' de bulanmasın ve gegirmesin [8] men' eder. 'Uşare-i mezbūre' i(yi) gül 'aseli ile hāl olunduğda bir iyi devā olur. [9] Ağız ve diş eti çürüğüne ve burun ve kulakda ve gerek erkek ve gerek zenneniñ [10] 'avret yerlerinde olan 'ilel-i ākilelere, harāretli şişler için 'uşāre-i mezbūre' i(yi) [11] gül şuyuyla veyāhūd siñirli yaprağı şuyuyla karışdırıp ve içine bezler ısladıp [12] o şişler üzerine uralar, harāretin ve ağrısın def eder. Bir kimseniñ boğaz [13] içi şişmiş olsa veyāhūd dilçigi düşmüş olsa 'uşāre-i mezbūre ile ğargara [14] ede, o illetler mündefi' ola. **Menāfi' -i Enār Yaprığı:** Enār yaprağını döğüp gül yağı ile [15] karışdırıp alınna ve şakağlarına sürseler baş ağrısın def eder. Mücerreb devādır. [16] **Menāfi' -i Enār Çiçegi:** Buña gül-nār derler. Cezb ve kabz ve tecfif kuvveti vardır. Ve eski [17] cerāhatler ve yaralarıñ oñulmasın taleb eder. Ğubārını yaralara ve cerāhatlere ekmekle, gül-nārı [18] kaynadıp şuyuyla mazmaza etseler oynayan dişleri ve gevşek ve fāsıd diş [19] etini kavī eder. Gül-nār ğubārını yağmur şuyunda merhem gibi kavī oluncayadek kaynadıp [20] kısıktan inen bağırsağlar üzerine vursalar bağırsağları yine yerine sürer. [21] Ve eger bu mu'ālceye saħk olunmuş mazu'ı(yı) karışdırsalar aqvā olur. **Menāfi' -i** [22] **Enār Kabuğu:** Cezb ve tecfif kuvveti vardır. Enār kabuğunu bāde ile kaynadıp içseler [23] karında şoğulcanı nemāz-buru helāk eder ve Kōstantīnus hekim demişdir ki, enār [24] kabuğunuñ hāşşa-i ašliyyesi şoğulcanı ve sā'(y)ir kırt envā' ını helāk etmektedir. Ve enār [25] kabuğunda gülnarıñ cemī' kuvvet ve te'sīri mevcūddur. Bir kimseniñ mi' desinden ekşi buħār

(31a)

[1] kalkıp gegirmegi çok olsa gül-nār veyāhūd enār kabuğunu döğüp keskin [2] şarāb sirkesinde kaynada ba' dehu içinde bir pāk süngerı ısladıp sıcağlayın [3] mi' desi üzerine kıoya. Kıanı teskīn için enār kabuğu sāc-ı Rumī, şāb her [4] birinden berāber alıp ve saħk edip kıanı akan maħalle ekeler, kıanı teskīn eder, [5] burun kıanı olsun ğayrı olsun. Diş ağrısıçün bir mücerreb ve muħağkağ devādır. [6] Bir bütün enār

ķabuđın alıp ¼zerine keskin Őarāb sirkesin d¼ke, ba' dehu [7] bir veyā iki sā' at ķadar b¼yle birağıp ebucehil ķarbuzundan bir dirhem ķadar [8] aña ķata andan Őoñra ķaynadıp bir bezden Őıķa bunuñla maźmaza edip [9] ağıran diŐ ¼zere Őuta diŐ ağrısı elbetde gide. Gerek ricāl ve nisānıñ [10] 'avret-i ğalīza maħallerinde c¼r¼m¼Ő cerāħatler ve delikler iķin bir nāfi' devā budur. [11] Enār ķabuđın ve bir s¼nger alıp ve ķurudup muħkem saħķ ede ve inķe d¼lbenden [12] geķirip o maħallere eke. Yāħ¼d enār ķabuđu ve g¼l pidesi her birinden berāber alıp [13] rāziyāne iki o ķadar bunları bāde ve Őu ile ķaynadıp ķ¼lmegiñ ağzın bir hoŐķa [14] ķapayasın buħār ķıķmaya ba' dehu s¼z¼p bir ķaŐıķ 'asel ve bir miķdār yanmıŐ Őāb [15] ķata ba' dehu bir iki devr edince tekrār ķaynada andan Őoñra iķinde bezler iŐladıp [16] cerāħat-ı mezķ¼re ¼zerine ķoya ğāyet nāfi' dir. Ve daħi yabān yerlerde biter bir [17] enār ağacı vardır ki bostānī enār ağacına m¼Őābihdir. İllā ki o ķadār y¼ksek [18] degildir. Meyvesi pek ve ekŐidir. Bālāda zıkr olunan ķabz ve cezbe muħtāc 'ilele [19] isti' māl olunur, zīrā bunuñ ķuvvet-i ķābızası ve cāzibe bostānīsinden ziyādedir. [20] **Bāb: Der-beyān-ı Ađaç Kavunu:** bunuñ ağacı orta boyludur, limon ve turunc [21] ağaçları gibi. Yapradı yaz ve ķıŐ yeŐil t(d)urur. Limon ve turunc yapradı gibi ķalın ve peķdir. [22] Ve g¼z ile fark olunmaz ufaķ delikleri vardır. Ćiķegi menevīŐe mā'(y)il ķırmızıdır. [23] Meyvesi t¼lānīdir limonuñ gibi. Ve altın Őarı rengindedir. Őu'ı(y)ı ķoķ ve ekŐi [24] iķi vardır. Ve arpa dānesine m¼Őābih ķekirdegi vardır. İllā ki andan b¼y¼kd¼r. [25] Mezāķı acıdır. Bunuñ meyvesi b¼t¼n sene ħāŐıl olur. Biri kemāle gelir ve biri

(31b)

[1] bahārın aķar. Bunuñ envā'ı bir ķaķdır. Ba' zısı ķavun ķadar b¼y¼kd¼r ve ba' zısı [2] daħi k¼cc¼kd¼r. Ve ba' zısı hemen limon ķadardır yaħ¼d azraķ andan b¼y¼kd¼r. Velākin [3] a'lā ve yekrekleri bunlardır. İķi ziyāde ve mezāķiyyü'l-l¼tf olduğundan ¼t¼r¼. [4] Ve c¼mle envā'ınıñ laťif rāyiħaları vardır. **Tabi'ati:** Ađaç ķavunununuñ ķabuđu [5] yābisdir, ¼ķ¼nc¼ derecede. Ķabuđu altında olan et evvelki derecede bārid [6] ve raťbdır. EkŐi iķi ¼ķ¼nc¼ derecede bāriddir. Ćekirdegi ba' zılar ķatında [7] ¼ķ¼nc¼ ve ba' zılar ķatında ikinci derecede ħārr ve yābisdir. **Menāfi' -i Ađaç Kavunu:**

Ağaç [8] kavununun hâşşası zehri def' etmektedir. Hatta ba'zı kimesneler mücerred ağaç [9] kavununu yemekle zehirden emîn olmuşlardır. Nitekim hikâyet olunur ki evâ'ilde MıŖır [10] beglerinden biri bir kaç kimesneyi cezâları tertîb için seyâhat maħalline irsâl [11] etmiş idi. O vakîtiñ cezâsı bir nev' 'ifrit yılan kıuyusu var idi. Cürm [12] Ŗâhiblerin o kıuyuya birağıp yılanlar helâk ederler idi. Bunları daħi o [13] maħalle götürürler iken eŖnâ-yı râhda ağaç kavununu Ŗatar bir 'avrat bunlara merħameten [14] Ėarâretlerin def' için her birine birer ağaç kavununu verip bunları ekl edip [15] maħalline geldiklerinde kıuyuya birağılıp yılanlara teslîm olundukları birle her taraftan [16] yılanlar hücum edip çok yerlerinden Ŗokmuşlar iken bir dürlü kâr etmedikinden [17] asâsı baŖı müteħayyir Ėalıp cellâd oğlanlarına bunlara bir ilâc verilmiş mi' diye [18] sū'al etdikinde cevâblarında 'ilâcdan Ėaberimiz yokdur velâkin eŖnâ-yı râhda 'avrat-ı [19] mezbûreniñ bunlara birer ağaç kavununu verip anları ekl edtiklerin iħbâr etmeleriyle [20] asâsı baŖı dönüp bunuñ sırrına vâkıf ve keyfiyetini tecrübe için ertesı gün [21] tekrâr iki mecrûmu çıkarp ancak birine bir ağaç kavununu yedirdikden Ŗoñra bunları [22] götürüp yılanlara teslîm etdikde ikisin daħi mecrûħ etmişler iken ağaç [23] kavununu ekl eden kimseye zehirleri bir dürlü zarâr etmeyip Ŗağ Ėalmışdır. Ve ammâ [24] ekl etmeyin derħâl ŖiŖip ve simsiyâħ kesilip helâk olmuşdur. Ağaç kavununun [25] Ėabuğunu sükker ile terbiye edip Ŗekerlemesin ve Ŗuyundan ağaç kavunu Ŗarâbın yaparlar.

(32a)

[1] İkisiniñ daħi mezâkı mayħoŖ ve laţifdir. Mi'deye ve Ėalbe kıuvvet verirler. [2] Zehri ve zehirli buħarı sürerler. Ve bu ecilden gizli ve bâtnî Ėummâyı vebâ'iyyede [3] nef'-i keŖir ile isti'mâl olunurlar. Ve hevâ-yı mesmûme'i(yi) daħi def' ederler. [4] Ėâmile 'avratlarki iŖtihâ-ı fâside Ėayr-ı Ŗabî' ataya mübtelâ olmuşlar ağaç [5] kavununu tenâvül edeler. Ve daħi Ėarasevdâsı olan kimselere ağaç kavunu [6] yemek nâfi' dir. Zîrâ yanmış ve bulanık olan demi terķik ve taŖfiye eder ki andan [7] Ėüzn ve aħyâl ve efkâr-ı fâside zühür eder. **Menâfi'-i Ağaç** [8] **Kavunu Çekirdegi:** Ağaç kavunu çekirdeğini saħķ edip bâde ile içmek zehri men' eder ve lînet getirir. [9] Ve

hüb rāyihālî nefes ısdâr eder. **Menâfi'-i Ağaç Kavunu Kabuğu:** Ağaç kavunu [10] kabuğunu bâde içmek mi' deden ve bağırsak ve çigerden balğamı kıparıp sürer. [11] Kabuğunu bâde ile veyâhüd sirke ile kaynadıp mazmaza etseler dişleri [12] pāk tutup ağız kıoşusın hüb eder. Ağaç kavunu kabuğunu eşvâb yanında [13] tutsalar güveden hıfz eder. Kabuğunu yakıp dütsü etseler hevâ-yı vebâ'ıyyeyi [14] def eder. **Bâb: Der-beyân-ı Limon ve Turunc:** İki dahi ağaç [15] kavunu cinsinden 'add olunsalar câ'izdir. Hüşüşen limon ki şekl ve hâşşası [16] ile ağaç kavununa müşâbihdir. İllâ ki anlardan küccükdür. Ve kabuğu o kadar kalın [17] degildir. Ve şuyı ekşilği ziyâdedir ve rengi biraz beyâza mâ'(y)ildir. Ve ammâ turunc [18] ziyâde topalıktır ve kemâle geldikda kırmızıya mâ'(y)il altın şarısı renginde [19] olur. Kabuğu limon kabuğundan kalın ve acıdır. İciniñ mezâkı berâber degildir. [20] Ba'zı ekşi ve ba'zı tatlı ve ba'zı meyâne ya'nî mayhoşdur. Zikr olunan ağaçlarıñ [21] yaprakları fi'l-cümle defne yaprağına müşâbihdir. Kalın, düz ve yalabık ve hoş [22] kıoşuludur. Kıolay bükülür ve gevşek dikenli dalları vardır. Kabukları beyâza [23] mâ'(y)il yeşildir. Çiçekleri beyâzdır. Bunları cem' edip bir gâyet latîf kıoşulu [24] şu andan taqtîr ederler. Bunlar ağaç kavunu ağacı gibi yaz ve kış yeşil t(d)urup [25] 'ale'd-devâm meyve getirirler. **Tabî' atıları:** Bu iki ağacıñ meyveleriniñ ekşileri bârid

(32b)

[1] ve yâbidir. Ağaç kavunu içi gibi hüşüşen limon içi ziyâde bârid ve yâbidir turunc [2] içinden. Ve turunc kabuğunuñ merâreti ziyâde olunduğundan hâre'ti dahi ziyâdedir, [3] limon kabuğundan. Ve ammâ tatlı turunc içi bir miqdâr hârrdır. **Menâfi'-i Limon:** Limon [4] 'uşâresinden sükker ile limon şarâbın yaparlar ki yukarıya kıalkan şafrâ'ı(yı) [5] paşdırır. Ve hummâ-yı bātne-i hâre-i vebâ'ıyyede gâyet nâfi'dir. Ve dahi 'uşâresinden [6] bir şu taqtîr olunur. Bu şu'ı(yı) şarâb ile kıarışdırıp zikr olunan hummâda [7] isti' mâl ederler. Zîrâ aqvâ olur. Nisâ tã'ifesi dahi bu şuyı yüzlerin rüşen [8] etmek için isti' mâl ederler. Ve bedeniñ sâ'(y)irlerinde dahi lekeleri izâle eder. [9] Limon muqattar şuyunu içmek kıarındaki şoğulcanı helâk eder. Ve 'uşâresi dahi [10] böyledir. Zîrâ limon 'uşâresine inci veyâhüd sümüklü

böceğin kabuğunu [11] koyup üç dört gün içinde t(d)ursa eriyip hall olur. Bu ecilden limon [12] şu'ı(yı) meşâne taşı için gâyet iyidir. **Menâfi'-i Turunc:** Tatlı turuncu yemek göğüs [13] illetleri veyâ ağrısı için nâfi'dir. Hummâ-yı bâtine-i hârre için ekşi ve mayhoş [14] turunc uludur, tatlısından. Şusuzluğu ve hârâreti def eder ve kalbe kuvvet verir. [15] Ve bevli idrâr eder. Şoğulcan için bir ekşi turunc alıp ortasından kesesin [16] ve içine acı bâdem yağını koyup âteşde pişiresin ba'dehu böyle pişmişini göbek [17] üstüne koyu veyâhüd şıkıp şuyın içire şoğulcanı helâk ede. Ve daği turunc [18] çiçeginden bir şu takâtir olunur bu şu d(t)eri cebr ile sürer. Turunc kabuğunu sükker [19] ile terbiyye ederler. İşbu şekerleme mi'deniñ cem' ile-i bâredesine nâfi'dir. Limon [20] ve turunc ta'âmlarda isti'mâl olunduğlarında daği nef'alari vardır. **Bâb: Der-beyân-ı [21] Tuffâh ya'nî Âdem Elması:** bu ağacın yaprakları limon ağacının yaprağı gibidir. İllâ ki [22] andan büyük ve a'razdır. Dalları daği kolay bükülür ve gevşekdir. Ve yeşil kabuğu vardır. [23] Çiçegi ağaç kavununun çiçegi gibidir. Meyvesi müdevverdir. Ve iki üç turunc kadar büyük [24] olur. Kabuğu pek kalın degildir ve düz olmayıp mu'avvedir ve ba'zı yeri münşakktır. [25] Güya ki bir kimse diş ile ısrımıştır. Bundan ötürü meyve-i mezbûre Hâzret-i

(33a)

[1] Âdem ile Havvâ'nın cennetde tenâvül etdikleri meyve-i münhiyyesi cinsinden olduğun [2] za'am edip buña Âdem elması demişlerdir. Bunun içi ekşi ruḡbet ile memludur. Limon [3] içi gibi. Velâkin mezâkı o kadar laḡif degildir. Ve ağaç kavununun gibi çegirdegi olup [4] içi beyâz acıdır. **Tabi'atı ve Menâfi':** Âdem elmasının uşâresi kuvvet ve te'sirde [5] limon uşâresi gibidir. Velâkin o kadar kuvvetli degildir. Âdem elmasını ortadan [6] kesip ve üzerine ince saḡk olunmuş gügirdi ekip sıcaḡ kül üzerinde ḡabḡ [7] etseler ba'dehu koḡaḡ ve uyuz ve emşâline sürseler anları izâle eder. Bu 'ameli [8] limon ile daği etseler olur. **Bâb: Der-beyân Tuffâh ya'nî Elma Ağacı:** bir [9] meşhûr ağacdır. Terbiyye ile envâ'ı çok olur. Ğaliba büyük ve dalları yayılmış [10] ve kabuğunun zahrı külî rengine ve içi sarı

olup şu ile ve şâp ile tabh olunduğda [11] şarı boya hâşıl olur. Yaprığı tûlânî ve etrâfi bir miqdâr kertikdir. Çiçegi meyvesi [12] üstünde olup beyâz veyâhüd kırmızıya mâ'(y)il beyâzdır. Kökü azdır ve yeryüzüne [13] qarîbdir. Envâ'ı çokdur mezâklarına göre. Zîrâ ba' zıları ekşi ve pekdir. Ve ba' zıları ekşi [14] ve yumuşaktır. Ve ba' zıları tatlı ve pek veyâhüd yumuşaktır. Ve ba' zıları ekşi ve tatlıdır [15] ya' nî mayhoşdur. **Tabî' atı:** Ekşi elmaniñ tabî' at ve mizâcı bârid ve türâbidir. Tatlı elma bir [16] miqdâr harârete mâ'(y)ildir. Mayhoş elma meyânedir. **Menâfi' -i Dâhilesi:** Ekşi elma mi'desi [17] şoğulcan veyâhüd ruṭubetden fâsid olana nâfi' dir. Yabân elması kâbîzdır. Tatlı [18] elmaniñ hazmı tîzdir. Velâkin mi' deniñ harâret-i tabî' iyyesi var ise ruṭubet şafrâ viyyeye [19] mütebeddil olduğundan ictinâbı lâzımdır. Tatlı elma 'uşâresin muḳaṭṭar lisân-ı şevr şuyuyla [20] qarışdırıp içmek qarasevdâ için nâfi' dir. Zîrâ bulanmış demi taşfiye eder. Mayhoş [21] elma kemâle gelip kışdan evvel bahâradek hıfz olunan iyidir ve hastaya daḫi nâfi' [22] olur tabh veyâhüd püryân olunduğlarında. Zîrâ ekşi elmadan ma' cûn yaparlar ayvadan [23] yaptıkları gibi. Bu ma' cûn nâfi' dir. Hummâ-yı hârrelerde şusuzluğu ve harâreti def' eder ve daḫi [24] kalbe ve mi' deye kuvvet verir. Cümle elma envâ' ından her kanğısın dögüp ve şıkıp [25] 'uşâresine zağferân qarışdırıp içseler zehri def' eder. Ve şoğulcanı sürer.

(33b)

[1] Tâze elma yaprağını dögüp harâret şışleri üzerine vursalar veyâhüd şıkıp [2] 'uşâresin sürseler anları men' eder. **Bâb: Der-beyân-ı Safarcal ya' nî** [3] **Ayva Ağacı;** meşhûrdur. Elma ağacına fi'l-cümle müşâbihdir. İllâ ki elma ağacı kadar büyük olmaz. [4] Ve yaprağı daḫi o kadar uzun degildir ve anlardan düz ve ten-dürüst ve perk [5] ve zâhri beyâza mâ'(y)ildir. Çiçegi beyâz veyâhüd kır külî rengindedir. Diyoskorides [6] ve Çalinos demişlerdir ki, ayva iki nev' dir. Biri büyük ve biri küccükdür. Küccük [7] ayva müdevvir ve çukurlu ve altınî şarıdır. Ve inçe tüylü kabuğu vardır. [8] Koḫusu laṭifdir ve a' lâ ayva budur. Büyük ayva bir miqdâr tûlânîdir, amrud [9] gibi mezâkı tatlıdır. Râyihâsı ve kuvveti azdır. **Tabî' atı:** Ayva evvelki derecede [10] bârid ve ikinci derecenîñ ibtidâsında yâbisdir. **Menâfi' -i**

Dāhilesi: Ayva mu‘ālecede [11] çok isti‘ māl olunur. Zīrā ‘uşāresi ve ma‘cūnu ve şarābı ve yağı olur. Ve kezalik [12] çekirdegi ve yaprağı ve çiçeği ise girer. Ve bunun cümlesi beden-i insānda ‘ilel sā‘(y)ile‘i(yi) [13] kabz içindir. Ayva‘ı(yı) ta‘āmdan evvel yemek kabz getirir. Ammā ta‘āmdan sonra [14] ekl olduğunda līnet getirir. Ayva‘ı(yı) pişirip üzerine sükker ekip tenāvül [15] etmek mi‘deye ziyāde yarar. Yukarıya kalkan ekşi buhārını başdırır ve daḥi [16] bulanmasın def eder. Ve ḥarāret-i ḡayr-ı ṭabī‘yyesin giderir. Envā‘ ishālī [17] kabz eder. Ve kan tükürenlere nāfi‘dir. Mezākı hoş ve rayiḥası laṭīf ayva ma‘cūnu [18] budur. Frenkler buña “diyasiṭunita” derler. Ayva ağacından cem‘ olduğuna birle [19] kâbuḡunu soyup çekirdeğini çıkarasın. Ba‘dehu kesip şuda kaynada velākin evvelā [20] o şuda bir bucuḡ vaḳıyye kadar sükker ḥall olunmaḡ gerek. Kaynarken bir ağaç ile dā‘im [21] karışdırasın. Ayva ezilip kavī oluncayadek ba‘dehu ateşden indirip [22] ve bir hoḡḡaya koyup ḥıfz edesin. Şan‘at-ı ayva ‘uşāresi vech-i meşrūḥ üzere [23] ayvayı kabuḡundan ve çekirdeğinden ayıtladıḡdan sonra döḡüp ve şıḡıp ‘uşāresinden [24] üç vaḳıyye ve beyāz şekerden iki vaḳıyye alıp kifāyet kadar ya‘nī kavī oluncayadek [25] berāber kaynadasın , ba‘dehu indirip vaḡt-ı ḥācetde ḥıfz edesin. Bu ma‘cūn ve ‘uşāreniñ

(34a)

[1] fā‘ideleri bālāda bişmiş ayvāda zıkr olunan fā‘ideleri aña murāca‘at oluna. [2] Ve anlardan başka daḥi ‘uşāre-i mezkūre teng nefes olan kimselere ḡāyet nāfi‘dir, [3] şabāḥ aḡşam birer kaşık tenāvül edeler. **Menāfi‘-i Ḥāricesi:** Ayva yaprağını şuda [4] kaynadıp ‘ādet üzere buḡusuna otursalar taşra çıḡmış şofra‘ı(yı) ‘avratda [5] aşaḡa inen raḡmi yine yerine sürer. Ve mezkūr şü ile maḡ‘adların veyā ferclerin [6] ḡasl etseler daḥi a‘lā olur. Ayvadan bir merhem yapıp mi‘de üzerine vursalar [7] yürekiñ ifrāt sürmesin teskīn eder. Ve mi‘de bulanmasın ve istifrāḡın ve ḥarāretini [8] def eder. Ayva çekirdeğini bınar şuyunda ıslatsalar bir hoş lu‘āb olur. [9] Dilin ḥarāret kabarcıḡlarına ve yanmasına nāfi‘dir, üzerine süreler. Zıkr olunan [10] lu‘āb ile ḡarḡara etseler ḡannāḡa ve boḡaz ceraḡatlerine nāfi‘dir. **Bāb:** [11] ***Der-beyān-ı***

Kümmesrā ya'ni Amrud: bu dađi meşhürdür. Bir büyük ağacdır. Budakları [12] ve dalları çokdur. Yaprığı bir miqdār sivridir ve bir tarafı yalabıkdır. Çiçeđi beyāz [13] olur. Kökleri büyükdür. Bu ağaca za'af 'arız olduğda zibil ile bir miqdār [14] kül karışdırıp dibine dökeler, kuvveti 'avdet eder. Bu ağacın t(d)amarları yokdur, [15] anıñçün güç yarılır. Velākin çok nesneye şarf olunur, huşušen t̄abi'ler ya'ni [16] paşmacılar eşyanıñ şüretlerin paşmak için alıbların bu ağacdan yaparlar. [17] Amruduñ şekli, rengi mezākı, büyüklüğü, su'ı(yı) ve içiniñ ihtilāfi sebebiyle envā'ını [18] beyān ve ta'yin etmek imkāndan hāricdir. Ve bundan başka dađi ba'zı orta yayda [19] kemāle gelip t(d)ayanmaz. Ve ba'zı harıfde kemāle gelip bütün kış sağ t(d)urur. Ve ba'zı [20] dađi yabāni olur. **Tabi'atı:** Çetin amrud hākīdir. Ekşi amrud bārid ve ābīdir. Tatlı [21] amrud meyānedir. Misket amrudu ve sā'(y)ir laţif rāyihālı amrud harāret-i laţifeye [22] mā'(y)ildir ve kabzı pek azdır. Zīrā tatlı olmayan her bir amruduñ kuvvet-i cāzibesi kabızası [23] var. Yabāni amrud ziyāde kabızdır, bostānisinden ve dađi ekşisiniñ tatlısından [24] ve urusunuñ ve pişmişiniñ tazesinden. **Menāfi'-i Dāhilesi:** Yabāni amrud veyāhūd [25] ekşi ve çetin bāhuşuş pişmiş bostāni amrudu yemek an ile gelen ishāli

(34b)

[1] ve sā'(y)ir yürek sürmesiniñ envā'ını teskīn eder. Yabāni amrudu mantarlar ile [2] aynadıp ekl olunduğda mantarıñ hafı zehrini māni' olup zarar gelmez. Ve eger bir kimse [3] zehirli mantarı ekl edip istifrag ve uşmak 'arız olsa yabāni amrud ağacının [4] külünü amrud 'uşaresiyle veyāhūd sirke ile arışdırıp içireler. Yāhūd yabāni [5] amrud ağacının abuđunu yakıp külünü yāhūd uru yapraklarını saħk edip ğubārını [6] sirke ile veyāhūd amrud 'uşaresiyle içirseler bu cümle nāfi' dir. Mantarıñ zehrini def [7] eder. Ve dađi ağacın destere tozunu vech-i meşruh üzere içirseler kezalik nāfi' dir. [8] Ta'āmdan sonra amrudu yemek huşušen pişmiş oldukları hālide mi'deye iyi [9] gelir. albe kuvvet verir ve şusuzluğu def eder. Ba'zı amruddan dađi ma'cūn [10] yaparlar, ayva ma'cūnu gibi. Dā'ima istifrag eden mi'deye nāfi' dir. **Menāfi'-i Hāricesi:** [11] Amrudu aynadıp ve ezip mi'de üzerine vursalar

ķabz getirir. Yaraları [12] dađi bitişdirir, ĥuşuşen yabānī amrud ve pişmiş amrud. Yabānī amruduñ yaprağını [13] keزالik yabānī ķetīn amrudu şuda ķaynadıp buğusuna otursalar taşra [14] ķıķmış şofra'ı(yı) ve ' avratlarda aşaağa inmiş rağmi yine yuķarıya yerine sürer. [15] **Bāb: Der- beyān-ı Şecere-i Ĥūĥ ya' nī Şeftāli Ağacı:** bir meşhūr ağacıdır, [16] orta boylu olur cümle eczāsıyla bādem ağacına müşābihdir. İllā ki ķiķegi gülpenbe [17] rengindedir. Yaprađınıñ ve ķiķeginiñ mezāķı murrdur. Ağacı gevrek ve ķapuđu inķedir, kōķü [18] za' if ve yeryüzüne yaķındır. Meyvesiniñ envā' ı çoķdur. Kimi kırmızı ve kimi altın sarı [19] ve kimi yeşil ve kimi beyāz ve kimi ķan kırmızıdır. Ve kimi ķekirdeginden ayrılır ve kimi ayrılmaz. [20] A' lāları şuyu az olup ve ķekirdeginden ayrılmayıp yarıķ ve altın sarısı renginde [21] olanlardır. Ba' dehu kırmızı şuyu olan ba' dehu cevz-i Rumī gibi yeşil olanlardır ve dađi Frenk [22] diyārında bir nev' şeftāli vardır ki ķekirdegi bādem ķekirdegi gibi tatlıdır. Aña bādem şeftālūsu [23] derler. **Tabī' atı:** Şeftāli bārid ve raţbdır ikinci derecede aniñķün kemāle geldiği birle [24] ağacdan düşüp ķürümege başlar. Ćiķegi ķekirdegi ve yaprağı ĥārr ve yābisdir. [25] **Menāfi' -i Şeftālū:** Şeftāli mi' deye o ķadar ĥoş degildir ve çoķ tenāvül olunduķda

(35a)

[1] balđam ihdāş eder. Mi' deye burūdet getirir ve sıtma irāş eder. Bu ecilden şeftāli [2] az yemek gerek ve ta' āndan şoñra yemeyip ta' āndan evvel yemek gerek tā ki ķarında çoķ [3] t(d)urmayalar, bu taķdīr līnet getirirler. Henüz kemāle gelmeyip perk olan şeftāli ķabz [4] getirir. Şeftāli ķurusın ķaynadıp şuyın iķmek ķarın mi' de sürmesin [5] teskīn eder. **Menāfi' -i Şeftāli Bahārı:** Ćiķeginden şeker ile bir nāfi' ma' cūn olur. Şabīler [6] iķin şoğulcanların helāk etmek iķin ve yemesi laţif olur. Şeftāli bahārını [7] şallūta gibi yapıp yemek ķarını yumuşadır ve ' amel etdirir. İstiskāya mübtelā olanlara [8] bir nāfi' ta' āmdır. **Menāfi' Şeftāli Yaprağı:** Şeftāli yaprağını dōđüp göpek üstüne [9] ķoysalar şoğulcamı helāk eder. Şişler üzerine vursalar anları t(d)ağıdır ve indirir. [10] Yaprağını ķurudup ba' dehu saĥķ edip ĥubārını tāze yaraya ekseler anları bitişdirir. [11] **Menāfi' Şeftāli Ćekirdegi:** Şeftāli

çekirdeğini döğüp kestere şuyuyla veyāhūd ra'yu'l-ḥammām [12] şuyuyla başa yakı etse baş ağrısının def' eder mücerrebirdir. Kabuğu şoyulmuş altı veyā [13] yedi şeftāli çekirdeğini bir içim bāde ile içmek meşāne taşın paralayıp sürer [14] ve yürek burusın def' eder. Şeftāli çekirdeği daḥi siñiri men' eder, şurbdan evvel [15] ekl olunduḡda. Bir kimseniñ şacı dökülse şeftāli çekirdeğin döğüp ve sirke ile [16] karışdırıp merhem gibi süreler nāfi' dir. Ve daḥi şeftāli çekirdeğinden bir yağ istihrāc olunur [17] dühn-ı mezbūru şakaḡlara sürseler baş ağrısının def' eder ve uyuhu getirir. Bu yağı [18] kulaḡa ıktār etseler ağrısının teskīn olur. İhtikān eczāsına karışdırsalar [19] kabzdan ve yelden peydā olan yürek burusın def' eder ve bu 'illet için ve meşāne taşı [20] için dühn-ı mezbūru içmek nāfi' dir. **Menāfi'-i Şeftāli Zamḡı:** Şeftāli zamḡını sirkede veyāhūd [21] bādede ḡall edip içmek kan tükürmegi def' eder. Gögsün ve öykeniñ balḡam ile [22] memlū inçe t(d)amarların küşād edip yumuşadır ve tenḡıye eder ve meşāne taşın kesr eder. Ve eger [23] devā-ı mezbūre bir miḡdār zaḡferān ḡatsalar ve aniñla ḡarḡara etseler boḡaz şişine [24] ve tūtulmasına iyidir. Zamḡ-ı mezbūru sirke ile veyāhūd acı lābuda kökünün şuyuyla döğüp [25] temregiye sürseler anları izāle eder. Acı lābudaya Boşnaḡça “ḡonseḡi iştav” derler

(35b)

[1] **Bāb: Der-beyān-ı Ḳayısı Ağacı;** bu ağaç daḥi orta boyludur. Yaprāḡı siyāh, [2] ḡavaḡ ağacınıñ yaprāḡı gibidir. Ṭaraf-ı a'lāsı sivridir. Bahārı beyāzdır. Meyvesi şeftālūye [3] beñzer. Kemāle geldiḡda altın şarısı renginde olup bir ṫarafı kırmızı olur. Bir çetin çekirdeği [4] vardır ki ba'zınıñ içi tatlı ve ba'zısınıñ acıdır. Şeftālūnuñ çekirdeği gibi bu meyveniñ [5] ba'zı büyük ba'zı küccükdür. İşbu meyveniñ şeklinde ve çekirdeğiniñ mezāḡında olan muḡāyeret [6] ḡākinde ve terbiyesindedir. Zīrā ne ḡadar topraḡı işlāḡ ola ve ne ḡadar ziyāde yeri tebdīl [7] oluna o ḡadar ziyāde büyük ve çekiredeği tatlı olur. Nitekim acı bādem ağacı birḡaç def'a [8] yerinden iḡrāc olunup ḡayrı yere ḡars olunsa içi acı iken tatlı olur. Ḳayısı ağacı [9] faşl-ı rabī' iñ ibtidāsından bahārın açar. Meyvesi kiras ardınca kemāle gelir. **Tabī' atı:** [10] Ḳayısı ikinci dercede bārid ve ratbdır. Şeftālūden az farkı vardır. **Menāfi'-i Dāḡilesi:** [11]

Kayısı şeftālūden ziyāde mi‘deye yarar zīrā bunlar mi‘dede şeftāli kadar tiz fesāda [12] varmazlar. Ve sā‘(y)ir ta‘āmlardan şoñra ekl olunsalar harāretli buhāri başdırıp [13] başa şu‘ūd etmekden anı men‘ eder. **Menāfi‘-i Hāricesi:** Kayısı çekirdeginden bir revġan [14] ‘uşr olunur. Bu revġan maḳ‘ ad ve pāşūruñ harāretli şişlerine bir a‘lā devādır. Bulara [15] dühn-ı mezbūru sürseler harāretin def‘ ve teberrüd edip ağrısın teskīn eder. [16] Ve dañi harāretten hāşıl olan kulaḳ ve burun ağrısına nāfi‘dir. Ve ‘avrat memeleriniñ [17] buruşuġuna iyidir, huşūşen geyik veyāñūd erkeç iç yağıyla karışdırıp sürseler. [18] **Bāb: Der-beyān-ı Zerdālū Ağacı;** bu ağaç dañi kayısı ağacı gibidir. Yaprāġı [19] dañi kayısı yaprāġına müşābihdir. İllā ki dañi küccükdür. Ağacı ve dalları [20] ve ḳabuġu dañi öyledir. Mā-beynlerinde fark yokdur. İllā meyvesinde vardır. Zīrā asıl [21] zerdālūnūñ meyvesi küccükdür ve bir miḳdār çetin ve şarıdır. Ve çekirdeğiniñ içi acıdır. [22] Ve ammā kayısı çekirdeginden bütün zerdālū ağacınıñ meyvesi büyücekdir. Hatta ba‘zısı kayısı [23] gibi olur ve çekirdegi dañi tatlı olur. Bunuñ ṭabī‘atı dañi kayısı gibi ikinci derecede [24] bārid ve ratbdır. Menāfi‘i dañi dāñilen ve hāricen kayısı gibidir. Hāşşaten zıkrine ḥācet [25] olmadıġından bu maḫalde beyānı terk olunmuşdur. **Bāb: Der-beyān-ı Şecere-i**

(36a)

[1] **Zu‘rūr ya‘nī Muşmula Ağacı;** muşmula ağacını iki nev‘dir. Biri meşhūr olandır. [2] Her diyārda bulunur. Bir orta boylu ağacdır. Yaprāġı ṭūvlānīdir. Ve eṭrāfında kertigi [3] yokdur. Ağacı pekdir, çiçeği beyāzdır, ayvā çiçeği gibi. Meyvesi müdavverdir ancak şabı [4] semtinde bir miḳdār sivri olmaġla ba‘zı amruda beñzer. Bu ağacıñ meyvesi geç olur ve [5] nādir faşl-ı harīfde kemāle gelir. Hemen böylece cem‘ olup şaman üzerine vaz‘ olunur [6] ṭ(d)urduḳca yumuşar. Ve biri dañi muşmula-i Frenkīdir, yemişken ağacına müşābihdir. Yaprāġları [7] eṭrāfı münşāḳḳdır kerefes yaprāġı gibi. Bahāri beyāz ve mütezāñimdir şalḳım gibi. Meyvesi müdevvirdir. [8] Ve bir yerde yedisi sekizi müctemi‘ olup üzüm şalḳımına beñzer. Fasl-ı harīfde kemāle gelir. [9] Bu ağaç Anabol Frenkī semtlerinde mübāñdır. Mezāḳı hoş olduġundan ahālisi anı [10] gāyet sever. **Ṭabī‘atı:** Muşmula bārid ve

yâbisdır ve kuvvet-i câzibesı ve kâbızası vardır. [11] **Menâfi'-i Dâhilesi:** Muşmulayı yemek mi' deye iyi gelir ve istifrâgını men' eder. Ve yürek [12] sürmesin keser. Yaprâgını kaynadıp şuyın içmek daği sürmesin kaç' eder. Yaprâgını [13] kurudup ve saħk edip semizotu şuyuyla içmek kan tükürmegi def eder. Çekirdegini [14] saħk edip ğubârından bir dirhemini içinde ma' donos kökü kaynamış şu ile içmek [15] meşâne taşın pâre pâre edip sürer. Ve daği muşmula'ı(yı) 'asel ile başdırırlar [16] gügem_başdırıdıkları gibi yaz günlerinde zühür eden harâretli yürek sürmesin def etmek [17] için. Hâmile ' avratlar muşmulayı tenâvül etseler ğayrı tabi' i olan iştihâ-ı kâzibelerin [18] men' eder. **Menâfi'-i Hâricesi:** Muşmula'ı(yı) kaynadıp şuyuyla mażmaza ve ğargara etmek [19] ağıza ve diş ve diş etine ve boğaza inen nâzileyi men' eder. Muşmula'ı(yı) yaprağıyla [20] berâber kaynadıp şuyuna oturan ' avratıñ ifrâtle akan hayzını teskîn eder ve eger [21] bir kimseniñ mi' desı za' if olup dâ'imâ bulanmasından ve istifrâğ etmesinde bir dürlü [22] ta'âm imsâk edemez ise muşmula kurasu ve karanfil ve cevz-i bevvâ her birinden berâber alıp [23] ve bir miqdâr mercân katıp cümlesin muħkem saħk ede ba' dehu gül şuyuyla karışdırıp [24] sıcağlayın mi' de üzerine kıoya nef' ini müşâhede ede. Yaprâgını kurudup ve saħk [25] edip ğubârını yaralara ekeler yara'ı(yı) bitişdirir ve kanı keser mücerrebirdir.

(36b)

[1] **Bâb: Der-beyân-ı Üves Ağacı;** bu ağaç evvelâ iki nev' dir. Biri [2] bostânî ve biri yabânîdir. Bostânî daği iki dürlüdür. Biri müzekker ve biri mü'neşdir. [3] Mâ-beynlerinde fark meyvelerindedir. Ya' nî müzekkerin meyvesi müdevverdir. Mezâkı [4] ve râyihası laţıfdir. Mü'enneşin meyvesi bir miqdâr tûlânîdir, amrud gibi. Bunuñ [5] mezâkı ve râyihası müzekkeriñ kadar degildir. İmdi bostânî üves ağacı bir yüksek [6] ve t(d)oğru ağaç olur. Dal budakları yukarıya ve eţrâfa yayılmışdır. Yaprâğı diş [7] budak yaprağına fi'l-cümle müşâbihdir. İllâ ki andan eñsizdir ve bir tarafı beyâza [8] mâ'(y)ildir. Ve eţrafı kertiklidir. Uzun şaplar üzerinde yedişer ve sekizer çift olur. [9] Bahârı beyâz ve şalkım gibidir. Meyvesi bir tarafda şarı ve bir tarafda kırmızıdır. [10] Faşl-ı harîfda kemâle geldıkda cem' olunup şamân üzerine vaz' olunur.

Ṭ(D)urduḡça [11] yumuşar muşmula gibi. Andan evvel ekli mümkün degildir, ağı ve boğazı gyetle [12] cezb etdiğinden ötürü. Yabn ves dağı iki dürlüdür. Birisinin ağacı [13] ve yaprağı ve çiçegi bostn ves ağacının gibidir. İll ki meyvesi küccük ve kırmızıdır. [14] Ve bir yerde çok mctemi ve mtezhm olur, üzüm şalkımı gibi. Ve birisinin ağacı dağı büyük [15] ve yüksek olur velkin yağrağı fi'l-cümle üzüm yaprağına bezer ve düz ve şalın olur. [16] Meyvesi küccük ve tln ve demir rengindedir. **Tabi atları:** Cümle ves env [17] brid ve ybisdir. **Menfi -i Dhilesi:** ves meyvesini gn-gün terbiyye olunur ve cümlesi [18] şabz getirmek içindir. Ba zıları anı fırında pişirip hıfz ederler ve ba zılar anı [19]  asel ile başdırırlar ggem gibi. Ve ba zılar anı hm iken şaynamiş tatlı ağ bde [20] içinde hıfz ederler. Ve ba zılar dağı anları şaplarından bağlayıp aveng gibi oğ(d)ada [21] şurudup hıfz ederler. vaqt-i hcetde anları sıağ şuda ışladıp vey şaynadıp [22] tenvl ederler. Ve ba zılar dağı anları hm iken ortadan řađđ edip güneşde tecfif [23] ederler. Ba dehu řađđ edip isti ml ederler. Yabnn ikinci nev inin yaprağını ve yemişini şurudup [24] ves-i bostni bulunmadığı vaqtide yerine isti ml olunur. **Menfi -i Hricesi:** ves yemişini dögüp [25] ve yaprağıyla şaynadıp şuyuna otursalar env yürek sürmesin şofra ıķmasın def eder.

(37a)

[1] **Bb: Der-beyn-ı Kızılıcık Ağacı;** bir orta boylu ağacdır. şav ve boğumlu [2] dalları vardır. şabuğu kırmızıya m(y)il gl rengindedir. Yapradağı şav yeşil ve t(d)amarlı [3] ortası yaşı ve doruğu sivridir. iegi şarıdır. Arılar bundan yediği vakitte [4] ishlden helk olurlar. Hlbki insna şabz getirir. Meyvesi tln ve zeytin [5] dnesine mşbihdir. Evvel yeşildir. Kemle gelmege başladığda şarıya m(y)il kırmızıdır. [6] Tamam kemle geldiğda şav kırmızı olur. Ve ba zı siyha m(y)il kırmızı olur. Ağacı [7] gyet etndir. Env kersteye yarar. ubuğlarından şav degenekler olur. **Tabi atı:** [8] Yapradağı ve meyvesi brid ve ybisdir. şuvvet-i czibesini ve şbızası vardır. **Menfi -i Dhilesi:** [9] Kızılıcık yemişini gereği gibi kemle gelmedin fırında pişirip şurudurlar ve ba zılar zeytin [10] dnesi gibi

tuzlayıp hıfz ederler. vakit-ı hâcetde kabz getirmek için tenâvül [11] ederler. Ba' zılar dahi kızılcık yemişini ezip ve çekirdeğin ayıtlayıp gülbeşeker gibi [12] sükker ile terbiyye ederler. Yürek sürmesin ve mi' de ve istifrâğın ve bulanmasın [13] def için nâfi' dir. Kızılcık yemişin döğüp ve şıkıp 'uşâresin sükker ile [14] kavî oluncayadek kaynadalar bu kızılcık şarâbında dahi menâfi' -i mezkûre vardır. Ve dahi [15] kızılcık yemişini kemâle geldıklarında içi şırlı bir çölmek veyâhüd küp içine koyup [16] üzerine ermiş sükker veyâ 'asel dökesin kızılcığı örtünceyedek velâkin evvelâ [17] kızılcığıñ üstünden çubuk ile vurasın tâ ki kab dolduğda kızılcık yıkarıya [18] kalkıp taşra uğramaya, ba' dehu böyle bırağa, kızılcık eriyip hall oluncayadegin [19] andan soñra kevgirden geçirip vakit-ı hâcetde hıfz ede. Bu 'uşâre reçel gibi olup [20] ta'âm eşnasında yemesi laţif olur. Kan ile gelen ishâle ve sâ'(y)ir yürek ve mi' de [21] sürmesine nâfi' dir. Ve ba' zılar dahi kızılcık yemişinden ma'cün yaparlar ve bu vechle [22] kızılcık yemişin bir miqdâr su ile kaynadıp elekden geçirirler. Ba' dehu kifâyet kadar [23] sükker veyâhüd 'asel ile tekrâr ma'cün gibi oluncayadek kaynadırlar. Bu ma'cün dâ'im [24] olan yürek sürmesin teskîn eder. **Menâfi' -i Hâricesi:** Kızılcık yaprağını ve tâze [25] sürmüş şâhlarını bâde ile kaynadıp veyâhüd yalnız döğüp aşar cerâhatlere

(37b)

[1] Ve yaralar üzerine koysalar anları kurudur ve bitişdirir. Kızılcık yeşil dalını [2] yakıp içinden akan ruţübeti bir kızarmış demir üzerine ıktâr olunduğda demir [3] andan bas tutar o bası kazıyıp temregüye sürseler anı izâle eder. Kızılcık [4] kurusun saħk edip mersin yağıyla veyâhüd koruk şuyuyla karışdırıp mi' de [5] üzerine koysalar mi' deniñ dâ'im bulanmasın ve istifrâğın kat' eder. Yüreği [6] süren kimseniñ karnı üzerine koysalar sürmesin teskîn eder. Ve hayzı ifrâtle [7] akan 'avratıñ ferici üzerine ve beli üzerine koyalar hayz ziyâdesi münkaţı' olur. [8] **Bâb: Der-beyân-ı Gügem Ağacı:** bir meşhür çalıdır. Gerek t(d)âğlarda ve gerek [9] kırlada bulunur. Yaprığı erik yaprağına beñzer. İllâ ki andan küccük ve eñsizdir. Bahârı beyâzdır. [10] Meyvesi mâ'ıye mâ'(y)il siyâhdır. Faşl-ı harifde şouk anı çalmadıçça

ekl olunmaz. **Tabî' atı:** [11] Bütün ağaç yaprağıyla ve meyvesiyle bārid ve yābisdir. Kuvvet-i cāzibesini ve kâbızası vardır. [12] Bu ecilden düşürmek veyāhūd kabz etmek ıktizâ eden maħalde yaprağı ve yemişi isti' māl [13] olunduğda ğāyetle kabz ve cezb ederler. **Menāfi' -i Dāhilesi:** Gügem yemişini sirkencübīn ile veyāhūd [14] tatlı bāde ile kaynadıp tenāvül etmek yürek sürmesine ve kan ile gelen ishāle ğāyet [15] nāfi' dir. Ve bu ' illetler için gügem yemişini daħi ' asel ile başdırırlar. Gügem yemişini döğüp ve [16] şıkıp ' uşāresin içmek her dürlü ' illeti sâ'(y) ile için kabz getirir. Şafrādan hārr olan [17] mi' deyi tebrīd eder. Bir kimseniñ kalbi ve mi' desi t(d)olayında sancısı ve şıkleti olsa gügem [18] bahārınıñ muqatṭar şuyunu içe nāfi' dir. Gügem bahārını kurudup ve saħk edip ğubārından bir dirhemini [19] sirkencübīn veyāhūd aħ bāde ile içmek meşāne taşu aĝrısına nāfi' dir. **Menāfi' -i Hāricesi:** Gügem [20] yemişini veyāhūd kökünün kabuĝunu şu ile veyāhūd ekşi bāde ile kaynadıp bir miqdār şāb ve [21] ' asel katdığdan soñra aniñla mazmaza veyā ğārgāra etseler nāfi' dir. Aĝız ve diş etiniñ ve boĝazıñ [22] cerāhatlerine ve nāzileyi men' eder. Ve daħi vech-i meşrūh üzere bu devā'ı(yı) isti' māl etmek Frenk [23] zaħmetine mübtelā olup hiddetli nāzileler cebren aĝrılarına ve boĝazlarına inen kimselere ğāyet [24] nāfi' dir. Bir ' avratıñ raħmi çok aħsa gügem yemişini yalnız veyāhūd kökü ile demirciler şuyunda [25] kaynadıp şuyuna sıcaķlayın otura raħmiñ seylānı münkaṭı' ola. Ve eger raħmi aşıĝa indiyse

(38a)

[1] yine yerine ' avdet etdir. Gügem yemişiniñ ' uşāresi nāfi' dir mufaşıl ħarāretine anlara [2] sürseler. ' Uşāre-i mezbūreyi ħarāretli ve cerāhatli gözlere sürseler ħarāretin izāle eder. [3] Ve daħi ' uşāre-i mezbūre' i(yı) kıl ğidermek murād etdiĝi yere bir kaķ def' a sürseler o [4] yeri çıplaķ ede. Gügem yemişiniñ ' uşāresin yalnız veyāhūd siñirli yaprağı şuyuyla ħarışdırıp [5] alnına sürseler ve buruna çekseler burun kanını teskīn ede. Bir kimseniñ şafrāsu çıkmış [6] olsa kavī kaynamış gügem yemişi ' uşāresiyle yaĝlaya geriye ' avdet ede vallahu a' lem. [7] **Bāb: Der-beyān-ı Secere-i Cūlcūlān:** buña daħi ħandekūkā derler. Cūlcūlān-ı [8] Mışır daħi derler. Bir

büyük ve amrud ağacı kadar yüksek ağacdır. Yaprağı uzun [9] ve sivri ve etrafı kirtikli ve serddr. Meyvesi kiras kadar evvelā yeşil ba' dehu limoni [10] sarı andan sonra olmağa başladıkda kırmızı ve tamām kemāle geldikda siyāh olur. Mezāķı [11] hoşdur. Bu ağaç cezire-i Fārisde mübāħdır ve diyār-ı mağribde daħi çokdur ve Frenkistān'da [12] daħi bulunur. Velākin mazāķı o kadar hoş degildir. Ve daħi bir ağaç vardır ki aña cülcülān-ı berrī [13] ve اشك ağacı derler. O daħi bir büyük ağacdır. Velākin bir şey'de aşıl cülcülān ağacına [14] beñzemez. Zīrā bunuñ yaprağı yaşşıdır. Ve amrud yaprağına müşābiheti vardır. Ve yemişi birbirne [15] yakın ve şapları kışşa olup ağacına ağacına qarībdır. Bir dilber ve mā'ī renginde ve taraf-ı a' lāsı [16] sivri ve mazāķı hoş meyvedir. Ba' zılar zu' m etdiler ki bu ağaç şol meşhūr ağadır ki [17] Frenk zaħmeti için isti' māl olunup aña Frenk ağacı ve beyğamber ağacı derler. Velākin [18] za' amları bātıldır. Zīrā iki dünyādan gelen İspanya ve Portekiz köfresi Frenk ağacınıñ [19] şeklinden geregi gibi iħbār ederler. **Tabī' atı:** Cülcülān ağacı bārid ve yābisdır. Cezb [20] ve ceff-i kuvveti vardır. **Menāfi' -i Dāhilesi:** Diyoskorides heķim der ki bunuñ meyvesi [21] geregi gibi kemāle gelmedin ķarna ziyāde ķabz getirir tamām olmuşundan. Bu ağacıñ yonğasından [22] bir maṭbūħ yapıp içmek veyāħūd anıñla iħtikān etmek 'avratıñ ifrātla aķan hayzını [23] keser. Ve yürek sürmesin ve ķan ile gelen ishāli ķat' eder. **Menāfi' -i Hāricesi:** Zıkr olunan [24] maṭbūħ ile 'avratlar başların ğasl etseler saçların kırmızıya poyar. Ve saç [25] dökülmesin men'. Ba' zı diyārda bu ağacıñ yemişi ile ķuş tutarlar. Zīrā ķuş anı pek sever.

(38b)

[1] **Bāb: Der-beyān-ı Sepistān Ağacı;** Şām ve Mışır iklimlerinde olur. [2] İskenderiyye'den Venedik'e ve İslāmbol'a ve oradan bu semtlerde olan diyāra [3] getirirler. Bir orta boylu ağacdır. Ve rivāyetlerine göre bu diyārıñ erik ağacına [4] müşābihdir. İllā ki yaprağı büyük ve yaşşı ve perkdir. Ağacıñ ķabuğu beyāza mā'(y)il yeşildir. [5] Meyvesi küccük erige beñzer. Ve üç köşe çekirdegi vardır. Bu meyve kemāle geldikda [6] siyāha mā'(y)il yeşil renginde olur. **Tabī' atı:** Sepistān

harâret ile burûdet beyninde [7] meyânedir. Mizâcî hasebiyle erige muṭâbakatı vardır. **Menâfi‘-i Dâhilesi:** Otuz [8] veyâ kırk sepistânî yemişini et şuyunda pişirip yemek ƙarnı yumuşadır ve ‘amele taḥrîk [9] eder erik gibi. Ve Sepistân yemişinden bir ma‘cûn olur, bu ma‘cûn mülâyim ve yavaş ‘amel [10] getirir. Ve ziyâde olan şafrâ‘ı(yı) aşâğıdan sürer. Sepistânî yemek gögse ve şoluḫ [11] yerine nâfi‘dir. Ve ḥiddetli öksürüğü def‘ eder. Sebistânî yemişiniñ ƙabuḡunu şoyup [12] içini benefşe şuyunda ışladıp bir geçe ƙadar tutsalar ba‘dehu dil üzere vaz‘ [13] etseler ḥuşûnetini ve keskinliğini def‘ eder. Ve sıtmalarda dilde zuhûr eden ƙaralık [14] ve ƙabarcıkların izâle eder. Sepistân yemişini yemek şoḡulcanı sürmek için ƙuvvet-i [15] ḥâşşası vardır. Ve daḡi şafrâdan ve ruṭûbet-i fâside ḥiddetinden müdevvir eden harâretli [16] selis bevli teskîn eder. Müshil ma‘cûnları ekşeriyya sepistân maṭbûḡunda ḥall edip [17] içirirler. **Bâb: Der-beyan-ı Secer-i ‘Unnâb:** bu ağaç ancak sıcaḫ diyârda [18] olur. Bir küccük ağacdır, ancak dört beş arşın ƙaddî olur. Ƙabuḡu üzüm aşmasınıñ [19] ƙabuḡu gibi olup siyâha mâ‘(y)il ƙırmızıdır. İç ağacı yemişgen ağacına beñzer, uzun ƙavî [20] ve ḡâyet sivri dikenî vardır. Büyük dallarından küccük ve bükülmüş ve bir ƙarışdan ziyâde [21] uzun limon rengine dalcıklarî olur. Bunlarıñ üzerinde biribirne muḡâbil küccük [22] ve tûlânî ve ƙalın ve ƙavî yaprakları vardır. Çiçeḡi daḡi beyâza mâ‘(y)il şarıdır. Yemişi [23] küccük zeytin dânesi şeklindedir. Evvelâ yeşil ba‘dehu kemâle gekdıkda şarıya mâ‘(y)il ƙırmızı [24] olur. Mezâḡı tatlıdır. Ve içinde zeytin dânesiniñ gibi çekirdeḡi vardır. Bu yemişi ƙurudup [25] âḡir diyâre getirir. **Tabi‘atı:** ‘Unnâb yemişiniñ orta ḡâllî harâreti ve ruṭûbeti vardır.

(39a)

[1] **Menâfi‘-i Dâhilesi:** ‘Unnâbı şuda ƙaynadıp içmek ƙaynayan harâretli ƙanı teskîn eder. [2] Bu taḡdîrde çiçekde ƙızamıkda ve yılançık ‘illetinde içirmek nâfi‘dir. Yılançık [3] ‘illeti bedende zuhûr eden âteş ƙırmızılıḡında bir şofravî ve cerâḡatli şişdir ki aña daḡi [4] sürḡ-bâd derler. ‘Unnâb daḡi şarâblarda ve ma‘cûnlarda isti‘mâl olunur. Boḡaz ḡuşûneti [5] için ve ḥiddetli öksürük için. Sancı‘ı(yı) ve yan

ağrısın teskîn eder ve keزالık bevlîñ [6] hiddetini ve harâretini def' eder. Ve dahî bögreğîñ ve meşâneniñ fesâdını men' eder. 'Unnâbı [7] ta'âmda isti'mâl etmek mi'deye hoş gelmez, zîrâ gıdâsı azdır ve geç hazm olunur. [8] **Bâb: Der-beyân-ı Koca Yemiş Ağacı**; bu ağaç Ana(d)olu ve İtalya diyârında [9] çokdur. Yaprağı dafne yaprağına müşâbihdir. İllâ ki andan kışşa ve kalın ve beyâza mâ'(y)il [10] yeşildir ve siñirleri vardır. Ağacıñ kabuğu kırmızıya mâ'(y)il ve heşindir, dalları kırmızı [11] ve düzdür. Mâh-ı temmuzda henüz bahârı zühûr eder. Beyâz ve beygamber çiçegine fi'l-cümle [12] müşâbih ve şalkım gibi müctemi'dir. Andan şoñra degirmi ve mâzî kadar büyük meyvesi zühûr [13] eder. Evvelâ yeşil ba'dehu şarı ve kemâle geldiğda kırmızı olup ve içinde çekirdegi olmayıp [14] bi-aynihî çilege müşâbihdir. **Tabî'atı ve Kuvveti**: Koca yemişiniñ tabî'atı serd ve ağırdır. [15] Mi'deye sıklet verir. Ve baş ağrısın getirir. Ba'zılar yaprağından şu taqtîr ederler [16] ve tâ'ün için gâyet medhîni naql ederler. Bir kimseye tâ'ün işâbet etdiği birle [17] geyik yüreginde bulunan kemigi saħk edip şu-yı mezbûr ile içireler gâyet nâfi'dir [18] derler vâllahu a'lem. **Bâb: Der-beyân-ı Erik Ağacı**; bir meşhûr ağacdır. [19] Orta boylu olur. Haşîn kabuğu vardır. Kökü azdır ve derin degildir, hemen yeryüzüne [20] yakın yayılır. Yaprağı uzunca ve bir miqdâr kertiklidir. T(D)amarları çokdur ve uzun şapları [21] vardır. Mâh-ı mart ve nisanda bahârı açılır. Bir beyâz ve râyihası hoşça çiçektir. Bunuñ [22] içinde meyvesi zühûr eder. Envâ'ı gâyet çokdur. Ba'zı büyük ve siyâhdır. Bunâ Şâm erigi derler. [23] Ve ba'zı kırmızıya mâ'(y)il siyâhdır, bunlara İspanya erigi derler. Ve ba'zı şarıdır. Ve ba'zı [24] mâ'îye mâ'(y)il siyâh ve uzundur, bunlara gâlibâ Macar erigi derler. Ve ba'zı küccük degirmi [25] yeşildir. Ve ba'zı büyük ve siyâhdır ba'zı diyârda bunlara bâr-gîr erigi derler. Ve ba'zı

(39b)

[1] büyük ve degirmi ve çetindir. Bunuñ dahî siyahı ve kırmızısı ve şarısı vardır. Cümlesine [2] cân erigi ve ba'zı diyârda eşşek erigi ve koyun erigi derler. Ve bundan gayrı dahî [3] erik envâ'ından ba'zı tatlı ve ba'zı ekşi ve ba'zı meyhoş ve ba'zı yumuşak ve ba'zı [4] çetîn ve ba'zısınıñ şuyu çok ve ba'zısınıñ azdır. Hâşılı envâ'ı o

kadar çokdur ki [5] cümlesiniñ beyanı mümkün degildir. A' laları evvelâ Şâm erigidir. Ba' dehu Macar erigidir. Sâ'(y)irleriñ [6] mezâkı hoş olanlar iyidir. **Tabî' atı:** Cümle erik muṭlaḳā bārid ve raṭbdır, velâkin ekşileri [7] mütefāvitdir, ṭatlıları üzerine burüdetde ve ruṭubetde bu ecilden ekşi ve çetîn erikler [8] ziyāde ḳabz getirirler. Huşūşen ḳuru oldukları vaḳitde ṭatlı erikleriñ hilāfinca, zîrā [9] bunlar lînet getirirler. Huşūşen tâze oldukları hâlde. **Menāfi' -i Dāhilesi:** Erik arasında [10] şihḥat-ı insana enfa' mezâḳında ḥalāvet olup bir miḳdār daḫi ekşiligi olanlardır. Zîrā [11] bunlar 'amelî teshîl ederler. Ve tebrîd edip şafrā'ı(yı) sürerler. Ve mi' deye ḳuvvet veirler ve bu [12] ecilden sıtmalarda ve ḥummā-yı ḥārrelerde tenāvül olunmaları tecvîz olunmuşlardır. Frenk 'atṭārları [13] bunlardan daḫi ma' cūn yaparlar ve aña “diyaporonis” derler. Bu ma' cūn sıtmalarda vesāir ḥārre [14] olan 'ill-i bāṭınıyyede ḡāyet nāfi' dir. Bir kimseniñ ḳarnı pek olsa erigi ḳaynadıp [15] sāir ṭa' āmdan evvel anları ekl edip şuyunu içse suhūletle 'amel getirirler. Fuḳarā [16] olanlar sıtmadan ḫasta olduklarında veyāḫūd dilleri ḳara ve ḳuru ve üzerinde ḳabarcıḳlar [17] olduḳda ḳuru erigi huşūşen Şâm erigini tâze şouḳ şu içine ḳoyup şişdikları [18] vaḳitde dilleri üstüne koyalar. Dillerin ısladıp neşād verir ve şusuzluğu def' eder. [19] Rivāyet olunur ki Ermeniler erik ağacını delip içine “saḳmonya” vaż' ederirler. Ba' dehu [20] deligi ṭin ile muḫkem ḳapayıp böyle bıraḡırlar. Bundan şoñra o erikte ḫāşıl olan [21] yemiş ḡāyetle lînet getirir. **Menāfi' -i Hāricesi:** Erik yapraḡını şarāb sirkesinde veyā [22] bādede ḳaynadıp ağızda ṭutmaḳ diş etine, boḡaza, şişmiş dilçığa ve bezelere [23] nāfi' dir. Zîrā nevāzili geriye def' eder. Şu-yı mezbūr ile neden (beden) insanda ne ḡüne eski [24] 'illet olsa ḡasl etseler anı oñuldurur. **Menāfi' -i Erik Żamḡı:** Erik ağacından bir [25] żamḡ aḳar ki çok 'illetlere nāfi' dir. Żamḡ-ı mezbūru sirkencübîn veyā pāde ile içmek meşāne

(40a)

[1] ṭaşını paralayıp sürer. Erik żamḡını ve yapraḡını sirkede ḳaynadıp şabîniñ başına [2] sürseler ḳoñaḡını giderir. Erik ağacın ḳırmızısından bıçaḳ ve ḳılıç ḳabzası [3] olur velâkin evvelâ kül şuyunda ṭabḫ olunduḳda daḫi yekrek olur. **Bāb:** [4] **Der-beyān-ı**

Vişne ve Kiras Ağaçları: bunlar her diyârda ma' rûf ve meşhûrdur. Ve her [5] diyâra göre şekillerinde ve mezâklarında ihtilâf olmağla bilâ-nihâyet envâ' a taksîm [6] olunmaları iktizâ eder. Velâkin bu tekellüfatı ref' için aşıl nev' ilerini beyân edelim. [7] İmdi vişne iki nev' dir. Biri siyâh vişnedir ki rengi kırmızıya mâ'(y)il siyâhdır. [8] Mezâkı ekşi ve kırmızı şuyu olur, a' laları bunlardır. Havâda kurudup yıldan [9] yıla hıfzı mümkündür. Ve biri al vişnedir ki zâhiri kırmızıdır ve bâtını beyaz şu [10] ile memludur. Mezâkıında ekşiliği dündür siyâh vişneden. Ve ammâ kiras mecmu'ân [11] bir nev' 'add olunur. Ba'zı kırmızı ve ba'zı siyâh ve ba'zı beyâz ise de mezâkları [12] tatlıdır. **Tabî'atları:** Mezâklarından ma'lûmdur ki tabî'atları muhtelifedir. Zîrâ vişne ekşi olmağla bârid ve kabz getirir. Kiras tatlı olmağla hârrdır ve lînet getirir. **Menâfi' Dâhilesi:** Kemâle gelmiş tatlı kiras yemek yavaş lînet getirir velâkin ru'ubetli [13] mi'deye hoş gelmez ve vişne ise ru'ubetli mi'deye uludur. Pelinos yazar ki [14] bir kimse şabâh ile daği kiras üzerinde çig t(d)ururken kiras çekirdeği ile yudsa [15] çok 'amel etdirir. Kiras kurusun yemek karna kabz getirir. Takviyet-i kalb ve mi'de [16] için istediğın kadar vişne alıp sükker ve 'asel ile berâber qarışdırasin [17] ve böyleçe birağıp on beş gün kadar t(d)urduğdan sonra vişne'i(yi) çıkarasin [18] ba' dehu zufi ve gül yaprağı ve benefşe yaprağı ve meyân kökünden bir ma'bh yapıp üzerine [19] istediğın kadar sahk olunmuş dârcin ve karanfil ve basbâsa koyup bir miqdâr [20] sirkencübîn katasın ve vişne üzerine döküp yine on beş gün birağasin. [21] Ba' dehu vişne'i(yi) çıkarıp ba'zısın güneşde kurudup ve ba'zısın evvel çıkardığın [22] sükker ile 'aseli bir miqdâr kıvama getirip içinde hıfz edesin. Bu iki dürlüsünden [23] her kangısın tenâvül etsek kuvvet verir. Nev' diger takviyet için vişneyi bir miqdâr [24] dögüp üzerine sirkencübîn veyâhüd bâde dökessin ba' dehu şişeden bir qar'aya [25] koyup hamâm-ı âb ile taqtir edesin ya' nî qar'ayı bir bâkır şu içine koyup veyâ kara âteş

(40b)

[1] verip qar'aya âteş doğunmadın taqtir edesin ve bu muqattara vişne 'uşâresinden [2] bir miqdâr katıp hoş reng veresin. Veyâhüd kırmızı ile rengin verip hıfz [3]

edesin. Sükker ile terbiye olunan vişne ‘illet-i hārreden hasta olana nāfi’dir. [4] Vişne ve kıras çekirdekleriñ içi meşāne taşıyla mübtelā olanlara iyidir ve daħi [5] soğulcanı helāk eder. Ve bevli idrār ve öksürüğü def’ eder. Vişne ve kıras ağacından [6] akan zamğı sirkencübīn içinde hāl edip içmek meşāne taş için nāfi’dir. Ve eski öksürüğü [7] def’ eder. Zamğ-ı mezbūru sirkede hāl edip şıbaların başına sürseler koñağ [8] ve sā’(y)ir huşūneti izāle eder. Ve daħi t(d)ağlarda terbiyyesiz yabānī kıraslar vardır ki [9] bostānī kıras kadar büyük olur. Velākin meyvesi küvvük ve ekşi ve çetündür. Ba’zı daħi [10] tatlı olur. Bostānī kıras bulunmadığı vaķitde ekşileri vişne gibi tatlıları kıras [11] gibi isti’ māl olunurlar. Ve daħi ba’zı kırlarda bir nev’ yabānī vişne vardır ki ağacı [12] küccükdür ve nādir bir arşından ziyāde yüksek olur. Meyvesi ekşidir, kuvvet-i kâbızası [13] ve cāzibesı vardır. Bostānī vişneniñ yerini tutar vallahu a’lem. **Bāb:** [14] **Der-beyān-ı Secere-i Ās ya’ni Mersin Ağacı:** bu ağaç enar ağacı kadar yüksek olur ve yaprağı [15] daħi anıñ yaprağı gibi tūlānī olur. İllā ki bunuñ yaprağı ziyāde yeşildir ve bu ağaç [16] iki nev’dir, biri bostānī ve bir yabānī. Mersin-i bostānī büyükdür ve dalları birbirine [17] girişmişdir. Ve kırmızıya mā’(y)il kabuğları var. Bahārı beyāzdir, yemişi evvelā yeşil ba’dehu kırmızı [18] ve encāmı siyāh olur. İçinde çok çekirdegi olur. Mezākı hoşdur. Bu ağacınıñ ve bahārınıñ [19] laţif rāyihası vardır. Ammā mersin-i yabānī küccükdür, yaprağı bostānīsiniñ yaprağından ziyāde [20] yeşildir. Bu ağaçlar sıcağ ve güneşi çok olan yerlerde olur. İtalya’da Venedik körfeziniñ [21] yalılarında çok bulunur. Hatta t(d)ağlarda defne ağacıyla berāber bulunur. **Tabi’atı:** Mersin [22] bārid ve yābisdir, kuvvet-i kâbızası ve cāzibesı vardır. Ve ba’zılar demişlerdir ki hāraret [23] ve burūdetde meyānedir. **Menāfi’-i Dāhilesi:** Mersin yemişini tāze veyāhūd kırusın yemek [24] kan tükürmeği ve meşāne fesādını men’ eder. Mersin yemişiniñ ‘uşāresinde daħi kuvvet-i mezkūr [25] mevcūddur. Mi’deye hoş gelir. Bevli idrār eder. Sirkencübīn veyā bāde ile içseler örümcek

(41a)

[1] ve ‘akreb şokana nâfi’dir. Mersin yemişini ve yaprağını berâber dögüp tenâvül etmek nâfi’dir. [2] Şol kimseye ki zehirli mantar yemiş ola. Mersin yemişini i‘tidâl üzere yemek kalbe kuvvet [3] verir ve ditremesin men‘ eder. Mersin yemişini şurbdan evvel yemek siñiri men‘ eder. **Menâfi’-i** [4] **Hâricesi:** Mersin yemişini şuda kaynadıp o şu ile bir kaç def‘a saçların gâsl [5] etse anları siyâha boyar. Mersin yemişini bâde ile kaynadıp zâhir bedende olan [6] harâretlere sürseler nâfi’dir. Mersin yemişini pâk arpa unuyla qarışdırıp göz [7] kapaqları ve alnı üzerine koysalar nevâzil-i hârrelerini def‘ ve dañi göz köşeleri altında [8] burun yanında olan delikli cerâhatler üzerine koysalar anları tenkıye edip kaparlar. [9] Mersin yemişini şuda kaynadıp içine veyâhüd buğusuna otursalar mağ‘addan çıkmış [10] sofrâ‘ı(yı) ve aşğa inmiş rahmi yine yerine sürer ve ifrâţ ağan hayzı teskîn eder. Başa [11] sürseler kelini ve sâ‘(y)ir huşûnetin men‘ ve izâle eder. Ve saç dökülmesin men‘ eder. Temregüye [12] sürseler anı izâle eder. Mersin yaprağını veyâhüd yemişini şu ile kaynadıp ve o [13] şuda bezler ısladıp süst olmuş ve kırılmış a‘zâ ve kırılmış kemikler üstüne [14] birbir ardınca sıcaqlayın vursalar gâyet nâfi’dir. Ve mezbür şuyu cerâhatli kulağa t(d)amlatsalar [15] iyidir. Bedende olan lekelere sürseler anları izâle eder. Yapracağınñ ‘uşâresi ‘ilel-i mezkûre [16] için aqvâdır. Maţbûğundan mersin yaprağını dögüp ve şu ile qarışdırıp yağı etseler [17] ağan cerâhatlere ve cerâhati ağan cemî‘ a‘zâyâ nâfi’dir. Ve kan sürmesine dañi iyidir. Gül yağı [18] ile qarışdırıp eţrâfa yayılan ‘illete sürseler anı giderir. Kızıl yele ve hâya şişine [19] ve mağ‘ad kabarcıklarına sürseler nâfi’dir. Mersin yaprağını kurudup ve saħk edip [20] ğubârını parmak cerâhatine ve tırnak eţrafında şişen ete ekseler nâfi’dir. Yâhüd yaprağını [21] yağıp külünü zeyt yağıyla ve taze şem-i ‘asel ile qarışdırıp merhem gibi ‘ilel-i mezkûre üzerine [22] vursalar a‘lâ olur. Mersin yaprağını veyâhüd yemişini şuda kaynadıp ve şuyuna bezler [23] ısladıp cerâhatli şişlere ve gezen kızıl yele vursalar anları teksîn ve izâle eder. Mersin [24] yaprağını saħk edip ğubârını

buruna çekseler kanını teskîn eder. Yaprağını pişmemiş çölmek [25] içine koyup ve ağzın perkedip çölmekçi fırınında beyâz kül oluncayadek yandıktan sonra ol

(41b)

[1] külü tâze şu ile bir kaç def a ğasl ba‘dehu tecfif edip göz mu‘âlcelerine hâlt oluna [2] nâfi‘i vardır. Mersin yaprağını ağızda çiyñmek veyâhüd tutmak ağız çürüğüne nâfi‘dir. [3] Burun cerâhâti için mersin yaprağını döğüp bir miqdâr bâde ve ‘asel ile âteşde kavî olunça [4] tabh ede. Ba‘dehu merhem gibi o ‘illet üzerine vaz‘ fâ‘idesi mukarrerdir. Mersin yaprağının ‘uşâresiyle [5] ğargara etmek boğaz cerâhâti giderir. Bir kimsenin a‘zâsında sancısı olsa kuru mersin [6] yaprağını döğüp ve içinde gül yaprağı kaynamış sirkencübîn ve gül yağını katıp merhem gibi olunca [7] âteş üzere pişire ba‘dehu sıcağlayın o a‘zâ üzerine vura sancısın teskîn eder. [8] Ve daği bir nev‘ mersin ağacı vardır ki aña mersin-i tarantine derler. Anabol memleketinde [9] Tarente nâhiyelerine mensûbdur, andan mübâh olduğundan ötürü. Ağac-ı mezbûrñ yaprağı [10] çokdur ve meşhûr mersin ağacının yaprağından küccük serd terdir. Bahârı beyâzdır, yemişi [11] degirmi ve küccükdür. Rengi siyâha mâ‘(y)il güvezdir. Ve içinde çok beyâz çekirdekleri vardır. [12] Ve daği bundan başka bir nev‘ mersin ağacı vardır ki o daği İnepol memleketinde ve ba‘zı [13] meşhûr bağçelerde bulunur ve aña yabâncı mersin derler. Ğayrı memleketlerden oraya nakl ve ğars [14] olduğundan ötürü yaprağı aşıl mersin ağacının yaprağı gibidir. Velâkin andan sivri ve çokdur [15] ve o mertebe mütezâhimdir ki dalları görünmez. Yemişi tülânîdir, aşıl mersin yemişi gibi. Velâkin mezâkı [16] o kadar laţif degildir. İkisiniñ daği yabrağların ve bahârların hoş râyihası vardır. [17] Aşıl mersin ağacının menâfi‘inden her ne ki zıkr olunduysa bu iki mersin ağacında daği [18] cârîdir vallahu a‘lem. ***Bâb: Der-beyân-ı Burğ Ağacı;*** bu ağaç zamâne hükemâsının [19] ekşerinden mersin envâ‘ından ‘add olunur ve enseb olan daği budur. Bu ağaç çalı envâ‘ından [20] olup ancak bir arşın kıaddı olur dalları dört köşeli ve yeşildir. Yaprağı çimşir yaprağına beñzer [21] ve etrâfi kertiklidir. Mâh-ı mayısta çimşir gibi degirmi ve siyâha mâ‘(y)il kırmızı bahârı zühûr eder. [22] Mâh-ı

temmuzda ardıç yemişi kadar büyük ve mā'ıye mā'(y)il yemişini olur. Kökü yeryüzüne qarīb [23] eṭrāfa yayılıp içinden tāze şāhlar sürer. Bu ağaç büyük t̄(d)aglarda çok bulunur. **Tabī'atı:** [24] Burç yemişi bārid ve ḥākīdir. **Menāfi'-i Dāhilesi:** Burç yemişi bir laṭīf ta'āmdır, ḥuşūşen küccük [25] şabīler için. Ba'zı diyarda bunlardan burç şarābın yaparlar. Mi' deye nāfi' dir, қоруқ şarābı gibi.

(42a)

[1] **Menāfi'-i Hāricesi:** Burç yaprağının 'uşāresini ağızda tutmak ağız çürüğüne [2] nāfi' dir. Burç yaprağından gül yağıyla merhem yapıp ḥāya şişine sürseler [3] anı izāle eder. Burç kökünü saḥḥ edip yaraya ekseler çürümüş etini giderir. [4] Burç yemişiniñ 'uşāresin māzī ve şāb ile qarışdırsalar mā'ī boya olur. [5] Bezi mā'ıye boyamak için bir çölmek t̄(d)olusunca burç yemişiniñ 'uşāresin alıp [6] bir kadeḥ şarāb sirkesin ve o dirhem şāb ve iki buçuқ dirhem saḥḥ olunmuş bākır [7] dökündisin қatıp berāber қaynadasın. Ba' dehu süzüp bezi veyāḥūd ipliği [8] ılıçaq iken içine şoқasın andan şoñra havāda қurudup tāze şuda ḡasl [9] edesin. Açık mā'ī isterseñ bākır dökündisin kaymaya. Ve eger pek қavī mā'ī [10] isterseñ on dirhem māzī қatasın murādıñ ḥāşıl olur vallahu a'lem. **Bāb:** [11] **Der-beyān-ı Böğertliken Ağacı:** buña Frenkçe "faranқula" derler, қırılıca ma'nāsına. [12] Bu ağaç ḡāyet gevşek ve gevrek olduğundan ötürü bir orta boylu ağacdır. [13] Yaprаğı ve қаpuғu kızıl ağacıñ yaprağı ve қаpuғu gibidir. Bu қабуқda çok beyāz noқtalar [14] vardır. İçi şarıdır. Ağız çiyñendiğı vaқitde şarıya boyar, rāvend gibi. Bahāri beyāz [15] ve yemişi küccük ardıç yemişi қadardır. Ortasında fāşılası vardır ki güya ki iki yemiş [16] bir yerde imiş. Evvelā yeşil ba' dehu şarı ve encāmında siyāh olur. İçinde iki çekirdegi vardır. [17] Turmus şeklinde ve mercimek қadar. **Tabī'atı ve Menāfi'-i Dāhilesi:** Bu ağacıñ қаpuғunda қувvet-i [18] 'acībe vardır. Zīrā tenқıye eder ve қувvet verir, rāvend gibi. Zīrā bir dürlü zaḥnetsiz [19] sümüğü, balḡamı, saḡrā'ı(yı) ve istiskā ruṭubetin aşаğıdan sürer. Ve a' zā-yı bātıneye [20] ḥuşūşen çigere қувvet verir. Bu vechle қабуғu mezbūru ağız otu, efsentin, [21] eṭīmūn, azı' otu, dārçin hindibā ve siñirli yaprağıyla қaynadıp buña [22] daḡi rāziyāne ve kerfes köklerin

katalar. İş bu maṭbūhu istiskā ve istiskā [23] āsarından ḥāsıl olan bed reng ve şarılık için içireler, bu ‘illetlere ḡāyet nāfi’ dir. [24] Ve daḡi ḡarnı suhūletle yumuşadır. Ve çigeri ve ṭ(d)amarları tenḡıye edip anlara ḡuvvet verir. [25] Ve cümle süddeleri küşād eder. Ve daḡi cümle a’ zā-yı bāṭıneyi keşif ve fāsıd ruṭūbetlerden

(42b)

[1] tenḡıye eder. Şöyle kim ciger ve ṭ(d)alaḡ süddelere mübtelā olan nice kimseler ancak [2] bu maṭbūh ile şıḡḡat bulmuştur. Velākin ma’lūm ola ki bu ḡapuḡdan murād üst [3] ḡapuḡu degildir. Belki üst ḡapuḡunu bıçaḡ ile ḡazıyıp altında ki şarı ḡapuḡın [4] alalar. Her gün ṭutan sıtma için zıkr olunan ḡapuḡu efesentin ve siñirli yapraḡı [5] ve azıḡ otu ile ve rāziyāne ve kerfes ve ḡuşḡonmaz kökleriyle ḡaynadıp ve bir miḡdār [6] dārçin ve sükker ve sirkencübīn ḡatıp içireler. Ve ammā üç günde bir ṭutan sıtma [7] için ḡapuḡ-ı mezbūru hindibā, lisān-ı şevr, siñirli yapraḡı ve ḡuzuḡulaḡı ve rāziyāne [8] köküyle ḡaynadıp içireler. Ve daḡi ṭ(d)alaḡ zaḡmeti için mezkūr ḡapuḡ ḡāyet [9] nāfi’ dir. ḡabuḡ-ı mezbūru oskolofondriyon ve ḡaya şedefi otlarıyla ve dişbudak [10] ve kebere ḡapuḡlarıyla ve ma’ donos ve rāziyāne kökleriyle ḡaynadıp içireler. Velākin ma’lūm [11] ola ki bu mu’ālceye mübāşeret etmezden evvel iḡtizā eder ise faşd etdireler. Ve müşhil [12] ile içini tenḡıye edeler. ḡapuḡ-ı mezbūru evvel bahārīn ibtidāsında vech-i meşrūḡ üzere [13] şoyup ve ḡurudup ḡıfz edeler. Ve ba’zılar kökünün ḡapuḡu ağacın ḡapuḡundan [14] a’lā ve aḡvādır demişler vallahu a’lem. **Menāfi’-i Ḥāricesi:** Cereb ve uyuz için bir [15] mücerreb devādır. ḡabuḡ-ı mezkūru keskin sirke içinde bir gün ve bir geḡe ışladıp zıkr olunan [16] ‘illetlere süreler, bir ḡaç günde zā’il ola mücerrebdir. ḡabuḡ-ı mezbūru sirke ile ḡaynadıp [17] o sirke’i(yi) aḡızda ṭutsalar çürümüş diş etini izāle eder. Ve diş aḡrısın def [18] eder. Bu ağacdan kömür yaḡıp andan barut yapsalar ışlah olur vallahu a’lem. [19] **Bāb: Der-beyān-ı Şecere-i Ḥarnūb ya’ni Keḡiboynuzu;** vāfir yüksek [20] ağacdır. Velākin dal ve budakları ḡāyet etrāfa şalıp eñi ḡaddinden çokdur. ḡabuḡu [21] mā’ıye mā’(y)il ḡülī rengindedir. Yaprāḡı dişbudak yapraḡına fi’l-cümle müşābihdir. İllā ki [22] andan degirmi ve a’raz ve inḡe ve serd terdir. Bahārī şitā

âhirinde açılır. Meyvesi faşl-ı [23] şayf ve harîfde hâşıl olur. Parmak kadar uzun ibhâm kadar kalın siyâha mâ'(y)il [24] kızalardır. Ve içinde gâyet çetin çekirdekleri vardır ki hıyârşenbe çekirdeklerine [25] o mertebe müşâbihdir ki birbirinden fark olunmaz. Kozasınıñ taze iken nâ-hoş mezâkı

(43a)

[1] vardır. Velâkin haşırlar üzerine serilip tecfif olunduğlarında tatlı ve laţif mezâkı [2] beydâ olur. Etinde 'asel gibi tatlı ruţubeti vardır. Hindîler ve 'Araplar ruţubet-i mezbûre'i(yi) şıkıp [3] zencefili وسعد hindî vesâir meyvelerini anıñla terbiyye eder. Bu ağaç ancak sıcak memleketlerde [4] olur. Hind ve 'Arabistân ve İtalya memleketleri gibi. **Menâfi'-i Keçiboynuzu:** Keçiboynuzu [5] ancak laţif mezâkdan ötürü ekl olunur. Yoğsa gıdâsı azdır ve geç hazm olunur. [6] Henüz taze iken ekl olduğunda mi'deye hoş gelir ve yüregi pek sürer. Ammâ kuruşu [7] mi'deye yekrekdir ve kabz getirir. Bu semtlere ancak kuruşu gelir. Keçiboynuzu kaynadıp [8] şuyın içmek öksürüğe ve ağır şoluğa nâfi'dir. Ve bevli dağı idrâr eder vallahu a'lem. [9] **Bâb: Der-beyân-ı Tallâh:** bu ağaç Mısır ikliminde olur. Bir dikenli ağaç [10] ve çalı envâ'ındadır. Bahârı beyâzdir. Tohumu turmus tohumu gibi kızalar içindedir. Buña gıllaf derler. [11] Bu tohumdan bir ruţubet 'uşr olunup güneşde tecfif olunur buña akâkıya derler. Bu semtleriñ [12] 'atlarında bey' olunanı akâkıya hâliş olmayıp ekşeriyâ gügem yemişiniñ 'uşâresinden yapılp [13] aña taqlid olunmuşdur. Velâkin bu dağı akâkıya tabî'atında olmağla yerine isti'mâl olunsa [14] bâ'is yokdur. hâliş akâkıya 'alâmeti açık kırmızı olup râyihası hoş olmağdır. **Tabî'atı:** [15] Akâkıya bârid ve yâbis ve hâkdir. Kuvveti tekşif ve kabz ve cezb etmektedir. **Menâfi'-i Dâhilisi:** [16] Akâkıya'ı(yı) şu ile ezip içmek 'avratıñ ifrâtle akan hayzını teskîn eder ve dağı bezler [17] ile aşağıdan vursalar keçalik hayzı ziyâdesin kaţ' eder ve aşağı inen rahmi [18] yine yukarıya yerine sürer. Akâkıya'ı(yı) içmek yahûd anıñla ihtikân etmek envâ' [19] yürek sürmesin teskîn eder. **Menâfi'-i Hâricesi:** Akâkıya göz remediniñ mu'âlcesine [20] iyidir. Velâkin evvelâ anı gül şuyuyla gâsl etmek gerek akâkıya dağı etrâfa yapılan [21] 'illet-i

ākileye ve şoukdan t̄(d)oñmuş ayaklara ve tırnağ cerāhatine ve ağız çürüğüne nāfi' dir. [22] **Menāfi'-i Zāmğ-ı 'Arabī:** Ve daği bu ağacdan bir zāmğ akar ki şişe gibi şāfidir. Bu sebebden [23] ba' zılar zu' m etdiler ki müsta' mel olan zāmğ-ı ' arabī ancak bu ağacdan akar. Qaldı ki zāhib [24] olduklarında haṭā ederler. Zīrā zāmğ-ı ' Arabī bu ağacdan mā' adā daği bunça ağaclardan [25] cem' olunur. Zāmğ-ı ' Arabī rafadan bişmiş yumurta ile veyāhūd göğüs ma' çünüyle tenāvül etmek

(43b)

[1] öksürüğü def' eder. Münāsib maṭbūh ile meşelā çay ve kuzuçulağı gibi içmek veyāhūd [2] merhem gibi isti' māl etmek karın sürmesin ve raḥimden ağan ruṭūbeti teskīn eder. Zīrā [3] tecfīf ve tekşīf eder ve ruṭūbetiñ ḥiddetini izāle eder. Ve gögsün daği keskinliğini [4] maḥv eder. Ve öyken ya' nī ağ cigeriñ cerāhatlerin oñuldurur. Ve bağırsaqları kavī eder ve kırılmış [5] kemikleri bitişdirir merhem gibi üzerlerine vaz' olunduğda. Zāmğ-ı ' Arabī' i(yi) yaqıp külünü kanı [6] munkaṭı' olmayan yere ekseler kanını kaṭ' eder. Ve daği İtalya memleketinde bir nev' ṭallāh [7] ağacı vardır ki mezbūra müşābihdir. Bunuñ daği dikenini ve qozaları içinde mercimekten küccük [8] toḥumu vardır. Velākin o birinden ağacı küccük ve yaprağı şedef otunuñ yaprağı gibidir. Ve toḥumundan [9] daği akākıya yapılır. Ve tecfīf ve qabz ve cezb kuvveti vardır. Velākin evvelki bundan aqvādır. [10] **Bāb: Der-beyān-ı 'Anber-bāris;** çalı envā' ndan bir küccük ağacdır. Bir kökden [11] bir kaç sürgunu olur, fındık ağacınıñ gibi. Ve nādir vāqı' olur ki içlerinden biri ağaç [12] gibi nümā ede. Bunuñ pek keskin uzun beyāza mā' (y)il dikenleri vardır. Ve ekşeriyā ucu bir [13] yerde bulunur. Bütüb ağacıñ kabuğu beyāz ve düz ve inçedir. Altında olan ağaç şarı [14] ve gevrekdir. Kökü gāyet şarıdır. Ve yeryüzüne karīb yayılmışdır. Yaprığı fi'l-cümle enar ağacınıñ [15] yaprağına müşābihidir. Velākin andan inçe ve yaşşıdır ve o kadar sivri degildir. Eṭrafında çok [16] küccük ve inçe dikenleri vardır. Māh-ı mayısıñ ibtidāsında beyāz ve qatmer ve ortası [17] şarı ve rāyiḥası hoş ve şalkım gibi müctemi' dilber çiçeği zuhūr eder. Meyvesi kırmızı ve ṭulānī [18] olur. İçinde enār çekirdeginden küccük çekirfegi vardır. Mezākı ekşi ve kekredir ya' nī [19] serddir.

Tabî' atı: 'Anber-bâris bârid ve yâbisdır. Câzib ve kâbızdır ve kavî etmek kuvveti [20] vardır. **Menâfi' -i Dâhilesi:** Bağ bozumundan sonra 'anber-bâris yemişinden daği bir şıra 'uşr [21] olunur ki ekşi enar 'uşaresinden çok ekşi olur. 'Uşâre-i mezbûre'î(yi) benefşe şarâbı [22] ve kuzuçulağı şu-yı muқтаttar ile hummâ-yı bâtine-i hârre-i vebâ'yyede içireler. Şusuzluğu def' [23] etdiğından başka daği kânîñ hiddetini ve harâret-i şedîdesini ve buhârât-ı vebâ'yye'î(yi) giderir. [24] Ve daği 'uşâre-i mezbûreyi içireler kan ile gelen ishâl ve sâ'(y)ir karın sürmesin def' için. [25] Kezalik istifrâğı def' için, huşûşen şafrâ çigerden mi'deye ağıdığı vakitte ki 'ağabinde yapılmak

(44a)

[1] ve kalbe ditremesi 'arîz olur. 'Uşâre'î(yi) içmek 'avratlarıñ ifrâtlâ akan hayızların [2] teskîn eder. Huşûşen semizotu yâhûd kuzuçulağı maţbûhuyla şurb olunduğda. Bir kimse [3] kan tükürse 'uşâre-i mezbûreyi içe yâhûd bu yemişin kuru çekirdeklerin sahq edip [4] ğubârını semizotu şuyuyla yâhûd siñirli yaprağı şuyuyla içe. 'Uşâre-i mezbûre [5] daği ciger harâretli şişlerine nâfi' dir. 'Uşâre-i mezbûre'î(yi) şabâh ile aç karnına içmek [6] harâretten ve yukarıya kaynayan şafrânîñ hiddetinden hâşıl olan baş ağrısı için nâfi' dir. [7] Sükker veyâhûd 'asel ile terbiyye olunan 'anber-bâris yemişin yemek şusuzluğu ve hummâ harâretin [8] def' eder ve ta'âma iştihâ getirir. Bunun yemişini kurudup hıfz ederler vakit-ı hâcetde şouk [9] şuda ısladırlar. Ma'lum ola ki 'uşâre-i mezbûre burûdetten ve yelden mi'de ağrısı [10] olan ve ağır şoluğu olan kimselere zararlıdır. Andan ictinâb edeler. **Menâfi' -i Hâricesi:** [11] 'Anber-bâris yemişini it üzümü ile karışdırıp çiger üzerine vazı' etseler harâretin kesip [12] tebrîd eder. 'Anber-bâris 'uşâresiyle şıkça mazmazâ etseler oynayan dişleri bekişdirir. [13] Ve diş etini kavî eder. Aniñla ğargara etseler boğaz şişini ve nâzilesini izâle eder ve daği [14] yaraları bitişdirir. Ve eski cerâhatleri tacff eder. 'Uşâre-i mezbûre'î(yi) gül şuyuyla göze [15] ıktâr etseler göz harâretini ve kızılığını ve nâzilesin def' eder. 'Anber-bâris Boşnaqça "dırac" [16] derler. **Bâb: Der-beyân-ı Yemişgen Ağacı:** bu ağaca 'Anber-i bâris-i yabânî [17] derler. Orta boylu ve dikenli

ağacdır. Yaprağı kerfes yaprağına beñzer. Bahârı beyâz ve şalkım gibi [18] müctemi' dir. Yemişi kırmızıdır ve uzun şapları ve çekirdekleri vardır. Faşl-ı ħarîfde kemâle [19] gelip tâ kışa varınca ağacında t̄(d)urur. Kökü çokdur ve yer içine derin gitmiştir. [20] Bu ağaç her yerde t̄(d)âğlarda ve kırlarda olur. Boşnaqça “ğuluğ” derler. Tabî' atı: Yemişgen [21] bir rakik ve nâfiz kuvvetdedir. **Menâfi' -i Dâhilesi:** Yemişgen kökünü döğüp yağı etseler [22] et içinde kalan ağaç barçasın ve oğ parçasın çekip ihrâc eder. Yemişgen köküyle bir [23] ħâmile 'avratıñ ħarnına yavaşçada ovulursa üç kerre vursalar evlâdı nâķış t̄(d)oğa derler [24] vallahu a' lem. **Bâb: Der-beyân-ı Diken Üzümü:** çalı envâ'ından [25] bir küccük ağacdır. Yaprağı kerfes yaprağına beñzer. Dalları beyâza mâ'(y)il dikenlidir ve iki dürlüdür,

(44b)

[1] biri bostânî ve bir yabânî. Çiçegi beyâzdır ve gâh kırmızıya mâ'(y)il yeşil olur. Yemişi şalkım gibi [2] olmayıp başka başka üzüm dânesi kadar büyük ve şapından çiçek maħallinedek ħuñlu [3] ve yeşile mâ'(y)il şarı ve tüylü olur. Mayhoş ve devşirici mezâķı vardır. Geregi gibi oldukları [4] vaķitte renklerin ve mezâķların tebdil edip şarı ve tatlıca olur. Kemâle gelmedin anları [5] cem' etmek gerek. **Tabî' atı:** Diken üzümü bârid ve yâbisdir ve kuvvet-i câzibesini ve ħâbızası vardır. [6] **Menâfi' -i Dâhilesi:** Diken üzümünü ta'âmda tenâvül etmek lañifdir ve ta'âma ekşice mezâķı [7] verir. Emrâz-ı ħârre-i şafrâviyye ve ħummâ-yı vebâ'iyede nef' aları vardır. Diken üzümü ħâmile [8] 'avratlara iyidir ve iştihâ-ı fâside-i ħayr-ı tabi'yyelerin izâle eder. Bel souķluğu olan ricâl [9] ve raħimlerinden aķ ruñbet aķan nisâ diken üzümünü şıķça şıķça ta'âmlarında yiyeler. [10] **Menâfi' -i Ĥaricesi:** Diken üzümünüñ tâze yaprağın döğüp kızıl yel ve eñrâfa yayılan [11] cerâĥatler ve yavuz âteşli şişler üzerine vursalar nâfi' dir vallahu a' lem. **Bâb: [12] Beyân-ı Secere-i Ribâs ya'nî Mercan Üzümü:** bu daħi çalı envâ'ından bir küccük ağacdır. [13] Çok dal ve budakları vardır. Ķabuğu siyâha mâ'(y)il kırmızıdır. Yaprağı aşma yaprağına beñzer [14] velâkin andan küçükdür. Mâh-ı mayıysda açık şarı bahârı zuhûr edip 'aķabinde yemişi [15] daħi meydâne çıkar. Evvelâ yeşil ba' dehu kırmızı mercan dânesine

müşābih şalkım gibi olur. [16] Laṭīf ve mayhoş mezākı vardır. Bu daḥi iki dürlüdür. Biri bostānī ve biri yabānīdir. [17] Üzümleri māh-ı ḥaziran ve temmuzda cem‘ olunur. **Tabī‘ atı:** Mercan üzümünün ‘uşāresi [18] bārid ve yābisdır ve kuvvet-i ḳābızası ve cāzibesı vardır. **Menāfi‘ -i Dāhilesi:** ‘Anber-bāris [19] yemişinde bulunan cümle menāfi‘ bu mercan üzümünde daḥi mevcūddur. Velākin tenāvülü laṭifdir. [20] Bu yemişin ‘uşāresini siñirli yaprağı şuyuyla veyāḥūd ḳuzuḳulağı şuyuyla içmek ḥummā-yı ḥārre [21] ve ishāl şafrāvī için nāfi‘ dir. Şusuzluḡu def‘ eder. Ve mi‘de bulanmasın men‘ edip aña kuvvet [22] verir. İmdi istifrāḡı olup ḳarın sürmesi olanlara içirmek iyidir. Mercan üzümünün [23] ‘uşāresin semizotu şuyuyla veyāḥūd siñirli yaprağı şuyuyla içmek ḳan tükürmegi def‘ [24] eder. Ba‘zılar üzümünü sükker ile terbiyye edip ‘ilel-i mezkūre için isti‘ māl ederler. Ve daḥi [25] üzümünü güneşde ḳurudup vaḳt-i ḥācete hıfz ederler. **Menāfi‘ -i Hāricesi:** Bir kimseniñ

(45a)

[1] boğaz içi veyāḥūd dılıcıḡı şişmiş olsa mercan üzümünün ‘uşāresin gül [2] şuyuyla ḳarışdırıp aniñla ḡarḡara eyleye. ‘Uşāre-i mezbūre‘i(yi) alnına sürseler [3] göz remedine nāfi‘ dir. Aniñla mażmaza etseler dişleri pekişdirir. Ve diş etini [4] ḳavī eder vallahu a‘lem. **Bāb: Der-beyān-ı Baḡ Üzüümü:** bunuñ envā‘ı çoḡdur. [5] Her memleketiñ hevāsına ve topraḡına göre üzüm daḥi muḥtelif olur. Meşelā bayırlarda [6] ve güneşe ḳarşı olan baḡlarıñ üzümü daḥi işlah olur, düzlükda ḡarb [7] tarafında olan baḡlarıñ üzümünden. Üzüm aşmasının şekli herkese ma‘lūmdur. Bir [8] kütükden eṭrāfa çoḡ çubuḡlar çıkıp uzanır gider. Ḳapuḡu buruşuḡ ve munşaḡdır. [9] Yaprığı yaşı ve eṭrāfı kertiklidir, bahāri tūylü gibidir. Üzüm dāneleri bir yerde müctemi‘ [10] ve mütezāḥimdir. Kimi beyāz ve kimi kırmızı ve kimi siyāh ve kimi yeşil ve kimi enar rengindedir. Ve içinde [11] çekirdekleri vardır. **Tabī‘ atı:** Aşmanıñ cümle eczāsıniñ ṭabī‘atları kuvvet ve te‘şirinden ma‘lūm [12] olur her birini maḡallinde zıkr ederiz. **Menāfi‘ -i Aşma Çubuḡu:** Evvel bahārda kesilen aşmadan [13] aḡan şu‘ı(yı) içmek meşāne taşın kırıp sürer. Şu‘ı(yı) mezbūru göze iḳṭār etseler [14] henüz inmege başlayan müsāfiri men‘ ve def‘ edip gözü rüşen eder. Aşma

şu'ı(yı) koñağı [15] ve uyuzu ve lekeleri ve temregü'ı(yı) ve sâ'(y)ir beden huşûnetini izâle eder. Velkin sürmezden [16] evvel o yerleri gügerçile ile ovalar. Aşma çubukların yaqıp külünü cerrâhlar maq'adda [17] envâ' cerâhatlere isti'mâl ederler ve nef'ini müşâhede etmişler. Ve daği kül-i mezbûru gül yağı [18] ve şedef otu ve sirke ile qarışdırıp çıkık a'zâ üzerine vursalar nâfi'dir. [19] Aşma külünden bir nâfi' kül şu'ı(yı) olur seyelân eden baş cerâhatine ve daği kül şu'ı(yı) [20] mezbûr ile bir kimse bedenini ğasl etse derisini pāk eder ve cerâhatlerin ve huşûnetin [21] giderir. Ve bedeni fenâ cerâhatden ve uyuzdan hıfz eder. **Menâfi'-i Aşma Yaprağı:** Aşma yaprağını [22] dögüp ve şıkıp 'uşâresin veyâhüd şuyın içmek qan tüküren kimselere nâfi'dir. [23] 'Avrat-ı hâmile içse iştihâ-ı kâzibelerin def' eder. Aşmalarda bulunan inçe [24] çatalar ki anıñla şarılp tutulur anları dögüp ve şıkıp 'uşâresin içmek [25] qan ile gelen ishâli keser. Çatal-ı mezbûru aşma yaprağıyla berâber dögüp yağı

(45b)

[1] etseler katı yavuz baş ağrısın teskîn eder ve başıñ cümle harâretin def' eder. Kezalik [2] gözlerin ve mi'deniñ harâretin izâle eder. **Menâfi'-i Korum Şu'ı(yı):** Korum şu'ı(yı) bârid [3] ve yâbisdir. Mi'deye kuvvet verir, qarın sürmesin keser ve cümle harâret-i şafrâviyyeyi def' [4] eder. Hummâ-yı hârreden hasta olanlara ta'âmların koruk şuyuyla terbiyye edip [5] yedireler. Mi'delerin tebrîd edip kuvvet verir, ve ta'âma iştihâ getirir. Korum [6] şuyunu bu vechile istihrâc ede. Evvelâ koruğu vaqitinde cem' edip iki üç [7] gün haşır üzerinde güneşe koyasın. Ba' dehu dögüp şuyunu şıqasın ve bir qab [8] içine koyup hevâ girmesin diye ağzın muhkem kapayasın ve ba'zılar koruk [9] şuyunu âteşde bir iki devr ediceyedek qaynadıp köpüğünü aldıqdan soñra [10] kaba koyup ve üzerine zeyt yağını döküp hıfz ederler vaqt-i hâcetde aşadan [11] çekerler. **Menâfi'-i Olmuş Üzüm:** Üzüm kemâle geldiğda hâr ve ratıbdır. Derece-i evvelide [12] tâze üzümü yemek mi'de'ı(yı) şişirir ve ishâl getirir, huşûşen beyâz üzüm daği [13] ziyâde kırmızısından ve siyâhından. Velâkin üzümü aşıp bir miqdâr qurduğda yemek [14] mi'deye ziyâde yarar. Ta'âma iştihâ

getirir ve za'if olanlara kuvvet verir. Kapağını [15] ve çekirdeğini tırh etmek gerek. Zîrâ güç hazm olunur. Şem'un Bin Şeyt nâm hekîm meyve [16] tenâvül etmede tırh gösterip demişdir ki şol meyve ki kabağı inçe ola üzüm [17] ve kiras ve erik ve şeftâli ve emşâlini ta'andan evvel yiyeler ta ki mi'de içinde çok [18] makes etmeyip mi'de'i(yi) şişirmeye. Nâs ise bunuñ 'aksini işleyip şihhat-i [19] beden için iyi etmiyorlar. **Menâfi'-i Üzüm Çekirdegi:** Üzüm çekirdegi yâbis ve kâbızdır [20] bunları kurudup ve sahk edip mi'de üzerine vursalar sâde ishâli ve kan [21] ile gelen ishâli mi'de bulanmasın ve istifrâğın kaç eder. **Menâfi'-i Zârar-ı Hamr:** [22] Hamrda menâfi' olduğu iñkâr olunmaz, velâkin gerek zârar-ı dünyevîsi ve uhrevîsi çok olduğu [23] daği mükerredir. Kaldı ki ten için menâfi' i varısada cân için bir vechle nef i yokdur. [24] Pes imdi zârarı iki tarafda ve nef i için bir tarafda olmağla zârarı nef inden ziyâdedir. [25] Ve zârar-ı dünyevîsinden kaç-ı nazar ancak menâfi'-i dünyevîsi farz oludukda yine zârar-ı uhrevîsi

(46a)

[1] menâfi'-i dünyevîsinden ekşer ve ekberdir. Zîrâ ehl-i İslâma hamrın kaşresi harâmdır. [2] Ehl-i kitâba sekri memnû'dur. İkisine daği işm olmuş olur. İsmiñ zârarı ya'nî 'akâbi [3] şedîd ve medîd dünyâ nef i ise serî'üz-zehâbdır. Bundan gayrı mağz şarab hamrın [4] zârar-ı dünyevîsi daği vardır. Meşelâ bir kimesne sefâhatten i'tidâl üzere şarab hamr etse [5] gerçi bedene zârarı yokdur velâkin malını telef etmiş olur. Ve ammâ hâdden ziyâde içip [6] dâ'im mağmûr olan kimesne malını telef etdiğinden başka daği bedene zârarı çokdur. [7] Meşelâ t(d)amarları ve siñirleri günden güne gevşek ve za'if olup a'zâ ditremei beydâ [8] olur. Hâdden ziyâde şarabı fecâ'ten emrâz-ı serî'a şudûruna sebebdir. Ve mi'desi [9] mayalandığından hâlâşı müşkil ve belki nâ-mâ'mul olur. Lakin sū'al olunursa ya niçin [10] bu kitâbda taħrîr olunan mu'âlce terkîbleriñ çoğunda pâde sibâriş olunmuşdur. [11] Cevâbı budur ki bu kitâb 'amme-i nâs için cem' ve te'lif olunmuşdur. Huşušen mü'ellifi [12] Frenk hükemâsından olmağla pâde'i(yi) enseb görüp yazmışdır. Ve bu faķir tercümesinde [13] daği anı terk etmedim fâ'idesi 'amm olmak için. Kaldı ki kefereye göre ve ehl-i

İslâmdan [14] şarab-ı hâmrden ictinâb etmeyen kimselere göre söz yokdur. Zîrâ aşfâ-yı nefis için şarab-ı [15] hâmrden ictinâb etmedikleri taqdîrde mu'âlcetde hiç ictinâb etmezler. Ammâ ehl-i İslâmdan [16] şarab-ı hâmrden ictinâb edenlere göre bâde zîkr olunduğu mahalleriñ ta' mîri ve tebdîli mümkündür. [17] Zira bâde zîkr olunduğda yâ muṭlak bâde veyâ kırmızı bâde veyâ aḳ bâde veyâ tatlı bâde veyâ [18] veyâ ekşi bâde mezḳürdur. Bu dört müfîd olanlarıñ tabî'atları ve mezâkları muhtelif olmağla bedelleri [19] mümkündür. Meşelâ kırmızı bâdeniñ harâreti azdır yerine sirkencübîn isti' mâl olunur. Aḳ bâdeniñ [20] harâreti ziyâdedir meyân kökünün maṭbûhu yerini tutar. Tatlı bâdeniñ harâreti daḫi çoḳdur [21] bal şerbeti veyâḫûd meyân kökünün maṭbûhuna bir miḳdâr 'asel katıp yerine isti' mâl olunur. Ekşi bâdeniñ tabî'atı bāriddir yerine sirke ve ḳoruḳ şuyunu ve ḳuzuḳulağı ve semizotu ve siñirli yaprağı şuyu muḳaṭṭarlarını isti' mâl ederler. [22] Ve ammâ muṭlak bâde zîkr olunduğda mu'âlcesine göre hareket ede. Eger ḳabz için olursa [23] sirke veyâ ḳoruḳ şuyu veyâ ḳuzuḳulağı ve semizotu şuyu muḳaṭṭarlarını isti' mâl edeler. [24] Ve eger sürmek için olursa bal şerbeti ve meyân kökü maṭbûhunu veyâ üzüm şirasını [25] isti' mâl edeler vallahu a' lem. Ve daḫi ma' lûm olaki muḳaṭṭar şular نيمروحي olursa ekşi bâde

(46b)

[1] yerine isti' mâl olunup harâreti kesb etmekle aḳ bâde veyâḫûd tatlı bâde yerlerine [2] isti' mâl oluna. Ve نيمروحي şu-yı muḳaṭṭar odur ki zîkr olunan otları ve ḡubârı dögüp [3] ya yalnız ya tâze şu ile ḳar'aya veyâḫûd bir çölmege ḳoyduḳdan soñra cüz'i(yi) etmek mayasın [4] ḳarışdırıp ekşilik ḳoḫusu hiss olunmağla başladıḳda âteşe ḳoyup taḳtîr olunduḳda [5] muḳaṭṭarı نيمروحي olup ḫârr olur. Ve daḫi sirke envâ'ından ḡül sirkesi ve benefşe sirkesi [6] ve at(d)a şoḡanı sirkesi bu ḫuşuşda muṭlak sirkeden ve şarâb sirkesinden evlâ ve enseb [7] olur ḡaflet olunmaya. **Menâfi' -i Şarâb Sirkesi:** Şarâb sirkesi ve muṭlak tebrîd ve cezb [8] eder. Mi' deye iyi ve nâfi' dir. Ta'âma iştihâ getirir. İshâli ḳaṭ' eder. Ve vücûd-ı insânîñ [9] her mahallinde sâ'(yi)il olan demi teskîn eder. Cevfde olursa içmekle zâhir bedende olursa [10] üzerine vurmağla veyâ içine vaz' etmekle sirkeyi yaḳı etmek eṭrâfa

yayılan ‘illet-i ākileye [11] ve kızıl şişe ve Gözün serc-i aħmere uyuza ve tuzlu balğama ve parmak cerāhatine ya‘nī t̄(d)olamasına [12] nāfi‘ dir. Sirke‘i(yi) ‘asel ile karışdırıp dökülen maħalle sürseler eşerini izāle eder. [13] Sirke‘i(yi) sıçağlayın içmek boğazını geregi gibi içmedikça şoluğunu almağa iktidārı olmayan [14] kimesneye nāfi‘ dir. Şoğulcan ile mübtelā olan şabīlere biraz sirke içireler anları [15] helāk eder. Ve eger bir miqdār yanmış geyik boynuzunu sirkede hall edip içirseler [16] soğulcanı helāk etmek için bundan a‘lā devā olmaz. Tā‘ūn vaķitinde sirkeyi kor [17] üzerine koyup ot(d)alara dütsü vereler nāfi‘ dir. Hevā-yı keşife-i mesmūme‘i(yi) def [18] eder. Hadden ziyāde sâyile olan ‘illetler için bā-ħuşuş ishāl için sertān [19] ya‘nī evgeci şarāb sirkesinde kaynadıp ba‘dehu kabuğlarını saħk edip ğubārından [20] şabāh aħşam biridir. Hani bir içim sıçağ siñirli yaprağı şuyuyla veyā kırmızı bāde ile [21] içireler, eger sıtması yoğise nāfi‘ ve mücerredir. Bir kimse murād etse ki kıl olan yerde kıl [22] olmaya sivri burunlu olan şıçan eniklerin alıp bir çölmek içinde āteşde yağa [23] ba‘dehu külünden ve şarāb sirkesinden kül şuyın yapıp tıraşdan şoñra o yere def‘aten ba‘de [24] احزى süre o yerde hiç kıl bitmeye veyāħūd geç ve az bite. Ve eger murād etseñ her zamān [25] ‘ale‘l-‘acele sirke yapasın āteşe karşı ekmeği kızdırıp sirkeye batırasın ba‘dehu

(47a)

[1] ekmeği çıkarıp kurudasın. Ba‘dehu bir kaç def‘a böyle edesin vaķt-i hācetde [2] o ekmeği şuya veyā bādeye bırağıp o sāt sirke ola nev‘-i diger üzüm [3] ‘uşr olunduğda çekirdegini ayırıp keskin şarāb sirkesiyle ezesin ba‘dehu kurudup [4] tekrār sirke ile ezesin bir kaç def‘a böyle etdikden şoñra kuruca ħıfz edesin [5] vaķt-i hācetde bunları şuya vayāħūd bādeye bırağdıñın birle sirke olur. **Menāfi‘-i** [6] **Kuru Üzüm:** Bunlar üç dürlü biri küccük e biri büyyük ve biri rāziķi üzümünden [7] yapılandır. Bunlar eñ büyükdür. Cümlesiniñ ħarāret متوسطه vardır, ğidāları iyidir. [8] Ve mi‘deye ve çigere kuvvet verirler. Süddeleri küşād edip ıslaħ kan ihdās ederler. [9] Her gün şabāh ve aħşam ta‘āmlarından evvel bir kaşık kadar küccük kuru üzümünden [10] ekl olunduğda ħarnı küşād edip yumuşadır ve ‘amele tahrik eder.

Çarınları şıkça [11] kabz olup şafrā-yı hārreye mübtelā olan kimseler için degme ki bundan a' lā [12] ve münāsib devā buluna. Küccük kıru üzümünü at(d)a şoğanı sirkesiyle veyā bāde ile [13] içmek öksürüğü def' eder ve ađ ciger cerāhatlerine dağı nāfi' dir. Velākin bu marazlar ile berāber [14] sıtma mevcūd ise bādeden vazgeleler.

Bāb: Der-beyān-ı Mürver [15] **Ağacı:** bir orta boylu ağacıdır, kabuğu küli rengindedir. Ađacıñ içi boşdur o boş [16] yerinde bir beyān özü vardır. Dalları uzunda birbirine muķābil uzun şapları üzerinde [17] yapışır veyā bidişir. Cevz-i Rumīye beñzer yaprağı vardır. Velākin andan küccük ve eđrāfi kertikli [18] ve keskin rayıhası olur. Dalıñ a' lāsında mütezāhim iklili ya' nī tac gibi küccük beyāz [19] çiçekleri olur. Bunlar düşüğüde yerine küccük ve evvelā yeşil ba' dehu meneviş siyāh yemişi [20] zühür eder, mayhoş ve nā-lañif mezākı vardır. Bu ağaç ekşeriyyā harābāt ve kırañlı ve serd yerde [21] ve şular kenārında olur. **Tabi' atı:** Mürver hār ve yābisdir. **Menāfi' -i Dāhilesi:** Mürverde [22] bir kuvvetli صوريجى tabi' at vardır. Zīrā mürver kökünü sirkencübīn ya bāde ile kıynadıp istiskāya [23] mübtelā olana içirseler istiskā ruñubetin cebren sürer. Kıbuđlarıñ orta kabuğu eñ [24] kuvvetlidir. Bu ecilden anıñ ile başiret üzere hareket edip isti' māl ederler. Evvel bahārda zühür [25] edip cem' olunan tāze şāhları o kıadar kuvvetli keskin degildir ve za' if adama enfa' dır.

(47b)

[1] ba' zılar bu tāze şāhların sıcak şı ile haşlayıp ba' dehu şouķ şı ile yıkayıp [2] şallūtasın yaparlar ve ba' zılar dağı kırudup ğubār ederler vađt-i hācetde et şuyuyla içirirler bek olan kıarnı yumuşatmağ ve küşād etmek için iyidir. Orta kabuğundan muķatıtar şuyıñ dağı [3] kuvvet-i mezbūre vardır. Ve ba' zılar dağı çiçeginden şı tađtīr ederler ve nāfi' sirkīn [4] ve ma' cūnun ve yemişin sükker veyā ' asel ile kıynadıp şarābın yaparlar cümlesi līnet [5] ve sürmek için iyidir. **Menāfi' -i Hāricesi:** Mürver yemişiniñ ' uşāresin [6] şaçlara sürseler anları siyāha boyar. Tāze ve henüz sürmüş yaprağların [7] arpa unuyla kıarışdırıp kıduz t(d)alamış yere vursalar nāfi' dir. Harāreti [8] çok olan yere vursalar harāreti tađlīl eder. Derin ve delikli cerāhatleri

daği oñuldurur. [9] Mezkūr yabraqların şıgır veyāhūd keçiniñ iç yağıyla qarışdırıp burüdetden hāşıl olan niķrīs üzerine [10] sürseler ağrısın teskīn eder. Ve daği nem-nāk olan t(d)aglarda ve ekşeriyyā yabān hayvānāt [11] mesken tıttuğu yerlerde bir nev‘ yabānī mürver biter ki aña mürver-i ķūhī derler. Aşıl mürvere müşābihdir, [12] cümle eczāsında illā çiçeğinde degil. Zīrā bunuñ çiçeği iklīli olmayıp hemen şalkım gibi müctemi‘ ve mütezāhimdir. [13] Ve rengi beyāza mā‘(yi)il şarıdır. Yemişi kırmızıdır, nā-laţif ve nā-ħoş mezākı vardır. Bunuñ tabī‘ atı [14] it üzümünüñ tabī‘ atı gibidir ya‘ nī bāridir. Ğuşūşen yemişi uyuhu getirir. Çok isti‘ māl [15] olunduğda zararlı olur. ***Bāb: Der-beyān-ı Yer Mürveri:*** buña ba‘ zı diyār [16] ahālisi sulţān otu derler. Gerçi bu ağaç cinsinden degildir. Velākin aña ğāyet müşābih [17] olduğundan bu cümle zıkrı münāsib oldu. Yapağı, çiçeği, meyvesi ve rāyihasıyla aşıl [18] mürvere bir mertebe müşābihdir ki farkı kücükdür meger ki ağacı olmadığından. Zīrā bu ancak bir senelik [19] nebāt ve otdur. Şapı dört köşeli, yeşildir. Yapağı daği bi-‘ aynihī aşıl mürver yapağınıñ gibi [20] birbirine muķābil bir şabda beşer ve yedişer yapağı olur. Dalıñ a‘ lāsında kezalik iklīli [21] ve beyāz çiçeği ve siyāh yemişi olur. Cümle otun keskin ve ağır nā-laţif rāyihası vardır. [22] ***Tabī‘ atı:*** Yer mürveri ħārr ve yābisdir. ***Menāfi‘-i Dāhilesi:*** Evvel bahārda süren tāze [23] filislerini taḅḅ edip ta‘ āmda tenāvül etmek ķarnı yumuşadır ve ‘amele taḅrik eder. Mezkūr [24] filislerini veyāhūd yabraqlarını sirkencübīn ile ķaynadıp bir kaç gün mütevāliyen içmek şouķ [25] öksürüğü def‘ eder. Ve gögsü tenķıye eder ve ruḅbāt-ı keşifenīñ cümlesini neşr eder. Yer mürveri

(48a)

[1] kökü daği ķuvvetlidir. Sirkencübīn veyā bāde ile ķaynadıp istikāsı olana içireler bir [2] meşhūr devādır. ***Menāfi‘-i Ğāricesi:*** Yer mürveriniñ muķaḅtar şuyuyla ğārgara etmek ħannāķa [3] nāfi‘ dir. Muķaḅtar şuy‘ı(yı) bulunmadığı taķdīrde yapağını şuda ķaynadıp anıñla ğārgara ede te‘şiri [4] berāberdir. Eger bu maḅbūħa ‘ūdu‘l-ķahrı katıp ğārgara etseler düşmüş dılcıģa daği nāfi‘ dir. [5] Kökünü ve otunu berāber şuda ķaynadıp buğusun aşāğıdan şalıvermek raḅim ķatılıģına ve şişine [6] nāfi‘ dir. Yer

mürveriniñ yaprağını nekrīs üzerine vaz' etseler ağrısın teskīn eder. Yer mürveriniñ [7] yaprağını bir geçe kadar şuda ısladıp veyāhūd şuda kaynadıp şuyunu oṭ(d)a divarlarına [8] ve döşemesine dökseler sinekleri ve pireleri kaçırır vallahu a'lem. **Bāb:** [9] **Der-beyān-ı Kına Ağacı;** bu ağaç küccük ağaçlardandır. Yaprığı dalları ṭ(d)olayında olup zeytin [10] ağacınıñ yaprağına müşābihdir. İllā ki andan yumuşak ve yaşşı ve yeşildir. Çiçeği şalkım gibi mütezāhim [11] ve beyāzdır. Ve keskin rāyihası vardır. Yemişi daḥi şalkım gibidir. Evvelā yeşil ba' dehu siyāh olur. Şuyu [12] kırmızıya mā'(y)il siyāhdır. Ve acı ve nā-laṭif mezākı vardır. Bütün kış ağacı üzerinde ṭ(d)urur. [13] Bu ağaç çalılıkda çok olur. Çiçeği māh-ı mayısta laṭif rāyiha ile zuhūr eder. o vaḳitde [14] yaprağını cem' etmek gerek. Ve ammā yemişini faşl-ı ḥarifiñ āhirinde ve şitāniñ evāyilinde. **Tabi'ati:** [15] Yaprığı ve çiçeği ve yemişi bārid ve yābisdir. Kabz ve cezbdır. Çiçeği bu ḥuşūşda cümleden ez'afdır. [16] **Menāfi'-i Dāhilesi:** Kına ağacınıñ bahārından bir şu taḳtīr olunur ve laṭif rāyihası olduğundan [17] başka daḥi tedāvide isti' māl olunur. Bu şuyu içseler ' avratlarıñ ifrāt üzere aḳan ḥayzların [18] teskīn eder. Mi' de ḥarāretin def' eder. Ve kan tükürene nāfi' dir. Ve karın sürmesin def' eder. [19] **Menāfi'-i Hāricesi:** Kına yaprağını ağızda çiyñeseler yaḥūd yaprağın kaynadıp şuyuyla [20] mazmaza etseler, ağızda cerāḥatin gidedir. Yaprığın yanıkara üzerine ḳoysalar ḥarāretin [21] def' eder. Bir kimse saçını şarıya boyamak murād etse kına yaprağını ezip cevziñ yeşil [22] ḳabuğunuñ 'uşāresinde bir geçe kadar ıslada ba' dehu ḥammāmdan şoñra başına yaḳa ḥennā gibi [23] saçı şarı ola. Kına çiçeğini sirkede ısladıp alnına bağlasalar baş ağrısını [24] def' eder. Yemişiniñ daḥi bu te'siri vardır. Geregi gibi kemāle gelmemiş olduğu ḥālide cem' olduğda [25] ve ammā geregi gibi oldukları vaḳitde o kadar ḳuvvetleri yokdur. Bālāda zikr olunan kına çiçeği şuyunu

(48b)

[1] göze ıḳtār etseler kızılığını ve nāzilesini def' eder. Ve daḥi çiçeğinden yağ istiḥrāc [2] olunur gülden istiḥrāc olduğdu vech üzere. Bu ḡāyet iyidir yara havalanmasını def' [3] için sıcaḳlayın yaraya sürmekle. Ve daḥi ḥarāret-i

şafreviyyeden hâşıl olan baş ağrısına [4] nâfi' dir vallahu a'lem. **Bâb: Der-beyân-ı Summâk:** bu ağaç küccükdür ancak [5] iki zirâ' kadar kaddi olur, taşlıkda ve kayalarda biter. Tûlânî ve kırmızıya mâ'(y)il ve etrâfı [6] kertikli yaprağı vardır. Yemişi şalkım gibi mütezâhimdir ve dâneleri kalın ve bir miqdâr yaşşıdır. Kabukları [7] inçedir ve gâyet kuvvet-i câzibe ve kâbızaları vardır. **Tabî' atı:** Summâk ağacının yaprağı ve bahârı [8] ve yemişi ikinci derece bârid ve üçüncü derecede yâbisdir. Kuvvet verir ve tekşif [9] ve kabz eder. **Menâfi'-i Dâhilesi:** Yaprığını kaynadıp suyun içmek yahûd anıyla ihtikân [10] etmek kan ile gelen ishâli keser. Yemişini ya' nî tohumunu sahk edip ta'âm ile yemek [11] veyâhûd kaynadıp suyun içmek karın ağrısına ve sürmesine ve kan ile gelen [12] ishâle nâfi' dir. Summâk tohumunu meşe yaprağıyla berâber şuda kaynadıp içmek [13] 'avratın rahminden akan ak ruṭubetin kaṭ' eder. Tâze summâk tohumunu yutmak şafrevînin [14] taşmasından mi' de gegirmesin ve bulanmasın def' eder. **Menâfi'-i Hâricesi:** Summâk [15] yaprağını kül suyuyla kaynadıp suyuyla saçları ıslatmak anları siyâha boyar. [16] Şuda kaynadıp kulağına ıktâr etseler kulağın cerâhatine iyidir. Yaprığını sirke ile [17] veyâhûd 'asel ile ezip yaraya sürseler anın çüremesin men' eder ve havalanmasından [18] hıfz eder. Ve daği parmak t(d)olmasına nâfi' dir. Summâk tohumunu şuda kaynadıp yakı etmek [19] düşmekden ve darbdan kırılmış ve ezilmiş a'zâ'ı(yı) fesâdından ve havalanmasından hıfz eder. Tohumunu [20] sahk edip ve 'asel ile karışdırıp dile sürseler dilin huşûnetini giderir. Tohumunu [21] meşe kömür ile berâber sahk edip bâşür üzerine koysalar kanını teskin eder. Summâk [22] ağacından bir zamğ akar bu zamğ delikli diş içine koysalar ağrısını keser. Debbâğlar summâk [23] tohumunu derileri terbiyye ve kalın yaymak için isti' mâl ederler. **Bâb: Der-beyân-ı [24] Kırmız Ağacı:** küccük ağaçlardan bir ağacdır. Yabrağları çokdur ve tûlânî ve kalındır. [25] Ve bütün etrâfı dikenlidir. Ve biber kadar büyük kırmızı meyvesi vardır. Bunların içleri boşdur.

(49a)

[1] Kırmızı'nın iyisi İspanya'dan ve Ana(d)oludan gelir. **Tabî'atı:** Kırmızı murr ve yâbisdır. [2] Kuvvet-i kâbızası ve câzibesini vardır. Velâkin ışırmesi ve keskinliği hiç yoktur. [3] **Menâfi'-i Dâhilesi:** Kırmızı kabz getirmekle karar üzere isti'mâl olduğunda beden-i [4] insânda bulunan enva' ilel-i sâyileye nâfi'dir. Ne güne olursa olsun [5] huşûşen veled ana rahminde hıfz ve imsâk için kuvvet-i hâşşası vardır. Bir dürlü [6] veledi düşürmez. Zîrâ niçe hâmile 'avratlar gördümki va'deden evvel veledlerin [7] düşürürler idi. Ammâ kırmızı isti'mâl ettiklerinden sonra veledlerin kemâlen müddetlerine [8] varınca haml edip bilâ-zarar ve noşşân vaz' etmişlerdir. İmdi kırmızı sahk edip [9] gubârından bir dirhem ve sahk olunmuş günlük nısf dirhem karışdırıp rafadan pişmiş yumurta [10] ile hamilin dördüncü ayından sonra her haftada yahûd aqall on beş günde bir içireler. [11] **Menâfi'-i Hâricesi:** Kırmızı sirke ile ezip yaralar üzerine ve kesilmiş siñirler üzerine [12] vaz' etmek gâyet nâfi'dir. Ve bundan gayri dahi poyamak için isti'mâl olunur. Bundan [13] ıslah güvez olur. Gerek çuqa için ve gerek gayri için. **Bâb:** [14] ***Der-beyân-ı Şecere-i Dileb ya'nî Çınar Ağacı:*** Bir yüksek ve gâyet yaşşı ağacdır. Dal [15] budakları ve yabrakları çoktur. Ve müferreḥ gölgesi vardır. Kabuḡu kalın ve yapraḡı aşma [16] yapraḡına fi'l-cümle müşâbihdir. Ve uzun inçe ve kırmızı şapları vardır. Bahârı beyâzrak [17] ve meyvesi ḡaşîn tüylü ve yeşil ve degirmi dügmeleri Kıbrıs ve Girid ve Ak Deniz'in [18] sâyir at(d)alarında çoktur. Nem-nâk yerde ve şu kenârında olur. **Tabî'atı:** Çınar bârid ve raḡbdır. [19] Velâkin çok degildir. Kabuḡu ve meyvesi bir miqdâr yâbisdır. **Menâfi'-i Dâhilesi:** Meyvesini bâde ile [20] veyâ sirkencübîn ile içmek yılan şokana nâfi'dir, zehrini def eder. Yaprâḡını sirke ile kaynadıp [21] içmek kuşmaḡı def eder. **Menâfi'-i Hâricesi:** Tâze sürmüş yapraḡını râziyâne şuyunda veyâhûd [22] bâde ile kaynadıp göz üzerine vursalar ḡarâretli şişini ve nâzilesini giderir. Kabuḡunu sirke [23] ile kaynadıp sıçaḡlayın aḡızda tutmak diş aḡrısın teskîn eder. Tâze meyvesini [24] revḡan-ı sâde ile ezip ve âteşde ıssıdıp âteş

yağdığı mahalle sürseler nâfi' dir. Ve daği yemişi [25] ve yaprağıyla böçeklere doğunmağla helâk olurlar vallahu a' lem. **Bâb:**

(49b)

[1] **Der-beyân-ı Dişbudak Ağacı:** bu ağacın iki nev' vardır. Biri yüksek, beyâz, [2] kalın siñirli budağsız ve hafif ağacdır. Ve biri daği alcağ ve haşin ve budğlar [3] ve şarıya mâ'(y)ildir. İkisiniñ daği kapuğu beyâzâ mâ'il küli rengindedir. Yaprağı defne yaprağına [4] müşâbihdir. Etrâfi kertikli ve taraf-ı a'lâşı sivridir. Dalları iki taraftan birbirine muğâbildir. [5] Çiçeği beyâz ve tüylüdür. Meyvesi bir tülânî ve çekirge kanadinâ beñzer ğılâf içinde olur. [6] Bunuñ içinde 'alef dânesi şeklinde ve ba' zılar daği yaşşı kırmızıya mâ'(y)il dârçin renginde yağlı [7] çekirdek vardır. Mezâkı keskindir bir miğdâr merarti birle buña kuş dili lisânü'l-'usfür [8] derler. **Tabî' atı:** Bâridir ve kuvvet-i kâbızası vardır. **Menâfi'-i Dâhilesi:** Dişbudak yaprağını [9] döğüp 'uşâresin sirkencübîn veyâ bâde ile içmek veyâhüd yaprağını döğüp yılan [10] şoğduğu mahall üzerine vurmağ zehrini def' edip yara'ı(yı) bitişdirir. Zîrâ dişbudak [11] ağacı yılan zehrine o kadar ziddidir ki yılanlar bu ağacın gölgesine bile uğrayamazlar. [12] Ve tecrübe olunmuşdur ki yılan bir cânibinden âteş ve bir tatarından dişbudak yaprağıyla ihâta [13] olunsa yaprağ-ı mezbûra uğramayıp âteşe uğrar. Dişbudak kabuğundan tağtîr olunan [14] şu'ı(yı) içmek meşâne taşına ve şarılğa nâfi' dir. Kabuğ-ı mezbûru şu ile kaynadıp bir [15] kaç gün o şudan içmek talağı tağlîl eder. Ba' zılar dişbudak ağacından maşraba [16] yapıp t(d)alağ için içinde şu içerler. Kuş dilini ya' nî dişbudak toğumunu faşl-ı harîfde [17] şarardığı vağitde cem' etmek gerek. Bu toğumunu sağğ edip sirkencübîn veyâ pâde ile içmek yan [18] ağrısına nâfi' dir. Bevli idrâr eder ve kalb ditremesine iyidir. Kuş dilini sekiz dirhem [19] kadar sağğ edip Şam ve çâm fıstığı sükker ile yemek meni' ziyâde eder ve cimâ'a tağrik [20] eder. Meşâne taşı için bir nâfi' devâ budur. Dişbudak ağacını hurde hurde kesip [21] andan iki kabza alıp üzerine bir buçuk vağıyye meyan kökü mağbûhundan yahüd ağ bâdede [22] dökesin ve çölmegiñ ağzın kapayıp üçüncü haşşası gidince kaynadasın ba' dehu bezden süzüp [23] ve andan bir kadeğ kadar alıp

ve içine dişbudak ağacının destere otunda bir dirhem kadar halı [24] edip şabâh ile sıcaqlayın içesin ve sekiz gün mütevâliyen bu minvâl üzere edesin çok [25] zamân meşâne taşı zahmetinden emin olursın mücerredir. **Menâfi'-i Hâricesi:** Dişbudak kapağını

(50a)

[1] yakıp külünü şu ile karışdırıp bedene sürmek uyuzunu ve huşunetini def eder. [2] Tâze dişbudak kapağını tâze yara üzerine bağlasalar yara'ı(yı) bitişdirir dikmege hâcet [3] olmaz. Kapağını sirke ile kaynadıp ve sünger ile sıcaqlayın mi' de üzerine koysalar [4] kuşmağı def eder. Bir kimsenin kulağı pek oldukça a' lâ ' ilâcı budur. Yeşil dişbudak [5] ağacın ateşe yağa, yenar iken içinden bir şu akar, o şu'ı(yı) ya' ni ruṭubeti cem' ede. [6] Ba' dehu o ruṭubetden ve at(d)a şoganı ve şedef otu 'uşârelerinden berâberce alıp âteş [7] üzerinde bir kerre devr idince kaynada andan sonra indirip döşeye yatmak murâd [8] etdiği vakitte o şudan bir miqdârın sıcaqlayın ağrısı olmayan kulağa t(d)amladıp [9] ağrısı olan kulağı üzerine yata uyuya. Ve eger iki bile kulağında ağrısı olursa [10] ibtidâ ağrısı dahi az olana iktâr edip o bir kulak üzerinde yata ba' dehu yine [11] ' aks üzere ' amel ede kulağı açılıp ağrısı gide. Dişbudak kapağını sirkede veyâ [12] kırmızı bâdede kaynadıp karın üzerine koysalar kan ile gele ishâle iyidir vallahu a' lem. [13] **Bab: Der-beyân-ı Şecere-i حور ya'ni Kavak Ağacı:** kavak üç nev' dir. [14] Biri ak ve biri kara ve biri Habeşî'dir. Ammâ ak kavak bir yüksek ve kalın ağacdır. Düz ve beyâz [15] kapağı vardır, yaprağı asma yaprağı gibi olup zahri beyâzdır ve sebab-i tesmiyesi budur. [16] Evvel bahârda ibtidâ kozaları zühür eder. Ba' dehu yaprağı ve kozaları yine düşer fındık kozası [17] gibi. Ammâ kara kavak dahi uzundur ve t(d)oğrudur. Yaprığı iki taraftan kavî yeşildir ve o kadar kertigi [18] yokdur ve yukarı tarafı sivridir. Ağacının kapağı küli rengindedir. Ve ammâ حور Habeşî ya' ni [19] Habeş kapağı çok yerde bulunur. Degirmi ve köşeli ve bir miqdâr kertikli yaprağı olup üzerinde [20] beyâz lekeler vardır. Ve uzun inçe şaplar üzerinde olmağla dâ'ima ditrer muhârrik bulunmasada [21] bu ağaç kışsadır. Kapağı siyâhdır ve ağacı düz ve beyâzdır. Doğramacılar bu

ağacı çok [22] harc ederler. Aq kavak ağacının meyvesi olmaz ammâ kara kavakda meyve meşâbesinde hâbbeler [23] olup içinde beyâz penbe gibi nesne olur hâbbeler kemâle geldikda o penbe gibi nesne [24] uçar gider. Aq ve kara kavak ekseriyyâ nem-nâk ve şulâk yerlerde ve şular kenârında olur hâbbeleri [25] geregi gibi kemâle gelmedin cem^ç olunup gölgelikde tecfif olunur. Kara kavak ağacında bir zamğ

(50b)

[1] bulunur erik ve kiras ağaçlarında bulunduğu gibi. **Tabî^çatı:** Aq kavak mümtezicdir ya^ç nî raṭb ve yâbis [2] velâkin burûdeti ziyâdedir, harâretinden. Kozası harârete ziyâde mâ^ç(y)ildir. Zamğı hârrdır derece-i [3] şâniyede. **Menâfi^ç-i Aq Kavak:** Aq kavagın kabuğunu ğubâr edip on dirhemini içmek ırq-ı [4] nisâya ve meşâne yeline iyidir. Diyoskorides hekim demişdir ki aq kavagın kabuğunu [5] Qatar biberiñle hâmile olmayan ^çavrat içse t(d)oğurmaz olur. Ve eger hâmile içse veledi [6] nâkış t(d)oğa, yapraklarının daḥi bu te^çşiri vardır. Eger bâde ile hayz kesildikdan sonra [7] içseler yabraklarının ^çuşâresin sıcaqlayın kulağa ıqtâr olursa kulaq ağrısın [8] def^ç eder. Yabraklarından evvel zuhûr eden dügmeleri saḥq edip ve ^çasel ile karışdırıp [9] göze sürseler göz zulmetini def^ç eder. Rivâyet olunur ki aq ve kara kavak ağaçlarının [10] kabuqlarını ufağ doğrayıp uyuz bullanmış toprağa ekseler bütün yaz ekile, yarar mantar [11] bite. **Menâfi^ç-i Kara Kavak:** Kara kavak ağacının yabraklarını döğüp ve sirke ile karışdırıp [12] nekris üzerine vursalar ağrısın teskîn eder. Tohumunu sirke ile içmek şar^ç a nâfi^çdir. [13] Bu ağacın evvel zuhûr eden tomruqları sakızlıdır ve hoş koḥuları vardır. Nisâ tã^çifesi [14] bunları saçlarını uzatmak ve dilber etmek için terbiyye ederler. Bu vechle o dügmeleri [15] tere yağıyla döğüp bir çölmek içine koyarlar ve ağzın muḥkem kapayıp bir hafta kadar böyle [16] birağalar. Ba^çdehu tere yağı bir hoşça eriyinçe çölmegi âteşe koyup bezden geçirirler ve vaqt-i [17] hâcete hıfz eder. Her bar saçların ğasl edip kurudukdan sonra evvel yağ ile kurudukdan sonra evvel yağ ile yağlarlar [18] saçları dilber olup ziyâde uzatır. Mezbûr dügmelerden daḥi bir merhem yapılır. Bu [19] merhem envâ^ç harâretli yaqçı evcâ^ç için isti^çmâl olunur, harâretin def^ç ve ağrısın

[20] teskîn eder. **Menâfi'-i Kavak-ı Habeşî:** حور Habeşiniñ tabî' atı ve menâfi' i zıkr olunan [21] kara kavağ ağacınıñ tabî' atı ve menâfi' i gibidir. Velâkin her huşûşda andan za' ifdir. [22] **Beyân-ı Kehrübâ ya'nî Şamankapan;** Ba' zılar zâhib olmuşlardır ki kehrübâ kavağ ağacından [23] ağan zamğ yahūd sağızdan hâşıldır. Ve ğayrılar zâhib olmuşlardır ki kehrübâ zamğ [24] olmayıp fi'l-aşل بر دبق خلقی ya' nî birer ruḡbet lu' âbı ve balğamı gibi yerden kaynayıp [25] ba' dehu havâdan ve güneşden keşif olup seyl-i revânla deñize akar ve andan deñiz şuyı

(51a)

[1] sebebiyle zamğ gibi katı olur. Böyle zamğı deñiz kenârına qarîb ağlar ile deñizden çekerler. [2] Nitekim Birusya memleketinde Danışka deñizden ihrâc edip etrâf ve eknâfa götürürler. [3] **Menâfi'-i Kehrübâ:** Kehrübâ nevâzili teskîn edip kâbız ve câzibdir. Bu ecilden kehrübâdan [4] tesbîh baş nâzilesine nâfi' dir. Çaplak beden üzerinde haml olduğda kehrübâyı yakıp ve [5] dütünüñ huniden ağıza şalıvermek boğaz cerâhatine ve hunnâka nâfi' dir. Bir kimseniñ göz [6] cerâhati aḡsa kehrübâ'ı(yı) inçe ğubâr edip ve yumurta ağıyla qarışdırıp elini üzerine [7] vursa remedini teskîn eder. Kehrübâ nâfi' dir istifrâğa ve kuşmağa ve qarın sürmesine. [8] bel şouḡluĝu olan kimesneler her ğün bir dirhem saḡḡ olunmuş kehrübâ'ı(yı) rafadan pişmiş [9] yumurta ile içeler. Birusya ahâlisi ğaber verirler ki evvel cânimde billur gibi şâfi bir nev' [10] kehrübâ vardır ki kızların bekri anıñla tecrübe olunmak mümkündür. Meşelâ kehrübâ-yı mezkûru [11] saḡḡ edip bâde ile içirdikleri vaḡitte bekri zâyil oldu ise derhâl tebevül etmek [12] muhtâcdır. Kehrübâyı saḡḡ edip içmek veyâḡud aşâğıdan dütsü etmek raḡimden [13] ağan aḡ ruḡbeti teskîn eder. Kehrübâ daḡi nâfi' dir ḡan tükürenlere veyâḡud eski [14] öksürüĝu olanlara ve daḡi vereme mübtelâ olanlara. Kehrübâyı saḡḡ edip içmek [15] qarın ağrısın ve burusın def' eder. Ve burun ḡanını daḡi teskîn eder. Şar' a mübtelâ [16] olan kimesne o marazı hoş etdiĝi birle veyâḡud maşrû' olub düşüḡdan [17] soñra bir ḡaḡ' a şâde kehrübâ ḡor üzerine ḡoyup ḡavandan dütünüñ meşrû' uñ [18] burununa şalıvereler o şıçrayıp ve bir def' a ḡırlayıp kendine gelir 'Avtarlara bu [19] vech üzere dütsü

verseler rahmin yukarı kalkmasına iyidir. Kehrübâyı yaqsalar [20] mûm gibi yanar ve anun dütününden yılanlar firâr ederler. Ve bir ‘avrat hamlini vaz’ ederken [21] ‘usret çekse kehrübâ dütününü ağzına ve burununa şalıverseler velâdetini teshîl eder. [22] Kehrübâ’(y) bir nesneye ovduktan şöñra şamanı yaprağı ipligi ve emşâlini kendine cez̄b eder, [23] mıknaţıs demiri cez̄b etdiği gibi. **Bâb: Der-beyân-ı Kızıl Ağaç:** [24] buña dağı çanağ ağacı derler, bir meşhûr ağacdır. Nem-nâk yerde ve şu kenârında olur. [25] Yaprağı fındık yaprağına beñzer. Velâkin andan kalın ve yalabıktır. Güyâ ki tütğal veyâhüd

(51b)

[1] revğan ile yağlanmışdır ve çok t̄(d)amarları vardır. Meyvesi tût yemişi şeklinde bir miğdâr [2] t̄lânî ve yeşil kzoa veyâ düğmedir. Güz faşında kemâle gelip siyâha mâ’il [3] şarı toğumu vardır. K̄abuğunuñ zâhiri siyâha mâ’(y)il ve bâtını şarıdır. Ağacı yumuşak [4] ve kırmızıdır. Bu ağacdan çanağ ve tekene yaparlar ve sefinelere dağı ħarc olunur, yeşil [5] ve tâze iken şuya bırağılıp t̄(d)urduğca pek olur ve giderek taş olur. Venedik [6] şehri ve Filemenk’de Amsterdam şehri deñiz üzerinde olmağla evleri hep kızıl ağaçdan kızıklar [7] üstünde olup ekşerisi taş olmuşdur. **Menâfi’-i Ĥâricesi:** Kızıl ağacıñ yaprağı [8] ħâric-i bedende cerâhatli ‘illetlere iyidir. Yaprasını yeşil iken ayakğabı içine taban altına [9] koyup üzerine yürümek ayağıñ ħarâretin ağrısın ve yorgunluğın def’ eder. Yaz günlerinde [10] şabâĥ ile otlar üstünde çig dağı t̄(d)uruken kızıl ağacıñ yaprağını cem’ edip ot̄(d)alarda [11] serseler pireler aña yapışır, kalır. Ba’dehu süpürüp uzak yere götüreler. Kızıl ağacıñ [12] k̄abuğunu debbâğlar derileri siyâha boyamak için isti’ mâl ederler. K̄apuğunu ve eski demiri [13] şuya koyup bir kaç gün t̄(d)urduğdan şöñra mürekkebi gibi siyâh olur. Ve dağı kızıl ağacıñ [14] k̄ozalarını mâzî yerine mürekkebi yapmak için isti’ mâl ederler. Kızıl ağaçta Boşnağça “yuha” derler. [15] **Bâb: Der-beyân-ı Kara Ağaç:** bu ağaç iki nev’ dir. Biri kühistânda olur ve biri [16] kırlarda olur ve şulağ yerlerde dağı bulunur. T̄(D)ağlarda bulunan büyük ve yüksektir. Kırlarda [17] olan yaşşıdır. Etrâfi kertikli destere gibi ve ħaşîn ve tüylü ve amrud yaprağından eţül yaprağı [18] vardır. Ve çok

yeşil ve buruşuk düğmeleri vardır ki içleri bir keşif ruḥbet ile t̄(d)oludur. [19] Ruḥbet-i mezbûre kurduğda böcek mişâlinde ufaḳ kırtlara tebdil olurlar. Ağacı perk ve serd [20] ve siñirli ve nizâmsızdır. T̄(D)ağlarda olan ḳara ağacıñ düğmeleri daḫi yaşşıdır ve toḫumu [21] vardır ki Frenkler aña “şamara” derler. Ağacıñ ḳapuşu zâhirde ḳalın ḫaşin yarıklı ve mu’avvec [22] olur. Bâḫında düzdür. Bu iki nev‘ ḳara ağacdān binalar için iyi kereste ‘araba dingili [23] ve başlıḡı ve emşâli olur. Ḳara ağaca Boşnaḳça “brest” derler. **Tabi‘atı:** Ḳara ağaç tenḳıye [24] ve ḳabz eder. Dalları ve yapraḡı ve ḳabuḡu tekşif eder ve yaraları bitişdirir. **Menâfi‘-i Dâhilesi:** [25] Ḳapuşunu saḫḳ edip bir dirhem şū ile içmek ‘amel etdirir ve balḡamı ve istiskâ ruḥbetin sürer.

(52a)

[1] Ḳara ağacıñ tâze yapraḡı ta‘âmda tenâvül etmege yarar. Bir kimesne irin ile ḳan [2] tükürse gün t̄(d)oḡusu ḫarafında olan ḳara ağaç yapraḡını alıp aḡrıncā ḳarabiber ala [3] velâkin şayıda biri tek ve bir çift ola veyâḫūd hemen muḫlaḳ ‘adedleri muḫtelif ola. [4] Bunları dōḡup aḫ(d)a şoḡanı sirkesiyle veyâ meyân kökü maḫbūḫuyla içe ḫoş [5] ola. **Menâfi‘-i Ḫâricesi:** Ḳara ağacıñ iç ḳapuşunu ayırıp ve sirke ile ḳaynadıp bedene [6] sürseler ḫuşūnetin ve uyuzın giderir. Yapraḡınıñ daḫi bu te‘şiri vardır. Ḳabuḳ-ı mezbûru [7] yara t̄(d)olayında şarsalar yara’yı (yı) oñuldurur. Kesilen ḳara ağacdān aḳan saḳız çıbanlara [8] ve şişlere nâfi‘dir. Yapraḡını ve ḳapuşunu ḳaynadıp yara üzerine veyâḫūd âteşe yanmış [9] a‘zâ üzerine vursalar nâfi‘dir. Ḳara ağacıñ düğmeleri içinde bulunan ruḥbeti yüze sürseler [10] yüzü dilber ve rüşen eder. Şol şabî ki ḳasıḳında şişi veyâḫūd yarıḡı olsa ruḥbet-i [11] mezkûre içinde bezler ısladıp ve ḳasıḳı üzerine ḳoyup iyice baḡlayalar iyi ola. [12] Düğmelerin bir miḳdâr ḳaynadıp şiş üzerine vursalar t̄(d)aḡıdır. Bir kimsenin ayaḡı [13] şişmiş olsa ḳara ağaç yapraḡını dōḡup ve üzerine şū serpip o şiş üzerine vura [14] nâfi‘dir. Yerde t̄(d)uran ḳara ağaç şaḳḳ olduğda içinden bir ruḥbet aḳar o ruḥbeti [15] başa sürseler şaḳ dōkülmesin men‘ edip ziyâde uzadır. Ağacıñ yapraḡını ḳapuşunu [16] veyâḫūd kökünü şuda ḳaynadıp o şū ile ne vech ile

mümkün olursa kemigi kırılmış [17] a'zâyı ıssıdalar kemikleri yine birbirine kaynada. Kezalik a'zâda çıkan katı şişleri [18] ve bozulan siñirleri bu şü ile ıssıdalar iyidir. Öküzlerin boyunlarında çekmekden hâşıl olan [19] katı şişleri t̄(d)âğıdır. Kara ağaçñ zâhîr kabuğunu saħk edip ve tuzlu şü ile eller arasında [20] hāmîr gibi yoğurup niķrîs üzerine koysalar ağrısın teskîn eder. **Bâb:** [21] ***Der-beyân-ı İhlamur Ağacı:*** İhlamur iki dürlüdür. Biri erkek ve biri dişidir. Erkeğiniñ [22] ağacı perk ve budağlı ve haşîn ve kırmızıya mâ'(y)il şarıdır ve buña kara İhlamur derler. Dişisi [23] düz ve beyâzdır. Ve daħi erkeğiniñ kapuğu ziyâde qalındır ve perklığından ötürü güç bükülür. [24] Dişisiniñ kapuğu beyâza mâ'(y)ildir ve kolay bükülür ve andan İhlamur ipini yaparlar. Erkeğiniñ [25] ne çiçeği ne tohumu olur. Dişisiniñ hem çiçeği ve hem tohumu olur. Dişisiniñ bahârı mâh-ı mayııda

(52b)

[1] ve haziranda zuhûr eder. İçi beyâza mâ'(y)il şarıdır ve laţîf râyihası vardır. Semeresi [2] beş köşelidir. İçinde ufağ tohumu vardır. İkisiniñ daħi büyük ve yaşşı yaprağı vardır. [3] Ve taraf-ı a'lası sivri etrâfı kertiklidir. Bir tarafı kavî yeşil yalabıq zahrı beyâza [4] mâ'(y)il ve bir miķdâr haşındır. İhlamur ağacı gerek dağlarda ve gerek vadilerde ve düzluğda [5] olur. Gölgesi qalın ve laţîfdır. Yaz günlerinde gölgesinde şafa-yı nefis için eglenmesi hoşdur. [6] **Tabî'atı:** İhlamur hârrdır ve tenkiye etmek kuvveti vardır. **Menâfi'-i Dâhilesi:** İhlamur [7] çiçeğinden bir şü taķtîr olunur ki ba'zılar o şü'ı(yı) şar'a mübtelâ olanlara nef'-i [8] keşirin müşâhedesi birle içirmişlerdir. Bu şü daħi iyidir qa(rı)n burusuna ve ishâlden [9] incinip za'îf olmuş bağırsaqlara İhlamur ağacını yakıp ve kızıl korunu sirkede [10] söyündürüp ba' dehu 'aynı-ı sertân ile dögüp içmek cevfden uyuşmuş kanı sürer. Ve daħi [11] kan tükürenlere nâfi' dir. İhlamur yaprağını kaynadıp içmek bevli ve hayzı idrâr eder. [12] İhlamur ağacı 'arzen ya'nî az kuru kaţ' olunduğda özü içinden bir ruţûbet akar [13] o ruţûbet zahmet veren meşâne taşın sürer. **Menâfi'-i Hâricesi:** İhlamur çiçeğiniñ [14] şuyu muķaţtarını 'avratlar yüzde olan lekeleri izâle için isti'mâl ederler. Velâkin [15] bu huşuşda 'uşâresi enfa' dır. Ve bu 'uşâreyi şişlere sürseler

şişleri t(d)ığıdır. [16] Başa sürseler saç dökülmesini men' etdiğinden başka dađi yeñi saç bitdirir. [17] İhlamuruñ iç kabuğunu sirke ile kaynadıp bedene sürmek cerāhati ađar uyuzu [18] tuzlu balđamı ve emşālini izāle eder. Kabuđ-ı mezbūr şuya vaz' olunduğda balđam ve lu' āb gibi [19] nesne hāşıl olur ki teşennüşe nāfi' dir. İhlamur yaprağını ezip ayak şişine vurmağ [20] şişini giderir. Yaprāđını kaynadıp şuyuyla mazmaza etseler ağız çürüğuna iyidir. [21] Huşūşen uşaklarda kabuğunu ağızda çiyñeyip yara üzerine koysalar yara'ı(yı) şıkar. [22] Ve dađi bir nev' ihlamur vardır ki ana kıya ihlamuru derler. Bir yüksek budağlarını eţrāfa [23] şalmış ağacıdır. Yaprāđı kara ađaç yaprağı gibidir. Eţrāfi kertikli ve ortası siñirlidir. Bir tarafında [24] noğud kadar kabarcıkler zuhūr edip zamāndan soñra içinden küccük sinekler beydā olup uçar [25] gider. Bu ađacıñ ne bahāri ve ne meyvesi vardır. Kabuđu kalın hāşin buruşuğ ve siyāha mā'(y)ildir.

(53a)

[1] Ağacı düz ve beyāz ve aşıl ihlamur ağacına müşābihdir. Bu ađacıñ menāfi' iden bir nesne [2] yazmamışlardır. **Bāb: Der-beyān-ı Söđüt Ağacı:** bunuñ envā'ı çokdur [3] her memleketde bulunur. Nem-nāk ve şulağ yerden hāzz eder. Ba'ızı söğüt ađacınıñ kırmızı [4] inçe ve kıyış gibi bükülür fidanları olur bunlar iyileridir. Ve anlara bađ söğüt ve kırmızı [5] söğüt derler. Ve biri dađi şarı söğüt derler, kabuğu şarıya mā'(y)ildir. Bunuñ fidanından [6] dađi bađ olur. Ve birine ađ söğüt derler kabuğu kırmızıya mā'(y)il külī rengindedir. Bunuñ [7] fidanları gāyet gevrekdir ve şey bağlamak için yaramaz. Ve dađi bir nev' i vardır ki aña ba'zılar kara [8] söğüt derler ve ba'ızı diyārda bu nev' dikenli söğüt vardır. Yaprāđı zeytin yaprağı [9] gibidir. Ve beyāz hoş koğulu çiçeği olur. Söđüt ađacınıñ aşıl kütüğu kışşadır. [10] Ancak üç dört zirāđ kadar olur. Başından uzun inçe fidan sürer. Nādir [11] olur ki sāyir büyük ađaç gibi dal budağlar ola çiçeği bir uzunca tüylü kozadır. [12] Açıldığdan soñra beyāz ve penbeye beñzer nesne zuhūr edip rüzgār anı alır [13] getirir. **Tabi' atı:** Söđüt yaprağı ve çiçeği bārid ve yābistir, tecfif ve kabz kuvvetleri [14] vardır. Velākin kabuđunuñ yubüseti ziyādedir. **Menāfi' Dāhilisi:** Söđüt

yaprağını [15] döğüp bir miqdâr biber ile içmek yukarıki inçe bağırsağlar ağrısı olan [16] kimseye nâfi' dir. Sögüt yaprağını şouk şu ile içmek 'avratın hāmile olmasın [17] men' eder. Sögüt tohumunu siñirli yaprağı şuyuyla içmek kan tükürmesin def' eder. Kabuğunu [18] saħk edip ğubārını içmek kezalik kan tükürenlere nâfi' dir. Sögüt yaprağını kaynadıp [19] içmek şehveti kat' eder. **Menâfi'-i Hâricesi:** Sögüt kabuğunu yakıp külünü sirke ile [20] sigil üzerine veyâhüd ta'uk gözü üzerine vursalar anları izâle eder. Sögüt [21] yaprağının 'uşâresiñ veyâhüd kabuğunuñ 'uşâresin gül yağıyla enâr kabuğunda [22] ıssıdıp kulağa ıktâr etseler ağrısın def' eder. Sögüt yaprağını ve kabuğunu [23] şuda kaynadıp buğusuna niķrîs maħallerini tutsalar ağrısın teskîn eder. [24] Mezbûr şu ile başların ğasl etseler huşûneti giderir. Sögüt ağacınıñ çiçegi [25] açıldığı vakitde kabuğunuñ ruṭûbetini cem' edip yüze sürüp göze ıktâr etseler

(53b)

[1] yüzlerin rûşen ve gözlerin şâfi eder. Bir kimseniñ harâreti çok olsa oturduğu [2] veyâhüd yatdığı yerde t(d)olayında tâze söğüt yaprakların döşeye serinlik getirir. [3] Ayağ banyası için isti'mâl olunan eczaya söğüt yaprağını daħi karışdırırlar. [4] Hummâlarda harâreti def' için. Ve daħi söğüt fidandan dili kazamak için yay gibi [5] bir âlet yaparlar diliñ kararmanın ve huşûnetin yubûsetin def' için. Nitekim ba'zı berberler bu [6] 'illet için ançak dil kazmasın hazır edip bu za'am ile sâyirlerin terğib ederler. [7] Küccük dili kazımağ ile ve ğargara ile boğaz ve dil pāk olup muħâfaza olunur. Velâkin [8] 'illet-i mezkûreniñ mu'âlcisine kâfi olmaz. Elbette cevfi daħi tenķiye etmek gerek zîrâ 'illet-i [9] mezkûre bir eshâ 'illet degildir. Pelki hummâ-yı hârre-i batınadan hâşıla olup dil o [10] harâretden kararır ve kurur ve haşîn olur. Nitekim fırın içinde yanan âteşden fırın ağızı [11] siyâh olur. **Bâb: Der-beyân-ı Meşe Ağacı:** bu ağaç herkese ma'lûm [12] olmağla tafşili terk olunmuşdur. İki dürlü semeresi vardır. Biri bellût ve biri mâzîdir. [13] Mâzî yaprağı üstünde ve bellût yapraklarıñ arasındadır. **Tabî' atı:** Meşe kabuğu ve yaprağı [14] ve bellûtu ve mâzısı tecfif ve cezb ve kabz eder. Huşûşen iç kabuğu ya'nî ağacıyla kalın [15] kabuğunuñ

arasında olan kapuk ve kazalik bellūtuñ içi ile serd olan kapuğuñ [16] mā-beyninde olan inçe kapuk. Cümlesi ‘ilel-i sā’(y)ileye nāfi’dir. **Menāfi’-i Meşe Ağacı ve Kabuğu:** Orta [17] kapuğunu ve ağaca muttaşıl olan inçe zarı sirke ve şuda kaynadıp kızıl âteşli şişe [18] vursalar âteşin alır. Meşe kapuğunu süd ile kaynadıp içmek cemī’ zehirlere māni’dir. [19] Bir ‘avrat tebevül ederken zahmet çekip ağrısı olsa meşe ağacınıñ qoru üzerine bāde [20] döküp buhārını huniden fercine şalıvere. **Menāfi’-i Meşe Yaprığı:** Meşe yprağını şuda [21] kaynadıp içmek envā’ qarın sürmesin teskīn eder. Ve kezalik ‘avratın ifrātla ağan hayzını [22] ve bel şoukuğunu ve kan tükürmegi def’ eder. Ve daħi mi’de buhārını başdırmaq için bir meşe [23] yaprağın dil üzerine koyup andan hāşıl olan ruṭubeti yudalar hoş ola. Meşe yaprağını [24] harāretli qaparçıklar üzerine vaz’ etseler harāretin başdırır. Hayzı çok ağan ‘avratlar [25] meşe yaprağını şuda kaynadıp buğusu üstüne oturalar hayız ziyādesin kaṭ’ eder.

(54a)

[1] Tecrübe ile ma’lūm olmuşdur ki meşe yaprağı yaralara gāyet nāfi’dir, yaraları şıkar kezalik [2] yaprağını kaynadıp şuyuyla yaraları gāsl etseler nāfi’dir. Meşe yaprağını sirkede ve şuda [3] kaynadıp ağızda sıcaqlayın tutmak nevāzilden hāşıl olan diş ağrısın teskīn eder. [4] **Menāfi’-i Bellūt:** Bellūt nāfi’dir ṭ(d)amla ṭ(d)amla tebevül edenlere ve bögrek ve meşāne taşına ve ‘avratıñ [5] ifrātla ağan hayzını teskīn için ve bellūtu yemek baş ağrısın getirir ve qarını şişir ve [6] boğazda dilçik düşse bellūtu saħk edip bir miqdār meshūk olmuş biberi ve beyāz [7] it necāsetini qarışdırıp dilcege dürteler şişi gidip yerine gele. Bellūt kapuğunu [8] dögüp içmek kan tükürenlere nāfi’dir. Bellūt yemek ağulu çanavarlarıñ şoğduğuna iyidir. [9] Bellūtu saħk edip gubārından bir dirhemini siñirli yaprağı ‘uşāresiyle veyāhūd muqatṭar şuyuyla [10] içmek envā’ qarın sürmesin ve hayız ifrātını keser. Tāze bellūtu dögüp harāretli şiş [11] üzerine vursalar harāretin kaṭ’ eder. Bellūtuñ ṭ(d)urduğı taraflarıñ kuvvetleri bellūtuñ kuvveti [12] gibidir. Belki kuvvet-i qābızası ziyādedir. **Menāfi’-i Māzi:** Māzi gāyet qābız ve müceffefdir [13] ve geriye sürer.

Bunları ağacınıñ qurduqları vaqıtde cem' etmek gerek. Māzīyı saħk edip [14] ğubārını çürümüş yaraya ekseler çürümüş eti izāle ve yarayı tenķiye eder. Ğubārını diř [15] etine sürseler diř etine inen nevāzili men' edip ağız çürüğunu def' eder. Māzīnıñ [16] ortasını delikli diř üzerine vaż' etmek nāfi' dir. Māzīyı saħk edip ve yumurta ağıyla [17] qarışdırıp mi' de üzerine yaķı etseler qarın sürmesin teskīn eder. Ğubārını yağmur şuyuyla [18] içmek daħi ķabz getrür. Bir kimse çok ķuşsa māzīyı sirke ve yağmur şuyuyla ķaynadıp [19] ve içinde bezler ışladıp sıcaķlayın mi' de üzerine vura ķuşmağı mündefi' ola. [20] Bir 'avratıñ ħayzı ifrāt üzere aķsa māzīyı yağmur şuyuyla ķaynada ba' dehu siñirli yaprağı [21] 'uşāresin qarışdıra ve penpe fitil yapıp ve o şuya bandırıp fercine idħāl [22] eyleye, ħayz ziyādesin ķat' eder. Bir kimseniñ burun ķanı çok aķsa māzīyı saħk [23] edip siñirli yaprağı 'uşāresiyle veyāħūd çanta otu 'uşāresiyle qarışdır ba' dehu [24] içinde bezler ışladıp burnuna şoķa ve bu ' illet için daħi māzī ğubārından ve yumurta [25] aķından merhem yapıp alınına şaķaķlara vura burun ķanını teskīn eder. Māzī ğubārını

(54b)

[1] yaraya ekseler ķanını teskīn eder ve yara'ı(yı) şıkar. Bir kimse saçını şaķalını siyāha [2] poyamaķ murād etse ķalın deliksiz māzī'ı(yı) saħk edip zeyt yağında ķaynada ba' dehu zeyt yağını süzüp māzīyı güneşde ķuruda andan şoñra bu tozu yağmur şuyuyla [4] ķaynadıp o şu ile saçın şaķalın ğasl ede, siyāh olur. Şābit mürekkeb şan' atı [5] budur. Küccük ve çetīn ve ağır māzī yirmi beř dirhem alıp iriçe saħk ede, zāc-ı ķıbrıs [6] on beř dirhemi, zamğ-ı 'Arabī on dirhem, tuz nişf dirhem cümlesin bir şırlı çölmek [7] içine ķoyup üzerine üçyüz altmış dirhem sıcaķ sirke döke. Ba' dehu ağızın ķapayıp [8] on beř gün ķadar güneşe ķoya veyāħūd eyyām-ı şitāda çölmegi şoba üzerine [9] ķoya ve her gün bir iki def' çalķaya a' la mürekkeb olur. Büyük māzīlarıñ bir ħāşşası [10] vardır. Sene-i ķābileniñ aħvālinden ħaber vermek için ya' nī me' külāt-ı mübāħ mı olur [11] kızlık mı olur, ķırān mı olur ceng ü cidāl mı olur. Tarīķī budur ki māh-ı kāmūn-i şānī [12] veyāħūd şubatda bir çürümemiş şağ ve deliksiz büyük māzī alıp ortadan ķırasın [13] üç şey'in birini

içinde bulursın yâ bir sineg ya bir kırt ya bir örümcegi, eger [14] sineg bulunursa ceng ve cidâle delâletdir. Kurt қаһта delâletdir. Örümcek řâun [15] kırânına delâletdir vallahu a'lem. **Menâfi'-i Meşe Yaprаđı Suyu Mukattarı:** Bu şu mâh-ı mayısın [16] evâyilinde genç meşe ağacınıñ tâze yaprağında taķtîr olunur. Bu şudan her gün şabâh [17] ile seksen dirhem kadar içseler cigerden neş'et eden ishâle nâfi'dir. řabîleriñ [18] ishâli için bu şudan a'lâ devâ yoğdur. Kezâlik şan tükürmegi def' için bu şu [19] daği meşâne taşın kırıp sürer. Bu şuyu bezler ile şarâretli a'zâ üzerine [20] bağlasalar şarâretin keser. Ve daği bacağlarda olan eski cerâhatleri bu şu ile ğasl [21] etseler anları hoş edip oñuldurur vallahu a'lem. **Bâb: Der-beyân-ı** [22] **Pırnar Ağacı:** bu ağaç İtalya memleketinde ve sâyir sıçağ diyârda bulunur. Ve meşe [23] ağacınıñ envâ'ından 'add olunur. Bir yüksek ağacdır. şabuğu siyâha mâ'(y)il kırmızıdır. Ağacı [24] perk ve çetin ve kırmızıya mâ'(y)il siyâhdır. Yaprаđı defne yaprağına beñzer ve eşrâfi bir miğdâr [25] kertiklidir. Ve dâ'ima yeşil ř(d)urur. ř(d)âğlarda ve balıanlarda ve sâyir yerlerde olur. Meşe ağacınıñ

(55a)

[1] bellûşundan küccük bellûşu olur. Bunun daği mâzî yerine ufacıķ degirmi ve kırmızı düğmesi [2] vardır. **Tabî'atı ve Menâfi' i:** Bunuñ şabuğu ve yaprağı ve bellûşu meşeniñ şabuğu ve yaprağı [3] ve bellûşunuñ şabî'atı üzeredir. şuvvetleri daği böyledir. Velâkin bunlar o birlerinden bir miğdâr [4] ez'afdır. Kırmızı düğmelerin döğüp sirke ile tâze yara üzerine vaz' olunduğda [5] yarayı şıkar ve tîz oñuldurur. şanlı gözlere ıķtâr etseler ğâyetle nâfi'dir vallahu a'lem. [6] **Bâb: Der-beyân-ı Mantar Ağacı:** bir uzun ve şalın ağacdır. Yaprаđı dâ'im [7] yeşil ř(d)urur. şabuğu çalıdır ve yumuşaķ ve ğâyet hafif dir. Balıķçılar bunu ağlarıñın yuķarı [8] şarafına řadd ederler taki şurşun ağların řuyuñ dipine batdırmaya. Ve daği şişelere [9] bu şapukdan tıkaç yaparlar. Bu ağacıñ şapuğunu şoydukları vaķitte ağacı şurumaz pelki [10] yeñiden ğayrı şapuk biter. Bir mantar ağacını ğürdümege řapuđunuñ şalınlığı bir zîrâ' kadar [11] var idi. Ve bunuñ için ta'accüb olunmaya. Zîrâ Pelinos heķim yazar ki ba'zı mantar ağacınıñ [12] şalınlığı beş zîrâ' kadar olur. Ve bu

ağacının daği küccük ve kıru bellūtları olur. [13] Ve mantar ağacı iki dürlüdür. Birinin yaprağı daği uzun ve sivridir ve dişbudak [14] ağacının yaprağına müşābihdir. İtalyada Piza şehriniñ semtlerinde bulunur. Ve birinin [15] yaprağı daği kışsa ve yaşşıdır. Etrāfi kertiklidir ve ba'zı maħallinde diken gibi kertigi vardır. [16] Bu ağaç şehr-i rūmiyyetü'l-kebir ya'ni kızıl elmaniñ etrafında bulunur. **Menāfi'-i Mantar Ağacı** [17] **Ƙapuđu:** Mantar ağacının Ƙabuđunu döğüp sıçak şı ile içmek gerek aşğıdan ve gerek yukarıdan [18] Ƙanıñ seyalānını Ƙat' eder. Ƙapuđunu yakıp külünü sıçak sirkencübün veyā at(d)a soğanı sirkesiyle [19] içmek Ƙan tükürmeği def için ğāyet nāfi' dir. **Bāb: Der-beyān-ı** [20] **Dıbk veyā Dıbük ya'ni Burg:** ba'zı diyārda ökse derler, bir ma'lūm nebātdır. Kendinin [21] bir esseh mekānı yoğdur hemen ğayrı ağaçlarda misāfirdir. Ekşeriyyā meşe ağacında olur. [22] Ve amrud ve elmā ağaçlarında ve uħlamur ağacında daği olur. Meşe ağacında olanın [23] yaprağı eyyām-ı şitāda düşer. Sā'(y)ir ağaçlarında bulunanın yaprağı dā'im sābit olur. Güz faşına [24] Ƙarīb beyāz dānecıklar hāşıl olur noħud büyüklüğünde. İçi bir beyāz dutƘal ile memelüdür. [25] Ve siyāh çekirdeği vardır. Bunuñ yemişini Ƙuşlar ekl ederler. Ba' dehu o Ƙuşlar نرسلنديغى

(55b)

[1] ceflerinden çıkıp ağaçlara yapışan toħumdan yine burg olur. Nitekim Pelinos hekim eder [2] burg toħumu Ƙuşlar Ƙurşığında yutmadığca bir vechle bitmez ve andan bir nesne hāşıl olmaz. [3] Ve daği burg yemişinden Ƙuş tutmak için bir dutƘal yapılır bu vechle burg yemişi hām [4] iken cem' olunur ve tecfif ve saħk olundığdan sonra on iki gün Ƙadar çürümeğe [5] şıya bırağılır. Ba' dehu yine dibegde döğüdür andan sonra Ƙapuđu çekirdeği ve sāyir [6] müzahrefātı gidinçe şıda ğasl olunur bāķi Ƙalan tutƘaldır İyisi meşe [7] ağacında olan burg yemişinden olur. **Tabi' atı:** Burg tutƘalı ıssıdır ve yumuşadır ve kendi [8] cezb eder. Keskinliği ziyādedir merāretinden. **Menāfi'-i Dāħilisi:** Etibbānıñ ba'zıları meşe [9] ağacında bulunan burg yemişini yere t(d)oğunmadın alıp tutƘalını istiħrāc ederler ve anı [10] şedef otuyla Ƙaynadıp şar' marāzana mübtelā olana kırđ gün mütevāliyen şıyunu [11] içirirler.

Velâkin müddet-i mezkûrede Frenk mu‘âlcisinde gibi marîz perhîz olup dirilmek [12] gerek. ‘İllet-i mezbûre için bir mücerreb ve gâyet kuvvetli devâdır. Eski zamânda Romaniyân [13] ve Yunaniyân işbu burga o mertebe i‘tibar ederler. Dike bulunduğu ağaç için bile mübârekdir [14] diye derler idi. Ve daği burg yemişinden tesbîh dizerler ve ba‘zılar gümüşe kapladıp şabîleriñ [15] boyunlarına tākārlar ve ba‘zılar yüzük taşı yerine koyup giyerler. Ve bu cümle ‘illet-i mezbûreden [16] muhâfaza için. **Menâfi‘-i Hâricesi:** Burg tūtqalı, çām saķızı, şem‘-i‘asel cümle berâber alıp [17] ve karışdırıp yakı etseler yazmayı ve her dürlü şişi yumuşadır ve pişirir ve izâle eder. [18] Günlük ile karışdırıp eski cerâhatler üzerine koysalar anları oñuldurur. Şonmamüş [19] kireç ile dögüp merhem gibi t(d)alaķ üzerine yapışdırmaq için t(d)alağı küccük eder. Mu‘âlece-i [20] mezkûreye hamr mayâsın karışdırıp tırnaķlar üzerine koysalar tırnaķları düz kılar. [21] Dıbûķ ile هزارورق otunuñ ‘uşâresinden merhem yapıp şabîleriñ kasıķ yarıķlarına [22] vurmaķ anı pitişdirir, tecrübe olunmuşdur ki burg yemişini şuda kaynadıp içinde ‘avrat [23] vursa raķim aķrısın teskîn eder. Dıbûģa Boşnaķça “imela” derler. **Bâb:** [24] ***Der-beyân-ı Akça Ağacı:*** bir ağaç gerek t(d)ağda ve gerek çalılıkda ve yollar kenarında olur. [25] Yaprığı uzun ve yeşildir fi‘l-cümle enâr yaprağına müşâbihdir. Kıbuģu şarıya mâ‘(y)il küli

(56a)

[1] rengindedir. Evvel bahârda beyâz çiçeği olur. Ba‘dehu kırmızı ve dört köşeli yemişi [2] olup içinde dört çekirdeği vardır. Ağacı şarıya mâ‘(y)il beyâzdir. Çok nesneye şarf [3] olunur. **Menâfi‘:** Yemişini gül şuyuyla kaynadıp şuyuyla saçları ışlatsalar saçları [4] şarıya boyar. Kehleyi ve sirkeyi helâk eder. Ve eger yemişin dögüp zâhirinde şişlere [5] vursalar anları yumuşadıp t(d)ağıdır. Ve daği bir nev‘ akça ağaç vardır ki anın yaprağı [6] daği büyük ve اغرضدر ve etrâfi kertikdir. Ve her kertikine ortadan birer hatt ya‘nî siñir gitmişdir. [7] Bunuñ kırmızı yemişi yoķdur. Hemen uzun ve eñsiz ve şarıya ma‘(y)il yeşil kimi küccük ve kimi [8] daği büyük birbirine mütezâhim yapraķlarından müctemi‘ püsküle gibi bir nesne vardır ki içinde

[9] anıñ tohumu olur. Bunuñ apuu evvelkiniñ abuuna muşabihdir. Velakin aacı andan etindir [10] ve ii cevherlidir. Bu aacın bir nesne mu aleceye girmez velakin aacından ok Şey [11] olur. Huşuşen dilber tufenk undaqları olur. Bu aaca Bořnaça “maqlen” derler. [12] **Bb: Der-beyn-ı Germişek Aacı;** bir kuccuk aacdır. Fidanları ancak iki [13] u arşın adar uzun olup bir parmak adar alındır. apuu beyza m(y)il drin [14] rengindedir ve lemsi mlyimidir. Yaprı yaşıdır ve beyza m(y)il ve tyludur ve etrafı ince kertiklidir. [15] iegi beyzdir mrverin gibi yemişi kuccuktur evvel yeşil ba dehu ırmızı encmında siyah olur. [16] Bu aa itlerde ve alılıkta شوارلقده olur. **Tabi atı:** Bu aa brid ve ybisdir. [17] abz ve cezb eder. Blda zkr olunan summ aacı gibi velakin andan ezafdır. **Menfi-i** [18] **Dhilesi:** Yemişini siyah olmadın cem edip ve urudup vaqt-i hcetde sahq edip [19] iirseler env arın srmesin keser. **Menfi-i Hricesi:** Germişek yaprını zeytin yaprı [20] ile sirkede aynadıp anıqla Şık Şık mazmaza etseler oynayan dişler iin [21] iyidir. Ve dişlere inen nzile‘i(yi) men eder. Ve eger o sirke ile arara etse dşmüş [22] dilige iyidir. Ve başdan boaza inen nzileyi men eder. Yaprını gl Şuyunda aynadıp [23] başa vursalar Şacı siyah eder ve dklmesin men eder. Germeřige Bořnaça “evdka” [24] derler. **Bb: Der-beyn-ı Turfa yan Tarfa Aacı;** bu aa ekşeriya [25] gller ve Şular kenrında olur. Yaprı selvi yaprına bezer. Velakin andan esiz ve ziyade

(56b)

[1] yeşildir, iegi tyludur. **Tabi atı:** Tenıye ve nfz etmektir. uvvet-i abıza birle abu 2] ve Şemeresi bız czibdir mzi gibi. **Menfi-i Dhilesi:** İlgin meyvesin iirmek [3] an tkrmegi ve arın srmesin ve ifr aan hyzi teskin iin nfi dir. Ve Őarılıa [4] daı iyidir. Ve Şol kimselere ki örümcek veyhud yılan Őomuř ola nfi dir. apuuunu [5] ierler daı byledir. İlgin yaprını sirkencbn veyhud bde ile aynadıp imek [6] t(d)ala Şişini giderir. Bir kimseniñ t(d)ala  illetinden zhirini n-pk ve hşin ve uyuzlu [7] olsa ilgin aacını İzmir siyahıyla aynadıp ie, hlaş ola. Zira Sarapyo nm [8] hekim eder. Ben iki avrat  illet-i

mezbüreden ancak şu'ı(yı) içirmekle 'ilâc ettim. Ve daği tarfa [9] ağacından maşrabalar yaparlar içinden şurb olunduğda t(d)alağ 'illetleriniñ çoğundan ve kezâ [10] karasevdâdan emîn ve hâlâş olalar. Nitekim bunu Diyoskorides hekim tahkik te'yîd eder. [11] **Menâfi'-i Hâricesi:** İlğın meyvesin dögüp her ne dürlü şiş üzerine vursalar [12] anı indirir ve giderir. Diş ağrısı olan kimse ilğın ağacın kaynadıp suyuyla [13] mazmaza ede ağrısı def' ola. Bir 'avratıñ hayzı çok aksa ilğın kaynadıp [14] belinedek şu içinde otura hayz-ı ziyâdesi münkaatı' ola veyâhüd ilğın [15] yakıp ve külünü bir kesecik içine koyup fercine idhâl ede. İlğın külünden kül şu'ı(yı) [16] ile başların ğasl etsele kehle'i(yi) ve sirkeyi helâk eder. İlğın külü ağar cerâhatleri [17] kurudur, üzerine vaz' olunduğda. İlğın fidancıkların ufağ kesip ve sirke ile kaynadıp [18] t(d)alağ üzerine vaz' etseler t(d)alağ şişini t(d)ağdır. Anı taşğir eder vallahu a'lem. [19] **Bâb: Der-beyân-ı علقاه**; buña ba'zılar küccük ardıç derler. T(D)ağda [20] ve kuru yerde ve taşlığda olur. Bir dilber ve müferreğ velâkin küccük ağacdır. Çok inçe [21] ve serd dalları vardır. Yaprığı küccük ve yağlıdır. İlğın yaprağına beñzer. İllâ ki andan aşğardır. [22] Çiçegi beyâza mâ'(y)il güvez rengindedir. Ba'zı diyârda beyâz olur. Gerek faşlı rabi'de ve gerek [23] harifde bahârın açar. Bahârından kovan arısı ğâyet hażz edip andan bal alırlar ve bu bala [24] 'asel-i علقاه derler. علقاه Boşnağça "çernuşne" derler ve daği bir علقاه vardır ki ancak [25] İtalya memleketinde bulunur. Dalları ve yaprakları evvelkeden büyük ve uzundur. Bu iki ağacdan

(57a)

[1] pek iyi süpürge olmağla ba'zılar aña daği süpürge ağacı derler. **Tabi'atı: علقاه** [2] hârr ve yâbisdir menfezlerden hayfiyeten sürmek kuvveti vardır. **Menâfi'-i Dâhilesi:** Yaprığını [3] ve bahârını tenâvül etmek yılan şokana iyidir. Çiçeginden şu tağtîr edip içmek [4] bağırsak burusun def' eder. **Menâfi'-i Hâricesi:** Yaprığını dögüp 'uşâresin kızıl göze [5] iktâr etseler kızılığın def' eder. Çiçegini tâze fidanlarıyla dögüp yılan şoğduğı [6] yere vursalar zehrini def' edip yarasını pitişdirir. Şişler üzerine vursalar [7] anı t(d)ağdır. Ba'zılar tâze çiçegini şuda kaynadıp niğrîs bulunduğı a'zâyı bu [8]

şuyiñ buğusuna tutarlar, a' zā ağrısına bā' iş olan eski ve keşif balgam terkîk [9] ve neşr olunup niķrîs ağrısı mündefi' ola vallahu a' lem. **Bāb: Der-beyān-ı** [10] **Kayın Ağacı:** bir yüksek ve dal budaqları çok ağacdır. Қаpuғu düz ve ķılı [11] rengindedir. Yaprаđı yaşı inçerek düz ve yalabıktır. Ve ekşeriyyā ortasında beyāza [12] mā'(y)il bir küccük sivri düğmesi vardır. Kestaneden küccük bir haşin ve tüylü [13] ve dikenli zarf içinde üç köşeli bellūtu vardır. Қаbuғu inçe ve düz ve kestāne [14] қаpuғuñ rengindedir. İçiniñ mezākı tatlı ve bir miķdār ķabızdır. Ağacı қavīdir her dürlü [15] kereste için şarf olunur. Kesildiđi birle tāze iken şuya bırağılırsa hiç çürümez [16] belki günden güne dađi çetīn olur. **Tabi' atı:** Қayın ağacınıñ yaprağı bāriddir. Amma bellūtu [17] bir miķdār hārrdır. **Menāfi'-i Hāricesi:** Қayın ağacınıñ tāze yaprağını ağızda çiyñemek [18] ađziñ ve t(d)udağın hārr olan şişlerine nāfi' dir. Kezalik cerāhatlerine yaprağını dögüp [19] a' zāya sürmek za' if ve uyuşur a' zāya kuvvet verir. Қayın ağacınıñ ve eski meşe [20] ağacınıñ boş yerlerinde bulunan şu gerek insān ve gerek hayvāniñ zāhir bedenlerinde olan [21] envā' uyuzu ve huşūneti def için bir mü'essir ' ilācdır o yerleri şu-yı mezbūr ile ğasl [22] edeler. Қayın bellūtunu yaқıp ve külünü ta' uқ yağıyla қarışdırıp iki bögrek arasında [23] bel üzerine vursalar böbrek таşı için ğāyet nāfi' dir. **Bāb: Der-beyān-ı** [24] **Süpürge Ağacı:** bu bir ağacdır ki ba' zı diyārda hiç bulunmaz ve ismi dađi ma' lüm degildir. [25] Ve ba' zı diyārda çok bulunur. Ve ba' zı diyārda buña aқ ağaç derler, қаpuғu beyāz olduğu için.

(57b)

[1] Ve ba' zı diyārlarda buña қayın ağacı derler ve eşahh olan dađi budur. Ve bundan aқdem zıkr [2] olunan ağaca қayın ağacı dedikleri bir sentiñ ğalaṭ-ı meşhūresider. Fi'l-aşl aña [3] gülgen derler, қара gülgen nāsiñ muṭlaқ gülgen dedikleri ağacdır. Vel-hāsıl süpürge ağacı [4] bir büyük ağacdır. Tāze iken қаbuғu kestāne rengindedir. Қоçadıқça beyāz olur. Yaprаđı қара [5] қavaқ yaprağına beñzer. İllā ki zāhri ziyāde haşin ve yeşildir ve eṭrafı kertiklidir. Fındıқ ağacınıñ [6] қozaları gibi қozası vardır, tohumu aniñ içindedir. Güz faşlında bunlar düşerler. Ağacı beyāzdır [7] ve қavī ve t(d)ayangın olduğundan inçesinden fiçi çenberi ve irisinden eger ve қaltaқ ve عره [8]

başlıkların ve emsâlin yaparlar. Bu ağacdan hâşıl olan kömür cümleden a' lâdır. Zîrâ çok zaman [9] yanar ve buğusu başa vurmaz ve bu ecilden ma' denciler ekşeriyâ bu ağacın kömürünü isti' mâl [10] ederler. Bu ağaç pek sıcak memleketlerde azdır. Şoğ semtlerde ziyâde bulunur. Françada [11] bu ağacın kapuğundan kaştrân yakarlar zîrâ kapuğu yağlıdır. Ve daği geçede gezmek için andan [12] meş' ale düzerler. Evâ'(y)ilde kâğıt icâd olmazdan evvel bu ağacın kabuğunu kâğıt yerine isti' mâl [13] edip anıñ üzerine yazarlar idi. Zîrâ bunuñ kabuqları çokdur. Biribiri altında [14] yufka yufka kâğıt gibi ince ve düz olup biribirinden ayrılır. **Tabî' atı:** Yaprığı kara kavağ [15] yaprağının tabî' atı üzeredir. Kapuğu yumuşadır ve neşr eder. **Menâfi' -i Dâhilesi:** Bu ağaç sâyir [16] ağaçlardan evvel faşl-ı rabî' in ibtidâsından yerden cezb eylediği ruṭubetle memlû [17] olur. Şöyle kim bıçak ile kapuğun şakḳ etseler o sâ' at içinden bir şâfi ve tatlı [18] şu aḳar. Evvel bahârda çok kimesne purğu ile bu ağaçları delip ve içine ḳamış [19] ḳoyup altına destiler vaz' ederler. Bir geçede destiler t(d)olup o şuyu alıp hıfz [20] ederler. Ba' zılar bu şuyu taḳtîr edip isti' mâl ederler ve ba' zılar anı hemen böyleçe içlerler. [21] Bu şudan birkaç gün her şabâh otuz dirhem kadar içseler bögrek ve meşâne taşın sürer [22] ve şarılığ daği izâle eder. **Menâfi' -i Hâricesi:** Şu-yı mezbûr cild-i insânda olan leke [23] ve beñleri izâle edip cildi pâk ve rûşen eder. Ve bu şu ile maḳmaza etseler ağız [24] çuruğunu giderir. Bu ağacın yaprağını döğüp ve şıḳıp 'uşâresin pe'nîr mâyasına [25] ḳarışdırsalar hâşıl olan pe'nîri küflenmekden ve ḳurtlanmaḳtan hıfz eder. Kıızıl gözler

(58a)

[1] için bir nâfi' ' ilâc budur. Süpürge ağacından bir tâze fidan alıp yaḳasın, ba' dehu bir legen [2] içine ḳoyup birağasın yanarken içinden bir yağlı ruṭubet çıkar o ruṭubeti alıp [3] gözüñ köşelerine süresin. Tâze fidanı yoğısa o ağacdan yeñi süpürgeden [4] çubuḳlar çıkarıp yaḳasın yine murâd hâşıl olur. Zîrâ bu ağaç ve kazalik dalları ve ince [5] çubuḳları bi'l-külliyye ḳurumaz sâ'(y)ir ağaçlar gibi ne ḳadar zaman t(d)urursa t(d)ursun ḳattâ ba' zı [6] kimesne bu ağacdan eski ḳullanılmış süpürge dallarını yere dikip mu' âlece ile bitdirdiği [7] ve tâzelendiği vardır. Ruṭubet-i

mezkûre daħi soğulcanı helâk için nâfi‘dir, içine [8] bezler ısladıp göbek üzerine vaz‘ edeler. Kayın veyâ süpürge ağacına Boşnaqça “berez” [9] derler. **Bâb: Der-beyân-ı Penc Ağacı:** bunun daħi esmâsı çokdur. Ba‘zı [10] diyârda şecer-i İbrahim derler, ba‘zı diyârda ħaml-ı Kudüs derler ve bazı semtlerde şecer-i ‘affife [11] derler. Bu ağacın iki dürlüsü vardır. Biri büyük ve biri küccüktür. Büyüğü yüksek ağaç gibi [12] olur dallarınının toruğlarında başak gibi beyâza mâ‘(y)il güvez renginde çiçeği vardır. Küçüğü [13] çalı kadar olur. Bunun bahârı güvez rengindedir. İkisinin daħi yaprakları söğüt yaprağına [14] beñzer, beyâza mâ‘(y)il yeşil ve yumuşak ve her bâr beşi bir şapda olur, beş parmak otunda gibi [15] ve bundan ötürü aña penc ağacı demişlerdir. Bahârı yerinde şarıya mâ‘(y)il degirmi ve biber tânesi kadar [16] ħabbeleri olur, çok olur. Dalları çupuğları gevşektir ve kolay bükülür andan bağ yapıp [17] şey bağlamaya pek yarar. Bu ağacın bütün kapuğu beyâzrakdır. Bu iki nev‘ ağaç ekşeriyâ şuların [18] kenârlarında olur. Ve gâh perk ve ħaşin yerlerde ve çitler içinde bulunur. **Tabi‘ati:** penc ağacı [19] ħârr ve yâbisdir üçüncü derecede. Mezâkı keskindir ve kâbızdır. **Menâfi‘-i Dâhilesi:** Tohumunu [20] saħk edip sirke ile veyâĥüd pâde ile içmek ağulu ħayvân şokduğuna ve ışırdığına [21] iyidir. Ve istiskâyı ṭ(d)âğıdır. Tohumunu sirkencübîn ile içseler ṭ(d)alağ ‘illetine nâfi‘dir. [22] ‘Avratın südü az olsa tohumundan bir dirhemini yiyeler veyâĥüd saħk edip içeler, [23] südleri ziyâde olur. Ħayızların daħi ağıdır. Tohumunu döğüp nîlûfer şuyuyla vayâĥüd [24] semüzotu şuyuyla bir dirhem kadar içmek bel şouklüğünü def‘ eder. Bu tohumu çok tenâvül [25] etmek başa za‘af verip uyuğu getirir. Bu tohumu ezip aṭ(d)a şoğanı şuyuyla içmek

(58b)

[1] ħarın yelini ṭ(d)âğıdır. Tohm-ı mezbûr daħi şehveti ħat‘ eder, gerek yemekle ve gerek içmekle [2] ve kezalik bu ağacın yaprağı ve çiçeği daħi şehveti kesr eder. Ħatta yaprağını döşeyüp üzerinde [3] yatmağla şehvet münkaṭı‘a olur. **Menâfi‘-i Ħâricesi:** Tohm-ı mezbûru yakıp aşağıdan [4] dütsü verseler hayzı getirir. Tohumunu ezip gül şuyuyla alnına bağlasalar baş ağrısının [5] def‘ eder. Yaprakını veyâĥüd tohumunu

şuda kaynadıp şuyuna oturmak rahim ağrısın [6] ve harâretli şişini giderir. Tohumunu saħk edip sirke ve gül şuyuyla baş üzerine vaz‘ [7] etseler sübâtı def eder. Yaprağını yatağ yerine döşemek veyâhüd yakıp dütsü [8] etmek haşerâtı ve zehirli hayvânâtı kaçırır. Ve yaprağını döğüp bu mişilli hayvânâtın [9] şokduğu veyâ ısırdığı yere vurmak ğâyetle nâfi‘ dir. Bir kimseniñ zekere ve hâyaları [10] şişmiş olsa yapraklarını döğüp tere yağıyla maħall-i mezkûr üzerine vura nâfi‘ dir. Dübrün [11] etrâfında çatlağlar olsa tohumunu şuda kaynadıp üzerine vuralar. Çıkkık a‘zâ için [12] yaprağını ve tohumunu berâber şuda kaynadıp müte‘âkıben o a‘zâ üzerine koyalar. Diyaskorides [13] hekimden nakl olunur ki bir kimse yola gittiği vakitte yayan giderken penc ağacından bir çubuk [14] elinde götürse yürümekden oturağları arasında vurulup yara olmağdan emîn olur. [15] **Bâb: Der-beyân-ı Şecere-i Kıstus:** bir küccük ağacdır. Velâkin dal budağları [16] çokdur. Ve iki dürlüdür, biri erkek ve biri dişi. Erkekiniñ etrâfı kırmızı ortası [17] beyâza mâ‘(y)il yeşil serd ve haşîn ve kıvrıcık yaprağı vardır. Ve enâr çiçegine müşâbih [18] kırmızı çiçegi vardır. Dişisiniñ bahârı beyâzdir, yaprağı uzuncadır. Ve sâlebe ya‘nî [19] ciger tâzeleyin otunuñ yaprağına beñzer. Bu iki ağaç taşlıkda ve kuru yerlerde olur. [20] **Tabî‘ atı:** Kıst ikinci dercede yâbisdır, burüdeti harâretinden çokdur. Kuvvet-i kâbızası [21] vardır. **Menâfi‘ -i Dâhilesi:** Kıst çiçegini sirke veyâhüd kuzuğulağı şuyuyla veyâ [22] ekşi pâde ile kaynadıp şabâh ile içmek kan ile gelen ishâli ve sâyir qarın sürmesine [23] ve mi‘ de za‘afına nâfi‘ dir. **Menâfi‘ -i Hâricesi:** Kıst çiçegini döğüp alçağ cerâhatlere [24] vursalar anları oñuldurur. Kıst çiçegini zeyt yağıyla ve şem‘ -i ‘asel ile qarışdırıp [25] ve merhem edip eski ‘illetler ve cerâhatlere vursalar nâfi‘ dir ve havâlanalarından hıfz eder.

(59a)

[1] Kıst yaprağları ve fidanları yâbisdır ve bir mertebe kâbız ve câzibdir ki bunları döğüp [2] taze yara üzerine vursalar zamân-ı kalilde anları bitişdirir. Ve daği bu ağacın [3] dibinde bir nesne biter ki Frenkler aña “hipukıştus” derler. Kemâle gelmemiş anara müşâbihdir. [4] Ve üç dürlüdür, şarı ve yeşil ve beyâzdir. Bundan bir

ruṭūbet ‘uṣr olunup ḳavī olunça [5] güneşe birağılır. Bu ruṭūbet ya‘nī ‘uṣāre-i ḳıṣṭ ağacınıñ çiçeginden ve yaprağından [6] ziyāde yābis ve ḳabızdır. ‘Uṣāre-i mezbūreyi içmek veyāḥūd aṣağıdan dübre idḥāl [7] etmek ḳan ile olan ishāle ve medīd ḳarın sürmesine ki mi‘de za‘afından ḥāşıldır. [8] Ve daḥi ḳan tükürmesine ve ifrāt üzere aḳan ḥayıza nāfi‘dir. Ve daḥi ‘uṣāre-i [9] mezbūreyi içmek veyāḥūd ḥāricde sürmek a‘zā-yı bāṭınaya ḳuvvet verir. Ḥuṣūṣen [10] ruṭūbet-i za‘ideden za‘īf olup mu‘āleceten ḳabızaya muḥtāc olan mi‘de ve cigere [11] ziyāde nāfi‘dir vallahu a‘lem. **Bāb: Der-beyān-ı Lāden;** bu ağaç [12] daḥi ḳıṣṭ ağacınıñ bir nev‘idir. Ve diṣisine müṣābihdir. İllā ki bunuñ yaprağı aṭvel [13] ve siyāha mā‘(y)ildir. Evvel bahārda yaprağına bir yağlı ruṭūbet yapışır ki bundan rāyihāsı [14] ḥūb lāden ḥāşıl olur. Ahālisi ruṭūbet-i mezkūre‘i(yi) cem‘ edip pezden geçirip [15] ḳoyulandıkça ṭūmār gibi yoğurup ḥıfz ve bey‘ ederler. A‘lāsı yumuşak ve yeşile mā‘(y)il [16] siyāh ve yağlı ve rāyihāsı ḥūb olup ḳumlu olmayandır. Zift gibi siyāh olan merdūd [17] ve maṭrūddur. **Tabī‘atı:** Lāden derece-yi şāniyeye varıncayadek ḥārrdır. Bir miḳdār ḳabızdır. [18] ṭ(d)amarları küşād eder ve yumuşatmak ve pişirmek ḳuvveti vardır. **Menāfi‘-i Dāhilesi:** Öksürük [19] için terkīb olunan devālara lādeni ḳatmak nāfi‘dir. Lādeni sirkencübīn veyāḥūd eski [20] pāde ile içmek ḳarın sürmesin keser ve bevli idrār eder. Lādenden ḥablar düzüp [21] üç denk veyā veyā bir dirhem ḳadar aḥşam ṭa‘āmından ṣoñra yutmak mi‘deye ḳuvvet verir. [22] Ve hażmı ḳavī eder. **Menāfi‘-i Ḥāricesi:** Ḳayşūm ya‘nī ḳoyun otunu zeyt yağıyla ḳaynadıp [23] ba‘dehu o yağ içinde lādeni ezip baş üzerine vaz‘ etmek saç dökülmesin men‘ [24] eder. Lādeni sirke veyāḥūd pāde ile ḳaynadıp yara eṣeri ve nişānı üzerine vaz‘ [25] etseler eṣerin giderip yeri düz eder. Ḳulaḳ ağrısı için lādeni bal şuyunda āteş

(59b)

[1] üzerinde eridip ḳulaḳa ıḳṭār edeler. ‘Avratlar lādeni aṣağıdan dütsü etseler [2] ḥayızların çekip idrār eder, ve eger lādenden şaf düzüp fercine idḥāl etseler [3] rahmiñ ḳatı şişleri yumuşadır. Lādeni eski ‘illetler ve cerāḥatler üzerine vaz‘ etseler [4] anları oñuldurur. Bir kimse zaḥmet ile tebevül etse lādeni eridip göpek içine

sıçaklayın [5] süre hoş ola. Bir kimseniñ zükkāmı olsa lādeni yaqıp dütünüñü ħuniden buruna [6] şalıvere zükkāmı def' ola. Diş ağrısı olan kimesne lādeni ağızda tuta ağrısı [7] gide ve fāsıd diş etini hoş ede. Bir 'avratıñ raħmi aşığa inip çıķmağa zorlansa lādeni [8] yaqıp dütünüñü fercine şalıvere raħmi yerine alka gide. Ve daħı lādeni hoş rāyiħalı [9] baħūrāt terkıblerinde isti' māl olunur, ħuşušen hava-yı keşife vebā'ıyyeyi def' için. Ve bu [10] ħuşuş için daħı bu vech üzerine şemāme yaparlar. Lāden, ' anber, misk, aranfil, şandal [11] her birinden berāber alıp ve saħķ olunacağı ğubār etdikden soñra bir ħabbe düzüp ħarır içinde [12] ħıfz edeler ve aħyānen şemm edeler vepā 'ufūnetinden maħfūz ola bi-iznillah. Lāden ağacınıñ [13] çiçeği ve yaprađınıñ kuvveti kıst ağacınıñ yaprağı ve bahārınıñ kuvveti gibider. Lāden ağacı [14] Cezire-i Girid ve Kıbrıs'da ve ' Arabistān'da bulunur. ***Bāb: Der-beyān-ı Ābnūs*** [15] ***Ağacı:*** bu ağaç ancak Hind'de bulunduğundan ötürü şeklinden addinden ve yaprağı [16] ve bahārından meyvesi ve abuđundan hiçbir bir devr vaşf etmek mümkün olmadı. aldı ki [17] ağacdır ve ağaç olmasında daħı bir vechle şüphe yokdur ve o diyārdan bu tarafa gelen [18] ābnūs ağacı ğāyet siyāhdır. Ve diķkat ile nazar olunduğda taşa ziyāde müşābihdir. [19] Zırā cümle ağaçlardan perk ve çetindir ve sāyir ağaç gibi şu üzerinde almaz hemen [20] o dem dibine gider. Ne adar uru olursada eñ işlah ābnūs Ĥabeş'den gelir. [21] Siyāhdır ve ħuťuťu yokdur ve zağlanmış boynuz gibi düzdür. Diş ile oparılıp [22] çiyñendiđi vaķitte serddir. Ve mezāķı keskindir. Ve ıdırır ve ağzı abz ve cezıb eder. [23] Ve or üzerine vaz' olunduğda bir laťif rāyiħa verir dütünsüz. Naķķaş mermeri üstünde [24] ezildiği vaķitte şarıya boyar. Zıkr olunan evşāf aşıl ve işlah olan ābnūsda [25] mevcūd olmak gerek ammā Hind'den bütün ābnūs gerçi o daħı siyāhdır. Velākin beyāza mā'(y)il

(60a)

[1] şarı ħuťuťu ve noķtaları çokdur. Bu taķdırde bu semtlerde isti' māl olunan [2] ābnūsñ ekşerisi 'amelıdir ya' nı meşe ağacı ve ğayrı çok zamān şuda veya gölde ve [3] bataķta ve emşālinde yatmađla siyāh olup taş gibi pek ve çetin olur. Ve nās buña [4] ābnūs derler ve anıñ yerine ederler. Velākin evşāf-ı mezkūre ve ħavvāşş-ı ātiye

bunda [5] yokdur. **Tabî' at ve Menâfi' -i Âbnūs:** Âbnūsün göze zulmet getiren nesneyi neşr ve t̄(d)agıtmaq kuvveti [6] vardır. Ve eski nevâzili ve göz kabarcıklarını def etmek için nâfi' dir. Bal şuyuyla [7] veyâhūd aq bāde ile mermer üzerinde gāyet ince ezilip göz mu'alecesine halq olunsa. [8] Ve daḥi ābnūs ağacını bir yeñi çölmek içine koyup ve ağzın perkedip fırında kömür [9] oluncayadek yaqarlar ba' dehu ezip ve bir kaç def a tāze pāk şu ile çalkadıqdan soñra [10] qurudup hıfz ederler. Vaqt-i hācetde cerāḥatli qabuqlanmış ḥaşin ve ḥarāretli göze tūtiyā [11] gibi isti' māl ederler. Hindiler ābnūsdan maşraba yaparlar şol ümīd ile ki mücerred doqunmaqla [12] cin ve cāz ve şerrinden emīn ve ḥalāş olalar. Bu ağacdan şandıklar ve çekme دیواد [13] ve emşāli yapılır. **Bāb: Der-beyān-ı Frenk Ağacı:** ba' zı ḥükemā bu [14] Frenk ağacını bālāda zıkr olunan ābnūs ağacınıñ nev' inden 'add edip Frenk [15] zaḥmeti için gāyet nâfi' bulup tecrübe etdiklerinden başka daḥi niçe dürlü emrāz [16] ve 'ilele meşhūr ve memdūḥ devā olmaqla ağac-ı mezbūruñ şekli ve evşāf ve ḥavvāşı bu maḥalde [17] beyān olunması münāsib görünmüştür. İmdi bu ağac arz-ı cedīdede ya' nī yeñi dünyāda [18] olur, dişbudaq ağacı qadar yüksek ve insān qadar qalındır. Yaprāğı siñirli yaprağı [19] gibidir. İllā ki andan aqşar ve aqvādır. Çiçegi şarıdır, meyvesi cevz-i Rumī qadar büyük [20] ve dütünü rengindedir. Bunlar tenāvül olunduqda 'amele taḥrīk ederler. Eski ağacınıñ qabuğu [21] siyāha mā'(y)ildir, tāze ağacınıñ qabuğu beyāza mā'(y)ildir. El-ān bu ağacını üç nev' i bu [22] semtlere gelir. Evvel ki nev' i qalın ve tāzedir sāyirlerinden. Şaqq olunduğu vaqıtde iç tarafı, [23] özü cānībinde siyāhdır. Bunuñ t̄(d)olayı beyāza mā'(y)ildir ve kestāne renginde ḥuṭūṭu [24] vardır ki ağacını üzerine biribiriyle qarışıp mücevher gibi görünür. İkinci nev' evelki qadar [25] qalın ve tāze degildir. Bunuñ ortası daḥi siyādır. Velākin azdır, beyāza mā'(y)il olan çoqdur.

(60b)

[1] Üçüncü nev' i cümleden küccükdür. Ve özü ve eṭrāfi beyāza mā'(y)il ve biribirine qarışmış [2] ḥuṭūṭu çoqdur. Velākin evvelkilerden keskin ve rāyihāşı laṭiftir. Qaldı ki üç nev' iñ [3] evşāfi beyninde olan iḥtilāf sebebiyle bunlarıñ daḥi kuvvet ve ḥāşşaları

muhtelif ve her [4] biri başka başka ağaç olduğu kıyās olunmaya. Zīrā kimi siyāh ve kimi beyāzrak olduğu [5] ağacın yaşından iktizā eder. Meşelā içi siyāh olan kıoca ağacdān ve içi beyāzrak [6] olan genç ve tāze ağacdandır. Nitekim diyārımızda kıoz ağacına ve tūt ağacında va bunlarıñ [7] emşālinde müşāhede ederiz. Velākin kıocalık ve gençlikda kıuvvet ve za‘af tefāvūt etdiğina [8] binā‘en biz dađi deriz ki şol Frenk ağacı ki her tarafda beyāza mā‘(y)ildir cümlesinden ziyāde [9] maķbūl ve aķvādır. Zīrā ziyāde keskin ve rāyihası atıyebdir. Ve tabħ olunduğda ziyāde [10] kıavī ve yağlı ve keskin ve acı maṭbūħ ħāşıl olur. Pes bundan ħiss olunur ki tāze olduğundan [11] ziyāde ruṭūbeti ve kıuvveti vardır o birlerinden. Bundan şöıra iyisi ortasında az siyāh [12] olandır. Ve ammā ortasında siyāhı çok olan cümleden ez‘afdır. Ve dađi ma‘lūm [13] ola ki cümleden ışlah ve aķvā olup tāze ve ortası ve etrāfı beyāza mā‘(y)il olan [14] dađi yakın zamānda kesilmiş ola. Zīrā genç olan kıaṭ‘ olunduğdan şöıra çok zamān [15] yatdığı vaķitde keşret ruṭūbeti sebebiyle dađi evvel çürür, kıoca ağacdān. Bundan ma‘lūm [16] olur ki henüz kıaṭ‘ olunan kıoca ağaç çokdan kesilmiş genç ağacdān ulu ve aķvādır. [17] İmdi aşlah i‘tibār olunacak Frenk ağacı gerekdir ki genç ağacdān henüz kıaṭ‘ olup [18] ortası ve etrāfı beyāza mā‘(y)il veyāħūd siyāhı pek az ola. Gevrek ve yarıklı ve kıurtlu [19] olmayıp perg ve çetin ve t(d)olu ve ağır ve ħoş rāyiħalı ola ve mezāķı keskin ve bir miķdār [20] acı ola. Velākin bu zamānda Frenk ağacından başka dađi kıapuğu bu semtlere gelmekle bālāda [21] vaşf etdiğimiz ışlah ağacdān olan kıabuķ iħtiyār oluna. Bu ağacı İspanya ahālisi [22] Yeni Dünyadan bu semtlere getirirler ve ammā Portekizliler Cezāyir-i Hind‘den Kıalkut ve طيروبل [23] veyā da cezāyirelerinden getirirler. **Tabī‘at ve Menāfi‘**: Frenk ağacı ħārr ve yābisdir ve dađi yağ [24] çokdur. Nitekim yandıķda ħiss olunur. Bu taķdirde Frenk ağacından ıssıtmak ve tecfif [25] ve terķik ve tesyil ve tenķiye etmek kıuvveti vardır. Ve ħāyetle deri sürer, ruṭūbet-i ‘arızayı

(61a)

[1] men‘ eder. Ve kezalik ruṭūbet-i fāsıdeyi def‘ eder. ħuşuşen Frenk zaħmetine ħāyetle [2] nāfi‘dir. Ve bunuñ şıħħat ve tecrübesi ağac-ı mezbūr bulunduğ yeriñ

ahâlisinden ‘ayânen [3] müşâhede olunmuşdur. Zîrâ ‘illet-i mezbûre o yerin ahâlisine ‘âmmeten müstevli olmuşdur. [4] Ve bu ağaç vasıtasıyla yine andan hılaş olurlar. Ağac-ı mezbûru hürde hürde kesip [5] veyahûd dörpü ile dörpüleyip şuda kaynadırlar. Ba‘dehu o şuyu günde iki [6] def‘a ya‘nî şabâh ile aḥşam ta‘âmından evvel içler ve her bâr ‘aḳabinde derler ve havaya [7] çıkmazlar. Bu minvâl üzere dört, beş, altı ve yedi hafta kadar müdâvemet ederler. Marazın [8] ve merizin iktizâyı hâllerine göre ve kâh ba‘zı günlerde ta‘âmdan imsâk ederler. Bu ağacın [9] şuyı maḥbûhu Frenk zaḥmetine nâfi‘ olduğundan başka daḥi medîd a‘zâ ağrısına [10] ve niḳrîs zaḥmetine ve eski baş ağrısına, ciger ‘illetlerine ve balğamdan hâşıl olan t̄(d)alaḳ zaḥmetine [11] nâfi‘dir vallahu a‘lem. **Bâb: Der-beyân-ı Verd ya‘nî Gül:** çalı envâ‘ındandır [12] ve şekli herkese ma‘lûm olduğundan beyâna hâcet yokdur. Gülün envâ‘ı katı çokdur. [13] Velâkin tedâvide isti‘mâl olunan üçdür. Biri kırmızı ve biri penpe ve biri beyâzdır. [14] A‘lâları ḳavî kırmızı olandır. Ba‘dehu açık kırmızı olan ya‘nî saḳız gülüdür, ednâları [15] beyâz olandır. İllâ şol beyâz gül ki faş-ı ḥarîfte ve belki şitânın nışfinadek açılıp [16] râyiḫaları ḡâyet laṭif ola. Bunlara Şam gülü ve misket gülü derler, Frenkistânda çok [17] bulunur. Bundan cümleden a‘lâ ve yekrekdir. Laṭif râyiḫalarından başka lînetleri ziyâde olup [18] ‘amele daḥi tîz taḥrîk etdiklerinden ötürü. Zîrâ ta‘âmdan evvel üçünü veyâ dördünü ekl [19] etseler ḳarnı yumuşadıp ‘amel etdirirler. **Tabî‘atları:** Güllerde ‘anâşırın iḥtilâfı ve envâ‘ [20] iḥtilâfı sebebiyle tabî‘atları daḥi muḥtelifedir. Zîrâ ḥâk ile âbdan bârid olup ḳuvvet-i [21] ḳâbîza ve câzibeleri olur. Bâdden laṭif râyiḫa ve tatlı mezâḳı kesb ederler. Nardan bir [22] miḳdâr merâret ve kırmızı rengi taḥşil ederler. Zîrâ kırmızı güllerin ziyâde ḥarâreti vardır. [23] Beyâzlarından tâze güllerde ziyâde merâret mevcûdedir. Ḳuvvet-i ḳâbîzâdan bu ecilden ziyâde [24] sürerler ve ḳuru gül ziyâde ḳâbîzdır. Güllerin isti‘mâli ḡâyet iyidir ve çok nesneye [25] şarf olunurlar. Zîrâ anlardan gül ‘uşâresi ve gül şarâbı ve gülbeşeker ve gül ‘aseli ve gül şuyu

(61b)

[1] ve gül sirkesi ve gül yağı olur. Ve bunlardan ğayrı daħi gül urusu ve tazesı ve sarı [2] gül tohumu ve dgmeleri ve sngeri isti‘ ml olunur. Ve daħi ma‘ lm ola ki gl isti‘ mlinde [3] yapraklarının diblerinde olan beyzı ki aa tırna derler oparıp veyhd mkrz ile [4] kesip bıraalar. Zır bir nesneye yaramaz. **Menfi‘-i Gl ‘Usresi:** Gl dgp ııp ‘usresini [5] hıfz edeler. ‘Attrlar bu ‘usreyi ok nesneye arf edeler. E iyisi av kırmızı [6] glden ‘ur olunan ‘usredir. ad-ber[k]²⁶ ve saız glnden olanın o adar uvveti yokdur. [7] Eger bir yava lnet verici erbet yapmak murd ederse on dirhem gl ‘usresin [8] alıp bir mkdr pe‘nir uyun ve azacık drin arıdırıp ie. **Menfi‘-i Gl arbı:** [9] Gl mevsiminde bir nfi‘ gl arbı yapılır ki yava lnet verir. Ve hmile [10] ‘avratlara ve kcck abilerle lnet itiz etdikde vermek olur, an‘ atı budur. [11] Tze saız glnden alıp apından tohumundan ayıtlayıp yapraklarının tırnaların [12] ya‘n beyz diblerin kesesin. Bu yaprakdan drt ve oyasın bir yei ve ii ırlı lme [13] iine koyup zerine on be vaıyye aynar u dkesin ve lmein azın [14] muhkem apayıp bir gn bir gee byle bıraa. Ba‘ dehu uyun bir ine bezden szp gl [15] pek ımaya andan ora evvel ki adar tze gl yapraını alıp lmee oyasın [16] ve szilen uyu aynadıp dgesin ve lmein azın apayıp  gn [17]  gee bıraasın. Ba‘ dehu tekrr bu minvl zere iki  def‘a bu ‘ameli edesin. [18] Hılı on gnden ora uyun szp  drt gn t(d)ura ki maysı dibe ine. [19] Ba‘ dehu shletle f uyunu stnden alıp ve her vaıyyesine nıf vaıyye skker [20] atıp berber aynadasın arb ararına gelineydek. Ba‘ dehu indirip bir pk [21] ab iinde vat-i hacetde hıfz edesin. Bundan kır dirhemini lisan-ı sevr uyuyla [22] yhd uzuulaı uyuyla vereler. Bu gl arbı beden-i insnn nie ‘illetlerine nfi‘ dir. [23] Zır kad edip srer. Ve demi afrdan tafiye edip afry aaıdan srer. [24] arlıa nfi‘ dir. Mi‘de ve ciger sddelerin aar. albe uvvet verir ve

²⁶ Metinde kelime iml edilirken “k” harfi unutulmutur.

hafakânına [25] nâfi' dir. Zîrâ kalbe şiklet veren ruḡubet-i fâside'i(yi) sürer. Ve daḡi safrâvî ve üç

(62a)

[1] günde bir tutan sıtmaya nâfi' dir. Ve bâlâda zıkr olunan gül 'uşâresi daḡi kuvvetdedir. [2] Yirmi dirhemini içirdıkları vaḡitde ammâ gül şarâbı kadar 'amale tahrîk etmez. Velâkin a'zâ-yı bâḡınayı [3] kuvvet verir. **Menâfi'-i Gülbeşeker:** Ve daḡi yapraḡını sükker ile terbiyye ederler, şan'atı budur. Gül [4] yapraḡını ya'nî kırmızısından alıp beyâz diplerini kesesin bundan kırk dirhemini ve beyâz [5] sükkerden yüz altmış dirhemini mermer havanda aḡaç destesiyle berâber muḡkem dögesin. Ba' dehu [6] çıkarıp bakır tavaya koyasın ve beş dirhem kadar gül şuyundan katıp yavaş ḡor üzerinde [7] devr idince ıssıdasın. Ve t(d)urmayıp bir aḡaç veyâ ḡaşıḡ ile ḡarışdırasın ba' dehu [8] indirip ve bir şişeye koyup aḡzın muḡkem kapayasın. Ve güneşde bir ḡaç gün bıraḡasın. [9] Bu gülbeşeker hummâ-yı ḡârrada tebrîd için ḡâyet nâfi' dir. Kalbe ve başa ve camî' a'zâ-yı bâḡınaya [10] kuvvet verir. **Menâfi'-i Gül 'Aseli:** Şan'atı budur 'aseli ḡaynadıp köpüğünü alasın gereḡi gibi şâfi [11] olduḡda bir bezden ḡeçiresin. Ba' dehu henüz açılmamış gül yapraḡını alıp yukarısın ḡaḡ' [12] edesin ki ḡomuruku ki ḡâricde ḡala andan soḡra kesdiḡim gül yapraḡını zıkr olunan 'asele [13] koyup bir miḡdâr ḡaynadasın tâ 'asel gülden rengin alıncayadek. 'Asel-i mezbûr kuvvet verir. [14] Aḡlâḡ-ı sevdâviyye ve balḡamiyyeyi sürer. Râziyâne toḡumu maḡbûḡuyla içireler bir miḡdâr tuz [15] ḡalt etseler ziyâde tenḡiye eder. **Menâfi'-i Gül Şuyu:** Ve gül yapraḡından bir ḡaç vech üzere [16] gül şuyın taḡḡir edeler. Velâkin vech-i enseb ḡummâm-ı âb iledir. Zîrâ evvel vaḡitde ḡar'ada yanmaz [17] ve dütüne daḡi ḡoḡmaz. Gül şuyu za'af veyâ payılmaḡ 'arîz olduḡda şemm etmek ve sürünmek nâfi' dir. [18] Gül şuyu cerâḡatli göze ve şişlerine sürmek ve bez ile yaḡı etmek iyidir. Cerâḡatin ve ḡarâretin [19] izâle eder. Şoḡulcan için limon 'uşâresin alıp ve miḡdârınca gül şuyın katıp içireler [20] nâfi' dir. Gül şuyuyla maḡmaza ve ḡarḡara etseler dişleri pekişdirir ve boḡaza ve dilcige [21] iyi gelir. Gül şuyu 'avratlarıñ ifrâḡla aḡan ḡayızlarını teskîn için nâfi' dir. Gül şuyunu

[22] içeler veyâhüd bezler ile maḥall-i maḥūde vuralar. Ve kezalik ḳan ile olan ishāle ve sāyir ḳarın [23] sürmesini ḳatḥ için nāfiḥ dir. **Menāfiḥ -i Gül Sirkesi:** Gül sirkeyi insāna ḥāriz olan zaḥ fī [24] ve bayılmağı defḥ için iyidir yā ṣemm etmekle veyā sürünmekle ve daḥi ḥarāretli ḥazāya nāfiḥ dir. [25] Anlara sürseler ḥarāretin keser. İki ḳat bezi gül sirkesinde ıṣladıp miḥ de üzerine vazḥ

(62b)

[1] etseler miḥ deye ḥoş gelir ve ḥarāret-i ḥazimesin alır. **Menāfiḥ -i Gül Yağı:** Baḥzılar gül [2] yaprağını zeyt yağında ḳaynadıp gül yağıdır diye istiḥ māl ederler. Baḥzılar gül yaprağını [3] zeyt yağına ḳoyup on beş gün ḳadar güneşde bırağırlar. Velākin gül yaprağınıñ aḥ lāsın [4] kesip ve zeyt yağında bir miḳdār ḳaynadıḳdan ṣoñra bir ṣiṣeye ḳoyup yine elli gün [5] ḳadar güneşde terk etdikde ıṣlah gül yağı olur. Bu gül yağını ciger üzerine sürseler [6] ḥarāretin giderir. Bez ile ṣaḳaḳlar üzerine ḳoysalar ḥarāretten baş ağrısına iyidir [7] ve tebrīd eder. Gül yağını kızıl yele ve ḥarāretli ṣiṣe ibtidā-i zuhūrunda sürmek nāfiḥ dir. [8] **Menāfiḥ -i Gül Kurusu:** Gül ḳurusın şuda veyā ḳuzuḳulağı şuyunda veyā pādede ḳaynadıp [9] günde bir ḳaç defḥ a içmek ḳarın sürmesin teskīn eder. Gül ḳurusın sirkencübīn veyâhūd [10] siñirli yaprağı şuyuyla veyā pāde ile ḳaynadıp ve içine bezler ıṣladıp baş, göz, [11] maḳḥ ad, ṣafrā ve raḥim üzerine vursalar bunlarıñ ağrıların teskīn eder, maḳmaza [12] etseler, diş etine ve dişlere iyidir. Ḳulağa ıḳṫār etseler ağrısın defḥ eder. [13] Küccük ṣabīleriñ ḳasıḳları eṫrāfi ve butları arasında bevlden kızıl ve yara olsa [14] gül ḳurusın saḥḳ edip ḡubārını o maḥallere ekeler ḥoş ola. **Menāfiḥ -i Tāze Gül Yaprığı:** [15] Tāze gül yaprağını dögüp yaḳı etmek ḥarāretli ṣiṣleri giderir ve āteş yanığın maḥv eder. [16] Ve yavuz āteşli ṣiṣleri ve kızıl yeli itḫā eder. **Menāfiḥ -i Şarı Toḫumu:** Gülün ortasında bulunan [17] şarı toḫumu ḳurudup ve saḥḳ edip dāḥ(y)im yaṣadır diş eti üzerine ekseler ruṫubetin [18] keser ve nāzileyi menḥ eder. **Menāfiḥ -i Gül Dügmeleri:** Yaḥ nī ḳırmızı yemişi bunları şuda ḳaynadıp [19] içmek ḳarın sürmesin defḥ eder ve ḳan tükürmegi keser. Bu ḳırmızı dügmelerden bir şu taḳṫir [20] ederler. Şu-yı mezbūr envāḥ ishāle ve göz remedine nāfiḥ dir. Yemiş-i mezbūru yumuṣatdıḳı [21] vaḳitde

dögüp ve şıkıp ‘uşâresin kûrudurlar. Bunuñ ğubârı bel şoukluğuna ve ‘avratuñ [22] ‘illetin سليلينه ğâyet nâfi‘dir ve mücerrebdir. Yemiş-i mezkûru dañi yumuşatmadın kûrudup ve hıfz [23] edip vakt-i hâcetde sirkencübîn veyâ bâde ile kâynadıp ‘ilel-i mezkûre için içireler. [24] **Menâfi‘-i Gül Süngeri:** Yaban gülünden bulunan tüylü top ki ba‘zılar aña dañi gül mantarı derler. [25] Meşâne taşı için ğâyet nâfi‘dir, dögüp sirkenc]bîn ile içireler. Velâkin bu süngerin içinde

(63a)

[1] bulunan kurt bu huşûşda aqvâdır demişler. **Bâb: Der-beyân-ı** [2] **Secer-i Huzaż:** bu bir dikenli ağacdır. Yaprağı çimşir ağacınıñ yaprağına müşâbihdir. Pelki [3] bütün ağaç çimşir ağacına beñzer ve bu ecilden ba‘zılar aña çimşir dikenini derler. Yemişi biber [4] şeklinde siyâhdır ve mezâkı acıdır. Bundan bir ruṭubet ‘uṣr olunup güneşde tecfif [5] olunur. Buña Frenkler “liçiyum” derler. Çok devâlara isti‘mâl olunur. **Menâfi‘-i ‘Uşâre-i Huzaż:** [6] Bu ‘uşâre acıdır ve iki ṭabî‘at mütezâddesi vardır. Zîrâ bir miḳdârı ‘anaşırı nardan hârdır. [7] Ve bir miḳdârı ‘unşur-ı hâkdan bâriddir. Evvelkiye göre terkîk ve neşr eder. İkinçiyeye göre [8] cezb ve kabz eder. ‘Uşâre-i huzażıñ ya‘nî huzaż zamğıñ a‘lâsı ve aşlahı ikâd olunduğda yanar ve itfâ [9] olunduğda kırmızı köpük verir. Zâhiri siyâhdır ve ammâ içi [10] kırmızıya mâ‘(y)ildir. Râyihası nâ-ḥoş degildir. Mezâkı acıdır ve kabızdır. **Menâfi‘-i Dâhilisi:** [11] Huzaż zamğını içmek veyâhûd añınla ihtikân etmek kârın ağrısın def‘ ve kân ile [12] gelen ishâli kaṭ‘ eder. Bir kimse kân tükürse huzaż zamğını siñirli yaprağı [13] şuyuyla ve gül şuyuyla veyâ semüzotu şuyuyla içe nâfi‘dir. Nâzileden hâşıl olan öksürük [14] için huzaż zamğını gülbeşeker ile kârışdırıp ma‘cûn gibi yudalar. Huzaż zamğından ḥablar [15] düzüp bir dirhemini bal şerbetiyle içmek kuduz ṭaladığına nâfi‘dir. **Menâfi‘-i Hâricesi:** [16] Huzaż zamğını râziyâne şuyunda ḥall edip göze ıktâr etmek göz zulmetini izâle eder. [17] Yüze sürseler huşûnetini giderir. Huzaż zamğını gül şuyuyla kârışdırıp kulağına ıktâr [18] etseler cerâḥatin def‘ eder. Zamğ-ı mezbûru şu tere otu şuyuyla ḥall edip mażmaza [19] ve ğarğara etseler çürümüş diş etine ve boğaz cerâḥatine iyidir. Tâze aḳar şu ile [20] dañi ḥall olunsa

nāfi' dir. T̄(D)udağın ve dübrüñ puruşuğu ve çatlağı için zamğ-ı mezbūru [21] üzerine vaz' edeler zā'(y)il olalar. Zamğ-ı mezbūru kül şuyunda hall edip o kül şuyuyla [22] cerāhatler ğasl olunsa şarı olur. Zamğ-ı mezbūr merhem gibi fāsīd cerāhatler üzerine vaz' olunsa [23] nāfi' dir. 'Avratlar bu zamğdan şaf yapıp ferclerine idhāl etseler ziyāde akan hayızların [24] kať' eder. **Bāb: Der-beyān-ı Çimşir Ağacı:** bu ağaç şouk ve açık yerden [25] hazz eder. Yapracağını hiç dökmez dā'imā yeşil t̄(d)urur. Küccük ve beyzavīyü's-şeklidir. Çiçeği yeşildir.

(63b)

[1] tohumu kırmızıya mā'(y)il müdevverdir. Cümle canavar bundan nefret eder. Ağacı şarı ve bir mertebe perk [2] ve çetündür ki demir gibi āteşe karşı koyup ne 'alevi ne külü olur. Hiç çürümz [3] ve sā'(y)ir ağaç gibi şu üzerinde yüzmez. Bunun ağacından kaşık ve dudak ve ma'cūn ve yağ [4] kuťuları ve başma kalıbları olur. **Tabī'atı:** Bārid ve yābīdīr, kabz ve tecfīf kuvveti vardır. [5] **Menāfi'-i Dāhilesi:** Çimşir ağacınıñ destere ununu yāhūd kendisini şuda kaynadıp [6] içmek qarın sürmesin keser. Ba'zı hükemā yazmışlardır ki çimşir ağacını Frenk ağacı devāsı [7] yerine Frenk ağacında zıkr olunan üslūp üzere isti' māl etmekle Frenk ağacında olan [8] menāfi' hāşıla olur. Ve ben daħi bu ağacı isti' māl edip mücerreb bulanlardan istimā' eyledim ki [9] frenk ağacından hāşıla olan menāfi' çimşir ağacından daħi hāşıl olur. **Menāfi'-i Hāricesi:** [10] çimşir yaprağını kül şuyunda kaynadıp o kül şuyuyla saç ğasl olunduğda şarıya [11] boyanır. Yaralı yılanlar çimşir kökünü bulup andan yedikları birle yaraları oñulur. [12] Herkes çimşir ağacınıñ altında yatmağdan veyāhūd uyumağdan ziyādesiyle şaķına. [13] Zīrā anıñ rāyihası dimāğa belki bütün tabī'at-ı insāna münāfi ve muhālīfidir vallahu a'lem. [14] **Bāb: Der-beyān-ı Ak Diken:** buña harriz derler. Bunun iki nev' [15] vardır. Evvelki nev' i çitler içinde olur. Dalları ve dikenleri kavīdir ve uzundur. [16] Yaprığı söğüt yaprağına fi'l-cümle müşābihdir. İllā ki andan eñsizdir. Yaprakları arasında [17] kırmızı yemişi vardır. İçinde bir beyāz ve çetīn çekir[de]k²⁷ olur. İkinci nev' i söğüt ağacına beñzer [18]

²⁷ Metinde "d" harfi unutulmuştur.

dallarıyla ve yaprağıyla şöyle kim farkları ancak dikeninde ve beyâz çiçeğinde ve nohud kadar [19] kırmızı yemişindedir ki bunlar söğüt ağacında yoktur. Ve bunlardan gayrı daği bir nev' [20] diken vardır ki aña kara çalı derler. Çitlerde ve kırlarda ve t(d)ağlarda bulunur. Siyâha [21] mâ'(y)il kırmızı ile kavî yeşil yaşşı yaprağı vardır. Dalları dört beş zirâ' kadar uzun [22] olup üzerinde uzun ve keskin dikenler çoktur. Çiçeği tüylü ve beyâza mâ'(y)il şarıdır. Şemeresi [23] beyâza mâ'(y)il yeşil ve yaşşı ve şişmiş ve oraki tekerlegi gibi degirmidir. **Tabî'atı:** Ak diken ve kara [24] çalı derece-i şâniyyede hârr ve derece-i evvelîniñ nihâyetinde yâbisidr. Neşr ve tefrîk kuvveti [25] vardır. **Menâfi'-i Hâricisi:** Ak diken ve kara çalınıñ yaprakları nâfi' dir, eţrâfa yayılan

(64a)

[1] 'ilel-i âkileye veyâ yavuz kızıl ateşe, yaprakların döğüp üzerine vuralar. Mezğür dikenleriñ dalların [2] kapılar ve pencereler üstünde aşâ koysalar o oţ(d)alar cinden ve câzûlardan emîn ola [3] vallhu a'lem. **Bâb: Der-beyân-ı Alacüher Ağacı:** bu daği çalı envâ'ındandır. [4] Bir küccük ağacdır. Yaprığı amrud yaprağı şeklindedir. Velâkin küccük ve eñsizdir. [5] Dalları t(d)oruğlarında birer dikeni vardır. Ağacıñ ortasında olan öz kırmızıdır, [6] kırmızı şandal ağacı gibi. Mürver ağacıñ yemişinden azacığ büyük yemişi vardır. [7] Evvelâ yeşil ba' dehu kemâle geldiğda siyâh olur. Velâkin şuyu ya'nî iç ruţûbeti yine yeşildir. [8] Boyacılar ve nakğâşlar yemişin isti' mâl ederler. Ve bu ecilden ba' zı diyârda buña [9] boyacı dikenini derler. **Menâfi':** Yemişiniñ 'uşâresin içmek balğamı ve ruţûbet-i keşife'î(yi) [10] aşğıdan sürer. Bu tağdırde niğrişe nâfi' dir. Yemiş-i mezbûrdan bir nâfi' şarâb [11] olur ki aşğıdan her dürlü ahlât-ı fâsideyi sürer, şan' atı budur. Yemişinden bir vâfir [12] cem' edip iriçe dögesin velâkin gereği gibi kemâle gelmiş olalar. Ba' dehu bir yeñi ve içi [13] şırlı çölmek koyup ve ağzın muhkem kapayıp sekiz gün kadar bir ılıçak yerde birağasın. [14] Ba' dehu çıkarıp 'uşr edesin, 'uşâresinden meşelâ iki vağıyye ve işlah beyâz sükkerden [15] veyâhüd kefi alınmış revâğ balından daği iki vağıyye alıp ve qarışdırıp nerm âteş [16] üzerinde şarâb kadar kavî olunçayadek kaynadasın

andan sonra indirip bezden geçiresin [17] ve ıslah dārçin ve zencebîl yedişer buçuk dirhem ve karanfil üç dirhem inçe ğubâr edip [18] karışdırasın. Ba' dehu bir pāk kaba koyup hıfz edesin. Şerbeti sekiz dirhemden [19] on dört dirheme degdir. Alacüher yaprağını veyâhüd ağacınıñ iç kapuğunu sirkede [20] veyâhüd bâdede kaynadıp anıñla mazmaza ve ğargara etseler ağız çürüğüne [21] nâfi' dir vallahu a' lem. **Bâb: Der-beyân-ı Ağrıfolyon:** ki aña dañi diken [22] kühî derler. Bir küccük ağaç yâhüd çalıdır. T(D)ağlarda bulunur. Yaprığı meşe yaprağı kadar [23] büyükdür ve kalın ve yalabık ve bütün eṭrâfi dikenlidir ve ğâyet dilber ve yeşil rengi vardır. [24] Ve defne ağacı gibi dâ'imâ yeşil t(d)urur. Kabağı dañi yeşildir. Faşl-ı harîfde kırmızı mercân [25] gibi müdevver yemişi olur. Bir beyâz ve kalın ve münşakḳ çekerdegi vardır. Bu ağacın kapuğundan

(64b)

[1] kuş tutmak için bir tutkal yaparlar dibûk yemişinden yaptıkları gibi. Ya' nî kapuğunu yaprağı [2] ile soyup yaş yere gömerler, on günden sonra çürüdükdâ çıkarıp dögerler. Ba' dehu şu [3] ile ğasl ederler. Bâkî kalan tutkal olmuş olur. **Tabî' atı:** Ağrıfolyon hârr ve raṭbdır. [4] **Menâfi' -i Dâhilesi:** Yaprığını döğüp ğubârını içirseler, bā-ḥuşuş meyân kökü maṭbūḥuyla [5] yan ağrısına ve sancısına ve öksürüğe ğâyet nâfi' dir. **Menâfi' -i Hâricesi:** Bir kimseniñ [6] 'uzvu çıkmış olsa veyâhüd katı şişi olsa bu çalınıñ kökünü şuda kaynadıp [7] sıcaḳlayın o maḥalle vura veyâhüd anıñ buğusuna tuta, hoş ola. Zîrâ yumuşadır. [8] Ve beden-i insânda olan katı şişleri t(d)ağıtır. Ba' zılar za'am ederler ki ağac-ı mezbûruñ [9] dalların ev kapısıñ üstünde aşâ koyduklarında o ev yeldirmeden emin ola vallahu a' lem. [10] **Bâb: Der-beyân-ı Sıçan Dikeni:** bir küccük ağaç ya' nî çalıdır. Kaddi bir zîrâ' [11] ve bir buçuk zîrâ' üzere olur ve dâ'imâ yeşil t(d)urur. Yaprığı burḳ yaprağı gibidir. Velâkin andan serd [12] ve ziyâde yeşil ve uçlarında dikenli vardır. Oḳ temresine müşâbihdir. Kökü yumru yumrudur [13] ve yüzünden eṭrâfa uzağa yayılır. Ve kökünden tâze başlı fidan sürer. Kuşḳonmaz [14] otu gibi vaḳtiyle dal ve yaprağı arasında mercân gibi kırmızı ve müdevver yemişi zuhûr eder. [15] Boynuz gibi perk

ve çetîn tohumu vardır. Bunun dallarını başdırma etleriniñ arasına aşa koyalar. [16] Her bir yaprağı diken olduğundan şıçanlar anlara yaklaşıp ziyân edemezler ve aşında şıçan [17] dikenini dedikleri bundan ötürü imiş. **Tabî' atı:** Şıçan dikenini hârr ve yâbisdir. El-ân [18] ancak kökü mu'âlecâta isti' mal olunur. Eskiler yaprağını ve yemişini ve tohumunu dahi isti' mâl [19] ederler idi. **Menâfi'-i Dâhilesi:** Kökünü sirkencübîn ile veyâhüd meyân kökü maṭbūhuyla veyâ [20] bâde ile kaynadıp içmek bögrek ve meşâne süddelerin küşâd eder. Meşâne taşını ve kumunu [21] ve balgamını sürer, bevl idrâr eder. Şarılığın tenkıye eder ve hayzı dahi ağıdır. Yaprığı ve yemişi [22] ve başlı fidanları dahi bu kuvvettedir. Mezbûr başlı fidanları ta'âmıda pişirip tenâvül ederler. [23] Kuşkonmaz otunun taze sürgünlerini tenâvül ettikleri gibi. Ba'zılar yaş bezlere şarıp [24] ve sıcağın kül içinde pişirip yaparlar. **Bâb: Der-beyân-ı Bögürtlen Dikeni:** [25] buña dahi ba'zı diyârda karamık ve kara çilek derler. İki nev' i vardır, biri büyük ve biri küccükdür.

(65a)

[1] Büyük bögürtlen çalı envâ' indandır. Yuğarıya kalkıp iki üç zirâ' kaddi olur. [2] Bu ekşeriyâ tarla ve bağlar etrafında olan eski hendeklerde ve çitlerde ve çalılıkta olur. [3] Küccük bögürtlen otlar envâ' indandır. Tarlarda yeryüzünde yayılıp kınnâb kadar inçe [4] ve dört beş zirâ' uzun aşması vardır. İkisiniñ dahi yaprağı ve çiçegi ve yemişi birdir. [5] İllâ ki büyüğünün dikenleri dahi büyükdür. Çiçegi evvelâ kırmızıya mâ'(y)ildir ba' dehu beyâz olur. [6] Yemişi tût yemişine müşâbihdir. Evvelâ yeşil ba' dehu kırmızı encâmında siyâh olur. Ve kavî [7] kırmızı ruṭûbeti vardır. **Tabî' atı:** Henüz taze sürmüş yaprağı hâkî ve âbî olmağla tebrîd [8] edip bir miqdâr kabz ve cezb eder. Yemişi hâlâ hâm iken gâyet tecfif eder ve tebrîd [9] ve kabz eder. Ammâ yemişi kemâle gekdikda bir harâret-i mutevassıta'ı(yı) kesb eder. Velâkin yine biraz [10] kabz ve cezb kuvveti kalır. **Menâfi'-i Dâhilesi:** Her kim ki ekl eylediği ta'âmı imsâk [11] idemeyip her bâr istifrag eder, bögürtlen yemişini yiyip taze yaprağını döğüp merhem [12] gibi müte'âkıben mi' de üzerine yağı ede nâfi' dir. Ve eger yemişi bulunmaz ise taze sürmüş [13] fidanların ve yaprakların şuda kaynadıp şuyın

içe. Kuru yaprağını ve yemişini t̄(d)oruğların [14] şuda veyāhūd bāde de kaynadıp içmek kan ile gelen ishāli cebren teskīn [15] eder. Ve kezalik sā'(y)ir ifrāt üzere karın sürmesin keser. Çiçeginiñ dađi hām yemişiniñ [16] ve yaprağınıñ ğubārı ve tāze sürmüş fidanların 'uşāresi kuvvet-i mezbūrededir. 'Uşāre-i [17] mezkūreyi ba'zılar güneşde kurudup 'illet-i mezbūre için hıfz ederler. Çiçegi ve yemişini [18] sirkencübīn veyāhūd bāde ile kaynadıp içirmek yılan ve 'akreb sā'(y)ir ağulu kırtlar [19] şokduğuna nāfi' dir. Kökünü meyān kökü maṭbūhuyla veyāhūd ma' donos şuyuyla veyā maṭbūhuyla [20] kaynadıp içmek veyāhūd kökünü saḥk edip ğubārını o şularınıñ biriyle içmek meşāne [21] ve bögrek taşını paralayıp sürer. Yemişinden taḳtīr olunan şudan şabāh aḥşam onar [22] dirhemini şabīlere içirmek meşāne taşından ve kumundan muḥāfaza için iyidir. **Menāfi'-i Hāricesi:** [23] Böğürtlen yaprağını veyā tāze sürmüş fidanların sirkede kaynadıp anıñla mażmaza etmek [24] ağız çürüğunu izāle edip dişleri pekişdirir. Ve o sirke ile ğargara etseler boğaz [25] cerāhatine nāfi' dir. Ve dađi dā'imā akar cerāhati ve başda ki koñađı ve yüzüñ ve 'avrat ğalīze

(65b)

[1] yerleriñ cerāhatli 'illetlerin ve huşūnetlerin anıñla ğasl etseler anları izāle eder. Ve dađi [2] kuvvet-i mezbūre yaprağı 'uşāresinde ve şu-yı muḳaṭtarında vardır. Huşūşen 'uşāresi 'asel gibi [3] kavī oluncayadek güneşde bırağıp o 'illetlere sürduğları vağitte yemişiniñ 'uşāresin [4] hummāda bedene sürseler huşūnetin giderip çildi pāk ve rūşen eder. Böğürtlen yaprağını [5] gül şuyunda kaynadıp şuyuyla saçları ğasl etmek siyāha boyar. Kuru yaprağını döğüp [6] ğubārını ḥayvānātda olan cerāhatlere ekmek nāfi' dir. Böğürtlene Boşnaqça "usteruğa" derler. [7] **Bāb: Der-beyān-ı Kırmızı Böğürtlen;** bu dađi çalı envā' indandır. Velākin zīkr olunan [8] böğürtlenden çok nazikdir ve hoş rāyiḥası vardır. Yaprağı dađi yaşıdır. Fidanlarında dađi [9] o kadar dikenini yoğdur. Belki ba'zı dikensiz bulunur. Çiçegi beyāzdır. Yemişi kırmızıdır ve siyāh [10] böğürtlen yemişi kadardır. Ba'zı biri beyāza mā'(y)ildir ğüya üzerine çig düşmüş gibi görünür. [11] Mezākı tatlı ve laṭifdir. Ortasında bir miḳdār boşluğu vardır ve çekirdegi yoğdur. Bu yemişe aylarıñ

[12] gāyet iştiyākı olmağla yemiş-i mezbūr mevsiminde hileler ile ayları tutarlar. **Tabī' atı:** Siyāh [13] böğürtlende zıkr olunan tabī' at ve kuvvet bu kırmızı böğürtlende daği mevcüddur. Velākin mezāķında [14] bir miķdār hālāvet bulunmağla kabz ve cezbe etmede o kadar kavī degildir. **Menāfi' -i Dāhilesi:** Kırmızı [15] böğürtlen yemişinden taķtīr olunan şu envā' 'ilel-i hārreye nāfi' olduğundan ğayrı daği [16] anda mevcūd olan laţif benefşe rāyihası sebebiyle marize hoş ve makbūldür. Bu şuyun [17] dā'(y)im bulunması gerekli olurdu. **Menāfi' -i Hāricesi:** Kırmızı böğürtlen yaprağını döğüp hārāretli [18] ciger ve mi' de üzerine yaķı etseler hārāretin alır ve yaprağınıñ ve yemişiniñ şu-yı muķaţtarları daği [19] böyledir. Ve bunun te'şiri 'acāyib ve mücerrebdir. Şu-yı mezbūrda iki kat bezi ışladıp 'illet-i [20] hārre üzerine vaz' olunduğda. Ve daği devā-yı mezkūreye zeyt yağını ve sirkencübīn veyāhūd [21] sāde sirke veya bāde'i(yi) katıp yılan şoķduđu maħalle vursalar zehrini def' eder. Kırmızı [22] böğürtlen çiçegini döğüp ve 'asel ile karışdırıp göze yaķı etseler gözün hārāretli şişine [23] nāfi' dir ve kızılığını giderir. Kırmızı böğürtlene Boşnaķça "malina" derler. **Bāb:** [24] **Der-beyān-ı Kitre Çalısı:** buña ba'zı diyārda keçi dikenini derler, bu daği çalı envā'ındadır. [25] Ve bundan kitre zamğı hāşıl olur ki çok nesneye şarf olunur. bu çalınıñ küccük ve katı

(66a)

[1] ve eţrāfa yayılmış dalları vardır. Ve üzerinde küccük ve inçe ve eñsiz ve her bār biri [2] birine mukābil ikişer yaprağı olur. Bu yapraqlarınıñ altında beyāz ve kavī dikenler maħfidir. [3] Kökü yeryüzünden yukarıya çıkar. Şaķķ olunduğda içinden bir ruţūbet çıkıp zamğ gibi [4] katı olur ki aña zamğ-ı kitre derler. A' lāsı şāfi ve beyāz ve gevrek ve düz ve tatlı olandır. [5] Bu çalı ekşeriyyā geride bulunur ğayrı cezirelerde ve sıçak yerlerde daği bulunur. **Tabī' atı:** [6] Kitre keskinliğı ta' dīl eder ve tenķiye ve tecfif eder zamğ-ı ' Arabī gibi. **Menāfi' -i Dāhilesi:** [7] Kitreyi 'asel ile karışdırıp ve dil altına koyup yavaş yavaş yutmaķ şadr [8] dīķine ve süddesine ve eski ve medīd öksürüğe, boğaz huşūnetine ve tutulmuş āvāza [9] ve nāzileye nāfi' dir. Kitreniñ bir dirhemini bir miķdār yanmış geyik boynuzuyla meyān kökü [10]

maṭbūhunda ḥall edip içmek bögrek ve meşâne ağrısına ve fesādına nāfi' dir. Kitreyi [11] kurudup ve saḥk edip ğubārını kuzukulağı şuyuyla veyāḥūd semizotu şuyuyla [12] içmek veyāḥūd anıñla ihtikān etmek kan ile gelen ishāli keser. **Menāfi'-i Hāricesi:** [13] Kitre zamğı göz mu'alecelerine daḥi isti' māl olunur. Süd içinde ḥall edip göze ıktār [14] etseler ağrısın teskīn edip ḥiddetli nāzileyi def' eder. **Bāb:** [15] **Der-beyan-ı Poteryun Çalısı:** Frenkçe “poteryun” bir büyük çalıdır. Bir inçe kapuğu vardır. [16] Çok ve uzun ve yumuşak ve inçe ve degirmi ve dikenli dalları olur ve kitre çalısına bir mertebe [17] müşābihdir ki birbirinden farkı güçdür. Meger ki dallarınıñ t(d)oruqlarında²⁸ bulunan yapığı mişālinde [18] beyāz yünle ki kitre çalısında yoğdur. Dallarında küccük ve tūlānī ve beyāza mā'(y)il yeşil ve birbirine [19] muḳābil ikişer yaprağı olur. Kitre çalısında gibi çiçegi beyāzdır. Tohumu küccük ve keskin ve rāyihası [20] daḥi keskindir. Kökü üç zirā' uzun olup siñirli ve perk ve ḳavīdir. Yere yakın kesildiğı [21] vaḳitde içinden bir zamğ akar. Bu çalı bayırlarda olan nem-nāk yerlerde olur. Frenkistānda [22] ve bu semtlerde bulunmaz. Velākin muḳaddimen āstāne-i 'aliyyede muḳīm Nemçe ilçesi olanda Boz beg [23] nām begzāde İslāmbol'dan tarafımıza birini irsāl eylemiş idi. **Tabi'atı:** Poteryun zamğı bārid [24] ve yābisdir. Ḳabz ve cezb ve tecfif ḳuvveti vardır. **Menāfi'-i Dāhilesi:** Poteryun zamğını içmek [25] öykünde ya'nī aḳ cigerinde cerāḥati olup verem marazına mübtelā olan kimseye nāfi' dir.

(66b)

[1] **Menāfi'-i Hāricesi:** Poteryun ḳökünü dögüp siñirler kesildiğı yara üzerine vurmaḳ yarayı [2] bitişdirip oñuldurur. Poteryun yaprağını dallarıyla şuda ḳaynadıp şuyunu bezler ile fāsīd [3] siñirler üzerine ḳoymaḳ daḥi nāfi' dir vallahu a'lem. **Bāb:** **Der-beyān-ı Biberiyye:** [4] ba'zılar buña ḳaragünlük derler. Ba'zı diyārda t(d)ağlarda ḡāyet çok bulunur ve ḳaddi iki [5] üç zirā' ḳadar olup yaz ve ḳış yeşil ve gerek dalları ve kökleri ağaçlı olduğundan [6] ötürü eşḳārdan 'add olunmuşdur. Bunuñ dal ve budaḳları çokdur. Ve beyāza mā'(y)il ḳapukları [7] vardır. Uzun ve eñsiz ve

²⁸ Meninde kelime imlā edilirken “vav” harfi yerine “dal” harfi yazılmıştır. Biz ise “vav”lısını yazdık.

kalınca yapraklar ile donanmıştır. Sünbül-i tîb gibi taraf-ı esfeli [8] beyâza mâ'(y)ildir. Ve taraf-ı a'lâsı yeşil ve huṭūṭludur. Rāyihâsı keskin ve günlük rāyihâsına [9] fi'l-cümle müşâbih olduğundan Yunanîler buña qaragünlük derlerdi. Mezâkı mühtalîdir ya'nî [10] hem keskin ve hem acı ve kâbîzdır. Ve beyâza mâ'(y)il mâ'î(yi) çiçeği vardır. Ba'dehu küccük ve siyâha mâ'(y)il [11] tohumu zuhûr eder. Biberiyye güneşi çok olan yerde olur. França'nın ba'zı semtlerinde biberiyye [12] o kadar çok ve büyük olur ki ağacını odun yerine yakarlar ve andan şanduka ve çekmece [13] ve emşâlini yaparlar. Bunuñ bahârı yılda iki defa' ya'nî faşl-ı rabi'de ve faşl-ı harîfde zuhûra [14] gelir. **Tabî'atı:** Biberiyye hârr ve yâbisdir. Bedeniñ dâhilinde ve hâricinde ruṭûbet-i keşîfe'î(yi) [15] terkîk ve neşr eder. **Menâfi'-i Dâhiesi:** Biberiyyeniñ gerek mu'âlece içine 'atṭârlarda ve gerek [16] eṭ'ime için maṭbahlarda bulunması gereklidir. Zîrâ anıñla terbiyye olunan ta'âmıñ hoş mezâkı ve [17] laṭîf rāyihaları olduğundan başka daḥi nice 'illetlere devâ olur. Yaprığı şuda veyâhūd [18] pâde ile kaynadıp ve şabâḥ ile bir nesne yemedin ve hareket etmedin içdikdan soñra bir kaç [19] sâ'at geçdikda böyle aç qarın ile hamâmda kuruca derlemek şarılığî t(d)âğıdır ve def' eder. [20] Şerbet-i mezbûre insânıñ envâ' aḥlâṭ-ı zâ'(y)idesin sürer, zehri def' eder. Ve ciger ve t(d)alaḳ [21] süddelerin küşâd eder. Ve za'îf iken bunlara kuvvet verir. Biberiyye damağa ve sâ'(y) ir ḥavâssa [22] kuvvet verir. Ve dimağın ve a'zânıñ cemî' ilel ve nevâzil-i bâredelerine meşelâ, şar'a, sübâta, [23] t(d)almaya, felce, a'zâ ditremesine ve uyuşmasına nâfi'dir. Biberiyyeyi kaynadıp içmek veyâ [24] hūd aşığıdan buğusunu şalıvermek 'avratlarıñ raḥimlerinden seylân eden aḳ ruṭûbetin [25] kaṭ' eder. Biberiyyeyi kurudup ve saḥḳ edip gubârını kızarmış ekmek üzerine ekip yemek

(67a)

[1] veyâhūd sirkencübîn ile içmek ta'âmı imsâk edemeyen za'îf ve bârid mi'deye iyidir. [2] Biberiyyeyi sirkencübîn veyâ pâde ile kaynadıp içmek şar'a nâfi'dir. Biberiyye çiçeğinden [3] gülbeşeker gibi nesne yaparlar ya'nî çiçeğini sükker ile mermer ḥavanında dögüp şişede ḥıfz [4] ederler. Bu şekerlemede pâlâda zıkr olunan

kuvvet ve te'şirden başka daği bayılmağı def için [5] gâyet nâfi' dir. Bir kimseniñ bed ağız koğusu olsa veyâhüd başarı za'if olsa her gün [6] şabâh ile biberiyye çiçegini ve taze sürmüş yapraklarını bir miqdâr tuz ve ekmek ile tenâvül ede [7] hâli hoş ola. **Menâfi'-i Hâricesi:** Biberiyyeyi yakıp ve dütinünü boğaza ve buruna çekmek iyidir. [8] öksürüğe ve baş nâzilesine vebâ kırânı vaqtinde biberiyyeyi yakıp ot(d)alara dütsü vermek [9] Hava-yı mesmümeysi def eder. Ve daği biberiyye ağacından hilâl yaparlar veyâhüd ağacından kömürü [10] yakıp o kömürü harîr içine bağayıp anıñla dişleri ovmağ dişleri kavî eder ve içinde [11] olan kurtları helâk eder. Ve daği biberiyyeyi sirke ile veya ekşi bâde ile kaynadıp [12] anıñla mazmaza etmek dişlere ve diş etine nâfi' dir. Biberiyye maţbûhuyla eski çürümüş [13] yaraları ve cerâhatleri ğasl etseler ve içine biberiyye ğubârını ekseler anları tenkıye edip [14] oñuldurur vallahu a'lem. Ve daği Çeh memleketinde ba'zı nem-nâk yerlerde bir ot vardır ki [15] aña yabânî biberiyye derler. Bir zirâ' kadar kıddi vardır. Kırmızıya mâ'(y)il inçe ve ağaçlı dalları [16] vardır. Ve üzerinde biberiyye yaprağı gibi tûlânî yaprağı olup taraf-ı a'lâsı yeşil ve taraf-ı esfeli [17] kırmızı ve huţûtludur. Dallarınıñ uclarında kırmızı dügmeleri vardır. Çiçegi şarıdır. [18] Kökü za'ifdir. Yaprasınıñ ve çiçeginiñ limon râyihası vardır ve bir miqdâr bahârât mezâkı ile [19] bir miqdâr kuvvet-i kâbızası vardır. O yeriñ ahâlisi buña “rübüşik” derler. Eşvâbı [20] güveden hıfz etmek için gâyet nâfi' dir. **Bâb: Der-** [21] **beyân-ı Defne;** yabânî ve yer defnesi daği derler. Bir buçuğ ve iki zirâ' kadar kıddi olur. Bunuñ kayış gibi gevşek [22] çok dalları vardır. Kıbuğı daği pek gevşekdir. Yaprığı defne yaprağına müşâbihdir. Velâkin [23] andan yumuşak ve nâzik ve yapışkandır. Ağızda ve boğazda gâyet keskin ve yakıcıdır. Çiçegi [24] biraz kırmızıya mâ'(y)il beyâzdır. Ve râyihası nâ-ğuş degildir. Ba' dehu andan yemiş hâşıl olur ki [25] evvelâ kırmızı ve encâmında kemâle geldiğda siyâh olur. Kökü ağaçlı ve uzundur. Yüksek t(d)âğlarda olur.

(67b)

[1] **Tabî' atı:** Yabânî defne gâyet hârr ve yâbisdir keskin ve yavuzdur. **Menâfi'-i Dâhilesi:** [2] Façağ yaprağını taze veyâ kıru tenâvül etmek sümükü ve keşif balğamı

aşağıdan sürer. [3] Ve istifrag etdirir ve hayzi idrar eder. Yemişinden on beş ‘adedin yemek [4] gereği gibi sürer. **Menāfi‘-i Hāricesi:** Bir yaprağın buruna soğsalar aksadırır. [5] Bir yaprağını kuru üzüm ile ağızda çiyñemek ruṭubeti ve balgāmı başdan çeker. [6] Tāze yaprağını ezip niḳrīs üzerine vaz‘ etseler ruṭubet-i fāsidedi‘(yi) dibden deri üstüne çekip [7] deri ḳaparadırır. Ba‘ dehu o ḳaparcığı kesip o ruṭubeti [8] aḳıdalar ve sileler. Andan soñra o yeri bir ḳaç def‘a tere yağıyla yağlayalar [9] ağrısın teskīn ve ḫarāretin def‘ eder vallahu a‘lem. **Bāb: Der-beyān-ı** [10] **Müllāh:** ṣecer-i maḳūlesinden bir nebātdır ki deñiz yalısında ḫuṣūšen tuz ḳıḳardıkları yerde [11] bulunur. Yaprağı zeytin yaprağına beñzer. Velākin andan ḳalın ve yağlı ve düz ve beyāza [12] mā‘(y)il ḳülī rengindedir. Mezāḳı tuzludur. Dalları degirmi ve gevşek ve beyāzraḳdır. [13] Bunlarıñ t̄(d)oruḳlarında şalkım gibi bir yerde müctemi‘ küccük ve müdevver toḫumu olur. O yerin [14] ‘avāmı anı ṫa‘ām ile pişirip yerler. Tuzlu mezāḳ verir ve yemege nā-ḫoş degildir. **Tabī‘atı:** [15] Müllāh ḫārr ve yābisidr. Terḳīḳ nüfūz ve neşr ve maḫv eder. **Menāfi‘-i Dāhīlisi:** Otunu veyā [16] kökünü döḡüp bir dirhemini bal şuyuyla içmek ḳarın burusın ve siñir bozulmasın teskīn [17] eder. Ve ḳasıḳ yarığına nāfi‘dir ve ḳarındaki şoḡulcanı helāk eder. Ve çok süd [18] getirir. Tāze otunu et şuyunda ḳaynadıp seksen dirhem ḳadar o şudan içmek [19] mülayim ‘amel etdirir. **Menāfi‘-i Hāricesi:** Niḳrīs için müllāḫı şuda ḳaynadıp o [20] şuyıñ buḡusuna niḳrīs olduḡu ‘uzvu ṫutup ıssıdalar veyāḫūd o şuya [21] bezler ıṣladıp müte‘āḳıbeten sıḳaḳlayın o yerlere vuralar. Mellāh tāzesin ezip [22] veyā ḳurusın saḫḳ edip ve ‘asel ile ḳarışdırıp yaḳı etseler döḡmekden ve düşmekden [23] ḫāşıl olan şişleri t̄(d)āğıdır vallahu a‘lem. **Bāb: Der-beyan-ı Ḳaşab** [24] **ya‘nī Saz:** bu semtlerde ancak göllerde ve bataḳda ve şulaḳ yerde olan inçe ve za‘īf [25] göl sazi bulunur. Ve ammā İtalya memleketiniñ ba‘zı yerlerinde nem-nāk olan bağlarda

(68a)

[1] bir nev‘ saz dikerler ki ağaç bulunmadığı vaḳitte andan ḳazıḳ yaparlar. Zirā saz-ı mezbūr [2] on ve iki zirā‘ ḳadar uzun ve ednāsı rümḫ ḳadar ḳalın olur. Ve ba‘zı ḳol ḳadar ḳalın [3] olur. Perḳdir ve içi boşdur ve ḳavī boḡumları vardır. **Tabī‘atı:** Saz

derece-i şâlişede [4] hârr ve yâbisidir. Velâkin yubûseti harâretinden azıdır. Yanmış kapuğu terkîk ve tenkıye [5] eder ve pişirir. Yaprığı dahi tenkıye eder. Velâkin gâyet bâriddir ve bu ecilden [6] eyyâm-ı şayfde yaprağını oğ(d)alarda döşemek iyidir. Huşûşen hummâdam hasta yatan [7] kimseniñ oğ(d)asında hava serin olsun diye.

Menâfi'-i Dâhilesi: Saz kökünü şu ile [8] kaynadıp içmek bevli ve hayzı idrâr eder.

Menâfi'-i Hâricesi: Saz kökünü dögüp [9] yağı etseler beden-i insândan ok, mıh, ağac hurdelerin ve dikenini çekip ihrâc eder. [10] Kökünü sirkede kaynadıp merhem gibi bele vursalar bel ağrısının teskîn eder. Tâze [11] yaprağını dögüp yağı etseler kıızıllık ve sâ'(y)ir harâretli şişleriñ harâretin ve âteşin [12] alır. Kökünü kaynadıp 'akreb şokduğı yere vursalar zehrini def' eder. Saz kapuğunu [13] sirkede kaynadıp başa sürseler saç dökülmesin men' eder. Başaklarda olan [14] bük kulağa girse şağır olur. Eski fellâhından ve 'alem-i fellâheti beyân eden hükemâdan [15] nakl olunur ki saz ile ıdrâsü'l-kelebu otu mâbeyninde bir mertebe zıdlık ve düşmanlık vardır ki [16] fellâhlar çift sürdukları vakitte şaban demirine saz bağlasalar o tarlada [17] bulunan ıdrâsü'l-kelebu otu cümleten helâk ve gâyb olur. İdrâsü'l-kelebu otuna ba'zılar [18] egrelti otu derler, bir meşhûr otdur. Boşnaçça aña "papat" derler. Kaldı ki saz ile [19] kuşkonmaz otunuñ beyninde bir mertebe muvâfeqat ve dostluk vardır ki kuşkonmaz [20] otunuñ yanında veyâhüd arasında saz gars olursa kuşkonmaz otu gâyetle [21] büyük olur vallahu a'lem ve ahkem. Bi-avni-illâhi te'âlâ kîtab-ı evveliñ tercümesi [22] bunda tamâm olmuşdur. Bâkî kalan üç kîtabıñ dahi tercümelerin haq sübhânehu ve [23] te'âlâ 'an-ğarîb müyesser eyleye, âmin. Ma'lûm ola ki bu kîtab evvelde eşcârdan [24] yüz otuzdan mütecâviz eşcâr beyân olunmuşdur. Aşıl nüshanıñ kîtab-ı evveliñ ibtidâsında [25] bir kaç nebât zıkr olunmuşdur. Velâkin bunlar eşcâr olmadığından anları gâyrı maħalle te'hîr eyledik.

(68b)

[1] **Kitāb-ı Sāni** [2] Bu kitābda zehāyir ve maṭbaḥda isti‘māl olunan sebzevāt ve baġçe ve bostānda [3] bulunan otlar ve ūkūfeler ve bunlara münāsebet ile el-ḥāḳ otlar beyān olunur. [4] **Bāb: Der-beyān-ı Hınṭa ya‘nī Buġday:** hınṭa herkese ma‘lūmdur. [5] Ve bunuñ envā‘ı vardır. Ba‘zı buġday kışdan evvel ekilip ūoḳ ve ṭ(d)ona ṭ(d)ayanır buña [6] güz buġdayı ve kış buġdayı derler. Bu bir kāmīl ve ġıdāsı çoġ zāḥīredir. Ve ba‘zı buġday evvel [7] bahārda ekilir. İkişi daḫi māh-ı ḥaziranda kemāle gelir. Ba‘zı buġday vardır ki üçüncü ayda [8] kemāle gelir, velākin her diyārda olmaz. Ḥuṣūšen ūoḳ memleketlerde hiç olmaz. Hemān havanıñ [9] ve ṭopraġıñ iḳtizāsına göredir. Ve ba‘zı buġdayıñ başaġları çıplaġdır. Ve ba‘zısıñ [10] uzun ve ḥaṣīn kılçıġı vardır. Ve ba‘zı buġdayıñ başaġlarında altmış ve ziyāde ve eksik [11] dāneler bulunur. Ve ba‘zı diyārda müşāhede olunmuştur ki ḳalın ve ḳuvvetli ṭopraġda bir buġday [12] dānesinden yirmi dōrt başaġ sürüp bir keyl toḫumdan yüz keyl ḥāşıl olmuştur. Ve daḫi [13] ba‘zı buġdaydan pek iyi ve işlaḥ ve ḳuvvetli ve ḥoş mezāklı daḳıġ ve ekmek ḥāşıl olur. [14] Ve bu buġdaydan daḫi işlaḥ nişāsta olur. Ḳaldı ki ba‘zı buġday vardır ki [15] daḳıġında ve nānında evşāf-ı mezkūre yoġdur. **Tabi‘atı:** Tedāvīde isti‘māl olunan buġday [16] evvelki derecede ḥārrdır. Velākin ṭāhiren ne ruṭūbeti ve ne yubūseti vardır. Buġdaydan istiḥrāc [17] olunan nişāsta bir miḳdār bārid ve yābisdir. **Menāfi‘-i Buġday Dānesi:** Eñ işlaḥ buġday [18] gevrek olmayıp gereġi gibi olmuştur ve ten-dürüst ve perk ve ağır ve altın rengine ve rūšen [19] ve düz ve pāk ve ḳuvvetli ṭopraġda ḥāşıl olandır. Zīrā ba‘zı buġday zāhirde ūarı ve perk görünür [20] ve ammā bāṭında gevrek ve yumuṣaġ ḳavuş olur böyle buġdayıñ kepeġi çoġ olur ve ekmeginde [21] ġıdā az olup buḥār-ı fāsīde ile mi‘deye ūıḳlet verir Diyosḳorides ḥekīm eydir, buġdayı [22] pişmedin yemek ḳarında ūoġulcanı ve nemāz-buru iḥdāş eder. Naḳl olunur ki İspanya begzādelerinden [23] biri buġday sebebiyle niḳrīs marazından halāş olmuştur. Bu vechle buġday‘ı(yı) bir fıciya [24] ḳoyup dizlerine varınca içine oturmuştur. Ba‘deü’z-zamān ayaġları

kupkuru olup. [25] Bu vechle niķrīzden ħalāş bulmuşdur. Buğdayı ağızda çiyñyip kelb ısırıldığı maħalle vurmaķ

(69a)

[1] yara'ı(yı) oñuldurur. Buğday'ı(yı) şuda veyā et şuyunda kaynadıp yemek güç hazm olur. [2] Yel ihdāş eder. Ve mi' deye şıķlet verir. Ve başa buħār ķalkmasına sebep olur. Faķir der مکه [3] evvelā buğdayı dōgüp ķabuđu şoyulduķdan şoñra o ķadar zārarı olmaya. Zīrā yel ķabuķdan ħāşıl [4] olur. **Menāfi' -i Saman Ufağı:** Buğday şavrulduğu vaķitde rüzgārīñ gōtürduđu ince ķabuđu ve [5] şamanı şuda kaynadıp ķasık üzerine vursalar ķasık yarığına iyidir. **Menāfi' -i Buğday** [6] **Unu:** Buğday ununu benc otunuñ 'uşaresiyle ķarışdırıp merhem gibi mūta'ākıben ķarın üzerine [7] yaķı etseler yelden bağırsak şişmesine ve siñir nāzilesine nāfi' dir. Buğday ununu sirkencübīn [8] ile ķarışdırıp yüze sürseler lekelerin izāle eder. Buğday ununu 'asel ve şu ile [9] kaynadıp yaķı etmek envā' cerāhatli şişleri pişirir ve izāle eder. Un-ı mezbūru ta' uķ [10] yağıyla ķarışdırıp ve ıssıdıp o şişlere vursalar nāfi' dir. Buğday ununu süd veyā [11] ħūd şu ile ve tere yağıyla iyice kaynadıp yavaşça yutmaķ boğaz ħuşūnetini ve öksürüğü [12] def' eder. Buğday unundan şu ile yapılan çirişi sıçaķlayın birer birer ķaşığın yavaşça [13] yutmaķ ķan tükürmesine nāfi' dir. **Menāfi' -i Buğday Ekmegi:** Buğday etmegini bal şuyuyla kaynadıp [14] veyāħūd kaynadmadın ħarāretli şişlere vurmaķ ağrısın teskīn eder. Zīrā tebrīd edip [15] anları yumuşadır. Ve eger it üzümü şuyunu ħalķ etseler a' lā olur. Tāze firanzıla ekmegini [16] tuzlu şuda ışladıp yaķı etseler temregüyi izāle eder. Eski ķurumuş firanzıla ekmegini [17] amrud ile veyāħūd ayva ile kaynadıp mi' de üzerine vursalar ķarın sürmesin keser. [18] Göz ağrısı için feranzeyle etmeginiñ içini gül şuyunda veyāħūd tāze inek südünde bir [19] bir ħoşça ışladıp ba' dehu şıķıp göz üzerine bağlayalar ağrısın giderir. **Menāfi' -i** [20] **Buğday Kepegi:** Buğday kepegini 'asel ile şuda kaynadıp aniñla ġarġara etmek boğaz cerāhatine [21] nāfi' dir. Buğday kepegini sirke ile kaynadıp sıçaķleyin çıķıķ a' zāya ve bozulmuş siñirlere [22] vursalar ġāyet iyidir. Buğday kepegini keskīn sirkede kaynadıp sürmek beden ħuşūnetin ve [23] nā-

pâklığın izâle eder. Ve henüz zühür eden kıtâ şişlere ve yumrulara vursalar anları [24] izâle eder. Buğday kepegini şedef otuyla şuda kaynadıp meme ve hâyâ şişlerine yakı [25] etseler şişlerin mahv eder. Yılan şokduğu maḥalli ğasl etseler o dem zehrini def eder.

(69b)

[1] Yâhūd ‘ilâc-ı mezbûru mi’de üzerine kıoyular kıarın burusın teskîn eder. Diger mu’âleceye [2] kıarın burusu ve şancısı için. Buğday kepegini tavada ıssıdıp üzerine bir miqdâr [3] sirke serpesin ba’dehu bez içine kıoyup sıçaqlayın kıarın üzerine bağlayasın. Bedende [4] ağırı birle zühür eden şişler için bâ-ḥuşûş dögmekden ve düşmekden ḥâşıl olduḡda [5] buğday kepegini alıp sirkencübîn ile veyâhūd aḡ bâde ile kıaynadasın ve bir miqdâr ta’uḡ [6] yağını kıarışdırıp şişler üstüne vurasın anları t(d)âğıdır ve ağırların teskîn eder. [7] **Menâfi’-i Eksî Ḥamîri:** Buğday unundan olan eksî ḥamîr ya’nî mayanîñ kıuvvet-i ḥârre ve câzibesî [8] vardır. Tuz ile kıarışdırıp yakı etseler envâ’ı kıaparçığı ve şişleri deşip açar. [9] Ḥuşûşen ayak parmaqlarında olan ta’uḡ gözünü. **Menâfi’-i Buğday Nişâstası:** Şeker [10] ve şu nişâstadan palıza yapıp yemek kıan tükürenlere ġâyet nâfi’dir. Ḥaşîn [11] olan boğazı daḡi yumuşadır. Nişâsta’ı(yı) gül şuyuyla kıarışdırıp dâ’imâ yaşarır [12] gözleriñ köşelerine sürseler nâfi’dir. Zîrâ nevâzil ḥiddetini def eder. Badem müstaḥlebi [13] ile nişâstadan bir ta’âm düzüp yemek envâ’ı ishâle iyidir ve kıuvvet verir. Nişâsta’ı(yı) [14] siñirli yaprağı şuyuyla kıarışdırıp dâ’ima işler delikli cerâḡatli üzerine vursalar [15] nâfi’dir. Yüze sürseler yüzü düz ve rûşen kıılar. Beş dirhem nişâsta’ı(yı) bir yumurta [16] ve kıuru üzüm ile yemek meşâne ağırsın teskîn eder. **Menâfi’-i Revġan-ı Ḥınta:** Ve daḡi [17] buğdaydan iki sıçaḡ demir taḡtası arasında bir yağ istiḡrâc ederler. Bu yağ ġâyet nâfi’dir, [18] derin ve mücevvef ve oyulur eski cerâḡatlere ve ‘illetlere ve kezalik ellerde ve ayaklarda şouḡdan [19] olan çatlaqlara. Bu yağı bedene sürseler cildi düz ve rûşen kıılar vallahu a’lem. [20] **Bâb: Der-beyân-ı Şa’îr ya’nî Arpa:** bunuñ ġalibâ iki nev’i vardır. Biri büyük [21] ve biri küccükdür. Büyük arpa başaqlarınıñ ba’zısında dört ve ba’zısında altı ve sekiz [22] şırası vardır. Küccük arpa

başaklarının ancak iki sırası vardır. Yapraklarında ve şaplarında [23] ve samanlarında fark yoktur. França memleketinde bir nevc arpa vardır ki dānesi kendiliğinden [24] kapuğu içinden düşer. Hālbü ki bu semtiñ arpa dānesi dibekde veyāhūd degirmende zahmet [25] ile kabuğundan ayrılır. Arpaniñ otu buğdayiñ otundan yaşşı ve dilberdir. Velākin buğdayiñ

(70a)

[1] şamanı daħi kavī ve uzundur. Şa'ir bahār vermedin başağa kalkan ve dānesi bir haşin [2] ve sarı gölmeğini içinde mahfūzdur. Kılçığı buğdayiñ kılçığından büyük ve kavīdir. [3] Ve şa'ir, buğdaydan evvel yetişip kemāle gelir. Bir kalın ve zibillenmiş toprağa zira' olunmak [4] gerektir. Ve illā yabanī otlara dönüp rastığı çok olur. Huşūšen havalar ziyāde yaş [5] olduğu vakitte şa'iriñ aşlahı beyāza mā'(y)il ve rūšen ve gereği gibi olmuş ve perk ve şakīl olandır. [6] **Tabī'atı:** Şa'ir evvelki derece bārid ve yābisdir. Tenkıye ve küşād eder. Ve pişirir ve yumuşadır. [7] **Menāfi'-i Dāhilesi:** Şa'ir mücerred yemek için isti'māl olunmaz, belki niçe derde daħi devā [8] olur. Arpa etmeginiñ buğday etmeginiñ kadar gıdāsı yoktur. Ve hażmı o kadar āsān degildir. [9] Velākin inçe döğülmüş arpa'ı(yı) et şuyunda kaynadıp şorva veyāhūd lapa yaptıkları [10] vakitte gerek sağ ve gerek hasta olanlara bir hafif ve mezākı hoş ta'ām olur, huşūšen [11] mi'de harāretine ve ısıtmalara ve yan ağrısına. Arpa unundan sükker ve kuru izmir siyāhi [12] ile pālūze yapıp yemek bir nāfi' ta'āmdır, ısıtmaya ve ciger harāretine. Ba'zı hükemā demişdir ki [13] bir kimseniñ arpa etmeginden ğayrı etmegi olmayıp dā'imā anı yese niķris marazından emīn [14] olur. Arpayı rāziyāne tohumu ve bir miķdār fülful ile kaynadıp içmek 'avratlarıñ kesilen [15] südlerin geri getirir. Arpa şuyunu hummā-yı hārre-i bāṭnede isti'māl etmek ğāyet nāfi' dir, [16] şan'atı budur. Bir avuç pāk şa'ir alıp üzerine yedi yüz dirhem kadar şu dokesin [17] ve beş dirhem rāziyāne tohumunu ve on dirhem kuru üzümü katıp şuyuñ kırmızı rengi zuhūr [18] edince kaynadasın. Ba'dehu beş dirhem saħk olunmuş dārçini katıp tekrār bir iki kere devr [19] edince kaynadasın ba'dehu bezden süzüp bodruma şoukmağa bırağasın. Bu su ile [20] boğaz huşūnetini ve diliñ

keskinliğini izâle için mazmaza ve ğargara etmek iyidir. Arpa [21] ununu tere yağıyla püryân edip bir ta'âm düzmek ve yemek qarın sürmesin teskîn eder. [22] **Menâfi'-i Hâricesi:** Arpa ununu 'asel ve incir ile kaynadıp yağı etmek şişleri [23] ve çıpanları t(d)ağıdır ve mahv eder. Arpa ununu zift ve çâm sakızı, gügercin teresiyle [24] karışdırıp yağı etmek her dürlü katı şişleri ve yumruları yumuşadır. Yan ağrısı [25] için arpa unu taş yoncası haşhâş başların şedef otu buy tohumu her birinden

(70b)

[1] Berâber alıp şuda kaynadasın ba' dehu zeyt yağından katıp andan sıçağ merhem düresin [2] ve ağırın maħalle vurasın ağrısın def' eder. Arpa ununu kettân tohumu ve sedef otuyla [3] karışdırıp qarın üzerine vu(r)salar qarın yelini ve şişini t(d)ağıdır. Arpa ununu zift [4] ve zeyt yağı ve şem'-i 'asel ve şabîniñ bevli ile karışdırıp ur üzerine vursalar [5] uru pişirir. Arpa ununu ayva çekirdegi ve sirke ile hâl' edip merhem gibi niķrîs şişine [6] vurmağ harâretin ve ağrısın def' eder. Arpa ununu sirke ve ahlâ't amrud ile veyâhûd [7] tâze kabuğuyla karışdırıp qarın üzerine vursalar qarın sürmesin teskîn eder. [8] Arpa ununu keskin sirke ile kaynadıp baraş üzerine vursalar nâfi' dir. Arpa ununu [9] bal ve sirke ile karışdırıp yüze sürseler yüzdeki siyâh lekeleri izâle eder. [10] Arpa ununu veyâhûd kepegini sirke veyâ tere yağıyla karışdırıp çıkık a'zâya vurmağ [11] anları oñuldurur. Ve 'avrat-ı ğalîzada ve ğayrı yerlerde bulunan şişleri daħi t(d)ağıdır. [12] Bir kimseniñ yüzünde rüzgâr şiddetinden huşûnet beydâ olsa arpa ununu şuda kaynadıp [13] şuyunu bezden geçire ve o şu ile ılıcağ iken yüzün bir kaç def' a ğasl ede [14] yüzü mülâyim olup güzel rengi hâşıl ola. Arpa ununu yumurta şarısıyla ve birâz [15] za'ferân ile karışdırıp yağı etmek a'zâ-yı zâhire ağrısın ve şişini izâle eder. [16] Arpayı yağıp külünü delikli ve oyulan cerâhatli 'illetlere ekseler nâfi' dir vallahu a'lem. [17] **Bâb: Der-beyân-ı Dîv Gendum;** bu bir otdur ki gerek buğdaydan ve gerek arpandan [18] hâşıl olur ya'nî gereği gibi olmamış buğday dânesi çok zamân toprakda yatdığı [19] vaķitte veyâhûd bir iyi ve kuvvetli toprağâ zer' olunmayıp yaşlık çok olduğı [20] vaķitte tebdîl olup iki dürlü yabânî otlar hâşıl olur. İkisiniñ daħi şabları [21] buğday

şabı gibidir. Velâkin za‘îf ve boğumları çok olur, başakları başkadır. Biriniñ başakları [22] yulaf başağı gibi olur. Ve üç dört kırmızı dânesi olur. Buña ‘alef-i ‘âkir ve Türkçe [23] “yepenek” derler. Başağı arpa başağı gibi olur. Bu ancak iki veyâ üç dâne verir. [24] Ortası oluğludur. Kölmegi arpa kölmegi gibidir. Buña ba‘zı diyârda “kavuz” derler. [25] **Menâfi‘i**: Bunları döğüp ruḡbetleriyle berâber göz üzerine vursalar dâ‘im aḡar cerâhatini

(71a)

[1] keser ve şişini t(d)ağıdır. Ba‘zılar bunları döğüp ‘uşâresin şıkarlar ve arpa unuyla [2] qarışdırıp berâberce ḡurudurlar. Ve vaḡt-i ḡacetde hıfz edip gözün dâ‘im aḡar cerâhatine [3] isti‘mâl ederler. **Bâb: Der-beyân-ı Ḳaplıça**: ba‘zı diyârda çok [4] bulunur. Ve bu dağı iki dürlüdür. Biriniñ bir kömlegi iki dânesi olur. Ve biriniñ faḡat [5] bir dânesi olur. İkisiniñ dağı şabları ve otları ve başakları buğdayın gibi olur. Velâkin [6] ḡarmanda dögmekle kömleginden çıkmaz. Şoymak murâd olunduğda dibege veyâ degirmene muḡtâc [7] olur. **Tabî‘atı**: Ḥarâret ve burûdeti ḡuşuşunda buğday ile şa‘îr beyninde ḡâl mütevassıtası [8] vardır. Yavaşca tecfif eder. **Menâfi‘-i Dâhilesi**: Ḳaplıcadan un ve ekmek olur. Yemege [9] nâ-laḡîf degildir. ḡıdâsı azdır, buğday etmeginden. Velâkin ziyâdedir arpa etmeginden. Ḳaplıcadan [10] bulğur yapıp veyâḡud ḡapuğın şoyup et şuyuyla şorva veyâ lapa veyâ pilav [11] yapmak bir ḡoş ta‘âm olur. Ve pirinçden ziyâde ḡıdâ verir. Bir kimse ḡan tükürse veyâḡud [12] ishâli olsa ḡaplıcayı buzağı veyâḡud ḡoç paḡasıyla ḡaynadıp yiye iyidir. [13] **Menâfi‘-i Ḥâricesi**: Ḳaplıcayı sirkede ḡaynadıp bedene sürmek ḡuşûnetini giderir. [14] Tırnağlara sürseler anları düz eder. Ḳaplıcayı bâde ve gügercile ile ḡaynadıp başa [15] vursalar başda aḡar cerâhatlere iyidir. Ḳaplıcayı ḡaynadıp şuyuyla ihtikân etmek [16] ishâlden ḡaşıl olan evcâ‘ı teskîn eder. **Bâb: ‘Alef** [17] **Der-beyân-ı ya‘nî Yulaf**: bunuñ şapı ve yaprağı ve boğumları buğdayda olana beñzer. Velâkin başağı münteşirdir. [18] Dânesi uzun ve sivridir. Ve her bâr ikişer dânesi bir yerde olup iki ḡanad arasındadır. [19] Ve iki ayaklı çekirgeye müşâbihdir. **Tabî‘atı**: Yulaf tedâvi ḡuşuşunda bâridir. Tenavül [20] olunduğda bir miḡdâr ḡârrdır, ḡavl-i Ḳalinos üzere.

Ve iki bile taqdir üzere tecfif kuvveti [21] vardır. **Menāfi' -i Dāhilesi:** Yulaf hayvāna yedirmege yaradığından başka daḥi insān [22] ta'āmina yarar. Zīrā ba'zı diyārda anı dibekde dögüp kapuğunu şoyarlar ve et şuyunda [23] pişirip şorvasın ve lapasın yaparlar. Ve andan daḥi envā' ta'ām düzerler ki beden-i [24] insāna nāfi' dir. Yulāf ununu şuda kaynadıp maṭbūhunu içmek öksürüğe nāfi' dir. [25] Yulaf lapasın bir hoşça pişirip yemek yürek sürmesin keser. **Menāfi' -i Hāricesi:**

(71b)

[1] Bögrek ve meşāne taşu için yulafı ardıç yemişi ile ıssıdıp ve bir keseye koyup [2] bögrek veyā kaşık üzerine vuralar nāfi' dir. Yulaf unu çıkık ve şişmiş a'zāya [3] isti'māl olunup arpa unu gibi üstübeç yulaf unuyla ve şu ile qarışdırıp yüze [4] sürmek ve ğasl etmek yüzü rüşen eder. Küccük şabīlerin bedenlerinde olan huşūneti [5] için yulaf şamanını kaynadıp şuyuyla ğasl etmekden a'lā devā budur vallahu a'lem. [6] **Bāb: Der-beyān-ı Çavdar:** işbu meşhūr çavdarın şapı buğdayın [7] şapından ince ve uzundur ve başağında o kadar uzun ve keskin kılçığı daḥi yoğdur. [8] Ve ekşeriyā yere mā'(y)ildir. Dānesi daḥi bütün melfūf degildir. Ekşerisi kömleginden hāricdir. [9] Anın için bir miqdār siyāha mā'(y)ildir. Çavdar her dürlü toprakda olur. Ve senede iki [10] def' a zer' olunur. Güz faşında ve buña kış çavdarı derler ve a'lāsı budur. Ve biri [11] evvel bahārda zer' olunur ve buña yaz çavdarı derler. İki daḥi mäh-ı haziranda yetişir. [12] **Tabi' atı:** Çavdarın ğidāsı şa'irden çok ve buğdaydan azdır. Kazalık hārāreti buğdayından [13] enkaş ve şā'irinden azdır. **Menāfi' -i Dāhilesi:** Şaḥīh olan kimseler ve yemişin mu'tād edinmiş [14] kimseler çavdar ekmegini yeseler zararı yoğdur. Velākin ḥasta olan kimselere buğday ekmegi [15] enseb ve enfa' dır. Qaldı ki nişfiyyet üzere buğdayı ve çavdarı qarışdırıp ve ununu [16] ince elekden geçirip ekmegin geregi gibi pişirseler enfa' olur. Zīrā nā-tamām pişmiş ekmek [17] niçe marāzlara bā'ış olur. Sıtmadan veyāḥūd ğayrı ḥastalıktan ḥāşıl olan ağızın [18] bed nefesini def' için pāk ve şouk piñar şuyuna ve akar tuz koyup ve anınla çavdar [19] ekmegini yoğurup üç dört şabāḥ 'ale'r-rīk edebildiği kadar yiyeler ağız koḥusu [20] hoş ola. Ve yemege iştiḥāsı açıla. Çavdarı

şuda kaynadıp şuyın içmek qarından [21] şoğulcanı sürer. Bu mu'äleceyi daği bār-gīrlere verirler qarınlarında beydā olan kırtları helāk [22] etmek için. **Menāfi'-i Hāricesi:** Çavdarı kaynadıp merhem gibi oluncayadek ba' dehu harāretli [23] şişler üzerine vursalar o şişleri pişirir. **Bāb: Der-beyān-ı** [24] **Pirinç:** bu ancak sıcağ memleketlerde olur. Çok şuya muhtācdır. Şapı buğday şapından kavī ve [25] kalındır. Yaprığı daği arpa yaprağından yaşşdır. Qabrī çiçeği vardır. Dānesi kömlegde

(72a)

[1] melfūddur. **Tabī' atı:** Pirinç evvel ki derecede hārrdır. Ve ikinci derecede yābisidr. Ve bir miqdār [2] k̄abızdır. **Menāfi'-i Dāhilesi:** Pirinciñ gıdāsı çokdur. Velākin hazmı gücdür. Meger ki sūd ile [3] veyāhūd yağlı et şuyuyla gereği gibi kaynatsalar, pirinci yemek envā' ishāle nāfi' dir. Hūşūşen [4] pirinci evvelā kurudup içinde bir kaç kerre kızmış çakıl taşı söndüğü sūd ile tabh [5] etseler. Pirinci yağlı inek sūdünde veyāhūd badem maṭbūhunda kaynadıp ve üzerine şeker [6] ve dārçin ekip yemek şehveti artırır. Pirinci kaynadıp şuyın içmek veyāhūd ihtikān [7] etmek bağırsaq cerāhatine ve kan ile gelen ishāle nāfi' dir. **Bāb:** [8] **Der-beyān-ı Dāru:** bunuñ tüylü ve boğumlu şapı vardır ve pirinciñ başağı gibi bunuñ daği başağı [9] t̄(d)āğanıkdır. Her bir dānesi iki kanad içindedir. Dānesi küccük ve müdevverdir ve perk ve şarıdır. [10] Ba' zısı siyāh ve acıdır. **Tabī' atı:** Dāru evvel ki derecede bāridir ve üçüncü derece yābisidr. [11] **Menāfi'-i Dāhilesi:** Dāru gerek gıdā için ve gerek devā için isti' māl olunur. [12] Velākin cümle hūbūbāt arasında dāru vücūd-ı insāna eḡall-ı gıdā verir. Ve ta' am [13] için isti' mālī murād olunduğda kapuğu şoyulup sūd ile tabh olunmaq gerek. [14] o taqdırde hazmı daği eshel ve kabzı daği eḡall ve ekli daği eslem ve efḡal olur. [15] Hükemāniñ ba' zısı üçüncü günde tutan şıtma için bir devā yazıp demişdir ki, [16] kapuğu şoyulmuş dārudan bir vaḡıyye alıp üç vaḡıyye şu içinde dāru münşakḡ [17] olup şuyu mütelevvin oluncayadek kaynadasın. Ba' dehu şıtma tutup harāreti geçmege [18] başladıkda bu şudan sıcağlayın bir iyi içim içesin ve örtünüp derleyesin şıtma [19] za' i(yi)l ola. **Menāfi'-i Hāricesi:** Dgru'ı(yı) ıssıdıp ve

bezden kese içine koyup [20] karın üzerine vaz^ç etseler bağırsak burusun ve tatar kurdin def^ç eder. Eger [21] kabz yoğ ise ve eger çanı üzerine vaz^ç etseler ‘avratıñ ifrāt hayzını teskīn eder. [22] Bögrek ve bel ağrısıçün saħk olunmuş dāru ve arpa ununu berāber alıp sirkencübīn veyā [23] aħ pāde ile merhem gibi olunçayadek kaynadasın ba^çdehu sıçaqlayın bel üzerine vurasın. [24] Dāru’ı(yı) arpa şuyunda merhem gibi oluncayadek kaynadıp köpükden fāşığa varınca [25] kapladasın şelis beyle ve t̄(d)amla t̄(d)amla tebevül edenlere nāfi^ç dir. Dāru tecfife muħtāc

(72b)

[1] olan her derde devādır. Ve daħi yeli sürer, huşušen tuz ve papadya çiçegi aña ħalt [2] olunduğda. Devāları dāru içine koyup bir hoşça şaklasalar çok zamān şahīħ [3] kalıp bozulmaz. Kazālik anı dāru içine koysalar niçe eyyām çürümez ve fāsīd olmaz. [4] **Bāb: Der-beyān-ı Arnabud Dārusu;** bunuñ otu dāru otundan çok ħaşin [5] ve keskin ve sivridir. Şapı degirmidir. Ve çok boğumları vardır. Ve her boğumda birer uzun [6] yaprağı vardır. Başağı dāruda gibi t̄(d)ağamıħ degildir. Belki müctemi^ç ve degirmi papur başağına [7] müşābihdir. Ve dāruya bi’l-külliyeye beñzer küccük toħum ile memlūdur. Başağ-ı mezkūruñ ba^ç zısı [8] beyāz ve ba^ç zısı siyāha mā’i(yi)l velākin ekşeriyā şarı olurlar. Kezalik dānesi daħi gāħ [9] beyāz ve gāħ siyāh olur. **Tabī^ç atı:** Arnabud dārusu gerek ta^ç amda ve gerek mu^ç ālecede bārid [10] ve yābisidir. Dāru gibi az ğidā verir ve kabz getirir. Ve daħi bir nev^ç yabānī Arnabud dārusu vardır [11] zıkr olunan Arnabud dārusundan küccükdür. Yaprakları daħi eñsiz ve ħaşindir. Bu boğumlu mücevvef [12] şapı vardır. A^çlāsında bir kaç kırmızıya mā’i(yi)l başakları olup dāneleri ya^çnī toħumu mezbūr [13] Arnabud dārusundan küccükdür. Bu yabānī Arnabud dārusunuñ tabī^ç at ve kuvveti mezkūr Arnabud [14] dārusunuñ gibidir. Ve daħi bir nev^ç dāru vardır ki ba^ç zılar aña Anaṭ(d)olu dārusu derler. Frenkçe [15] “falaris” derler. Bunuñ bir kaç boğumlu şapları vardır. Ve kaplıça şaplarına beñzerler, yaprakları [16] daħi böyledir. Ve mezākaları tatlıdır. Bunlarıñ t̄(d)oruğlarında iri başakları olup beyāz bahāri [17] olur. Ba^çdehu bir miğdār t̄lānī ve dāru kadar büyük ve zāhiren ve bāṭınan beyāz toħumu ħaşıl olur.

[18] **Tabî'atı:** Yaprığı ve 'uşâresi ve tohumu hârrdır. Terķik etmek kuvveti vardır. Yaprığını döğüp ve [19] şıķıp şu ile veyâ sirkencübîn ile içmek böğrek ve meşâne ağrısın teskîn eder. Meşâne ve [20] böğrek taşını paralayıp sürer. Ve zaħmet ile tebevül edenlere nâfi' dir. Tohumundan iki dirhemini [21] saħķ edip içmekde daħi kuvvet-i mezkûre hâşıladır. **Bâb: Der-beyân-ı** [22] **Frenk Dârusu ya' nî Süpürge Otu;** bunun bir uzun ve kalın ve boğumları çok şapı [23] vardır. Bunun içi boş degildir, bir beyâz özü vardır, mürür ağacının özü gibi. Ve [24] mezâķı tatlıcadır. A' lāsında şakala müşâbih başakları zuhûra gelir. Kemâle geldiklerinde [25] kırmızıya mâ' i(yi)l olup arpa dânesi kadar tohumu olur. Bu dârudan ba' zı diyârın halkı

(73a)

[1] un ve ekmek yaparlar ve hayvânâtı beslerler. **Tabî'atı:** Frenk dârusu bârid ve yâbisdir, [2] meşhûr dâru gibi. **Menâfi'-i Dâhilesi:** Frenk dârusunu ya' nî süpürge otunuñ tohumunu [3] saħķ edip ğubârını sirkencübîn veyâ şu ile içmek envâ' ishâle nâfi' dir. [4] Ve eger muķaddimen gerigi gibi tecfif olunursa daħi aķvâ olur. Boğaz hâricinde [5] beydâ olan uru izâle için bir mücerreb devâ budur. On boğumlu olan süpürge [6] otunuñ şapını alıp ortadan yarıp içinde olan beyâz özünü alasin [7] ve bir büyük kırmızıya mâ' i(yi)l süngeri kıtıp bu iki eczâ' ı(yı) yaķasin . Ba' dehu külüne [8] on dâne karabiber ve on dirhem buğday ununu ve bir tâze yumurta' ı(yı) kıarışdırıp, [9] andan bir çörek yoğurasın ve ocaķda sıçak kül içinde pişiresin perk olunca [10] andan sonra anı altı biraberçe hisşeye tâksim edip ayın on beşinden sonra o [11] kıt' aların birini aħşam yatacak vaķitde ekl edip üzerine bir nesne içmeyesin. [12] Ba' dehu üçüncü geçede yine bu minvâl üzere bir kaķ' asın yiye ve minvâl-i muħarrer üzere iki [13] geçede birer kıt' asın yiye tâ altı kıt' a tamâm olunçayadek ki on iki geçede [14] olur. Ba' dehu gelcek ayın on beşinden sonra tekrâr böyle bir çörek pişirip vech-i [15] meşrûh üzere taķsim ve ekl edesin. Ve üçüncü ayın on beşinden sonra yine minvâl-i [16] muħarrer üzere 'amel edesin. Pes üçüncü ay tenâķuş başladığı gibi ur daħi tenâķuşa başlar [17] ve giderek zâ' i(yi)l olur vallahu a' lem. **Bâb: Der-beyân-ı Sımsım ya' nî** [18] **Susam Otu;** Hükemâ-i müķaddiminin ta' rif ve

beyân etdikleri susam-ı haķıķı [19] bir sazlı ve kuvvālı otdur. Şapı dāru şapı gibi boğumludur. Velākin andan kalın kavīdir. [20] Kırmızıya mā' i(yi)l yaprağı ve yeşil çiçeği vardır. Ve düğmeleri içinde beyāzrak tohumu olur, [21] dāru büyüklüğüdür. Kaldı ki müte'ahħiriniñ yazdıkları susamıñ bir ve kalın kökünden [22] t(d)oruğuna varınca boğumlu şapı olup ve her bir boğumda ikişer uzun ve yaşşı [23] yaprakları çıkıp dördüncü boğumdan yukarıya her yaprağıniñ dibinde birer beyāz [24] çiçeği olur. Bade'hu tülānī ve lāle çiçeğinde gibi şıralı gılāflar içinde tülānī [25] tohumu olur. Bu taķdīrde susam-ı haķıķıye hiç bir nesnede müşābeheti olmadığından

(73b)

[1] buña susam-ı meşhūr deriz. **Tabī'atı:** Susamıñ koyu ve yağlı ruṭubeti vardır ki [2] harārete mā' i(yi)ldir. Yumaşatmak ve pişir ya' nī kemāle getirmek kuvveti vardır. **Menāfi'-i** [3] **Dāhilesi:** Eskiler susamı ta' āmlarında isti' māl ederler idi, dāru'ı(yı) harc etdiğimiz [4] gibi. Velākin Diyoskarides heķimīniñ tahrīr ve beyān ettiği üzere mi' deye ve nefese şıķlet [5] verir, ve dişler arasında kalır. Ve ammā andan ' uşr olan dühnü içmek meşāne ve bögrek [6] taşına ve bağırsak burusuna ve raħim ağrısına nāfi' dir. **Menāfi'-i Hāricesi:** Susam her [7] dürlü siñir şişlerine ve katı yumrularına gereklidir. Bā-ħuşuş yağı ve keçalik harāretli kulaķ [8] ağrısına ve envā'-ı teşennüşlere vel-ħāşıl harāretli āteşli şişlerden şudūr eden her dürlü [9] ' illetlere nāfi' dir. Susam tohumunu gül yağıyla ezip başa vursalar şems harāretinden ħāşıl [10] olan baş ağrısını def' eder. Susam otunu bal şuyunda veyāħūd bādede kaynadıp [11] harāretli göz üzerine vursalar harāretin alıp ağrısın teskīn eder vallahu a' lem. [12] **Bāb: Der-beyān-ı Delice Otu;** bu daħi ekin içinde beydā olan yabānī [13] otlarıñ biridir. Bozulmuş arpadan ve buğdaydan tebdīl olur. Cümle yabānī otlarıñ ekin içinde [14] peydā olmalarınıñ sebebi tohum yere zer' olunduğdan şoñra üzerine çok yağmur yağmaķdır. Veyāħūd [15] yaş toprağa tohumu biraķmak. Veyā nem-nāk ve küflü tohumu zer' etmektir. Bu taķdīrde dāne incinip ve [16] zahmet çekip ya bik-külliyeye-i fesāda varıp çürür veyā bu mişilli nāķış şeylere mübeddel olur. [17] Mezbūr-ı delice ot kış ibtidālarında zuhūr edip buğday şapından inçerek şapı [18]

vardır. Yaprığı uzun ve haşındır. Şapından bir kaç uzun başağlar çıkıp nihâyetlerine [19] varınca iki taraftan nerdübân gibi biri biri üstünde çantacıklar ya' nî keseciğlar içinde [20] ikeşer üçer ve ba' zı kerre dörder tülânî dâneleri olur ve buğday ile berâber kemâle gelir. [21] **Tabî' atı:** Delice ot derece-i şâlişeniñ ibtidâsında hârr ve derece-i şâniyede yâbisdir. [22] Terķik ve tenķiye ve hâll eder. **Żarar ve Menâfi' -i Dâhilesi:** Delice otundan olan ekmegi yemek başa [23] şıķlet getirir. İnsanı ser-ħoş gibi eder. Uyuħu ve ser-sâm baş irâş eder. Göze [24] muzırr olup zulmet getirir. Bu ecilden çalışķan ekinciler bununuñ toħumunu buğdaydan ve arpadan [25] elemekle ayıtlayıp ta' uķ ve ibikleri beslemege bırağırlar ve eger ekinde zuhûr ederse

(74a)

[1] otunu kal' edip atarlar. **Menâfi' -i Hâricesi:** Bu toħumuñ ununu bir miķdâr tuz ve sirke ve turb [2] ile ķarışdırıp merhem gibi eţrâfa yapılan ' illetlere vursalar anları oñuldurur ve daħi [3] a' zâyı helâk eden teşennüş-i bâride vurmaķ nâfi' dir. Velâkin evvelâ o maħalleri neşter ucuyla [4] veyâ gayrı sivri nesne ile anda bunda delmek gerek. Delice toħumunuñ ununu tuz ve hâm [5] gügerd ve sirke ile ķarışdırıp merhem veyâħud dühn gibi sürmek temregüyü ve uyuzu ve [6] tuzlu balģamı izâle eder. Toħm-ı mezbûru kettân toħumu ile gügercin teresiyle bâdede tıbb [7] edip yakı etmek uru t(d)ağıdır. Ve her dürlü ķatı şişleri ve çıyanları pişirir. [8] Toħm-ı mezbûru bal şuyuyla ķaynadıp ' irku'n-nisâya vursalar ağrısın teskîn eder. Ĥamle [9] ķabiliyyeti olmayan ' avrat hâmile olmaķ murâd eyledikde toħm-ı mezbûru mürr-i şâfi ve günlük ve [10] za' ferân ile ķarışdırıp aşığdan fercine bir kaç def' a dütsü vere hâmile ola [11] bî-iznillahi Te' âla. **Bâb: Der-beyân-ı Buy Toħumu;** ' Arapça "ħulbe" derler. [12] Bununuñ degirmi ve nâzik ve içi boş şapı vardır. Yaprakları yonça yaprakları gibi kertiklidir. [13] Çiçeği beyazdır. İçinden uzun ve egri ve sivri ve birbirine muķâbil keçi boynuzlarına müşâbih [14] ikişer ğılâf zuhûr edip içleri şarı ve dört köşeli toħum ile memlûdur. Keskin râyihası [15] vardır. Kökü uzun ve ğâyet şaçaklıdır. Buy toħumu mâh-ı şubat ve martda ekilip aģustosda [16] kemâle gelir. **Tabî' atı:** Buy toħumu derece-i şâniyede hârr ve derece-i evvelide yâbisdir. **Menâfi' -i**

Dāhilesi: [17] Buy tohumunu bal şuyunda kaynadıp içmek insān cevfinden olan şişleri yumuşadır ve ağrısın [18] teskin eder. Buy tohumunu ekip unundan ‘asel ile bir āş düzüp yemek eski öksürüğe [19] nāfi‘dir. Ve za‘if olan gögse kuvvet getirir.

Menāfi‘-i Hāricesi: Buy tohumunuñ ununu yumurta [20] şarısıyla karışdırıp şişlere ve çıbanlara vurmağ anları yumuşadır. Buy tohumunu şuda [21] kaynadıp ve şuyunu bezden geçirip o şu ile şabileriñ ve ğayrılarıñ başların ğasl [22] etseler başda işler cerāhati ve koñağı ve keli izāle eder. Bezden bir fitil yapıp şu-yı [23] mezbüre ısladıp ferce idhāl etmek şişmiş ve kapanmış rahmi küşād eder ve bu mişilli [24] ‘illete mübtelā olan ‘avrat gerekdir ki kaynamış tohumuñ şuyunu bezden geçirdikdan soñra tohumu [25] sıcak iken bir keseye koyup üzerine otura nef‘i ziyāde olur. Buy tohumunu gügercile

(74b)

[1] sirke ile karışdırıp ṭ(d)alağ üzerine yakı etseler ṭ(d)alağ şişini indirir. [2] Kan ile gelen ishālde buy tohumunu ihtikānda isti‘ māl edeler nāfi‘dir. Bir kimseniñ [3] zoru olsa ya‘nī dā‘imā tağavvuğu taleb edip bir nesne edemese buy tohumunu şuda [4] kaynadıp şuyunuñ buğusuna otura buy tohumunuñ ununu ketān tohumuyla kaynadıp kasiğ [5] üzerine yāhūd aşığıdan vursalar rahim ağrısın teskin eder. Buy tohumunuñ ununu [6] gügerd ve ‘asel ile karışdırıp yüze sürseler lekelerin ve huşūnetin giderir. Buy [7] tohumunu bal şuyuyla kaynadıp yakı etmek mufāşşal ağrısına ve niķrişe ve sā‘i(yi)r a‘zā ağrısına [8] nāfi‘dir. Beden huşūneti ve uyuzu için istediğın kadar buy tohumunu alıp ve rub‘u kadar bağçe [9] teresi tohumundan katasın ba‘dehu ikisin sirke ile döğüp hammāmdan soñra vücūduna süre. [10] Hāşılı evcā‘ı teskin ve izāle ve şişleri yumuşatmağ iktizā eden maħallerde buy [11] tohumunu isti‘ māl etmek nāfi‘dir vallahu a‘lem. **Bāb: Der-beyān-ı** [12] **Hinta-i Mısıri** **ya‘nī Kokoroz:** bunuñ bir uzun kalın kavī boğumlu şapı vardır ki içinde [13] beyāz özü olur, Frenk dārusunuñ şapında gibi. Ṭ(D)oruğunda beş altı ve yedi çatallı başağ [14] gibi nesne vardır ki o çiçegi olup şapında olacağ dāneleriñ rengine göre [15] gāh kırmızı gāh meneviş gāh şarı ve gāh beyāz çiçek açar. Velākin boşdur, dāne anda

hâşıl olmaz. [16] Boğumlarının üstünde yapraklarının yanından iki üç ve gâh dört yerde beş [17] on yaprak içinde melfûf kimi bir qarış kadar ve kimi eksik ve kimi daği ziyâde uzun [18] çoğanlar çıkıp dâne bağlanmadın dâne miqdârınca tellerinden müctemi' ve beyâz ve yeşil ve şarı ve [19] kırmızı renklerine püskül çıkar. Ba' dehu dâne büyüduçça o püskül mütebeddil olup [20] encâmında kırur. Çoğan-ı mezbûrîñ ba' zısında on ve on iki ve [21] ba' zısında eksik ve ba' zısında ziyâde şıra dâne olur. Ve bu dâneler nohut kadar büyük olup kimi şarı [22] ve kimi beyâz ve kimi kırmızı ve kimi daği muhteliğ olur. Bunlarıñ ba' zı tamâm dört ayda [23] ve ba' zı üç ayda kemâle gelir ve ba' zı daği vardır ki iki ayda yetişir. Velâkin dâneleri [24] pek küçükdür. Bunlarıñ ibtidâ mekânları Hind-i şimâlîdir. Oradan sâyir memleketlere münteşir olmuşdur. [25] **Tabî' atı:** Çoğoroz dânesiniñ tabî' atı buğdayıñ tabî' atı gibidir. Velâkin hâlâveti ziyâde olmağla

(75a)

[1] hârâreti daği bir miqdâr ziyâdedir. **Menâfi' i:** Çoğorozdan gâyet beyâz un çıkarmak [2] mümkündür. Ve ba' zı diyârda ekşi hamîr ile andan ekmek yoğururlar. Velâkin ekşeriyâ mâyasız [3] yoğurup sıçak kül altında pişirirler. Mezâkı ziyâde tatlı olur. Ve ba' zılar bunuñ [4] unundan süd ile ve hoşça ta'âm yaparlar. Bu tağdırde gîdâsı ziyâde olur. Tâze [5] çoğoroz yaprağıñıñ 'uşâresi bâriddir. Envâ' hârâreti izâle edip tebrîd eder. [6] Kıızıl yele ve sâyir hârâretli şişlere nâfi' dir. **Bâb: Der-bayan-ı** [7] **Heldine;** bu bir ekindir ki evâyilde nâ-ma' lûm idi. Ve hâlâ ba' zı diyârda bulunmaz ve nâmı [8] daği nâ-büddür. Ba' zı diyârda gâyet çok olur. Bunuñ kırmızı ve düz ve degirmi ve içi [9] boş şapı vardır ki bir zirâ' ve gâh bir buçuk zirâ' kadar kıaddi olur. Yaprığı lebâb [10] ya' nî şarmaşık yaprağına beñzer. İllâ andan nâzik ve yumuşaktır. Küccük ve beyâz ve biri [11] birine mütezâhim çiçeği olur. Bunlar lâ-yenkatî' müte'âkıben açıldığı gibi dânesi daği böyle [12] kemâle gelir. Hatta hâşâd vağtinde daği ba' zı çiçeği henüz açılır. Dânesi üç köşelidir. [13] Kayın ağacınıñ bellûtu gibi velâkin andan küccükdür. Ve bu ecilden ba' zı diyârda aña kayın buğdayı [14] derler. Kapuğu siyâhdır ve içi beyâzdır. Ba' zı diyârda bunuñ tohumunu mâh-ı

nisanda yere ekip [15] mäh-ı hazıranda haşād ederler. Ve ba'zı semtlerde temmuz evyilinde ekip faşl-ı harıfde kemäle [16] gelir. Ve ammā İtalya'da bir yazda bir tohumu iki def'a ekerler. Ya'nı mah-ı martda tohumunu ekip [17] mäh-ı hazıranda haşād etdikden şoñra yine andan tohumunu alıp mäh-ı temuzda ekerler ve güz faşlında [18] geregi gibi yetişip haşād ederler. **Tabi'atı ve Menafi'i:** Heldine dānesiniñ bir miqdār burūdeti [19] vardır. Ba'zılar bundan bulğur yapıp şorvasın ve lapasın ve südlü āşın düzerler. [20] Ekşeriyā unundan ekmek yaparlar. Heldineyi çok tenāvül etmek yel getirip mi'de'i(yi) şişirir. [21] Velākin ğırağ ve böğrölce ve başla kadar yelli degildir. Ve dārudan hazmı esheldir vallahu a'lem. [22] **Bāb: Der-beyān-ı Noğud:** bunuñ üç nev'i vardır. Biri şarıya mā'i(yi)l beyāz ve biri kırmızı [23] ve biri siyāhdır. Noğud ağaçlı ve haşın ve tüylü şapı vardır. Ve bir zīrā' [24] kadar yüksek çıkıp egri bügrü boğumları olur. Yaprakları küccük beyzavīyü's-şekl ve [25] t(d)oruqları bir miqdār sivri ve eṭrāfi kertikli ve tüylü ve birbirine muqābil ekşeriyā on beşi

(75b)

[1] bir şapda olur. Çiçeği cüz'-i kırmızıya mā'(y)il beyāzdır. Ve ba'zıları daği sāde beyāzdır. [2] Ba'dehu bunlardan bir miqdār tūlānī ve şişmiş ve keseciklere müşābih ğılāflar içinde [3] birer ve eñ çok ikişer noğud dāneleri hāşıla olur. Kökü uzun ve ağaçlıdır. [4] Kalın toprağa ekilir. **Tabi'atı:** Noğud evvelki derecede hārr ve yābisidir. Siyāhı cümleden [5] aqvādır, ba'dehu kırmızısı. **Menafi'-i Dāhilesi:** Noğudu ta'āmlarda tenāvül etmek vāfir ğidā verir. [6] Südi ve menī'i artırır. Velākin bir miqdār yel irāş eder. Noğudu bā-ḥuşūş siyāh ve kırmızısını [7] kaynadıp şuyın içmek meşāne taşın kırıp sürer. Bevli ve hayzı idrār eder. Ciger [8] ve t(d)alağ ve böğrek süddelerin küşād eder. Şarılığa ve henüz başlayan istiskāya ğāyet [9] nāfi' dir. Bir kimseniñ yaqıcı bol yeli olup zahmet ile t(d)amla t(d)amla tebevül etse terkīb anı yapıp [10] isti' māl eyleye ğāyet mücerreb bir devādır, şan'atı budur. Kıızıl noğuddān bir bucuğ vaqıyye alıp [11] doğuz vaqıyye şu içinde şülüşü gidince kaynada ve şuyın süzüp hıfz ede. Ba'dehu meyān [12] kökünden yirmi dirhem, ebem gümece, haṭmi,

ğāfeş ya' nī ağır otu ve effimūn otlarından ve köklerinden [13] ikişer kabza sepistān ve 'annāb yemişlerinden yirmişer dāne kapuğu şoyulmuş kavun ve karbuz çegirdegi [14] kırk dirhem kākenc, it üzümü, sırça tohumu ya' nī gün dārusu onar dirhem ve on dāne saḥḥ [15] olunmuş muşmula çekirdegi, bu cümleyi evvel süzülen noḥud maṭbūḥuna katıp tekrār şülüşü gidince [16] kaynada ba' dehu indirip süze bu şudan on gün mütevāliyen her şabāḥ 'ale'r-rīk bir içim [17] içe. Velākin bu tedāviye ماشرتن evvel şerbet ede içini tenkıye etmek gerek ve şabāḥ ile [18] ḥıyārşenbe müstahrecinden on dirhem kadar yemek yāḥūd et şuyunda ezip içmek gerek [19] inşaallahu te'ālā ḥalāş ola. Noḥudu ma' donos ile berāber kaynadıp şuyunu içmek [20] nefsā 'avratlara iyidir. Zīrā idrār ve tenkıye eder. Bir geçe şuda ısladıp yemek [21] ve ba' dehu altı sā'at kadar bir nesne yemeyip içmemek karında olan şoğulcanı helāk edip [22] sürer. **Menāfi'-i Hāricesi:** Noḥud cild-i insāni tenkıye ve pāk eder. Bu ecilden beden-i insānda [23] olan uyuzu ve temregü'ı(yi) ve tuzlu balgāmı ve sā'(y)ir ḥuşūneti izāle için noḥudu [24] uyuz köküne daḥi acı laboda ve Boşnaçça “kõnsaķi iştav” derler, köküyle şuda kaynadıp o ' illetlere sürüp ğasl edeler noḥudu gül şuyunda ısladıp [25] yumuşatdıķda ezip merhem gibi katı olan ḥāya şişine ve alçaķ çıbanlara ve cerāḥatlere vursalar

(76a)

[1] anları oñuldurur. Noḥudu saḥḥ edip ba' dehu hindibā şuyuyla kaynadıp merhem gibi saĝ [2] yanına ciger üstüne yaķı etseler ciger şişini t(d)aĝıtır. Bir kimse'ı(yi) yılan soķmuş [3] olsa noḥudu yalnız yāḥūd eyyūh-el-ĝāriķūn otuyla kaynadıp soķduĝu maḥalle yaķı [4] ede, zehrini def' eder. Bir kimseniñ diş eti çürüse beyāz noḥudu sirke ile kaynadıp [5] diş etine süre dūrte. Ḥāyalarıñ her dürlü şişı için bir mücerreb ve nāfi' merhem [6] budur. Beyāz noḥudu sıçaķ şı içinde şişirip yumuşadasın. Ba' dehu havanda [7] döĝüp kefi alınmış 'asel ile merhem gibi olunçayadek kaynadasın. Andan bir bez üstüne [8] sürüp o şiş üzerine bağlayasın sūhūletle şişini izāle eder. Ve eger şiş-i mezbūr cerāḥat ve irin [9] bağlayacaķ veyāḥūd fi'l-vāķi' irin bağlamaĝa başladıysada merhem-i mezkūr buña daḥi ĝāyet

[10] nāfi' dir. Zīrā tecrübe olunmuştur ki ba'zı kimesneniñ hāyaları çürümege başlamış iken [11] merhem-i mezkūr ile hālāş olmuştur. Ve merhem-i mezkūr dañi kulağ ardında yazma dedikleri [12] şiş için nāfi' dir. **Bāb: Der-beyān-ı Enderusarun:** bu bir otdur ki [13] tarlalarda ğırağ gibi buğday ve arpa arasında hāşıl olur ve iki nev' dir. Biri şağır ve biri [14] kebīrdir. Enderusarun-ı kebīriñ yaprakları nohud yapraklarına müşābih olup birbirine muğābil [15] beşer ve altışar ve gāh yedişer çift ve bir şapda ve şapın nihāyetinde bir tek olur. Bu otuñ inçe [16] ve gevşek şapları vardır. Çiçeği kırmızıya mā'i(yi)l beyāzdır. Bunuñ yerine uzunca ve egri [17] ğılāf zuhūra gelip içinde kırmızıya mā'i(yi)l sarı ve iki yüzlü baltaya müşābih [18] tohumu olur. Ve bundan ötürü buña Lātince "süküridağka" demişler, ya' nī iki yüzlü balta. [19] Kökü uzun ve beyāzdır. Enderusarun-ı şağır kebīre müşābihdir. İllā ki her eczāsı [20] dañi küccükdür. Ğılāfları egri ve degirmidir. Ve kemāle geldikleri kırmızıya mā'i(yi)l olurlar. [21] Tohumu dañi kebīriñ tohumu gibidir. Velākin aşğardır. Kökü inçe uzun ve beyāzdır ve derin yere [22] getmiştir. **Tabī' atı:** Enderusarun tohumunuñ harāreti ve yubūseti ziyādedir otundan. **Menāfi' -i** [23] **Dāhilesi:** Tohumunu sirkencübīn veyāhūd bāde ile kaynadıp içmek mi' deye iyi gelir. [24] Hayzı idrār eder. Ve raħimde ölmüş veledi sürer. Bağırsağ süddesin yumuşadır ve [25] sürer. Ve zehri def' için terkīb olunan edviyeye hālğ olunur. **Menāfi' -i Hāricesi:**

(76b)

[1] Tohumunu saħk edip ve 'asel ile yoğurup ve andan bir küccük şāk yapıp cimā' dan [2] evvel fercine idhāl etseler ğamli men' eder. **Bāb: Der-beyān-ı** [3] **Bakla:** bunuñ şapı dört köşeli, egri, boğumlu ve mücevveddir. Çiçekleriniñ her bar [4] beşi altısı ve yedisi bir şap üzerinde bir tarafından sıra ile dizilmiştir. Ve elvān-ı [5] muhtelifesi vardır. Yan dalcıkları üzerinde dud[r]ur.²⁹ Yağlı kalın yukarı tarafı [6] eñsiz ve ortası yaşşı yaprakları olur. Çiçeği düşduğdan soñra parmağdan uzun ve kalın [7] ğılāflar zuhūr edip içinde bakla dāneleri olur ki şekilleri ve levnləri müteğayyirdir. Zīrā kimi [8] büyük ve kimi küccük ve kimi yaşşıdır. Ve ba'zı sarı ve

²⁹ Metinde kelime "dudur" olarak imlā edilmiştir. Fakat biz kelimenin yanlış imlā edildiğini düşünuyoruz. Konteksten kelimenin "durur" olduğu anlaşılmaktadır.

ba' zı yeşil ve beyâzrak ve ba' zı açık [9] kestâne rengindedir. Kökü ağaçlı ve kavî ve saçaklıdır. Bakla bahârını açtığı vakitte yağmurdan [10] hazz eder. Bahârından sonra suya muhtâc olmaz. Bakla her semtde ekilir, huşûşen zibillenmek için [11] ya' nî zibil az bulunduğu diyârda tarlalara baklayı ekip bahârını açtığı vakitte o tarları [12] sürüp bakla otunu toprak altına getirirler. Bakla anda çürüyüp tarla zibillenir ve kuvvetli [13] olur. **Tabî' atı:** Bakla burûdetde ve yubûsetde meyanedir. Tenkıye ve neşr ve tefrîk eder ve ammâ [14] ğılâflarınıñ bir miqdâr kuvvet-i kâbızaları vardır. **Menâfi' -i Dâhilesi:** Baklayı yemek çok [15] yel ve şişmek beydâ eder. Hazmı gücdür. Ağır ve korkulu rü'yâlar getirir. Velâkin öksürüğe [16] nâfi' dir. Zîrâ tükruk ile göğüsden balgamı istihrâc eder. Ğılâfları ile berâber sirkede ve şuda [17] kaynadıp yemek ishâli keser. Yeşil bakla mi' deye ziyâde muzırrdır ve ziyâde yel irâş eder, [18] olmuşu ve kûrusundan. Bakla tabh olduğu vakitte evvelki şu'ı(yı) süzüp bırakmak gerek o [19] taqdîrde o kadar şişirmez. Kezalik aşına karaviye ya' nî çayır kemnünunu halı etdiklerinde. Zîrâ [20] kemnünü mezbûr yeli t(d)âğıdır ve maşv eder. **Menâfi' -i Hâricesi:** Bakla unu şadıñ ve ' avrat-ı ğalîze [21] maşalleriniñ envâ' şişlerine ve yumrularına ' azîm devâdır. Şu ile ve zeyt yağıyla kaynadıp [22] sıcaklayın o ' illetlere vuralar. Bakla ununu ve arpa ununu papadya ile kaynadıp yakı etmek [23] hârr olan yara şişiniñ âteşin alır. Veyâ da nişâniniñ rengini şahîh rengiyle berâber eder. [24] Bakla ununu ciğer tâzeleyin otuyla kaynadıp ' avrat memelerine vursalar pe'nîr kesilmiş [25] südleriniñ yine halı ve terkîk edip hâşıl olan kıtı yumruları yumuşadır ve t(d)âğıdır.

(77a)

[1] Bakla ununu ' asel ve buy tohumu unuyla karışdırıp yakı etmek yazma'ı(yı) ve göz altına girmiş [2] kıanı t(d)âğıdır ve maşv eder. Bakla ununu gül ve günlük ve yumurtâ ağıyla karışdırıp taşra çıkan [3] göz üzerine yakı etseler gözü geriye sürer. Şişler üzerine vursalar anları dañi [4] indirir. Bakla ununu sirkede ısladıp bir gece durduğdan sonra göze yakı etmek göze [5] inen zar için nâfi' dir. Ve döğmeden gözü inçinmiş kimselere iyidir. Bakla'ı(yı) ağızda çiyneyip [6] alınına vurmağ başdan göze

inen nâzile'î(yî) men' eder. Bağla'î(yî) sahk edip çimenlenmiş arpa [7] ve şâb ve zeyt yağıyla qarışdırıp boğazdaki ur üzerine vursalar uru t̄(d)âğdır. [8] Bağlanın ğılâfların ezip kıl ve saç kıparılan yere yakı etseler min-ba' de kıl ve saç [9] o yerde bitmeye. Bağla'î(yî) şuda kaynadıp ba' dehu çıkarıp tavşan yağıyla ezip [10] niķrîş üzerine vurmağ ağrısın teskîn eder. Bağla ununu sirke ile qarışdırıp ezilmiş ve mecrûh [11] olmuş siñirler üzerine vursalar nâfi' dir. Kulağ perklîğına mücerreb [12] devâ budur. Bağla'î(yî) şuda kaynadasın bir hoşça pişinceyedek andan sonra şuyunu [13] süzüp ve bağla üzerine bir huni tutup buğusunu kulağ içine şalıvere [14] bu minvâl üzere bir kaç kerre ede sem'a kuvvet verir. Bir kimseniñ zekeri şişmiş [15] olsa şöyle kim tebevül edemeye aña a'lâ devâ budur. Bunda sehv görünür ya muşannefdir veyâ muşannefiñ nushasından bu kitabı başan tâbi' den zîrâ bu bâb havvâş bağla beyânındadır. Yoğsa mercimek beyânında degilidir. Mercimeği keçi südü ile kaydada [16] keçi südü yoğisa inek südü ile kaydada, bütünü hall olup merhem gibi oluncayadek [17] ba' dehu bir mâi bez üzerine sürüp sıçağlayın bütün mağall-i ma' hûdu kaplayı şarıvere [18] nâfi' ve mücerrebdir. Bağla ununu şuda ve sirkede kaynadıp şabîleriñ qarışıkları üstüne [19] vursalar qarışıkda tîz kıl betmesin men' eder. Bağla unu cild-i insânı güzel ve rûşen [20] eder. Envâ' leke ve huşûnetin izâle eder. Huşûşen ' asel ve öküz ödünü qarışdırıp [21] sürseler. Irķu'n-nisâ ve eski ve medîd siñir ağrısı için bağla şapların ğılâfların [22] yakıp külüne eski kız yağını veyâ eski hînzîr yağını qarışdırıp ağırın mağalle [23] sıçağlayın vuralar. Yüzü rûşen olsun diye murâd eden kimesne çokça bağla'î(yî) sirkeye [24] kıoyup kıapuğ şoyuluncayadek bırağ, ba' dehu güneşde kıurudup sahk ede. Andan sonra [25] ğubârını pâk biñar şuyuyla qarışdırıp yatacağ vakitte bunuñla yüzün ğasl ede. Erte şabâh

(77b)

[1] yüzün ğasl etdikde yüzü rûşen ola. Ve dağı tarlalarda bulunur bir ot vardır ki [2] aña yabân bağlası derler. Bunuñ dağı dört köşeli velâkin gevşek ve inçerek şapları [3] vardır. Ve biribirine qarışıp yer yüzü üzerinde yayılmışlardır. Yaprakları bağla

yaprakları gibidir. [4] Çiçeği güveze mā'(y)il beyāzdır. Bunlardan sonra yaşşı inçerek gılāflar zuhūr eder. İçinde [5] bulunan tohumuñ mezākı bakla mezākı gibidir ve kuvveti daħi bakla kuvveti gibidir. **Bāb:** [6] ***Der-beyān-ı Bakla-ı Mısrī;*** bu bakla ekseriyyā Mısr semtlerinde bulunur. Gölluğda ve bataklıkda olur. [7] Yapağı büyük kalabağ yaprağından büyüktür. Şapı dört zirā' kadar uzun ve parmak [8] kadar kalındır. Ve bir yumuşak saza müşābih olup düz ve boğumsuzdur. T(D)oruğunda [9] bir uzunca ve kalın çevkân gibi başağı olup etrāfında dört veyā beş sıra şarı [10] arımıñ t(d)olabları gibi t(d)olabları vardır. Her birinde birer bakla dānesi vardır. kestāne [11] büyüklüğünde ve şeklinde çiçeği gül rengindedir. Ve gelincik çiçeğiniñ iki kadarı olur. Kökü gāyet [12] kalın ve perkdir. Ta'ām için vech-i maħşūş üzere terbiye olunur yāhūd sıcağ kül içinde [13] pişirip ekl ederler ve pişmedin daħi ekl olunur. **Tabī'atı:** Mısr baklası bārid ve yābisdir. [14] Kuvvet-i kábızası vardır. **Menāfi'-i Dāhilesi:** Mısr baklası unundan bulamaç pişirip [15] yemek kan ile gelen ishāli kaṭ' eder. Ve medīd qarın sürmesin keser ve bu 'illetler için [16] kapuğunu sirkencübīn ile veyāhūd kuzu kulağı şuyuyla veyā ikisiyle kaynadıp [17] şuyundan üç kadeh kadar içmek a'lā ve aqvā olur. **Menāfi'-i Hāricesi:** Bakla-ı Mısrıñ [18] ortasında mezākı acı ve rengi yeşil bir nesne bulunur. Anı saħk edip ve gül yağında [19] pişirip kulağa ıktār etseler ağrısın def' eder. **Bāb:** [20] ***Der-beyān-ı Muşū ya'nī Ğırah;*** bunuñ iki dürlüsü vardır. Biri büyük ki aña bağçe Ğırahı derler. [21] Ve biri küccük ki aña tarla Ğırahı derler. Ğırah-ı kebiriñ nāzik ve gevşek şapları olmağla yer [22] yüzünde yayılır gider. Bu ecilden anıñ yanında herek veyā dal dikerler aña tutunup yukarıya [23] çıkar. Baş şapı ile yaprağı arasından yan şapları çıkar ki baş şapından ince ve nāzikedir. [24] Bunlarıñ etrāfından daħi böyle şapları zuhūr eder. Her biriniñ nihāyetinde iplik gibi ince bir nesne [25] vardır ki anıñla hereklere şarılp tutunur. Yaprakları diplerinde mezkūr şaplar ile yaprağıñıñ

(78a)

[1] mā-beynlerinden küccük ve çıplak şaplar zuhūr edip üzerlerinde birer çift gül rengine mā'(y)il [2] beyāz veyāhūd sāde beyāz çiçeği olur. Ba' dehu bunlarıñ içinden

bir miqdār uzun ve yaşşı [3] ğilāflar zuhūr edip içinde iri nohud kadar büyük müdevver ğıraḥ dāneleri maḥfūzdur. [4] Kökü pek küccük ve za‘ıfdir. Ğirāḥ-ı şaĝir her ḥuşūşda kebīre müşābihdir. Velākin her bir [5] cüz’-i kebīrinden küccükdür. Ve çiçeği sāde beyāzdır. Bu ğıraḥ-ı şaĝiri sā’(yi)ir ekini gibi tarlalara [6] dalsız ve herekesiz ekerler. **Tabi’atı:** Ğirāḥ burūdetde ve yubūsetde i‘tidāle qarībdir. **Menāfi’-i Dahilesi:** [7] Ğirāḥ kendi mizācında baklaya qarībdir. Velākin bakla kadar mi‘de’i(yi) şişirmez ve tenkıye [8] daḥi etmez. Bundan ötürü geç aşağıdan gider. Ba‘zı ḥükemā demişdir ki ğıraḥ ile ma‘donos [9] kökünü berāberce kaynadıp şuyın içmek veyāḥūd sā’(yi)ir ta‘ām gibi ekl etmek nefsā ‘avratlarıñ [10] ruṭbet-i zāyidelerin sürmek ve südlerin ziyāde etmek için nāfi‘dir. Velākin bu kavlı [11] merdūddur. Zīrā kütüb-i ḥükemā-yı müteḳaddimīniñ birinde yokdur ki ğıraḥda ḥāşşa-i mezbūre buluna. [12] Belki anı nohudda yazmışlardır. Nitekim bābında işareti mürūr etmişdir. İmdi fevā’id-i mezkūre’i(yi) [13] taḥşil için gerekdir ki noḥodu ma‘donos köküyle ve biberiyye otuyla kaynadıp maṭbūḥunu [14] bir miqdār besbase ile nefsāya içireler. **Menāfi’-i Hāricesi:** A‘zāya ḥarāret ‘arız olup [15] dem iḥtirākını men‘ etmek için ğıraḥ yeşil iken yaprağıyla dögüp ve bir yumurta ağıyla ḥalt [16] edip o a‘zāya vurular āteşin alıp ṭutuşmasın men‘ eder. Ba‘zılar demişdir ki ğıraḥ [17] şuda ve kül şuyunda ṭabḥ olunup maṭbūḥuyla başdaki dā’(yi)im aḥar cerāḥat ḡasl [18] olursa anı ḡurudup izāle eder. Velākin bu mu‘ālecede daḥi ğıraḥ yerine nohud isti‘māl [19] olunmaḡ ensebdir. Zīrā ḥükemā-i müteḳaddimūn tenkıye ḡuvvetin noḥuda nisbet etmişlerdir vallahu a‘lem. [20] **Bāb: Der-beyān-ı ‘Ades ya‘nī Mercimek;** iş bu mercimek yaprağıyla ve çiçeği ile [21] fūḡa müşābihdir ve iki dürlüdür. Biri küccük ve beyāz ve yemişi laṭıfdir. Bunuñ çiçeği beyāzdır. [22] Ve biri kül renginde ve evvelkiden büyükdür. Bunuñ çiçeği menevīş rengine mā’(y)il beyāz olur. [23] Mercimek dibinde yapışḡan otu bitse mercimek elbette şolup ḡurur. **Tabi’atı:** Mercimek ḥarāret [24] ve burūdetde meyanedir. Ve ikinci derecede yābisidir. **Menāfi’-i Dāhilesi:** Mercimeği şuda kaynadıp [25] evvelki şuyunu içmek ḡarnı ‘amel için yumaşadır ve taḥrīk eder. Ḥuşūşen zeyt yağı ve ṭuz zamm olunduḡda

(78b)

[1] ve ammā evellki şu süzülüp tekrār tāze şu ile ṭabḥ olunduğda. İ̇şbu şu-yı şānī ḳabz [2] getirir. Bōyle olduğda envā^ʿ ishāle ve ḥayz ifrāṭına nāfi^ʿ dir. Mercimegi ğılāflarıyla yemek [3] ḳabz getirir. Zīrā ğılāflarında ğāyetle ḳuvvet-i ḳābīza ve cāzibe mevcūddur. Ziyādesiyle ḳabz [4] getirmek murād olunduğda mercimegi ğılāflarıyla sirkede çoḳça ḳaynadıp tenāvül edeler. [5] Eskiler bōyle ederlermiş. Ve daḥi muşmula ve üvez ve ekşi amrud ve ayva ve berāberce ḳaynadıp [6] şuyın iḳerler imiş. Ğılāfların bırağıp yalnız mercimegi ṭabḥ ve ekl etmek gerḳi ḳabz getirmez [7] ve ğidāsı ziyāde olur. Velākin dimā-i sevdaviyye beydā eder. Bu taḳdīrde ṭā^ʿāmlarında mercimegi [8] çoḳ tenāvül edenler bahaḳ ve baraş ve ākile ^ʿilletlerine mā^ʿ(y)il olurlar. Gözlerini daḥi donuḳ [9] ve dumanlı eder. Ve güç hazm olunur, mi^ʿde(yi) ve bağırsaḳları şişirir ve şaḳīl rū^ʿyālar [10] getirir. Başa ve siñirlere ve öyküne ya^ʿnī aḳ cigere muḥāṭaralıdır. Semiz adamlara mercimegi yemek [11] ensebdir. Arıḳ kimselerden zīrā tecfīf ḳuvveti vardır. Ve mercimek daḥi şehveti men^ʿ eder. [12] Ba^ʿzı ḥükemā yazıp te^ʿkīd ve te^ʿyīd ederler ki ṭabḥ olunan mercimeğīñ evvelki şuyunu şoğulcanı [13] olan şābīlere iḳirseler ^ʿacāleten şoğulcanı helāk eder. **Menāfi^ʿ-i Ḥāricesi:** Mercimegi ḳimenlenmiş [14] arpa ile ḳaynadıp niḳrīşe vursalar ağırsın teskīn eder. Mercimegi iyice ṭabḥ edip [15] ba^ʿdehu dōğüp yaḳı etseler yaradan ve gayrı mahallerden aḳan ḳanı teskīn eder. Mercimek insān [16] bedeninde bulunan cerāḥat ve uyuzluḳ ve ḥuşunet iḳin nāfi^ʿ dir. Ve buruşmuş bozulmuş [17] a^ʿzāyı ıṣlah eder. Mercimegi bal şuyuyla ḳaynadıp üzerine vaz^ʿ etmekle mercimegi sirke [18] ile ḳaynadıp yaḳı etmek ḳatı şişleri ve uru yumuşadıp ṭ(d)agıdır. Mercimegi şu ile [19] ve ṭuz ile ḳaynadıp memeler üzerine vursalar memede pe^ʿnīr kesilmiş südü maḥv eder [20] ve yumruların yumuşadıp ṭ(d)agıdır. Gözüñ cerāḥatli şişini ve def^ʿ iḳin mercimegi ṭaş [21] yoncasıyla şuda ḳaynadıp göz ḳapaḳlarına ve köşelerine süreler ve daḥi maḳ^ʿadīñ [22] ḥarāretli şişi iḳin mercimegi ḳuru gül yaprağı ve nar ḳabuğı ve ^ʿasel ile ḳaynadıp merhem [23] gibi o şiş üzerine vuralar

nāfi' dir vallahu a'lem. **Bāb: Der-beyān-ı³⁰** [24] **Burçak;** bu daği iki dürlüdür. Biri aq ve biri kırmızıdır. İkişi daği yeryüzünde [25] münteşir olup çok şapları vardır ki birbirine qarışmışdır ve şaplarının iki tarafda küccük

(79a)

[1] ve tūlānī yaprakları vardır. Çiçeği küccükdür ve gāh sāde ve gāh siyāha mā'(y)il kırmızı [2] olur. Ğilāfları ğırağ ğilāflarından küccük ve aqşardır. Bunların içinde müdevver tohum olur. [3] **Tabi'atı:** Burçak evvelki derece hārr ve ikinci derecede yābisdir. Tenkıye ve küşād eder. [4] Ve o mertebe nüfūz ederler ki bir kimesne çok burçak tenāvül etse bevl ile berāber qanı [5] sürer. **Menāfi'-i Dāhilesi:** Burçağı çok yemek baş ağırsın getirir. Ve qarı tahrik eder [6] ve bevl yolundan qanı sürer. Burçağı qaynadıp öküzlere yedirseler semiz olurlar. [7] **Menāfi'-i Dāhilesi:** Burçak ununu 'asel ile qarışdırıp cerāhatlere sürseler anları [8] tenkıye eder. Bedene sürseler envā' lekelerin izāle eder. Ve cerāhati eṭrāfa yayılmağdan [9] men' eder. Burçak ununu sirkede ıladıp yağı etmek insān ve kelb ıırdığına [10] ve yılan şokduğına iyidir. Mi' de üzerine vursalar qarın burusın def' eder ve zoru [11] küşād eder ya' nī teğavvuṭa ṭalebi var iken bir nesne edemediğı vakitde yolun açar ve daği bevl [12] yelini sürüp ṭ(d)āğıdır. Burçak ununu qaynadıp bedene sürmek cildiñ gicişmesini ve ıırmasını [13] def' eder. Şouğdan ṭ(d)onmuş ökçeler üzerine qoysalar nāfi' dir. Yeşil ğilāfların şapları [14] ve yaprakları ile döğüp ḥammāmdan şoñra başa sürseler saçların siyāha boyar vallahu a'lem. [15] **Bāb: Der-beyān-ı Fūk ya' nī Fik;** ve kelüle ve keşene daği derler. Bu daği [16] iki dürlüdür. Biri sāyir ḥubūbāt gibi zerc' olunur. Ve biri kendiliğinden ṭarlalarda ve ğayrıda [17] yabānī biter. Evvelki nev' ile bārgirleri beslerler. Ve bu ecilden ba' zı diyārda aña at burçağı derler. [18] Dallarının iki tarafından tūlānī yaprakları vardır. Çiçeği siyāha mā'(y)il güvez rengindedir. Bunların [19] içinden ğilāfları zuhūr edip içinde siyāha mā'(y)il buz renginde ğırağdan küccük fik [20] dāneleri olur. **Tabi'atı:** Fik ḥarāretde ḥadd-i i'tidāli tecāvüz etmişdir. İkinci derecede yābisdir, [21] tenkıye ve qabz eder. **Menāfi'-i Dāhilesi:** Figi

³⁰ Metinde "Der-beyān" kelimesi iki kere yazılmıştır. Biz bir kere yazdık.

kurudup ve saħk edip ta'āmda tenāvül etmek [22] istifrağı ve řārın sürmesin men' ve teskīn eder. Qaldı ki yemişi nā-ħořdur ve hazmı küçükdür. Ve [23] dimā-yı keşife-i sevdāviyye'ı(yı) irāř eder. Bu taqdirde hayvānātı ve ta'uqları ve gügercinleri [24] aniñla beslemek enseb ve uludur. Üç dört fik dānesin yemek yuşarıya şalkan ekşi [25] mi'de buşarını başdırır. **Menāfi'-i Ĥāricesi:** Fıgı sirke veyāhüd bāde ile şaynadıp

(79b)

[1] yılan şokduğuna ve kelb ve insān ışırdığına vursalar o yaraları bitirir. Fūku [2] saħk edip ve asel ile şarışdırıp bedene sürseler, bedende olan envā' lekeleri [3] izāle eder. Bir kimse řazā-yı hācet etmek istese velākin bir nesne edemese fūku sirke [4] ile şaynadıp buğusuna otura küřād ola vallahu ā'lem. **Bāb: Der-beyān-ı** [5] **Bögrölce:** ba'zı diyārda aña fasulye derler, bunlarıñ ba'zı beyāz ve ba'zı kırmızı ve ba'zı [6] şarı ve ba'zı alācadır. Cümlesi iki nev'dir. Biri beyāz ve küccük olanlardır. Nisanıñ [7] evāhirinde tarlalarda zer' olunur. Ve biri bağçelerde ekilir. Ve ammā tarla bögrölcesi [8] yuşarıya çıkmayıp şayağa ve hereke muřtāc degildir. Yapradı lebāb yaprağına müřābihdir. [9] İlla ki andan büyük ve yumuşak ve siñirlidir. Ve bu dağı iki dürlüdür. Zırā biriniñ çiçeği [10] kırmızıya ma'(y)il beyāzdır ve ğılāfı uzun ve inçe evvelā yeşil ve encāmında şarıya mā'(y)il olur. [11] İçinde on on beř küçük bögrölce dānesi vardır ki قوج بوبر كنه beñzer. Ve şarıya [12] mā'(y)il olup bir yandan siyāh lekeleri vardır. Buña Frenk bögrölcesi ve İzmir bögrölcesi [13] derler. Ve biriniñ çiçeği beyāzdır. Ğılāfı kalın olup içinde bulunan bögrölce dāneleri [14] büyük ve uzun ve sāde beyāzdır. Ve ammā bağçe bögrölcesi yuşarıya çığıp hereke t(d)olayında [15] şarılır. Yapradı dağı evvelkiniñ yaprağı gibidir. Çiçeđi dağı beyāzdır. Ğılāfları büyücekdir. [16] Dāneleri bir kaç dürlü olur. Zırā ba'zı küccük ve degirmi olur ve ba'zı dağı büyük [17] ve yaşşı olur. Ve ba'zı bağla şadar büyük olur. Renkleri dağı muştelifdir. Nitekim bālāda zıkr [18] olunmuşdur. **Tabi'atı:** Cümle envā' bögrölce derece-i evvelide hārr ve raşbdır. Velākin kırmızılarınıñ [19] řarāreti

ziyâdedir. **Menâfi-i Dâhilesi:** Bögrülceyi ta'âmda yemek şişir[ir]³¹ ve mi' deye [20] şiklet verir. Huşûşen kırmızı ve alâca olanlar. Velâkin meni' artırır. Ve şehveti tahrik eder. [21] Ve eger bögrülce'i(yi) süd ile bir hoşca çatlayıncayadek kaynadıp ba' dehu üzerine [22] saħk olunmuş, dâr-ı fülful ve havlincân ve râziyâne tohumu ve sükker ekseler meni'i ve şehvet ziyâde [23] olmak için aqvâ olur. Bögrülce tabh olunduğda hardal veyâhüd karâviye ya' nî çayır kemnünu [24] zamm edip ekl etseler o kadar zararlı olmaz. Ve illâ ağır ve râhatsız nevme sebebdır. [25] Tâze ve nâzik ve yumuşak ğilâflarından borani pişirip şarımşak ve biber kıata hoş olur.

(80a)

[1] Veyâhüd ğilâfrın evvâla şuda kaynadıp ba' dehu şuyın süzüp şouğdan sonra bir miğdâr [2] tuz ve biber ve sirke ve zeyt yağı ile şalluhasın düzeler veyâhüd şuda kaynadıktan [3] sonra şudan çıkarıp tere yağında veyâ işlah revgân-ı sâde içinde bir miğdâr püryân [4] etdikden sonra üzerine biber ve koruk şuyın koyalar. Ve cevhi mezkûre üzere ekl etmek [5] lînet getirip bevli idrâr eder. **Menâfi-i Hâricesi:** Bögrülce'i(yi) ağızda çiyneyip at ve [6] bâr-gir ısırdığı yara üzerine vaz' etmek nâfi' dir, yarayı bitirir. Bögrülce, bakla, fük ve [7] gıraħ zeker ve hâya şişlerin izâle ve ağrısın teskin etmek huşûsunda cümlesi berâberdir. [8] Birbiriniñ yerinde isti' mâl etmek nâfi' dir. 'Avratlarıñ yüzlerin rüşen kılamak için bir mücerreb [9] şu budur. Beyâz bögrülce beyâz firanzıla ekmegi her birinden ikişer yüz dirhem bir yumuşak [10] tâze t(d)olma kabuğunu hurde kesip bu üç eczâ'ı(yı) bir geçe keçi südü içinde koyasın. [11] Bâ' dehu kavun çekirdeginden kırk dirhem ve kapuğu şoyulmuş şeftâli çekirdeginden otuz dirhem [12] Şâm fıstığı t(d)oksan dirhem alıp her birin başkaca mermer havanında ağaç destesiyle [13] saħk edesin. Ve bir tâze gügerçin palasın alıp ve için pâk edip tüyleriyle berâber faşıla [14] faşıla edesin. Ba' dehu mezkûr etiñ cümlesin birbire karışdırıp bir qar' aya koyasın [15] ve üzerine inbiği koyup 'âdet üzere tîn-i hikmet ile şıvayasın. Ve hammâm-ı âb ile şuyın [16] tahtir edip şu-yı muqathtarın hıfz edesin. Vaqt-i hâcetde bu şu ile yüz ve eller ve bedeniñ [17] sâ' (yi)ir

³¹ Metinde kelime imlâ edilirken "ir" hecesi unutulmuştur.

yerleri ğasl olunduĝda ildi beyāz ve rūšen ve at(d)ife gibi mülāyim eder vallahu a‘lem. [18] **Bāb: Der-beyān-ı Turmus:** Frenkçe “lupinus” derler ya‘nī urd baĝlası demektir. [19] Turmus kökünden bir alın Őap yuĝarıya çıkıp yan dalları olur ve her birinden yumuŐaĝ [20] ve tūylū ve beyāza mā‘(y)il yeŐil ve uzun Őaplar üzerinde tekerlege mūŐābih altı ve yediye Őaĝĝ [21] olunmuŐ yapraĝları vardır, çiçegi beyāzdır. İçinden yaŐŐı ve haŐin ve tūylū ĝilāfları beydā olup [22] içinde ekŐeriyyā beŐ veyā altı etīn yaŐŐı ve ırmızıya mā‘(y)il ve ĝāyet acı dāneleri vardır. [23] Kkū Őarıdır. Turmus civārında bulunan zehirli otlar turmusa bir dūrlū zarar edemeyip kendiler [24] Őolup ‘āĝıbet helāk olurlar. Turmus ũ nöbet bahārın açar. Evvelā aŐıl Őapında bahārı [25] açılıp ve ‘aabinde ĝilāfları zuhūra gelip bunlar faŐl-ı Őayf evāħirinde kemāle gelir. O eŐnāda

(80b)

[1] yan dallarında tekrār bir nöbet bahārı çıkıp bunlarıñ baĝlası nādir kemāle gelir evvelki baĝla tamām kemāle [2] geldiĝda dalları t(d)oruĝlarında zuhūr eden ũncū bahārından hiç bir nesne hāŐıl olmaz. [3] **Tabi‘atı:** Turmus derece-i evvelide hār ve derece-i Őāniyyeniñ nihāyetinde yābisdir. **Menāfi‘-i Dāħilesi:** [4] Turmusu Őuda ıŐladıp Őu Őarı oluncayadek içinde t(d)ursa aılıĝı gidip yemege [5] tatlı olur. oyun turmus baĝlasın yedikde ĝāyet semiz olur. Turmus baĝlasın saĝĝ [6] edip ĝubārını sirke veyāħūd ‘asel ile içmek Őoĝulcanı ve nemāzburu sūrer ve eger [7] devā-yı mezbūreyi daħi avī etmek murād olunursa Őedef otunu ve biberi turmus ile barāber [8] aynadıp marīzin uvvet ve mizācına ĝore az çok içireler. Turmus baĝlasın aynadıp [9] Őuyın içseler ciger sūddesin huŐūŐen t(d)alaĝ sūddelerin kūŐād eder, beвли idrār eder. [10] Ve mūnĝatı‘ olan ĝayzı taħrīk edip aħıdır ve raħimde helāk lmūŐ veledi sūrer. Turmus [11] kkūnū aynadıp Őuyın içseler nef‘-i mezbūr hāŐıl olur. **Menāfi‘-i Hāricesi:** Turmus baĝlasını [12] saĝĝ edip ĝubārını sirke ve kūz dūyle arıŐdırap arın ũzerine vursalar [13] Őoĝulcanı ve nemāzburu helāk eder. Turmus baĝlasını Őuda aynadıp o Őu ile bedende [14] bulunan envā‘ uyuzluĝ ürümūŐ etlere, yūzde temregū ve baŐda ki cerāħatli açar [15] ‘illetler ĝasl olunsalar

cümlesi maḥv olup deri pāk ve rūšen ola. Turmus ununu sirke [16] ile kaynadıp yaḳı etmek baḡaz ḥāricinde olan uru vesāyir ḳatı şişleri ve yumruları [17] yumuşadıp t̄(d)āḡıdır. Ve ‘ırḳu’n-nisā’ı(yı) ve iḥtirāk-ı a‘zā’ı(yı) def‘ eder. Turmus baḳlasın [18] kemliyon köküyle şuda kaynatsalar o şu dört ayaklı ḥayvānātūñ envā‘ uyuzlarına [19] nāfi‘ dir, bā-ḥuşuş ḳoyunlar için. Bir ‘avratūñ ḥayzı münḳatı‘ olsa turmus baḳlasın saḫḳ [20] edip ḡubārını ‘asel ve mürr-i şāfi ile ḳarışdıra ba‘dehu şaf edip fercine idḫāl [21] ede ḥayzını idrār edip ke’l-evvel aḳıda. Teşennüş-i bādir için turmus ununu zeyt yaḡıyla [22] kül şuyunda merhem oluncayadek kaynadıp yaḳı edeler. **Bab:** [23] **Der-beyān-ı Kettān:** bunuñ ince ve düz şapları olup eṭrāfında tūlānī eñsiz ve sivri [24] yaprakları vardır. Tarf-ı a’lāsında ince yan dalları çıkıp t̄(d)oruḳlarında āsmānī renginde [25] dilber çiçeği olur. Ba‘dehu a‘lāsı sivri dügmecikler zuhūr edip içinde kestāne renginde

(81a)

[1] yaşşı yalabıḳ toḡumu ḥāşıl olur, kökü inçedir. **Tabī‘ atı:** Kettān toḡumu evvelki derecede ḥārrdır, [2] ruḡubetde ve yubūsetde mu‘tedildir. Yumuşadır ve t̄(d)āḡıdır ve buy toḡumunuñ ḳuvveti gibi ḳuvveti [3] vardır. **Menāfi‘ -i Dāḫilesi:** Kettān toḡumunu öḡüdüp ve ‘asel ile ma‘cūn edip tenāvül [4] etmek şadı tenḳıye eder ve şoluḳ yerin mülāyim eder ve öksürüḡü def‘ eder. Kettān toḡumunu [5] öḡüdüp ve ‘asel ve biber ile yoḡurup andan bir çörek pişirip böyle çöregi cimā‘a nā- [6] ḳādir olan kimesne bir ḳaç def‘a ekl eylese yine cimā‘a ḳādir ola. Kettān toḡumu gerek [7] bātnı ve gerek ḥārici olan ḥarāretli şişleri yumuşadıp kemāle getirir. ‘Asel ve zeyt [8] yaḡıyla ve şu ile kaynadıp ve bir miḳdārın içip ḳuşūrunu zāhirinde iḳtizā eden [9] maḫalle merhem gibi vuralar. Bir kimseniñ baḡırsaḳları veyāḫūd raḫmi fesāda varıp za‘af [10] ‘arız olmuş olsa ḳettān toḡumunu kaynadıp maṭbūḫuyla yā dübre veyā ḳuble iḥṭikān [11] eyleye. Kettān toḡumunu ḳuru üzüm ile yemek veremli olan kimselere ḡāyet nāfi‘ dir. **Menāfi‘ -i** [12] **Ḥāricesi:** Kettān toḡumunu şu ile ve zeyt yaḡıyla merhem oluncayadek kaynadıp yaḳı etmek [13] zuhūr eden envā‘ ve cemī‘ şişleri kemāle getirip aḡrıların teskīn eder. Ve daḡı [14] ḳatı yumruları yumuşadır. Kettān

tohumunu ve tere otunu berāber alıp ve döğüp ‘asel ile bir miqdār [15] tabh etdikden sonra haşin ve buruşmuş tırnaklara yakı etseler huşunetin giderip [16] anları düz kılar. Kattān tohumunu tavada kavurduktan sonra sirke ile karışdırıp karın [17] üzerine vaz‘ etseler karın sürmesin ve kan ile gelen ishāli keser. Kettān tohumunu kor [18] üzerine koyup dütünü huniden buruna çekseler zükkāmı def‘ eder. ‘Avratlar dütün-i mezbūru [19] ferclerine şaliverseler rahim ağrısın teskīn eder. Kemāle gelmiş çiban ve şiş üzerine [20] kettān yaprağını koysalar anları delip deşer. Bir kimseniñ yan ağrısı olsa kettān tohumunu [21] şuda kaynadıktan sonra şuyuna kettān bezini batdırıp sıcaklayın ağrısı olan [22] yere vura ağrısı def‘ ola. **Menāfi‘-i Kettān Yağı:** Kettān tohumundan istihrāc olunan yağı gerek [23] ‘atţārlar cerrāhlar gerek sâ‘(yi)ir ehl-i zan‘at isti‘māl etdiklerinden başka dañi muma ve kandile [24] yaçarlar ve zeyt yağından ziyāde t(d)ayanır ve dañi siñir bozulmasına a‘zā sektesine ve felcine nāfi‘dir. [25] Ve mağ‘ad ‘illetlerinden pāşūr şişine ve kabarcığına ve buruşuğuna ve emşāline iyidir ve rahmi yumuşadır.

(81b)

[1] Revğan-ı mezbūru gül şuyuyla veyāhūd at(d)a şoğanı şuyuyla karışdırıp āteş [2] yağı maħalle sürseler nāfi‘dir. Kettān yağı yan ağrısına ve şancısına ve ağır soluğa [3] bir devā-yı maħşūşadır sıcaklayın içire velākin taze ve yeñi ola zīrā eski kettān yağınıñ [4] keskinliği vardır ve ĥadden ziyāde ıssıdır ve mi‘de‘i(yi) bulandırıp istifrāğ etdirir. [5] **Menāfi‘-i Kettān Bezi:** Beden-i insān zāhirinde olan her dürlü uyuzlu ‘illetleri hanğı nev‘den [6] olursa olsun anları izāle etmek için bir ‘acayib ve ġarīb ve sarī‘ ‘ilāc budur. Bir parça [7] pāk ve kuru kettān bezini bıçağ ucuyyla alıp bir pāk legen üzerinde iķād edesin [8] ve bir hoşca tutuşup yanarken yavaşca legen dibine şaliverip birağasın ba‘dehu āteş [9] ‘alevi her birine işābet etdikde yine bıçağ ucuyyla sühütle kaldıra. Pes legen dibinde [10] dühn gibi yağlı ruţubet bulursın. Ruţubet-i mezbūre‘i(yi) o ‘illetlere birkaç gün mütevāliyen [11] günde bir kerre süre. O ‘illetler evvelā şarı olup ba‘dehu kuruyup zamān-ı qālilde zā‘(y)il olalar. [12] Ve ruţubet-i mezkūre gerçē ibtidāden bir miqdār ışıırır velākin tiz geçer. Bu ‘ilācı kendim

birkaç [13] def a tecrübe eyledim ve dühn-i ırtar ki o dağı bu mişilli ‘illetlere isti‘ māl olunur andan bu mertebe [14] kuvvet-i serī‘ a müşāhade edemedim. **Menāfi‘-i Kettān İpligi:** arın burusu ve şancısı için ki aña [15] dağı göpek burusu ve tatar urdu derler. Hām ya‘nī pişmemiş kettān ipligini şuda kül ile ‘adet [16] üzere aynadasın, ba‘dehu ipligi şıķıp sıcaklayın göpek üzerine vaz‘ ede burusu ve şancısı [17] def ola. Ve dağı bir ‘avrat amlini vaz‘ etdiğı birle vech-i meşrūh üzere tabh olunan ipligi [18] sıcaklayın tabanlarına vursa tabi‘i tiz iħrāc edip şoñ ağrı‘ı(yı) def eder. Ve dāđı bir ot [19] vardır ki aña yabān kettānı derler. Her huşūşda aşıl kettāna müşābihdir. İllā ki bir kökden on beş [20] yirmi şap sürer. Ve çiçeği āsmānī olmayıp altın şarısı rengindedir. Bunuñ otunu şuda [21] aynadıp yağı etseler sühūletle şişleri yumaşadır ve t(d)ağıdır. Gerekse yeñi çıķmış şiş [22] olsun ve gögse arāretli ıban veyāhūd atı yumru olsun vallahu a‘lem. **Bāb:** [23] **Der-beyān-ı Kutn ya‘nī Penbe veyā Pamuk:** Pelinos ekīm uţnu kettān cinsinden ‘add etmişdir. [24] Sebebi zāhir ve nümāyāndır. uţn sıcak iklimlere maşşūşdur. Meşalā Rumeli’nde Ađ Deniz semtinde [25] ve Cezāre-i Girid’de ve Anaţ(d)olu’nuñ deñiz semtlerinde ve Rodos ve ıbrıs cezārelerinde ve İtalya’nuñ

(82a)

[1] ba‘zı semtlerinde bulunur. Kökünden bir şap çıķıp yan dalları çokdur. Üç dört [2] ve gāh beş kertikli yaşşı yaprağı vardır. ozası bir tüylü oza beñzer derūnunda ekirdeđi [3] ya‘nī toğumu beyāz ve güzel ve yumuşak yūñ içinde melfūfdur. Kemāle gelip atladığı vağitte [4] yūñünü ya‘nī penbesini cem‘ ederler. **Tabi‘ atı:** Penbe arr ve yābisdır. **Menāfi‘-i Dāhilesi:** Penbe [5] ekirdeđi öksürüğü ve ağır şoluğu olanlara nāfi‘dir. ekirdeđini bāde ile veyāhūd sirkencübīn [6] ile içmek meni‘ artırır ve şhvete teħrik eder. **Menāfi‘-i Hāricesi:** Penbe ekirdeđinden [7] yađ istihrāc ederler. Yađ-ı mezbūr yüzde vesā‘(yi)ir mağalde olan envā‘ lekeleri izāle eder. [8] Penbe‘i(yi) yağıp külünü tāze yaraya ekseler kanımı teskīn eder. **Bāb:** [9] **Der-beyān-ı Şalgam:** Bunuñ yaprağı turb yaprağına beñzer. İllā ki andan yaşşı ve düzdür. [10] Tođuma gitdiğı vağitte şapı bir buçuğ ve iki zirā‘ adar yuğarıya

kalğar. Şarı çiçeği [11] ve tohumu lahana çiçeğine ve tohumuna müşābihdir. Şalgam üç dürlüdür. Biri yaşşı degirmi [12] ve beyāzdır. Ve biri top gibi müdevver ve beyāzdır. Ve biri uzun degirmi ve kol kadar kalın [13] ve siyāha mā'(y)il kırmızı veyā beyāzdır. Cümle şalgam envā' mīñ yanlarında ince kökleri [14] olmayıp bütün düzdür. İllā diplerinde ince kıyrukları vardır ki yerden ruṭūbeti çekip [15] şalgama yetiştirirler. Ta' accüb olunur ki şalgamın böyle küccük tohum dānesinden üç ay [16] zarfında o mertebe büyük şalgam hāşıl olur ki ba' zı semtlerde otuz kırk vaḳıyye çeker [17] şalgam bulunur. Ve kendim daḫi İtalya etegindeki Teridenetu nevāhisinde onbeş vaḳıyye [18] çeker, uzun kırmızı şalgam çok görmüşüm. Şalgam serin yerlerden ḥazz eder. Ve öyle [19] yerde arzıñ ruṭūbeti şalgama ziyāde gidip yaprağına az gider. Ammā havāsi ḥārr olan [20] yerde ekşer ruṭūbet yaprağına gidip kökü ya' nī şalgamı büyük olmaz. **Tabī'atı:** Şalgam derece-i [21] şāniyyede hārr ve derece-i ūlāda raṭbdır. **Menāfi' -i Dāhilesi:** Şalgam mi' de' i (yi) t(d)oldurup [22] şişirir ve yel getirir ve şehveti artırır. Şalgamın tāze sürgününü ḳaynadıp yemek [23] bevli idrār eder. Şalgam tohumu envā' zehri def için nāfi' dir. Ve bu ecilden tiryāk eczāsına [24] ḥalṭ olunur. Ve daḫi evcāğı teskīn için yarar. Ve şehveti taḫrīk eder. Ve daḫi çiçeğinden [25] ve kızamıḳdan ḫasta olan şabīlere çiçeklerin sürmek için şalgam tohumunu içirirler.

(82b)

[1] Mayıs tere yağıyla şalgamı pişirip yemek gögsü yumuşadır. Kırmızı şalgamı sirke ile turşu [2] kurup yemek ta' āma iştiḫā getirir. **Menāfi' -i Hāricesi:** Şalgamı ḳaynadıp şuyuna bezler [3] ısladıp burūdetden niḳrīz üzerine ḳoysalar ağrısın teskīn eder ve daḫi şouḳdan [4] t(d)oñmuş ayaklara vursalar burudetin iḫrāc eder. Ve eger ḳaynamış şalgamı dögüp merhem gibi [5] niḳrīz üzerine vursalar o daḫi ağrısın teskīn eder. Bir şalgamı oyup ve içine gül [6] yağını ve bir miḳdār şemm-i ' asel ḳoyup ba' dehu o şalgamı sıcaḳ küle gömüp pişdikdan soñra [7] çıkarıp ve dögüp t(d)oñmuş ayaḡa ve ökçeye vursalar nāfi' dir. Ḥaşād vaḳtinde [8] şalgam ' uşāresin alıp ve ' avrat südüyle ḳarışdırıp gözüñ köşelerine iḳṫār etmek [9] gözü şāfi ve rüşen ḳılar. Bir kimseniñ

bedeninde cerāhat veyā cūzzām veyā baraş uyuzu olsa [10] şalgam tohumunu şuda kaynadıp şuyuyla o maḥalleri ğasl ede, cildini düz paç kılar. [11] Ve daḥi yabān şalgamı derler bir ot vardır ki ekseriyyā tarlalarda ve ekin arasında olur. Yaprığı [12] ve çiçegi ve tohumu ile şalgama müşābihdir. İllā ki yaprağı ziyāde ḥaşin ve tüylü ve buruşuktur. [13] Kökü uzun ve ḥiren kökü gibidir. Mezākı şalgamın gibidir. Yabāni şalgamın tohumunu beden zāhirini [14] ve yüzü tenkıye ve pāk ve rüşen etmek için terkīb olunan devālara zamm olunur. Ḥuşūşen [15] turmus ve burçak ve buğday unundan terkīb olunana. Ve daḥi şalgam envā‘ından ‘add olunur. [16] İki şalgam vardır. Birine kır şalgamı ve şalgamcıç derler, ekşer diyārda yabān kettānı [17] derler. Frenkçe “rapinkoli” derler. Kırlarda ve çayırlarda olur. Şimdi çok diyarda bunu [18] bağçelerde ekip terbiyye ederler. Kökünden bir kaç şap sürüp bir zirā‘ kadar uzun olur. [19] Şapları sürmezden evvel uzun ve düz ve yalabık yaprakları vardır ki yeryüzünde yayılıp [20] yatarlar. Sā‘(yi)ir şaplarında zuhūr eden yaprakları daḥi uzun ve eñsizdir. Şapları a‘lāsında [21] kavī mā‘ī çiçegi vardır. Kettānda gibi tohumu küccük ve siyāhdır ve düğmeçikler içinde olur. [22] Kökü parmak kadar uzun ve gāh küccük parmak kadar kalın olup ortası şişkodur. Mezākı [23] tatlı ve ḥoşdur. Şalluḥasın yapıp ekl ederler. Velākin evvelā sıcaç şı ile ḥaşlatmak gerek [24] ve ammā tedāvī ḥuşūşunda ba‘zılar demişlerdir ki kır şalgamını ḥabḥ edip ve üzerine dār-ı fülful [25] ekip murzi‘a ‘avrata yedirseler südünü ziyāde eder. Ve bu āşa daḥi şoğan kıtsalar

(83a)

[1] ricālde şehveti artırır. Ve birine uzun şalgam derler Frenkçe “napus” derler. Yaprığı turp [2] yaprağı gibidir. Şapları ve çiçegi ve tohumu ile şalgama müşābihdir. Kökü ya‘nī şalgamı turp gibi [3] uzuncadır. Ve bunuñ iki nev‘i vardır. Biri beyāzdır. Ve biri şarıçadır, beyāzından [4] kalın olur. Velākin mezākı nā-laḥifdir. **Tabi‘ atı:** Uzun şalgam derece-i şāniyye ḥārrdır [5] ve derece-i evvelīde raḥbdır. **Menāfi‘-i Dāḥilesi:** Uzun şalgamı kaynadıp yemek yel getirir. [6] Ve mi‘ de‘i(yi) şişirir sā‘(yi)ir şalgam gibi velākin et suyunda pişdiğı vaḳitde ekle ziyāde lezīz [7] olup ziyāde

t(d)oyurur ve ğidā verir. Ve kezalik şehveti tahrik için daħi aqvā olur. Huşūšen [8] üzerine dār-ı fülful ekseler. Tohumunu saħk edip içmek her dürlü zehri men' ve def eder. Ve bu [9] ecilden tiryāk eczāsına zamm olunur. Tohumunu saħk edip ve ekşi turunc veyāhūd limon şuyuyla [10] qarışdırıp içirseler, soğulcanı helāk eder. Tohumunu saħk edip mercimek şuyuyla çiçek [11] ve kızamik çıkararı şabilere içirseler çiçeğin zāhir bedene çıkarıp demi zehirden hıfz [12] eder. Aşıl şalgam tohumunda daħi bu te'sir vardır. Nitekim maħallinde zıkr olunmuştur. Velākin [13] işbu uzun şalgamın tohumunda kuvvet ziyādedir. Uzun şalgam tohumundan bir dirhemini [14] ma' donos kökü maṭbūhuyla veyāhūd aq bāde ile sıcaklayın içmek habs olunan bevli [15] idrār eder. Huşūšen bir miqdār kettān tohumu zamm olduğda. Bir kimse istifrag ile mi' desin [16] tenkiye etmek murād eylese uzun şalgam tohumunu ılıcaq şu ile içe anı kuşdura. [17] Uzun şalgam tohumundan bir dirhemini saħk edip aq ferāsiyon maṭbūhuyla içmek [18] şarılığa ve bed renge ve istiskāya nāfi' dir vallahu a' lem. **Menāfi'-i Haricesi:** Uzun [19] şalgam beden hāricinde her vechle aşıl şalgam gibi isti' māl olunur aña mūraca't oluna. [20] **Bāb: Der-beyān-ı Fucl ya' nī Turp:** bunuñ yaprağı şalgam yaprağından eñsiz [21] ve haşin ve tüylü ve keskindir. Şapı degirmi ve çiçeği beyāzdır. Bundan degirmi ve şişmiş [22] ve sivri ğilāflar hāşıl olup içinde şarıya mā'(y)il kestāne ve renginde ve mezākı keskin [23] tohumu olur. Kökü bir şekl üzere degildir. Zira ba' zı uzun degirmi ve beyāz ve ter ve gevrekdir [24] ve keskinliği azdır. Ve ba' zı kalın ve uzun şalgam gibi perk ve beyāz ve keskindir. Ve ba' zı [25] siyāh ve perk ve ğāyet keskindir. **Tabi' atı:** Turp derece-i şalışede hārr ve derece-i şāniyyede

(83b)

[1] yābisdır, terkik ve kuşad ve hazm eder. **Menāfi'-i Dāhilesi:** Turp şişirir ve yel getirir [2] ve geyirmek ihdās eder. Bevli idrār eder ve qarını yumuşadır. Ta' āmdan sonra ekl olunursa [3] ta' āmı hazm edip ahlātını a' zāya işāl eder. Ta' āmdan evvel olduğda kan [4] tükürenlere nāfi' dir. Ve mi' desi bulanıp dā'im istifragā meyl olana iyidir. Turpu [5] şuda kaynadıp ve bir miqdār ' asel katıp içmek eski öksürüğe

nāfi' dir. Göğüsde [6] bulunan ruṭūbet-i keṣīfe'i(yi) ve balğamı terkīk edip iḥrāc eder, velākin bir kaç gün müdāvemet [7] gerek. Turpu şuda kaynadıp şuyın şabāh ile 'ale'r-rīk içmek meṣāne taşın kesr [8] edip sürer. Turpu yemek veyāhūd kaynadıp içmek zehirli mantar yemiş kimesnelere [9] nāfi' dir. Ve münkaṭı' olan hayzı idrār eder. Turp kapuğın döğüp ve sirke ve 'asel ile [10] qarışdırıp yemek mi' de'i(yi) bulandırıp kṣudurur. Toḥumunu daḥi sıcak şu ile şurb olunduğda [11] böyle 'amel eder. Turp toḥumunu kaynadıp şuyından içmek beveli ve ḥayzı idrār eder. Sirke ile [12] şurb olunduğda t(d)alaḳı taḳlīl eder. Turp toḥumunu kṣurudup ba' dehu saḥḳ edip 'asel ile [13] qarışdırıp yemek zehri def için iyidir. **Menāfi'-i Ḥāricesi:** Turpu 'asel ile döğüp [14] yaḳı etmek yüzde envā' lekeleri izāle eder. Ve dökülen şacı ve kılı yine bitirir. Turpu [15] sirke ile kaynadıp şol yandan ağırın t(d)alaḳ üzerine vursalar ağırın def [16] eder. Turpu 'asel ile qarışdırıp 'illet-i ākileye sürmek ḡāyet nāfi' dir. Deri altında [17] uyuşmuş kanı t(d)agıdır. Ve yılān şoḳduğ yaradan zehri keser çeker. Turpu 'akrep [18] üzerine vaz' etseler o dem helāk olur. Turp toḥumunu sirke ve 'asel ile kaynadıp [19] aniñla ḡargara etmek boğaz cerāḥatine iyidir. Turpdan bir dilimini kesip göpek üzerine vaz' [20] etmek 'avratıñ buruların ḳat' eder. Turp dilimlerin baş t(d)olayında bağlasalar baş ağırın teskīn eder. Niḳrīz üzerine koysalar [21] ağırın tehlīl eder. İstiskā için turbu [22] döğüp şişmiş qarın üzerine vaz' etseler nāfi' dir. Bir 'avrat doğururken zāḥmet [23] çekip vaz'-ı ḥaml edemese velādetini teshīl için bir mücerreb ve şaḥīḥ 'ilāc budur. [24] Turp kapuğunu yabān feslegen ki aña "merḳur balis" derler. Her birinden onar dirhem za' ferān, [25] dört arpa dānesi, ağırı saḥḳ olunmuş dārçīn iki dirhem, meshūḳ sāc ağacı üç

(84a)

[1] dirhem bu cümleyi taş havanda döğüp ve qarışdırıp ba' dehu kettān bezinde bir kesecik [2] içine koyup fercine idḥāl ede, tiz t(d)ogura bi-izn-illāhi te' ālā. **Bāb:** [3] **Der-beyān-ı Ḥiren;** gerci bu nebāt zāhiren bir vechle turpa müşābehete yoḡısada ḡāyet [4] kuvvetli ve keskin olduğundan buña fuel-i kebīr ya'nī büyük turp demişlerdir. Yaprığı pek [5] uzun ve yaşşı ve eṭrāfi destere gibi kertiklidir. Dalları

(d)oruqlarında pek uvacık [6] dügmecikler olup ve zamāniyla açılıp beyāz çiçekler olur. Bunlar düşükdən sonra [7] gāyet küccük gılāflar zuhūr eder. Kökü uzun ve inçerekdir mezākı gāyet keskindir. **Tabi' atı:** [8] Hiren derece-i şālisede hārr ve yābisidir. **Menāfi'-i Dāhilesi:** Turp her hangı 'illetlere nāfi' ise [9] hiren dahi o 'illetlere nāfi' dir ve turpdan aqvādır. Huşūşen idrār, bevl ve meşāne ve bögrek taşın [10] sürmede arçuru yedi dilimin kesip ve bir geçe bir içim kadar sirkencübün veyāhūd meyān kökü [11] maṭbūhu veyā aq pāde içinde ısladıp şabāh ile içmek meşāne ve bögrek taşın gāyetle [12] sürür. Ve bevl ve hayzı idrār eder. Ve hirenden turpdan gibi şalluṭa yapıp ta'ām eşnāsında ekl [13] ederler. Ve ba'zılar anı et ile pişirirler ta'āma iştihā getirir. Velākin başa buharı vurur. [14] **Nef'-i Hārici:** Bir kimseniñ bevl yolu tutulsa hireni inçe döğüp ba' dehu tere yağıyla püryān edip [15] sıcaklayın kasiq üzerine yaqı ede bevl yolu açıla vallahu a'lem. **Bāb:** [16] **Der-beyān-ı Havuç:** bunuñ yaprağı ve çiçegi ve tohumu isfināriyye-i berriyyeniñ yaprağınıñ ve çiçegine ve tohumuna [17] müşābihdir. Kökü bir qarış ve bir bucuq qarış kadardır. Rengi şarıdır, mezākı laṭifdir. **Tabi' atı:** Havuç [18] derece-i ulāda hārr ve derece-i sāniyyede raṭbdır. **Menāfi'-i Dāhilesi:** Havuç kaynadıp yemek [19] mi'deye nāfi' dir, bevl idrār eder ve ta'āma iştihā getirir ve şehveti taḥrık eder. Havuç tohumunu [20] gubār edip sirkencübün ile veyāhūd pāde ile içmek qarın burusın def' eder. Ve meşāne taşın [21] sürer ve hayzı aqıdır. **Nef'-i Hārici:** Meşāne taşı için havuç yaprağıyla ve tohumu ile şuda [22] kaynadıp şuyuna beline varınca otura nāfi' dir. Ve dahi bir nev' havuç vardır ki [23] yaprağı şapı ve çiçegi ile isfināriyye-i bostāniye müşābihdir. Kökleri çokdur ve parmak kadar [24] kalın ve şarıya mā' (yi)il olup cümlesi bir yerden hüruc etmişdir. Mezākı tatlıdır ve cüz' i [25] keskinliği vardır. Bu havuç França memleketinde bulunur. Anda bağçelerde terbiyye olunur.

(84b)

[1] Ta'amlarında anı isti'māl ederler. Evvelā şuda kaynadıp ba' dehu tere yağıyla püryān edip [2] ve üzerine biber ekip tenāvül ederler bir hoş ve laṭif ta'āmdır.

Şehveti tahrik ve beveli [3] idrar eder. Ve linet getirir hazmi isfinariyyeden esheldir. Zira gevrekdir ve sinirleri yokdur. [4] Ve dahi bunlardan ma'ada bir nev' havuc vardır ki Frenkistanda bulunur ve ahalişi aña "karuða" [5] derler. Bağçelerinde anı terbiye ile haşıl ederler. Evvelâ şuda kaynadıp veyâhüd kâgıda [6] şarıp sıcağ kül içinde pişirirler. Ba'dehu ufağ t(d)oğrayıp şalluçasın yaparlar. [7] Bu havucuñ yaprakları isfinariyye-i berriniñ yapraklarına bi'l-külliyeye müşâbihdir. Bir büyücek [8] ve t(d)oğru ve dallı sâkı olup her biriniñ nihâyetinde bir büyük iklîli vardır. Bunlarıñ [9] çiçekleri beyâz olup ba'dehu isfinariyye-i yabânide gibi bir haşin ve tüylü ve râyihası hûb tohum [10] haşıl olur kökü meşhurdur. Havuc kökünden kalın ve uzundur, rengi kırmızıdır ve kırmızı çükündüükden [11] ziyâde kavî kırmızıdır.

Tabî' atı: Harârate ve ruḡubete mā'(y)ildir. Qarnı yumuşadır ve göğüs t(d)olayını [12] küşâd etmekle öksürük için nâfi'dir. Beveli ve hayzı dahi idrar eder. 'Asel ile kaynadıp [13] tenâvül edeler. Tohumunuñ harâreti ziyâdedir. Quvveti isfinariyye tohumunuñ kuvveti gibidir vallahu a'lem. [14] **Bâb: Der-beyân-ı İsfînâriyye:** bunun iki nev' i vardır. Biri bostânî [15] ve biri berrî ya' nî yabânî. İsfînâriyye-i bostânî ki bağçelerde terbiye ile haşıl olur [16] yeryüzüyle berâber kökünden uzun şapları üzerinde uzunca ve yaşsı üvez ve dişbudak [17] ağaçlarında gibi ve birbirine muqâbil devirdir. Ve beşer çift ve nihâyetlerinde birer tek yaprakları vardır. [18] Sâkı bir zirâ' kadar uzun ve gâh ziyâde olup yan dalları çokdur. T(d)oruğlarında olan [19] iklîllerinde beyâz çiçekler vardır. Bunlar düşduğda bir haşin ve tüylü ve tülânî [20] râyihası hûb ve mezâkı keskin tohumu haşıl olur. Kökü beyâz ve yumuşak ve hoş [21] ve râyihalı ve mezâkı tatlıca ve bir miqdâr keskin ve havuçdan kalındır. İsfînâriyye-i [22] berrî ya' nî yabânî yapraklarıyla havuç-ı meşhûre müşâbihdir. Sâkı haşin ve kavî, bir [23] zirâ' kadar uzundur. İklîlleri üzerinde ki çiçekleri beyâzdır. Ortalarında kırmızı [24] noktaları vardır. Tohumu isfinariyye-i bostânî tohumundan küccükdür. Velâkin andan haşin ve tüylü [25] ve râyihası ve keskinliği artıktır. Kökünün dahi râyihası hûbdur. Bir qarış kadar uzun

(85a)

[1] ve parmak kadar kalındır. **Tabî' atı:** İki daği hârr ve raḥbdır, tenkîye ederler. Lâkin yabânîsi aḳvâdır. **Menâfi'-i Dâhilesi:** İsfînâriyye-i berrî gerçi mu'âlecede [2] aḳvâdır velâkin tenâvül [3] huşûşunda bostânîsi eshel ve elṭafdır. İsfînâriyye toḥumunu ḳaynadıp içmek veyâḥud [4] bir keseye ḳoyup ferce idḥâl etmek ḥayzı aḳıdır. Bevli idrâr eder, müstesḳîye [5] nâfi' dir. Ve aḡulu canavar şoḳmuş veyâ ışırılmış kimselere iyidir. Ve toḥum-ı mezbûru vech-i sâbıḳ [6] üzere şurb etdikden soñra bu mişilli ḥayvânâtıñ zehrinden emîn olur. İsfînâriyye kökünü [7] ḳaynadıp içmek bevli idrâr eder ve cimâ' a taḥrîk eder. Kökünü raḥime idḥâl etseler ölmüş [8] veledi çekip iḥrâc eder. Toḥumunu saḥḳ edip sirkencübîn veyâ pâde ile raḥim aḡrısı olan [9] 'avrata içirseler aḡrısın teskîn edip raḥmi yukarıya ḳalbe ḳalkmasından men' [10] eder. Kökünü ḳurudup ve saḥḳ edip bal şuyuyla içmek ciger ve t(d)alaḳ ve bel ve bögrek 'illetlerine [11] nâfi' dir. **Menâfi'-i Dâhilesi:** İsfînâriyye yapraḳlarını döḡüp ve 'asel ile ḳarışdırıp yaḳı etmek [12] 'ilel-i sâ'(y)ile-yi âkileye nâfi' dir. **Bâb:** **Der-beyân-ı Laboda:** ki Arapça [13] “ḥummâz” derler. Bunuñ beş nev' i vardır. Evvelki nev' i yabân labodasıdır, yapraḡı ḳara pazınıñ [14] yapraḡı gibidir. Sâḳı bir zirâ' ḳadar ve gâḥ ziyâde olur. Çiçeḡi ḳırmızıdır. Toḥumunu küccük ve şâfi [15] ve rûşen ve siyâha mâ'(y)il kestâne rengindedir. Kökü şarı ve acıdır, buña Boşnaḳça [16] “diyoya iştav” derler. İkinci nev' i acı labodadır ki aña daği bayâz laboda derler ve üvez kökü [17] daği derler. Bunuñ yapraḡı serd ve uzun ve ṭarf-ı a'lâsı sivridir. Sâḳı degirmi ve siñiri [18] ve boḡumlu ve mücevveddir. T(D)oruḡunda biribiriniñ yanında küccük ve beyâza mâ'(y)il şarı çiçekleri [19] çok olur. Bunlar ḳuruduḡda yerlerinde inçe zar içinde melfûf üç köşeli toḥum bulunur. [20] Bunuñ daği kökü şarıdır. Boşnaḳça buña “ḳonsaḳı iştav” derler. Üçüncü nev' i kırmızı [21] labodadır. Ba' zılar buña daği ṭatlı laboda derler. Acı labodadan az farkı var, illâki [22] henüz yerden bitdiḡi vaḳitde kırmızı olur ve yapraḡı ve sâḳı büyük ve ten-dürüstdür. Çiçeḡi [23] beyâza mâ'(y)il şarı ve ḡâyet mütezâḥimdir. Kökü acı laboda kökünden büyük ve ziyâde şarı [24] ve terdir. Boşnaḳça buña “pitomi iştav” derler. Ve bunuñ köküne

ba'zı diyarda “ruhban [25] rāvendî” derler. Dördüncü nev' i hummāz-ı kebîr ya' nî büyük kuzu kulağı otu, yaprağı sivridir.

(85b)

[1] Şapları tarafında ikişer küccük kulaqları vardır. Bir laţif sirke ekşiliğında mezâkı [2] vardır. Ve bir nâzik ve ter sâkı olup dalları t̄(d)oruqlarında küccük ve mütezâhim kırmızıya mâ'(y)il [3] kestâne renginde çiçekleri olur. Bunlardan yine kestâne renginde küccük ve üç köşeli [4] tohum hâşıl olur. Bunun dağı kökü şarıdır. Beşinci nev' i hummāz-ı şağîrdir ya' nî küccük kuzu [5] kulağı, sürülmemiş kumsalı tarlalarda ve yol kenârlarında olur. Ve sâkı ile berâber bir [6] qarışdan azacığ yüksekdir. Yapraklar kulaklı salbiye otunun yapraklarından büyük [7] degildir. Bunlarıñ dağı şaplarında küccük kulaqları olur. Mezâkı ekşidir, hummāz-ı kebîriñ gibi. [8] Dalları t̄(d)oruqlarında gâyet küccük ve mütezâhim ve kırmızıya mâ'(y)il olup sâ'(yi)ir hummāz tohumundan [9] küccük serd ve haşîn ve üç köşeli tohumu vardır. Kökü ince ve bir qarış kadar uzun [10] ve şarıdır. **Tabî' atları:** Labodalarıñ harâretde ve burûdetde tabî' at-ı muhteliţeleri vardır. [11] Tecfif ve mağv eder. **Menâfi' -i Laboda-i Yabânî:** Cümle envâ' labodalarıñ yaprakların kaynadıp [12] sâyir sebzevât gibi yemek karnı yumuşadıp küşâd eder. Ve yavaş 'amel etdirir. Ve eger tâze [13] yaprakların dögüp gül yağıyla veyâhûd za' ferân ile şişlere vursalar anları t̄(d)ağıdır. [14] Tâze laboda-ı yabânî kökünü sirke ile dögüp sürmek bedenî envâ' huşûnetin ve uyuzın [15] giderir. Kök-i mezbûru kaynadıp gıcik ve uyuzu olan a' zâyı buğusuna tutmak [16] veyâhûd şuyuna bezler ısladıp sıcaklayın o a' zâyâ şarmak nâfi' dir. Sirkede veyâ [17] pâdede kaynadıp ağızda tutmak diş ağrısın def' eder. Kulağa ıktâr etseler [18] ağrısın teskîn eder. Boğaz hâricinde olan ura ve kulağ ardındaki yazmaya vursalar [19] anları t̄(d)ağıdır ve mağv eder. Kökünü sirke ile dögüp şişmiş t̄(d)alak üzerine yakı etseler [20] anı taqlîl eder. Kökünü dögüp ferc ve kasiğ üzerine vaz' etmek 'avratlarıñ 'illetin سائینی [21] kaţ' eder. Kökünü sirkencübîn veyâ pâde ile kaynadıp içmek şarılığ def' eder. Ve meşâne [22] taşın sürer. Ve hayzı idrâr eder. Cümle envâ' labodanıñ tohumları kabz getirir. Bu ecilden [23] her dürlü qarın

sürmesin kaç^ç için anı isti^ç māl ederler. **Menāfi^ç -i Acı Laboda:** Uyuz [24] kökü ya^ç nī acı labodanın kökü bedeniñ envā^ç huşūnetin ve uyuzluğın tenkıye ve izāle eder. [25] Ve sebab-i tesmiyesi daħi budur. İmdi ^ç ilel-i mezbūra ^ç ilācında anı isti^ç māl edeler. Kök-i mezbūru

(86a)

[1] berāberce ebem gümece ile südde veyāhūd şuda kaynadıp qarın üzerine vursalar [2] bağırsaqların şancısın ve burusun teskīn eder. Acı laboda kökünün ^ç uşāresi [3] cevz-i Rūmī yağı, terementi her birinden berāber alıp ve kaynadıp ba^ç dehu bezden süzüp [4] bunuñ şülüşü kadar barut ve şarāb turtusın kıata bu eczā^ç(y1) muhkem karışdırıp [5] merhem gibi o kadar bedende bulunan alçaķ uyuzlu ^ç illetlere ve bahak ve cūzzāma süre cümlesin [6] izāle edip cidi pāk ede. **Menāfi^ç -i Tatlı Laboda:** Bunuñ şarı kökünü kurudup [7] ve saħķ edip bunuñ ğubārından bir dirhemini nişf dirhem zencebīl ile maṭbūh-ı münāsib [8] ile içmek zaħmetsiz şafrā^ç(y1) ve balğamı sürer. Ve cigeri tenkıye eder. Şarılığa ve ħarāretli [9] şafrāvī kimselere nāfi^ç dir. **Menāfi^ç -i Büyük ve Küccük Kuzu Kulağı:** Kuzu kulağı şu-y1 [10] muķaṭtarını içmek ğāyet nāfi^ç dir. Ĥummā-y1 ħārre-i baṭınada vepā^ç İyyede zīrā tebrīd edip [11] şusuzluğı def eder. Ve çürümeği men^ç eder. Arpa şuyuyla işçeler daħi a^ç lā olur. [12] Kuzu kulağı toħumunu saħķ edip şuyuyla içmek şoğulcanı sürer. Kuzu kulağı otunuñ [13] ^ç uşāresin ğöz kıapaķlarına sürmek ğözü şāfi ve rüşen kılar. İç ħarāreti çok olan [14] kimselere kuzu kulağı otunu ta^ç āmlarında ve şalluṭalarında tenāvül edeler. Pacaķların dā^ç im [15] aķar cerāħatli ^ç illeti ākileye ve şarıcaya bir serī^ç ve mücerreb devā budur. Tuz iki kıabza [16] kuzu kulağı otundan bir insān başı kadar büyük toṭ evvelā otu kıoyasın ba^ç dehu tuz [17] ile berāber bir pāk çölmege kıoyup üzerine pāk ve şāfi şu dögesin tā eczā üstüne [18] üç dört parmaķ gelinceyedek. Ba^ç dehu nişfi kıalınca kıaynadasın. Andan şoñra süzüp [19] bu şuda ta^ç uķ yumurtası büyüklüğünde yanmış ve saħķ olunmuş şāb ve cevz-i Rūmī [20] büyüklüğünde zāc-ı ebyaz ħall edip bu şu ile şabāħ ve aħşam ^ç illet-i mezkūre^ç(y1) ğasl [21] ede nef ini tiz müşāhede ede vallahu a^ç lem. **Bāb: Der-beyān-ı Bakla-ı Yemāniyye** [22] **ya^ç nī İştir Otu:** bunuñ iki

nev' i vardır. Biri kırmızı ve biri beyâzdır. İkisi dağı bağçelerde [23] ve kalın topraklı tarlalarda olur. Kırmızı ıştırıñ şapları ve yaprakları ve kökü kırmızıdır. [24] Ve 'uşâresi dağı kırmızıdır. Velâkin bu dağı toprak ve havaya göredir zîrâ bu ot ba' zı yerde [25] pek kırmızı olur. Ba' zı yerde ziyâde yeşile mâ'(y)il olur. Yapağı emîr-i 'âşıkân otunuñ yapağına

(86b)

[1] müşâbihdir. Şapı ve yapağı yalabıkdır, çiçegi başaklı ve biribirine gâyet mütezâhimdir. Toğumu pek [2] küccük ve siyâh ve berrâkdır ve dağı kırmızı ıştır nev' inden 'add olunur. Bir ot vardır ki [3] nâs aña hünkâr baltası derler. Küccük ağaç gibi olur, bağçe zîneti için anı ekerler. [4] Bunuñ dağı şapları ve yapağaları ve çiçekleri ve kökü kırmızı olur. Çiçegi dağı gâyetle kırmızı [5] ve biribirine mütezâhim ve degirmi ve uzun başak gibi olup, ṭ(d)oruğları sivri ve aşığa [6] yere meyl etmişdir. Toğumu dağı ıştır toğumu gibi küccük ve siyâh ve yalabıkdır. Ammâ beyâz ıştır [7] şapları ve yapağaları ve çiçegi ve toğumu ve kökleriyle kırmızı ıştır müşâbihdir. İllâki bunlarıñ [8] cümlesi beyâza mâ'(y)il yeşil ve tüylüdü. **Tabî' atı:** Bağla-ı Yemâniyye bârid ve raıbdır, derece-i [9] şâniyyede. **Menâfi'-i Dâhilesi:** Bağla-ı Yemâniyye ekşeriyâ sâ'(yi)ir maıbağ sebzevâti gibi ta' âmlarda tenâvül [10] olunur. Velâkin çok olur ki mi' de'i(yi) şişirir ve bulandırır, kaldı ki bunuñ zararı def' olunur. [11] Eger zeyt yağıyla ve tuz ve bir miğdâr sirke ile taıbđ olunup ekl olunursa o vağitte yavaş [12] lînet getirir. Bağla-ı Yemâniyye sirke veyâ sirkencübîn veyâ bâde ile kaynadıp içmek örümcek [13] ve 'akrep şokduğuna iyidir, zehirlerini def' eder. Kırmızı ıştırıñ toğumunu saığ edip içmek [14] şan ile gelen ishâli ve 'avtarlarıñ ifrâtle ağan şayızlarını teskîn eder. **Menâfi'-i Hâricesi:** [15] Hâretden hâşıl olan enva' baş ağrısı def' için Bağla-ı Yemâniyye otunu dögüp [16] başa vurmağ nâfi' dir vallahu a' lem. **Bâb: Der-beyân-ı Hubbâz-ı Kebîr;** ya' nî [17] büyük ebem gümecei hubbâz-ı şağîr ya' nî meşhûr ebem gümecei ma' lûm ola ki ebem gümecei dört nev' dir, [18] ikisi bu zıkr olunanlardır ki bu bâbda beyân olunsalar gerekdır. Üçüncüsü haıtmî ve dördüncüsü [19] yabânî ebem gümeceidir. Bunlar başka bâblarda

zıkr olunurlar. İmdi büyük ebem gümece ki aña gül haṭmi [20] ve ba'zılar gül fātma derler. Ekşeriyā zīnet ve şafa için bağçelerde ekilir bir küccük ağaç gibi [21] olup üç dört zirā' kadar yüksek olur. Bir kalın sākı vardır ve gāh olur ki rumḥ kadar [22] kalın olur. Büyük ve bir miqdār münşakḥ ve eṭrāfi kertikli yaprakları vardır. Çiçeği [23] büyük olup güle müşābihdir. Kimi beyāz ve kimi penbe ve kimi kırmızı ve kimi [24] güvez ve kimi siyāha mā'(y)il güvez ve kimi yalınkat ve kimi katmerdir. Bunlar düşduḡda tohumları bir dā'irede bulunup [25] tekerlege veyāḥūd ekmek çürüğüne müşābih olur. Kökü uzun ve gevşekdir. Bunlara ba'zı

(87a)

[1] diyārda oraḡ gülü veyā güz gülü derler. Oraḡ vaḡtinden başlayıp güz faşlınadek güllerin [2] açdıklarından ötürü. Ammā küccük ebem gümece ki 'ämme-i nās beyninde meşhūr olan ebem gümececi. [3] Bağçelerde ve sā'(y)ir yerlerde terbiyesiz olur. Yapaḡı degirmi ve yağlı ve eṭrāfi kertiklidir. [4] Ve ekşeriyā beş yerde münşakḥdır. Sākı kalın ve degirmi ve yumuşak ve gevşekdir. Bunuñ üstüne [5] beyāza mā'(y)il kırmızı gül ya'nī çiçeği olup kavī kırmızı huṭuṭu vardır. Bunlar düşduḡda [6] sā'ir ebem gümece envā'ında gibi degirmi tekerlekleri gibi tohumları ḥāşıl olur. Kökü beyāz ve uzundur. [7] **Tabī' atı:** Ebem gümece ve gül haṭmi derece-i evvelide raṭbdır ammā ḥarāretde ve purūdetde meyanedir. [8] Velākin büyük ebem gümece ya'nī gül haṭmi aḡvādır. İkişi daḡi yumuşakdır ve kemāle getirir. [9] **Menāfi'-i Dāhilesi:** Ebem gümece her dürlü 'illet-i bāṭine ve zāhireye nāfi' dir. Ve Pelinos ḥekīm [10] kitābında yazar ki bir kimesne her gün ebem gümece 'uşāresinden bir içim içse o gün cümle [11] emrāz-ı 'arızadan emīn ola. Bu taḡdīrde sā'(y)ir maṭbaḡ-ı sebzevāt gibi ṭa'āmlarda isti'māl [12] olunmaları münāsib ve lāzımdır. Ḳarnı yumuşadır ve meşāne 'illetlerine ve yaḡıcı bevl yeline ḡāyet [13] nāfi' dir. Ebem gümece yapaḡını kökünü veyāḥūd tohumunu süd ile veyāḥūd meyān kökü maṭbūḡuyla [14] ḡaynadıp bir ḡaç gün mütevāliyen içmek ḡuru öksürüḡü def' eder. Ve fāsīd olan öyḡünü [15] ya'nī aḡ cigeri oñuldurur. Ve daḡi verem marāzına ḡāyet nāfi' dir. İmdi bu mişilli emrāza mübtelā [16] olan kimseler her bārā ṭa'ama ve

eşribelerinde ebem gümece otunu ve kökünü ve tohumunu isti‘ māl edeler. [17] Her ne vechle olursa olsun ve daği çiçeklerinden ve yapraklarından gülbeşeker gibi nesne [18] sükker ile terbiye edip tenāvül edeler. Ebem gümece otunu ve kökünü kaynadıp ve şuyunu ılıcağ [19] içip yine istifrāğ etmek ve böyle bir kaç nöbet etmek envā‘ semūma māni‘ dir. Ebem gümece [20] otunu ve kökünü rāziyāne ve anason ile kaynadıp şuyunu murzi‘a hātūna içirseler südünü [21] çok eder. Hamlini vaz‘ eder ‘avrata içirseler āsān toğura. Ve bu maṭbūh-ı mezkūr [22] daği bağırsağ ve meşāne ağrısının def‘ eder. Ve perk olan karnı yumuşadıp ‘amele tahrik [23] eder. Envā‘ ihtikān için ebem gümece otunu ve çiçegini ve kökünü tohumunu isti‘ māl edeler gerek [24] karnı yumuşatmak için olsun gerek dem ile gelen ishālden bozulan bağırsağ [25] ıslağı için olsun. Ebem gümece otunu sirkencübīn veyā pāde ile kaynadıp içmek mi‘ de bulanmasın

(87b)

[1] def‘ eder. Ebem gümece ‘uşāresin içmek şar‘ a ve qarasevdāya ve cünūna nāfi‘ dir. Ebem gümece [2] şu-yı maḳaṭṭarın içmek bir iyi devādır, cemī‘ ḥummā-yı ḥārre-i bāṭınaya. Zīrā tebrīd eder ve yumuşadur. [3] Ağ ciger ve cümle cerāhatlerin kan ile olan ishāli teskīn ve fesādātını ıslağ eder. [4] Ve raḥim ve bögrek ve meşāne cerāhatlerin oñuldurur. Ve ‘ilel-i mezkūre için ebem gümece tohumu [5] aḳvā olur, ta‘uḳ şuyunda ṭabḥ olunup şurb olunduğda. **Menāfi‘-i Hāricesi:** Beden-i insān [6] zāhirinde bulunan kati ve ḥarāretli şişleri ve çibānları ebem gümece otuyla ve köküyle ve tohumuyla [7] yumuşatmak ve āteşin gidermek için südde veyāḥūd şuda kaynadıp ve ta‘uḳ yağını [8] katıp sürmek ile veyā üzerine vurmağ ile veyāḥūd arpa unuyla kaynadıp [9] ve bir miḳdār zeyt yağın veyā gül yağın katıp üzerine vurmağ ile ḥarāreti ve ağrısı def‘ olur, [10] şiş yumuşar ve t(d)agılır. Büyük ebem gümece çiçegi ve sā‘(yi)ir envā‘ ebem gümece çiçegi şuda [11] veyā pāde de ṭabḥ ve bir miḳdār ‘asel ve şāb ḥalt olunup aniñla maḳmaza ve ğarğara olunsa [12] ağız çürüğünü ve boğaz cerāhatini def‘ eder. Haṭmi güllerin şuda kaynadıp veyāḥūd [13] şuyın taḳtīr edip içmek veyāḥūd içinde bezler ısladıp yağı etseler cemī‘ ḥarāret-i [14] bāṭna ve

hâriceye ve kızıl şişe ve sâ'(yi)ir âteşli şişlere nâfi' dir. Ebem gümece şuyu veyâ [15] yâhûd 'uşâresini kovan arısı veyâ eşek arısı şokduğu yere sürseler havasın alır. [16] Ve eger ebem gümece yaprağını zeyt yağıyla döğüp o yağ ile bir kimse açıkda olan [17] a' zâsın yağlasa o gün anı arı şokmaya. Ebem gümece şagan ile döğüp yılan [18] şokduğu yere vursalar nâfi' dir. Ebem gümece 'uşâresin kulağa ıktâr etseler ağrısın [19] def' eder. Ebem gümece söğüt yaprağıyla döğüp yara üzerine ve sâ'(yi)ir harâretli şişler [20] üzerine vursalar havalanmasın hıfz eder, mücerrebdir. Bir kimseniñ taşı ağrısı [21] olsa bir kese t(d)olusu ebem gümece şuda kaynadıp o şuda belinedek otura [22] meşâneniñ şişmiş dıyık yolların yumuşadıp küşâd eder. Ve raħim ağrısı olan 'avrat [23] şu-yı mezbûrda otursa ağrısın def' eder. Tâze yaprağını bir miqdâr tuz ve 'asel ile [24] ağızda çiyneyip burun ile göz arasında peydâ olan harâretli çıban ve kabarcık üzerine [25] koysalar anı oñuldurur. Ve eger oñulmağa yüz tutduysa tuzu terk edeler. Ebem gümece kökü

(88a)

[1] meme 'illetlerine gâyet nâfi' dir. Ebem gümeciniñ kuru kökünü bir gün kadar şuda ısladıp [2] ba' dehu bir yaş kâğıda şarıp sıçak kül içinde pişiresin andan soñra çıkarıp [3] saħk edesin ve ğubârıyla dişlerin ovasın dişlerin ve diş etini pâk eder. [4] **Bâb: Der-beyân-ı Hatmî:** bu daħi ebem gümeciniñ bir nev' idir. Beyâza [5] mâ'(y)il tüylü yaprakları vardır. Evvel çıkan yaprakları buhûr-ı meryem yaprakları gibidir. Soñradan [6] zuhûr edenler aşma yaprağı gibi olup fi'l-cümle ebem gümece yaprağına müşâbihdir. Lemsî kat(d)ife gibi [7] mülâyimdir. Kökünden çok degirmi ve ağaçlı şapları çıkıp iki üç zirâ' kadar kadleri olur. Çiçegi gâh sâde beyâz ve gâh bir miqdâr kırmızıya mâ'(y)il beyâz [8] olur. Çiçegigâh sâde beyâz ve gâh bir miqdâr kırmızıya mâ'(y)il beyâz olur. Toħumu [9] sâ'(yi)ir ebem gümeciniñ toħumu gibi tekerlekli olur. Kökü beyâz ve kalın ve uzun ve şaçaklıdır. [10] Nem-nâk ve kalın toprakda biter. Mâh-ı temmuz ve ağustosda çiçegin açar. Evvel bahârda [11] yaprağı zuhûr etdikde kökünü kazıyıp cem' etmek gerek veyâhûd güz faşlında. **Tabî' atı:** [12] Hatmî yaprağı ve çiçegi derece-i evvelide hârr ve yâbisdır. Ve kökü derece-i

şāniyyeniñ ibtidāsında [13] hārr ve yābisdır. **Menāfi'-i Dāhilesi:** Hāṭmi kökünü bal şuyunda veyā pādede kaynadıp içmek [14] şadriñ ve aḳ cigeriñ cemī' ilel-i bāṭınaya vel-hāşıl bütün ḳarniñ iç aḡrılarına nāfi' dir. Ve [15] ḫarāretli baḡırsaḳları ve sā'(yi)ir fesādāt-ı şafrāviyyeyi oñuldurur. T̄(d)amla t̄(d)amla zahmet [16] ile tebevül eden kimesne tāze hāṭmi kökünü ta'āmda pişirip ekl ede ve işrebelerine [17] ḳoyup içe nāfi' dir. Kökünü şuda kaynadıp içmek vilādetden şoñra raḫimde ḳalan [18] tābi' ve sā'(yi)ir eşyā-yı zā'(yi)ide'i(yi) sürer. Hāṭmi toḫumunu meşāne taşın sürseler ve yaḳıcı bevl [19] aḡrısın def' eder. Hāṭmi kökünüñ sā'(yi)ir menāfi' i ebem gümece kökünüñ menāfi' i gibidir. Aña [20] mürāca'at oluna. **Menāfi'-i Hāricesi:** Ebem gümece kökünde zıkr olunan menāfi' hāṭmi kökünde [21] daḫi cāriye ve mevcūddur. Hāṭmi kökünü südde veyā şuda merhem gibi oluncayadegin [22] kaynadıp yaḳı etmek envā' şiş ve çıbanı yumuşadıp kemāle getirir e daḫi t̄utulmuş [23] a'za'ı(yi) gevşedir. Hāṭmi kökünü kaynadıp ve ḳaz yaḡıyla veyā terementi ile ḳarışdırıp [24] ba'dehu şaf yapıp ferce idḫāl etmek raḫmiñ envā' ḫarāretin def' eder. Ve bevāşır memeleriniñ [25] daḫi āteşin ve ḫarāretin keser. Hāṭmi kökünü kettān toḫumu ile berāber kaynadıp merhem gibi boḡaz t̄(d)olayında

(88b)

[1] şaralar boḡaz içinde olan ḳabarcığı yumuşadır. Hāṭmi toḫumunu saḫḳ edip mayıs [2] çihıyla merhem edip sürmek göz altında olan lekeleri izāle eder. Hāṭmi [3] toḫumunu bāde ile kaynadıp ve bir miḳdār zeyt yaḡın ḳatıp yüze sürmek envā' [4] bed rengin giderir ve ḫarāretin çekip maḫv eder. Teşennüş-i bāridi def' için hāṭmi [5] toḫumunu kettān toḫumunui buy toḫumunu, her birinden birer ḳaşıḳ ebem gümece bir ḳabza ḫamīr māyası [6] iki ḳaşıḳ miḳdārı bu cümleyi bal şu ile veyāḫūd aḳ bāde ile kaynadıp [7] ve bir miḳdār za'ferān ḳatıp sıcaḳlayın o' illete vuralar. Hāṭmi kökünü veyā toḫumunu [8] sirkede kaynadıp sıcaḳlayın aḡızda t̄utmaḳ diş aḡrısın def' eder. Hāṭmi [9] toḫumunu ḳurudup ba'dehu saḫḳ ve sirke ile taḫḫ edip güneşe ḳarşı veyāḫūd [10] ḫamāmdan şoñra bedene sürmek cūzzāmlı ve ebraşlı çildi pāk eder vallahu a'lem. [11] **Bāb: Der-beyān-ı Yabānī Ebem Gümece;** bu daḫi ebem gümece

nev' indendir. [12] Şapları ve çiçekleri ve tohumuyla meşhūr ebem gümecine müşābihdir. İllāki yaprağının şakları [13] büyükdür. H̄oros bançası otunda gibi çiçeği daḥi büyükdür ve kavī güvez rengindedir, kökü [14] uzun ve perkdir ve ḥaṭmi kökünden inçerekdir. **Tabī' atı:** Yabānī ebem gümeci ḥaṭmi gibi ḥārr [15] ve yābisidr. **Menāfi'-i Dāḥilesi:** Yabān ebem gümeci ḥaṭmi yerine ve meşhūr ebem gümeci yerine [16] isti' māl olunur. Zīrā te'sīrleri birdir. Velākin bunuñ kuvveti enḡaşdır. Kaldı ki ḥāşşa-ı [17] ebem gümeci yabāniniñ kökünü qarın sürmesin ve kan ile gelen ishāli def' için isti' māl [18] edip süd içinde kızarmış çakıl taşların bir kaç def' a söyündükdan şoñra [19] o süd ile yabān ebem gümeci kökünden iki buçuḡ dirhemini içirirler. Süd yerine siñirli [20] yaprağı 'uşāresin alsalar cā' izdir. **Menāfi'-i Hāricesi:** Ba' zılar ebem gümeci kökünü [21] boyunlarında ḥaml edip derler ki bu vechle göze ḡāyet kuvvet ḥāşıl olup göze [22] zar inmesin men' eder. **Bāb: Der-beyān-ı Bakla-i Zehebiyye ya'ni** [23] **Sermec Otu:** Boşnaḡça buña "loboda" derler. Sermec iki nev' dir, biri bostanī ve biri yabānī. [24] Ve bostanīsi daḥi iki dürlüdü. Ve ikisi daḥi baḡçelerde sā'(y)iir sebzevāt gibi ekilip [25] terbiyye olunur. Biriniñ yaprakları büyük ve ḡalın ve beyāza mā'(y)il şarıdır ve lemsī yağlıdır.

(89a)

[1] Orta şakı eṭrāfında dalları çok olup üç zīrā' ḡadar ḡaddi olur. Tohumun pul gibi inçe [2] zar içinde olur. Ve biriniñ yaprakları ıştır yapraklarına fi'l-cümle müşābih olup [3] dallarına yakın yaşşı ve ṭaraf-ı a' lāsı oḡ temresi gibi sivri olur. Lemsī yağlı ve kirlidir. [4] Evvelā zūhūr etdikleri vaḡitte beyāza mā'(y)il yeşildir. Ba' dehu yeşil ve encāmında ḡırmızı [5] olur. Mezāḡlarında bir miḡdār merāret vardır. Bunun daḥi şakı ṭ(d)olayında dalları [6] çok olup iki üç zīrā' ḡaddi olur ve bunuñ daḥi tohumu inçe zar içindedir. [7] Kökü uzundur. Cümle sebzevāt arasında sermec ḡadar seri' nümā ot yoḡdur zīrā [8] terbiyyeli ṭopraḡa zer' olunduḡdan şoñra on beş günde yetişir. Velākin tāzeden tāze [9] evvel bahārda ekl olunmaḡ gerek. Zīrā bir miḡdār büyüdüḡça serd olup ekl için yaramaz. [10] Ammā sermec-i yabānī her yerde olur. Kırılarda ve yol kenārında ve baḡçelerde kendiliḡından biter. [11] Yaprakları sermec-i

bostanîniñ yapraklarına beñzer. İllâki anlardan küccükdür. Sâkı etrâfında [12] dalları çokdur. Ve kıaddi iki zirâ‘ ve gâh üç zirâ‘ kadar olur. Çiçeği küccük ve şarı [13] olur. Tohumu ıstırda gibi mütezâhim ve şalkım gibidir. Kökü uzun ve şaçaklıdır ve bu sermec-i [14] yabânîniñ daği iki dürlüsü vardır. Ba‘zı eczâlarıyla biribirinden fark olunur. **Tabî‘atı:** [15] Bakla-ı zehebiyye ya‘nî sermec derece-i evvelide bârid ve derece-i şaniyyede raḥıdır. **Menâfi‘-i** [16] **Dâhilesi:** Sermeci ḥabḥ edip yemek kıarnı yumuşadıp ‘amele taḥrîk eder. Sermec tohumunu [17] saḥḥ edip ve bal şuyuyla kıaynadıp içmek ciger süddelerin küşâd eder ve şarılığı def [18] eder. Ve eger ağır otunu zamm etseler aḳvâ olur ve eger süddeler balğamdan ḥâşıl ise meyân [19] kökü maḥbūḥunda veyâ bâdede kıaynadıp ḥâşılı fetef ya‘nî bakla-i zehebiyyeden borâni [20] pişirip yemek kıuru ve ḥarâretli şafraviyye olan kimselere nâfi‘dir. Sermec tohumundan iki [21] buçuk dirhem kadar yemek ‘amele taḥrîk etdiğinden başka daği kıuşdurur. **Menâfi‘-i Hâricesi:** [22] Yabânî sermec ‘uşâresi şaçları siyâha boyar ḥammâmdan şoñra süreler. Sermec otunu [23] döğüp yaḥūd kıaynadıp yaḳı etmek kıulaḳ ardında zuhūr eden yumru ve yazma‘ı(yı) [24] def eder. Sermec-i yabânî döğüp ve ‘asel ile kıarışdırıp niḳrîz üzerine vursalar ağrısın [25] teskîn eder. Sermeci döğüp ‘uşâresin bez ile ḥarâretli a‘zâ üzerine vaż‘ etmek âteşin alır.

(89b)

[1] Ve daği sermec envâ‘ından bir ot vardır ki aña sermec-i baḥrî derler. Deñiz kenârında biter. [2] Bunuñ dalları kökünün etrâfında yeryüzünde yayılmışdır. Yapağı beyâza mâ‘(y)il olur. [3] İspanak yapağına müşâbihdir. illâki andan eşğardır. Dalları niyâhetinde başaḳ veyâ [4] şalkım gibi müctemi‘ ve mütezâhim dügmeciḳlar içinde tohumu olur. Kökü uzun ve küli rengindedir. [5] Nebât-ı mezḳûreniñ kıuvvet ve te‘şiri sâ‘(yi)ir sermec otlarınıñ gibidir. Velâkin mezâkıında cüz‘i [6] ḫuzluluk bulunmağla ziyâde tenkıye eder. Ve et şuyuyla ḥabḥ olunup tenâvül olunduḳda [7] ‘amele taḥrîk eder vallahu a‘lem. **Bâb: Der-beyân-ı İspanak:** bu daği [8] maḥbaḥ envâ‘ındandır. Gerek güz faşında ve gerek evvel bahârda ekilir. Toprağa [9] zer‘ olunduḳdan şoñra yedinci günde biter. Evvelâ yumuşaḳ ve kıirli üç köşeli

[10] yapraklarıyla sonra zühür eden yaprakları hindibâ yapraklarına müşâbihdir. Ve şapları [11] tarafında oyulmuş iki sivri kulaqları vardır. Kökü incedir, sâkı bir zirâ [12] kadar ve gâh ziyâde olur ve içi loşdur, nihâyetinde küccük degirmi ve şalkım gibi müctemi' tüylü [13] çiçegi olup tohumu sivri ve dikenli olur. Maşşûş terbiyyeli toprağa muhtâc degildir. [14] Her dürlü toprak olur. **Tabî' atı:** Ispanak derece-i evvelide bârid ve raţbdır. **Menâfi'-i** [15] **Dâhilesi:** Ispanak bir iyi laţif ta'âm olur ve taţlı olduğda çok şü iktizâ etmez. [16] Zirâ pek şuludur. Hemân kendi ruţûbetinde pişer. Ispanağı yemek karnı yumuşadır ve boğaz [17] huşnetin giderir. Kuru öksürüğe nâfi' dir. Ispanağı kaynadıp şuyın içmek ruţûbet-i [18] fâside'i(yi) sürer. Ve mülâyim şoluğ irâş eder. Velâkin her gün keşret üzere ispanağı ekl [19] etmek مالىخوليايى ya'nî qarasevdâyı artırır. **Menâfi'-i Hâricesi:** Ispanağı döğüp [20] ve merhem edip harâretli mi' de ve ciger üzerine vaz' etseler harâretlerin ve ağrıların [21] def eder. Ve 'aķrep ve örümcek şokduklarına iyidir. Ve daği iki dürlü ot vardır ki [22] ikisi daği fi'l-cümle ispanaga müşâbihdir. Birisiniñ yaprağı kuzu kulağı yaprağına beñzer [23] velâkin ispanak yaprağı gibi yumuşak ve kirlidir. Bir kökten bir kaç şaplar sürüp ispanak [24] kadar kaddi olur. Bunlarıñ nihâyetlerinde şalkım gibi mütezâhim şarıca çiçekleri olup tohumu daği [25] böyle şalkımlıdır. Kökü büyük ve beyâzrağdır. Bu ot yabânîdir. Köylerde ve çitler yanında ve eski

(90a)

[1] mezâristânda ve yol kenârlarında olur. Ve buña ba'zı diyârda yabânî ispanak derler. Ammâ Frenkçe [2] "bonushenrikus" derler. **Tabî' atı:** Harâretde ve burüdetde mu' tedildir. Tecfif kuvveti vardır. [3] Bir meşhûr yara otudur. Ve birisiniñ yaprağı küccük yabânî sermec yaprağına beñzer ve o daği [4] yumuşak ve kirlidir. Ve ağır ve çürük koğusu vardır. Sâ'(yi)ir eczâsı daği sermec eczâsına [5] müşâbihdir. Kuru yerlerde mezâristânda divâr ve çitler diplerinde gülâb tebevül etdikleri [6] yerlerde biter. Ve bu ecilden aña it sermeci derler bunuñ hâşşa-i mücerrebesi budur ki dört [7] ayaklı hayvânâtıñ çürümüş yarasında olan kırtları ihlâk ve ihrâc için ot-ı [8] mezbûru boynuna aşup bir miğdârın daği yaraya sürseler elbette yaradan düşerler. [9]

Bâb: Der-beyân-ı Kerenb ya'ni Laḥana; bunuñ envâ'ı çokdur. Huşuşen [10] İtalya memleketinde gūnā-gūn laḥana bulunur. Velâkin ġālibā üç nev' dir. Biri düz [11] ve biri kıvrıcık ve biri başlı laḥanadır. Ammā düz olan laḥana şol laḥanadır ki [12] yaprağı bükümlü ve kıvrıcık olmaya. Bunuñ daḥi iki dürlüsü vardır. Birisi beyāza mā'(y)il [13] yeşil olup yaprağı yaşşı ve kalın ve yayılmış ve arkası kuvvā ve ürkek ve bir miqdār müdevver ve şapı [14] kalın ve perk olandır. Ve biri kırmızı olup yaprağı daḥi küccük ve eñsiz ve incerek [15] ve şapı daḥi ince olandır. Ve ammā kıvrıcık laḥananıñ şapı kuvvā ve kalın ve yaprakları [16] bükümlü ve kıvrıcık olup taraf-ı a' lāları buluşup bir miqdār müdevver olmağla çok olur ki [17] başlı laḥana gibi görünür. Ve ammā başlı laḥananıñ yaprakları kıvrıcık ve büyük olup ve [18] her bār biribiri üzere şarılıp encāmında ortasında baş hāşıl olur laḥana-ı [19] mezbūruñ rengi bir dürlü olmayıp ba' zı yeşil ve ba' zı beyāz ve ba' zı kırmızı olur. [20] Aşlahı ve yemişi eltaf olan beyāz laḥanadır. Cümle laḥanıñ env'ı serin ve nem-nāk ve zebillenmiş yerde [21] olur. Toḥumu evvel bahārda ekilip fidanları bir qarış kadar olduḡda yerinden iḥrāc olunup [22] ġayrī yere seyrek dikilir. **Tabī' atı:** Laḥana derece-i evvelide ḥārr ve yābisdır ve tenḳiye [23] etmek kuvveti vardır. **Menāfi' -i Dāhilesi:** Başsız ve başlı olan laḥananıñ gerek insān [24] ve gerek ḥayvān için isti' māliniñ nef' i kemālen taḥrīr ve tefşil olunmaḡ mümkün degildir. Hatta eski [25] Rumiler büyük ḥükemā ve eṭibbā zuhūr etmeden evvel altı yüz sene kadar laḥana envā' ıyla tedāvī

(90b)

[1] edip cümle emrāzlarını anıñla def' ederlerdi. Ve daḥi ḳaṭūn ve Pelinos kitāplarında [2] laḥana envā'ı ziyādesiyle medḡ olunmağla her bir ḥānedār olan kimesne bağçemde [3] laḥana otlarında ' atṭār dükkānım vardır diyi diyebilir. Qarın perkliğı olup ' amel murād eden [4] kimesne başsuz laḥana yaprağını şuda bir kerre devr idince ḳaynadıp şuyunu yalnız veyā [5] ḥud sükker ile içe qarınıñı suhūletle yumuşadır. Ammā laḥanayı kemālen ḳaynadıp şuyunu [6] içse ' ameli teskīn edip ḳabz getirir. Sa'ir laḥana daḥi böyledir daḥi böyledir pişmemiş tāze laḥana [7]

‘uşaresini tuz ile karışdırıp içmek ‘ameli yumuşadır. Tâze lahana’ı(yı) kaynadıp yemek [8] gözleri za‘îf olup ditreyenler nâfi‘ dir. Tâze lahana ta‘âmdan sonra tenâvül olduğunda [9] imtilâden ve çok hımar içmekden hâşıl olan zararları def‘ eder. Tâze lahanayı pişmeden [10] sirke ile yemek t(d)alak zahmetine mübtelâ olanlara nâfi‘ dir. Tâze lahanayı ağızda çiyñiyip [11] şuyunu yutmak zâ‘il olan avâzı girüye getirir. Lahana tohumunu saħk edip tatlı bâde ile içmek [12] karındaki şogulcanı helâk eder. Tâze lahanayı ta‘uğ şuyunda huşuşen kıoca iblik [13] şuyunda kaynadıp içmek göpek burusın nâfi‘ dir. Şu-yı mezbûru daħi ‘illetli cigere ve talağa [14] taşdan incinmiş bögrege nâfi‘ dir. Tâze lahana bir nâfi‘ ta‘âmdır veremli olan kimselere [15] şık şık tenâvül edeler. Zehirli mantarın zehrini def‘ için lahanayı tabħ edip yiyeler. [16] Yâhûd pişmiş lahana yaprağını döğüp ‘uşâresin içeler. Tâze lahanayı kaynadıp [17] ve üzerine dâr-ı fülful ekip şuyuyla berâber yemek marâza‘-i ħatunlara çok süd getirir. Niķrîz [18] marâzına mübtelâ olan kimseler lahanayı çok tenâvül edeler ve anıñla içlerini tenķiye edeler. [19] Zîrâ menķüldür ki der ki niķrîze mübtelâ olanlarıñ ba‘zıları tâze lahanayı ekl edip şu-yı [20] maţbûħunu şurb etmekle marâz-ı mezbûreden ħalâş olmuşdur. Bir kimseyi yılan şokmuş olsa [21] tâze lahanayı sirkencübîn veyâ bâde ile kaynadıp içe zehirden emîn ola. Lahana tohumunu minvâl-i [22] mezkûr üzere kaynadıp içseler daħi böyledir. Bir kimseniñ şarılığınca lahana yapraklarının [23] tâze sürmüş ucların sıcağınca şu ile ħaşlayıp ba‘dehu yaprakları döğüp ‘uşâresin bezden [24] geçire ba‘dehu o ‘uşâreden bir kıadeħ kıadar ıssıdıp ve birer noħud kıadar tuzdan ve Frengi kemmûndan [25] kıatıp içe ve üç dört sâ‘at kıadar nesne yemeye ‘acâyib sürüp şarılığınca def‘ eder.

(91a)

[1] **Menâfi‘ -i Ĥâricesi:** Tâze lahana yaprağını döğüp buy tohumu unuyla ve sirke ile yaķı etmek niķrîz [2] marâzına ve a‘zâ ve mufaşşal ağrısına ve eski nâ-pâk ‘illetlere nâfi‘ dir. Lahana yaprağını yalnız [3] veyâĥûd çimenlenmiş arpa ile envâ‘ şişler üzerine vaz‘ etmek nâfi‘ dir. Lahana yaprağını baş [4] üzerine bağlamak dökülmege başlın şacı emsâk edip ve dökülmesin men‘ eder. Lahana [5] yaprağını kaynadıp

‘asel ile arıřdırıp erāfa yayılan envā‘ ‘illetler üzerine vursalar [6] anları oñuldurur. Laana toumunu sūsen kkū ‘uřāresiyře dgūp yūze sūrseler envā‘ lekesin [7] izāle eder. Tāze laana řapların yaıp ve eski az yaıyla arıřdırıp merhem gibi yaı etmek [8] medīd yan arısına iyidir. Laana yapraının ‘uřāresin ‘asel ile aynadıp gz křelerine sūrmek [9] gzū řāfi ve rūřen eder. Beden hūřūneti ve uyuzluu iin laana yapraını sirke ile ve bir midār řāb [10] ile dgūp hāmmāmdan řoñra o ‘illetlere sūre. uduz t(d)aladıına laana yapraını toumu ile [11] berāber dgūp yara üzerine vaz‘ ede. Laana ‘uřāresin buruna akmek bařı tenıye eder. Mezbūr [12] ‘uřāreyi avdar unuyla yourup ve andan řaf yapıp ferce idhāl etmek ‘avratların hayzını [13] getirir. Tāze laanayı aynadıp ve řuyuna bezler iřladıp ‘azāya ve mufāřřala řarsalar [14] siñirlere ve mufāřřāla iyidir. Yara üzerine vaz‘ etseler veyāhūd řuyuyla yara‘ı(yı) asl [15] etseler yara‘ı(yı) oñuldurur. Laana ‘uřāresin bāde ile arıřdırıp ılıcalayın ulaa ıtār [16] eyleseler perklıın izāle edip sem‘i yine i‘āde eder. Tāze laana‘ı(yı) eski revgān-ı sāde ile [17] dgūp merhem gibi ‘ırku’n-nisāya vursalar nāfi‘dir. Laana‘ı(yı) dgūp ‘uřāresin deri altında [18] uyuřmuř kan maalline ve sā‘(yi)ir siyāh ve mā‘i(yı) olmuř yerlere sūreler anları izāle eder. Bir gen [19] kimse mūtevāliyen bir a gūn ta‘āmindā tāze laana‘ı(yı) tenāvūl etdikde anıñ bevli delikli cerāhatleri [20] ‘illet-i ākileyi temregū‘i(yı) tuzlu balamı baha uyuzunu ve her ne ki cildi insāna ‘āriř ola anları izāle [21] eder. aton hēkīm dir ki řidi-i mezbūr ile kūccūk řābīleri asl etseler nie ‘ilel-i zāhireden [22] emīn olurlar. Teřennūř-i bārid ve ayrı yāvuz āteř iin bir ‘acāyib ve muaa devā budur. Bařlıca [23] veyāhūd ayrı laananıñ řapların yaıp ve kūlünden kūl řuyın yapıp anıñla o ‘illetleri [24] asl edeler. Ba‘zı hūkemā demiřdir ki bir kimse cimā‘ etdikde evvelā zekerin laana ‘uřāresiyle aplayıp [25] ıřlatsa ba‘dehu cimā‘ eylese ya pek gū veyāhūd hi hāml vāı‘ olmaya. Eski ‘illetler ve cerāhatler

(91b)

[1] için ‘ilac mücerrebdir. Mâh-ı temmuzuñ âhirinde lahan yaprağın alıp ve orta kalın siñirlerin [2] çıkarıp yaprakları ak bâdede kaynadasın. Ba‘dehu şuyuyla o ‘illetleri ğasl edip [3] yaprakları üzerlerine vaz‘ eyleye ağrıların teskîn edip kendilerin sühûletiyle oñuldurur. [4] Yan ağrısı ve şancısı için bir mücerreb ve hoş devâ budur. Bir taze lahana yaprağını alıp [5] âteşde ıssınmış tuğla üzerine vaz‘ eyleye ve tuzlanmış tere yağıyla veyâhüd ta‘uk [6] yağıyla yağlayasın tâ bir hoşça yumuşak oluncayadek ve üzerine inçe saħk olunmuş [7] karaviye ya‘nî çayır kemnünün ekip şancısı olan maħalle sıcaklayın vura şancısı ve ağrısı [8] gide vallahu a‘lem. **Bâb: Der-beyân-ı Yabânî Lahana:** yabânî lahanasının yaprakları [9] uzun şalgamın yaprakları gibidir ve haşın ve tüylüdür. Sâkı bir buçuk ve iki kadem kadar uzundur. [10] Lahananın ve şalgamın çiçeleri gibi şarıya mâ‘(y)il beyâz çiçegi vardır. Tohumu ğilâf [11] içinde olup evvelâ şarı ve ammâ kemâle geldiğda siyâha mâ‘(yi)il olur. Mezâkı acıdır. Kökü beyâz [12] ve parmak kadar kalın ve mezâkı bir miğdâr keskin ve bir miğdâr acıdır. Na‘(d)as tarlalarında olur. [13] İtalya memleketinde köylüleri bunu ta‘âmlarında ekl ederler. Ve Diyoskorides hekim daħi bunu [14] ma‘baħ sebzevâtı envâ‘ından ‘add eylemişdir. Velâkin bedene iyi ru‘ubet ihdâş etmez. Nitekim Pelinos [15] hekim aña şâhiddir. Kaldı ki laboda otlarından ziyâde ğidâ verir. **Menâfi‘-i Dâhilesi:** Tohumunu [16] saħk edip münâsip şı ile içmek çok zamândan beri qarında makeş eden şoğulcanı [17] sürer. **Menâfi‘-i Hâricesi:** Yabân lahanasını beden zâhirinde isti‘mâl etmek tenkiye ve maħv eder. [18] Ve bu ecilden tohumunu daħi yüzde olan envâ‘ lekeyi izâle için isti‘mâl edip ğubârını [19] o lekeler dürterler. Yaprakının ‘uşâresin buruna çekseler çok sümük ve balgam başdan [20] çekip başı tenkiye ve tecfif eder. **Bâb: Der-beyân-ı Deñiz Lahanası:** [21] bir nebâtdır ki deñiz kenârında olur. Kırmızı dalları ya‘nî aşmaları vardır. Yaprakları [22] fi‘l-cümle şarmaşık yaprağına beñzer. Mezâkı tuzlu ve acı ve bir miğdâr keskindir. Kökü [23] uzundur. **Tabî‘atı:** Deñiz lahanası harr ve yâbisdir. **Menâfi‘-i Dâhilesi:** Deniz lahanasını [24] yemek ‘amele taħrîk eder. Ve qarında ki

ruḫūbet-i zā'ideyi sürer ve istiskā marāzına a'lā [25] 'ilâcdır. Ve isti'mâli her dürlü olur. Meşelâ yaprağını zeyt yağı ve tuz ve sirke ve sükker ile

(92a)

[1] karışdırıp şalluṭa gibi beş altı loḫma tenāvül edeler aşağıdan ahlāt-ı zā'ide-yi mā'iyeyi [2] 'acāyip sürer. Ve daḫi yapraklarını et şuyunda kaynadıp ve sükker veyāḫūd 'asel ile [3] terbiyye edip bir iyice içim içeler ve daḫi yapraklarını kurudup vaḫt-i ḫācette [4] ḡubārından iki üç dirhemini ṭa'ūḫ şuyuyla içeler saḫḫ olunmuş dārçin ve imşālinden [5] bir miḫdār zamm etmek münāsibdir. Ve daḫi ḡubār-ı mezkūrdan ḫablar yapıp iki [6] dirhemini ve iki buçuk dirhemini yiyeler. Ba'zı ḫükemā demişdir ki deñiz laḫanası üç günde tutan sıtma'ı(yı) def' için [7] iyidir ve niçe kimsede tecrübesi vāḫı' olmuşdur vallahu a'lem. ***Bāb: Der-beyān-ı*** [8] ***Kaliye Otu:*** deniz laḫanasının zikri münāsebetiyle yine sevāḫil-i baḫirde biter. Ḳaliye otu bu bābda [9] beyān olunur. El-Kaliye vel-Kaliye Sudāniler ve Ḥabeşiler ḫatında bir remādīñ ismidir ki remād-ı [10] mezbūrāt-ı zıkr otdan istiḫrāc olunur bu vechle ḫaliye otu kemāilde iken sevāḫil-i baḫirde [11] olan sükkān otu cem' edip ve ḫuyulara ṭ(d)oldurup yaḫarlar. Ba'dehu remādını fiçılara [12] başıp Frenkistān'a satarlar. Ba'dehu Frenkler bu remāddan vech-i maḫşuş üzere tuzın [13] çıkarıp şişe ḫānelerinde şişeyi taşfiye için isti'māl ederler ve añā ḫaliye [14] tuzu derler. Remād-ı mezbūrīñ evā'(y)ilde ticāreti çok idi. Ba'dehu Frenkler ḡayrı otlardan [15] tuz istiḫrāc edip ve şişe için tecrübe edip şalāḫatini bulduḫdan sonra [16] ḫaliye remādının ticāreti çok noḫşāna varmışdır. İmdi ḫaliye otu ibtidā yerden zuhūr [17] etdiḫi vaḫitte ve uzunca ve degirmi ve ḫayyu'l-'ālem şaḫir yapraḫına müşābih yaprakları olur. [18] Ba'dehu yukarıya çıkdıḫça boḫumlu ve bir ḫariş ḫadar uzun sāḫı beydā olur. Boḫumlarıñ [19] içinden yaḫlı ve ten-dürüst ve ḫalın ve içi boş ve ṭarf-ı esfeli yaşşı ve ṭarf-ı a'lāsı [20] sivri yaprakları olup kemāilini bulduḫda nihāyetinde küccük ve inçe ve kırmızı yaprakları çok [21] zuhūr edip bunlardan küccük ve degirmi dügmecikler beydā olup toḫumu bunlarıñ içindedir. [22] Bütün otuñ mezāḫı tuzludur, deñiz rāziyānesi gibi. ***Bāb: Der-beyān-ı*** [23] ***Silk ya'nī Pazi:*** bu daḫi üç

nev' dir. Biri beyāz pazı ve biri qara pazı ve biri [24] kırmızı pazı ya' nī çükündürükdür. Ya' nī demek olur ki biri bayāza mā'(y)il fıstıķı ve biri [25] siyāha ma'(y)il qavı yeşil ve biri bütünce qavi kırmızıdır. Üçünün dağı yaprakları sermec

(92b)

[1] Yapağına fi'l-cümle müşābihdir. Velākin anlardan büyük ve uzun ve yumuşağdır ve etrafı bir [2] miqđar kıvrıcıdır. Sākları sınırlı ve bir zirā' kadar ve ziyāde yüksek olur. Yan [3] dalları çokdur. Bunlarıñ aşağısında tā nihāyetlerine varınca birbiriniñ yanında küccük [4] şarı çiçekleri olup bunlar düşüdüda degirmi ve dikenli dügmeler hāşıl olur ki [5] toğumu bunlarıñ içindedir. Kökleri üzerindedir ve rāziyāne köküne beñzer. Evvelki ve ikinci nev' inde [6] beyāzdır. Ve ammā üçüncünün kökü kırmızı ve kol kadar kalın ve gāh dağı ziyāde kalın olur. [7] Bunu şuda kaynadıp ba' dehu dilim dilim kesip turşusın yaparlar. Tođumu evvel bahārda zer' [8] olunduğdan sonra bitip dört veyā beş yapraklı olduğda yerinden çıkarıp gayrı [9] yere seyrek dikerler. Ve eger köküne tāze tezek sürseler. Dağı hoş nümā edip büyük olur. [10] **Tabī' atı:** Pazı ikinci derecede hārr ve yābisdir ve tenkıyye kuvveti vardır. **Menāfi' -i Dāhilesi:** [11] Qara pazı mercimek ile kaynadıp yemek qarına qabz getirir. Velākin kökü ziyāde qābizdir. [12] Beyāz pazı 'amele ziyāde muharrekdir. Ve iki nev' iniñ bir tuzluca ve hāki ruḡbetleri vardır. [13] O kadar iyi ğıda vermezler. Beyāz pazı kaynadıp ve tāze ya' nī pişmemiş şarımşak ile [14] yemek qarında şoğulcanı helāk eder. Pazı 'uşāresin içmek bevlı idrār ve şarılığı [15] def' eder. **Menāfi' -i Hāricesi:** Pazı 'uşāresin buruna çekmek başı tenkıyye eder. [16] Qulađa ıqtār etseler gürüldisin ve çinlomasın def' eder. Tāze pazı yapağın döğüp [17] etrafı yayılan 'illetler üzerine vursalar anları oñuldurur. Pazı yapağını kaynadıp [18] şuyuyla başı ğasl etseler huşūnetin giderip sirkeyi helāk eder. Bu şuyın buğusuna [19] şoğdan t(d)oñmuş ayakları duḡsa veyāhūd veyā ayakları tutsalar nāfi' dir. [20] Pazı 'uşāresin dişlere sürmek ağrıların def' eder. Pazı kökünü yağıp külünü [21] 'asel ile muhkem qarışdırıp başa sürseler şacı imsāk edip dökülmesin men' [22] eder vallahu a' lem. **Bāb: Der-beyān-ı Baklatu'l-humakā ya' nī Semizotu;** [23] bunuñ iki dürlüsü vardır.

Biri bostānī ve biri yabānī. Bostānī semizotunuñ yaprakları [24] göbek otunuñ yaprakları gibi yağlıdır. Tūlānī ve nihāyetleri degirmi ve arķaları beyāza [25] mā'(y)il ve yalabıķdır. Sāķı dalları degirmi ve ķalın ve ķavī kırmızıdır. Boğumları yerlerinde

(93a)

[1] küccük şarıca yıldız-vārī çiçekleri olup ba' dehu küccük dügmecikler içinde [2] siyāh tohumu hāşıl olur. Bu otu sā'(yi)ir sebzevāt gibi bağçelerde ekip terbiye ederler. [3] Ammā yabānī semizotu ķalın tarlalarda ve bağlarda ve şū kenārında biter. Şapları ve yaprakları [4] bostānī semizotunda gibidir. Velākin anlardan küccük ve nāzik ve eñsizdir ve gevşek ve yağlı [5] ve eṭrāfa yeryüzünde yayılmışdır. Şapları daħi ķavī kırmızıdır. **Tabī'atı:** İki daħi derece-i [6] şālisede bārid ve derece-i şāniyyede raṭbdır. Bir miķdār ekşi ve tuzlu gibidir ve bu ecilden [7] eskiler anı zeytīn dānesi ve kebere gibi tuzlayıp turşusun yaparlar idi ve hālā ba' zı diyārda [8] andan şallūṭā yaparlar. **Menāfi'-i Dāhilesi:** Semizotunu yeşil iken şallūṭā gibi yemek veyāḥūd [9] 'uşāresin içmek veyā ṭabḥ edip yemek veyā şū-yı maṭbūḥunu içmek mi' de ekşiliğini, [10] bögrek ḥarāretine, meşāne ve raḥim fesādına ve yaķıcı bekle ğāyet nāfi' dir, şehveti kaṭ' eder. [11] Ve ķarında ki şoğulcanı helāk eder. Kıan tükürmegi ve kıan ile olan ishāli ve bāşūruñ [12] ve raḥmiñ seylān eden dem-i zāyidlerini def' için nāfi' dir. Ve daħi eski öksürüğü ve bel [13] şouķluğunu def' eder. Semizotu tohumundan nışf dirhemini saḥķ edip süd ile şābīlere [14] içirseler şoğulcanların helāk edip sürer. Bir kimseniñ yaķıcı bevliden zaḥmeti çok [15] olsa semizotu ve şallūṭā tohumların sükker ile eṭ' ime ve eşribesinde çok tenāvül ede hoş [16] olup fā' iedesin müşāhede ede. **Menāfi'-i Hāricesi:** Semizotunu dögüp ve arpa onu ile [17] ķarışdırıp başa vurmaķ safrā ḥarāretinden baş aĝrısın def' eder. Göz üzerine vāz' etmek [18] harāretin ve kıızılığın giderir. Ve sā'(yi)ir şişleriñ harāretin keser. Yaprāğınıñ 'uşāresinde ve muķaṭṭar [19] şuyunda daħi bu kıuvvet vardır. Bezler ile alına vurduķda ve göz köşelerine ıķṭār olunduķda [20] ve şişler üzerine vāz' olunduķda. Bir kimseniñ göbegi çıķmış olsa veyāḥūd bir 'avratıñ vāz'-ı [21]

hamlden sonra memeleri şişmiş olsa semizotunu gül ‘aseli ve gül-i Ermenî ile karışdırıp o [22] ‘illete vuralar nâfi‘dir. Ve bu daği niķrîz için iyidir. Şuyunu muķatlarını veyâhūd ‘uşâresini [23] benefşe yağı veyâhūd gül yağıyla karışdırıp alınna ve şakaķlarına sürmek rahatlı uyuğu‘ı(yı) [24] getirir. Harâret-i ‘azimeden uyuyamayan şâbiler için bir mücerreb ilâc budur, semizotu şuyu [25] muķatlarından bir miķdâr içürüp şuyunda kenevir çöplerin ısladıp başları üstüne bağlayalar.

(93b)

[1] Semizotu şuyunda ayva çekirdeğini ezip dile sürseler dil harâretini ve kızılığını giderir. [2] Bir kimsenin dişleri ekşi yemekden uyuşmuş olsa semizotu şuyuyla mazmaza ede veyâ [3] yâhūd yaprağını ağızda çiyneye. Semizotunu dil altında tutmaķ şusuzluğu def‘ eder. [4] Cerâhatli olan başı semizotu ‘uşaresiyle pâde ile karışdırıp ğasl etmek iyidir. [5] Semizotu ağızda tutmaķ ve ‘uşaresin alınna sürmek burun kanını teskîn eder vallahu a‘ lem. [6] ***Bâb: Der-beyân-ı El-hass ya‘nî Şalluṭa yâhūd Salata:*** bu daği iki nev‘idir. [7] Biri bostânî biri yabânîdir. Şalluṭa-ı bostânîsi daği akall mertebe üç dürlüdür. Biriniñ [8] yaprağı kıvırcıķdır ve aña kıvırcıķ şalaṭa derler. Ve biriniñ yapraķları yaşsıdır ve biriniñ yapraķları [9] ortada buluşup başlı lahana gibi olur. Aña ṭop şalaṭası derler. Cümle envâ‘ şalluṭa [10] sâķa kalkdıķda dal budaķları çok olur ve beyâz süd ile memlûdur. Küccük ve ķatmer [11] şarı çiçekleri olup ba‘ dehu yün gibi olup boz rengi veyâ beyâz ṭohumu ile berâber uçar gider. [12] Şalluṭa pek tâze iken kesildiķda tatlıdır ve südü yoķdur. Ammâ ķocadıķca acı ve südlü [13] olur. Anıñcün ba‘ zılar şalaṭa üzerine kiremid parçaların vaz‘ ederler ki sâķa kalkmaķdan [14] anı men‘ edeler. Şalaṭa seyrek ekildiği vaķitte iri ve yaşsı olur. Ve eger ṭoprağından ötürü [15] serd ve pek olmağa başlarsa yerinden çıkarıp ğayrı yere dikeler mülâyîm ve yumuşaķ olur. [16] ***Tabî‘atı:*** Çalinos der ki, şalluṭa bârid ve raṭbdır bînar şuyu gibi. Ve ba‘ zılar demişler ki [17] derece-i şâlişede bârid ve raṭbdır. ***Menâfi‘-i Dâhilesi:*** Şalaṭa bâ-ḥuşuş kıvırcıķ olan [18] şalaṭayı sirke ve zeyt yağı ve tuz ile yemek mi‘ deye iyi gelir. Tebrid ve şusuzluğu defl eder [19] ve uyuğu‘ı(yı) getirir. Ve ķarnı yumuşadır. Ve ‘avratların südlerin artırır. Ve ta‘âma

iştihâ getirir. [20] Tâ'âm ibtidâlarında ekl oluna. Sıcağ iklimlimlerde gâyet müsta' mel bir ta'âmdır. Şâlağa kaynadıp [21] yemek ziyâde gıda verir, hazmı ishâldir. Eskiler anı böyle ta'âmları ahirinde isti' mâl ederlerdi. [22] Nitekim Çalinos hekîm nefsine şehâdât edip şâlağa medhinde dir ki cümle sebzevât [23] içinde şâlağa kadar gerek gençliğimde ve gerek kıcalığımda nefsime yaradığı yokdur. Hârr olan [24] mi' de şafrâsını gidedir idi ve râhatsızlığımı uyuhuya tebdil eder idi. Şalluğa karını [25] yumuşadır, huşûşen yağlı et şuyunda pişirip ve üzerine sükker ekilip tenâvül olunduğda.

(94a)

[1] Şâlağa tohumunu sahk edip içmek şehveti kaç' eder ve ihtilâmı men' eder. Ve t(d)amla t(d)amla [2] yakıcı bevl için nâfi' dir. Bir miqdâr haşhâş tohumu müstahlebi zamm olunup şurb olunduğda. Dâ'imâ [3] ta'âmda şâlağayı isti' mâl etmek göze zulmet getirir. Velâkin envâ' ilel-i hârreye ve kızıl şişe [4] nâfi' dir. Ağır şoluğu olan ve kan tüküren ve şouk mi' desi olan ve karında balgâmı çok [5] olan kimseler şalluğayı yemeyeler. **Menâfi' -i Hâricesi:** Başîñ ve mi' deniñ ve cigeriñ her dürlü [6] illet-i hârreyi şâlağa otuyla veyâhüd şu-yı muqaţtar ile ilâc etmek kâbildir. Meşelâ şâlağa [7] yaprağını veyâhüd uşâresine veyâhüd şu-yı muqaţtarına bezler ısladıp o illetler üzerine vuralar. [8] Şâlağa'ı(yı) şuda kaynadıp şuyuna ayakların dizdek koysalar uyuhu getirir. Ve daği [9] tâze yaprağının uşâresin hummâ-yı hârreden hasta olan kimseniñ baş ağrısın [10] veyâhüd uyuhusuzluğın def için başına ve şakağlarına süreler. Şalluğayı koruk [11] şuyuyla kaynadıp aniñla gârgâra etseler hannâğa ve dilciyiñ düşmesine iyidir. Şalluğa [12] uşâresin zekere sürseler şehveti taklîl edip menî' i teskîn eder ve eger bir miqdâr kâfur [13] zamm etseler aqvâ olur. Ve ammâ yabân şâlağası kıocadığı vağıtde bostânisine [14] müşâbihdir. Yapraklarından mâ-gîdâ zîrâ bunlar daği eñsiz ve beyâzrak ve tüylü ve pek kertikli olur. [15] Ve kıocadığda pek dikenli olur. Mezâcı gâyet acıdır. Şapları daği inçedir. Ve nihâyetinde şarısı [16] çiçekleri vardır. Kökü pek şakağlıdır ve süd ile t(d)oludur. Bu şâlağa tarlarda yabânî biter [17] tohumu kıozasında çok süd vardır. Orağ vağıtinde

anları şakḳ edip ve südin bir çölmekde [18] cem' edip güneşde ḳurudurlar ve ve işbu yabānī şalaṭayı 'aṭṭārlar ekṣeriyā hindibā yerine [19] isti' māl edip sürerler. Ve bu vechle ḫastalara azrāren ciger mu'ālecesiçün terkīb olunan [20] hindibā devā-ı nāfi' asını yabān şalaṭasını yerine ḫalt etmeleriyle ifsād ederler. Ve ḫasta'ı(yı) [21] 'ilāc edecek yerde ziyāde emrāz edeler. **Tabi' atı ve Menāfi'-i Dāḫilesi:** Yabān şalaṭanıñ [22] 'uşāresi ya'nī südü keskin ve acıdır ve ḫaşḫaş toḫumunuñ ḳuvvetine ḳarıbdır. Ve bu ecilden ba'zılar [23] anı ḫaşḫaş ruṭubetine ḳarışdırıp andan afyon yaparlar. Süd-i mezbūr münīmdir uyuhuyu [24] getirir. Ağrıları tesкін eder yā ṭa'āmda tenāvül etmekle veyāḫūd zāhirde sürmekle ve yaḳı [25] etmekle. Süd-i mezbūrdan bir dirhem ḳadar içmek sirkencübīn ile istiskānıñ ruṭubet-i fāsidesini sürer.

(94b)

[1] Südü mezbūru içmek bir miḳdārın zeyt yaḡıyla ferce idḫāl etmek 'avratlarıñ münḳātı' [2] olan ḫayızların giriye getirir. Südü mezbūru içmek 'aḳrebleriñ ve sā'(yi)ir ağulu canavarlarıñ [3] şoḳduḳlarına nāfi' dir. Yabān şalaṭanıñ toḫumunu saḫḳ edip içmek şehveti kaṭ' eder. Ve [4] iḫtilāmı men' eder. **Menāfi'-i Ḥāricesi:** Yabān şalaṭa südin göze sürmek [5] dumanını ve buludunu ve zararını izāle eder vallahu a'lem. **Bāb: Der-beyān-ı Kurrās** [6] **ya'nī Pırasa;** bunuñ iki dürlüsü vardır. Biri başlı pırasadır. Bunuñ başı ya'nī kökü [7] bir beyāz şoḡandır ve büyük şaçaḡı vardır. Ve faḳaṭ ve bir beyāz ve degirmi şapı vardır ki içinden [8] yaşşı ve birbirine şarılmış uzun yapraḳları çıkar. Ve evvelkisinede ne çiçeḡi ve ne şemeresi [9] ve ne toḫumu olur. Başlı başına yalnız ḳalın ve zibillenmiş ṭopraḡa dikilir ve ertesine [10] toḫum verir. Mezāḳı şoḡandan yavaşıdır. Ve biri başlı olmayıp bir kökden pençe şaplar ve yapraḳlar [11] çıkıp şaplar inçe ve degirmi ve ḳova otu gibi mücevvedir. Nihāyetlerinde ṭopda müctemi' meneviş rengine [12] mā'(y)il çiçeḡi olur. Ba' dehu küccük düḡmeçiklarr içinde toḫumu ḫāşıl olur. Bu pırasayı vaḳt-i [13] ḫācetde yeryüzüyle berāber kesip ṭa'āmlarına ḳıyarlar. Bir ḳaç günden şoñra kökünden yine [14] biter ve bu vech üzere evvel bahārdan tā ḳışa varınca anı kesip ḫarc ederler ve

bu ecilden [15] ba'zı diyârda aña kıyma pırasa derler. **Tabî'atı:** Pırasa derece-i şâniyyede hârr ve yâbisdir. [16] **Menâfi'-i Dâhilesi:** Pırasa'ı(yı) ta'âmda isti'mâl etmek yel getirip mi'de'i(yi) şişirir ve kanı [17] keskin eder ve ağır rü'yâlar getirir. Bevli idrâr ve kezalik hayzı ağıdır. Za'îf olan bögerege [18] ve meşâneye zararlıdır. Gözleri bulanık eder. Avâzı açık ve hûb eder. Ammâ pırasayı [19] arpa ile pişirip yemek göğüs etrafında müctemi' olan balgâmı tükürük ile ihrâc eder. [20] Ve kezalik pırasa'ı(yı) 'asel ile kaynadıp ma'cûn gibi tenâvül olunduğda vech-i meşrûh üzere [21] balgâmı sürer. Pırasa'ı(yı) sükker ile yemek şehveti artırır. Ve zekeri kuvvâ eder. Pırasa 'uşâresin [22] 'asel ile içmek ve sürmek yılan ve sâ'(yi)ir ağulu canavar ve haşerât şokduğuna nâfi'dir. [23] Pırasa ve mersin tohumu her birinden birer dirhem alıp ve saħk edip bir kadeh kadar siñirli [24] yaprağı şuyuyla içmek kan tükürmegi def için nâfi'dir. **Menâfi'-i Hâricesi:** Pırasa [25] yaprağlarını veyâhûd borucuklarını şuda sirke ve tuz ile kaynadıp şuyuna oturmak

(95a)

[1] rahmi yumuşadır. Yapraklarını kaynadıp bäsür şişlerine vursalar gâyet nâfi'dir. [2] Yapraklarının 'uşâresin sirke ve saħk olunmuş günlük ile karışdırıp yakı etmek ağan [3] kanı teskîn eder huşuşen burun kânını. Yapraklarını veyâhûd şoganını döğüp alına [4] vurmağ kezalik burun kânını doñdurur. 'Uşâresini sirke ve günlük ve süd veyâhûd gül yağıyla [5] karışdırıp kulağa ıktâr etmek ağrısın ve azğınlığın def eder. Pırasa yapraklarını [6] döğüp yüze vursalar lekelerin ve huşunetin izâle eder. 'Uşâresin nâ-pâk şouklanmış [7] yaraya dökseler çürümüş etleri izâle eder ve yara'ı(yı) tenkıye eder. Pırasa'ı(yı) döğüp [8] merhem gibi ezilmiş a'zâ üzerine mütenâvibeten vurmağ şişini indirir ve uyuşmuş kanı [9] t(d)agıdır. Kulağ cerâhati için mücerreb devâ budur. Üç baş pırasa ve üç şogulcan [10] alıp ve t(d)oğrayıp zeyt yağında kaynadasın ba'dehu bu yağdan bir kaç def'a sıcaklayın [11] kulağa ıktâr edesin ağrısın def edip cerâhatden pâk eder. Ve daħi yabânî biter [12] bir nev' pırasa vardır ki aña daħi bağ pırasası derler. Ekşeriyâ bağlarda bitdiğından ötürü. [13] Bunuñ daħi boru gibi içi boş ve uzun şapı vardır. Nihâyetinde dikenli düğmesi

olup [14] içinde siyâh tohumu t̄(d)urur. Köylüler bunu tâze şarımşak yerine ekl ederler ve eger ki mezâkı keskin [15] ve serd ise velâkin hâzımı güçdür. Mezbûr yabânî pırasa meşhûr pırasa kadar mi‘deye [16] hoş gelmez velâkin ziyâde ıssıdır ve beveli ve hayzı idrâr eder. Ve ruṭubet-i keşife‘i(yi) daḥi ziyâde [17] t̄(d)ağıdır ve sürer. Yırtıcı canavarların ışırdıklarına ekl etmek nâfi‘dir. Ve bir metebe hârrdır ki [18] eger anı dögüp çıplak bedene yakı etseler çildi kabardırır ve delip deşer vallahu a‘lem. [19] **Bâb: Der-beyân-ı Başal ya‘nî Soğan;** bunuñ envâ‘ı çokdur. Velâkin ğâlibâ [20] dört nev‘dir. Evvelkisi başlı soğandır ki beyn-en-nâs meşhûr olan soğandır. İkincisi [21] kıyma soğandır kıyma pırasası gibidir. Üçüncüsü başal-ı ‘Aşkalânî ya‘nî ‘aşkalân soğandır. [22] Şehr-i ‘Aşkalân semtinde çok bulunduğundan ötürü. Dördüncüsü kış soğandır. Yaprakları [23] bütün kış t̄(d)urup evvel bahârda anları keserler başları yerde kalıp yine yeñiden [24] yaprak sürer. İkinci ve üçüncü nev‘iñ başları çokdur ve o birlerinden keskindir. [25] Cümle soğan envâ‘ınıñ yaprakları mücevvedir ya‘nî içi boşdur. Ve yeşil ve t̄arf-ı a‘lâsı

(95b)

[1] sivridir. Ve mezâkları keskindir. Soğanıñ ortasında bir zirâ‘ ve bir buçuğ zirâ‘ [2] kadar uzun ve degirmi ve içi boş ve orta yerine qarîb şişmiş ve karınlı şap [3] çıkıp nihâyetinde inçe zar ile muḥâṭ düğme olur ki vaḳtiyle münşakḳ olduḳda [4] içinden beyâzrak ve yıldız-vârî ve birbirine mütezâḥim çiçekleri zuhûr eder. Bunlar daḥi [5] düşüḳda küccük düğmecikler peydâ olup her birinde ikişer veyâ üçer köşeli [6] ve siyâh tohum dâneleri olur. Kökü birbirini muḥit niçe kapuḳlardan müctemi‘ başdır ki [7] esfelinde inçe ve beyâz köklerden şaçağı vardır. Bunuñ tohumu yere zer‘ olunduḳdan soñra [8] fidanları iḥrâc olunup ğayrı yere seyrek ğars olunsa o senede vech-i sâbıḳ [9] üzere başlar ya‘nî soğanlar hâşıl olup ertesi senede tohumu olur ve eger fidanları [10] iḥrâc olunmayıp böyle şıḳ terk olunursa o senede arpa ve findıḳ kadar küccük [11] soğancıḳlar hâşıl olur ki nâs anlara arpacıḳ derler. Unlar sene-i kâbiledede tekrâr yire zer‘ [12] olup henüz ekle yarar soğan olur. Ve üçüncü sene tohumu hâşıl olur. Evvel ki soğan [13] bundan keskin ve kırmızıdır. Bunuñ rengi

şarıya mā'(y)il olur. Ve ikisinde daḥi beyāzı bulunur. [14] **Tabī'atı:** Ğāyet keskin olan şoğan dördüncü derecede ḥārrdır tenḫıye ve küşād ve neşr [15] ve nüfūz etmek kuvveti vardır. **Menāfi'-i Dāhilesi:** Uzun şoğanlar degirmilerinden keskindir. [16] Kırmızıları beyāzlarından ve şarılarından ve kezalik kemāle gelmiş şoğanlar tāzelerinden keskin [17] ve pişmemiş şoğan pişmişinden keskindir. Şoğanı yemek tā'āma iştihā'(y) iḥdāş eder velākin [18] yel peydā edip mi'de'i(y) şişirir ve şusuzluk getirir. Kaldı ki tenḫıye edip qarını [19] yumuşadır ve şehveti teḥrık eder. Ve eger şoğan çok ekl olunursa mi'de'i(y) bulandırır ve buḥarı [20] başa kalker. Hastalıklarda şoğan pişmiş isede çok yemek şaḫil ve mücevvef nevm getirir. [21] Kökü gibi pişmiş şoğanı yemek meşāne süddesin küşād eder. 'Avām şabāḥ ile şoğanı tuz [22] ve ekmek ile ekl eder. Şol ümīd ile ki o günde hava 'ufūnetinden emīn ola. Kaldı ki [23] bunlarıñ etdikleri yabana degildir. Hükemādan imtiḥān olunup şaḫil ve mücerreb bulunmuşdur. Bir kimse [24] dıyḫu's-şadr olup güçle teneffūs eylese şoğanı yavaş ḫor üzerinde pişirip şabāḥ [25] aḫşam andan tenāvül eyleye şadı etḫāfını küşād edip balgāmı ve ruḫūbet-i keşīfe'i(y) iḫrāc

(96a)

[1] eder. Ḳoca ḫarıcıklar şoğanı tāze piñar şuyuna t(d)oğrayıp bir geçe o şuda terk [2] ederler. Ertesi gün o şudan şabīlere içirirler şoğulcanı ḡāyetle sürer. Şoğan [3] 'uşāresin benefşe 'uşāresiyle ḫarışdırıp şabīlere içirmek şoğulcanı sürmek için [4] nāfi'dir. Eger şabīler bir nesne içmekden veyā yemekden imtinā ederlerse burunların şıḫalar [5] o vaḫitte ağızların açmaḡa muḫtāc olurlarda nesne içirmek mümkün olur. Aşıl ḫabī'atları [6] ḥārr ve yābis olan kimselere şoğan yaramazdır. Zīrā andan daḥi ḥārr olup ḫururlar. Velākin [7] bārid ve yaş olan kimselere ḫoş gelir. Şoğanı ve rāziyāne otunu dögüp 'uşāresin 'uşr [8] ve şurb etmek istiskāya mā'(y)il olan kimselere ḡāyet nāfi'dir. Bir büyük şoğanı oyup [9] içini çıkarasın ve tiryāk ile t(d)oldurup üstünden kesdiḡiñ ḫapaḡı ile ḫapayasın [10] ba'dehu sıḫaḫ külde pişdikḫdan şoñra çıkarıp üst ḫapuḡunu ayıtlayasın فصورندن 'uşāresin [11] 'uşr edip vaḫt-i ḫācetde ḫıfz edesin. 'Uşāre-i mezbūre tā'ūn ḫastalığı için ḡāyet [12] nāfi'dir.

İşâbet etdiği birle ‘uşâre-i mezkûreden içip sıçak döşeğe yata derleye. [13] Tâ‘ün mundef‘ ola bi-izn-illahi te‘âlâ. **Menâfi‘-i Hâricesi:** Şoğanı şoyup ve kıyıp zeyt yağında [14] bırağa ba‘dehu bezden parmak kadar kalın kese yapıp şoğanı t̄(d)oldurasın, kese-i mezbûre‘i(yi) [15] dübre idhâl etseler habs olunan bâşür kanını akıdır. Bir ‘avrat fercine idhâl etse [16] münkatı‘ olup ‘âdetten çıkan hayzını yine ‘âdeti üzerine akıdır. Şoğanı ve incîri [17] berâber dögüp çıbanlar ve kan kabarcıkları üzerine bağlasalar anları yumuşadır ve deşer. [18] Ve daği şoğanı sıçak kül içinde pişirip yalnız çıbanlara ve kabarcıklara vursalar olur. [19] Bâlâda zıkr olunan vech üzere bir şoğanı tiryāk ile t̄(d)oldurup pişirdiğdan soñra [20] berâberce dögüp ve karışdırıp merhem olduğda t̄‘ün çıbanına ve kabarcığına ve sâ‘(yi)ir [21] zehirli şişlere ve yumrulara nâfi‘ dir. Anları yumuşadır ve kemâle getirir veyâhüd t̄(d)adıdır. [22] Ve daği şoğanı oyup içini saħk olunmuş râziyâne t̄(d)oldurup vech-i sâbık üzere külde [23] pişdiğdan soñra içinden ‘uşr olunan ‘uşâreyi kulağa ıktâr etseler sem‘i kuvvâ eder. [24] Kulağ ağrısıcün külde pişmiş bir küccük şoğanı kulağ içine koyup ve bir miğdâr [25] penbe gül yağına ve defne yağına batdurup kulağ üzerine bağlaya iyi ve nâfi‘ dir.

(96b)

[1] Ve daği mücerred-i vech-i sâbık üzere pişmiş şoğanıñ ‘uşâresin kulağa ıktâr etmek nâfi‘ dir. [2] Şoğanı dögüp ve ‘uşâresin ‘asel ile karışdırıp göze çekseler gözü şâfi [3] ve rüşen eder, zarı izâle eder ve müsâfiri ibtidâ zuhûrunda men‘ eder. Şoğan ‘uşâresin [4] buruna çekmek başı sümükden ve balğamdan tenkıye eder. Şoğan ‘uşâresin tuz ve şedef [5] otu ve ‘asel ile karışdırıp ve merhem edip kuduz t̄(d)aladığı yara üzerine koymak gâyet [6] nâfi‘ dir. Şoğan, şedef otu, na‘nâ her birinden berâber alıp ve bir miğdâr tuz katıp cümlesini [7] merhem gibi olunca dökese ve yılan şoğduğı yere vurasın, zehrini def‘ eder. Şoğan [8] ‘uşâresin sirke ile karışdırıp güneşe karşı bedene sürseler bedende olan [9] beyâz ve siyâh lekeleri izâle eder. Şoğan ‘uşâresin ta‘uğ yağıyla karışdırıp merhem [10] gibi ayakkabı başdırdığı yaraya vurmağ nâfi‘ dir. Şoğan ‘uşâresin kulağa ıktâr [11] etmek ağrısın def‘ edip

sem‘i kavī eder ve gürüldisin def‘ eder. Başa sürseler [12] saç dökülmesin men‘ eder. Şoğan ‘uşāresin keskin sirke ile karşıdırıp buruna [13] çekmek burun kanını teskīn eder. Ve daħi şoğanı ortadan kesip parçaların buruna tutmak [14] kanını teskīn eder. Küccük şabīleriñ bevli tutulduħda şoğan қапуқlarınıñ arasında olan inçe [15] zarı alıp şabīleriñ lüleleriniñ uçlarına қаплaya bevlini aқıdır mücerrebirdir. Niқrīz marazında [16] zāhirde şişmiş olmadığı hālde mādde‘i(yi) ve ruṭūbet-i fāsīde‘i(yi) temelden ‘uzvuñ zāhirine çekip [17] t(d)ағıтmaq için bir mücerreb devā budur. Şoğan ‘uşāresiyle maħall-i niқrīzi baғlayıp üzerine inçe [18] gubār olmuş қара biberi ekesin ba‘dehu karaviye bādede қаynadıp ve o bāde içinde bir süngeri [19] ısladıp üzerine baғlaya, bıraға. Zamāndan şoñra altında deri қаparıp cezb etdiği [20] ruṭūbet-i fāsīdeyi bulursın. Қabarcıғı kesip ruṭūbeti silip üzerine tāze tere yaғını [21] süre. **Bāb: Der-beyān-ı Şarımsak:** bunuñ yapraқları pırasa yapraқları gibidir. [22] İllāki anlardan eñsizdir. Şapı degirmi ve içi boşdur ve nihāyetinde çiçeği tohumu olur. Ammā ikinci senede [23] şoғanda gibi bunuñ kökü daħi şoğan gibidir. Velākin niçe جهنه veyā dişden müctemi‘ bir başdır. [24] Bunuñ esfelinde iplik gibi inçe ve beyāz köklerden şaçağı vardır. **Tabī‘atı:** Şarımsak derece-i [25] rābi‘ada hārr ve yābisdir. Nüfūz ve terķik etmek kuvveti vardır. **Menāfi‘-i Dāhilesi:** Şarımsak

(97a)

[1] ekl olunur, gerek ta‘āmda ve gerek mu‘ālecede bārid ve raṭb olan mi‘de‘i(yi) ıssıdır ve қurudur. Ve [2] ruṭūbet-i keşīfeye nüfūz edip neşr eder süddeleri küşād eder. Ve yeli t(d)ағıdır. Şoғulcanı [3] helāk edip sürer. Қuduz t(d)aladıғına ve yılan şoқduғuna nafi‘dir. Gerek yemekle ve gerek [4] yara üzerine vurmağla. Zīrā yılan ve sā‘(yi)ir zehirli olan hayvānāt şarımsaқdan firār eder. [5] Ba‘zı hūkemā yazmışdır ki eğer şarımsağı iplige tesbīh gibi dizüp ba‘dehu bir yerde hālқа ya‘nī [6] dā‘(yi)ire edip ortasına bir örümcegi қоysalar örümcek şarımsaқdan firār etmekle dā‘ireden [7] çıқamaz. Bir kimse uyur iken қarnına yılan girse aña ‘ilāc gücdür. Meger ki dā‘im şarımsağı [8] ekl eylese o taқdīrde yılan çıқmaға mecbūr olur. Vel-hāşıl şarımsaқ her dürlü zehre [9] māni‘ ve dāfi‘dir. Ve bundan ötürü Çalinos heķim aña tiryāk-ı

fellâhî'n demişdir. Yaz günlerinde [10] şiddet-i harâretde iş işliyip her dürlü yumuşak ve alçak şu içmeğe muhtâc olan oraçcılar [11] ve tırpancılar ve sâ'(yi)ir rençberler dâ'imâ ta'âmalarında şarımsağı yiyeler. Kıran vakitlerinde ta'ûndan [12] muhâfaza için bir a'lâ devâ budur. Şarımsağı bir iyi keskin sirke içine t(d)oğrayıp içe sıcaklayın [13] niçe zi-kıymet devâlardan yekrekdir. Şarımsağı kaynadıp yemek avâzı bülend eder. Ve eski [14] öksürüğü teskîn eder. Uyuğuya meyl etdirir ve şehveti tahrik eder ve bağırsağ burusuna [15] nâfi' devâdır, huşuşen yelden hâşıl olduğda. Çalinos hekim tarîk encâmı 'ilâciñ on ikinci [16] kitâbında hikâyet eder ki fellâhî'nden bir kişiye bağırsağ burusu ki ba'zılar aña göbek burusu [17] ve tatar kurdu ve göbek düşmesi derler, 'arız olup çok zahmet çeker imiş. Her bâr bu marâz müsteli [18] olduğca kendini pekçe şıkıp ve bağlayıp şarımsağı ekmek ile ekl ederlerdi ve o gün hareket [19] edip ve iş işliyip aħşamadek içkeden ictinâb eder idi. Aħşam olduğda ıslaħ [20] bâdeden bir iki içim içip ve yatıp o geçede râhat ile uyup şabâh kalkdığda [21] o marâzdan hâlâş olurdu, intihâ. Fakîr derim ki bâde yerine Derviş Nidâ'î'niñ ta'rîf [22] eylediği müşelleş-i helâliden içse yerini tutar ve belki aqvâ ve a'lâ olurdu. Bögrek taşı [23] için üç şarımsağ başın bir kadeh meyân kökü maṭbūhunda veyâhūd ma'donos şuyunda [24] veyâ ağ bâdede kaynadıp ba'dehu süzüp içe, bögrek ve meşâne taşın sürer ve beveli [25] idrâr eder. Ve bu şerbet-i mezbûre daħi hayzı aqıdır ve tâbi' i sürer. Bir kimseniñ cimâ' a kuvveti

(97b)

[1] olmasa şık şık şarımsağı yiyip ve şarımsağın şu-yı maṭbūhu içinde sıcaklayın [2] zekerin ve hâyaların tuta ve bir kaç def' a böyle ede yine cimâ' a kâdir ola. Şarılığdan [3] soñra bedende kalan şarı rengi def' için şarımsağıyâ pişmiş veyâ pişmemiş yiye. [4] Mâdde-i bârideden hâşıl olan istiskâ için şarımsağ ve kantaron her birinden [5] berâber alıp bâdede kaynadıp her şabâh andan içe. Tabî' atı hârr olan kimesneler [6] şarımsağı yemeyeler. Ve kezalik niķrişe mübtelâ olanlar daħi şarımsağ yemeyeler. Zîrâ mu' tād [7] olan ağırları tahrik ve i' âde eder. Tâze şarımsağın koħusu eski olmuş şarımsağın kadar [8] ağır degildir ve andan ötürü yemesi elṭafdır. Ve eger bir kimse

şarımsak yiyip koğusun taħammül [9] edemese ‘aķabinde şedef otu yaprağını yiye şarımsak koğusun başdırır. **Menāfi‘-i** [10] **Hāricesi:** Şarımsağı yaķıp külünü ‘asel ile ķarıřdırap bedene sürmek envā‘ uyuzunu [11] ve huşūnetini ve lekelerini ve emşālini izāle eder. Ve yalnız şaarımsak ‘uşāresinde dağı te‘şīr mezkūr [12] vardır. Madde-i mezbūru bozulmuş ve açık ve dā‘im aķar cerāħatlere ekseler, anları tenķıye edip [13] oñuldurur. Şarımsağı ve yaprağını yaķıp bir ‘avrat dütününe oturup fercine şalıverse [14] ĥayzını getirir. Burūdetden ĥāşıl olan ķulaķ ağrısın def‘ için bir baş şarımsağı zeyt [15] yağında ķaynadıp o yağdan ķulađa ıķtār ede ve üzerine penbe ķoya şarımsağı günlük [16] ve cırā ağacıyla sirkede ķaynadıp şıçaķlayın ağızda tutmaķ dış ağrısın def‘ [17] eder. Ba‘zı ‘avratlar yaz günleriniñ şađdıķları sūd bozulmasın diye řu ķuyusuna [18] aşarlar, münāsib olan budur ki o ķabıñ ağzı etrāfını şarımsak ile yağlayalar ki [19] yılanlar yaķlaşmaya, zīrā yılan süde pek ĥarīřdir. Şarımsak ‘uşaresin başa [20] veyāĥūd yüze sürmek başda ki huşūnetini ve kehle ve sirkeyi izāle eder ve yüzde olan [21] lekeleri giderir. Bir ‘avrat raĥminiñ yuķarı ķalkmasından bayılıp düşse vayāĥūd [22] eger erkek ve eger dışı şar‘a mübtelā olsa veyāĥūd küccük şabīleriñ ķarınlarında şoğulcan [23] olsa bunlar anı el-zıkr-i ‘ilāc nāfi‘ dir. Bir baş şarımsak şabr cigeri iki buçuķ dirhem ammā eger [24] şabr cigeri bulunmaz ise miķdārınca öküz ödünü alıp āteř üzerinde ikisini bir ĥořça [25] ıssıdasın. Ba‘dehu şıķıp ‘uşāresin göbek deligine ve nabızlara ve şaķaķlara süreler.

(98a)

[1] Bir kimseniñ bevl yolu tütulup tebevül edemese dört baş şarımsak alıp sıçaķ [2] kül içinde ıssındıķdan řoñra iki buçuķ dirhem biber ile berāber merhem gibi oluncayadek [3] muĥkem dōgüp bu merhemi ķasıķ üstüne vaz‘ ede bevl yolu açıla. Niķrīř ağrısın [4] tesķin için bir şabīniñ bevlini alıp taķtir edesin muķattarına dōgülmüş şarımsak [5] ķoyup ağzın muĥkem ķapayasın ve bir ılıcaķ yere ķoyup dört beş gün bırağasın [6] ba‘dehu tekrār taķtir edip muķattarından maĥall-i niķrīze süresin ağrısın tesķin [7] eder. Bir kimse‘i(yi) ķuduz t(d)alamış olsa şarımsak incīr yaprağı papadya çiçeği her birinden [8] berāber alıp ve şuda ķaynadıķdan řoñra

merhem gibi oluncayadek döğüp o yara üzerine [9] kıoya nâfi'idr. Şarımsağ ile mıkñâtıs taşınıñ beynlerinde tezâd vardır. Zîrâ [10] mıkñâtıs taşınıñ tabî'atı demiri cezbe etmektedir ammâ aña şarımsağ süründüğü [11] vakitte demiri def' eder vallahu a'lem. Ve dağı kırlarda ve t(d)ağlarda bu nev' yabânî [12] şarımsağ vardır ki yaprağı üzerine ve degirmi ve inçe ve içi boşdur. Bir uzun ve düz [13] ve inçe şapı olup nihâyetinde inçe zar içinde mazrûf kavî güvez renginde çiçekleri [14] vardır. Kökü düğme gibidir, dişleri yokdur. Bu yabânî şarımsağıñ kuvvet ve te'sîri [15] bostânî şarımsağıñ gibidir. İllâki bu andan hiddetlidir ve bir mertebe keskin ve bed-rayihası vardır ki [16] şığır ve kıoyun andan otlasa südleri ve pe'nirleri aña kıoğar. Şarımsağ-ı mezbûru [17] kıaynadıp kıuşlar müstevli olduğı ekin tarlası etrâfında bırakşalar her kıağı kıuş [18] bundan yese derhâl ser-ğoş olup el ile tutulur. Ve dağı ve dağı yabânî biter [19] bir nev' nebât vardır ki aña şarımsağ pırasası derler. İkisiniñ şeklinde olduğundan [20] ötürü ve şarımsağıñ ve pırasanıñ tabî'atı ve kuvvet ve te'sîri anda mevcüddür. Kırlarda [21] ve bayırlarda olur. Ve şimdi Frenkistân'da ba'zı bağçelerde anı seyr için ekip terbiye [22] ederler. Bâ-ğuşuş şol kimseleriñ kıavillerin redd ve tekzîb için ki şarımsağ pırasanıñ [23] aşlı yokdur. İsmi var cismi yok kıavavelesindedir derler. Şarımsağ pırasasını sâ'(yi)ir sebzevât [24] gibi mağbahlarda ta'âmlarda isti'mâl olunur. Evvelâ tabğ olunup ba' dehu sükker veyâ 'asel [25] ile terbiyye olunup tenâvül olunur. Bir ğoş ve lağif ve iki mezâklı ğarîb ta'âmdır.

(98b)

[1] **Bâb: Der-beyân-ı Anason:** ibtidâ yerden bitdığı vakitte pek tâze [2] selim otuna müşâbih olup yaprağı etrâfı kertiklidir. İllâki anlardan küccük [3] ve degirmi ve beyâza mâ' (yi) ildir ve lağif râyihaları vardır. Mâh-ı ğaziran evâğirinde degirmi ve içi [4] boş sâğları zühür edip nihâyetlerinde beyâzrağ ve iklîli ve râziyâne çiçegine beñzer çiçekleri [5] olur toğumu beyâzrağdır ve ğoş kıoğusu vardır. Mezâğı tatlıdır keskin ve cüz'î acıdır. **Tabî'atı:** [6] Anason derece-i şâlişede ğarr ve yâbisdir. **Menâfi'-i Dâğilesi:** Anason şuda veyâğüd pâdede [7] kıaynadıp içmek ve dağı keseye

koypup Őıcađlayın mi' de ũzerine koymağ ıarnıñ her dũrlũ [8] ŐiŐini t(d)ağıdır. ıarın ağrısın ve burusın def' eder ve gegirmegi baŐdırır. Ta'āmi hazm [9] eder. Ve baŐa iyi rāyiha iŐāl eder. Ciger ve ųykũn ve rađmiñ ' ilel-i balđamiyyelerine nāfi' dir. [10] ųksũrũge ve ağır Őoluđa ve istiskāya iyidir bevli dađi idrār eder. Vel-hāŐıl cemī' a' zā-yı [11] bātına'ı(yı) kũŐād edip ıssıdır ve ıavī eder. Ve anıñ iŐin FiŐađoros hekim anason toğumunu [12] ziyādesiyle medđ ıok i' tibār etmiŐidir. Pelinos hekim yirminci kitābiñ on yedinci [13] bābında yazar ki Dalyon nām ũstād-ı kebīr vaz' haml eden ' avratlara anason ve t(d)urađ otu [14] toğumların dųgųp iŐirirdi. Őekerciler ve ' ađđārlar anason toğumunu ve rāziyāne ve karāviye ve kiŐniŐ [15] toğumların ve đayrıların Őekere ıaplıyorlar. Ađızlarınıñ bed rāyihası olanlara uyuhuları az [16] olanları bir nāfi' Őekerlemedir. Ve anason toğumu dađi meni yolunu aŐıp cimā'a kuvvet verir. Ve ' avrat [17] sũdũnũ artırır. Anason toğumu dađi Őabileriñ ũmm-i Őıbyān marāzına nāfi' dir. Ve ba'zı hũkemā der ki [18] anason toğumunu fağağ elde tũtmađla Őar'dan ve ũmm-i Őıbyāndan emniyyet hāŐıl olur. Anasonu [19] ıurudup ekl etmek yũrek sũrmesin ve ıan ile olan ishāli ve ' avratlarıñ ađan ađ ruťubetin [20] ıağ' ve teskīn eder. Ba'zı diyārda anasonu sađđ edip ekmek hamırına ıarıŐdururlar. [21] Bųyle ekmek mi' desi zā'if olup Őık Őık ŐiŐi zuhũr eden kimseye nāfi' dir. [22] **Menāfi' -i Hāricesi:** Anasonu yağıp dũtũnũnũ huniden puruna ıekmek baŐ ağrısın def' eder. [23] Anasonu bir keseciğ iŐine koypup burna tũtup Őemm etmek el-hađ rũ'yaları def' eder. [24] Anason otu ve toğumu eŐvāb iŐinden gũve'ı(yı) ıaŐırır. Bir kimseniñ gųzũne nesne dũŐmũŐ [25] olsa anason otunu veyāhũd toğumunu azacığ bāde ile dųgųp sıcağlayın mũtenāvibeten gųz

(99a)

[1] ũzerine vaz' eyleye o nesneyi ıekip ihrāc eder. Devā-yı mezbũr daği nāfi' dir, yırtıcı [2] ve zehirli canavar ıırdığı yaraya koymağ. Zirā zehrini alıp yarayı oñuldurur. Anason [3] toğumunu sađđ edip sıcağ gũl yağıyla elekden veyā bezden geÇirip cerāhatli ıulağa [4] vurmağ gāyet nāfi' dir, ağrısın ve cerāhatin def' eder vallahu a' lem. **Bāb:** [5] **Der-beyān-ı Karviye ve Kerāviyā ya'nī ıayır Kemnũnu:**

isfinâriyye-i berrîye müşâbihdir. Dört [6] köşeli ve içi boş ve iki zirâ' kadar yüksek sâkları olup nihâyetlerinde beyâz iklîli [7] ya' nî tâc-vârî çiçeği vardır. Küccük ve köşeli ve anason tohumundan az çok uzun tohumu [8] olur. Ve her sene dikilen tohumundan biter. Kökü uzundur ve mezâkı bir miqdâr acı ve keskindir. [9] Tohumu isti' mâlde ekşerdir. **Tabî' atı:** Çayır kamnunu derece-i şâlişede hârr ve yâbisdir. **Menâfi' -i** [10] **Dâhilesi:** Kerâviyâ mi' deye nâfi' dir. Ta' âmı yavaş hazm eder. Mi' de şişini ve yelini gâyet sürer. [11] Bir laîf ve tatlı nefes ihdâs eder ve beveli idrâr eder. Ve anason gibi dâhilen ve hâricen iyidir. [12] Kerâviyâ kökünü ta' âmda havucu gibi terbiyye edip yemek mi' de' i(yi) ıssıtmak için ve beveli idrâr için [13] bir hoş ve nâfi' ta' âmdir. **Menâfi' -i Hâricesi:** Çayır kemnününü bir keseye t(d)oldurup ve sıcaklayın [14] mi' de üzerine koymak şerbet-i müşhile içip ' amelden sonra kalan yeli ve mi' de şişini t(d) ağıdır ve daî [15] qarın burusunda olan yeli sürer vallahu a' lem. **Bâb: Der-beyân-ı Kemmün ya' nî** [16] **Kemmün-ı Rûmî ve Kemmün-ı Meshûr:** bunuñ inçe ve râziyâne yaprağına müşâbih yaprakları vardır. Sâkı [17] yüksektir ve dalları çokdur. Nihâyetlerinde durağ otunuñ gibi iklîli çiçekleri vardır ve râziyâne [18] tohumu gibi tohumu vardır. **Tabî' atı:** Hârr ve yâbisdir. Issıtmak ve terkîk ve hazm ve küşâd ve idrâr etmek [19] kuvveti vardır. **Menâfi' -i Dâhilesi:** Kemmünü zeyt yağıyla kaynadıp anıñla ihtikân etmek qarın [20] şişine ve burusuna nâfi' dir. Kemmünü saħk edip ve sıcak meyân kökü maţbûhuyla veyâ bâde [21] ile içmek selis bevel ve yaqıcı bevel yeline iyidir. Kemmünü incir ile meyân kökü maţbûhunda [22] kaynadıp içmek öksürüğü def' edip, gögsü tenkıye eder. Kemmünü sirke ve şuda kaynadıp [23] içmek ağır şoluğu def' eder. Kemmünü ekmek hamırına veyâ pe' nîre katmak iyidir zirâ bunları tîz hazm [24] edip yeli t(d) ağıdır. **Menâfi' -i Hâricesi:** Kemmünü ağızda çiyneyip nefesi göze şalivermek gözü [24] şâfi ve rüşen kılar. Göz kızılığı için kemmünü saħk edip ve ekmek hamırına katıp bunuñ ekmeği

(99b)

[1] fırından çıkdığı birle ortadan kesip maħall-i maqtû' u göze yakın tuta. Ba' dehu gözde [2] zuhûr eden ruţûbeti bir mülâyim maqreme vayâ bez ile ala sile. Dâ'im

ıstıfrāğ eden za'if [3] mi' de için bir bütün şomon ekmeginiñ kabuğunu alıp üzerine inçe saħk olunmuş kemmūnu [4] ekip sıcağlayın mi' de üzerine vaz' eyleye veyāhūd āteşe karşı kızarmış etmegi şarıp [5] sirkeye batdırıp ve üzerine ve saħk olunmuş kummūnu ve қaranfili ekip şıcağlayın mi' de [6] üzerine қoya. Bir kimsede düşmekden veyāhūd darbdan uyuşmuş қanı olsa kemmūnu [7] saħk edip ve ğubārını āteş yanında şem'-i 'asel ile қarışdırıp o 'illet üzerine [8] vaz' ede uyuşmuş қanı t(d)āğıdır. Kemmūnu bādede қaynadıp göpek üzerine sıcağlayın [9] қoymaқ envā' meşāne 'illetlerine nāfi' dir. Kemmūnu saħk edip ve sirke ile қaynadıp [10] şemm etmek burun қanını teskīn eder. Kemmūnu қuru üzüm, baқla unu, zeyt yağı ve şem'-i [11] 'asel ile қarışdırıp ve merhem edip zeker ve hāyaniñ hārr olan şişine vurmaқ [12] anı indirir. Ve āteşin alır bir 'avrat merhem-i mezkūru fercine vursa ifrātla aқan hāyzını [13] қat' eder vallahu a'lem. **Bāb: Der-beyān-ı Durak Otu:** bu ot rāziyāne [14] otuna bir mertebe müşābihdir ki biri birinden tefrīk etmek gücdür. Meger ki şemm etmekle duraқ otu [15] bir zirā' ve bir buçuқ zirā' kadar yüksek olup dalları çoқdur. Nihāyetlerinde küccük ve şarı ve [16] iklīli çiçekleri vardır, tohumu yaşsıdır. yaprağı inçe ve iplige müşābihdir. Kökü ağaçlı uzuncadır, [17] bütün otuñ rāyihası hūbdur. **Tabi' atı:** Duraқ otu derece-i şāniye tamāmında hārr ve derece-i [18] evvelī nihāyetinde yābisdir. **Menāfi' -i Dāhilesi:** Duraқ tohumunu yāhūd tāze iklillerin [19] çiçekleri ile berāber şuda veyā bādede қaynadıp içmek 'avratlarıñ kesilen südü [20] geriye getirir. Қarın burusın teskīn eder. Ve қarın yelini ve şişini t(d)āğıdır. İstifrāğı def' [21] eder. Ve hādden ziyāde olan müşhil 'amelini keser ve bevlī idrār eder. اینجقيریغی def' eder [22] ve mi' deniñ yuқarıya қaynamasın başdırır. Duraқ otunu dā'imā tenāvül etmek meni' i [23] teklil eder. **Menāfi' -i Hāricesi:** Duraқ otunu şuda қaynadıp buğusına bir 'avrat [24] otursa raħim ağırsına nāfi' dir. Duraқ otunu şapını ve tohumunu yaқıp ve dögüp ğubārını [25] dübre ekseler dübürde olan buruşuқları ve dügmeleri қurudup izāle eder. Duraқ

(100a)

[1] otunu zeyt yağında kaynadıp yağı etmek ağrıları teskin eder ve şişleri pişirir veyā [2] hūd t̄(d) ağıdır. Durağ otunu yakıp külünü yaşarır cerāhatlere huşūšen ‘avrat ğalīza [3] yerlerinde olanlara ekmek nāfi‘dir. Durağ otu ve ısırgan tohumlarından berāber alıp ve saħk edip [4] ‘asel ile merhem etdikden şöıra bāşūr kabarcıklarına vursalar anları giderir vallahu a‘lem. [5] **Bāb: Der-beyān-ı Rāziyāne;** bunuñ degirmi ve boğumlu ve içi beyāz özlü ve üç [6] zirā‘ kadar uzun ve dalları çok şāpı vardır. Nihāyetlerinde şarı çiçekleri iklīlleri [7] olur. Tohumu anason tohumundan uzundur. Mezāķı keskin ve tatlıcadır, rāyihāsı laṭīfdır. Kökü [8] uzundur ve hoşça koķar ve mezāķı keskin ve bir miķdār acıdır. Yılanlar rāziyāneyi meşhūr [9] kılmışlardır. Zirā her senede huşūšen cildlerini bıraķdıkları vaķitde gözlerini rāziyāne [10] ile taşfiye ederler. Bunu insān evķātten bir vaķitde müşāhade etmekle bildiki rāziyāne [11] göz dumanını ve zulmetini def‘ için nāfi‘ imiş. **Tabī‘ atı:** Rāziyāne derece-i şālīşede hārr [12] ve derece-i evvelīde yābisdir. **Menāfi‘-i Dāhilesi:** Rāziyāneyi tenāvül etmek mi‘deye kuvvet verir. [13] Ta‘āmı hażm eder, yeli hażm eder yeli t̄(d) ağıdır, ‘avrat südünü artırır. Ruṭūbet-i keşīfe-i balġamıyyeyi neşr ve [14] tefrīķ eder ve gözlere iyi gelir. Ba‘zılar rāziyāneyi ta‘ām nihāyetinde ekl ederler. Bunlarıñ [15] etdikleri enseb ve enfa‘dır. İtalya memleketinde rāziyāneniñ tāze iklīllerin çiçekleri ile [16] berāber tuz ve sirke ile turşu edip ta‘ām ešnāsında tenāvül ederler ve daħi rāziyāne tohumunu [17] şeker kaϑlıyorlar. Nitekim bālāda zıkr olunmuşdur. Rāziyāneyi meyān kökü maṭbūhunda veyā ma‘donos [18] şuyunda veyāhūd bādede kaynadıp içmek bögrek ve meşāneniñ envā‘ ‘illetlerine nāfi‘dir. [19] Bögrek ve meşāne taşların sürer ve zaħmet ile tebevül edenlere iyidir. Ve ‘avratlarıñ hayızların [20] idrār ve taşfiye eder. Ve yılan zehrini men‘ eder ve ciger ve t̄(d)alaķ süddelerine ve perkliklerine [21] nāfi‘dir. Ve cevfd e uyuşmuş kanı ħall ve terkīķ eder. Huşūšen đarbdan ve düşmekden ħāşıl [22] olduķda. Rāziyāne tohumunu muħkem saħk edip ve sıcak süd ile karışdırıp memede olan [23] şābīlere içirseler öksürüklerine ve ağır şoluķlarına iyidir. Kökünü sirkencübīn ile veyāhūd [24] bāde ile kaynadıp içmek istiskā

marazına ve siñir bozulmasına mübtelâ olanlara gâyet iyidir. [25] **Menâfi‘ -i Hâricesi:**
Râziyâne otunu ve şapını döğüp ve ‘uşâresin şıkıp şabâh aḥşam

(100b)

[1] gözlere ıktâr etmek gâyet nâfi‘dir. Ve müdâvemet olunduḡda henüz inmege başlayan müsâfiri [2] izâle eder. ‘Uşâre-i mezbûreyi kulaġa ıktâr etseler kulak kırtunu helâk eder ve daḡi [3] bunuñ ‘uşâresin vech-i âti üzere istihrâc olunur. Kökünü ve otunu çiçeği veyâ yeşil toḡmu ile [4] alıp ve muḡkem döğüp ‘uşâresin ‘uşr edeler. Ba‘dehu güneşde kırudup vaḡt-i hâcete hıfz [5] edeler. Bu ‘uşâre göz dumanını ve zûlmetini def‘ için a‘lâ devâdır. Râziyâne şu-yı muḡaḡtar ile [6] ezip göze ıktâr edeler ve daḡi şabâh ‘ale‘r-rıḡ râziyâneyi aġızda çiyneyip aġızdan [7] buḡârını el vâsıtasıyla göze şalıvermek ve aġızda çiyñenmiş râziyâneyi göz kapaḡlarına [8] sürmek za‘îf olan gözlere nâfi‘dir. Ve daḡi dumanlı göz için bir nâfi‘ devâ kim kendim [9] tecrübe edip şaḡih ve muḡaḡak bulduġum mu‘âlecelerdendir. Kıru şâhin cüz‘i ya‘nî teresi bir dirhem [10] râziyâneyi toḡumunu nışf dirhem bunları muḡkem saḡk edip ve kıarışdırıp inçe dülbenden geçirdiḡdan [11] sonra bu gubârdan her şabâh göz köşelerine bir miḡdâr ekeler. Râziyâne kökünü döğüp ve ‘asel [12] ile kıarışdırıp kıuduz it tıladıġı yara üzerine vaz‘ etmek nâfi‘dir. Ve eger ‘ilâcı [13] etmezden evvel o yara‘ı(yı) sirke ile ġasl etseler a‘lâ olur. ‘Avratlarıñ cerâḡatlı meme şişleri [14] için râziyâne kökünü şuda veyâ bâdede gereġi gibi yumuşak oluncayadek kıaynadıp ılıcak [15] memeleri üzerine vaz‘ edeler, iyi olur. Yüzde olan kıızıl lekeler ki nîm baraş [16] anları izâle etmek için râziyâne‘i(yi) muḡkem döğüp ve eski tavşan yaġıyla dühn gibi olunca [17] kıarışdırıp yüze süreler o lekeler zâ‘il ola. Cümle otlar ve kökler arasında kıovan [18] arısı râziyâne kıadar birinden ḡazz etmezler. Ve eger râziyâne otunu döğüp kıovan sepetlerine sürseler [19] arılar araḡ içinden kıaçmayalar vallahu a‘lem. **Bâb: Der-beyân-ı Kıışniş:** [20] bunuñ sâkı bir buçuk zirâ‘ kıadar uzun olup yan dalları çokdur. Henüz bitdiġı vaḡitde [21] yapraḡları قناء الخده yapraḡlarına müşâbihdir. Ba‘dehu dallarında zuhûr eden yapraḡlar şâh-tere [22] yapraḡları gibi olurlar. Bir aġır râyiḡaları olup taḡta biti

koşusuna qarībdir. Çiçeği beyāz ve [23] iklilidir. Tohumu degirmi ve içi boş gibidir. Kökü gibi kuruduğda rāyihası hoş olup çok nesneya [24] nāfi' dir. **Tabī' atı:** Kişniş hārr ve yābisdir ve bir miqdār kābiz olmağla ta'āmdan şoñra isti' māl [25] olunduğda mi' deye ve dimāğa kuvvet verir. **Menāfi' -i Dāhilesi:** Kişnişi terbiyye etmediğça ekl etmeyeler.

(101a)

[1] Terbiyyesi budur ki bir geçe kadar keskin şarāp sirkesinde t(d)urup yine kuruduğdan şoñra [2] şekere kaplayalar. Anason ve rāziyāne tohumu gibi bu taqdirde ta'āmdan şoñra bir kaşık kadar yemek [3] iyidir. Mi' deye ve dimāğa kuvvet verir ve ağız koşusun hūb eder. Ve mi' deden başa şu'ūd [4] eden buharı başdırır. Qarında ki soğulcanı helāk eder. Ve menī' i artırır. Ve ammā terbiyye olunmadın [5] böylecik ekl olunduğda baş ser-sām ve ser-hoş gibi eder. Sokrat hēkim Hab Kitābında yazar ki [6] hayzı ifrāt üzere ağan ' avrat bir günde kişniş tohumundan bir dānesin yese bir gün hayzı [7] münkaṭı' olur. Ve eger iki dānesin yese iki gün kesilir ve üç dānesin yide üç gün kesilir [8] ale'l-ğayrı zālīk. Kişniş otu bir vechle tenāvül olunmaz anda bulunan bed rāyiha sebibiyle ve onun koşusu [9] başa gāyet münāfi' dir. **Menāfi' -i Hāricesi:** Kişniş otunu bakla ve burçaq unuyla ve gül yağıyla dōgüp [10] ve merhem edip harāretli ' illetler ve şişler üzerine vurmağ harāretin alır o ' illetler kaṅı yerde [11] olurlar ise olsunlar. Huşūşen ' avrat gālīza yerinde olduklarında. Kişniş tohumunu sirke [12] ile ezip tāze ete surseler yaz günlerinde çok zamān eti fesāddan ve çürümekden [13] hıfz eder. Yara kanı çok aḳsa kişniş tohumunu tavada bir miqdār kavruļuğdan şoñra saḫk edip [14] gubārını yaraya ekeler kanı diñe vallahu a' lem. **Bāb: Der-beyān-ı Kerefis;** [15] bunuñ envā' çoğdur. Velākin meşhūr olan üçdür. Biri bağçe kerefisi ve biri şu kerefisi ve biri [16] kerefis-i kebīrdir. Ammā bağçe kerefisi oldur ki nās beyninde aña ma' donos derler. Bir zirā' kadar uzun [17] ve degirmi ve içi boş sākı olup yan dalları çoğdur. Nihāyetlerinde küccük ve beyāz ve iklili [18] çiçekleri vardır. Yaprakları üçe taḳsīm olunup eṭrāfi kertiklidir. Tohumu anason tohumundan [19] küccükdür. Ve ammā şu kerefisi oldur ki nās beyninde muṭlaq

kerefis derler. Bunun yaprağı ve şapları [20] ma' donos yaprağından ve şapından büyüktür. Şulak yerlerde olur. Rāyihāsı ma' donos rāyihāsından [21] eşedir. velākin mezākı ma' donos mezākı kadar laṭif degildir. Ve ammā kebīr-i kerefis oldur ki nās [22] aña selim otu derler. Boşnakça “meyludva” derler. Cümle kerefis envā' indan büyüktür. İbtidāen [23] bittığı vaḳitte büyük yaprakları zuhūr eder. Muṭlak kerefis yapraklarının iki kadarı olur. [24] Sākı üç zirā' kadar ve daḫi ziyāde uzun olur ve boğumlu ve içi boş ve siñirli olup [25] yan dalları ve daḫi vardır. Ve bunun ikillileri daḫi büyük olup çiçekleri daḫi beyāzdır.

(101b)

[1] Ve bunun tohumu daḫi sā'(y)irleriniñ tohumlarından büyüktür. Otunun ağır rāyihāsı vardır. Velākin [2] tohumunun koḫusu eltāfdır. **Tabī'atı:** Cümle kerefis envā' derece-i sālişeye qarīb hārr ve yābisdir. [3] **Menāfi'-i Dāhilesi:** Cümle envā' kerefis bevlı ve ḫayzı idrār ederler. Ve meşāne taşın sürerler. [4] Ve cemī' iç süddelerin küşād etmekle şarılığa ve istiskāya nāfi' dir. Qarın yelini t(d)āğıdır. [5] Velākin bu ḫuşūşda şu kerefisi aḳvādır. Zirā ḫarāreti ve keskinliği ziyādedir. O birlerinden daḫi [6] tohumunun kuvveti kökünün kuvvetinden artıktır. Ve Ariğanana nām ṭabīb yazmışdır ki bir kişiniñ burunu [7] kanı bir mertebe çok aḳdıga encāmında boğazdan mi' deye inip kanı şişmiş idi. [8] Buña kerefis 'uşāresin 'asel ile qarışdırıp içirmiş isem o dem burun kanı doñup ve [9] mi' dede uyuşmuş kanı t(d)āğılıp o 'illetden ḫalāş olmuşdur. Ma' donos otu ve kökü ḫāşşeten [10] ṭa' āmlarda isti' māl olunmaları iyidir. Zirā mi' deniñ yukarıya ḫaynamasın başdırır. Ve bālāda [11] zıkr olunan cemī' 'illetlere nāfi' dir. Ma' donosu ğıraḫ maṭbūḫunda ḫaynadıp içmek bögrek [12] ve meşāne taşı için nāfi' dir. Ve daḫi bu 'illet için ma' donosu meyān köküyle ḫaynadıp [13] içireler. Zirā ma' donos taşı sürer ve meyān kökü meşāne yolunu sühütle açar ve ağrısın [14] def' eder. **Menāfi'-i Hāricesi:** Bir kimseniñ bevlı yolu mesdūd olup tebevül edemese [15] kerefis yapraklarını ve kökünü meyān kökü maṭbūḫunda veyāḫūd bādede ḫaynadıp merhem gibi ḫasıḳ [16] üzerine sıcaklayın bağlaya bevlı yolu açıla. Vaz'-ı haml eden 'avratıñ memeleri şişse [17] veyāḫūd

şabıyyi memeden kesdiği vaqıtde memeleri şişip kıatı olsalar, şu kerefisini döğüp [18] memeler üzerine vaz‘ eyleye memede pe’nır kesilmiş südü hall edip şişini indirir. [19] Ma‘ donos otunu taze franzıla ekmegiyle ezip göz şişine vurmaş şişini t(d)ağıdır [20] ve ateşini izale eder. Kızıl şişe veya kızıl yeke vursalar veyâhud harâretli mi‘de [21] üzerine bağlayalar ateşin alıp ağrısın teskîn eder. Ve dağı loğustifun [22] derler bir ot vardır ki aña dağı el-cedân-ı Rûmî derler. Ba‘zılar anı kerefis nev‘inden ‘add [23] edip aña yabâncı selim otu demişler. Hâlbuki bir vechle kerfis otlarına müşâbih degildir. [24] Belki bir otdur ki İtalya memleketinde Loğurya nâhiyelerinde bulunur ve aña nisbet olunmuşdur. [25] Gölgelede ve şulaş yerlerde olur. Şapları duraş otunuñ şaplarına ve yaprağıları

(102a)

[1] taş yoncasına beñzer illâki andan nâzıkdır ve keskin râyihası vardır. **Tabî‘atı ve Menâfi‘i:** [2] Kökü ve toğumu hârr ve hazmı kavî eder ve a‘zâ-yı bâtına ağrılarına nâfi‘dir. kıarın ve mi‘de [3] yeline ve şişine ve yılan ve sâ‘(y)ir zehirli canavar şoşana dağı nâfi‘dir. Kökünü ve toğumunu [4] döğüp içmek bevli ve hayzı idrâr eder. Liğorya ahâlisi kökünü ve toğumunu biber yerine [5] ta‘âmlarında isti‘mâl ederler. **Bâb: Der-beyân-ı İskenderiyye Ma‘donos:** [6] bu bir otdur ki anıñ toğumunu ‘atğarlar ma‘donos-ı Yunanı yerine bey‘ eder ve buña [7] dağı Frenkçe “ulusatirun” derler. Sâkı kerefis sâkı gibi olup yan dalları [8] çokdur. Velâkin yaprağıları dağı büyük ve ten-dürüst ve yere mâ‘il ve serd ve râyihası [9] hoş ve şarıya mâ‘(y)il yeşildir ve laşif keskinliğı vardır. Dalları nihâyetinde beyâz [10] iklili çiçekleri olup anlardan şoñra siyâh ve tûlânî ve şalın toğumu hâşıl olur. [11] Mezâkı keskindir ve bahârât râyihası vardır. Kökü birdir. Zâhiri siyâha ve bâtını yeşil [12] ve beyâza mâ‘ildir. Ve yumuşaş ve şuludur, râyihası laşif ve mezâkı keskindir. **Tabî‘atı:** [13] İskenderiyye ma‘donosu derece-i şâlişede hârr ve yâbisdir. **Menâfi‘-i Dâhilesi:** [14] Kökünü meyân kökü maşbûhunda veyâhud bâdede kıaynadıp içmek bevli ve hayzı idrâr edip meşâne [15] taşın sürer ve yılan şoşduğına nâfi‘dir ve eger bu maşbûha ‘asel kıatıp içseler [16] öksürüğe ve dıku’s-şadra ve ağır şolumağa nâfi‘ olur.

Tohumu t̄(d)alaḡ ve bögrek ve meṣāne [17] ‘ illetlerine iyidir. Ḥayzı ve tābi‘i sürer. Ve eger bāde ile şurb olunursa ‘ irku’n-nisāya [18] nāfi‘dir. Mi‘de yelini ve şişini t̄(d)ağıdır ve deri sürer ve ḥāṣṣaten istiskāya nāfi‘dir. [19] Ve keزالik ısıtmanın ditremesine ve üşütmesine velākin ‘aḡabinde dirilmek gerek. Ve daḡi [20] ma‘donos-ı Giridi derler ot vardır ki yaprakları İskenderiyye ma‘donosunda gibi kökünden [21] yere ḡarīb çıkmışlardır velākin anlardan ḡalın ve degirmi ve eṡrāfi kertikli ve bir ṡarafı şapı yanında [22] oyulmuştur. Ḥaldı ki sāḡının yuḡarı ṡarafında olan yaprakların şekilleri diğer gündür zirā [23] anlar ziyāde degirmi ve ḡatı ve dilber ve ortaları çıkıḡ ve eṡrāfi bir miḡdār kertiklidir ve yan [24] dalların şapları bu yaprakların ortasından girip çıkmışlardır. Ḥasıḡ otunda gibi bu [25] otun şapları ve sāḡı perk ve ḡalın ve ḡuṡṡlu ve yapraklardan girip çıktıkları yerde

(102b)

[1] düğme ya‘nī boğumları vardır. Bunlardan yuḡarıya rāziyāne çiçeklerine fi‘l-cümle [2] müṣābih beyāz ve iklili çiçeği olur. Bunlardan şoñra siyāha mā‘il şarı ve degirmi ve [3] ṡarf-ı a‘lāsı sivri ve eṡrāfi bir miḡdār köşeli tohumu ḡāşıl olur. Bunun meṡāḡı [4] keskin ve bir miḡdār acıdır. Kökü şuludur. Ṣāhiri siyāha ve bāṡını beyāza mā‘ildir. [5] Rāyiḡası ḡoşdur, meṡāḡı keskindir, bir miḡdār merāreti birle ma‘donos-ı Giridinin ṡabi‘atı [6] ve ḡuvvet ve te‘şiri İskenderiyye ma‘donosu gibidir. Velākin bu andan nefis ve ḡavidir. [7] Ve daḡi ma‘donos-ı Yunanī ḡaḡıḡi derler bir ma‘donos vardır ki yapraḡı kerefis yapraḡına [8] beñzer. İllāki andan küccükdür. Bir ḡalın ve köşeli sāḡı olup yan dalları çoḡdur. [9] Nihāyetlerinde beyāz ve iklili çiçekleri olur. Tohumu acıdır amūs tohumunun rāyiḡasından [10] elṡaf rāyiḡası vardır. Kökü uzun ve beyāzdır. Aşıl ma‘donosuñ gibi velākin meṡāḡı andan [11] keskin ve acıdır. Ma‘donos Selānik semtlerinde ve دلوينه ve baḡr-i Yunan cāniblerinde [12] olan t̄(d)aḡlarında bulunmaḡla aña ma‘donos-ı Yunanī demişler. Nitekim Ḥalinos ḡekim daḡi [13] bunu te‘yid eder. Bunun tohumu tiryāḡ eczāsına ve def‘-i semm için terkib olunan [14] devālara ḡalṡ olunur. Ve bu ma‘donos-ı Yunaninin ṡabi‘atı menāfi‘ sāyir kerefis envā‘ı [15] gibidir. **Bāb: Der-beyān-ı Ma‘donos-ı Yabānī;** Frenḡe buña

“kavkalis” derler. [16] İsfınariyyeniñ sâkı gibi bir buçuk qarış kadar uzun sâkı vardır yeryüzüne qarīb [17] olan yaprakları meşhūr ma‘ donos yaprakları gibidir. Ve ammā dallarınıñ yukarı taraflarında [18] bulunan yaprakları rāziyāne yapraklarına müşābih olup inçedir ve haşīn ve tüylüdür. Dalları [19] nihāyetlerinde beyāz ve iklīli çiçekleri vardır. Rāyihaları tatlı ve latīfidir. **Tabī‘atı:** Ma‘ donos-ı [20] yabānī harāret ve yubūsetiyle ikinci dereceye mā‘(y)ildir. **Menāfi‘-i Dāhilesi:** Ma‘ donos-ı yabānī [21] gerek çiğ ve gerek pişmiş ekl olunur. Ma‘ donos yabānī‘(yi) meyān kökü maṭbūhunda veyāhūd aḳ [22] bāde bāde ḳaynadıp içmek beveli ve ḳayzı idrār edip meşāne ḳumunu ve taşını sürer. [23] Ve daḫi ruṭūbet zā‘(y)ide sebebiyle ṭ(d)oguramaz ‘avratları ṭ(d)ogurğan eder. Eger bu otu yimege [24] müdevāmet etseler. Ma‘ donos-ı yabānī‘(yi) şuda veyāhūd bādede ḳaynadup içmek [25] ciger ve ṭ(d)alaḳ süddelerin küşād eder ve a‘ zā-yı bāṭınadan balḡamı ḳal‘ ede ve sürer.

(103a)

[1] Ve eger şarılıḡa mübtelā olan kimesne maṭbūh-ı mezkūru şabāḫ ‘ale‘r-rīḳ içip ba‘ dehu [2] ḥammāma girip derlese vücūdunda olan şarı ruṭūbeti menfezlerden der ile sürer. [3] Ma‘ donos-ı Yunanī ḳara ve ḥāki olan ruṭūbet-i sevdāviyyeden demi tenḳiye ve taşfiye [4] eder. Bunuñ otunu ve ‘uşāresini ve toḫumunu yemek ve içmek dört günde bir ṭutan sıtmaya [5] ve uyuz ve baraş ve frenk zaḫmetine nāfi‘ dir. **Bāb:** **Der-beyān-ı** [6] **Kerefoliyon;** ma‘ donos envā‘ indandır. Ba‘ zıları buña şarı ma‘ donos ve tatlı ma‘ donos [7] derler. Maṭbaḫ sebzevātındandır. Baḡçelerde terbiyye ile olur ve ba‘ zı yerde daḫi yabānī [8] biter. Yaprakları ma‘ donos-ı meşhūr yapraklarına beñzer. İllāki andan yumaşak terdir ve rengi [9] şarıya mā‘(y)ildir. Ḳırmızıya mā‘(y)il ve içi boş ve bir buçuk zirā‘ kadar uzun sâkı olup [10] yan dalları çoḡdur. Çiçeḡi iklīli ve beyāzdır. Toḫumu uzun ve siyāha mā‘(y)il sivridir. [11] Bir ḳışsa ve beyāz kökü vardır. bütün otuñ mezāḳı tatlıdır ve rāyihası latīfidir. [12] Sā‘(y)ir ta‘ ām ile berāber ṭabḫ olunduḡda ziyāde latīf olur. **Tabī‘atı:** Kerefoliyon derece-i [13] evvelide ḥārrdır ve ammā ruṭūbetde ve yubūsetde meyānedir. **Menāfi‘-i Dāhilesi:** Kerefoliyon otunu [14] ta‘ āmda tenāvül etmek veyāhūd şuda ḳaynadıp maṭbūhunu

içmek meşâne süddesin [15] küşād edip bevli idrār eder. Ve mi‘deye hoş gelir. Meyān köküyle berāber veyāhūd [16] bāde ile kaynadıp içmek meşāneye gāyet yarar ve nāfi‘ dir ve hayzı daği akıdır. [17] ‘Uşāresin veyāhūd şu-yı muqatṭarın içmek cevfi insānda iyi şişmiş kanı taḥlīl [18] eder. Ve bögrek ve meşāne taşın sürer. Şarılık için sekiz kaşık kadar kerefoliyon [19] ‘uşāresin alıp içine bir dirhem kadar şahk olunmuş ak ferāsiyon katıp içe [20] halāş ola. ‘Uşāresin ‘asel ile qarışdırıp içmek öksürüğe nāfi‘ dir. [21] ‘Uşāresin arpa şuyuyla ve sükker ile qarışdırıp içmek yan ağrısın def eder. [22] **Menāfi‘-i Hāricesi:** Kerefoliyonu kurudup ba‘dehu saḥk edip ve gubārını ‘asei ile ḥalt [23] edip eṭrāfa yayılan ‘illet-i ākile üzerine yağı etseler anı oñuldurur. Kerefoliyon [24] otunu cümle eczāsıyla şuda kaynadıp ve bir miqdār sirke katıp başa yağı etmek [25] başdaki nā-pāklığı izāle edip saç kurdunu helāk eder. Ayrık saç dökülmeye.

(103b)

[1] **Bāb: Der-beyān-ı Yenton:** bu bir otdur ki isfināriyye-i berriyye [2] yapraklarına mişābihdir. İllāki andan küccük ve acıraqdır. Bir kökden bir kaç küçük degirmi [3] ve iki qarış kadar uzun şapları sürüp yan dalları daği vardır. Nihāyetlerinde beyāz [4] ve iklīli çiçekleri olur. Bu iklīlleriñ ṭ(d)olayında küçük ve yeşil ve kertikli yaprakları [5] olur. Amūs toḥumu gibi toḥumu olur. Toḥumu kemāle geldiḳda iklīlleri düşürölüp [6] kapanır. Ve lems olunduḳları vaḳitde parmaḳlara yapışır. Kökü beyāza mā‘(y)il ve bir qarış kadar [7] uzundur. Ve mezāḳı bir miqdār acıdır. Bu ot Anaṭ(d)olu‘da Ḳaraman ve Aṭ(d)ana ve Mar‘aş ve Haleb [8] sentlerinde çoḳdur. Oradan Frenkistān‘a gelir. Ve aşıl yenton daği budur. Ba‘zılar kerefoliyon [9] otunu yenton yerine taḥrīr ederler. Velākin merduddur. **Tabi‘ atı:** Yenton otunuñ bir miqdār merāreti ve [10] inḳibāzı olmaḳla ḥarāretde ve burūdetde meyāne olunduḳu fehm olunur. Derece-i şāniyyede [11] yābisdir. **Menāfi‘-i Dāhilesi:** Yenton otu gerek çig ve gerek ṭabḥ olunmuş ekl olunur ve daği [12] tuzlu şuda biraḳılıp ba‘dehu çıkarılıp tenāvül olunur. Mi‘deye gāyet yarar. [13] Bir kimseniñ ṭa‘āma iştihāsı olsa bu otu sirke ile yiye iştihāsı açıla. Yentonu [14] meyān köküyle veyāhūd bāde ile kaynadıp

içmek meşâne ağrılarını def eder. Ve daği [15] ba‘zılar za‘am ederler ki yenton şol otudur ki Frenkçe aña “bisnağa” derler. Velâkin haţâ ederler. [16] Zîrâ bisnağa otu isfinâriyye-i berriyyeden büyükdür ve ikliileri daği büyükdür. Ve şaplarından [17] hilâl yapıp dişleri hilâllamak için isti‘ mâl ederler. Zann-ı gâlibem budur ki bisnağa otu [18] isfinâriyye-i berriyyeden bir nev‘dir. Zîrâ cümle eczâsıyla tabi‘at ve kuvvetiyle aña müşâbihdir. [19] **Bâb: Der-beyân-ı Zühre Tarağı:** Frenkçe “pektinem” ve “neris” derler. Boşnağça [20] “kerebenaçâ” derler. Ekinlerin arasında ve eţrâfında çok olur. Yaprakları isfinâriyye yaprağına [21] beñzer. İllâ ki andan nâzik ve küçükdür. Bir kökten qarış kadar uzun niçe sâkları zühür edip [22] nihâyetlerinde beyâz ve iklili çiçekleri olur. Kerefoliyon otunda gibi bunlar dökülduğdan soñra yerlerine [23] uzunca ve sivri ve ıgneve mişâbih ğılâflar zühür edip ‘avratların kettânı taradıkları tarağı [24] gibi görünür. Ve sebep-i tesmiyesi daği budur. Kökü beyâz ve bir qarış kadar uzundur ve mezâkı tatlıcadır. [25] **Menâfi‘i:** Ba‘zıları bu otu tâze iken tere yağıyla ve zeyt yağıyla pişirip tenâvül ederler.

(104a)

[1] Kökünü ebemgümeceyle döğüp yaraya yağı etseler yaradan dikenini ve ağaç hürdesin [2] cezb edip ihrâc eder. Küçük şabîleriñ bevlî habs olup tebevül edemese [3] zühre tarağı otunu ağ bâde ve tere yağıyla tencerde püryân edip qarışığı üzerine [4] ılıcağ vuralar bevlî yolu açıla. **Bâb: Der-beyân-ı Râziyâne-i Bahri ya‘nî** [5] **Deñiz Râziyânesi:** bu ot deñiz yalılarında taşlı yerlerde olur, yeryüzünde yayılır. Yapraklar [6] semizotu yaprağı gibi kalın ve ten-dürüst ve yağlıdır ve mezâkı tuzludur. Ve zîrâ‘ kadar sâkı [7] vardır. Nihâyetinde beyâz çiçekli iklili olup degirmi râyihası latîf tohumu olur. Çok beyâz [8] ve parmak kadar kalın kökleri vardır. Mezâkları tuzlu ve râyiğaları hoşdur. **Tabi‘atı:** Râziyâne-i [9] bahri hârr ve yâbisdir. Tenkıye ve kurutmağ kuvveti vardır. **Menâfi‘-i Dâhilesi:** Deñiz râziyânesin meyân [10] köküyle veyâhüd bâde ile kaynadıp içmek bevlî ve hayzı idrâr eder. Meşâne taşını ve şarılığı [11] sürer ve izâle eder. Yapraklarını kaynadıp yemek gözleri şâfi ve rüşen eder ve hârimini [12] yumuşadır. Bu otdan sirke ve tuz ile turşu olur. Mezâkı hoş ve latîfdir.

Ṭa‘āma iştiḥā [13] getirir kebere yemişi gibi. **Menāfi‘ -i Ḥāricesi:** Yapraklarını döğüp ve sıcak tuğla üzerinde ıssıdıp [14] maḥall-i niḳrīze vursalar ağrısın teskīn eder. Ve daḥi iki ot vardır ki rāziyāne-i baḥrī [15] envā‘ındandır. Venedik körfezi kenarında bulunur. Biri zıkr olunan deñiz rāziyānesine beñzer. [16] İllā ki yaprakları andan eñsiz ve sivri ve dikenlidir. Ve bu ecilden aña dikenli deñiz rāziyānesi [17] derler. Mezākı tuzlu ve keskindir. Sākıları şuludur, nihāyetlerinde üçer dörder dalları [18] olup her birinden birer beyāz çiçekli iklīli olur. Toḥumu rāziyāne toḥumuna beñzer. [19] Kökü daḥi rāziyane kökü gibidir. Ve biri oldur ki kökünden niçe t(d)oğru sākıları çıkıp aşāğıdan yukarıya [20] varınca biri biriniñ üstünde şerefelerde müctemi‘ uzunca ve eñsiz ve semiz yaprakları vardır. [21] Ve her bir şerefeniñ altında birer uzun yaprağı olur. Bu otuñ daḥi mezākı tuzludur. Dallarınıñ [22] nihāyetinde tüylü dügmelerde beyāzrak çiçeği olur. Kökü rāziyāne kökü gibi beyāz olur. [23] Ve daḥi ekin arasında ve eṭrāfında ve yol kenārlarında bir ot vardır ki rāziyāne-i baḥrī envā‘ından [24] ‘add olunsa münāsib olurdu. Çok uzun ve eñsiz ve kalınca yaprakları vardır ki iki taraftan [25] destere veyā orağ bıçağı gibi kertiklidir ve bu ecilden aña orağ otu derler. Sākı iki zirā‘ kadar

(104b)

[1] olup yan dalları vardır. Nihāyetlerinde beyāz ve iklīli çiçekleri olup küçük ve tūlānī [2] toḥumu olur ki mezākı keskin ve rāyiḥası latīfdir. Kökü birdir ve isfināriyye-i berriyye köküne [3] beñzer. İllāki andan küçükdür. Bu otuñ mezākı ibtidā‘ tatlı görünür velākin gitdikça [4] keskinliği zuhūr eder. Zıkr oluna üç otuñ kuvvetleri rāziyāne-i baḥrī kuvveti gibidir. [5] **Bāb: Der-beyān-ı Hindibā;** bunuñ envā‘ çokdur. Velākin eşher [6] olan dördür ki gerek ta‘āmda ve gerek mu‘ālecede isti‘māl olunur. Zirā [7] hindibā lafzı itlāk olunan otlar beynū’l-eṭibbā-i evvelā iki kısımdır. Biri terbiyeli [8] ve biri azmadır. Terbiyeli daḥi iki dürlüdür. Biri kebīr ve şāğīrdir. Kebīriniñ [9] pek yaşşı yaprakları vardır, şalluṭanıñ gibi. Velākin andan ziyāde kıvırcık t(d)amarlı [10] ve perkdir. Ve aña büyük marul ve tatlı marul derler. Frenkçe buña “endiviya” derler. Ve ammā [11] şāğīriniñ yaprakları kebīriniñ

yapraqlarından eñsiz ve uzun ve acıdır. Buña küçük [12] marul ve acı marul derler. Frenkçe “işkariyul” derler. Bu iki nev‘i bağçelerde terbiye [13] ile zer‘ olunur. Tohumu gitdikları vaqıtde iki zirā‘ kadar ve gāh daħi ziyāde uzun [14] ve huṭūṭlu ve içi boş sākıları olup yan dalları çoğdur. Nihāyetlerinde mā‘ī yapracıklar [15] ile muḥāt çiçekleri olup bahri gün şolup ve düşüp ğayrıları zuhūr eder. Tohumu küçük [16] ve tūlānīdir. Kökleri şalluṭa köküne beñzer. İllāki andan ziyāde uzun ve şaçaklıdır. [17] Ve ammā kısım-ı şānī ki aña azma derler. Frenkçe “çıquriye” derler. o daħi iki dürlüdür. [18] Biri bağçe hindibāsı ve biri şahrā hindibāsı. Bağçe hindibāsı bağçelerde terbiye ile [19] ekilir. Yaprakları acı marul yaprağına mişābihdir. İllāki anlardan küccük ve eñsizdir. [20] Ve bu ecilden ba‘zılar aña yabānī marul demişlerdir. Ammā şahrā hindibāsı kırlarda ve çayırarda [21] ve tarlalarda ve yol kenārlarında biter. Yaprakları münşakḫ yeryüzünde münteşirdir. Bağçe hindibāsının [22] yapraqlarından uzun ve eñsiz ve ḥaşīn ve acıdır ve kökü daħi murrdur, qaldı ki ikisiniñ [23] daħi sākıları ve yan dalları ve āsmānī çiçekleri muṭābıḫdır. Ve daħi hindibā çiçegi her dā‘im [24] güneşe döner. Hava açık olsun bulutlu olsun şems ğurūb etdikda yine kapanır. [25] Bu taḫdīrde bunlardan bilā-taḫrīb günüñ vaḫtı ma‘lūm olur ve bu ecilden hindibāyı daħi

(105a)

[1] Frenkçe “heliyuturipiyum” derler ya‘nī āftāb-perest ve gün çiçegi demektir. Tenbīh [2] ve daħi şol kimseler ki ḥaṭā eder ki bakla-ı Yahūdiye ya‘nī tavşan otunu küçük [3] marul yerine vaz‘ ederler. Zirā beynlerinde muġāyeret-i külliyye vardır. Nitekim gelseler gereğdir. [4] Ve daħi büyük ‘uḫūbet müsteḥakdır. Şol ‘aṭṭārlar ki süd ile memlū olan güneyik [5] otunu hindibā yerine ḥalka verip mu‘ālecelerini ifsād ederler. Zirā beynlerinde [6] bir dürlü müşākelet ve münāsebet yoğdur. Ḥuşūşen ki bunların etdiklarında marazī için [7] ḥaṭır-ı ‘aḫīm vardır. Ve daħi bir kimse murād etse ki marul veyāḥūd bağçe hindibāsı bütün [8] kış şalluṭa için tāze qala, güz faşında tohumlarını ekip ibtidā‘en şitāda yapraqlarını [9] yeryüzüne yaydikda anları yukarıya qaldırıp ve liḫe ile ortasından şedd [10] edip eṭrāfına ḫumlu toprak ile

ṭ(d)oldura veyāḥūd üzerine çölmek ve emsālını [11] kapaya koyu. Bütün kış ter ve beyāz ve yumuşak kalır. **Tabī'atı:** Merul ve hindibā ervā'ı [12] derece-i şāniyeye varınca bārid ve yābisdır ve bir miqdār k̄abızdır. **Menāfi'-i Dāhilesi:** Marul [13] ve hindibā ḥarāretli ciger için maḥşūş ve mu'teber ve maḥbūl devādır. Her ne vechl isti' māl [14] olunur ise, meşalā yapraklarını çiğ veyā ṭabḥ olunmuş tenāvül etmekle veyāḥūd 'uşāresin [15] veyā şu-yı muḥaṭṭarın veyā maṭbūḥın içmekle veyāḥūd kıru yaprakların saḥḥ edip ğubārın [16] içmekle. Zīrā suhūletle tebrīd ve k̄abz edip cigeri kendi şānında ve kuvvetinde ibk̄ā eder. [17] Ve mesdūd olan ṭ(d)amarcıkların tenkīye ve taşfiye eder. Anlarda bulunan ḥarāret sebibiyle [18] imdi bi'l-külliyeye cigere münāsib ve nāfi' dir ve ciger ḥarāretin def' etdiklerinden başka 'ilel-i [19] bāride aña 'arīz olduğda marulu veyāḥūd hindibā'ı(yı) ma' donos ile veyāḥūd ṭabī'atı [20] ḥārr olup bevli idrār eder. Otlar ile aḳ bādede veyā bal şuyunda kaynadıp içirseler [21] nāfi' olur. Yaprakların kaynadıp sirke ile yemek ishāli ve şouḳluğın kesip teskīn [22] eder. Şarılıḳ için hindibāyı kaynadıp maṭbūḥın içe, def' ola. Bir kimesne sıtma [23] tutmazdan evvel toḥumu saḥḥ edip sirkencübīn veyāḥūd bāde ile içse sıtması tedric ile zā'(y)il ola. [24] Hindibā otunu yalnız şuda kaynadıp maṭbūḥın içirmekle niçe [25] fuḳarāyı sıtmalarından ḥalāş eyledim. Velākin devā-yı mezbūreyi daḥi k̄avī buldum bu vechle

(105b)

[1] hindibā otunu mā'ī çiçeğiyle beraber bir k̄abza miqdārın alıp ve ḥurde kesip aḳ bāde [2] veyāḥūd bal şuyuyla ğasl edesin ve üzerine ğayrı aḳ bādeden veyā bal şuyundan [3] iki yüz dirhem kadar dögüp nişfi zā'(y)il olunca kaynadasın ba' dehu bezden süzüp [4] şabāḥ 'ale'r-rīk bu maṭbūḥdan bir k̄adeḥ kadar sıcaḳalayın içip dört beş sā'at [5] kadar nesne yemeye sā'(y)ir günlerde daḥi bu minvāl üzere ede, sıtma def' olncayadek. [6] Şol kimseler ki aşıl ṭabī'atları müktezāsınca ciger ḥarāretlerin olsa ki andan ğālibā [7] baş ağrısı şudūr eder. Şarab mu'tādlarına hindibā şu-yı muḥaṭṭarın k̄atıp içeler [8] ve daḥi hindibā kökünü sükker ile terbiye ederler. Bu şekerlemeden şıḳ şıḳ tenāvül etmek [9] ḥārr olan cigeri ta'dil ve taşḥīḥ eder.

Menāfi'-i Hāricesi: Hindibāyı çimlenmiş arpa ile [10] kaynadıp ba' dehu üzerine vurmağ mi' de ağzında ve yolunda ağrısı olan kimseye [11] nāfi' dir. Mā' i hindibā yapraklarını döğüp envā' harāretli çibanlar şişler üzerine [12] vurmağ āteşin alıp ağrısın teskīn eder. Harāretten olan niķrīse dađi iyidir. [13] Ve şabīlerin başlarında olan kıızıl yele nāfi' dir. Vech-i meşrūh üzere başlarına yağı [14] edeler. Velākin ' ilel-i mezkūreye şu-yı muķattarı a' lā ve aķvādır. İçine bezler ısladıp [15] o ' illetler üzerine vurular. Ve bu vech üzere tā' ūn ķabarcıķlarına dađi nāfi' dir. [16] Hindibānıñ mā' i çiçekleriniñ şu-yı muķattarı harāretli ve dumanlı gözler için a' lā [17] devādır. Hindibā yapraklarınıñ ' uşāersin gül yağı ile ve sirke ile ķarışdırıp [18] başa vurmağ baş ağrısın def' eder. Hindibā otunu ve kōkünü muķkem döğüp ve tecfif [19] edip vaķt-i hācetde gül şuyuyla ezip zāhir bedende olan huşūnete sūrseler [20] anı izāle eder. Ve dađi bir nev' marul vardır ki aña kıvırcıķ marul derler. Bađçelerde [21] ekilir, büyük ve yaşı ve kıvırcıķ yaprakları vardır. Sāķının içi boşdur ve sā' ir [22] marul envā' ndan ķalın ve gevrek ve yemege eltafdır. Ve bu ecilden ekşeriyā andan şalaťa [23] yaparlar. Bunuñ çiçeği dađi mā' idir ve toğumu ve kōkü dađi marulda gibidir ve el-hāşıl bunuñ [24] tabī' atı ve ķuvvet ve te' şiri maruluñ gibidir vallahu a' lem. **Bāb:** [25] ***Der-beyān-ı Liħnis:*** buña Frenkçe “çiyanus” derler. Mā' i çiçeğinden ötürü ve ammā ' ātārlar aña

(106a)

[1] ekşeriyā “bitisaķula” derler. Ya' nī oraķ bozan demekdir. Zīrā ekini biçerken oraķ bıçağı [2] andan bozulur. Boşnaķça “mudrak” derler. Ve liħnis dađi iki dürlüdür. Biri kebīr [3] ve biri şağirdir. Liħnis-i şađiriñ yaprakları uzun tüylü beyāza mā'(y)il ve iķrīlāl [4] yapraklarından eñsiz ve aţvel ve çok tüylü ve haşīn ve bir bucuķ zīrā' ķadar uzun [5] sāķları verdir. Nihāyetlerinde yeşil düğmeleri olup içinden āsumāni çiçekleri zuhūr [6] eder. Yere ķarīb olan yaprakları büyük ve münşaqđır. Dallarınıñ ţarf-ı a' lāsında olanlar [7] küçük ve tūlānī ve eñsiz ve ğayrı münşaqđır. Kōkü birdir ve siyāha mā' il şaçaķlıdır. [8] Ve ammā liħnis-i kebīriñ yaprakları a' raz ve aţvel ve ziyāde tüylü ve beyāzrak ve bütün ya' nī [9] ğayrı münşaqđır ve sāķları

daği ziyāde tüylü ve ḥaṣīn ve serd ve ter ve beyāza ziyāde mā'(y)il [10] velākin akşardır. Çiçekleri daği āsmānī ve ṣāğīriniñ çiçeginden büyük ve a' rāzıdır. [11] Liḥnis her dürlü ekin arasında bulunur, ḥuṣūṣen liḥnis-i ṣāğīr. Ve ammā kebīri t(d)āğlarda [12] ziyāde bulunur. Ve ikisi daği hindibā envā'ından 'add olunur. **Tabī' atı:** Liḥnis derece-i [13] sāniyede bārid ve yābisdır. **Menāfi' -i Dāhilesi:** Liḥnis ḥummāyı vebā'iyeye'ı(yi) dāfi' olmağla [14] rāvend ile terbiye olunan hindibā ṣarābına zamm olunur. Bir kimseniñ yüksek [15] yerden düşdiğinden kan tükürse liḥnis-i kebīr çiçegini siñirli yaprağı [16] şuyuyla içireler. Liḥnis çiçegini ve tohumunu sirkencübīn veyāḥūd bāde ile ṭabḥ [17] edip içmek. Örumcek ve 'akrep zehrini def eder. Çiçegini kurudup [18] ve saḥḥ edip ğubārını sükkere qarışdırsalar anı hoş mā'ıye boyar. Bu şekerı [19] tenāvül etmede zarar yoğdur. Belki ḥarāretli cigere ve mi'deye hoş olur. Badem [20] müstaḥlebini mā'ıye boyamanıñ ṭarīki budur. Liḥnis çiçegini havanda şu ile [21] berāber dögüp bezden geçire ba' dehu bademi şoyup mezbūr şu ile dögüp [22] anı daği bezden geçire mā'ı badem müstaḥlebi olur. Eyyām-ı ḥārrede içmek iyi gelir, [23] ḥarāreti def eder ve eger o müstaḥleb ile pirinci ṭabḥ etse bir laṭif ve mā'ı [24] südlü āşı olur. Velākin tuzu pek az koyalar ve yandıрмаğdan ṣaḳınalar ve eger [25] üzerine İzmir siyāhını ṣaçsalar daği laṭif olur. **Menāfi' -i Ḥāricesi:**

(106b)

[1] Liḥnis çiçegi ğāyet nāfi' dir. Ḥarāretli kızıl gözlere ve sā'(y)ir ' ile-i ḥārreye mā'ı çiçegini [2] dögüp üzerine vaz' etmekle. Ve daği fāsıd ve çürümüş yaralara ve ' illetlere iyidir. [3] Çiçegini dögüp ve şıķıp ' uşāresin içine ıķṭār edeler veyāḥūd kuru çiçegini [4] saḥḥ edip ğubārını içine ṣaçalar vallahu a' lem. **Bāb: Der-beyān-ı** [5] ***Konderel ya 'nī Hindibā-i Berrī;*** yabān hindibası iki dürlüdür. Biri büyük ve biri küçükdür. [6] Hindibā-yı berrī-i kebīriñ yaprağları ve sāğları ve çiçekleri ile sahrā hindibāsına müşābeheti [7] vardır. İllāki her ḥuṣūṣda andan daği ince ve nāzıkdır. Ve kökü daği hindibā kökü kadar [8] uzun ve serd degildir. Velākin südü ve merāreti ziyādedir. Eşelenmiş toprağda ve tarla [9] ve yol kenārlarında olur. Hindibā-yı berrī-i

şagiriñ uzun ve eñsiz ve hindibā yapraklarına [10] fi'l-cümle müşābih yaprakları vardır ki uzun şakāklar ile münşakḫ olup yeryüzüne [11] yayılmışlardır. Sākı degirmi südlü olup yan dalları çokdur. Nihāyetlerinde dügmeleri [12] olup içinden hindibā çiçeğinden küçük ve şarı çiçekler zühūr eder kökü uzun [13] ve beyāz ve gevrek ve nāzik ve şuludur. Ve mezākı tatlıcadır ve cüz'-i merāreti vardır. Taşlı [14] depelerde olur ve gāh kalın ve eşelenmiş toprakda daḥi bulunur. Bu otu Frenkistān'da [15] yapraklarıyla ve köküyle şalluṭa yerine ekl ederler. [16] **Tabī' atı:** Konderel ya' nī hindibā-i berrīniñ tabī' atı ile hindibā tabī' atı beyinde fark azdır. **Menāfi' -i Dāhilesi:** Konderel-i kebīriñ [17] 'uşāresin içmek veyāḥūd yapraklarını kızu kılağı şuyuyla veyā bāde ile kaynadıp [18] içmek ifrāt üzere olan 'ameli teskīn eder. **Menāfi' -i Hāricesi:** Konderel-i kebīr otunu [19] kökü ile berāber muḥkem dögüp ve 'asel ve gügercile karışdırıp tecffiden şoñra [20] vaqt-i ḥācetde şuda ḥall edip temregüye sürseler anı izāle eder. Hindibā-i [21] berrī-i şagiriñ 'uşāresin göz kapaıklarına ve kirpiklerine sürseler içeriye egilmiş [22] ve gözü dūrter kirpikleri t(d)ogrudur vallahu a' lem. **Bāb: Der-beyān-ı** [23] **Çayır Hindibāsi:** buña daḥi kāsni-i berrī ve ya' ziz derler. Ba' zı diyārda ruhbān [24] başı ve keşiş kāmışı derler. Ekşeriyā çayırarda olur. Ḥatta çiçeği zühūr etdikde [25] ba' zı çayırar şapşarı görünür. Māh-ı mart ibtidāsında zühūr edip ve yaprakları

(107a)

[1] yeryüzünde yayılır. İki taraftan münşakḫ olup her cānibi büyük destere [2] gibidir ve t(d)oruḫları oḫ temrene beñzer. Sākı bir karış kadar uzun ve gevşek [3] ve degirmi ve düz kırmızıya mā'(y)il ve südlü ve şaman gibi içi boşdur. Nihāyetlerinde [4] yeşil ve tüylü dügmeleri olup içlerinde dilber ve altın şarısı renginde ve kātmer [5] çiçekleri zühūr eder. Bunlar düşduḫda tüylü ve top gibi müdevver başları ḥāşıl [6] olup zamān-ı ḳalilede bu tüyler toḫumuyla berāber uçar gider. Ba' dehu ḳalan dügmeler a' lāsı [7] tıraş olunmuş ruhbān başları gibi görünür. Kökü hindibā köküne beñzer. İllāki andān acı [8] perkdir. **Tabī' atı:** Çayır hindibāsınıñ tabī' atı meşhūr hindibāniñ tabī' atı gibidir. İllāki [9] bunuñ merāreti

ziyâdedir. **Menâfi‘-i Dâhilesi:** Çayır hindibâsını kaynadıp içmek kıran [10] sürmesin keser ve eger mercimek ile tabh edip içseler kıan ile gelen ishâli teskîn [11] eder. Bir kimseniñ bel şouqluğu olsa çayır hindibâsını kaynadıp içe ve dañi kıan [12] tükürenlere nâfi‘ dir. **Menâfi‘-i Hâricesi:** Çayır hindibâsınıñ şu-yı muqatтарына bezler [13] ışladıp veyâhüd yeşil otunu memelerde ve ‘avrat-ı ğalizada ve bacaklarda [14] bulunan siyâh ve âteşli kıabarçıklar üzerine vaz‘ etseler âteşin alır. [15] Kezalik a‘ zâ ve mufařşalıñ ‘ilel-i hârresini giderir. Nisâ ta‘ifesi dañi çayır [16] hindibâsınıñ şu-yı muqatтарыyla yüzlerin ğasl edeler, yüzlerin rüşen etmek [17] ve kıızıl lekelerin def‘ etmek için. **Bâb: Der- beyân-ı Güneyik Otu;** ba‘zı diyârda buña dañi doğan ve çakır [18] otu derler. Zîrâ bu kıuşlar gözlerin [19] takviye ve taşfiye için bu otuñ ‘uşâresiyle gözlerin ışladılar ve bu dañi [20] iki dürlüdür. Biri kebîr ve bir şağîrdir. Güneyik-i kebîriñ yaprakları uzundur ve iki [21] cânibind(e) ‘arzen münřakķdır, kıaz dikeniniñ yaprakları gibi. Sâķı degirmi ve ğaşîn ve kıırmızı [22] ve t(d)oğru ve içi boş ve zâhirinde inçe dikenleri çok olup nihâyetinde yan dalları [23] çokdur. Ve uzunca ve yeşil dügmecikler içinde yumurta şarısı renginde çiçekleri [24] zuhûr edip be‘dehu mudevver ve tüylü başlar olup zamân-ı kıalîlede bu tüyler toğumla uçar [24] gider, çayır hindibâsında gibi. Kökü bir kıarış kıadar uzun ve beyâz ve süd ile memlûdur.

(107b)

[1] Güneyik-i řağîriñ yaprakları dañi kebîriñ gibi iki cânibden münřakķdır. Velâkin [2] anlardan eñsizdir ve nâzik ve yeşil sâķları ve yan dalları vardır. Dügmeleri ve [3] çiçekleri ve tüylü başları güneyik-i kebîrde gibidir. İkisi dañi eşelenmiş toprakda [4] olur ve ğâh ekin arasında dañi bulunur. **Tabî‘atı:** Bârid ve yâbisdir. Tebrîd ve kıabz [5] etmek kıuvveti vardır. **Menâfi‘-i Dâhilesi:** Güneyik otunuñ ‘uşâresin içmek mi‘deniñ [6] burusın ve قاوردمسنين def‘ eder. Ve kezalik bevliñ ğiddetini ve yakmasını izâle eder. [7] **Menâfi‘-i Hâricesi:** Güneyik otunu ezip mi‘de üzerine vurmaķ ğarâretin keser. Kezalik [8] sâ‘(y)ir ‘ilel-i hârre üzerine vursalar nâfi‘ dir. Güneyik otunu köküyle berâber dögüp [9] ‘akrep şokduğu mağalle yakı etmek

zehrini def eder. Güneyik otunuñ ‘uşâresi [10] göz ‘illetleri için a‘lâ ve aqvâ devâdır. Cümle zulmetini ve dumanını giderir. Hattâ ba‘zılar [11] demişlerdir ki güneyik otunuñ ‘illet-i mezkûre hûşûşunda o mertebe kuvveti vardır ki [12] mücerred bu yönde haml olunmağla gözleri taşıfye edip rûşen kılar vallahu a‘lem. [13] **Bâb: Der-beyân-ı Bağla-i Yehüdiyye:** bu daği iki dürlüdür. Biriniñ [14] yaprakları haşîn ve tüylü ve dikenlidir. Buña kaz dikenini derler ve biriniñ yaprakları [15] düz ve dikeñsizdir ve buña tavşan otu ve tavşan lahanası derler. Bunun gölgesinde [16] yatmağdan hazz etdiklerinden ötürü bağla-i yahüdiyyeniñ iki nev‘iniñ yaprakları [17] hindibâ yaprağı gibi uzun ve münşakğdır. Sâğları bir zirâ‘ ve bir buçuk zirâ‘ kadar uzun [18] ve köşeli ve içi boş ve kestâne rengine mâ‘(y)il ve südlü olup yan dalları vardır. [19] Nihâyetlerinde şarı ve yıldız-vâri ve katmer çiçekleri olur. Bunlar boz rengine [20] yün gibi olup rüzgârdan uçar gider. Kökleri nâzik ve kırmızıya mâ‘(y)il ve tatlıdır. [21] Şalluğa ile ekl olunur. Kezalik tavşan otunuñ yaprakları henüz tâze iken [22] şalluğa yerine müsta‘meldir. Bağla-i yehüdiyye bağçelerde ve bağlarda ve güneşi çok [23] olan yerlerde olur. **Tabî‘ atı:** Bağla-i yehüdiyyede hâkiyyet ve mâ‘iyyetden muhteliğ [24] mizâc olmuş iken bir miğdâr bârid ve kâbizdir. **Menâfi‘ -i Dâhilesi:** Bağla-i [25] yehüdiyye ‘uşâresini arpa lapasıyla yemek mi‘ de burusın ve kavurmasın teskîn

(108a)

[1] eder ve ‘avrat südünü artırır. ‘Uşâresin yalnız içmek t(d)amla t(d)amla zahmet [2] ile tebevülü def eder. Bağla-i yehüdiyye otundan ağan südü içmek ağır şoluğa [3] nâfi‘dir. Bevli idrâr eder ve meşâne taşın sürer. Bağla-i yehüdiyye şapını kaynadıp [4] içmek ‘avrat südünü ziyâde edip şabîniñ rengini hûb eder. ‘Uşâresin aq [5] bâde ile veyâhûd bal şuyuyla içmek ve ‘ağabinde hareket edip gezmek hâmile ‘avrat [6] hamlini tîz vaz‘ ede. **Menâfi‘ -i Hâricesi:** Bağla-i yahüdiyyeniñ tâze yapraklarını döğüp [7] harâretli mi‘ de ve harâretli şişler üzerine vaz‘ etseler harâretin kat‘ eder. Otunu [8] veyâhûd kökünü döğüp ‘akrep şokduğı yaraya vurmağ nâfi‘dir. Bağla-i yahüdiyye [9] ‘uşâersine penbeyi işladıp mağ‘ad üzerine vaz‘

etseler veyâhüd ferce [10] idhâl idseler harâret-i zâ'idelerin giderir. 'Uşâresin kulağa ıktâr etseler [11] kulağ ağrısın def eder. Huşûşen zeyt yağıyla ve anar kabuğuyla tabh olunduğda. Bakla-i [12] yehüdiyye yaprağını ağızda çiyñemek nefesiñ bed râyihâsın def eder vallahu a'lem. [13] **Bâb: Der-beyân-ı Helyon ya'nî Kuşkonmaz Otu:** bu dahi iki dürlüdür. [14] Biri bostânî ki bağçelerde terbiye ile ekilir ve biri yabânî ki kalın ve nem-nâk yerde [15] yabânî biter. Kuşkonmaz mâh-ı mayıs evâyilinde kökünden parmak kadar kalın ten-dürüst [16] ve şulu ve a'lâsı başağ gibi sürüp ba'deü'z-zamân bunlarıñ yanlarından uzun sâklar [17] çıkıp yan dalları çokdur. Yaprığı râziyâne yaprağından incedir. Yaz ortasında [18] bir miqdâr şarıya mâ'(y)il kırmızı mercân gibi yemişi olur. Ba'zı diyârda aña şeytân [19] üzümü derler. Sâklarınıñ diplerinde mantar gibi yahüd sünger gibi nesne vardır. Bunuñ [20] altında kökleri birbirine girişmiştir ve degirmi ve beyâzdir. **Tabi'atı:** Kuşkonmaz otunuñ [21] harâreti veyâhüd burüdeti hiss olunmaqsızın tenkiye kuvveti vardır. **Menâfi'-i Dâhilesi:** [22] Helyon otunuñ başağları müsta'mel bir şalluğadır. Yemesi tatlı ve lañfidir. Evvelâ [23] şuda kaynadıp ba'dehu çıkarıp tuz ve sirke ve zeyt yağıyla veyâ tere yağıyla [24] terbiye edip tenâvül ederler. Kırmı yumuşadır ve beveli idrâr eder. Kökünü sirkencübîn [25] veyâhüd bâde ile kaynadıp içmek ciger süddelerin küşâd eder. Ve şarılığı sürer.

(108b)

[1] Bögrek ve meşaneyi tenkiye eder. Ve 'ırku'n-nisāya nâfi'dir. Otunu ve tohumunu şuda veyâ [2] hüd pâdede kaynadıp veyâhüd şuyın tañtîr edip içmek kezalik menâfi'-i mezkûre [3] hâşıla olur. Ba'zılar demişlerdir ki kuşkonmaz ortunuñ mañbûhunu gülab içdikları [4] vañitte helâk olurlar. Helyon başağların ta'âmda tenâvül etmek şehveti tahrik eder. [5] **Menâfi'-i Hâricesi:** Kuşkonmaz kökünü sirkede veyâhüd bâdede kaynadıp sıcağlayın ağızda [6] tutmağ diş ağrısın teskîn eder. Mañbûh-ı mezkûr içinde bezler ısladıp çıkık [7] a'zâ üzerine sıcağlayın vurmağ nâfi'dir, ağrısın teskîn eder. Otunu dahi vech-i meşrûh [8] üzere tabh edip bögrek üzerine vaz' etmek ağrısın def eder. Kuşkonmaz otunu [9] zeyt yağıyla ezip o yağ ile bir

kimse yağlansa kovan arısı ve eşek arısı anı [10] şokmayalar vallahu a'lem. **Bāb:** **Der-beyān-ı Tarhūn:** bu bir otdur ki ekşeriyā [11] şalluṭa ile berāber ekl olunur. Ve daḥi andan turşu yapılır. Mezākı pek keskindir. Kökünden [12] bir kaç sāk sürer. Yaprakları uzun ve eñsiz ve düz ve sivridir. Kökleri yeryüzüne [13] qarīb yayılır gider. Ba'zılar za'am etmişlerdir ki bu otuñ zuhūru بحسب الطبع خلقى [14] olmayıp بحسب المعرفة عملى در ya'nī bir şoganiñ içini oyup ve içine kettān tohumunu [15] koyup zer' olunduḡda tarhūn otu zuhūr ve ḥāşıl olur velākin ba'zı kimesne bunu [16] tecrübe için vech-i mezkūr üzere ekip nā-şahīḥ bulmuşlardır. **Tabī'atı:** Tarhūn derece-i [17] şālisede ḥārr ve yābisdir. **Menāfi'-i Dāḥilesi:** Tarhūn mi' de-i bārideye nāfi' dir. Ta'āma [18] iştiḥā getirir. Yeli t(d)agıdır cimā'a kuvvet verir. Ve bevlı hayzı idrār eder, süddeleri [19] küşād eder. **Menāfi'-i Hāricesi:** Tarhūnu ağızda çiyñemek mezākı ve ruṭubet mā'iyeyi [20] ūdu'l-ḳahr gibi cezb etmekle ruṭubetden başı tenkıye eder. Yapraklarını döḡüp 'asel [21] ile qarışdırıp bedene sürmek düşmekden ḡarbdan ḥāşıl olan lekeleri giderir. [22] **Bāb: Der-beyān-ı Kebeter veyā Kebere:** çalı gibi bir dikenli otdur. Yeryüzünde [23] eṭrāfa yayılır böḡürtlenide ki diken gibi egri dikenı vardır. Yaprāḡı ayva yapraḡı gibi serd [24] ve degirmi ve siñirlidir. Meyvesi zeytin meyvesi gibidir. Evvelā açıldıḡı vaḡitde bir küçük ve beyāz [25] gül zuhūr eder ki rāyiḡası laṭifdir. Ba' dehu bir uzunca ve bellūṭ gibi nesne zuhūr edip içi

(109a)

[1] kırmızı dānecikler ile memlūdur. Anar içi gibi kökü kırmızıya mā'(y)il siyāhdır ve eṭrāfa [2] yayılır. Kebere çok yerde yabānı biter. Ḳuru ṭopraqda ve mezāristānda ve mişālinde [3] bulunur. Pelinos ḡekīm rivāyetyi üzere 'Arabistān'da biten keberede zehir var imiş ve Ḥabeş [4] diyārında bulunān kebere diş etine zararlı imiş ve Apoliya memleketinde ki kebere mi' deyi [5] istifrāḡ etdirir. A'lā ve aşlaḡı İtalya ve Girid ve Ḳıbrıs cezirelerden ṭuz ve sirke [6] ile terbiye olunduḡı ḡālde bu ṭarafa gelen keberedir. **Tabī'atı:** Kebere ḡārr ve yābisdir. [7] Kökünüñ ḡabuḡı acı ve keskin ve ekşi olmaḡla bir mizāc üzere olmadıḡı fehm olunur. Zirā [8] merāretten tenkıye

ve küşād etmek kuvveti vardır ve keskinliği sebebiyle ıssıtsak ve nufūz [9] etmek kuvveti olur ve ekşi mezākıdan bir miqdār cez̄b ve kabzı vardır. T̄(d)alak süddesine ve [10] perkliğına dāhilen ve hāricen isti' mālinde bundan a' lā devā yokdur. **Menāfi' - i Dāhilesi:** [11] Kebere kökünün kabuğunu bal şuyuyla kaynadıp içmek ruṭubet-i ke sifeye tahlil edip [12] bevl yoluyla veyāhūd veyāhūd tağavvut ' ameliyle sürer. Bu taḫṭırde t̄(d)alak ' illetlerine ve ' irku'n-nisāya [13] nāfi' dir ve raḫim süddesin daḫi küşād eder ve başdan daḫi ruṭubeti çeker sürer tuz ile [14] ve sirke ile terbiye olunan kebere ter şişi bu tarafa geldiği üzere tenāvül olunmaya zīrā [15] mi' deye nā-ḫoş gelip ziyādesiyle şusuzluğu irāş eder. Pes evvelā anları çıkarıp tāze [16] şuda ışladalar tā ki tuzu bir ḫoşca çıkā. Ba' dehu ğasl edip ve sirke ve zeyt yağı [17] ve İzmir siyāhı ile şallūta gibi terbiye edip ta' āmdan evvel ekl ederler ta' āma iştihā [18] getirir ve mi' deden balgāmı kaparır ve ciger süddelerin küşād eder ve kezalik t̄(d)alak sedelerin [19] açar ve qarından şoğulcanı sürer. **Menāfi' -i Hāricesi:** Kebere kökünün kabuğunu sirke ile kaynadıp [20] şol böğür üzerine vaż' etseler za' if t̄(d)alak için ğāyet nāfi' dir. Qabuḫ-ı mezbūru [21] kaynadıp nā-pāk ve fāsīd cerāhatler üzerine merhem gibi mūtenāvebeten vurmaḫ iyidir. Zīrā anları tenḫiye [22] ve tecfif eder. Sirke veyāhūd bāde ile kaynadıp sıcaḫalın ağızda tūtmaḫ dış aḫrısını [23] def' eder. Sirke ile kaynadıp aḫ temregüye surseler anı izāle eder vallahu a' lem. [24] **Bāb: Der-beyān-ı Cercer ya' nī Aḫ Ḥardal;** bu daḫi iki dürlüdür. Biri [25] bostānī ve biri yabānīdir. Cercer-i bostānī ya' nī aḫ baḫçe ḫardalının sāḫları bir zīrā' ḫadar

(109b)

[1] uzun olup uzun ve iki taraftan münşakḫ ve kertikli yaraḫları vardır ve mezāḫları [2] keskindir. çiçekleri beyāzraḫdır. Bunların içinden uzunca ğilāflar zuhūr edip [3] içinde şarıya mā'(y)il beyāz ve perk toḫumu olur. Kökü ince ve beyāzdır ve mezāḫı keskindir [4] ve ammā cercer-i berrī ya' nī yabānī aḫ ḫardal ḫuru yerlerde olur, ḫuşūsen eski ḫarāb olmuş [5] divarlar dibinde. Yaraḫları bostānisinden ziyāde münşakḫ ve eñsizdir ve mezāḫı daḫi [6] elṭaf ve keskindir. Sāḫları çoḫdur ve

çiçekleri şarıdır ve çok gılâfları vardır. [7] Tohumu hardal tohumuna müşâbihdir. Mezâkı keskin ve bir miqdâr acıdır. **Tabî'ı:** İki nev' ak [8] hardal gâyet ıssıdır velâkin ruṭûbeti azdır. İmdi münâsib olan bunu şalluṭa [9] ile karşıdırıp ekl etmektedir. Bu taḳdîrde ikisi daḫi mu' tedil olur. Ya' nî hardal [10] harâretde ve şalluṭa burûdetde. **Manâfi' -i Dâhilesi:** Ak hardal yapraklarını keşret üzere yemek [11] şehveti tahrîk ve beveli idrâr ve hazmı kuvvâ eder. Ğarnı yumuşadır, velâkin 'ale't-tevâlî yemek [12] baş ağrısın getirir ve kanı kızdırır. İmdi bâlâda zıkr olunduğu üzere şalluṭa ile [13] berâber tenâvül oluna. Ak hardal yaprağını kaynadıp bir miqdâr sükker katıp öksürüğü [14] çok olan şabilere içirseler öksürüklerin def' eder. Ba' zılar yazmışlardır ki eger [15] şarılığa mübtelâ olan kimesne yabânî ak hardaldan üç yaprağın şol eliyle koparıp [16] derhâl ekl eylese şarılığdan hâlâş ola. Ak hardal tohumunu döğüp sirkencübîn veyâhûd [17] bâde ile içmek Ğarındaki şoğulcanı helâk eder ve t(d)alağ şişini tağtır. **Menâfi' -i** [18] **Hâricesi:** Cercer ya' nî ak hardal yapraklarını ağızda çiyneyip göz kapağlarına [19] sürseler gözleri taşfiye ve rûşen eder. Cercer tohumnu ' aḳrep ve örümcek zehrini [20] def' eder. Tohumunu döğüp ve ' asel ile karşıdırıp yüze sürseler envâ' lekelerin [21] izâle eder. Ve eger bu devâya şığır ödünü hâlṭ etseler aḳvâ olur. Ak hardal kökünü şuda [22] kaynadıp yağı etse kemik kırıkların yaradan çekip iḫrâc eder vallahu a' lem. [23] **Bâb: Der-beyân-ı Hardal-ı Meşhûr ya' nî Kırmızı Hardal:** bunuñ iki nev' i [24] vardır. Biri bostânî ve biri yabânîdir. Bostânîsi daḫi iki dürlüdür. Evvelkisiniñ [25] yaprakları şalgam yaprakları gibidir. Bir uzun ve haşîn ve tüylü sâkı olup yan dalları

(110a)

[1] çokdur. Çiçekleri şarıdır. Bunlardan uzunca ve tüylü gılâflar zuhûr edip içinde [2] siyâha mâ'(y)il kırmızı tohumu olur şalgam tohumu gibi. İkincisiniñ daḫi haşîn ve tüylü [3] sâkı vardır velâkin o kadar uzun degildir. Yaprakları daḫi münşakḳ olup ak hardal [4] otuna müşâbihdir. Çiçekleri gâh beyâz gâh şarı olur. Bunlardan daḫi degirmi [5] ve uzunca ve tüylü gılâflar zuhûra gelip içinde kırmızı tohumu hâşıl olur. Bunuñ mezâkı [6] evelkiniñ kadar keskin degildir. Ammâ yabânî kırmızı hardal

kırlarda ve ekin arasında [7] olur. Çiçekleri şarıdır. Yaprakları ve sâkları ve ğılâflarıyla bostânisine müşâbihdir. [8] Velâkin esferdir, tohumu siyâha mâ'(y)il kırmızıdır. **Tabî'atı:** Envâ'-ı hardal huşûşen evvelki [9] nev' derece-i râbi'ada hârr ve yâbisidir. Hardalîñ tâzesi ve gereği gibi olmuşu ve perk [10] ve kırmızısı ihtiyâr olunmak gerek. Zîrâ eskisiniñ merâreti ziyâdedir keskinliğinden. [11] **Menâfi'-i Dâhilesi:** Kırmızı hardalı ta'âmlarda isti' mâl etmek mi' deye yarar keşif [12] ve ağır mâkûlâtı taahlil edip ruṭûbet-i zâ'idelerin mahv eder. Bevli ve hayzı idrâr [13] eder. Şadı tenkıye ve balgâmı ihrâc eder. Ve ağır şolumağı def eder. Hardalı döğüp [14] sirke ile içmek meşâne taşın sürer. Hergün tutan sıtma için kırmızı hardaldan [15] bir dirhemini saḥḥ edip sirkencübîn veyâhūd aḳ bâde ile ditremek 'arız olmazdan [16] bir sâ'at evvel sıcaklayın içip sıcak döşege yata derleye. Şan'at-ı terbiye-i [17] hardal tâze kırmızı hardaldan nişf vaḳıyye kadar alıp bir çanaḳda veyâ tekenede [18] sıcaḳ şu ile döğüp ezese ba'dehu örtüp bir gün veyâ iki gün böyle [19] birağasın andan yine alıp ezese ve bir bucuḳ veḳıyye tatlı şıra ḳatasın ve eger [20] şıra bulunmazsa nişf veḳıyye sirke bir vaḳıyye sükker veyâ 'asel ḳoyasın. Ve daḫi [21] bal şuyunda ḳaynamış ve kevgirden geçmiş ayvadan nişf ve vaḳıyye ḳaranfil ve dârçîn [22] her birinden sekizer dirhem ḳarışdırıp hıfz edese ve eger pek keskin olursa [23] şırayı veyâ sükker veyâ 'aseli ziyâde edese. Ta'âm arasında huşûşen kabâb [24] ve ğayrı etler ile birer miḳdâr tenâvül etmek hażmı ḳuvvâ etdiğinden başka niçe [25] favâyide ḫâşıl olur. **Menâfi'-i Hâricesi:** Kırmızı hardalı ağızen çiyñemek başdan

(110b)

[1] keşif olan balgâmı çekip dimâğı tenkıye eder. Buruna çekmek öksürmek irâs [2] eder. Şar'a mübtelâ olan kimselere nâfi'dir. Kırmızı hardalı döğüp ve sirke ile [3] ḳarışdırıp raḫim yukarıya ḳalḳan 'avratîñ burunu altına götürüp şemm [4] eylese ifâḳat bula. Bir kimse sübâta mübtelâ olup bir dürlü uyandırmak mümkün [5] olmasa kırmızı hardalı sirkede ḳaynadıp ba'dehu o sirkede bir kettân fırçasın [6] ısladıp ṭabanlarına bir ḫoşça süreler bir tüy ile bir miḳdârın buruna [7] idḫâl ede

uyuhusundan uyana. Kezalik kırmızı hardal ununu sünbül-i tîb maṭbūḥuyla [8] yoğurup merhem gibi henüz tırâş olunmuş başına yakı etseler uyuhusundan uyana. [9] Kırmızı hardalı sirke ile döğüp yılan ve ‘aḳrep şokduğı yara üzerine vaz‘ [10] etseler zehrini cezb ve def‘ eder. Kırmızı hardalı ḳor üzerine ḳoyup dütsü [11] etmek yılanları ve sā‘ir ağulu ḥaşerātı ḳaçırır. Kırmızı hardal ununu ‘asel ve şü ile [12] ḳaynadıp ḡargara etseler boğaz şişine ve perḳlığına nāfi‘ dir. Kırmızı hardal unundan [13] ve aḳ bādeden merhem yapıp şişmiş t̄(d)alaḳ üzerine vursalar ağrısın tesḳin [14] kezalik ‘ırku’n-nisā üzerine vurmaḳ nāfi‘ dir. Kırmızı hardal ununu ‘asel ile ḳarıḫdırıp [15] sürmek siyāh ve mā‘ī lekeleri izāle eder. Başa sürmek saç dökülmesin men‘ [16] eder ve yeñiden saç bitdirir. Tāze hardal ‘uşāresin göze ıḳtār etseler gözleri şāfi [17] ve rüşen ḳılar. Hardal ununu ‘asel ve ḳaz yağıyla ḳarıḫdırıp yakı etmek deri altında [18] uyuşmuş ḳanı t̄(d)ağıdır. Sirke ile ta‘dīl edip bedene sürmek cereb ve cüzẓāmı tuzlu [19] balḡamı ve emşālini izāle eder. Kırmızı hardalı incīr ile döğüp ḳulaḡa vursalar sem‘i ḳavī [20] eder. Kırmızı hardal kökünü aḳ bādede ḳaynadıp yakı etmek kemik ḳırıkların cezb eder. [21] Hardal toḡumunu andız köküyle döğüp kemāle gelmiş ḳıban üzerine vaz‘ etseler anı [22] zaḡmetsiz düşer. Kırmızı hardaldan ve şabīniñ bevlinden merhem yapıp müstesḳīniñ ḳarnı [23] üzerine ḳoysalar şişini t̄(d)ağıdır. Hardalı sünbül-i tîb sirkesiyle veyāḡud peyḡamber [24] çiçeḡi sirkesiyle ve ḳunduz ḡāyasıyla ḳarıḫdırıp sıcaklayın anıñla a‘zāyı [25] ovmaḳ t̄(d)amlaya ve nīm t̄(d)amlaya nāfi‘ dir. Bir kimse ellerin mülāyīm ve rüşen ḳılmaḳ murād

(111a)

[1] etse hardalı ḳurudup saḡḳ edip ḡubāriyla ve şabun ile eller ḡasl [2] ede, ova. Veyāḡud bādem içiniñ ḳabuḡunu şoyduḡdan şoñra fırında ḳurudup saḡḳ [3] ede ve ḡubārını zīkr olunan hardal ḡubāriyla ḳarıḫdırıp ellerine süre. Kırmızı [4] hardalıñ ikinci nev‘ini şıralara ve turşulara isti‘māl evlā ve ensebdir. Keskinliḡı [5] i‘tidāle ḳarīb olduḡundan ötürü. Zīrā enva‘-ı evveli ḡayet keskindir vallahu a‘lem. [6] **Bāb: Der-beyān-ı Sarı Hardal;** bu her yerde baḡçeler eṭrāfında ve divar [7] diplerinde

mezaristānda yabānī biter. Aq Һardal yabāniniñ yapraqları gibi yapraqları vardır. [8] Velākin anlardan büyükdür ve o kadar münşakk degildir. Sāqları kayış gibi gevşekdir. Küçük [9] ve şarı çiçegi olur. Bunlardan şoñra uzunca ve ince ve degirmi ve sivri ğilāflar [10] zühür eder. İçinde küçük ve sarı tohum olur. Mezākı keskin ve kızgındır. Tere otu tohumu [11] gibi. Kökü uzun ve beyāz ve perkdir. **Tabī' atı:** Şarı Һardal tohumu derece-i sālisede Һarr ve yābisdır. [12] **Menāfi' -i Dāhilesi:** Şarı Һardal tohumunu saħk edip ve 'asel ile ma'cün edip tenāvül [13] etmek nevāzilden ve irinden şadı tenkıye eder. Tohumundan bir dirhemini efsantin şu-yı muqatları [14] ile içmek şarılığı def' eder. Tohumunu sirkencübün veyā bāde ile içmek zehri sürer. [15] Һuşūşen bir kimse zehirli mantar yemiş olsa. Kezalik zaħmet ile tebevül edene ve meşāne [16] taşı ve Һabs olunan Һayza nāfi' dir, anları sürer ve idrār eder. Şarı Һardal tohumunu [17] ihtikānda isti' māl etseler 'ırku'n-nisā için iyidir. Bel şoukluğı için ya' nī [18] menī ihtiyārsız aqdıqda şarı Һardal tohumundan bir bucuq dirhem alıp ve saħk edip [19] ğubārını yumuşak pişmiş yumurta üzerine eke içi Һalāş ola. Nice kerre tecrübe [20] etdim ve ve herbār şahih buldum. **Menāfi' -i Һaricesi:** Şarı Һardal tohumunu saħk edip 'asel ile [21] karışdırıp yaqı etmek 'illet-i ākile-i hafiyeye ve memelerde ve 'avrat ğalize yerlerinde [22] şişler ve çibanlar için nāfi' dir, anları neşr ve maħv eder. Velākin bu 'ilācı ibtidā zühürlerinde [23] etmeyeler belki evvelā içini müşhil ile tenkıye ide. Ve daħi bir ot vardır ki o daħi [24] şarı Һardal nev' indendir ve yabānī aq Һardala mezkūr şarı Һardaldan ziyāde müşābihdir. [25] Zirā yaprağı daħi küçük ve sāqları ziyāde küçük ve sivri ğilāfları daħi büyükdür. Tohumu

(111b)

[1] o biriniñ gibi şarıdır. Qaldı ki bunuñ tabī' atı ve kuvveti ve te'siri her Һuşūşda mezkūr [2] şarı Һardal gibidir. Beynlerinde fark yoqdur. Tenbiye, aq Һardala 'Arapça "cercer" ve Frenkçe "aruqa" [3] ve Boşnaqça "bila islaçiçe" derler. Kırmızı Һardala 'Arapça "Һardal" ve Frenkçe "sinapu" [4] ve Boşnaqça "çerta islaçiçe" derler. Şarı Һardala Frenkçe "iripu" ve Boşnaqça "ğorçiçe" [5] derler. Bunları karışdırıp hemān muṭlaq Һardaldır diye kıyās etmeyeler, başka başka nev' [6] bileler. **Bāb: Der-beyān-**

1 Hurf ya'ni Tere Otu; bu ot henüz [7] bitdiği vakitte yaprakları meşhür ma' donos yapraklarına müşābihdir. Ve ammā sāķı [8] yukarıya çıkdıkça yaprakları uzun ve eñsiz olur. Sāķı ince ve bir zirā' kadar [9] olur. Çiçeği beyāzdır, tohumu kırmızıya mā'(y)il şarıdır. Mezāķı keskindir. Her ne maħalle [10] zer' olursa tiz biter. **Tabi' atı:** Tere otu tohumu derece-i rābi' ada ħārr ve yābisdir. [11] Otu kuruduğda daħi bu tabi' atdadır. Ve ammā henüz tāze ve yeşil iken ruṭūbet-i mā'iyyesi [12] vardır. Bu ecilden o kadar keskin olmağla ta'āmda ve salluṭa ve ve turşuda tenāvül [13] mümkündür. **Menāfi'-i Dāħilesi:** Tere otu tohumu keskin olmağla mi'deye bir miğdār nā-ħoşdur. [14] Velākin karnı tenķiye eder ve şāfrāyı aşāğıdan sürer. Soğulcanı ve nemāz-buru helāk [15] eder. Şişmiş t(d)alağı taķlil eder. Bevli ve ħayzı idrār eder. Şehveti artırır ve ħavāsı [16] keskin ve kavī eder. Tere tohumunu ' asel ve şu ile kaynadıp maṭbūhunu içmek [17] göğüsde olan keşif balgāmı taħlil edip şadı açar ağır şoluğı olan kimselere [18] gāyet nāfi' dir. Ve yılan ve sā'(y)ir ħaşerātın zehrini dāfi' dir. **Menāfi'-i Ĥāricesi:** Tere otu [19] tohumu ve ħardal tohumu bir kuvvetdedir. İkişi daħi beden-i insānda olan cereb ve cūzzām ve tuzlu balgāmı giderir. [20] Nitekim maħallinde zıkr olunmuşdur. Tere otu tohumunu saħķ edip ħubārını ' asel ile t(d)alağ maħalline [21] sürmek t(d)alağı taķlil eder. Tere otu tohumunu şuda kaynadıp o şu ile ' avratlar [22] başların ışlatsalar şaçların imsāk ve kavī eder. Tere otu tohumunu çimlenmiş arpa [23] ve sirke ile veyāħūd yalnız bāde ile kaynadıp 'ırķu'n-nisā üzerine vursalar [24] ağrısın teskin eder. Kezalik envā' şiş üzerine koysalar anları t(d)ağıdır. Tere [25] otu Tohumunu incir ile dögüp merhem gibi mütēnāvibeten başa vursalar koñağı ve sā'(y)ir

(112a)

[1] ħuşūnetini giderir. Tere otu tohumunu saħķ edip ve ' asel karışdırıp yaķı [2] etmek eṭrāfa yayılan ' ilel-i ākileye nāfi' dir. Kezalik otunuñ ' uşāresini sürseler [3] iyidir. Tere otu tohumunu baķla unuyla karışdırıp boyunda zūhūr eden ur üzerine [4] koyup üstüne bir sıcak laħana yaprağını vursalar uru izāle eder. Tere otunu tohumunu ağızda [5] çinüyüp t(d)amla işābet etmiş dil altına tutsalar tütulan nuṭķu yine getirir. Tere otu

tohumunu [6] saħk edip buruna çekmek dimāğı temkīye eder ve çok emrāz başdan çeker ve sübāt marāzına [7] mübtelā olanları uyuhudan uyandırır. Tere otu tohumunu saħk edip ve zift ile qarışdırıp [8] yakı etseler oğ ve diken ve emşālini bedenden çekip ihrāc eder vallahu a'lem. **Bāb:** [9] ***Der-beyān-ı Todori:*** ba'zı diyārda buña fellāh ħardalı ve büyük süpürge otu daħi derler. [10] Eñsiz ve sivri ve bir parmak kadar uzun ve țaraf-ı a'lāsı yere mā'(y)il ve țaraf-ı esfeli sākı [11] ihāta etmiş yaprakları vardır. Sākı iki qarış kadar uzun ve bir miqdār yağlıdır. Cānib-i [12] a'lāsında çok budacıkları olup iki țaraflarında küçük kesecikları vardır ki küçük [13] şablar ile kaşıklara müşābihdir. İçinde pek küçük tohumu olup mezākı keskindir. Kesecikler [14] zuhūr etdikleri çiçekler küçük ve beyāzrağdır. Kökü beyāz ve ağaçlıdır. Bu ot çitler yanında [15] ve yollar kenārında ve naț(d)aslar etrāfında biter. Māh-ı mayısa çiçegi açılır ve māh-ı temmuzda kemāle gelir [16] o vaķitte tohumu cem' olunur. **Tabi' atı:** Todori derece-i şāniyede ħārr ve yābisdir. **Menāfi'-i** [17] **Dāhilesi:** Todori tohumundan bir küçük kadeħiñ nişfi kadar içmek şāfrā'ı(yı) yuķardan aşığdan [18] sürer. Ħayzı aķıdır ve raħimden ħamli sürer ve çok insānda olan çıbanları kaț' ve kesr [19] eder. Tohum-ı mezbūr ile ihtikān etseler 'ırķu'n-nisā marāzına nāfi' dir. **Menāfi'-i Ħāricesi:** [20] Todori tohumu 'ırķu'n-nisā ağırsın teskīn ve cild-i insānı tenkīye ve fāsıd ve dā'(y)im işler [21] cerāħatleri tebriye için tere otu tohumu gibi ħāricen isti' māl olunur. Ve tohum-ı mezbūr daħi tiryāk [22] eczāsındadır. **Bāb: *Der-beyān-ı Tere Otu Yabāni:*** buña daħi [23] küçük süpürge otu derler. Bu ot ekşeriyyā mezaristānda ħarābātda eski divarlarda ve ħendeķlerde [24] olur. Todori otuna ve tere otuna fi'l-cümle müşābihdir. İbtidā zuhūra gelen yaprakları [25] uzun ve iki țarafdan ziyādesiyle münşākķdır. Şöyle kim encāmında her bir şakķı birer yaprak olup

(112b)

[1] o daħi bir miqdār münşākķdır ammā yuķarıya gitdikça yaprakları eñsiz ve uzun olur. [2] Sākı degirmi ve ince ve bir zirā' kadar uzun olup ortasından yuķarıya yan [3] dalları çokdur. Nihāyetlerden küccük ve beyāz çiçekleri olup içinden todori [4]

otunda gibi küçük kesecikler zühür eder ve içinde küçük tohumu olur. Kökü uzun [5] ve beyâz ve ekseriyyâ çataldır, rāyihası keskindir. Tohumunun ve bütün otunun daği böyledir. **Tabî' atı:** [6] Tere otu yabânî derece-i râbi' anî kemâlinde hârr ve yâbisdir. **Menâfi'-i Dâhilesi:** Bunun [7] menâfi' بعينه tere otunun ve todori otunun menâfi' i gibidir. Velâkin Dioskorides [8] ve Çalinos hekimlerin kavilleri üzerine bu ot hâşşeten 'ırku'n-nisâ marazına nâfi' dir. [9] Bu otu döğüp ağırın mağal üstüne bağlayalar. Zîrâ ruḡbet-i fâsideyi temelinden deri [10] üstüne çekip deriyi kızardırır ve kabardırır. Ba' dehu o kabarcıktan açar gider. [11] Ba' zılar demişlerdir ki yabânî tere otunun kökünü boyuna aşâ koysalar diğ ağrısı [12] gide vallahu a' lem. **Bâb: Der-beyân-ı Çanta Otu:** buña daği [13] çoban tağarcığı derler. Bu otuñ ibtidâ zühür eden yaprakları uzun ve iki taraftan [14] bir karar üzere münşakḡdır. İnce ve nâzik sâkları olup üzerlerinde olan yapraklar [15] uzun ve eñsizdir. Tarf-ı a' lāsı sivri ve taraf-ı esfeli yaşşı ve sâkları maḡîtdir. [16] Todori otunda gibi sâklarınıñ daği yan dalları olup nihâyetlerinde beyâz ve küçük [17] çiçekleri vardır. Ba' dehu bunlardan küçük çantacıklar ya' nî kesecikler zühür edip [18] içinden küçük ve siyâh tohm olur, kökü beyâzdır. **Tabî' atı:** Çanta otu ya' nî çoban t(d)ağarcığı [19] bârid ve yâbisdir. Tebrîd ve tecfif ve kabz eder. **Menâfi'-i Dâhilesi:** Çanta otunu sirkede [20] veyâ sirkencübîn veyâ kırmızı bâdede kaynadıp içmek veyâhūd kurusunun ğubârını bu [21] mezkûr otuñ birisiyle içmek veyâhūd 'uşâresin içmek envâ' karın sürüp [22] ve kan tükürmegi ve 'avratların ifrâḡ üzere akan ḡayızların kat' eder. Bel şouḡluğu [23] için çanta otunun 'uşâresinden on dirhem veyâhūd bulunmadığı vaḡitde kurusuna [24] maḡbûḡundan yirmi dirhem alıp ve üç arpa dânesi veznince kâfûru katıp içe ve bu [25] minvâl üzere bir kaç gün mütevâliyen müdâvemet ede, ḡalâş ola. **Menâfi'-i Hâricesi:**

(113a)

[1] Çoban t(d)ağarcığı beden-i insânîñ her yerinde kanı teskîn için iyidir. İmdi bir kimseniñ [2] burun kanı çok aḡsa ketân bezini bu otuñ 'uşâresinde ıḡladıp buruna şoḡa. [3] Ba' zılar yazmışlardır ki mücerred bu otu elde tutmaḡla ya' nî sağ elde eger

şag burun [4] deliginden ve şol elde eger şolundan ve iki elden eger iki deliginden aķarsa ıtuta burun [5] ķanı sakin ola. Ve bundan oturu aña ķan koku derler. Ve bu otuñ ğubarını yaraya [6] ekseler veyāhūd ‘uşaresiyle ğasl etseler yarayı oñuldurur. Bu otuñ ‘uşaresin [7] dā’(y)ima irini aķar ķulağa ıķtār etseler irini keser. Ćanta otunu sirke ile dögüp [8] yaķı etseler harāretli şişlerin āteşin alıp tebrīd eder. Ve her dürlü saylān eden [9] nesneyi teskīn eder. Ba‘dehu üzerine vursalar ķan ile gelen ķanı ishāli ķať eder [10] ve mi‘de harāretin def eder. Ćanta otunun ‘uşaresin hayyu’l-ālem otuyla ve sirke ile [11] ķarışdırıp yaķı etmek şiddet-i harāretten tutuşan ā‘zānīn āteşin alıp anları [12] hoş eder ve demişlerdir ki çoban t(d)āğarcığı otunu çiçeğiyle ve kesecikler bile ayak [13] ķabında çıplak ayak altına döseyip üzerinde seyr etseler şarılığı def eder. [14] Otunu şu ile ķaynadıp anıñla ğarğara etseler envā‘ boğaz cerāhatlerine nāfi‘dir. [15] ‘Uşaresin harāretten olan niķrīze ve ‘avrat ğalīze yerlerinde olan harāretli [16] şişlere sürseler ağrıların ve harāretlerin def eder. Vallahu a‘lem. **Bāb:** [17] **Der-beyān-ı ‘Arabistān Teresi:** bu ot çayırarda ve tarlalarda çokdur. Ġalibā bir zirā‘ [18] kadar uzun sākları olup nişfindan yukarıya ince yan dalları vardır. Bunlarıñ [19] nihayetlerinde iklili ve bayāz ve küçük çiçekleri olur. Yaprakları biber otunuñ yaprakları [20] gibidir. İllāki anlardan büyük ve yaşşı ve yumuşak ve beyāza mā’(y)il yeşildir. Kökü beyāzdır [21] ve mezāķı keskindir. **Tabī‘atı:** ‘Arabistān teresi hār ve yābisidir meşhūr tere otu gibi. [22] **Menāfi‘-i Dāhilesi:** Ba‘zı yerlerde bu otu arpa maţbūhuyla taḫ edip ekl ederler ve toḫmunu [23] saḫ edip biber yerine ta‘āma ekerler. Toḫmunu saḫ edip sirkencübīn veyāhūd bāde ile içmek [24] şoğulacanı helāk eder. Bal şuyuyla veyā meyān kökü maţbūhuyla içmek göğsü tenķıye [24] edip balğamı ve sümügü iḫrāc eder. **Menāfi‘-i Hāricesi:** ‘Arabistān teresiniñ toḫmunu saḫ

(113b)

[1] edip ve ‘asel ile ķarışdırıp şol yanda t(d)alaķ maḫalli üzerine vaz‘ etmek [2] şişini indirip, anı küçük kılar valla a‘lem. **Bāb:** **Der-beyān-ı** [3] **Su Teresi:** bunuñ iki nev‘i vardır, biri büyük ve biri küçükdür. Büyük şu teresiniñ içi [4] boş ve bir zirā‘ kadar

uzun sâkı vardır. Evvelâ zühür eden yaprakları degirmidir. Ammâ yukarıya [5] gitdikçe münşakḳ olurlar, yanâni hardal gibi. Çiçekler küçük ve beyâzdir. Ba‘ dehu bunlardan küçük [6] ğılâflar zühür edip içinde pek küçük ve altın şarısı renginde tohumu olur. Kökleri ğâyet [7] beyâz ve pāk ve iplik gibi incedir. Ekseriyyâ ıslaḥ şü kaynaqlarında bulunur. Mezâkı keskindir. [8] Ammâ küçük şü teresiniñ sâkıları ve yaprakları daḥi küçükdür. Bunuñ daḥi küçük be beyâz [9] çiçekleri vardır. Bu ot gerek şuda ve gerek bağçelerde olur ve ğâh yol kenârında daḥi [10] bulunur. Mezâkı keskindir, velâkin büyüğüñüñ kadar degildir. **Tabi‘ atı:** Bu iki nev‘ şü teresi henüz [11] tâze ve yaş iken derece-i sâniyede ḥârr ve yâbisdir. Ammâ kuruduḡda derece-i sâlišide ḥârr [12] ve yâbisdir. **Menâfi‘ -i Dâhilesi:** Şü teresini ṭabḥ edip yemek bevlî idrâr. Velâkin ḥâmile [13] ‘ avratlar anı yemeyeler. Zîrâ ğâyetle sürer. İḥtimâldir ki ḥamlini daḥi sürer. Ba‘ zılar şü teresi tâze [14] iken şalluṭa yerine ṭuz ve sirke ve zeyt yağıyla tenâvül ederler. **Menâfi‘ -i Hâricesi:** Şü [15] teresi otunu dögüp yakı etseler ve bütün geçe üzerinde biraḡsalar cildiñ lekelerin [16] ve ḥuşunetini giderip cildi güzel eder. Velâkin şabâḥ ile indirilip ğasl olunmaḡ [17] gerek. Otunu dögüp arı ve eşek arısı ve emsâliniñ şokduḡlarına vursalar nâfi‘ dir. [18] Bir kimseyi uyandıрмаḡ murâd etseler, şü teresi ‘ uşâresin sirke ile ḡarışdırıp [19] buruna idḡâl edeler fi‘l-ḡâl uyana vallahu a‘ lem. **Bâb: Der-beyân-ı** [20] **Su Biberi:** buña daḥi şeftâlü otu derler, Ve söğütçuk daḥi derler. Frenḡçe buña [21] “perydriper” ve daḥi “persikarya” derler. Boşnaḡça “verebḡa” derler. Bu ot [22] şulaḡ yerlerde ve şü kenârında ve kül ve bataḡlık yerlerde olur. Saḡları perk [23] ve kırmızıya mâ‘(y)ildir ve boğumları çokdur. Yaprakları uzun ve söğüt veyâ şeftâli [24] yapraklarına müşâbihdir. Velâkin anlardan yumuşakdır ve mezâkıları biber gibi keskindir ve bundan [25] ötüri aña şü biberi denilmişdir. Dalları nihâyetlerinde başaḡlı ve ğüvez rengine mâ‘(y)il

(114a)

[1] çiçekleri vardır ve anlardan tohumu ḥâşıl olur mezâkı keskindir. Kökleri çokdur ve keskindir. [2] **Tabi‘ atı:** Şü biberi ḥârr ve yâbisdir. Velâkin biber-i meşḡur kadar degildir. **Menâfi‘ -i Dâhilesi:** [3] Şü biberiniñ yapraklarını ḡurudup ve saḡḡ edip

ta‘āmlarda biber yerine isti‘māl [4] etmek olur. **Menāfi‘-i Hāricesi:** Şu biberiniñ otunu ve toħmunu dögüp yaķı etseler [5] şişler ve ķatı ve eski yumruları t(d)ağıdır ve cildi ķabardırır. Pes bu taķdīrde ‘ırķu’n- [6] nisāya nāfi‘dir. Şu biberiniñ şabāh üzerinde daħi ķiye var iken yapraķların alıp [7] oṭ(d)aya sürseler pireleri helāk eder. Velākin ‘aķabinde o yapraķları süpürmek [8] gerek. Bu ecilden bu ota daħi pire otu derler. Şu biberiniñ ķuru yapraķların dögüp [9] ğubārını eski ve ķürümüş ve ķoķmuş cerāħatlere ve ‘illetlere ve yaralara ekmek nāfi‘dir. [10] Ve tāze otunuñ ‘uşāresi daħi ‘ilel-i mezkūreye yarar. Bu otuñ yapraķlarını ķurumağa [11] aşılmış tuzlu et t(d)olayına vaz‘ etseler ķurtlardan hıfz eder. Bu otuñ ‘uşāresin [12] bir ğayvāna sürseler anıñ üzerine bir dürlü siñek ķonmaz hava ne ķadar sıcaķ [13] olursa olsun. Ve daħi bir ot vardır ki anıñ şekli şu biberiniñ şekline bir mertebe [14] müşābihdir ki tefriķi ğüçdür meger ki mezāķı ile zīrā bunuñ mezāķı keskin degildir. [15] Ve bunuñ yapraķları daħi büyükdür ve ortalarında şaplarına ķarīb ķavī kırmızı lekeleri [16] vardır. ğüya ki üzerlerine ķan düşmüşdür. Bu ot keskin olmayıp belki pek yabānī [17] ve ağzı devşirir. Mezāķı olmağla ṭabī‘atı hārr degildir. Belki bārid ve yābisdir. Pes bu [18] taķdīrde tebrīd ve ķabz ve cezb ve tecfife muhtāc olan yerlerde bu otu isti‘māl [19] etmek bilā-tereddüd cā‘izdir. Yapraķlarını ezip ğarāretten olan niķrīz üzerine vaz‘ [20] etseler ağrısın teskīn eder. Bu ota daħi söğütçuk ve şeftalücuk ve pire otu derler. [21] **Bāb: Der-beyān-ı Biberiķ Otu;** buña daħi ğoroscuk otu ve şiterec derler. Şiterec otunuñ ğayrıdır. Frenķçe buña “pyrenis” ve “lepidium” [22] derler. Bunuñ [23] yapraķları defne yapraķları gibidir. İllāki anlardan yumuşaķ ve büyük ve uzun ve eṭrāfı [24] kertiklidir. Mezāķları keskindir biber gibi. Sāķı degirmi ve iki zīrā‘ ķadar uzun olup [25] yan dalları vardır. Çiçekleri küçük ve beyāzdır. Bunlar düşdukda küçük toħmu zuhūr

(114b)

[1] eder. Kökü beyāz ve uzundur ve mezāķı keskindir, yapraķları gibi. Bu ot bağçelerde [2] ta‘ām için ekilir. Bir yere zer‘ olunduķdan sonra oradan izālesi ğüçdür. **Ṭabī‘atı:** [3] Biberiķ otu dördüncü derece hārr ve üçüncü derecede yābisdir.

Menāfi' -i Dāhilesi: [4] Bibercık otunuñ yaprakları sirke ve sükker ile ve kökü süd ile terbiye olunup turşu [5] gibi kebāb ile ekl olunur. Kökünü veyāhūd yapraklarını sirkencübīn veyā meyān kökü maṭbūhuyla [6] veyāhūd bāde ile kaynadıp içmek maḥbūs olan bevlī ve ḥayzı idrār eder. Mi' deyi [7] ıssıdır, yeli t(d)āğıdır, şoğulcanı helāk eder. Ḥuşūşen toḥmundan nişf dirhemini saḥḥ edip [8] içseler. **Menāfi' -i Hāricesi:** Yapraklarını dögüp yağı etseler cild kabardırır. [9] Bibercık otunu ve andız kökünü berāber alıp ve eyrince dögüp merhem gibi 'ırķu'n-nisā [10] üzerine vaz' etseler ruṭūbet-i fāsedesini dibden çekip on beş yirmi [11] daķıka zarfında cildi kabardırır ve ruṭūbetin aķıdıp ağırsın teskīn eder. [12] Biber otunu dögüp yağı etmek yüzde ve bedeniñ sā'(y)irinde olan envā' lekeleri izāle [13] eder. Velākin evvelā cildi yuyup giderir vallahu a'lem. **Bāb:** [14] ***Der-beyān-ı Kızıl Biber:*** ki 'avām aña Arnavud biberi derler. Ve ba' zı diyārda Hind biberi [15] derler. Bu ot bir küçük ağaç gibi olur. İçi boş dalları çokdur. Yaprakları koyu yeşildir [16] ve it üzümünüñ yaprağına fi'l-cümle müşābihdir. Velākin anlardan sivri ve eñsizdir. [17] Çiçekleri daḥi it üzümünüñ çiçekleri gibi beyāzraķdır. Bunlardan şoñra parmak kadar [18] uzun ve ğilāf gibi meyvesi zūhūr edip evvelā şiyāha mā'(y)il yeşil ba' dehu kemāle geldiķda [19] mercān gibi kırmızı olur. İçinde çok şarı ve yaşı toḥumu vardır ki mezāķı biber-i meşhūrdan [20] ziyāde keskin ve kızdırıcıdır. Kökü birdir ve siyāha mā'(y)il beyāzdır. Ve bunuñ daḥi iki [21] nev' i vardır. Biri küçük kızıl biber ve biri degirmi kızıl biber, evvelkisiniñ yemişi küçükdür [22] ve ikincisiniñ degirmidir. **Tabī' atı ve Menāfi' i:** Kızıl biber ya'nī Arnavud veyā Hind biberi [23] ḥārr ve yābisdir derece-i rābi' ada ğāyet kızdırır. Meyvesin dögüp zāhir bedene [24] yağı etseler cildi yuyup açar. Qaldı ki her ḥuşūşda biber-i meşhūruñ gibi kuvvet ve [25] te'siri vardır. Bālāda zıkrı sebķat etmişdir, aña mūrāca' at oluna.

(115a)

[1] **Bāb:** ***Der-beyān-ı Ākırķarhā ya'nī 'Udu'l-ķahr:*** buña daḥi nezle otu derler. [2] Bunun yaprakları papadya yaprakları gibi ince ve eñsizdir. Ve rāziyāne yapraklarından [3] qalıdır. Ve ten-dürüst sākaları vardır. Nihāyetlerinde papadya

çiçekleri gibi çiçekleri [4] vardır. İllâki anlardan çok büyüktür. Ortaları şarıdır ve etrâfında beyâz [5] yaprakları vardır. Kökü bir qarış kadar uzun ve beyâzrak ve şaçaklıdır. Mezâkı keskin [6] ve yavuzdur. **Tabî' atı:** 'Ûdu'l-ķahr derece-i şâliş nihâyetinde ħârr ve yâbisidir. Terķik [7] ve nüfûz etmek kuvveti vardır. Cildi deşer ve deri sürer. **Menâfi'-i Dâhilesi:** 'Ûdu'l- [8] ķahr kökünü veyâĥûd toĥmunu sirkencübîn veyâĥûd bâde ile ķaynadıp içmek balġamı ve ruġbet-i [9] bârideyi cezb edip aşğıdan ve bevl yolundan sürer. **Menâfi'-i Ĥâricesi:** 'Ûdu'l- [10] ķahrayı ağızda çiyñemek veyâĥûd sirke ile ķaynadıp sıcaklayın ağızda tutmak [11] diş ağrısına nâfi' dir. Dişler altında istikrâr eden nevâzil-i bârideyi cebr ile [12] çekip iĥrâc eder ve dimâġı bu mişilli nevâzileden tenķıye eder. Kökünü zeyt yağında taĥġ [13] edip anıñla yağlanmak deri getirir ve sıtmanıñ ditretmesini men' eder. Bir sâ' at [14] kadar sıtma tutmazdan evvel sırt kemigini ve taġanları sıcaklayın yağlayalar üşümüş [15] a' zâya surseler nâfi' olur. 'Ûdu'l-ķahrı dögüp ve şarâb ruĥunda ışladıp [16] ve dile sürüp tutmak tutulmuş nuĥku geri getirir vallahu a' lem. **Bâb: Der-beyân-ı 'Ûdu'l-** [17] **Ĥahr-ı Yabânî;** buña daġı 'üdu'l-aş ve kûndüs derler. Bu ot taşlı yerde ve [18] t(d)âġlarda olur ve baġçelerde daġı ekilir. Bir büyük nebât degildir. Çok küçük [19] ve degirmi dalları olup uzun ve eñsiz ve zeytin yapraklarına müşâbih yapraklar ile [20] donanmışlardır. Nihâyetlerinde papadya çiçeklerine fi'l-cümle müşâbih degirmi çiçekleri vardır. [21] Mezâkı râyiĥası keskindir. **Tabî' atı:** 'Ûdu'l-ķahr-ı yabânî yaş ve yeşil iken derece-i [22] şâniyede ħârr ve yâbisdir. Ĥurusu derece-i şâlişede. **Menâfi'-i Ĥâricesi:** Tâze çiçegini [23] burun altına tutmak veyâ Ĥurusın dögüp buruna çekmek ekşidir. Çiçegini yaprakları ile [24] dögüp yakı etmek deri altında uyuşmuş kanı taĥlil ve neşr eder. Otunu çiyñemek diş [25] ağrısın teskin eder ve balġam-ı mâ'iyi başdan çeker. Ve daġı bir ot vardır li anıñ daġı

(115b)

[1] yaprakları zeytin yapraklarına beñzer ve çiçekleri daġı fi'l-cümle papadya çiçeklerine [2] müşâbihdir. Buruna idĥâl olunduġlarında añsırmaġı irâş ederler. Bu ot daġı 'üdu'l- [3] ķahr-ı yabânîniñ bir nev' idir. Frenkler buña "ulyivela" derler. Ya' nî

zeytincik otu [4] demektir. **Bâb: Der-beyân-ı Halidonyon-ı Kebîr:** ve buña baklatu'l- [5] hıfâf derler. Ya' nî kırlanğıç otu demektir. Nâs beyinde mamiran derler. Ve eşhar [6] olan daği budur. Bu otuñ bir uzun ve degirmi ve tüylü sâkı olup yan dalları [7] vardır. Yaprakları fi'l-cümle horos yoncası otunuñ yapraklarına beñzer. İllâki andan [8] yumuşak ve bir tarafı çimenî yeşil ve bir tarafı mâ'ıye mâ'(y)il yeşildir. Çiçekleri altın şarısı [9] rengindedir şarı şebboy gibi. Bunlardan üç, dört veyâ beş uzunca ve ince [10] ve sivri boynuzcuğ mişâlinde gılâfcıklar zühür edip içinde haşhâş tohumu kadar [11] tohumu hâşıl olur. Kökü turuncu şarıdır ve esfeli pek şaçaklıdır. Bütün otuñ şarı [12] südü vardır ki mezâkı keskin ve bir miqdâr acıdır ve râyihâsı ağırdır. Bu ot [13] evvel bahârda kırlanğıç kuşu bu semtlere geldiğda zühür eder ve sebep-i tesmiyesi daği budur. [14] Ve bundan başka daği bu kuşlar bu taraftan gitdikları vağitde bu ot şolup kurur. [15] Ve kuş-ı mezbûr bu otu yuvasına götürüp yavrularına yedirir ki gözleri tîz açıla. [16] Bu ot bağçelerde gölgelik yerlerde ve divar diblerinde ve kayalıkde olur. Şahrada veyâ yerlerde [17] nâdir bulunur. **Tabî' atı:** Mâmîrân ya' nî halidonyon-ı kebîr ki Boşnaçça aña “rosopas” derler. [18] Derece-i şâlisede hârr ve yâbisdir. **Menâfi'-i Dâhilesi:** Mâmîrân kökünü anason tohumuyla [19] sirkencübîn ile veyâhûd bâde ile kaynadıp içmek ciger süddelerin küşâd ve şarılığ [20] def' eder. Velâkin daği ayakkabına döşeyip çıplak ayak ile üzerinde [21] gezmek gerek. Bir kimseye tã' ün işâbet etse tenkıye ve hurde ve kaç' olunmuş mâmîrân [22] kökünden bir kabzâ kadar alıp üzerine gül sirkesinden iki parmak örteyecek kadar [23] dökesin. Ba' dehu nişf kalınca kaynadıp bezden süzesin. Bu maṭbûḥdan bir kadeḥ [24] kadar alıp ve içine üç denk veyâ bir dirhem ışlah tiryâk karışdırıp içiresin. [25] Ba' dehu döşege yatdırıp dirildesin ve sıcak havlu ile derini silesin mücerrebdır.

(116a)

[1] **Menâfi'-i Hâricesi:** Mâmîrânın çiçegi açıldığı vağitde kökünü dögüp 'asel ile kaynadalar [2] ba' dehu süsüp ve bir bakır kab içine kayup ve tekrâr bir kerre devr edince kaynadalar [3] ve köpüğünü alıp bezden geçireler. Ve bir şişeye koyup hıfz

edeler. Bir kimseniñ [4] dumanlı ve kızıl gözleri olsa veyâ gözünde remed veyâ leke olsa bu şudan göz [5] köşelerine ıktâr edip kapaıklarına ve kirpiklerine süre o ‘illetleri izâle edip [6] gözlerini şâfi ve rüşen ede. Mâmîrân otunuñ ‘uşâresin delikli ve dâ’(y)im aķar cerâhatlere [7] ve ‘illet-i âkileye ve butlar arasında gezmekden peydâ olan yaraya koymaķ nâfi’dir. Ve günlük [8] otunuñ ğubârını ‘ilel-i mezkûreye ekmek iyidir. Mâmîrân otunuñ şuyu ile yüzü ğasl [9] etmek lekelerin izâle eder. Tâ’ün kabarcıkların ğasl etseler anları oñuldurur. [10] Mâmîrân otunuñ ‘uşâresin sirke ile sıcaķlayın ağızda tutmaķ diş aĝrısın def’ [11] eder. Mâmîrân otunu ve kökünü dögüp ve papadya yaĝıyla ıssıdıp göbek üzerine [12] vaz’ etmek göbek burusın ve raķim aĝrısın tesķin eder. Mâmîrân yapraķlarınıñ ‘uşâresin [13] delikli diş içine koysalar dişî paralayıp ihrâc eder. ‘Uşâre-i mezkûre’i(yi) bir kaķ [14] def’ a sigillere sürseler kuruyup zâ’(y)il olalar vallahu a’lem. **Bâb:** [15] **Der-beyân-ı Halidonyon-ı Saĝir ya’ni Kùçük Kırlandıç Otu:** buña daĝi bâşûr otu derler. Bu otuñ [16] yapraķları şarmaşıķ yapraķlarına müşâbihdir. İllâki anlardan ziyâde degirmi ve beyâza mâ’(y)il [17] yeşildir ve siyâh lekeleri vardır. Şapları kökünden çekip yeryüzünde yayılmışlardır. [18] Dört beş parmaķ kadar uzun nâzik ve yumuşak sâķları olup anları daĝi yeryüzünde [19] yatırlar. Kökleri bayâz ve dügmeler gibidir ve ba’zıları arpa dânesi gibi tûlânîdir. Ekşeriyyâ [20] üçü ve dördü bir yerde olurlar. Kùçük kırlandıç otu daĝi kırlandıç kuşu geldiĝi vaķitn yerden [21] zuhûr eder. Az zamândan sonra yine şolup ĝâ’ib olur. Bu ot tarla kenârlarında [22] olur ve ĝâh şulaķ çayırlarda daĝi bulunur. **Tabî’atı ve Kuvvet ve Manâfi’i:** ‘Acîb ve ĝarîbdir ki [23] Nemce diyârında bu otuñ mezâķı yoķdur. Hâlbuki Çalinos heķimiñ taķrîri üzere bu ot [24] Rum elinde o mertebe keskin olur ki yapraķlarını beden üzerine vaz’ etseler cildi [25] deşer ve yara eder. Bu ancak iklimiñ ve havanıñ iktizâsından olmaķ gerek nitekim hârûn otu

(116b)

[1] Nemce diyârında ĝâyet keskindir. Ammâ diyâr-ı maĝribde o mertebe tatlıdır ki ta’âmda ekl [2] olunur. Şalĝam gibi. Ma’lûm ola ki halidonyon-ı şaĝirin bu tarafta

kaskınlığı olmamağla [3] ‘ilel-i bārideye def’ için o kadar yaramaz. Zīrā kendi bārid ve raṭb olmuş olur. Bu [4] taḳdīrde baş ve dimāğı tenḳıye için bu otuñ ‘uşāresi buruna çekile diye diyen [5] kimesne ḥaṭā eder. Velākin tecrübāt-ı ‘adīde ile ma‘lūm olmuşdur ki bu ḥalidonyon-ı şağır ya‘nī [6] küçük kırlanğıç otu ḥāşşaten bāşūr memelerin izāle için gāyet nāfi‘dir. Ve bu ecilden [7] ana daḥi bāşūr otu derler. Bunuñ tāze yapraqlarını ve kökünü döğüp bāşūr üzerine [8] ḳoyalar yaḥūd ḳurusunu saḥḳ edip gūbārını ekeler. **Bāb:** [9] ***Der-beyān-ı Kırlanğıç Kökü;*** buña ‘Arapça “ḳāhirü’z-zehr ve ḳāhirü’s-semm” derler. Bunuñ yeşil ve degirmi [10] ve gevşek sākaları ve dalları çokdur. Üzerlerinde birbirine mukābil ikişer yapraqları [11] olup çiftler birbirinden bir bu‘d üzeredir ve fi‘l-cümle şarmaşık yapraqlarına müşabihdir. [12] İllā ki anlardan uzun ve sivri ve ḳavī ve düzdür. Dallarınıñ niḥāyetlerinde küçük ve beyāz [13] çiçekleri vardır. Bunlardan bir parmak kadar uzun ve sivri ve yeşil gūlāflar zuḥūr [14] edip içi beyāz tūy ile memlūdur. Ve yaşşı toḥmu vardır, centıyāne toḥumu gibi. Mezbūr [15] gūlāflar kemāle gelip açıldıkları vakıtte uçar kırlanğıç ḳuşuna mişābih olurlar. [16] Sebib-i tesmiyyesi daḥi budur. Tūy-ı mezkūr az zamān t̄(d)urup toḥumu ile berāber uçar gider. [17] Kökleri beyāz ve gāyet şaçaḳlı ve birbirine girişmiş ve ḳarışmışdır. Mezākaları tatlı ve bir miḳdār [18] keskindir. T̄(D)aglarda ve balḳanlarda ve serd ve ḳumlu yerlerde olur. **Tabī‘atı:** Kırlanğıç [19] kökü ḥarāretde ve yubūsetde i‘tidāl üzeredir. **Menāfi‘-i Dāhilesi:** Kırlanğıç kökü her dürlü [20] zehri def’ için bir ḳıymetli ve mu‘teber kökdür. Ve bundan ötürü aña ḳāhirü’z-zehr demişler [21] ve ṭā‘ūnu def’ ḥuşūşunda isti‘māl olunması nāfi‘dir. Kökünü döğüp gūbārını sirkencübīn ile [22] veyā gül sirkesiyle veyāḥūd bāde ile içip ‘aḳabinde döşege yatıp gereği gibi derleyeler. [23] Kırlanğıç kökünü sirkencübīn ile veyā bāde ile veyā sirke ve şu ile ḳaynadıp içmek ḳarın [24] burusın teskīn eder. Ve ağulu canavar şokmuş olsa zehrini ḳalbe işābetlenmeden [25] men‘ eder. Balgāmı ve ḥafaḳanı def’ için ḳāhirü’z-zehr kökünün gūbārından bir dirhem kadar

(117a)

[1] alıp nişf dirhem ağaç kavunu çekirdegi bunları lisān-ı şevr şuyuyla veyāhūd [2] oğul otu şuyuyla karşıdırıp içe. İstiskā için kāhiru'z-zehr kökünden [3] seksen dirhem kadar alıp ak bādede veyāhūd kerfes veyā İskenderiye ma' donosu [4] şu-yı muqattarlarında ısladıp ve dört gün kadar içinde t(d)urduktan sonra āteşe [5] koyup şülşü mahv olunca kaydada, ba' dehu süzüp her gün şabāh ile döşekde [6] bu maṭmūhdan bir içim sıcaklayın içip 'aḳabinde derlereye istiskāyı 'acāyib sürer. [7] Ḥattā tıbbādan çıkar mücerreb devādır ve daḥi müddet ve ifrā(t) münḳatı' olan ḥayzı geri [8] getirmek için kökü-i mezbūr nāfi' dir. **Menāfi'-i Ḥāricesi:** Kāhirü'z-zehr çiçeğini ve yaprağını [9] kurudup ve saḥḳ edip eski yaralara ve 'illetlere ekmek anları oñuldurur. Tāze [10] yapraklarını döğüp yaḳı etmek memeleriñ envā' şişlerine ve çibanlarına nāfi' dir. [11] Yaprığından ve kökünden ya' nī kāhirü's-semm otunu ve köknü şuda kaynadıp buğusuna [12] oturmak raḥim ağrısın def' eder. Ve mesdūr ve maḥbūs olan ḥayzı idrār eder [13] vallahu a' lem. **Bāb: Der-beyān-ı Liḥye-i Hārūn ya'nī Hārūn Otu** [14] **ve Hārūn Saḳalı:** ba' zı diyārda buña Nemçe zencebīli derler. Bunuñ yaprakları şarmaşık [15] yaprağına beñzer ve üzerinde beyāz lekeleri vardır. Sāḳı bir qarış kadar uzun olup [16] nihāyetinde tavşan kulağına mişābih ḡlāfi vardır. Māh-ı nisanda açılıp içinden [17] meneviş renginde ve havan destesine müşābih nesne çıkar ki çiçeği oldur. Ve bunuñ [18] altında yine buña mānend bir nesne zuhūr eder ve gitdikça nümā edip eṭrāfi yeşil dāneçikler [19] ile donatıp şalkım gibi olur. Güz faşlında bu şalkım mercān gibi kırmızı olur. Kökü [20] beyāzdır ve zeytin dānesi gibi uzuncadır. Ve ḳabil ki inçe kökleri çok olup şaḳala [21] müşābihdir. Mezāḳı ḡāyet keskindir. Hārūn otu eski balḳanlarda ve gölgelik yerlerde [22] olur. **Tabī' atı:** Hārūn otu yılan yaşadığı gibi kızgın ve yābisdir. **Menāfi'-i Dāhilesi:** [23] Hārūn otunuñ kökünü ṭabḥ edip yāhūd sıcak kül içinde pişirip ba' dehu döğüp ve [24] 'asel ile veyā tatlı badem yağıyla ma' cūn edip yemek keşif balḡamdan gögsü tenḳiye [25] eder ve balḡamı büzāk ile iḥrāc eder. Ağır şoluḡa ve şouḳ öḳsürüğe a' lā devālardandır.

(117b)

[1] Ve daħi kökünü döğüp ve ğubārını daķıķa ķarıřdırıp andan etmek yoğursalar [2] ‘illet-i mezkûreye nâfi‘ dir. Zîrâ öksürüğe ve ðıķu’ş-şadra mübtelâ olan niçe kimesne [3] mücerred bu etmegi tenâvül etmekle ħalâş bulmuşdur. Ve daħi zehri def‘ için nâfi‘ dir. Ba‘zılar [4] muĥaķķaķ olmak üzere demişlerdir ki hârûn otunuñ kökünü şa‘âm ile tenâvül etmek [5] mu‘tâd edinseler envâ‘ emrâz-ı vebâ’iyyeden maĥfûz olalar. Hârûn otunu döğüp [6] ve řıķıp ‘uşâresinden bir ķařıķ kadar içmek otalanmış ya‘nî mesmûñ zehrini [7] ve daħi veyâ zehrini dâfi‘ dir. Ve eger ‘uşâre-i mezbûra bir miķdâr sirke ħalt etseler [8] dili o kadar yakmaz, evvelden yakdığı gibi. Toĥumundan yâĥûd dânesinden iki dirhem kadar [9] saĥķ edip bal şuyuyla yâĥûd aķ bâde ile içmek ħayzı tâbi‘i ve nüfesânıñ [10] ruşûbet-i zâ’(y)idesini sürer. Hârûn otunuñ şu-yı muķařtarından her gün on beş yirmi [11] dirhem kadar içmek ķařıķ yarığını oñuldurur. Ve daħi ķařıķ yarığı için bir mücerreb [12] devâ budur ki çok kimesnede tecrübe olunmuşdur. T(d)ağlarda bulunan amrudcık [13] otundan ki Frencē aña “piruleh” derler. İki ķabza kadar hârûn kökünden şa’uķ [14] yumurşası kadar alıp otu ķař‘ ve kökü saĥķ edip üzerine iki vaķıyye şu [15] dokesin ve nişfi ķalınca ķaynadıp ķalın bezden řıķasın bu mařbûĥdan [16] her gün řabâĥ ile ve aĥřam yatacaķ vaķitte bir içim sıcaklayın içesin ve bezde [17] ķalan otu merhem gibi olunca döğüp bađırsaķları geriye maĥalline sürduķdan [18] řoñra o merhemden yarıķ yere vurup bağlayasın bu mu‘âleceyi bu minvâl üzere [19] bir ķaç gün mütaviliyen edip o müddetde ekşerıyyâ dōřekde yata ve çok hareketden ictinâb [20] ede ĥoř ola.

Menâfi‘-i Ĥâricesi: Hârûn kökünüñ ‘uşâresin râziyâne [21] şu-yı muķařtar ile ķarıřdırıp gözlere iķřâr etseler anları şâfi ve rûşen [22] ķılar. Hârûn kökünü yakıp dütsü etmek yılanları ve sâ’(y)ir ĥařerâtı ķaçırır. [23] Ve eger bunuñ dütnü anlara fücâ’eten işâbet etse, ölmüş gibi düşerler. Frenķistan’da [24] ‘avratlar yüzlerin rûşen ķılmaķ ve buruřuķların izâle etmek için hârûn kökünden [25] şu taķřir edip anınla yüzlerin ğasl ederler. Ba‘zıları hârûn kökünü döğüp

(118a)

[1] ve şıkıp tecfif ederler vaqt-i hâcetde mühr-i Süleymân şu-yı muqathtarında hall [2] edip yüzlerin ğasl ederler yüzlerin düz ve mülâyim ve ruşen eder. [3] الاقتضا بحسب hârûn kökünü gebe inegiñ veyâ ğayrı hayvânatiñ maḥall-i ma‘hûdına [4] sürseler hamlini çekip düşürür. Hârûn otunuñ yaprağların döğüp ve tezek [5] ile qarışdırıp niķrîs üzerine vursalar aĝrısın def‘ eder. Hârûn [6] otunuñ tâze yaprağların eski ‘illetler ve delikli cerâhatlar üzerine vaz‘ etseler [7] anları oñuldurur. Zîrâ evvelâ tenķiye eder ba‘dehu ruṭûbet-i zâ‘edesini tecfif eder. [8] Ve encâmında anları tebriyye eder. Kezâlik kökünü saḥķ edip ğubârını o yaralara [9] ekseler fâ‘(y)ide-i mezkûre hâşıla olur. Ve daḥi tã‘ûn qabarçıklarına ve çıbanlarına [10] ve yanı qaraya hârûn otunuñ tâze yaprağlarından enfa‘ ‘ilâc nâdirdir. Ve daḥi [11] ve çürümüş bacak yaralarına nâfi‘dir. Yarpağlarınıñ muqathtar şuyı veyâ ‘uşâresi [12] yaralarıñ ve çıbanlarıñ nâ-pâklığın izâle edip, tenķiye eder. Hârûn otunu [13] ve kökünü zeyt yağında qaynadıp ılıcaķ iken üzerinde oturmaķ bäsür qabarçıklarını [14] izâle eder. Hârûn otunuñ kırmızı dânelerin döğüp ‘uşâresin ğül yağıyla [15] qarışdırıp qulaĝa ıķtâr etmek aĝrısın def‘ eder. Yarpağların qurtlanmış [16] pe‘nîre qoysalar qurtların qaçırır. Ve daḥi hârûn otu envâ‘ından bir [17] ot vardır ki Diyoskorides ḥekîm anı arisaron tesmiye etmişdir. Bunuñ yaprağları hârûn otunuñ [18] yaprağları gibidir. İllâki anlardan küçük ve nâzıkdir. Bir ince [19] sâķı vardır. Nihâyetinde bir egri ve qulaĝa müşâbih nesne olup bir taraftan açık [20] ve içi menevîş rengine mâ‘(y)ildir. İçinden yine bu rengde bir küçük dilcık beydâ olur. [21] Kökü beyâz ve findık yâḥûd zeytin dânesi qadardır. Ve beyâz kıll kökleriyle muḥâtdır. [22] Mezâķı hârûn kökünden keskindir. Rûmiyye-i kebîri ya‘nî kızıl alma şehriniñ etrâfında [23] ğâyet çok bulunur. Ve daḥi bir ot vardır ki ba‘zılar aña daḥi “arisaron” derler. [24] Uzun şaplar üzerinde uzun ve eñsiz ve yalabık ve yumuşaķ yaprağları vardır. [25] Kökü mezkûr arisaron kökü gibidir. Bir küçük şoĝan şeklinde velâkin mezâķında ğâyet az

(118b)

[1] keskinlik olmağla buña yalancı arisaron demek sezâdır. Ve ammâ aşıl [2] arisaronuñ tabî' atı ve kuvvet ve menâfi' i hârûn otunuñ beyânında zıkr olunaniñ [3] cümlesidir. Aña mürâca' at oluna vallahu a' lem. **Bâb: Der-beyân-ı** [4] **Neşk-i Berrî ya'nî Yılan Yaşdığı;** bu dañi iki dürlüdür. Biri neşk-i kebîr ve biri neşk-i [5] şağîrdir ammâ büyük yılan yaşdıgınıñ yaprakları laboda yaprağı gibi büyükdür. Velâkin [6] iki tarafları yukarıya ortasına mâ'(y)ildir. İki zirâ' kadar uzun ve degirmi ve qalınca ve [7] düz ve t(d)oğru sâkı vardır. Zâhirinde siyâha mâ'(y)il kırmızı leke ve noqtaları çoğdur. [8] Yılan gibi görünür, kökü şoğan şeklinde büyük ve degirmi ve beyâzdir. Bir ince kabuğu [9] ve esfelinde şoğanıñ gibi şaçakları vardır. Ve ammâ küçük yılan başdıgınıñ dañi [10] bir uzun ve degirmi ve qalınca ve t(d)oğru sâkı olup zâhirinde kavî kırmızı lekeleri [11] vardır. Alâca yılan gibi yaprakları uzun şaplar üzerinde olup şaplarına varınca [12] münşakdır Hattâ her bir şakki başka bir uzun yaprak gibidir. Sâkıniñ t(d)oruğunda uzun [13] ve sivri gılâf gibi nesne bulunup zâhiri yeşildir. Açıldığı vakitte meneviş renginde [14] bir tülânî ve sivri başak gibi nesne zuhûr edip atrâfında tohumu olur Şalkım gibi. [15] Bu tohum evvel yeşildir ammâ kemâle geldiğda za'ferân şarısı renginde olur. Mezâkı keskin [16] ve ħarrîf ve ışşırıcıdır. Kökü dañi şoğan gibidir. Ve ince kabuğu ve çok kıll kökleri [17] vardır. Mezâkı gâyet keskindir. Yılan yaşdığı çitler dibinde ve gölgelik yerlerde [18] olur. Ve ba'zı bağçelerde terbiye ile olur. **Tabî' atı:** Yılan yaşdığı ħarr ve yâbisdür. [19] Ve keskin ve ħarîfdür ve bir miqdâr cezb ve kabz eder. **Menâfi' -i Dâhilesi:** Tohumundan nışf [20] dirhem kadar saħk edip bal şuyuyla veyâ aq bâde ile içmek ħayzı getirir. Yılan [21] yaşdıgınıñ kökünü kaynadıp yâhûd sıcak kül altında pişirip ba' dehu döğüp ve 'asel [22] ile ma'cûn edip yemek öksürüğü ve ağır şoluğu olanlara ve başdan nevâzil-i 'ale't-tevâlî [23] gögse inüp dîk şadri olanlara nâfi' dir. Zirâ bu devâ ruṭubet-i keşifeyi taḥlîl eder. [24] Şöyle ki tenkıye ve iħrâcî âsân olur. Kökünü döğüp meyân kökü maṭbûhuyla veyâ bâde ile [25] içmek bevli idrâr ve şehveti taḥrîk eder. **Menâfi' -i Ĥâricesi:** Tohum dânelerin döğüp ve şıķıp

(119a)

[1] ‘uşaresin papadya yağıyla ve zeyt yağıyla kulağa ıktâr etmek ağrısın [2] def eder. ‘Uşâre-i mezbûrede bir bez ısladıp buruna şokmak içindeki şişi [3] t(d)ağıdır ve ‘illet-i âkilesini daği def eder. Kökünü döğüp yakı etmek envâ‘ ‘ilel-i fâside [4] ve eţrâfa yayılan cerâhatleri oñuldurur. Kökünü sahk edip ‘ilel-i mezkûreye ekseler [5] menâfi‘-i mezkûre hâşıl olur. Ğubârını ‘asel ile qarışdırıp delikli cerâhatler içine [6] koysalar anları tebriye eder. Yüze sürseler envâ‘ lekelerin izâle eder. Bedene [7] sürseler daği böyledir. Kökünün ‘uşâresin göze ıktâr etseler zulmet ve dumanı [8] giderir. Bir kimse yılan yaşadığı kökünü ellerine sürse yılanlardan korkmayıp [9] emîn ola. Ve daği demişlerdir ki henüz hâmile olan ‘avrat yılan yaşadığınıñ [10] çiçegini şaldıkdan şoñra şemm eylese hamlını helâk eder. Tâze yapraklarını tâze bâde [11] üzerine vaz‘ etmek yarayı oñuldurur. Velâkin tâze olmak gerek zirâ kurudukdan şoñra [12] gâyet keskin olup yaraya fâ‘(y)ide vermez. Yılan yaşadığınıñ yapraklarına pe‘niri [13] şarsalar pe‘niri çürütmez vallahu a‘lem. ***Bâb: Der-beyân-ı Neşk-i*** [14] ***Bahrî ya‘nî Şu Yılan Yaşdığı***; bunuñ yaprakları kızılçık yaprağına fi‘l-cümle müşâbihdir. [15] İllâki anlardan çok büyük ve yaşsıdır ve uzun şaplar üzerindedir. Bu şaplar kökünden [16] zühür edip iki yaprak-ı mezkûr arasında birer uzun ve eñsiz yaprak çıkar. Kökü [17] bir zirâ‘ ve bir buçuk zirâ‘ kadar uzun ve saz kökü gibi boğumludur. Her boğumda küçük [18] ve ince kökleri çokdur. Kök-i mezbûr ağızda çiyñendiği vakitte ibtidâden mezâksız [19] görünür. Zamân-ı kalileden şoñra dili inçe dikenler dürter gibi işşırır. Bunun meyvesi [20] dâneçıklar ile donanmış bir uzun şalkımdır. Evvelâ yeşildir. Ba‘ dehu kemâle geldıklarında [21] kırmızı olurlar hârûn otunda gibi. Bu dâneçıklar içinde küçük ve uzunca ve siyâh [22] tohum vardır. Bu ot ekşeriyyâ şular kenârında olur. ***Tabî‘atı ve Menâfi‘i***: Şu yılan [23] yaşadığı kızgın ve yâbisdur. Nüfûz eder ve cildi kabardırır ve deşer. Rutûbet-i [24] keşifeyi taħlîl ve neşr eder. Sâ‘(y)ir kuvvet ve te‘şîr ve menâfi‘i bâlâda neşk-i berride [25] ve hârûn otunda zıkr olunan menâfi‘i dir, bi‘ aynehâ. Anlara mürâca‘at oluna vallahu a‘lem.

(119b)

[1] **Bāb: Der-beyān-ı Yılan Dilciğı:** ba‘zılar buña yek-varağ [2] derler. Bu ot çayırılarda olur. Ve ğālibā māh-ı mayısa bulunur. Ba‘dehu ğāyib olur. [3] Bunuñ faқаt bir yaprağı vardır, tūlī ve ‘arzi bir parmağdır. Esfeli yaşşı ve a‘lāsı böyledir. [4] Ve fi’l-cümle lisān-ı hāml-i bahriye müşābihdir. Bu yaprağıñ ortasında bir inçe sākı [5] çıkıp taraf-ı a‘lāsında başağ gibi bir nesne vardır ki iki cānibinden kertiklidir. [6] Ve sivri yılan dilciğına beñzer. **Tabī‘atı:** Keşreten hāreتي yoğıken yābisdir. Bir nāfi‘ [7] yara otudur. Ve bu ecilden buña dağı yara dilciğı demişler. Gavez kökünün kuvvetine [8] qarībdir. **Menāfi‘-i Dāhilesi:** Yılan dilciğini zanabu’l-hayl otunuñ şuyı muқаttarı [9] ile bir kaç gün mütevaliyen içmek cerāhatli şadra ve bağırsaqlara nāfi‘dir. Zirā [10] anları bitişdirir ve oñuldurur. Ve dağı kan tükürmegi ve kan ile olan ishāli [11] ve rahmin aқ rutūbetin қаt‘ eder. **Menāfi‘-i Hāricesi:** Yılan dilciğı yara için [12] nāfi‘ devādır. Ve kezalik hāreتي fāsidi ‘illetlere ve cerāhatlere iyidir ve şişleri [13] dağı neşr ve mağv eder. Teşennūc-i bārideden hıfz eder. Münāsib yağ ile. Meşālā gül [14] yağı ve eyyūhe’l-ğāriqūn yağıyla ve қаз yağıyla veyā bunlarıñ emşāliyle ezip vuralar. [15] Yılan dilciğini kırmızı bāde ile қaynadıp remed olan gözleri anıñla ğasl [16] etmek yāhūd ışlatmağ nāfi‘dir. **Bāb: Der-beyān-ı [17] Hunsā Ya‘nī Çiriş Otu;** ve dağı bervāğ derler. Bu otuñ yaprakları pırasa yaprağına [18] müşābihdir. İllāki anlardan uzun ve eñsizdir ve ortası o mertebe ۱۰۱ kökdür ki [19] üç köşeli gibi görünür. Sākı dilber ve düz bir zirā‘ ve ğāh bir buçuқ zirā‘ қadar uzun [20] olup eṭrafında beyāz yıldız-vārī çiçekleri vardır. Bunlardan yeşil ve müdevver [21] dāneciğlar haşıl olur. İçinden siyāh ve üç köşeli toğum olur. Çok tūlāni [22] ve bellūta müşābih kökleri vardır. Zāhirleri siyāhrağ ve içleri yeşile mā‘(y)ildir. [23] Ve acı ve keskin ruṭubetleri vardır. **Tabī‘atı:** Hunsā ya‘nī çiriş otu ki aña Frenççe [24] “asfodelus” derler. Hārr ve yābisdir. **Menāfi‘-i Dāhilesi:** Çiriş otu kökünü meyān [25] kökü maṭbūhunda veyā kerefis veyā ma‘donos şuyunda veyā bādede қaynadıp içmek

(120a)

[1] beveli ve hayzı idrâr eder ve meşâne taşın sürer. Şarılığa ve başlın istiskâya [2] nâfi' dir. Ve kezalik niķrîze ve şehveti dağı artırır. Kökünden bir dirhem kadar bal suyu [3] ile veyâh d ak b de ile içmek ağır  oluđa ve  ks r ge n fi' dir. Bir kimse' i(yi) [4] yılan  okmuŗ olsa kökünden iki dirhem kadar sađđ edip sirkenc b n vey  sirke [5] vey h d b de ile a a. Ve kökünü çiçegini vey  yapraklarını sirke ile kaynadıp [6]  okduđu yara üzerine vura.  iriŗ otunuň yapraklarını ve tohumunu sirke vey  b de [7] ile içmek ' aķrep zehrini def' eder ve kezalik her dürlü sıtmı d fi' dir.

Men fi' -i H ricesi: [8] H ns  kökünü şar b m yasında kaynadıp yaķı etmek   r m ŗ cer hatleri ve çıbanları [9] ve e r fa yayılan ' illet-i  kileyi tebriyye eder. Kökünü arpa unuyla vey  mıŗır baķlası unuyla [10] kaynadıp memeleriň ve zeker ve h yaniň har retli Őiŗlerine vurmaķ n fi' dir. Kökünü yaķıp [11] külünü ' asel ile karıŗdırıp Őa  dökülen yere sürmek yeňiden Őa  bitirir. [12] Köklerini dögüp ' uŗaresin mürr-i Ő fi ve za' fer n ve b l Őuyuyla y h d tatlı b de [13] ile kaynadıp göze iķt r etmek g yet n fi' dir. ' Uŗaresin yalnız y h d mürr-i [14] Ő fi ve ' asel ile karıŗdırıp kulağa iķt r etmek cer hatden ve irinden tenķiye eder. [15] Köklerini hürde kesip ve zeyt yağında kaynadıp t(d)onmuŗ ayaklara  teŗ yanığına [16] sürmek n fi' dir. Ve pek olan kulağa iķt r etseler dağı iyidir. Bir kimseniň diŗi [17] ağrısı bu kökünü ' uŗaresin ağıran diŗiň o bir tarafında ki kulağa sıcaklayın iķt r [18] eyleye ağrısı s kin ola. Hamm mdan Őonra kök-i mezb ru aķ temru(k)kuya sürseler [19] anı iz le eder. Kökünü sirkede kaynadıp bedene sürseler huŗunetini giderir. [20] Her yeňi tir ŗdan Őonra kökünü Őık Őık baŗa sürseler kıvrıcık Őa  bitidir. [21] Kökünü Őuda kaynadıp o Őu ile hayv nda uyuzdan kıl dökülen yeri ğasl [22] etseler yeňiden kıl bitdir. Kökünü yaķıp d ts  etmek Őıcanları kaçırır vallahu a' lem. [23] **B b: Derbey n-ı ' Unsul ya' n  At(d)a Soğanı:** Piy z-ı deŗti ve iŗk l [24] dağı derler. Bu bir Őođandır ki zanbaķ Őođanına fi'l-cümle m ŗabihdir.  ll ki andan [25] büyük ve ķalın ve kırmızıdır ve esfelinde k c k köklerden Őa aķları olur. Ortasından

(120b)

[1] Bir kaç dilber ve uzun ve degirmi ve düz sâkları çıkıp üzerlerinde iki cânibden [2] dilber ve beyâzrak çiçekleri olur. Bunlar düşükdan şoñra eyyâm vâfire mürûrunda [3] şoğanından şapsız kalın ve yaşşı yeşil yapraklar zühûr eder, beyâz zanbağda gibi. [4] At(d)a şoğanı senede üç def a bahâr verir. Şoğanı havada aşıldıkda çok [5] zamân t(d)urup kurumaz. Ekşeriyyâ deñiz semtlerinde ve at(d)alarda olur. **Tabî' atı:** At(d)a [6] şoğanı bir mertebe hârr ve yâbisdur ki cildi kabardırıp deşer. Balğam-ı keşîfden nüfûz eder. [7] Tahlîl ve terkîk ve neşr ve küşâd ve tenkîye edip çürütmez. Mezâkı acı ve keskindir. [8] Ve lu'âbî ruḩubeti çokdur. **Menâfi' -i Dâhilesi:** At(d)a şoğanı çig iken isti' mâl [9] dâhilen câ'(y)iz degildir. Zîrâ zararlıdır. İmdi evvelâ bu vech üzere terbiye olunmak gerek. [10] Şuda ışlanmış kenevîr çöpünü şoğanıñ t(d)olayında bir hoşça şarıp yaş iplik [11] ile eṩrâfın bağlayalar. Ve sıcak kül altında koyup pişireler ve eger evvelkide [12] geregi gibi pişmemiş olsa tekrâr yeñiden şarıp pişireler. Ba' dehu tekerlek tekerlek kesip [13] ve birbirine doḩunmaz şartıyla iplige dizip havada kurudalar. Ba' zılar zâhir [14] kabuğunu şoydukdan şoñra anı şuda kaynadıp evvelki şuyı dökerler. Ba' dehu [15] tâze şu koyup tekrâr kaynadıkdan şoñra vech-i şâbık üzere havada tecfif ederler. [16] Böyle terbiye olundukdan şoñra zeyt yağıyla ve sirke veyâhûd bâde ile isti' mâl [17] olunur. Pişmiş at(d)a şoğanını sekiz ağrı tuz ile döğüp ve hâlṩ edip [18] yemek ıarnı yumuşadır. Kezalik toḩumunu saḩk edip 'asel ile veyâ incîr ile yemek [19] ıarnı yumuşadır. Pişmiş at(d)a şoğanından bir dirhemini 'asel ile karışdırıp [20] ma' cûn gibi tenâvül etmek dîku'ş-sadr olup ağır şoluğanlara nâfi' dir. Ruḩubet-i [21] keşîfe-i balğamiyyeden hâşıl olan öksürük-i medîdi def eder. Zîrâ ruḩubet-i [22] mezkûre'î(yi) tahlîl edip ve göğüsden ıaparıp büzâkı ile iḩrâc eder. Pişmiş [23] at(d)a şoğanını efsantin ve maştaḩi ile sirkencübîn veyâ bâdede kaynadıp [24] bir miḩdâr sükker ile yemek mi' deye ve ciger ve t(d)alaḩ süddelerine nâfi' dir. Şarılığa [25] ve istiskâya ve ıarın burusuna daḩi iyidir. Ve beвли ve ḩayzı idrâr eder. Kuru at(d)a şoğanı

(121a)

[1] saħk edip ğubārından bir dirhemini sirkencübîn ile içmek keşif balgamı ve siyāh [2] ve yanmış şafra'ı(yı) aşağıdan sürer. Bu taqdirde baş ağrısı ve ser-sām baş ve şari' [3] ve niķrīz için ğāyet nāfi' dir. At(d)a şoğanı 'asel ve sirke ile tenāvül etmek [4] şoğulcanı ve nemāz-buru helāk eder. At(d)a şoğanını bir gün bir geçe kadar şu içinde [5] ıslatdıktan sonra bu şudan şıçanlar içdikda helāk olurlar. Tenbiye, cevfi [6] dāhilinde yara ve carāhati olan kimseler at(d)a şoğanını isti' māl etmekden ğāyet [7] ictināb edeler. **San'at-ı At(d)a Şoğan Sirkesi:** Beyāz at(d)a şoğanını alıp [8] tenkiye ve ğasl edesin ba' dehu vech-i meşrūh üzere kesip ve iplige dizip [9] kırk gün kadar havada kurudasın andan sonra kurumuş ka' aları içi şırlı [10] bir desti içine koyup iki şülşü kadar beyāz şarāb sirkesinden üzerine dökessin [11] ve destiniñ ağızını muhkem kapayasın ki buħarı çıkmaya ba' dehu güneşe koyup [12] bütün yaz birağasın çok 'illetlere nāfi' sirke hāşıl olur. Çalinos hekim [13] nergisi āsān mu' alecāt beyānında olan kitāb-ı şālīşde bu at(d)a şoğanı sirkesin [14] ziyādesiyle medh edip demişdir ki bir kimse her gün şabāh ile bu sirkeden birer [15] kaşık içse envā' ağız çürüğundan ve boğaz cerāhatlerinden emīn olur ve mi' de [16] ağız ve kuvveti olup şoluğu hafif ve avāzı bülend ve gözleri şāfi ve sem' i kavī olur. [17] Ta' āmı geregi gibi hazm olur. Ve her gün lāzım olduğu kadar 'ameli olup bevli carī olur. [18] Ve cevfinde zā'(y)id nesnesi kalmaz ve yelden ve kabzdan ve şişden ve perklikden korkmaya [19] ve her dā'(y)im rengi güzel ola. Vel-hāşıl muħāfaza-i şihhat-ı insān için celilü'l-kadr [20] ve keşirü'n-nef' bir devādır. Kemikler ortasında fesadāt olsada anı izāle eder ve şar' [21] marazını henüz yeñi iken temelden giderir. Ve ammā eski olup nemlendiğda bārī o kadar [22] nef' i vardır ki evvelki kadar çok müstevli olmaz kezalik yeñi ve eski niķrīz aħvāli [23] daħi böyledir ve daħi ağır şoluğu ve dīķu's-şadr için ki insān andan boğulmak ister [24] sirke-i mezbūrdan a' lā 'ilāc yoğdur. Her gün şabāh ile birer veyā ikişer [25] kaşığın içmek ak cigeriñ bataklık içinde gibi yandığı balgam-ı keşife cebren taħlil

(121b)

[1] ve terkîk ve neşr eder. Mu'âlece-i mezbûreyi evvelâ Kısağaros hekim icâd edip [2] taḥrîrâtında te'yîd etmiştir ki bir kimesne her gün at(d)a soğanı sirkesinden bir miqdâr [3] içse uzun 'ömrüne sebep ola. Hattâ hekim-i mezbûr elli yaşına vardıkda iş bu [4] mu'âlece isti' mâline başlayıp müdâvemet etmekle kemâl-i 'âfiyet birle yüz on [5] yedi yaşına girmiş idi. **Menâfi' -i Hâricesi:** Tâze at(d)a soğanını zeyt yağında [6] kaynadıp yâhûd çam şakızıyla qarışdırıp yağı etmek ayak çatlaıklarına [7] ve buruşuklarına iyidir. Sirke ile qarışdırıp yılan şokduğı yere vurmağ nâfi' dir. [8] At(d)a soğanını pişirip aşılımış sigiller üzerine vaz' etseler anları giderir. At(d)a [9] soğanını ev kapısı üzerine aşâ koysalar mādâm ki andadır o eve cin girmeye [10] sekkânına sihr irişmeye demiştir. Diyoskorides hekim at(d)a soğanını meyve arasınada [11] koysalar meyveyi çürümeye. At(d)a soğanı sirkesini ağızda tutmağ gevşek dişleri [12] pekişdirir ve ağızın bed râyihâsın tebdîl eder. At(d)a soğanını zeyt yağına koyup [13] bir kaç gün t(d)urdukdan soñra o yağı başa sürseler kelini ve koñağını ve sâ'(y)ir [14] 'illetlerine iyidir vallahu a' lem. **Bâb: Der-beyân-ı Kebikeç veyâ Kebike** [15] **ya'ni Düğün Çiçeği:** ve buña dañi ħoros ayağı ve ħoros pençesi ve kuzgun [16] ayağı derler. Bunuñ envâ'ı çokdur. Ve ammâ eşher olan beşdir. Evvelkisiniñ yaprakları [17] fi'l-cümle kişniş yaprağına müşâbihdir. İllâki anlardan büyükdür ve ebemgümeçi yaprağı kadar [18] olur ve yağlı ve beyâza mâ'(y)ildir. Sâkı dañi bayâza mâ'(y)il yeşildir ve eñsiz ve zirâ' [19] kadar uzun . Tarf-ı a' lāsında olan yaprakları küçük ve eñsizdir. Çiçekleri küçük [20] ve şarı ve yalabıkdır ve beş yaprakları vardır. Kökü beyâz ve şaçaklıdır kara otu gibi [21] mezâkı acı ve keskindir. Şulağ çayrılarda veyâ bağçelere olurlar. İkincisiniñ yaprakları [22] kerefiş yaprakları gibidir. Ammâ sâkı ve kökü ve çiçekleri ile evvelkisine muṭâbıkdır. [23] Üçüncüsünüñ yaprakları fi'l-cümle ikincisiniñ yapraklarına beñzer. İllâki anlardan yaşşı [24] ve tüylü ve beyâzrakdır ve yeryüzünde yayılmışdır. Sâkı degirmi ve tüylü ve kol kadar uzun [25] olup niḥâyetinde altın şarısı renginde ve zikr olunan iki nev' iniñ çiçeklerinden

(122a)

[1] büyük çiçeği olur. Kökü o birlerinde gibidir. Dördüncüsünün yaprakları ابرة [2] الزاعى otlarının dördüncü nev'ini yapraklarına müşâbihdir. Ya'nî uzun şaplar üzerinde [3] topda bir dâ'(y)irede on beş yirmi tülânî ve kertikli yapraklar cem' olmuşdur ve siyâh [4] lekeleri vardır. Sâkı degirmi ve o birlerinden kalındır. Çiçekleri şarıdır ve kökü [5] sâyirleriñ gibidir. Beşincisi yaprağı ve çiçekleri ile nev'-i şâlişe beñzer. Kökü yeryüzüne [6] qarîb eţrâfa yayılır gider. Orta kökünün esfelinde cevz-i Rumî kadar bir miqdâr [7] kökü vardır. Dügün çiçeği ya'nî ħoros pençesiniñ cümle envâ'ı şulağ çayırılarda [8] olur ve her semtde çokdur. **Tabî'atı:** ħoros pençesiniñ cümle envâ'ı ħâr ve yâbisdir. [9] Mezâqları keskin ve yaqıcıdır. Tâze yaprakların dögüp yaqı etseler cildi kabardırır. [10] **Menâfi'-i Dâhilesi:** ħoros pencesi müshildir, beş altı yaprağını İzmir siyâhıyla yemek [11] bir kaç 'amel etdirir. **Menâfi'-i Ĥâricesi:** Yapraklarını ħâricde yaqı etseler tırnaqlarıñ [12] buruşuklarını ve sigilleri ve sâ'(y)ir ħuşûnetleri giderir. Şaç dökülmesin men' için [13] yaprakların iktizâ eden yere vaz' edeler lakin az zamân t(d)urup yine indireler [14] cildi kabartmadın. Bir kimseniñ şiddet-i berdden a'zâsı t(d)oñup yaralar açılmış [15] olsa ħoros pencesi otunu şuda kaynadıp o şu ile yaraları ġasl ede [16] o yaraları oñuldurur. T(D)oñmuş a'zâyı ıssıdır. ħoros pençesi kökünü ħurudup [17] ve saĥk edip ġubârını burna çekmek ġâyetle eksidir. Pek keskin ħoros pençesi [18] kökünden bir miqdârın delikli diş içine qoysalar o diş düşürür. 'Irku'n-nisâ [19] için ħoros pençesi yapraklarını dögüp ağıran maĥall üstüne vaz' edei bağlaya [20] ve beş altı sâ'at kadar bıraġa, qabarcıqlar peydâ oluncayadek ruţûbet-i fâşide'i(yi) yerinden [21] qoparıp deri altına çeker. Ba' dehu o qabarcıqları miqrâş ile kesip ruţûbetini [22] aqıdıp tuzlanmamış tere yağıyla o maĥalli bağlaya yâĥûd tâze laĥana yapraġın iki [23] kızmış tuġla arasında ĥaşlayıp ve tere yağıyla yaġlayıp üzerine üzerine vaz' eyleye. [24] Kezâlik başdan göze inip vech-i âĥer ile teskîn ve def' ġayr-ı mümkün olan nevâzili [25] teskîn için vech-i sâbıq üzere yapraklarını başa yaqı edeler. O nevâzil münqatı' ola.

(122b)

[1] Kātı şedīd diş ağrısını ve göz ve kulağ baş ağrısını def için yapraklarını [2] hāricen kollar üzerine yağı etmek nāfi' dir. Velākin evvelā müşhil ile içini tenkıye etmek [3] gerek ve daği deşilmeyen řā'ūn yumrucuğlarına yapraklarını yağı etmek münāsibdir. Diyārdan [4] diyāra gezen ba' zı dilenciler celb-i şıdka için ħoros pençesi yapraklarıyla vücūdların [5] yara yara ederler. Bu mişilli dilencileri dār ağacına nefi etmek sezā olurdu vallahu a'lem. [6] **Bāb: Der-beyān-ı Şakāyıkū'n-nu'mān;** bunuñ daği envā'ı çokdur. [7] Ammā eşher olan üçdür. Nev'-i evveliñ yaprakları kişniş yaprağına fi'l-cümle müşābihdir. [8] İllāki andan küçük ve ziyāde münşakdır. Sākları inçe ve tüylüdür. Nihāyetlerinde meneviş [9] rengine mā'(y)il penbe rengine çiçekleri olup gelincik çiçegi kadar büyük ve altı yapraklı [10] ve ortasında ki düğme siyāha mā'(y)ildir. Kökü zeytin dānesi şeklinde olup [11] kıl köklei çokdur. Ve mezākı keskindir. Nev-i şāniniñ yaprakları daği büyükdür. [12] Ve ziyāde münşakdır. Sākları daği kalın ve t(d)oğru ve içi boşdur. Çiçegi meneviş rengine [13] mā'(y)il beyāzdır. Kökü küçükdür, kır şalgamı gibi. Mezākı keskindir. Nev'-i şālişniñ yaprakları ħoros [14] pençesi yapraklarına müşābihdir. Sākları inçe ve degirmidir. Çiçekleri beyāzdır, diplerine [15] qarīb meneviş rengine mā'(y)ildir ve yabāni gül kadar olur. Kökü uzunca ve ince ve mezākı [16] keskindir. Bunlardan başka daği iki nev' şakāyıkū'n-nu'mān vardır ki biriniñ çiçegi [17] beyāza mā'(y)il meneviş rengine ve biriniñ altın şarısı rengindedir, mezākları keskindir. [18] Cümlesi bayırlarda ve yüksek çayırlarda olur. **Tabī' atı:** Cümle envā'-ı şakāyıkū'n-nu'mān [19] ħārr ve yābis ve keskindir. **Menāfi'-i Dāhilesi:** Şakāyıkū'n-nu'mān otunu ve sāklarını [20] dögülmüş arpa ile şabğ edip yemek 'avrat südünü artırır ve tāzesini dögüp [21] memeler üzerine vaz' etmek daği südü ziyāde eder. **Menāfi'-i Hāricesi:** Şakāyık- [22] un-nu'mān otunuñ 'uşāresin buruna çekmek başı tenkıye eder. Kökünün ğubāri daği böyledir. [23] Kökünü ağızda çiyñemek ruşubet-i balgamıyyeyi cezb edip iħrāc eder. Kökünü bāl şuyunda [24] veyāħūd dağlı bāde ile kaynadıp

gözler üzerine vurmağ harâretlerin ve zulmet getiren [25] her nesne'î(yi) giderir ve çürümüş ve fâsid cerâhat ve çıbanları tenkıye eder üzerine vurmağla.

(123a)

[1] Yapraklarını şuda kaynadıp o şu ile bedeni ğasl etmek cildiñ envâ' uyuzunu [2] ve huşûnetini izâle eder. Yapraklarınıñ veyâhûd kökünün 'uşâresinde yapağı ısladıp [3] ferce idhâl etseler münkâtı' olan hayzı yine ağıdır. Saç dökülen yere tâze [4] yaprakların sürseler yeñiden saç bitirir vallahu a'lem. **Bâb:** [5] ***Der-beyân-ı Yel Otu:*** buña dağı ba'zı diyârda civân perçemi derler. Frenççe "pülzâtıla" [6] derler. ba'zılar bu otu dağı şakâyıku'n-nu' mân envâ'ından 'add ederler. Zîrâ bunuñ dağı [7] mezâkı keskindir. Bu ot henüz bitüp tâze iken ğâyet münşak yaprakları vardır. [8] Ammâ soñradan zuhûr edenler isfinâriyye-i berrî yapağına müşâbih olurlar. Mezâkları [9] keskin yakıcı ve ışırcıdır, ğoros pençesi gibi. Sâkları nihâyetlerinde dilber ve tüylü [10] ve yıldız-vârî mor çiçekleri olur. Ortaları şarıdır güllerde gibi. Bu çiçekler [11] soñradan tebdîl olup anlardan cevz-i Rumî büyüklüğünde bir müdevver ve boz renginde [12] tüylü ve perçemli baş hâşıl olur. Kökü bir qarış kadar uzun ve siyâh ve yarıklıdır. [13] Mezâkı tatlıcadır, keskin degildir. Ancağ yapağı ve sâkı ve tohumu keskindir. **Tabî' atı:** [14] Civân perçeminiñ otu ve sâkı derece-i râbi'ada ğarr ve yâbisdir. Velâkin kökü i'tidâl-i [15] ğaddeti azınca vaz etmişdir. **Menâfi' -i Dâhilesi:** Civân perçeminiñ ya'nî yel otunuñ [16] kökü vebâ ğastalığı için nâfi' dir. Her gün şabâh ile bir dirhemini sağğ [17] gül sirkesiyle veyâhûd gülbeşeker ile içeler. Yâhûd kökünü ğurde kesip bir kaç [18] gün gül sirkesinde ısladıp her gün şabâh ile bir fincan kadar içeler. Kezâlık [19] tesmîm zehrini def' için ve ağılu canavar şoğduğuna nâfi' dir. Yapraklarınıñ şu-yı muğatğarını [20] içmek lînet getirir. Ve ruğûbet-i fâsideyi der³² ile giderir. Bu tağdîrde dört günde [21] bir tutan sıtmaya nâfi' dir. Muğatğar şuyuna ğâliş tiryâğdan zamm edip içmek veyâ [22] ve tâ'ün ğastalığına dağı nâfi' dir. **Menâfi' -i Ħâricesi:** Yaprakları 'ırku'n-nisâ [23] ve göz ağırsına ve nâzilesine nâfi' dir. Ħoros pençesinde zıkr olunan vech üzere tedâvî [24]

³² Konteksten anladığımız kadarıyla kelime ters imlâ edilmiştir. Biz burada doğrusunu söz konusunu ettik.

edeler ve dađı tırnađ ıuşūnetini sigilleri temregū'i(yi), cūzzāmi, çürük eti izāle eder [25] ve çürümüş yarayı tenkıye eder. Yapraklarının Őuşāresi dađı bu kuvvet ve te'şirdendir.

(123b)

[1] Velākin bu ıuşūşlarda Őu-yı muğattarı enseb ve el-mīndir. ıuşūşen yarayı tenkıye [2] için mūlāyīmdir ve dağı a'zā ditremesine ve t(d)amlaya ve felc a'zāya nāfi' dir. [3] Sıcaklayın a'zāya sürüp ovalar. Zīrā nūfūz edip a'zāyı ıssıdır [4] vallahu a'lem ve eğkem. **Bāb: Der-beyān-ı El-koş;** ma' lūm ola ki [5] 'atđarlarda mūsta' māl olan koş iki nev' idir. Biri tatlı ve biri acıdır. Hālbuki [6] Polinos ve Diyoskoridos nāmān hekīmler ne tatlısından ne acısından bađs [7] edip siyāhına ve beyāzına tađsīm etmişlerdir. Ve dağı beyānında demişlerdir ki [8] rāyihası laťif ve mezākı bir mertebe keskin ve ışşırıcıdır ki cild-i insānı deler ve deşer. [9] Bu hāşşiyet ise 'atđarlarda bulunan koşda bir dürlü mevcūd degildir. Pes [10] bu takdīrde yedlerinde bulunan koş-ı hađkī olmayıp yalancı koş olmağla koş-ı [11] hađkī iktizā eden terkīblerde bunlarıñ yerlerinde bulunan isti' mālden hāzer ederler. [12] Aşıl ve hađkī ve rāyihası hūb olan koş evāyilde Hind ve 'Arabistān ve Siryān [13] memleketlerinden bu tarafa gelir idi, Őimdi hiç gelmez. **Tabi' atı:** Koş kökü hārr ve yābisdir. [14] Tahlil ve terkīk ve neşr eder. Ve cild-i insānı deşer. **Menāfi' -i Dāhilesi:** Koş kökünü [15] sađđ edip meyān kökü mađbūhuyla veyā efsentin bādesiyle içmek beveli ve hayzı [16] idrār eder ve yılanıñ semm-i kātlini men' ve def' eder. Veca'-ı şadı teskīn ve siñir bozulmasın [17] ve yeli giderir. Ve qarındaki şoğulcanı helāk eder. **Menāfi' -i Hāricesi:** Şol kimseler ki [18] sıtma ditremesi çok zağmet verse koş kökünü şuda kaynadıp sıcaklayın sert [19] kemiklerin ve tabanların ışladıp ovalar. Kezalik t(d)amla işābet etmiş a'zā-yı bārideye [20] süreler nāfi' dir. Koş kökünü sađđ edip ve 'asel ile qarışdırıp yüze sürmek [21] envā' lekelerin izāle eder. Tenbiye, bu taraf diyārında koş-ı hađkī bulunmamağla iki [22] dürlü kök vardır ki anıñ yerinde isti' māl olunmaları şađiħdir. Biri cedvār ve biri [23] sūnbül-i haťāi ki Frenkler aña "ankilifa" derler ya'nī melek köki demektir. ıuşūşen [24] yüksek

(d)aglarda bulunan snbl-i ha ki mezk gyet keskin ve bir midr acı [25] ve ii arı ve ryiası pek laifdir. Mezbr kkler koı haki yerine bil-tereddd isti ml

(124a)

[1] oluna. Tenbiye-i diger ve dai Apiloya memleketinde ki Gzianu (d)agından bir nev ot [2] getirirler ki ana inebudu koos yan koı maznn derler. Bir dilber otudur [3] yaprakları havu yapraklarına fil-cmle mbihdir. İllki anlardan byk ve klın [4] ve kıvrıkcık ve tyldr ve yeryznde yayılmıdır. Sk rziyne sk gibi mdevver [5] ve boumlu ve iki zr kadar uzundur. Alsında degirmi iklllerde beyza m(y)il [6] rı iekleri olur. Toumu aıkdadır. Kk bykdr ve klın ve yalı kbuu olup [7] rengi siyha ma(y)ildir. Mezk acıdır ve ryiası vardır. Kk-i mezbru getirenler anı [8] gyetle medh ederler. Cemi ilel-i brideye ve sddelere ve yele ve medd ba arısına [9] ve ser-sm baa ve ar a ve sbte ve (d)amlaya ve sekteye ve dkuadra ve ksrge [10] ve arılıa ve istiskya ve krın burusuna ve rkun-nisya ve nirize ve oulcana [11] ve mene taına ve absl-bevl ve el-ayza ve veled ve tbi a ve emline kkn uda [12] kynadıp imekle veyd sak edip gbrını mnsib u-yı muatar ile [13] vey mabh ile imekle ve dai kk-i mezbr ile itikn etmek ve kynadıp [14] uyunda vey buusuna oturmak ve azy ıssıdıp yumuatmak ve mnsib dehr [15] ile ezip yalanmak olur. Ve bu kkden acılık ve keskinlik ve ho ryia bulunmala [16] menfi -i mezkre anda mevcd olduklarında itibh yokdur vallahu alem. ***Bb:*** [17] ***Der-beyn-ı Tibn-i Mekke;*** ve ezar-ı Mekk ve Mekke ayrığı ve saber ve giyh-ı utur dai derler. [18] Arabistnda ve diyr-ı Hbe ve Maribde olur. Bunu yaprakları bata sseni yaprakları [19] gibi uzun ve esiz ve sivridir. Skları boumlu ve iekleri imen yeildir. [20] Alaı kırmızı ve tze ve esiz ve iekleri ok olup mezk keskin ve dil zerinde yakıcı ve ıırıcı ve eller arasında ovuldukda [21] gl ryiası olandır. Bu araflara ancak yaprakları ve skları ve kkleri gelir. iekleri [22] ndir gelir. Zr o semtlerde develer ieklerini yerler.

Tabî' atı: Tibn-i Mekke hârrdır ve bir [23] miqdâr kâbızdır. **Menâfi' -i Dâhilesi:** Tibn-i Mekke otunu şuda kaynadıp içmek maḥbûs [24] olan beveli ve ḥayzı idrâr eder, yeli ṭ(d)âğıdır, ṭ(d)amarları küşâd eder. Cemî' zehirli aḥlâtı [25] men' eder. Bu ecilden tiryâk eczâsına zamm olunur. Kökü ziyâde kâbız olmağla mi' de

(124b)

[1] bulanmasına bir dirhemini ve o kadar biberi saḥk edip içireler ve daḥi raḥimde [2] cerâḥati olan 'avrat tibn-i Mekkeyi şuda kaynadıp göbeline varınca sıcaklayın [3] içinde otura nâfi' dir. **Bâb: Der-beyân-ı Yabânî Ḥavlıncan;** bunuñ [4] yaprakları pırasa yapraklarına beñzer. İllâki anlardan uzun ve eñsiz ve serd terdir. [5] Sâḳları dört köşeli ve bir zirâ' kadar uzun olup içinde bir beyâz öz [6] vardır, tibn-i Mekke'de gibi. Sâḳları nihâyetlerinde küçük yalabık yapraklar zuhûr edip [7] aralarından çimeni renginde sivri toḥumu peydâ olur. Kökleri uzun ve saçaklı ve [8] birbirine girişmiş ve ba' zı yerde zeytin dânesi gibi ve ba' zı yerde inçe ve egri ve boğumludur. [9] Rengi siyâhdır ve râyiḥası laṭif ve mezâkı acıdır. Ğâlibâ şulaḳ yerlerde olur. [10] Aşlahı Ṭarâblûs, Şâm ve Mısır'dan gelir. Bu diyârda bulunan kuvvetde çok tefâvüt [11] eder. **Tabî' atı:** Yabânî ḥavlıcân hârr ve yâbisdir. Ṭ(d)amarları küşâd eder. **Menâfi' -i Dâhilesi:** [12] Yabânî ḥavlıcân kökünden bir dirhemini saḥk edip meyân kökü maṭbûḥuyla veyâ ma' donos [13] veyâ kerefis suyuyla veyâ bâde ile sıcaklayın içmek beveli idrâr ve böğregi taş ve kumdan [14] tenkiye eder. Henüz başlın istiskâda süddeleri küşâd eder. Ve ' akreb şoḳduğuna [15] daḥi nâfi' dir. **Menâfi' -i Ḥâricesi:** Yabânî ḥavlıcân kökünü ḥabbu'l-ğâr ya' nî defne yemişini [16] berâber alıp ve bâdede kaynadıp istiskâyâ mübtelâ olan kimseniñ çarnı üzerine [17] vursalar şişini indirir. Yabânî ḥavlıcân kökünü kaynadıp 'avratlar buğusuna [18] otursalar veyâḥûd merhem gibi maḥall-i ma' hûda ve bele sıcaklayın vursalar, raḥim [19] süddelerin küşâd ve ḥayzı idrâr için nâfi' dir. Ağızda ve 'avrat ḡalîze yerlerinde [20] olan cerâḥatleri tebriye eder. Kökünü saḥk edip ḡubârını o yaralara ekeler. [21] Yabânî ḥavlıcân kökünü ağızda çinmek ağızñ ve nefesiñ bed râyiḥasın izâle eder. [22] Ve ammâ ḥavlıcân-ı aşlî iki dürlüdür. Biri kebîr ve biri

şagirdir. Dioskorides hekim [23] ve eski Yunaniyan bunları beyan etmemişlerdir. Havlican-ı şagir bir ince ve egri ve boğumlu [24] kökdür. Zâhiri ve bâtını kavî kırmızıdır. Râyihası latîfdir ve mezâkı keskin ve yakıcı [25] ve işşiricidir biber gibi. aşlahı şakîl ve serd ve kırmızı ve râyihası latîf ve mezâkı pek keskin

(125a)

[1] olandır. Bu havlican-ı şagiriñ şekli ve râyihası yabânî havlicana müşâbih olduğundan [2] ba' zı hilekârlar yabânî havlicanı sirke ile biberde niçe eyyâm ısladıp aşıl [3] havlican yerine bey' ederler. Velâkin 'ârif olan kimesne kabuğunu kazıyıp içiniñ [4] mezâkına nazar eder. Aşıl havlican gibi keskin bulunmadığı hâlde hileleri aşkâre olur. [5] **Tabî' atı:** Havlican-ı aşlı hârr ve yâbisdirece-i şalişede. **Menâfi' -i Dâhilesi:** Aşıl [6] havlican burüdetden ve rihden hâşıl olan cemî' ' illetlere nâfi' dir. Mi' deye kuvvet [7] verir ve hayzı kavî eder, bayılmağı ve ser-sâm başı def' eder ve nefesiñ bed koşusın [8] giderir. Anı saħk edip içmek ile veyâhüd ağızda çinmek ile vallahu a' lem. [9] **Bâb: Der-beyân-ı Alûc ya' nî Egir Otu;** bunuñ yaprakları iresâ [10] ya' nî mâ' i süsen yaprakları gibidir. İllâki anlardan uzun ve eñsizdir ve râyişaları [11] hoşdur kendi kökünün gibi. Ve kökü daħi süsen köküne fi'l-cümle mişâbih olup boğumlu [12] ve beyâzrak ve pek şaçaklıdır. Ekşeriyyâ göllerde ve şulağ yerlerde olur. Aşlahı Tatarlıkda [13] huşuşâten şuyuñ semtinde olandır. Beyâz ve perk ve t(d)oludur. Mezâkı keskin ve acıdır [14] ve râyihası hûbdur. Evâ'(y)ilde ' atğarlar egir-i haķiki yerine bir otunuñ kökünü isti' mâl ederler [15] idi ki aña şarı süsen-i bahri derler. Şularda ve göllerde olur. Mezâkı nâ-ğoşdur [16] ve hâşşası kaliledir. Süsen-i berriniñ yapraklarından uzun yaprakları vardır. Çiçegi [17] daħi anıñ gibidir. İllâki bunuñ şarıdır. Bunâ yalan egir otu deseler evlâ olurdu. [18] Ve daħi şol kimseler hağâ ederler ki büyük havlican kökü için egir-i haķikidir diye za' am [19] ederler. Zîrâ havlican-ı kebîr kökünün rengi beyâz olmayıp kırmızıya mâ'(y)ildir. Yapağı [20] daħi süsen yapağına müşâbih olmayıp yabânî havlican yapağına beñzer ve mezâkında [21] daħi merâret yokdur. Egir-i haķiki ise beyâzdır ve mezâkı acıdır. Nitekim bâlâda zîkr [22] olunmuşdur. **Tabî' atı:** Egir otu derece-i şalişede hârr

ve yābisdır. Terķik ve neşr ve [23] tenķıye ve küşād etmek kuvveti vardır. **Menāfi'-i Dāhilesi:** Egir kökünü bal şuyunda [24] veyā bādede kaynadıp içmek veyāhūd saħķ edip ğubārını bal şuyuyla içmek [2] balğam-ı bārideden veyā yelden hāşıl olan ‘illetleri def eder. Meşelā ķarın burusu

(125b)

[1] ve ciger ve t̄(d)alaķ süddeleri ve sekte ve emşāli gibi ve yüksekten düşmekden ve darbdan [2] cevflerinde uyuşmuş ķanı olanlara ve tebevül ederken zahmet çekenlere ve yılan şoķmuş [3] kimselere nāfi' dir. Ve bu ecilden def -i semm için terkib olunan devālara hāl olundur. [4] Egir kökünü şuda kaynadıp maṭbūhunuñ buğusun huniden boğaza şalıvermek [5] öksürüğü def eder. Bir kimseniñ hazmı za'if olsa bir dirhem egir ğubārıyla bir [6] dirhem dāriçini ķarışdırıp bir kaç gün şabāh efsentin şuyuyla içe, hazmı ķavī [7] ola. Egir otu çok olan yerlerde tazesin sükker veyā ‘asel ile terbiye ederler. [8] Zıkr olunan cümle ‘illetlere nāfi' dir. Ve daħi egir kökünden egir şarābın yaparlar. Ba'zılar [9] aña sirkencübīn-i egir derler. T̄(d)alaķ ve mi' de-i bāride için ğāyet nāfi' dir. Şan'atı budur. [10] Egir kökünü iriçe saħķ edip üzerine sirke dögesin ve üstünü örtüp üç gün [11] üç geçe böyle t̄(d)ura. Ba' dehu nişfi kalınça kaynadıp süzesin ve kifāyet [12] kadar ‘asel katıp sirkesi zā'(y)il oluncyadek kaynadıp bu şarābdan her gün [13] şabāh ile onar dirhemini egir maṭbūhuyla içe. **Menāfi'-i Hāricesi:** ‘Avratlarıñ [14] raħim süddeleri olup hayızları münķatı' olsa, egir kökünü kaynadıp şuyunda [15] göbeklerindeki oturalar. Tāze egir kökünü döğüp ve şıkıp ‘uşāresin [16] dumanlı gözlere ıķtār etseler. Gözleri şāfi ve rüşen eder vallahu a'lem. [17] **Bāb: Der-beyān-ı Mev Otu;** buña daħi tāmşāvert derler. Ba'zı [18] diyārda buña raħim duraķ otu derler. Raħime ğāyet nāfi' ve duraķ otuna müşābih [19] olduğundan ötürü, Boşnaķça “ķoparnik” derler. Bu otuñ yaprakları ve ikllileri [20] ve çiçekleri duraķ otuna müşābih olup, sākıları iki zirā' kadar yüksek olur. [21] Kökleri çokdur ve uzun ve şarıya mā'(y)ildir. Rāyihası laṭif ve mezāķı keskindir. [22] Bu ot t̄(d)ağlarda ve güneşi çok olan yerlerde olur. Yaprakları ve tohumu tedāvīde [23] müsta'mel degildir. Ancaķ kökü işe girer. Güz

fazlında anı cem^ç etmek gerek. **Tabî^ç atı:** [24] Mev otu derece-i sâlisede hârr ve derece-i şâniyyede yâbisdir. **Meñâfi-i Dâhilesi:** [25] Mev kökünü şuda veyâ meyân kökü maṭbūhunda veyâ envā^ç kerefis şuyunda kaynadıp içmek

(126a)

[1] bögrek ve meşâne süddelerin küşād edip maḥbūs olan bevli idrār eder ve kezalik [2] kökünü saḥḳ edip ğubārını zıkr olunan ruṭūbetleriñ biriyle içmek ile menāfi^ç-i mezküre [3] hāşıl olur. Ve mi^çde yelini ṭ(d)āğıdır ve qarın burusın teskīn eder ve raḥmiñ envā^ç [4] ‘illetlerin taşḥīḥ eder ve a^çzā ağrısın def^ç eder. Bir kimseniñ gögsüne nevāzil müstevlī [5] olsa mev köknü saḥḳ edip ğubārından ve ‘aselden ma^çcūn ede ve ağzına alıp [6] eridiḳça yuda nevāzilini def^ç eder. Mev kökü hāşşa-ı celīlesinden ötürü tiryāk [7] eczāsına zām olunur ve daḥi def^ç-i semm için olan mu^çālecelerde isti^çmāl olunur. [8] **Menāfi^ç-i Hāricesi:** Mev kökünü şuda kaynadıp şuyunda veyāḥūd buğusuna [9] ‘avratlar otursalar raḥimlerin yumuşadıp ḥayızların idrār eder. Güçle tebevül eden [10] eden küçük şabīlere mev kökünü saḥḳ edip aḳ bāde ve zeyt yağıyla sıcaklayın kaşıkları [11] üzerine merhem gibi mütenevebeten vuralar āsānlıḳ ile bevlerini idrār ederler vallahu a^çlem. [12] **Bāb: Der-beyān-ı Fū ya^çnī Kara Boya:** Frenkçe “valerayana” derler, [13] Boşnaḳça “kozlık” derler. Ba^çzı diyārda buña daḥi kedi otu ve göz kökü derler. [14] Kediler otunu şemm edip köküne gözlerin sürdüklerinden ötürü. Bu ot üç [15] dürlüdür. Biri fū-i kebīr ve biri fū-i şağīr ve biri fū-i aşğardır. Ammā fū-i kebīriñ [16] yaprakları büyük uyuz otunuñ yapraklarına beñzer. İllāki anlardan büyükdür ve o kadar [17] münşakḳ degildir. Sākaları düz ve nāzik ve mücevvef ve boğumlu ve güvez rengine mā^ç(y)il ve bir [18] zirā^ç kadar ve ziyāde uzundur. Nihāyetlerinde beyāz ve iklīli çiçekleri olup toḥumu kemāle [19] geldiḳda rüzgār ile uçar gider. Kökü parmak kadar kalın olup yan kökleri çokdur. [20] Rāyiḥası ḥūb ve nārdīn rāyiḥasına qarībdir. T(D)āğlarda nem-nāk yerde ve tarlada [21] olur. Ammā fū-i şağīriñ yaprakları dişbudak yaprakları gibi olup düz ve ḳavī [22] yeşil ve yere mā^ç(y)ildir. Sākaları ve iklīlleri ve çiçekleri kebīriñ gibidir, velākin daḥi küçükdür. [23] Kökü şaçaklı ve beyāzrak ve hoş ve bir miḳdār

keskin koşuludur. Nârdîn gibi bu daği [24] nem-nâk yerde olur. Ve ammâ fû-i aşğarıñ yaprakları fû-i kebîriñ gibidir. velâkin küçükdür. [25] Sâğları köşeli ve iki karşı kadardır. Çiçekleri şağîriñ gibidir. Kökü küçük ve beyâz

(126b)

[1] ve pek şaçaklıdır. Râyihası laţîfdir, ṭ(d)âğlarda ve nem-nâk vadilerde ve çay'(y)ırlarda [2] olur. Güz faşında bunlarıñ kökleri cem' ve gölgeliğda tecfif olunur. **Tabî'atı:** [3] Fû ya'nî kara boya otu derece-i şâniyyede hârr ve yâbisdir. **Menâfi'-i Dâhilesi:** Fû [4] kökünü kaynadıp içmek veyâhûd saħk edip ğubârını karâviye şuyuyla içmek yan [5] ağrısın teskîn ve qarın yelini neşr ve maħv ve beвли idrâr eder. Ve bir müddet münkaţı' olan [6] hayzı ağıdır. Fû kökünü meyân kökü ve anason tohumu ve izmîr siyâhıyla kaynadıp içmek [7] öksürüğü def' eder. Fû kökü tiryâk eczâsına ğalt olınmağla yılan ve 'ağrep ve sa'ir [8] ağılu canavarlarıñ zehrini ve hava-yı mesmûme-i vebâ'iyye def' için nâfi' dir. Kökünü [9] kaynadıp içmekle veyâhûd saħk edip ğubârını sirke veyâ sirkencübîn ile şarab etmekle. Kökünü şemm [10] ekmek daği hava-i 'ufünetin def' eder. Cevf-i insândaki yaralar [11] için terkib olunan tedâviye fû kökünü zamm etmek ğâyet nâfi' dir. **Menâfi'-i Hâricesi:** [12] tâze fû otunu köküyle dögüp baş üzerine vaz' etmek baş ağrısın teskîn [13] ve nâzilesin kaţ' eder. Fû kökünü şuda veyâhûd bâdede kaynadıp göze ıktâr [14] etseler anı şâfi kılar. Göz ağrısına ve kızılığına bir mücerreb devâ budur. Fû kökünü [15] kerefis, siñirli yaprağını ğayyu'l-'âlem ya'nî kulağ otunu cümlesin tâze alıp ve dögüp [16] her biriniñ 'uşâresin başka başka şıkasın ve her birinden yedişer dirhem [17] birbirine qarışdırasın ba' dehu tuzlanmamış buğday ğaşş ekmeginiñ içini rendeden [18] geçirip ve o 'uşâreler ile yoğurup yumuşak merhem edesin. Ve gözler üzerine [19] evvelâ bir inçe bez koyup her bir göz üzerine bu merhemden koyasın ve üstünü [20] bağlayıp yatasın. Bir geçede ağrısın ve kızılığın def' eder. Bütün [21] kan ile ṭ(d)olmuş olsada mücerrebdır vallahu a' lem **Bâb:** [22] **Der-beyân-ı Nârdîn-i Hindî ya'nî Sünbül-i Hindî:** bu bir nebâtdır ki ۛ Hind'de [23] bir ṭ(d)âğıñ eteginde olur ki nehr-i ğonca o yerleri şulayor. O semtlerden sâ'(y)ir [24] bahârâtıyla Mışr ve ğayrı

yerlere münteşir olur. Eczā-yı nefise ve celile-i alā ğubārdandır. [25] Büyük ‘atţārlarda bulunur. Aşlahı kışşa ve hafif ve tüyü çok ve şarı ve taze ve perk

(127a)

[1] ve yabānī ğavlicān gibi hoş rāyihālī ve mezākı acı olandır. **Tabī‘atı:** Nārdīn-i Hindī [2] ya‘nī sūnbül-i Hindī derece-i evvelīde ħārr ve derece-i şāniyye kemālīnde yābisdir. [3] **Menāfi‘-i Dāhilesi:** Sūnbül-i Hindī ekşer اوقانده revānd-i çīnī ile berāber içirilir. [4] Sūnbül-i Hindī şuda veyāĥūd bādede kaynadıp içmek yeli taĥlīl ve bevlī idrār [5] eder. Ceger ve raĥīm ‘illetlerine ve şarılıġa nāfi‘ dir. Dimāġa ve cemī‘ a‘zā-yı zāhir [6] ve bāţınaya kuvvet verir. Sūnbül-i Hindī saĥġ edip ğubārını ekşi bāde ile [7] veyā sirke ile içmek ħarın sürmesin ve ‘avratlarıñ ifrātla aġan demini ve aġ [8] ruţūbet-i balġamiyyelerini teskīn eder. Ve şarabdan ġayrı daĥi bu kökü ekşi bādede [9] kaynadıp buġusunu aşāġıdan ferclerine şalıvereler. Ğubār-ı mezkūru kese [10] içine koyup ferclerine idĥāl etseler cerāĥatlı ve irinlenmiş raĥmi oñuldurur. [11] Diyosġorides hekīm demişdir ki sūnbül-i Hindī ğubārını şouġ şı ile içmek mi‘deniñ [12] yukarı kaynamasın ve ħavramasın def‘ eder. Velākin şı-yı mezbūr evvelā kaynayıp [13] yine şoġumuş ola. Sūnbül-i Hindī tiryāġa ve sā‘(y)ir def‘-i semm için terkīb [14] olunan mu‘ālecāta zamm olunur. **Menāfi‘-i Ĥāricesi:** Sūnbül-i Hindī kaynadıp [15] şuyuna ‘avratlar sıcaġlayın otursalar raĥīm şişlerini t(d)āġıdır ve raĥmi tenġiye [16] eder ve ħayzı aġıdır ve ħaml vaż‘ını taleb eder. Bir kimseniñ kaşları dökülüp [17] yerleri çıplaġ ħalsa sūnbül-i Hindī ğubārını dūrte veyāĥūd sūnbül-i Hindī [18] şuda kaynadıp şuyuyla yerlerini ıssıdalar yeñeden ħaşların bitire. Ba‘zılar [19] sūnbül-i Hindī aġ bāde ile şişeye koyup ve aġzın ħapayıp niçe eyyām [20] güneşde terk ederler. Ba‘dehu yavaş āteşde ħamām-ı āb ile şuyın taġtīr ederler. [21] Ve ammā tāzesin bulmaġ mümkün olduġda bādede ışlatmaġ iġtizā etmez muġatţar-ı [22] mezkūr bālāda zıkr olunan cümle ‘illetlere ĥuşūşen t(d)amlaya ve bayılmaġa ġāyet [23] nāfi‘ dir. Bu şuyı içip şaġaġlarına ve nabız t(d)amarlarına süreler vallahu a‘lem. [24] **Bāb: Der-beyān-ı Nārdīn-i Keltikī ya‘nī Sūnbül-i Keltikī;** keltiġa [25]

diye evâyilde memâlik-i França'dan bir büyük ka'şasına derlerdi. Anâ nisbet olunmuştur.

(127b)

[1] Murâd nârdîn-i Frengî veyâhûd Rumîdir ve buña dağı “penkşük ve penkmüşk” derler. [2] Bu Sünbül Frenk memleketi Ligurya nâm tağda çokdur ve ğayrı yüksek t(d)ağlarda [3] dağı bulunur. Bir küçük nebâtdır. Uzun ve şarıya mâ'(y)il yaprakları vardır. Sâkı inçerek [4] ve kışşadır. Nihâyetlerinde iklili ve şarı çiçekleri olur. Bir uzun ve sivri kökü olup [5] eţrâfında inçe ve râyihası laţif yan kökleri çokdur. Nârdîn-i mezkûr mâh-ı ağustos [6] ve temmuzda cem' olunur. Zîrâ faşl-ı ħarîfde ğâyb olur. İyisi tâze ve kökü gergi gibi kemâle [7] gelip râyihası laţif olandır. **Tabî'atı:** Sünbül-i Frengî yahûd Rumî ħârr ve yâbisdir. [8] Sünbül-i Hindî gibi kuvveti dağı anîñ gibidir. Velâkin andan ziyâdece ħârrdır ve o [9] kadar yubüseti yokdur. **Menâfi'-i Dâhilesi:** Sünbül-i Frengî sirkencübîn ile veyâhûd [10] bâde ile içmek mi'deye t(d)alağa ve bögrek ve meşâneye hoş gelir. Zîrâ bevli [11] ğâyette idrâr eder ve dağı ağulu ħayvân şokduğuna nâfi'dir. Sirke ile içmek [12] cigeriñ ħarâretli şişine ve şarılğa iyidir. Sünbül-i Frengî efsentin ile [13] kaynadıp içmek mi'de şişine ve ħarâretine nâfi'dir. [14] **Bâb: Der-beyân-ı Nârdîn-i Kûhî ya'ni Sünbül-i Cebelî;** bu nârdîn t(d)ağlarda olur. Cümleden iyisi [15] Anaţ(d)olu'nuñ ağ deñiz semtlerinde ve Suriyâ ve Anavud ve Bosna t(d)ağlarında olan [16] nârdîndir. Praqları fû-ı kebiriñ yapraklarına müşâbihdir. Velâkin anlardan küçükdür. [17] Ve köküne ħarîb ola yaprakları hiç münşakħ degildir. Sâkı dağı fû-i kebiriñ sâkı [18] gibidir. Ve degirmi ve semizdir. Nihâyetinde dilber iklili olup ğüvez rengine çiçekleri [19] vardır. Şapları çimenî yeşildir ve laţif râyiħaları vardır. Bunuñ zeytin dânesi [20] kadar büyük ve hâyalara müşâbih iki kökü vardır ve zâhir ħabuđu siyâhdır ve kâħ [21] olur ki iki tarafından uzun ve inçe yan kökleri çıkar. Râyiħaları sünbül-i [22] Hindî râyiħası gibidir. **Tabî'atı ve Menâfi' i:** Sünbül-i cebelî ħârrdır. Terħik ve taħlîl eder. [23] Bir miħdâr ħâbizdir ve sünbül-i Frengî menâfi' inden her ne ki zîkr olunduysa bunda dağı [24] mu'teberdir. **Bâb: Der-beyân-ı Sünbül-i**

Bostānī; bu daḥi iki dürlüdür. [25] Biri müzekkerdir ki aña Frenkçe “ispikenarad” derler. Ya‘nī nārdīn sünbülü derler ve biri

(128a)

[1] mü‘enneşdir ki aña “lavandula” derler. Ya‘nī ğasāliyye demektir. ‘Avratlar [2] başlarını ğasl etdikleri vaḳitde bu otu şularında kaynadıklarından ötürü. Bu [3] sünbül-i bostānīniñ iki bile nev‘i kara baş veyā berberiyye otu gibi bir küçük ve bir buçuk [4] qarış kadar yüksek ağaçlı otudur. Sākaları inçe ve dört köşelidir ve tūlānī ve [5] kalın ve eñsiz kavli rengine yaprakları ğāyet çokdur. Sākaları nihāyetlerinde sünbüle [6] ya‘nī başak gibi müctemi‘ mā‘ī çiçekleri vardır. Kökleri ağaçlıdır ve şaçaklıdır. Toḥumu [7] siyāha mā‘(y)il boz rengindedir. Bunlarıñ toḥumlarından tāze fidān inbāt etmek küçükdür. [8] Evvel-i bahārda veyā güz eyyāmlarında dalların koparıp yere ğars etdikda āsān [9] tutar. Müzekkeri her ḥuşūşda mü‘enneşni tefāvüt etmişdir. Zīrā andan büyük ve yaşşı [10] ve kavī ve rāyihāsı ziyāde keskindir. Mü‘enneşi nāzik ve mülāyim ve yumuşaktır. Velākin [11] isti‘māde ekşerdir. Faş-ı rabī‘de bunlar yine tazelēnip māh-ı ḥaziran ve temmuzda çiçekleri [12] açılır. O vaḳitde çiçekleri cem‘ olunmaḳ gerek. **Tabī‘atı**: Sünbül-i bostānī derece-i şāniyede [13] ḥār ve yābisdir. Velākin müzekkeri ekşer ve aḳvādır. Sünbül-i Hindī kuvvetine qarībdir. **Menāfi‘-i** [14] **Dahilesi**: Sünbül-i bostānīniñ iki bile nev‘i dimāğniñ ve siñirleriñ ‘ilel-i bāredesine, [15] meşelā ser-sām baş bütün ve nīm t(d)amla, şar‘, sübāt, sekte, a‘zā ditremesi ve emşāline [16] ğāyet nāfi‘dir. Zā‘if bārid olan mi‘de‘i(yi) ıssıdır. Raḥmi taḥlīl eder, bevlī ve ḥayzı [17] idrār eder ve raḥmi ıssıdır. Ciger ve t(d)alaḳ süddelerin küşād eder. Bu taḳdīrde şarılıḳı [18] henüz başlayan istiskāya nāfi‘dir. Bā-ḥuşūş ferāsiyūn, dāriçin ve rāziyāne ve kuş [19] ḳonmaz ya‘nī helyon ve kerefis kökleri anlara zamm olunduḳlarında. ‘ilel-i mezḳüre için [20] sünbül-i bostānīniñ müzekkerini veyā mü‘enneşini şuda veyāḥūd bādede kaynadıp [21] bir kaç gün mütevāliyeten içeler. Şu-yı muḳaṭṭarları daḥi bu kuvvetdedir. Ve ḥāşşaten bayılmaḳı [22] def‘ için bir iki kaşık kadar içirip şaçaklara ve nabz t(d)amarlarına sürseler. [23] **Menāfi‘-i Hāricesi**: Sünbül-i bostānī sirkede kaynadıp

ağızda tutmak diş ağrısını [24] def eder. Hüşüşen nâzilesi ve irise çiçeklerini şarâb rûhunda ısladıp ağızda tutmak [25] tutulan nuṭṭu geri getirir. Ve daḥi bârid ve meflûc olan a' zâya sürmek iyidir.

(128b)

[1] Sünbül-i bostânî otunu döğüp baş üzerine vaz' etmek baş ağrısını ve ser-sâmı [2] def eder. Otunu kaynadıp şuyuyla hınnâyı yoğurup başa yakı etmek veyâ [3] hüd o şu ile baş ve saçları ğasl etmek nâfi' dir. Zâ' if olan dimâğa [4] kuvvet verir ve daḥi müzekkeriniñ tâze çiçeklerinden taḫṭîr ile bir dühn istihrâc olunur ki [5] şu-yı muḫaṭṭarı üstünde olur. Ve aña ispic yağı derler. Bunuñ bir mertebe keskin [6] râyihası vardır ki sâ'(y)ir eşyâ râyihalarınıñ cümlesini başdırır. Bu dühn zıkr [7] olunan ' illetleriñ cem' ine nâfi' dir vallahu a' lem. **Bâb: Der-beyân-ı** [8] **Asârûn ya'nî** **Kedi Otu:** Boşnaqça “fopitnik” derler. Ba' zılar buña sünbül-i [9] yabânî derler. Bunuñ yaprakları amrudcık otunuñ yapraklarına fi'l-cümle müşâbihdir. [10] Velâkin anlardan mülâyim ve müdevverdir. Yaprakları arasında köküne qarîb nâzik ve uzun [11] şaplar üzerinde penc otunuñ ğılâfları gibi ğılâflar içinde mor benefşe rengindedir ve [12] râyihası laṭîf çiçekleri olur. Ba' dehu o ğılâflarda köşeli ve üzüm çekirdeğine [13] bir miḫdâr müşâbih tohumu ḥâşıl olur. Kökleri müte' addiddir ve eṭrâfa yayılıp küçük [14] yan kökleriyle yere yapışır. Râyihaları laṭîf ve mezâkları keskindir. Asârûn [15] gölgelik yerlerde olur hüşüşen t(d)ağlarda ve balkanlarda çokdur. Her senede [16] iki def a bahârın açar ya'nî evvel bahârda ve güz faşında ve asârûn kökleri [17] mâh-ı ağustosuñ evvelinden ahîrîne varınca cem' olunur. **Tabî' atı:** Asârûn derece-i [18] şâniyyede ḥârr ve şâliṣede yâbisdır ba-hüşüş kökleri isti' mâlde ekşerdir. [19] **Menâfi' -i Dâhilesi:** اهائى قرانك sıtmaların def için asârûndan a' lâ devâları [20] yokdur. Yapraklarından bir kabza kadar şu ile veyâ bâde ile kaynadıp ve ' asel [21] ile te' dil edip bir kaç şabâḥ ' ale'r-rîḫ içeler. Zîrâ balgâmı ve safrâ'ı(yı) aşağıdan [22] sürer ve ahyânâ daḥi yukarıdan sürer. Ve Diyoskorides hekim yazar ki asârûn [23] kökü ḥarîḫ kökü gibi müşhildir ve isti' mâl murâd olunduğda basbâsa ve dârçîn ve [24] emşâlini zamm etmek münâsibdir. Velâkin ḥâmile ' avratlara

vermeyeler. Zīrā gerek [25] kendilerine ve gerek evlādlarına zararlı olur. Asārūn kökünü sirkencübīn veyā bādede

(129a)

[1] bir geçe kadar ısladıp şabāh ile sıcaqlayın bir içim içmek ciger ve t̄(d)alağ süddelerin [2] küşād edip, katı şişlerin t̄(d)agıdır. Bu taq̄dirde istiskā ve şarılık, eski [3] ‘irku’n-nisā ve dīku’s-şadır ve öksürüğü a’lā devādır. Bālāda zıkr olunduğu üzere [4] ıslanmış asārūndan şerbeti beş dirhemdir. Ve ammā ğubārından şerbeti bir dirhemden [5] bir buçuğ dirheme varıncadır. **Menāfi’-i Hāricesi:** Asārūn kökünü gül şuyunda kaynadıp [6] o şu ile başların ısladıp ğasl etseler başa ve dimāğa kuvvet verir, [7] huşūşen ‘illet-i burūdetden hāşıla olduğda. Asārūn kökünün ‘uşāresin tūtiyā [8] ile karışdırıp göz köşelerine ıqtār etseler gözleri rūşen eder ve zararını [9] ve bulutunu izāle eder. Asārūn kökünü zeyt yağıyla bir şişeye koyup üç dört [10] ay kadar güneşde t̄(d)urduğdan şoñra o yağı sıtma ‘arāz olmazdan bir sa’āt kadar [11] maq̄dem sert köküne sūrseler sıtmanıñ berdini ve ditretmesin men’ eder. Ve daħi [12] t̄(d)aglarda bir nev’ ot bulunur ki asārūn otuna müşābih olduğundan ötürü [13] añā asārine derler. Yaprakları yeryüzünde yayılmışdır. Asārūn yapraklarından ziyāde [14] müdevver ve huşīn ve etrāfı mu’vecdir. Şapları küçük ve tüylüdür. Çiçegi papadya çiçegine [15] müşābihdir. İllāki andan küçükdür. Rāyiḥası hūbdur, kökü boğumludur ve mezākı keskin [16] ve acıdır. Rāyiḥası asārūn rāyiḥasından dūndur. **Tabī’ atı:** Asārine hārr ve yābisdir. [17] Tenkıye ve neşr eder. **Menāfi’-i Dāhilesi:** Asārine otunu bal şuyunda veyāhūd bādede [18] kaynadıp veyāhūd ğubārından bir dirhemini bal şuyuyla içmek ‘amel etdirip balğamı [19] ve sümüğü ve sevdāyı sürer. İstiskāya ve Frenk zaḥmetine, niķrīze, şarılığa, şar’a [20] ve nīm t̄(d)amlaya nāfi’dir. Bevli ve hayzı idrār eder. Ve şoğulcanı helāk eder. Bunuñ [21] otu faşl-ı ħarīfde cem’ olunup gölgeliginde tecfif olunur. **Bāb:** [22] ***Der-beyān-ı Elenyūn veyā Yāsem ve Rāsem Ya’nī Andız;*** Boşnaqça “oman” derler, ma’rūfdur. [23] Yaprakları şıgır kıyruğu yaprakları gibidir. İllāki a’rağ ve aṭvel ve ziyāde tüylüdür. [24] Ve

ortasında zāhri mürtefi‘dir. Sākı iki zirā‘ kadar ve daħi ziyāde yüksek [25] kalın tüylü ve köşelidir. Nihāyetinde şarı ve müdevver çiçekleri olur. Bunlarıñ içinde

(129b)

[1] tohumu mahfūzdur. Sıgır kıyruğunda gibi kökü perk ve büyük ve kalın ve zāhiri siyāh [2] ve içi beyāzrağdır. Mezākı açı ve bir miğdār keskindir. Andız nem-nāk yerlerde olur [3] ve gāh bayırlarda daħi bulunur. Evvel bahārda sākı hüruc etmedin kökü çıkarılıp [4] ve kaç‘ olunup gölgelikde tecfif olunur. **Tabi‘atı:** Andız derece-i şāniyyede hārr [5] ve yābisdir. **Menāfi‘-i Dāhilesi:** Elenyūn ya‘nī andız kökü burūdetden ve yelden hāşıl [6] olan evcā‘ ve ‘illetlere nāfi‘dir. Kökünü kaynadıp içmek bevli idrār eder ve ‘avratıñ [7] münkaṭı‘ olan hayzı ağıdır. Kökünü saħk edip ve ğubārından ‘asel ile mu‘cūn [8] yapıp tenāvül etmek öksürüğü ve ağır şoluğu olanlara ve vefinde nesnesi kırılmış [9] ve ezilmiş ve siñir bozulmaga mübtelā ve yılan şokmuş olanlara nāfi‘dir. Ve şadı [10] keşif balğamdan tenkıye eder. Huşūşen meyān kökünün ‘uşāresi añā zamm olunduğda [11] aqvā olur. Ve yān ağrısına nāfi‘ olur. Andız kökünü saħk edip ve gülbeşeker ile [12] karışdırıp yemek kan tükürmegi def‘ eder. Andız kökü kalbe kuvvet ve feraħ [13] getirir ve böğregi ve meşāneyi tenkıye eder. Ve bu ecilden andız kökünü çok isti‘māl [14] eden kimseniñ bevli hābs olmaz tāze andız kökü sükker ile terbiye olunur egir kökü [15] ve zencebīl gibi ağır şoluğu def‘ için bir mücerreb devādır. Andız kökünün zufa otunuñ [16] ‘uşārelerinden yirmişer dirhem ظفرالحیل şu-yı muḳaṭṭarından ikiyüz dirhem sekiz kifāyet [17] kadar cümlesin karışdırıp ‘asel kıvamına gelince kaynadalar. Bundan her şabāh ve öyle [18] ve aħşān yatacağ vaḳitte her bār yirmişer dirhem yiyeler. Göğüsleri pāk olup [19] teneffüsleri āsān olur. Tāze andız kökünü döğüp ve ‘uşāresin sükker ile terbiyye [20] edip yemek balğamı ve şafrāyı aşağıdan sürer. **Menāfi‘-i Hāricesi:** Andız kökünü bāde [21] ile veyā sirkencübīn ile kaynadıp başa vurmağ burūdetden ve yelden hāşıl olan [22] baş ağrısın teskīn eder. Tāze andız kökünden merhem yapıp yağı etmek yılan [23] şokduğuna ve kuduz talağına nāfi‘dir. Ve gerek ricāl ve gerek nisāniñ ‘avrat ğalīza [24] yerlerinde olan şişler t(d)āğıdır. Yapraklarını

bāde ile kaynadıp ağırın a'zā [25] üzerine vursalar ağrısın teskīn eder, huşūşen 'ırķu'n-nisā ağrısını vallahu a'lem.

(130a)

[1] *Bāb: Der-beyān-ı İresā ya'nī Sūsen:* 'avām buña mā'ī zanbaķ derler. [2] Boşnaķça "şaplıca" derler ya'nī ķaplıķacıķ demektir. Yaprakları ķaplıķa müşābih [3] olduğundan ötürü. Frenķçe "iris" derler. İres ve İresā ķavs-i ķariħ ma'nāsındır [4] ya'nī elgimsağma demektir. Bunuñ çiçeginde ķavs-i ķariħde bulunan elvān-ı mevcūde [5] olduğundan böylece tesmiye olunmuştur. Ve İresā daħi iki nev'dir. Nev-i evvel İresā-yı [6] bostānīdir. Bağçelerde olur. Yaprakları ķaplıķa müşābih olup üzerinde ince ħuṭṭ [7] vardır. Sāķı devr ve boğumludur. Tarf-ı a'lāsında yan dalları olup her birinde [8] bir zanbaķ ya'nī birer çiçek olur ki yapraklarında bir kaç dürlü renk vardır. Meşelā [9] āsmānī ve ķavī mā'ī ve yeşile mā'(y)il şarı ve beyāz ve açık menevīş ve açık şu rengi gibi. [10] Toħumu bir uzunca düğme içinde maħfūzdur. Kökü beyāz serd ve boğumludur ve şaķakları çokdur. [11] Rāyiħası laṭif ve mezāķı keskin ve bir miķdār acıdır. Ve bu nev'den daħi 'add olunur. Şol [12] İresā ki çiçekleri beyāz veyāħūd altın şarısı renginde ola. Zīrā renklerinden [13] mā'ada her huşūşda mezķūr İresā-yı bostāniye müşābeheleri vardır. Ammā nev'-i şānī [14] İresā-yı yabānīdir. Bu daħi iki dürlüdür. Biri ekşeriyyā taşlı yerlerde olup kemālen [15] bostānīsine müşābihdir. İllāki her huşūşda andan küçükdür ve biri daħi ṭ(d)āğlarda [16] ve vadilerde olup yaprakları daħi uzundur. İnce ve ağaçlı ve boğumlu ve kırmızıya [17] mā'(y)il ve rāyiħsız kökleri vardır. Çiçekleri sā'(y)ir envā'mıñ çiçeklerinden küçükdür. [18] Rāyiħaları ķayısı rāyiħası gibidir. Her bir çiçegiñ menevīş renginde ṭ(d)okuz uzunca [19] ve eñsiz yaprakları vardır ki her biriniñ zahrında altın şarısı renginde ħuṭṭu [20] olur. İresāniñ aşlaħı ve ecedi Arnavudlik ve Bosna semtlerinde olup [21] ķuvvet ve te'sīri sā'(y)irinden ziyādedir. Evvel bahārda yaprakları bir miķdār zuhūr [22] etdiği birle veyāħūd faşl-ı ħariṫiñ ortasında köklerini iħrāc edip gölgede [23] tecfif etmek gerek ve ķurusundan rāyiħası ħūb ve içi bütün ve perk ve beyāz [24] olanı iħtiyār etmek gerekdir. Eski ve gevşek

ve kırtlu olan merdüddür. **Tabî'atı:** [25] İresâ kökü derece-i şâniyyede hârr ve derece-i şâlişede yâbisdır. Küşâd ve tenkıye eder.

(130b)

[1] **Menâfi'-i Dâhilesi:** Sûsen kökünü saħk edip ğubârından iki buçuk dirhemini bal [2] şuyuyla veyâhûd arpa şuyuyla sıcaklayın içmek göğsünde ve aq cigerinde balğamı [3] olup öksürüğü ve ağır şoluğu olan kimseye nâfi' dir. Zîrâ keşif balğamı [4] ve sümüğü taħlîl edip ihrâc eder. Ve eger mezkûr bal şuyuna veyâ arpa şuyuna [5] ğubârından altı veyâ yedi dirhem kadar qarışdırıp içseler bağlamı ve şafra-yı keşifeyi [6] aşâğıdan sürer. Ve buña daħi revând-i çinîden bir dirhemini saħk edip zamm [7] etseler istiskâ için bir iyi devâ olur. İresâ kökünü ħurde qaṭ' edip [8] bal şuyunda veyâ meyân kökü maṭbûħunda veyâ aq bâdede qaynadıp şabâħ 'ale-r-[9] riq sıcaklayın bir içim kadar içmek maħbus olan beveli ve ħayzı idrâr eder, [10] meşâne taşın sürer ve qarın burusın ve siñir bozulmasın ve sıtma نده بريسنی [11] ve üşütmesin def' eder ve süddelerini küşâd eder. Ħuşuşen kavî ve kalın aħlât [12] mevcûd olduqda ve der ile şarılığı sürer ve şoğulcanı helâk eder ve râħat [13] getirir. Sûsen kökünü saħk edip sirke ile içmek yılan şokduqda zehrini [14] mâni' dir. Sûsen kökünü mesku çayıyla veyâhûd el-ğuvan otuyla qaynadıp içmek [15] t(d)alaq ağrısı olanlara nâfi' dir. Benefşe kökünü ya' nî sūsen kökünü saħk edip [16] nilüfer şuyuyla içmek bel şouqluğu olanlara iyidir. 'Irku'n-nisâya mübtelâ olanlara [17] sūsen kökünü qaynadıp şuyuyla ihtikân edeler. Qarın burusundan dâ'(y)ima aqlın [18] küçük şabilere südlerine veyâ ta'âmlarına bir miqdâr saħk olunmuş sūsen kökünü [19] ekip yedireler. Tâze sūsen kökünü zencebîl gibi sükker ile terbiye edip 'ilele-i [20] mezkûreye tenâvül etmek nâfi' dir. Tâze sūsen kökünü döğüp ve şıķıp 'uşâresin [21] sünbül-i Hindî ve sükker ile terbiye edip istiskâsı olan kimseye şabâħ ile [22] bir küçük fincan kadar dört günde bir kere sıcaklayın içireler, ruṭubet-i zâ'(y)idesin [23] aşâğıdan sürer. Ve daħi sūsen kökü istiskâ için bir nâfi' ma'cûn olur. [24] Bu vechle sūsen kökü 'uşâresinden üç dirhem, ħavlicân ve cedvâr ikişer buçuk dirhem, [25] dârçin ve qarafil her birinden nişf dirhem, deñiz laħanası üç dirhem cümlesin saħk

(131a)

[1] edip ve kefi alınmış ‘asel ile kıvama getirip ma‘cūn ede. Bu ma‘cūndan her gün [2] şabāh ile beşer dirhem yiye. **Menāfi‘-i Hāricesi:** Sūsen kökünü şuda yumuşak olunca [3] kaynadıp ba‘dehu ezip merhem gibi yakı etmek beden-i insānda envā‘ perklığı yumuşadır, [4] yumruları t̄(d)ağıdır ve uru izāle eder. Kökünü saḥḥ edip ğubārını yaraya ekmek [5] yara‘ı(yı) tenḳıye eder. Dā‘(y)imā işler ve delikli eski cerāhatleri oñuldurur. Huşūşen ‘asel [6] ile ḥalt olunduğda ğubārını sirke ve gül yağıyla karışdırıp bez ile altına [7] bağlamak baş ağrısının teskīn eder. Ḥayzı ve ḥamli sürmek için şāf-ı raḥim budur. [8] İki kaşık kadar ‘asel bir demir tavaçık içine koyup yavaş kor üzerinde bir iki kere devr [9] etdire ba‘dehu saḥḥ olunmuş sūsen kökünü ve buḥūr-ı Meryem ğubārlarından bir dirhem katıp bir [10] ḥoşca karışdırı ta ki yanmaya. Ba‘dehu bir çīn taş içine döküp t̄(d)oñduğdan şoñra [11] parmak kalınlığında ve uzunluğunda şaf düze ve vaż‘-ı ḥaml edecek veyāḥūd ḥayzı münḳatı‘ [12] olan ‘avrat evvelā o şāfi zeyt yağı veyā tāze tere yağıyla yağlayıp ve bir uca [13] iplik şedd edip fercine idḥāl ede. Bir sâ‘ atden şoñra gereği gibi ısıрмаğa başladığıda [14] ipliginden çekip iḥrāc ede, murādı ḥāşıl ola. Sūsen kökünü ve خریق سبید ya‘nī [15] جمریفه Kökünü saḥḥ edip ve ğubārından berāber alıp bu iki eczā kadar ‘asel ile karışdırdığıdan [16] şoñra yüze sürseler envā‘ lekelerin izāle eder. Sūsen kökünüñ ğubārını çām [17] sağıziyla karışdırıp ve bir parça meşīn üzerine sürüp bel veyāḥūd ‘ırḳ- [18] un-nisā maḥalli üzerine bağlamak ağrıların teskīn eder. Kuru sūsen kökünü ağızda çiyñemek [19] nefesi ḥūb eder ve diş ağrısının giderir. Kökünü kaynadıp şuyunu sıçaḳlayın ağızda [20] tutmak daḥi böyledir. Sūsen kökünüñ ‘uşāresin veyā ğubārını burna çekmek dimāğı [21] sümükden ve nāzileden tenḳıye eder. Zeker ve ḥāya şişler ve ağrıları için inçe ğubār [22] olmuş sūsen kökü beş dirhem dārçīn ve durak otu toḥumu ikişer buçuk dirhem za‘ferān [23] iki şūls dirhem cümlesin bir yere karışdırıp ba‘dehu bir kırmızı çuḳayı aḳ bādeye [24] batdırıp mezbūr-ı ğubārları üzerine ekip o ‘azā üzerine şaralar. Sūsen kökünü [25] eşvāb arasında tutmak güveyi men‘ eder. Sūsen köküne daḥi benefşe kökü derler.

(131b)

[1] Rāyiḥası benefşe çiçeginiñ rāyiḥasına müşābih olduğundan ötürü. İmdi [2] benefşe yāḥūd menekşe kökü zıkr olunduğda ĩresā veyāḥūd sūsen kökü murāddır [3] ğaflet olunmaya. **Menāfi'-i Dūhn-i ĩresā:** Ve daḥi Sūsen kökünden ve çiçeginden bir yağ [4] istihrāc olunur ki 'atṭārlarda ḥāzır bulunur. Yağ-ı mezbūr taḥlil ve terkīḵ ve neşr eder [5] ve kemāle getirir. Niḵrīz ve sekte ve raḥim ve ḵulaḵ ve sā'(y)ir 'azāniñ aḡrılarını teskīn [6] eder ki burūdetden ve balğamdan ve yelden şudūr etmişlerdir. Ḷatı olmuş mufaşşalı [7] ve yumru ve uru yumuşadır vallahu a'lem. **Bāb: Der-beyān-ı Sūsen-i Ebyāz** [8] **ya'ni Ak Zambak:** bunuñ ekşeriyyā iki zirā' kadar uzun bir sākı olur. Yaprakları uzunca ve düz [9] ve yalabıḵ ve خنثیه şa'leb Yaprakları gibidir. Çiçegi büyük ve dilber ve beyāzdır. Ve ğālibā altı [10] yaprakları vardır ki ṭarf-ı esfelleri bir dā'irede müctemi' olup cānib-i a'lāları ḥārice [11] meyl etmişlerdir. Ortalarında niçe şaplar üzerinde şarı dügmecikler vardır. Bunlar [12] rāyiḥaları çiçeginiñ rāyiḥasından başka dürlüdür. Kökü şoğanıdır, ḥayy'ul-'ālem yaprağına [13] müşābih şarıya mā'(y)il beyāz katlardan müctemi'dir ve esfelinde beyāz şaçakları vardır. [14] Zambak zibil ile terbiye olunmuş ṭopraqda ve bir miḵdār gölgeliḵda olur. Ve eger murād [15] ederseñ beyāz zambakları mor rengine tebdil edesin māh-ı temmuzda şoğanların [16] çıkarıp ocaḵda dütüne aşa ḵoyasın bir ḥoşca ḵuruyalar. Ba'dehu māh-ı martda [17] kırmızı bāde mayasına ḵoyup kırmızı rengini cezb edince ṭura. Ba'dehu yere döküp [18] üzerine o mayadan dōke kırmızıya mā'(y)il mor çiçek aḵar. **Tabi' atı:** Çiçeginiñ [19] muḥteliṭ mizācı vardır. Zirā bir miḵdār leṭāfati vardır ve bir miḵdār keşāfeti ve arziyyeti [20] vardır ve bir miḵdār daḥi mā'ıyyeti bulunur. Yaprakları ve şoğanı derece-i evvelide yābisdir [21] ve tenḵiye ḵuvveti vardır. Velākin şoğanı aḵvādır. **Menāfi'-i Dāḥilesi:** Zambak yaprakları [22] ve şoğanı dāḥilen nādir isti' māl olunur. İllāki şu-yı muḵaṭṭarını medḥ edip [23] nuṭḵu ṭutulmuş veyāḥūd bayılmış kimselere içirirler ve ğayrılar demişlerdir zambak [24] çiçeginiñ şu-yı muḵaṭṭarını içmek ḥarāretli cigere nāfi'dir. İstiskā'ı(yı) küşād eder [25] ve ḥamli zarar ve ziyānsız sürer ve aḡrısın teskīn eder. Ak zambak ṭoḡumunu sirke ile

(132a)

[1] veyāhūd bāde ile içmek yılan şokduğuna nāfi' dir. Şarılık için bir mücerreb [2] devā budur. Kayşūm ya' nī koyun otundan iki kabza ve zanbağ ortasında olan [3] sarı dügmeciklerinden nışf kabza alıp üzerine beş yüz kadar dirhem [4] ak bāde dökün ve şülşü gidince kaynadasın. Bu maṭbūhdan altı gün mütevāliyen [5] her şabāh birer içim sıcaqlayın içiresin. **Menāfi'-i Hāricesi:** Zanbağ eczāsınıñ [6] cüz-i enfa' ı revgānīdir. Zīrā a' zā-yı bāride' i(yi) ve siñirleri ıssıdır. Envā' [7] şalābeti yumuşadır ve ağrısın def' eder. Pes siñir bozulmasına sekteye niķrīz [8] ve her dürlü şişlere nāfi' dir. Ebeler dā'imā zanbağ yağını hāzırda tutmak ve isti' māl [9] etmek gerek. Ve vāz-ı ḥaml eden ' avratıñ soñ ağrısı için nāfi' dir. Yağ-ı mezbūru [10] ıssıdıp ve içine kenevir çöpünü bandırıp kasiķ yerine veyāhūd geri çatı [11] yerine sıcaqlayın vuralar. Ve daḥi karnı yumuşatmak ve burusın def' etmek için [12] zanbağ yağını ihtikānda isti' māl etmek nāfi' dir. Zanbağ yağı güneşde t(d)urduķda [13] dibine çökmüş zanbağ yaprakları ğāyet nāfi' dir. Hāreṭli çıbanlara ve şişlere [14] şişlerini indirir ve ağrılarını teskīn eder. Zanbağ şoğanını pūryān edip [15] veyā sıcaķ külde pişirip ba' dehu gül yağıyla dögüp yaķı etmek teşennüc [16] için iyidir. Soğanı kaynadıp ba' dehu dögüp ve ta' uķ yağıyla veyā [17] zeyt yağıyla karışdırıp çıbanlara vursalar anları yumuşadır ve kemāle getirir. [18] Zanbağ şoğanını ' asel ile dögüp mecrūḥ olan siñirler ve çıkıķ a' zā üzerine [19] vursalar anları tebriye eder. Şoğanını sirke ile kaynadıp merhem gibi olduķda [20] eski cerāhatleri tecfif ve tebriye eder. Şişmiş ve perklenmiş memeleri yumuşatmak [21] için zanbağ şoğanını keçi südünde kaynadıp vuralar. Şoğanını bāde ile kaynadıp [22] üç gün mütevāliyen ayak parmaklarındaki ta' uķ gözüne vursalar anı izāle eder. [23] Zanbağ yaprakları yeşil iken kızıl şişe ve siyāh kabarcıķlara ve yılan ve ' akrep [24] şokuğuna iyidir, āteşlerin ve zehrin alıp ağrıların def' eder. Ak zanbağ [25] çiçeginiñ rāyīhası bārid olan dimāğa iyidir vallahu a' lem. **Bāb:**

(132b)

[1] ***Der- beyân-ı Süsen-i Ahmer ya'ni Kızıl Zanbağ***; bu daği iki dürlüdür. Nev'-i evveliñ [2] kökü ya'ni şoğanı aq zanbağın şoğanı gibidir. İllâki şarıdır. Sâkıñın eṭrâfına [3] yerden çiçeklerine varınca aq zanbağ yaprağından eñsiz ve zümürüdi yeşil [4] yaprakları vardır. Çiçekleri aq zanbağ çiçeklerine müşâbihdir. İllâki renkleri [5] âteş gibi kıızıdır. Bu kızıl zanbağ ba'zı diyârda orağ vaḳtinde ekin arasında bulunur. [6] Ve ṭ(d)aglarda ve vadilerde bulunur. Sâ'(y)ir yerlerde bağçelerde aq zanbağ gibi terbiye olunur. [7] Nev'-i şâniniñ yaprakları ve sâkı ile nev'-i evvele bi'l-külliyeye müşâbeheti vardır. Velâkin [8] kökünün ğâyet çok katları vardır ve şarıya mâ'(y)il beyâzdır. Ve şaçakları çoğdur. [9] Çiçekleri daği kızıl yâhüd turuncu renginde olup yaprakları ṭarf-ı zâhirine şaplarına [10] varınca dâ'ire gibi kıvrılmışdır. Nâs buña zülfünkâr derler. **Tabî'atı ve Menâfi'i**: Aq zanbağ [11] beyânında zıkr olunan ṭabî'at ve menâfi' bu iki nev' kızıl zanbağda daği câri ve mu'teber [12] olur. Aña mürâca'at oluna. Ve Daği kızıl zanbağ nev'inden 'add olunur bir nev' zanbağ [13] vardır ki aña aygün çiçeği derler. Ba'zı diyârda altın kökü ve altın otu derler ve daği [14] Boşnaqça "izlatanu galavek" derler. Kökü ya'ni şoğanı aq zanbağ şoğanına beñzer. İllâki [15] şarıdır. Evvel bahârda düz ve yalabık ve degirmi sâkı çıkıp yukarıya çıktıkça [16] şabun otunuñ yapraklarına müşâbih olan yaprakları bir dâ'irede müctemi' ve birbiri [17] üstünde dört beş ayrıca şerefeler olur. Sâkıñın a'lâsında gül renginde dilber [18] ve küçük zanbağ çiçegine beñzer çiçekleri zuhûr eder ve bu çiçeklerin yapraklarında kavî [19] güvez renginde çok lekeler ya'ni noktalar vardır. Ve her çiçeğin altışar yaprağı olup [20] eṭrâfa kıvrılmışlardır ve râyiḫaları laṭifdir. Kimyâviler bu nebâta çok i'tibâr [21] edip derler ki ma'âdini tebdil etmege kuvveti vardır. **Tabî'atı**: Şems ve kamer çiçeği [22] ya'ni aygün çiçeği aq zanbağ ṭabî'atı üzeredir. **Menâfi'-i Dâhilesi**: Bir kimse [23] gereği gibi tebevül edemese aygün çiçeğinin şoğanını kerefis veyâ ma'donos şuyuyla [24] veyâhüd bâde ile kaynadıp içe veyâhüd şoğanını bâde ve zeyt yağında ṭabh [25] edip kâsık ve zekerine sıcaklayın vura. 'Avratların ḫayzı münkaṭı' olsa daği

(133a)

[1] bu vech üzere tedāvī ederler. **Menāfi‘ -i Hāricesi:** Aygün çiçeginiñ şoğanını kettān [2] tohumu ve ta‘uq yağıyla dögüp ve bāşūr üzerine kıoyalar ağrısın teskīn eder. [3] Kökünü dögüp öküz kemiginiñ iligi ile kıarışdırıp kıatı şişler ve yumrular [4] üzerine vursalar anları yumuşadıp pişirir veyāhūd t(d)agıdır. Bu ‘avratıñ vaz‘ -ı [5] hamlden şoñra memeleri şişse aygün çiçeginiñ kökünden ya‘nī şoğanından ve gül [6] merheminden ve pirinc den bir merhem düzüp memeleri üzerine vuralar şiş t(d)agıla [7] vallahu a‘lem. **Bāb: Der-beyān-ı Nercis ya‘nī Nergis;** evā‘(y)ilden beri [8] bunuñ huşuşunda ihtilāf-ı keşir vākı‘ olmuşdur. Ba‘zılar demişlerdir ki nercisden murād [9] Nebuferastes hekīmiñ nercisdir ki faşl-ı hārīfde aña sürencān ve faşl-ı rabī‘de [10] nercis derler. Ve ba‘zılar demişler ki nercis şol çiçekdir ki hekīm-i mezbūr aña [11] aq şebboy demişdir. Ve ğayrıları niye zāhib olmuşlar ki ‘aynu’s-şafā çiçegi ki [12] Bosna dilince aña “neven” derler. Nercis oldur, hatta gerek eski ve gerek yeñi müverrihler [13] nercis ta‘rīfine ittifāq etmeyip her biri başka şey için nercisdir diye [14] za‘am etmişdir. Kıaldı ki bu mişilli aqvāl-i muhtelifeyi redd edip Diyoskorides [15] hekīmiñ kıavl-i şevābını naql edelim. Hekīm-i mezbūr taħrīr eder ki nergisiñ yaprakları [16] pırasa yapraklarına müşābihdir. İllā ki anlardan inçe ve küçük ve eñsizdir. Sākı [17] mücevvef ve bir kıarışdan yüksekdir. Ve yaprağı yokdur. Çiçekleri beyāzdır. Ortalarında birer [18] şarı kıadehleri vardır. Kökleri şoğandır. Zāhiri siyāha mā‘(y)il kestāne renginde ve [19] bātıni beyāzdır. Aşlahı yüksek t(d)aglarda olup rāyiħaları hūbdur. Sā‘(y)irleriñ [20] rāyiħaları bir miqdār şarmaşık rāyiħasına beñzer. Pes bundan ma‘lūm oldu ki nergis-i [21] hāķīķi şoğanı cinsindedir. Ve muṭlaķ zerrīn-i kıadeh dedikleri çiçekdir. Ve bunuñ [22] envā‘ ı çokdur. Zırā beyāzı vardır ki aña nās muṭlaķ zerrīnderler. Ve ba‘zılar aq [23] çiçek derler. Ba‘zı yalın kıat ve ba‘zı kıatmerdir. Ve ba‘zımıñ bir çiçegi ve ba‘zımıñ [24] üç ve ziyāde çiçekleri olur. Ve şarısı daħi vardır ki aña zerīn-i kıadeh derler. [25] Ve ba‘zı diyārda lafz-ı mezbūrdan ğalaṭ zelenķāde derler. Bunuñ daħi yalın kıatı

(133b)

[1] ve kâatmeri vardır. Ve ba'zı bed rāyihālî ve ba'zı hoş rāyihālîdir. Meşelâ Süleymāniye [2] ve fulya dedikleri çiçekler cümlesi nergis envā'ındandır. Hattâ misk-i Rūmî [3] çiçeğini daħi nergis envā'ından 'add etmişlerdir. Ve İbn-i Sinâ nergisiñ havāşşı beyânında [4] Diyoskorides hekîmiñ kavline muṭābık yazdığı daħi bu te'yid eder. Hāşılı [5] zıkr olunacak mu'ālecâtda müsta' mel olan nergis rāyihāsi laṭif olan zerrîndir. [6] Ğaflet olunmaya. **Tabî'atı:** Nergis hârr ve yâbisdir. **Menâfi'-i Dâhilesi:** Hükemâ-i mütekkaddimûn [7] nergisi dâhilen nâdir isti'mâl ederler velâkin istifrâğ ettirmek murâd ettikleri [8] vakîtte nergis şoğanını ṭa'âmalarında ṭabḥ etdirip yedirir idi veyâ şuda [9] kaynadıp maṭbūhın içirirler idi kay' etdirir. **Menâfi'-i Hâricesi:** Şoğanını [10] döğüp ve bir miqdâr 'asel ile karışdırıp âteş yakdığı yere ve çıkık a'zâyâ [11] sürseler anları tebriyye eder. Niķrîze sürseler ağrısın teskîn eder. Nergis [12] şoğanını tâze iken ezip 'uşâresiyle kaṭ' olunan siñirler üzerine vaz' [13] etseler anları oñuldurur. Şoğanını ışırgan tohumu ve sirke ile döğüp ve ḥalt [14] edip yakı etmek gerek yüzde ve gerek bedeniñ sâ'(y)ir yerlerinde olan envā' leke [15] ve uyuzluk ve ḥuşūneti izâle eder. Kezalik her dürlü ḳatı çıbanları ve şişleri [16] ve yumruları ve siñirleri yumuşatmak için şoğanını döğüp bakla veyâ fiķ unuyla [17] karışdırıp yakı edeler ve bu vech üzere daħi dikenî ve ok parçaların ve ağaç [18] ḥurdelerin yaradan cezb edip iḥrâc eder. Ve nergisden daħi bir yağ istiḥrâc ederler. [19] Bu yağ 'ilel-i mezkûreye nâfi'dir, ḥuşūşen mefâşıl ağrısına. **Bâb:** [20] **Der-beyân-ı Za'ferân:** bunuñ çiçeği güz faşlında yaprakları zuhûr etmezden evvel açılır. [21] Çiçekleri ercûvānî rengindedir ve dilberdir ve sürencân çiçeğine fi'l-cümle müşâbihdir. [22] Her bir çiçeğin ortasında uzunca ve kırmızı teller vardır ki za'ferân oldur. [23] Bunuñ bahârı bir ay kadar sürer. Çiçeği geçdikdan soñra eñsiz ve ince ve uzun [24] ve teke şakalı yaprağına müşâbih yaprakları zuhûr edip bütün kış yeşil ṭ(d)ururlar [25] ve ammâ evvel bahârda şolup ḳururlar. Kökü siyâha mâ'(y)il şoğan gibidir. Dördüncü

(134a)

[1] senede evvel bahārın ahirinde yaprakları kurduktan sonra ihrāc olunup mäh-i [2] ağustosadek yanında bulunan küçük şoğanlarıyla güneş işābet etmeyin [3] yerde havada kurudup hıfz olunur. O vakitte yine yere ekilir. Yufka yerden [4] hazz eder. Kalın ve zibillenmiş toprak aña muhālifdir. Evā'(y)ilde Rūm ilinden gelen [5] za'ferān cümleden aşlah idi. Velākin bu zamānlarda Çeh memleketinde ve pec evvelkisinde [6] hāşıl olan za'ferānıñ nazarı yoqdur. **Tabī'atı:** Za'ferān derece-i şāniyyede hārr [7] ve derece-i evvelide yābisdır. **Menāfi'-i Dāhilesi:** Za'ferānı ta'āmda isti'māl etmek [8] mi'deye hoş gelir. Hazmı kavī eder ve bedene hoş renk ve ferah getirir. Ve cemī' [9] a'zā-yı bātıneye kuvvet verir velākin i'tidāl üzere isti'māl etmek gerek. Zīrā [10] ziyādesiyle tenāvül olunduğda baş ağrısın getirir. Ve ta'āmdan nefret irāş [11] eder ve bedeb rengini ifsād eder. Za'ferānı bāde ile içmek tiz ser-hoş ve deli eder. [12] Ve Diyoskorides hekīm eder, bir kimse üç dirhem za'ferānı bāde ile içse anı [13] gülerken helāk eder. Za'ferān semūma māni'dir. Ba'zılar za'ferānı bütünce bir boş [14] ve kapalı yumurta kabuğunda pişirip ve tiryāk ve hardal ve cedvār ile qarışdırıp [15] ma'cūn ederler. Bu ma'cūndan günde birer dirhem tenāvül olunduğda vebā-yı bātıneye [16] nāfi'dir ve bu hastalıktan kişiyi hıfz eder. Za'ferānı e't'imede veyāhūd eşribede [17] isti'māl etmek ciger süddelerin açar ve şarılığı t(d)āğıdır ve bevlī ve hayzı idrār eder. [18] Küçük şabīler dā'(y)ima ağlayıp ve şüd emmeyip yüreklerinden yeşil nesne gitse [19] qarın burusu olduğuna 'alāmetdir. Bunlara birāz za'ferān süd ile içireler ve daği [20] şabīler bir nesneden incimiş olsa bütün za'ferānı sirkeye koyup rengini alınca [21] içinde birağalar ba'dehu o sirkeden içireler. Bir kimse meşrū' olsa veyā t(d)amladan [22] ve sübāt marazından nuṭku tutulsa za'ferānı cundubidester ya'nī kunduz hāyasın [23] keskin sirke ile qarışdırıp ba'dehu bir tüyü o sirkede ısladıp burnu [24] deliklerine şoqalar derhāl kendiye gele. Za'ferānıñ çiçeği aḥz olunmadın andan bir [25] şu taḫtīr olunur. Bu şu'ı(yı) aḥşam ta'āmindan iki sa'at geçdikda içmek uyuhu'ı(yı) getirir.

(134b)

[1] **Menāfi' -i Hāricesi:** Za' ferānı gül şuyuyla ve zeyt yağıyla qarışdırıp yağı [2] etmek teşennüc-i bārid kōrkusu olan şişleri ve kūrūhu hıfz için iyidir ve teşennüc-i [3] bārid için bu merhem dađi iyidir. Turmusu gül şuyunda ve ađ bādede merhem gibi olunca [4] kaysadıp yağı etmek ve dađi za' ferānı ' avrat sūdü ile qarışdırmak gözler [5] için celilü'l-kadr bir devādır. Ve cerāhatli kulağlar için dađi nāfi' dir. Za' ferānı yumurta [6] ağıyla ve şarısıyla halı edip harāretli şişlere vurmak āteşin alıp ağrısın teskīn [7] eder. Za' ferān çiçeginden istefan yapıp başa tağmak veyāhūd çiçeklerin şemm [8] etmek nevmi getirir. Za' ferān sūd ve gül yağı ve bir miđdār afyon ile qarışdırıp [9] niķrīze sürmek nāfi' dir vallahu a' lem. **Bāb: Der-beyān-ı** [10] **El-kartam:** ya' nī za' ferān-ı yabānī ki nās aña aşfer derler. Bunuñ degirmi ve t(d)ođru ve perk [11] ve ağaçlı ve iki zirā kadar uzun ve yan dalları çok bir sağı vardır. Yaprakları [12] az olup uzunca ve kalın ve perk ve t(d)amarlı ve kavī yeşil ve etrāfi dikenlidir. Dalları [13] nihāyetlerinde dikenli dügmeleri olur ki esfelleri dā'(y)iren مدار_küçük yapraklar ile [14] muhātdır. Bu dügmeler içinde kırmızıya mā'(y)il şarı dilber ve katmer ve rāyiḥaları hoş [15] çiçekler zuhūr eder. Tođumu köşelidir ve bir serd ve bayāz kabuğu vardır. İçi dađi beyāz [16] ve yağlıdır. Ve bir miđdār ḥalāveti vardır. Kökü uzun ve inçe ve şaçaklıdır. Tedāvīde [17] medḥali yokdur. Aşfer bağçelerde ve tarlalarda ekilir. **Tabī' atı:** Aşfer toğumu derece-i şālīşede [18] ḥārrdır. **Menāfi' -i Dāhilesi:** Ba' zı fuķarā kimesneler za' ferān-ı yabānī ya' nī aşferi aşıl za' ferān [19] yerine ta' āmlarında isti' māl ederler, etdikleri münāsibdir. Zirā ta' āmların şarıya boyar [20] ve ' ameli tehyī' eder. Aşfer toğumu karnı yumuşadır ve balđam-ı keşīfi aşğıdan sürer. Tođumunu dōgüp [21] ve ta' uđ şuyuyla qarışdırıp ba' dehu bezden geçirip sıcaklayın içeler. Velākin mi' deye bir [22] miđdār nā-ḥoş gelmekle bir miđdār dārçin ve basbāsa ve anason katmak münāsibdir. Aşfer toğumu [23] tūti kuşlarının ğıdaları iken karnların sürmez. Aşfer tođumunuñ içini sūkker ile ağızda tutup [24] eridikça yutmak göğsü balđamdan ve sümükden tenkıye eder.

Menâfi'-i Hâricesi: Boyacılar aşfer [25] çiçeğiyle çuka'ı(yı) ve bezi ve emşâlini boyarlar. Ba'zı 'aṭṭârlar aşferi za'ferân-ı ḥaḳîkiye

(135a)

[1] karışdırıp ḥilekârlık ederler. **Bâb: Der-beyân-ı 'Ayn-ı Şafâ.** [2] bu şol çiçektir ki nâs beyninde nergis ismiyle meşhûrdur. Ba'zı diyârda ḥâtem [3] çiçeği derler. Tohumu ḥâteme ya'nî yüzüğe müşâbih olduğundan ötürü. Boşnaçça “neven” [4] derler. Aşıl adı “misibehek”dir. Bunuñ sâkı bir zirâ' kadar olup yan dalları çokdur. [5] Yaprakları uzun ve ṭ(d)oruqları sivridir. Dalları nihâyetlerinde yeşil dügmeleri olup [6] açıldıkları vaḳitte dâ'(y)ire gibi turunc renginde laṭif ve keskin râyihâlî çiçekler zuhûr eder. [7] Ba'dehu tohumu daḥi dügmede müctemi' olup tefriḳ olunduḳda her biri bir ḥalka veyâḥûd [8] 'aḳrep kuyruḳu gibi görünür. Kökü beyâz ve şaçaklıdır. Mâh-ı mayııda bunuñ çiçeği açılıp [9] kışadek sürer. Ekseriyyâ bağçelerde tohumundan ḥâşıl olur. **Tabî'atı:** 'Ayn-ı Şafâ ḥârr ve yâbisdir. [10] Ekseriyyâ ḥâricen isti'mâl olunur. **Menâfi'-i Hâricesi:** 'Ayn-ı Şafâ çiçeğiniñ şu-yı muḳaṭṭarı kızıl [11] ve ḥarâretli gözlere nâfi' devâdır. Şabâḥ aḥşam gözleri ıḳṭâr edeler. Veyâḥûd içinde bezler [12] ısladıp gözler üzerine vaz' edeler. Otunu ve çiçeğini ḳurudup ba'dehu yaḳıp düttününü [13] aşıḳıdan şalıvermek cebr ile tâbi' i cezb edip iḥrâc eder, mücerrebdir. Çiçeğiniñ ḳurusın [14] döḳüp ḡubârını penbe içine şarıp aḳıran dişler üzerine vaz' etmek aḳrısın [15] def' eder vallahu a'lem. **Bâb: Der-beyân-ı Benefsec ya'nî Benefşe Ve Menekşe;** [16] ekseriyyâ gölgelik yerlerde olur. Ça'(y)ırlıḳda ve divâr ve çitler dilberinde ve bayırlarda [17] daḥi bulunur. Yaprakları degirmidir leblâb yapraḳı gibi. Velâkin andan nâzik ve küçükdür. [18] Ve yeryüzünde yayılmışdır. Sâḳları yoḳdur ancak parmak kadar uzun şapları olup [19] ṭ(d)oruqlarında mor renginde râyihâları laṭif çiçekleri olur. Bunlarıñ her birisiniñ [20] beş yapraḳı olup ortasında olanıñ bir küçük ve içi boş külahcıḳı vardır. [21] Ve iç tarafında şarı nokṫası vardır. Bunlar geḳdiḳdan sonra yerlerine birer yeşil [22] düğme zuhûr edip içinde dâruya müşâbih tohumu olur. Kökü uzun ve inçe [23] ve şaçaklıdır. Bunuñ nümâsı iki vechle olur. Biri dökülen tohumdan ve biri daḥi [24] budur ki

uşulundan iplik gibi ince ve uzun nesnelere hüruc ve etrafına yayılıp [25] yere dokunduğu mahalde köklenip başka bir kütük olur. Bunların ba'zı dahi ašumānı

(135b)

[1] ve ba'zı beyāzdır. Velākin muhtārı mor olandır. Ve evvel zühür edip cem' olunandır. [2] Veyā gölgelik yerden alınandır. Zīrā güneşin hararetinden kuvveti zāyil olur. **Tabī'atı:** [3] Mor benefşeniñ yaprağı ve çiçeği taze iken derece-i evvelide bārid ve derece-i şāniyede [4] raḥbdır. Ve ammā kurudukları vakitte burūdeti ve rutūbeti azdır. **Menāfi'-i Dāhilesi:** [5] Mor benefşeden benefşe şarābı ve cülābı ve şeker murebbāsı ve sirkesi ve emşāli [6] yapılp, cümlesi ḥummā-yı bāḥımyeye ve hararete ve za'afa nāfi' dir. Şan'at-ı benefşe [7] şarābı ki fuḡarā için münāsib ve hem nef' i çok ola. Māh-ı martda mor benefşeyi [8] henüz taze ve rāyihāsı kemāle iken cem' edip bir ḡalaylı ḡab içime [9] koyasın ve üzerine şıcaḡ şı döküp ve aḡzın muḡkem ḡapayıp yedi sekiz [10] sā' at kadar t(d)ura. Ba' dehu bezden geḡirip صقسین süzölen şıyı ıssıdıp [11] tekrār taze benefşe üzerine dökösin. Bu minvāl üzere dört beş def'a [12] edösin. Encāmında süzölen şıya kifāyet ḡadar sükker ḡatıp yavaş ḡor üzerinde [13] 'asel ḡıvamına gelince ḡaynadasın. Ba' dehu şoḡduḡda aḡzı t(d)ar bir şişeye [14] ḡoyup muḡkem ḡapayasın. Bu vech üzere sā'(y)ir şüköfe nebātdan şarāb yapmaḡ [15] mümkündür. ḡayrılar çiçeğini döḡüp ve şıḡıp 'uşāresin sükker ile şarāb yaparlar. [16] Benefşe şarābından iki yā üç ḡaşıḡ miḡdārın yemek ḡiddetli sıtmanıñ hararetin def' [17] eder ve rāḡat ve nevmi getirir. ḡarnı līnet üzere tutar. Göḡsü mülyāyim eder. ḡuşūşen küḡük [18] şābīleriñ öksürüklerine nāfi' dir. Cefde olan ḡurūḡu yumuşadır, ḡalbe kuvvet verir [19] ve yan aḡrısın teskīn eder. ḡaşılı cümle 'ilele-i ḡārreya a'lā devādır. Ba'zılar benefşe [20] şarābını şouḡ bīnar şıyıyla ḡarışdııp içirirler. Gerḡi marīze laḡif gelir velākin [21] şıyü evvelā ḡaynadıp şouḡduḡdan şoñra benefşe şarābını ḡarışdııp içirmek evlā [22] ve ensebdir. Ammā arpa şıyü cümleden enfa' dır. **Menāfi'-i Ḥāricesi:** Menekşe yaḡı veyā [23] şı-yı muḡaḡḡarı veyāḡḡūd sirkesi şedīd ve harareтли baş aḡrısına nāfi' dir. Yaḡını [24] süreler

veyāhūd şuyuna veyā sirkesine bezler ışladıp bařa vuralar ve bu vech üzere [25] dağı ciger ıarāretine iyidir. Benefşe yaprağının   uřāresi ıarāretten ıāřıl olan cemī 

(136a)

[1] şişleri t(d)ağıdır. şu-yı muğatları ıarāretten olan g z ağrısına iyidir. İçinde bezler [2] ışladıp üzerine vaz  edeler. Bevl yakmasını def  için benefşe yağını göbek [3] deligine süreler nāfi  ve mücerrebdir. Z rā g bekden bir t(d)amar meřāneye gider. Te'şiri andan [4] olaağdır. şab  ana rağminde iken o t(d)amar ile meřānesinden bevl ceryān edip [5] g beginden çıkar t(d)oğduğdan řoņra ağızları ıapanıp   amelsiz ıalır. Benefşe [6] iegi tedāvide g lden řoņra sā'(y)irinden isti  māli ekşerdir. **Bāb:** [7] **Der-beyān-ı Benefşe-i Se-reng:** buņa   avām hergā'ī menekşe derler. Bunuņ bostānisi [8] ve berrisi vardır. Bostānisinin sākı   köşeli ve ıuğuğlu ve içi boş ve boğumludur. [9] Yere yakın olan yaprağları bir miđdār degirmidir. Dağı yuğarıya olanlar uzun ve kertikli [10] olup şapları dibinde ikişer küçük yaprağları vardır. O mağalden bir uzun şap [11] ıķıp toruğunda ekřeriyyā   renkli bir dilber çiçegini olur. Bu ieginiņ yaprağları [12] beşdir, meşh r benefşede gibi. A lāsında bulunan iki yaprağı mor rengindedir. Bunlarıņ [13] altında olan iki yaprağı beyāzdır. Esfellerinde olan şarıdır. Bunlardan mā  adā [14] ba  zısı vardır ki beyāzlarıņ yerinde āsmānī yaprağları vardır ve ba  zıniņ iki mor [15] ve   āsmānī yaprağları olur. Çiçekleri d k ld ğdan řoņrā yerlerinde dügmeler [16] peydā olup içinde şarı toğumu olur. Kökü küçükdür velākin inçe şaağları oğdur. [17] Bunuņ iekleri gerçi dilber velākin rāyiřası yoğdur. Hemān z net için bağçelerde [18] ekilir. Ammā berrisi ya nī yabānisi tarlalarda olur ve her ıuşuşda bostānisine [19] müřābihdir. İllāki andan küçükdür ve renkleri o ıadar dilber degildir ve ekřeriyyā şarı ve mā'(y)ī [20] veyā şarı ve beyāzdır. Veyā iki nev  hergā'ī menekşe meşh r benefşeden řoņra [21] çiçekleri açıp faşl-ı ıarīfedek sürer. **Tabī  atı:** Benefşe-i se-reng ıarārete [22] ve yub sete mā'(y)ildir. **Menāfi -i Dāhilesi:** G gs  t(d)ar olup şoluğu ağır olan kimseler [23] otunu bal şuyunda veyāh d tatlı bādede ıaynadıp řabāh ile içeler nāfi  dir. [24] Z rā g gs  balđam-ı keşifeden ve sümükden ve irinden tenkıye eder. Ve  mm-i řıbyān marāziyla mübtelā

[25] olan küçük şabîlere daği nâfi' dir. Ve bu ecilden ba' zı diyârda buña daği ümm-i şibyân otu derler.

(136b)

[1] Ve zamân-ı qarîbde tecrübât-ı ' adîde ile ma' lûm olmuştur ki menekşe-i se-renk çiçeginiñ [2] şu-yı muqatтары gâyetle deri sürer. **Menâfi'-i Hâricesi:** Hergâi menekşe otunu qurudup [3] inçe ğubâr etdikden soñra ' asel ile qarışdırıp envâ' uyuzsürseler anları [4] izâle eder. Ğubârını yaralara ekseler anları tenkıye ve tebriye eder. Ve daği bir ot [5] vardır ki o daği benefşe-i berrîyyeden ' add olunur. Frenkler aña "mediyum" derler. Sâkı [6] iki zirâ' kadar olup yan dalları çoğdur. Nihâyetlerinde ercuvâni rengine bir büyük çiçegi [7] vardır. Tohumu aşfer tohumuna beñzer illâki andan küçükdür. Kökü iki qarış kadar olur mezâkı [8] serdir. Bu ot kuru ve taşlı yerlerde olur. **Tabi' atı ve Menâfi' i:** Kökü bârid ve yâbisdir [9] ve qâbizdir. Ammâ tohumu hârr ve yâbisdir. Kökünü saħk edip ve ğubârını ' asel ile qarışdırıp [10] yemek ' avratlarıñ ifrâtle ağan hayızların teskîn eder. Ammâ tohumunu saħk edip bâde [11] ile ve sirkencübîn ile içmek hayızların idrâr eder vallahu a' lem. **Bâb:** [12] **Der-beyân-ı Karanfil Çiçegi:** bunuñ iki nev' i vardır. Biri bostânî ve biri yabânî. Ammâ qaranfil-i [13] bostânîsiniñ uzun ve sivri yaprakları vardır. Teke şakalı yaprakları gibi. İllâki [14] anlardan kışşâ ve qalın ve külî rengine mâ'(y)ildir. Sâkları degirmi ve boğumlu ve bir zirâ' [15] kadar uzundur evvelâ yeşil tomrıkları zuhûr edip ba' dehu açılıp içinden elvânlı [16] ve dilber ve râyihası lañif çiçegi çıkar. Kimi beyâz ve kimi kırmızı ve kimi güvez [17] ve kimi mordur ve kimi daği yalın qat ve kimi qatmerdir. Râyiğaları meşhûr qaranfil râyihasına müşâbih [18] olduğundan buña daği qaranfil demişler. Tohumu siyâhdır ve soğan tohumuna müşâbihdir. Kökü [19] kırmızıya mâ'(y)ildir ve ba' zılarında beyâzdır ve hoş râyihası vardır. Ammâ qaranfil-i yabânî kuru [20] ve qumlu topraqda olur. Bir inçe nebâtdır. Yaprakları ve şapları ve çiçekleri ile qaranfil-i [21] bostânîye müşâbeheti vardır. Velâkin her şey' andan küçükdür. Ba' zılarınıñ qan gibi [22] kırmızı ve ba' zılarınıñ ercuvâni çiçekleri olur. **Tabi' atı:** Qaranfil hârr ve yâbis [23] olduğ râyihasından ve merâretinden

ma' lumdur. **Menāfi' -i Dāhilesi:** Kāranfil çiçeğini [24] kurasın saħk edip ğubārından bir dirhemini ğül Őuyuyla veyā lisān-ı Őevr Őuyuyla [25] veyāħūd anar veyā ağaç kavunu ' uŐāresiyle i'mek bayılmağ ve ğafağāna nāfi' dir.

(137a)

[1] Kāranfil çiçeği berāberce kestere otunu ki Frenkçe aña "betoniğa" derler. Sirkecübīn [2] ile i'mek veyāħud merzencūs, biberiye ve cigertāzeleyin otlarını Őuda taħd edip [3] ma' būhuna bir dirhem karanfil çiçeğini karıŐdırıp i'mek ser-sām baŐ ve Őar' a [4] sekte ve t(d)amlaya ve a' zā ditremesine ve uyuŐmasına ve sūbāt marāzına nāfi' dir. [5] Ve daħi karanfil çiçeğinden ğulbeŐeker yapılıp ya' nī karanfil çiçeğini sūkker ile mermer [6] havanda dōğup ve bir ŐiŐeye koyup birka' eyyām ğüneŐde t(d)urduğdan [7] Őo'ra va'kt-i ğācetde ğıfz olunur. Bu vechle terbiye olunmuŐ karanfil çiçeğini [8] yemek ğalbe kuvvet ve baŐı ve daħi ğavī eder. ŐuŐmağı ve ğarın sūrmesin ğat' [9] eder ve raħim ağrısına daħi nāfi' dir. Ve karanfil çiçeğinden daħi bir nāfi' sirke olur. [10] Bu vechle bir ŐiŐe i'ine meŐelā bir va'ıyye tāze karanfil çiçeğini yaprağlarını [11] koyup ũzerine dōrt va'ıyye keskin Őarāb sirkesin dōkesin. Ba' dehu [12] ağzın muħkem ğapayıp ğırğ ğun ve daħi ziyāde ğüneŐe bırağasın. Bu sirke ğāyet [13] nāfi' dir. Bayılmağı def' i'in burnu deliklerine ve Őağağlara ve nabızlarına sūreler [14] tiz ifāğat bula. Ve daħi hava-i mesmūme-i vebā'ıyyeden muħāfaza i'in nāfi' dir. [15] Ellerin ve yūzlerin bu sirke ile ğasl edeler. Kāranfil çiçeğini bal Őuyuyla veyāħūd [16] ağ bāde ile i'mek yılan Őoğduğuna ve ğuduz ta'ladığına iyidir. Ve ğarından [17] Őoğulcanı ihlāk edip sūrer ve ğamli vaz' etdirir. Bir kimseye tā' ũn iŐābet [18] etdiği birle karanfil otunu kōkūyle dōğup ' uŐāresin i'ce ve kendi' i(yi) dōŐekde [19] sıcağ tutup derleye. Yabānī karanfilin ' uŐāresi veyāħūd Őu-yı muğa'atları meŐāne [20] taŐı i'in bir mūcerreb devādır. İki ũ' ğaŐığ ğadar Őurb olunduğda meŐāne taŐını [21] pāre pāre edip bevl ile meŐāneden sūrer. **Menāfi' -i Ħāricesi:** Kāranfil çiçeğini [22] bir ŐiŐeye koyup ve ũzerine zeyt yağını dōküp ni'ce eyyām ğüneŐde t(d)urduğdan [23] bir nāfi' yağ olur. Ēuduz ta'ladığına ve yılan Őoğduğuna sūreler ve daħi delikli [24] ve dā'(y)imā ağar cerāħatler i'ine i'ğtār edeler.

Ķaranfil ieginiñ ‘uşaresin gözlere [25] ıktār etmek başı kavī eder. Ķaranfil iegini şuda kaynadıp ağızda tutmak diş

(137b)

[1] ağırsına nāfi‘ dir ve řu-yı mezbūrda bezler ışladıp sıcaķlayın mufaşşal [2] üzerine vaz‘ etmek ağırsın teskīn eder eder. Karanfil iegini tāze iken dögüp [3] başdaki yaraya koymaķ yara’yı(yı) bitişdirir ve ĥurde kemiklerin cezbe edip [4] ihşac eder. Ķaranfil otunu řuda kaynadıp řaķaķlara vursalar bař ağırsın [5] def‘ eder vallahu a‘ lem. **Bāb: Der-beyān-ı şebboy;** meřhūrdur. [6] Bunuñ bir kaç nev‘i vardır. Zīrā şarısı ve beyāzı ve kırmızısı ve moru ve muĥteliť [7] elvānlısı vardır. Yaprakları uzun ve klī rengine mā’(y)il yeşildir. Sāķı bir zīrā‘ [8] kadar olup yan dalları oķdur. Toĥumu gīlāflar içinde yaşşı ve degirmi kimi kırmızıya [9] mā’(y)il şarı ve kimi siyāha mā’(y)ildir. řarısınıñ rāyiĥası sā’(y)irlerinden ziyādedir. [10] Ķaranfil ve benefşe rāyihālına müřābihdir. Ba‘dehu beyāzı ve sā’(y)irleridir. Kökleri [11] okdur. Māh-ı mayısa çiçekleri açılıp kışadek sürer. **Tabī‘atı:** şebboy [12] ĥārr ve yābisdir. Tenķiye ve nfz etmek kuvveti vardır ĥuřuřen ĥuru olduklarında. [13] şarısı isti‘ mālde ekşerdir. **Menāfi‘-i Dāĥilesi:** şarı şebboy çiçegini ĥurudup [14] ve kaynadıp içmek tābi‘i sürer ve ölmüş veledi raĥimdan tarĥ eder. Hāmile ‘avratlar [15] bu çiçegi imeyeler meger ki vaz‘-ı ĥaml ederken zaĥmet ekseler. **Menāfi‘-i Hāricesi:** şarı [16] şebboyu ĥurudup ba‘dehu kaynadıp o řuda vurmaķ beveli ve ĥayzı idrār eder. [17] şarı şebboy çiçeginden řemm-i ‘asel ile merhem yapıp yaķı etmek ..... [18] izāle eder. ‘asel ile ĥarıřdırıp ağızda tutmak ağız cerāĥatlerin ve ĥurūĥın [19] giderir. Toĥumundan iki dirhemini sirkencübīn veyā bāde ile içmek veyāĥūd toĥumunu bir keseye [20] koypur ferce idĥāl etmek ĥayzı getirir ve ĥamli cezbe eder. şarı şebboy kökünü [21] sirke ile dögüp şişmiş t(d)alaķ üzerine koymaķ nāfi‘ dir. Cümle envā‘ şebboy [22] çiçekleriniñ ‘uşaresini göze ıktār etmek gözü tenķiye eder ve lekelerin izāle eder. [23] şarı şebboy çiçegini zeyt yağıyla bir şişeye koypur güneşe ařıldıķda bir yaģ [24] ĥāřıl olur. Bu yaģ burüdetden ĥāřıl olan raĥim

ve a'zâ ' illetlerine nâfi' dir. Sâ'(y)ir [25] şebboy envâ' ı da'hi ' ilel-i mezkûreye iyidir. Velâkin kuvvetleri şarısındandır vallahu a' lem.

(138a)

[1] **Bâb: Der-beyân-ı Reyhân ya'nî Feslegen:** bunuñ üç nev' i vardır. [2] Biri kebîr ve biri evsa' ve biri şağîrdir. Reyhân-ı kebîriñ yaprakları emîr-i ' aşıkân [3] otunuñ yaprakları gibi velâkin da'hi büyük ve yaşşı ve qalıdır. Ağaç qavunu yaprağı gibi. Nâs [4] buña şarma feslegini derler. Reyhân-ı evsa'tıñ yaprakları ve dalları evvelkiden küçükdür ve iki [5] dürlüsü vardır. Biriniñ râyihası feslegen râyihâ gibidir ve biriniñ râyihası limon râyihasına [6] beñzer ve bu ecilden ba'zılar aña reyhân limonu derler. Ammâ reyhân-ı şağîriñ yaprakları küçükdür. [7] Ve dalları qatı çoqdur ve ahseni budur. Râyihası bir miqdâr qaranfil râyihasına müşâbih olmağla [8] ba'zılar aña reyhân-ı qaranfilî derler. Nâs buña top feslegenî derler. Cemî' envâ' reyhân bir [9] küçük ağaç gibidir. Çiçekleri küçük ve beyâzdir. Aşağıdan başlayıp yukarıya t(d)oğru [10] açılır. Tohumu küçük ve siyâhdır, kökü şaçaklıdır. **Tabî' atı:** Reyhân ikinci derecede hârrdır. [11] Ru'ubet-i zâ'ide birle. **Menâfi' -i Dâhilesi:** Feslegeni çoq yemek gözleri dumanlu eder, riğ [12] getirir ve mi' deyi şişirir ve hazmı güçdür. Velâkin qarnı yumuşadır ve bevli idrâr eder. 'Avrat [13] südünü artırır. Bir kimseniñ cevfind e kırığı olasa feslegeni sahq edip ğubârını [14] gügem 'uşâreyle sekiz gün qadar mütevâliyyeten içe, hoş ola. Feslegeni lisân-ı şevr şuyuyla [15] qaynadıp içmek bayılmağa ve sâ'(y)ir qalb ' illetlerine nâfi' dir. Tohumunu qaynadıp içmek [16] bevli ve hayzı idrâr eder. **Menâfi' -i Hâricesi:** Feslegeni sirkede ısladıp şemm etmek [17] bayılmağı def' eder. Feslegeniñ şu-yı muqattarını gül yağı ve sirke ile qarışdırıp alnına [18] vurmağ baş ağrısın teskîn eder. Feslegen 'uşâresin veyâhüd tohumunuñ ğubârını burna [19] çekmek ahsırmağı irâş eder. Burnu açar ve başı tenkıye eder. Velâkin gözleri qapamağ gerek. [20] Feslegeni arpa unuyla ve gül yağı ve sirke ile qarışdırıp gözlere vurmağ gözleriñ harâretin [21] alıp ağrısın teskîn eder. Feslegen 'uşâresin göze ıqtâr etmek zulmetini izâle eder [22] ve nâzilesin qurudur. Feslegen tohumnu bir geçe gül şuyunda ıslatsalar lu' âb gibi olup [23] dil

karalığına ve huşūnetine ve keزالik dudak buruşuğuna ve meme emcigine nāfi‘ dir. Zıkr [24] olunan maħallere süreler. Feslegen toħumunu yakıp külünü sigiller üzerine ekseler anları [25] kökünden çıkarır. Şöyleki min-ba‘de anda sigil zuhūr etmeye. Velākin evvel sigilleri bıçak

(138b)

[1] ucuyla bir miqđār şakķ etmek gerek. Veçün sigil mu‘ālecesinden sözüümüz vardır. [2] Sigil izālesiçün aqvā ve esra‘ ‘ilāc yokdur. İllāki şabāħ ve aħşam bir [3] ince ve kızgın demir tel ve emşāliyle sigillere doħunmak bu vechle sigil kökünden [4] kuruyup zā‘(y)il olur. Bu tarz üzere bir adamda yüzden mütecāviz sigil bir kaç gün [5] zarfında izāle eyledim. Ve bir vechi daħi budur ki bir çubuk t(d)olayında örümcek ağını [6] şarıp ve yakmak sigillere tutmaķdır. Ba‘zılar za‘am ederler ki feslegeni iki taş [7] arasında ezip üzerine bir yeñi çömlek kapayıp bir kaç gün böyle terk etseler [8] andan ‘aķrepler peydā ve tevellüd eder. Velākin qavilleri bātıldır. Nitekim Çalinos ħekīm daħi [9] bunu münkerdir. Hatta der ki bir kimesne feslegen yemiş [10] olsa ba‘dehu ‘aķrep şokmuş olsa zehrinden bir dürlü zarar görmez vallahu a‘lem. **Bāb:** [11] *Der-beyān-ı Esedü’l-‘ades;* ve daħi orabanche derler. İki lafz-ı Yunanīden مأخوﺯى [12] ve ism-i evvel ve şānī bir ma‘nāyadır. Zīrā ism-i ‘Arabīsine göre mercimek düşmanı [13] veyā mercimek ħānıķı ya‘nī boğucu demektir. Ve Yunanisine göre burcaķ ħānıķı [14] demektir. Murād budur ki mercimek ve burcaķ envā‘ını ħānıķıdır. Zīrā bu ot mercimek [15] ve burcaķ ve emşāli arasında bulunduğu vaķitde buña yakın olanları boğar [16] ve helāk eder. Mābeynlerinde tezād vāķı‘ olduğundan ötürü bu otuñ bir [17] ten-dürüst ve yağlı ve tüylü ve kırmızıya mā‘(y)il ve gevrek ve yapraķsız ve nışf zīrā‘ [18] ve daħi uzun sāķı var. Çiçekleri küçük ve açık şarı rengindedir. Kökü bir [19] parmak kadar kalın olup sāķı kuruduğda kökünün içi boş kalır. **Tabī‘atı:** [20] Esedü’l-‘ades bārid ve yābisdir, derece-i şālīse. **Menāfi‘-i Dāħilesi:** Esedü’l-‘ades [21] maţbūħ ekl olunur kuş konmaz ya‘nī helyon fidānları gibi [22] tuz ve zeyt yağı ve sirke ile terbiye olunup şalluťa yerine tenāvül olunur. [23] Mercimek ve böğrölce ve sā‘(y)ir gılāflı

dāneler ile berāber ṭabḥ olunduḡda tīz pişirler. [24] Ve bu ota daḥi boḡa otu ve inek otu derler. Zīrā inekler bu otu rāst gele [25] yediklerinde kıızışıp boḡayı ararlar. Boşnaḡça buña “puvudac” derler vallahu a‘lem.

(139a)

[1] **Bāb: Der-beyān-ı Baḡla Otu:** bunuñ isimleri çoḡdur. Meşelā semiz [2] otu kebīr, baḡlatu’l-ḥumaḡā-i kebīre ve semiz-i ṭa’uḡ ve yara ve bere otu ve fitıḡ ya‘nī ḡasıḡ [3] yarığı otu ve civān otu derler. Boşnaḡça “rashodnik” derler. Bir kökden [4] dört beş ve ba‘zı vaḡıtde altı degirmi ve semiz ve düz sākları çıḡıp [5] eṭrāflarında semiz ve ḡalın ve meşḥūr semiz otu yapraḡlarına müşābih yapraḡları [6] vardır. Velākin bunlar daḥi ḡalın ve uzun ve yaşşı ve eṭrāfı bir miḡdār kertikli ve cüz-i [7] asumānī rengine mā‘(y)ildir. Sākları nihāyetlerinde iklleri olup üzerinde kimi beyāz [8] ve kimi ercuvāni çiçekler olur. Kökleri çoḡdur ve ḡabuḡu ince ve beyāzdır. Mezāklarında [9] bir miḡdār ḡalāvet vardır. Baḡlarda ve taşlı yerlerde ve eski ḡarābātta ve mezāristānda [10] bulunur. Evvel bahārda zuḡūr edip māh-ı mayıs ve ḡaziranda çiçeḡi aḡılır. **Tabi‘ati:** [11] Baḡla otunuñ yapraḡları ve sākı ve çiçeḡi bārid ve raṭbdır, kökü meyanedir. **Menāfi‘-i Dāḡilesi:** [12] Bu otuñ ismi müsemmasına maṭābıḡdır. Zīrā bir nefis ve mu‘teber yara ve bere otudur. Bu [13] otunu ḡaynadıp içmek cevfinde yara ve bere ve cerāḡat ve ḡırığı olanlara nāfi‘dir. [14] Gerek göḡüsde ve mi‘dede ve gerek baḡırsaḡlarda ve raḡimde olsun ve ḡan ile olan [15] ishālden yaralanmış ve berelenmiş baḡırsaḡları tebriyye için bunuñ gibi devā [16] nādirdir. Yarpaḡlarının ve sāklarının ‘uşāresi veyāḡūd şu-yı muḡaṭṭarı daḥi [17] maṭbūḡunuñ ḡuvvet ve te‘şirindedir. Bir civān şabiniñ ḡasıḡ yarığı olsa bu [18] otuñ şu-yı muḡaṭṭarını niḡe eyyām mütevāliyyen içirip döḡülmüş yapraḡlarını ḡasıḡ [19] yarığı üstüne vaż‘ edeler, nāfi‘dir. Otunu döḡüp yaḡı etmek envā‘ yaraları [20] bitişdirip oñuldurur, ḡuşuşen ki ḡasıḡ eṭrāfında ḡırık ve yarığı ola. ḡanı [21] daḥi ḡāyetle teskīn eder. Yarpaḡlarını ezip altına baḡlamak burun ḡanını teskīn eder. [22] Ḥāşılı tebrīd ve tertībe ve evcā‘ teskīnine muḡṭāc olan hermaḡalde bu otu [23] isti‘māl etmek nāfi‘dir vallahu a‘lem. **Bāb: Der-beyān-ı Lisānu’l-** [24] **ḡaml ya‘nī Siñirli**

Otu; bunun dört nev' i vardır. Biri kebîrdir ki aña daği kırmızı [25] siñirli ot derler. Ve biri evsaftır ki aña yaşşı siñirli ot derler. Biri şağîrdir ki sivri

(139b)

[1] siñirli otu derler. Ve biri daği siñirli ot-ı baħrî derler. Cümlesine Boşnaqça “boqvica” [2] derler. Lisân-ı ħaml-ı kebîriñ ħalın ve serd ve yaşşı yaprakları vardır. pazınıñ yaprakları [3] gibi. Sâķları köşeli ve gevşek ve kırmızıya mâ'(y)ildir. Nişflarından yukarısı [4] başaķ gibidir ki üzerinde şarıya mâ'(y)il koyu kırmızı çiçekleri ve içinde toħumu olur. [5] Kökü nâzik ve beyâzdır ve şaçaķlıdır. Nem-nâk yerde ve çitler ve yol kenârında olur. [6] Ammâ lisân-ı ħaml-ı evseť ya' nî yaşşı siñirli otunuñ yaprakları evvelkiden aşğardır ve lisâna [7] müşâbih olup tüylü ve serd ve tülâniydi. Siñir ile maħtûtdur. Ve yerde yayılıp [8] dâ'(y)imâ yeşil olurlar. Sâķları bir ħariş ħadaruzun olup kebîrinden aşğar [9] aķşar başaķları vardır. Çiçegi ve toħumu ve kökü kebîrinde gibidir. Ammâ lisân-ı ħaml-ı şağîr [10] ya' nî sivri siñirli otunuñ yaprakları uzun ve eñsiz ve sivri ve siñirlidir. [11] Sâķları köşeli ve yere mâ'(y)ildir. Başaķları o birlerinden küçükdür. Ve ammâ lisân-ı ħaml-ı [12] baħrîniñ ħalın ve ħavî ve yaşşı ve yalabıķ ve çimenî yeşil ve büyük siñirli otunuñ yaprağına [13] fi'l-cümle müşâbih yaprakları vardır. Sâķı uzundur ve a' lāsında budaķları çoķdur. [14] Beyâz ve küçük ve mütezâhim çiçekleri vardır. Kökü beyâz ve şaçaķlıdır. Göllerde ve şulaķ [15] ħendeķlerde olur. **Tabî' atı**: Siñirli ot derece-i şâniyede ħarr ve yâbisdir. [16] Kebîri aķvâdır ve isti' mâlde ekşerdır. **Menâfi' -i Dâħilesi**: Siñirli otunuñ yapraklarını [17] veyâ toħumlarını ta'âm ile řabĥ edip yemek veyâ bunlarıñ ħubârların veyâ tâzesiniñ [18] ' uşâresin veyâ řu-yı muħaťtarını içmek envâ' ħarın sürmesin keser ve cemî' [19] fesâdât-ı bâťınayı taşĥîĥ eder, ħuşûşen böğrek ve meşâne ' illetlerin. Ķan tükürmesine ve [20] ħan tebevül etmesine nâfi' dir. Ĥaşılı ifrâť üzere sâ'(y)il olan ' illetleri ħabz eder. [21] Toħumunun ħubârını tâze yumurťa içine ekip ba' dehu pişirip ' ilel-i mezkûre için yemek [22] daği olur. Bir kimesne verem marâzından cevf eylese aña siñirli otunuñ řu-yı muħaťtarını [23] içmek münâsibdir. Siñirli otunuñ ' uşâresin içmek řar' a mübtelâ olanlara nâfi' dir. [24] Kökünü ve yapraklarını bal şuyunda

veyāhūd tatlı bādede kaynadıp içmek bögrek [25] ve meşāne cerāhatini ve qurūhunu tebriyye eder. Siñirli otunuñ üç kökünü yirmi dirhem

(140a)

[1] bāde ve yirmi dirhem şuda kaynadıp içmek üç künde bir tutan sıtma'ı(yı) [2] def' eder. Kezalik dört kök dört günde bir tutan sıtma'ı(yı) def' eder. Siñirli [3] otunuñ 'uşāresini sirke ile qarışdırıp bir kaç gün şabāh ile sıcaqlayın içmek [4] üç günde bir tutan sıtma'ı(yı) def' eder. Qan tükürmegi def' için bir nāfi' ma'cūn [5] budur. Zāmg-ı kitre, zāmg-ı 'arabī, dem-i ihvan ya'nī iki qardeş qanı t(d)amlası herbirinden birer [6] dirhem qan taşı haşhāş tohumu mumya t(d)amlası herbirinden üçer dirhem cümlesin sahk [7] etdikden soñra lisān-ı haml 'uşāresiyle ve gül şarābıyla qarışdırıp ma'cūn edeler. [8] Bu ma'cūndan marīz-i ahyānā birer miqdār ağızına alıp eridikça yavaş yavaş yuda. [9] **Menāfi'-i Hāricesi:** Siñirli ot tabī'at-ı yābisesi ve kuvvet-i cāzibe ve qābızası [10] sebebiyle her dürlü fāsīd ve alçaq ve dā'(y)im işler ve murdār ve etrāfa yayılır ve eski [11] ve delikli cerāhatlere ve 'illetlere. Kezalik envā' harārretli şişlere ve qurūha ve āteş [12] yanığına ve kuduz ve sā'(y)ir kelb taladığına, yazmaya ve bezeler şişlerine, [13] basur qabarcıklarına ve memelerine henüz başlayın niqrīse nāfi' dir. Yapraklarını [14] dögüp 'ilel-i mezkūre üzerine vaz' edeler veyāhūd 'uşāresinde veyāhūd şu-yı [15] muqatlarında bezler ısladıp üzerlerine koyalar. Yaranıñ qanını teskīn için [16] yapraklarını dögüp yumurta beyāzıyla yara üzerine vuralar ve bu vech üzere [17] dañi yanmış a'zā'ı(yı) tebriyye eder. Bir kimesneniñ burun qanı çok aqsa siñirli [18] otunuñ şu-yı muqatlarında ve keskin sirke den berāber alıp qarıştırdıkdan soñra [19] içine bezler ısladıp tabanlarına ve eli ayalarına ve sağı yanına ciger üzerine [20] vura qanı sākīn ola. Bir 'avratıñ raħmi yukarıya qalksa veyāhūd hayzı [21] ifrātla aqsa bir sūñgeri lisān-ı haml şu-yı muqatlarına batdırıp ferici üzerine [22] vaz' ede. Siñirli otu tuz ile ezip ur üzerine koysalar anı izāle eder. [23] Ba'zılar uru izāle için mücerred lisān-ı haml kökünü boyunlarına aşā koyalar. [24] Siñirli yaprağıñ 'uşāresin qulağa ıqtār etmek

ħarâretten kulaĥ ağrısın [25] def' eder. Göze ıktâr etseler ĥarâretin def' eder. Bir 'avrat südünü kat'

(140b)

[1] etmek murâd etdikde meme emciĥlerine siñirli otunuñ 'uşâresini süre südü [2] ĥuruyup munĥatı' ola. Siñirli yapraĥı 'uşâresi ve şu-yı muĥattarı ĥâyet şedîd [3] baş ağrısın def' eder, içinde bezler ıladıp başa vurular. Siñirli yapraĥı şu-yı [4] muĥattarıyla şık şık mazmaza ve ĥargara etmek aĥız çuruĥunuü ve boĥaz cerâħatini [5] izâle eder. şu-yı muĥattarına penbe ıladıp ĥanı aĥan basur ĥabarcıĥları [6] üzerine koymaĥ nâfi' dir. Lisân-ı ĥaml kökünü ĥaynadıp şuyunu aĥızda tıtmak veyâ [7] ĥud kökünü aĥızda çiyñemek diş ağrısın def' eder. Lisân-ı ĥaml-i şaĥirden ya' nî [8] sivri siñirli otundan üç yapraĥ aĥzına alıp ĥovanlıĥa girdiĥda arılar anı [9] şoĥmayalar vallahu a' lem. **Bâb: Der-beyân-ı İtrîlâl ya' nî** [10] **Riclü'l-ĥurâb ya' nî** **Karĥa Ayaĥı:** Boşnaĥça "veraniyanuĥa" derler. Bunuñ uzun [11] ve eñsiz ve çatalı yapraĥları vardır ki muĥaddemi ĥuş pençesine müşâbihdir. Yer yüzüne [12] yayılırlar ve ĥâyet tüylüdür. Ortalarında ince ve degirmi ve tüylü sâĥlar çıkıp [13] siñirli otuñ gibi başaĥları ve çiçekleri ve toĥumu vardır. Yapraĥlarınıñ [14] mezâkı siñirli yapraĥınıñ mezâkı gibidir. Siñirli otuñ envâ'ından olmaĥ ihtimâli vardır. Kökü uzunca ve şaĥalıdır. [15] Mer'alarda ve yollar kenârlarında olur. **Tabi'ati:** İtrîlâl bârid ve yâbisdir. **Menâfi'-i Dâħilesi:** [16] İtrîlâl şalluĥa gibi terbiyye olunup tenâvül olunur. Ve dâħi otu köküyle berâber sâ'(y)ir [17] maĥbah sebzevâtı gibi ta'âmlarda taĥb olunup ekl olunur. ĥarın sürmesin ve ifrâĥla [18] aĥan ĥayzı teskîn için ve ĥan tükürmegi def' için nâfi' dir. Tâze yapraĥların dögüp [19] 'uşâresin içmek yılan şoĥduĥuna nâfi' dir. Ve dâħi itrilâl-i yabânî derler bir [20] ot vardır ki sâĥları ve başaĥları ve çiçekleri ve toĥumu ve kökü ile itrilâl-i mezkûre [21] müşâbihdir. İllâ yapraĥları ince ve uzun ve eñsizdir ve çatalı degildir. Yufĥa ve zebûn [22] topraklarda olur. **Menâfi'-i Ĥâricesi:** Bu ot yılan şoĥduĥuna zî-ĥıymet ve mu'teber [23] otdur. İki buçuk dirhemini sirkencübîn veyâ aĥ bâde ile şurb olunur. Bu ilâc ile yılan [24] şoĥmuş çok kimesneler 'acâleten ĥalâş olmuşdur. Ve dâħi kökünü aĥ bâde

ile ṭabḥ [25] edip istiskāya mübtelā olanlara içirirler. Velākin niçe eyyām mütevāliyeten ṣabāh

(141a)

[1] aç karnına içip ‘akabinde döşekde derlemek gerek. Tohumunu saḥḥ edip semiz [2] otu şu-yı muḳaṭṭarıyla içmek yürek sürmesin ve kan tükürmegi ḳaṭ‘ eder vallahu a‘lem. [3] **Bāb: Der-beyān-ı Liḥyetü’t-tīs ya‘nī Teke Şakalı;** Boşnaḳça [4] “ḳozi brada” derler. Bunuñ yaprakları za‘ferān yaprağından a‘raz ve eṭveldir. Degirmi [5] ve düz ve boğumlu sāḳı var. Nihāyetinde büyük ve ḳatmer çiçekleri vardır ki bütün [6] gün güneşe karşı dönüp şems ğurūb etdikda ḳapanır ve şems ṭulū‘ etdik [7] birle yine açılır, eger hava bulutlu olmazsa. Encāmında bunuñ çiçekleri tüylü dügmelere [8] mütebeddil olup zamān-ı ḳalīlede siyāh tohumuyle uçar gider. Kökü uzun ve nāzıkdir. Mezāḳı [9] tatlıcadır. Bütün nebātīñ beyāz südü vardır. Bağçelerde ve çayırarda olur. [10] Ve taşlı ve ḳuru toprakda daḥi bulunur ve bir nev‘i vardır ki çiçeği ercūvānīdir. [11] **Tabī‘atı:** Teke şakalı derece-i şālīseye varınca yābisdir, ḥarārret-i ḳalīlesi birle. [12] **Menāfi‘-i Dāhilesi:** Diyosḳorides ḥekīm ḳavli üzere derece-i evvelide ḥārr ve raṭb olup [13] ḥalāveti olmağla kökü şalluṭa gibi ekl olunur. Kökünü maṭbūḥen veyā ğayrı maṭbūḥ yemek [14] veyāḥud şu-yı maṭbūḥunu içmek zaḥmet ile ve ṭ(d)amla ṭ(d)amla tebevṭül edenlere veyāḥūd [15] meşāne taşıyla mebtelā olanlara nāfi‘dir. Ve daḥi şadr ‘illetlerine iyidir. Meşelā [16] öksürük ḳıḳu’n-nefes verem ve yan ağrısına ‘uşāresin içmek yan şancısına [17] ğāyet nāfi‘dir. Şu-yı muḳaṭṭarı daḥi böyledir. Kökünü ḳıvırcık laḥana ile et şuyunda [18] ḳaynadıp ve dār-ı fülful ğubārını üzerine ekip yemek murzi‘a ‘avratlara çok [19] süd getirir. Teke şakalı ‘illetli cigere nāfi‘dir. Ve mi‘de ḳaynamasın başdırır. [20] Kökünün ‘uşāresiyle bir dirhem tāze dögülmüş zenebū’l-ḥayl otunu yedi gün mütevāliyeten [21] içseler bağırsak ve meşāne yaraların oñuldurur. **Menāfi‘-i Hāricesi:** Teke şakalı [22] çiçekde iken bütününden taḳṭir olunan şu beden-i insānda bulunan yaraları tebriyye [23] için ğāyet nāfi‘ ve serī‘ü’t-te‘şirdir. Kettān beziniñ ḳarandisin veyā

tiftikini o [24] şu-yı muqatṭarda ısladıp yaraya koyalar. Otunuñ ‘uşāresi yahūd içinden aqan [25] süd daḥi böyledir vallahu a‘lem. **Bāb: Debeyān-ı Doronikon**

(141b)

[1] **ve Terasi:** bu iki oy zamān-ı qarībedek ancak İtalya’da bulunup ğayrı [2] semtlerde daḥi olduğu istimā‘ olunmamışdır. Velākin ihtimāldir ki vardır. Ammā ḥālā [3] şöhret bulmamışdır. Māhiyet ve evşāflarına nazār olunduĝda ola ki ‘aşık olan [4] bunları ğayrı yerde daḥi bula. Ammā Doronikon otunuñ uzun şapları üzerinde [5] ḥıyar veyā kabaq yapraqlarına müşābih yapraqları vardır ki degirmi ve şapları [6] yanında iki taraḑdan oyulmuş ve yukarı taraḑı sivri ve etraḑı kertikli üst [7] taraḑı düz ve alt taraḑı bir miqdār tüylüdür. Sākı bir bucuq ve gāḥ iki qarış kadar [8] uzun ve içi boş ve tüylü ve ḥuṭṭlu olup nihāyetinde dört beş sarı teke [9] şaḑalı çiçeğine fi’l-cümle müşābih çiçekleri vardır. illā ki anlardan küçükdür. Kökü [10] uzun inçe ve beyāz olup ba‘zı yerinde degirmi yumruları vardır ki iki cānibinde [11] inçe kökleri olmaĝla kıyruqlu ‘akreplere müşābihlerdir. Bu ot İtalya’da Baldo [12] ve Ğarĝanutaman t(d)aqlarında olur. Velākin Baldo t(d)aqında bulunan aqvādir. **Tabi‘ atı** [13] **ve Menāfi‘i:** Doronikon ḥārr ve yābisdir. Kökü qarın ve mi‘de ve raḥim şişlerini [14] ve yellerini def‘ için isti‘māl olunur. Şoĝulcanı helāk edip sürer. Baĝırsaq [15] süddelerin açar, beḑli idrār, qalbe kuvvet verir. Ḥuşūşen ḥafaḑān var iken bayılmaĝı [16] def‘ eder ve sıtma ĝālibdir. Bu ecilden tiryāqa ḥalt olunur. Kökünü döĝüp ĝubārını [17] incir ile ezip yaqı etmek aĝulu canavar şoĝduĝuna ve ışırdıĝına nāfi‘dir. [18] Ammā terasi onunñ yapraqları yabānī ḥavlicān yapraqlarına bir mertebe müşābihdir ki [19] beynlerin tefriq küçükdür. Sāqları daḥi bir zirā‘ kadar ve ziyāde uzun ve köşeli [20] olup nihāyetlerinde küçük ve yalabık yapraqları vardır, yabānī ḥavlicānda gibi. Velākin [21] bunuñ çiçeği ya‘nī toḥum yeri beyāzdır. Kökü inçe şaḑalıdır. Ve nihāyetlerinde bakla kadar [22] degirmi ve uzunca ve şoĝanı yumruları olup üzerinde beyāza mā‘(y)il inçe fark [23] vardır. İçi beyāzdır ve kestāne mezāḑındadır. Kıruduqlarında bir miqdār buruşuq olup [24] bu ot İtalya’da Verona

nām şehriñ eṭrāfında çokdur. Ahālisi tāzesiniñ içini [25] yiyip ꙓabuġunu atarlar. Zīrā bir mertebe serd ve ḥufūşdur ki bir vechle yudmaġ mümkün degildir.

(142a)

[1] **Tabī' atı ve Menāfi' i:** Terasi ḥārrdır, ruṭūbetde ve yubūsetde meyanedir. Soġanı [2] kökünden ṭa'uk şuyuyla veyāḥūd arpa şu-yı maṭbūḥuyla 'uşāresin istiḥrāc [3] ederler. Ya' nī mezkūr şulardan birine sıcak iken köklerini ḳoyup dögüp [4] 'uşāresin bezden şıkarlar ve bir miḳdār sükker katarlar. 'Uşāre-i mezbūreyi tenāvül etmek [5] göġüs ve yān ağrısını teskīn eder. Ḥuşūşen öksürüġü daḥi def' eder ve ṭ(d)amla ṭ(d)amla aḳan [6] yaḳıcı beveli def' eder. 'Uşāre-i mezbūreyi aḳ ḥardal şu-yı muḳaṭṭarıyla istiḥrāc [7] edip içmek şehveti ġāyetle ḳavi eder vallahu a' lem. **Bāb:** [8] **Der-beyān-ı El-ḳar'a ya'nī Ḳabaġ:** bunuñ envā'ı çokdur. Cümleden eşar olan ṭ(d)olma [9] ḳabaġdır. Beyāz ve bir zīrā' ve daḥi ziyāde uzun ve ḳol ḳadar ḳalın ve tāze iken tüylü [10] olur ve ba' zıları aşıġıda yaşı ve müdevver ve yıḳarı ṭarafı inçe ve uzundur ve buña [11] nās şu ḳabaġı derler. Ve ba' zılarınıñ aşaki ṭarafı yaşı ve müdevver ve ortası inçe ve yukarı [12] ṭarafı yine bir miḳdār yaşı ve ḳalın ve şapı cānibinde sivridir, nās buña derviş ḳabaġı [13] derler. Bunlarıñ cümlesi bir şınıfdan 'add olunurlar. Yaprakları şarmaşıġ yapraġı gibidir. [14] İllāki bunlarıñ büyük ve mülāyim ve beyāza mā'(y)il ve tüylüdür. Ve uzun ve köşeli [15] ve tüylü aşması olup inçe ve uzun çatalcıklar ile ağaç dallarına ve çitlere [16] ṭutunur. Yıldız-vārī büyük ve beyāz çiçekleri vardır. Velākin her birinden ḳabaġ [17] ḥāşıl olmaz. Ḳabaġı ḥāşıl olaġak çiçeġiñ dibinde bir küçük ḳabaġ berāber zuhūr [18] eder. Bu ḳabaġların içinde uzunca ve yaşı ve külī renginde toḥumu mevcūddur. Kökleri [19] uzun ve şaçaklıdır. Bunlardan başka olan ḳabaġlar başka nev' 'add olunurlar. Ba' zı [20] diyārda anlara Hind ḳabaġı derler. İbtidā-i zuhūrları Hind'den olduġundan ötürü. [21] Bunlarıñ daḥi çok dürlüsü vardır. Ba' zıları büyük ve müdevver ve beyāzdır ve ba' zıları [22] uzunca ve ḳalın kimi boz renginde ve kimi şarı ve kimi yeşile mā'(y)il ve kimi alācadır. [23] Ekşerine nās kestāne kabaġı derler ve ba' zıları müdevver ve dilimli ve şarıdır. Ḳabuġu [24] ġāyet pekdir ve ba' zıları aşāġı ṭarafında ḳalın ve

müdevver ve ortadan şapınadek [25] bir qarār üzere daḥi inçe veyāḥūd ortadan inçe ve şapı tarafı bundan kalın ve aşaki tarafından

(142b)

[1] daḥi incerek ve turuncu rengindedir. Nās buña bal kabağı derler. Bunlarıñ cümlesiniñ [2] yaprakları ṭ(d)olma kabağlarının yapraklarından büyük ve serd ve keskindir. Aşamaların [3] daḥi kalın ve kavī ve serd ve keskindir. Çiçekleri büyük ve altın şarısı rengindedir. [4] Cümle kabağ nem-nāk yerden ḥazz eder, ḥuşūšen ṭ(d)olma kabağ kurağlı yerde zer^ç olunduğda [5] her gün aña şu yetiştirmek lāzım olur. Ve bir mertebe şuya ḥarīşdir ki aşması [6] ucundan iki üç qarış kadar ırāğda bir çanağ şu ile vaz^ç olursa bir gün [7] ve bir geçede çanağ tarafına meyl etdiğı hiss olunur. Ve kabağıñ büyük olması murād [8] olunduğda ortasından toḥumu alınıp sivri ucu aşığı çevirmek gerek ve nisā [9] tā'ifesi eliyle aña doḡunmağdan şaşınalar, ḥuşūšen 'özürli oldukları vakitde yakın [10] gelmeyeler mücerreb bir sırdır.

Tabī' atı: Cümle kabağlar derece-i şāniyyede bārid ve raḥbdır. **Menāfi'-i Dāhilesi:**

[11] Kabağ ve جو keşire üzere terbiye ve ṭabḥ olunup ve tenāvül olunur. Burūdeti sebebiyle [12] memālik-i ḥārrede bir maḡbūl ve nāfi^ç āş olur. Ba^ç zılar şu kabağı şu ile [13] veyā bāde ile ṭ(d)oldurup bir geçe ṭurduğdan soñra şabāḥ aç karnına içerler, [14] karna līnet verir. Velākin kabağ yeñi olup pek kuru olmamağ gerek. Kabağ toḥumunu [15] kabağundan ayıtlayıp ba^ç dehu arpa şuyunda ṭabḥ edip şuyunu içmek bögrek [16] ve çiger ve sā'(y)ir a' zā-yı bāḥnaniñ 'ilel-i ḥārresine nāfi^ç dir. Kabağıñ kuru aşmasını [17] dögüp sirke ve 'asl ile içmek kan ile olan ishāli keser. Tāze kabağdan [18] taḡṭir olunan şuyu ḥummālarda içmek nāfi^ç dir. Şu-yı muḡaṭṭarına siükker katiḡ içmek [19] ḥarāretten olan öksürüğe iyidir ve līnet getirir. Ve daḥi ṭ(d)olma kabağından sükker [20] veyā 'asel ile şekerleme olur, ṭabī' atı budur. Ṭ(d)olma kabağını tāze olup henüz pekişmege [21] başladığıda alıp ve kabağundan ve içinden pāk edip inçe ve uzunca kat^ç edesin. [22] Ba^ç dehu beş altı gün bahr-ı günde birer kere üzerine sıçağ şu dökese. Andan soñra [23] anları ṭabḥ ede. Şöyle kim kat^ç alar bütünce kalalar. Ba^ç dehu gölgede bir taḡtaya [24] bez üzerinde sürüp iki gün

adar bıraęa ki ęuruyalar. Andan Őońra āteŐde erimiŐ [25] sũkker veyā ‘asel içine bıraęa ve Őoęudup hıfz eyleye ve daęi bundan ve sā’(y)ir

(143a)

[1] ęabaęlardan reçel olur vechi herkese ma‘lũmdur. **Menāfi‘-i Hāricesi:** ęabaęiń [2] ęabuęu ęazındısını harāretli gōzler ve niķrīs ũzerine ęoysalar nāfi‘dir, harāretin [3] alır. ęabaę ęabuęunu yağıp kũlũnũ mağall-i iętirāę ũzerine ęoymaę iyidir. ęabaęiń ęuru [4] çekirdegini saęę edip yaralara ekseler yara‘ı(yı) tāze et ile t(d)oldurur. Yapraklarını [5] dōęũp ‘uŐāresin bār-gĩrlere sũrselere sineklerden emĩn olurlar. Henũz [6] kemāle gelmemiŐ ęabaęiń Őu-yı muęaętтары hāricen isti‘māl olunur. İçinde bezler ıŐladıp [7] yağı etmek harāretli niķrĩse nāfi‘ olduğundan baŐęa daęi envā‘ harāretli ŐiŐlere [8] iyidir. Ve daęi harāretten olan Őedĩd baŐ ağrısına nāfi‘dir. HıŐuŐen kũũk Őabĩlere [9] Őu-yı muęaętтары bulunmadığı hālide yerine ‘uŐāresi kāfi‘dir. Ve daęi Őu-yı muęaętтары-ı mezbũr [10] ve ‘uŐāre-i mezkũre harāretli gōz ve ęulaę ağrılıarı için iyidir. İlerine iķtār [11] veyā bezler ile ũzerlerine vaż‘ edeler, āteŐ yanığına daęi nāfi‘dir vallahu a‘lem. [12] **Bāb: Der-beyān-ı Kĩssā‘ ya‘nĩ Hıyar;** bunuń daęi bir ęaę [13] nev‘i vardır. Velākin eŐhar olan ikidir. Biri kũũk hıyar ki bir parmağ ęadar uzun ve [14] ęalındır ve ęabarcıķ gibi nesnesi oędur. Bunlardan tuz ve sirke ile bir lağif [15] turŐu olur. Ve biri uzun hıyardır ki nās ańa lanęa hıyarı lanęa hıyarı derler. Ba‘zı [16] bir zĩrā‘ ęadar uzun olur. Hıyarıń yaprakları ęabaę yaprağından kũũkdũr velākin [17] ziyāde ęalın ve haŐĩn ve serd terdir ve aŐmaları ęabaęiń gibi yeryũzũnde yayılıp [18] iekleri Őarıdır. Hıyar daęi nem-nāk yerden hażz eder, ęabaę gibi. Toęumu zer‘ olunmadın [19] bir iki gũn ęadar sũd içinde t(d)urduğdan Őońra yere terk olunsa nemāsı daęi [20] tiz ve hıyarlarıń mezāķı tatlı olur. **Tabĩ‘atı:** Hıyar bārid ve rağbdır, derece-i Őāniyyede. [21] **Menāfi‘-i Dāhilesi:** Hıyar bevli idrār eder. Hıyardan Őalluęa olup ta‘āmlar [22] arasında ekl olunur. Velākin oę tenāvũl olunmamak gerek zĩrā demi tebrĩd ve tekŐĩf [23] ve sıtma‘ı(yı) ihdāŐ eder. Hıyār toğumunu saęę edip sũd ile veyāhũd tatlı bāde [24] ile içmek

cerāhatli meşāneye nāfi' dir. Saḥk edip ğubārından ve karāvīyeden [25] her birinden üç parma arasında şıkaçağ kadar alıp meyān kökü maṭbuḥuyla içmek

(143b)

[1] öksürüğü def' eder ve gögsü balğamdan ve irinden tenkıye eder. Toḥumunu 'asel [2] ve şu ile kaynadıp içmek ciger ve bögrek ' illetlerine nāfi' dir. Huşūşen ḥarāretten [3] ḥāşıl olduklarında ḥıyar toḥumunu arpa şuyuyla dögüp mustahlebini istiḥrāc [4] ederler. Hummā-yı ḥārrede anı içmek ğāyet nāfi' dir. **Menāfi'-i Ḥāricesi:** Ḥıyarı [5] ince kesip ḥarāretli şişler üzerine koymak ' āteşlerin alır ve hummā-yı ḥārrelerde [6] dil üzerinde tutmak dil kırmakdan ve kırumakdan ḥıfz eder. Tāze ḥıyarı [7] şemm etmek bayılmağı def' eder. Ḥıyar yapraklarını sirke ile veyā bāde ile kaynadıp [8] kelb ışırdığı yere vurmağ nāfi' dir vallahu a'lem. **Bāb:** [9] **Der-beyān-ı Bittih ya'ni Kavun:** bunuñ daḥi aşmaları yeryüzünde yayılmışdır. Yaprakları [10] ḥaşin ve tüylü ve ḥıyar yaprağına fi'l-cümle müşābihdir. Çiçekleri şarıdır meyvesi [11] ya'nī kavunu ğünāğün olur. Kimi şarı ve kimi yeşil ve kimi siyāh ve kimi beyāz ve kimi [12] düz ve kimi ḥaşin olur. İçi daḥi ğāh şarı ve ğāh beyāza ve ğā[h] kırmızıya mā'(y)il [13] ve ğāh yeşil olur. Ve cümlesi şuludur. Toḥumu ḥıyar toḥumu gibi uzunca ve yaşşı ve beyāzdır. [14] Kavunuñ mezākı tatlı ve rāyiḥası laṭifdir. Toḥumunuñ yukarıki ucunu bıçağ ile azacık [15] açıp bir iki ğün kadar ğül şuyunda veyāḥūd şu ile ezilmiş misk şuyunda [16] ısladıp ba' dehu gölgede kırudup zer' olunduğda ḥāşıl olan kavunu ğüle [17] veyā miske kıoğar. Ve eger bu minvāl üzere bal şuyunda veyāḥūd sükker ḥall olunduğı [18] şuda ısladıp zer' etseler kavunu ziyāde tatlı olur. Ve bunlardan ğayrı daḥi [19] sā'(y)ir meyveleriñ toḥumların böyle terbiye edip ekseler rāyiḥa ve ḥalāvet peydā etmek [20] kıābildir ve mücerreddir. Kıavun bir kıalın ve zibilli ve ğüneşi kıoğ olan kıprak ister. Evvelden [21] şuya ve yağmura muḥtācdır ammā kemāle gelmege başladıkda şuya ihtiyācı olmaz. [22] Yağmuru kıoğ olan yaylada kavun iyi olmayıp mezākı nā-ḥoş olur. **Tabi' atı:** [23] Kıalinos kıavlī üzere kavun bārid ve raṭbdır. Velākin ' indimde ziyāde tatlı olan [24] kavun ḥarāretten ḥālī degildir. **Menāfi'-i Dāhilesi:** Kıavunuñ tenkıye kıuvveti vardır.

[25] Bevli idrār eder ve hıyardan daħi tiz keçer gider. Ve tenkıye kuvveti olduğu bundan

(144a)

[1] ma' lumdur ki eger kavun içini nā-pāk ele sürseler anı pāk eder. Bu taqdirde [2] yüzde bulunan lekeleri ve güneş yakdığını izāle eder. Eger derin degil iseler. Ammā [3] tohumu huşuş mezkürda aqvādır ve meşāne ve bögrek taşı için nāfi' dir. Kavun gerçi [4] laṭif ve hoş hoş ta' āmdır. Velākin keşret üzere tenāvül olunduğda ruṭubet-i fāsıde' i(yi) [5] ihdās eder. Veremi tekşif edip sıtmalar irāş eder ve qarın burusın ve ishāli peydā [6] eder. İmdi kavunu i' tidāl veyā kılllet üzere tenāvül etmek gerek. Ba' zılar kavunu tuz ile [7] ekl ederler o vaqıtde zarar etmez. Kavunu çok yediğñ vaqıtde çekirdeklerin daħi yemege [8] muhtāc olursın diye Frenklerde bir darb-ı meşeldir. Ya' nī bālāda zıkr olunduğı gibi kavun [9] çok tenāvül olunduğda hummā ' arāz olmağla harāretin def için kavun cekirdeginiñ [10] şuyunu veyā müsteħlebini içmege muhtāc olur, demekdir. Kavun çekirdegini kabuğı soyulduğdan [11] soñra sükker ile kaplanır. Badem gibi böyle çekirdegi hummā-yı hārredan mariz olanlara [12] bilā-tereddüd vereler. Ve daħi bögreği ve meşānesi mecrūh olup zaḥmet ve āteş ile t(d)amla [13] t(d)amla tebevü(l) edene mezbūr çekirdek şekerlemesi gāyet nāfi' dir. Kavun çekirdegini [14] döğüp ve soğumuş anason veyā arpa şu-yı maṭbūhunu üzerine koyup müstaħlebini [15] çıkarırlar. Bu müstaħleb hummādan hasta olanlara nāfi' dir. Zīrā harāreti ve şusuzluğı [16] def ve ciger ve t(d)amar süddelerin küşād ve bevli idrār eder. Kezalik öksürük ve hummā-yı diḳkat ve [17] t(d)amla t(d)amla gelen bevli için nāfi' dir. Kavun çekirdegini süd ile veyāhūd tatlı [18] bāde ile içmek meşāne kabarcıkların izāle eder. Kavun kökünü kurudup ve saḥḳ [19] edip bir dirhemini bal şuyuyla içmek kuşdurur ve daħi kavundan sükker veyāhūd [20] ' asel ile laṭif reçel olur, şan' atı budur. Henüz kemāle gelmemiş ham kavunu [21] alıp tūlen dilim dilim kesesin ve kabuğundan ve tohumundan taṭhīr edip üzerine şarb [22] sirke dökesin ve bırağıp sekiz gün kadar t(d)urduğdan soñra o sirke' i(yi) süzüp [23] tekrār tāze sirke üzerine dökesin. Sekiz günden soñra yine o

sirke'î(yi) süzüp [24] bir tahtaya pāk bez üzerinde gölgede kurudasın. Ba' dehu o kat' alaru sükker [25] veyāhūd 'asel içinde yavaş kor üzerinde bir miqdār tabh edesin. Şöyle kim kat' alar

(144b)

[1] bütünce kalalar. Bu vech üzere bir kaç gün tabh etdikden şoñra o sükkerden ve 'aselden [2] çıkarıp bir āher kaba koyasın ve tabağa tabağa koyarken üzerine saħk olunmuş dārçin [3] ve karanfil ve cevz-i bevva ekesin. Encâmında erimiş beyāz sükker veyāhūd kefi alınmış [4] 'asel dokesin ve kabın ağızın kapayıp hıfz edesin. **Menāfi'-i Hāricesi:** [5] Nisā ta'ifesiçün yüzlerin rüşen yapmağa bir nāfi' şu-yı muqatтарыñ şan' atı budur. [6] Kavun ve limon ve harun kökü veyāhūd قاشرى ki aña it kabağı derler her birinden [7] berāber alıp ve t(d)oğrayıp bir qar' aya koyasın ve üzerine keçi südünü dokesin [8] eczāyı bir hoşça örtünceyedek ba' dehu hammām-ı āb ile şuyın taħtīr edesin. Bu [9] şu-yı muqatтар ile yüzlerin ğasl etdikları vakitte yüzleri dilber ve rüşen olur. [10] Göz harāretini def' için tāze kavun parçaların alın üzerine bağlamak iyidir. Bir kimse [11] bayıldığı vakitte kavunu burnuna getirip şemm etdireler ifākat bula. Kavun kökünü [12] dögüp ve 'asel ile qarışdırıp yakı etmek dā'(y)im işler kurūhu oñuldurur [13] vallahu a' lem. **Bāb: Der-beyān-ı Harbuz ya'nī Karpuz:** bunuñ [14] dağı çok dürlüsü vardır. Her semte göre birer ad koymuşlardır. Yaprakları münşakdır. [15] Ebu Cehil karpuzunuñ yaprağı gibi velākin bunlar dağı büyükdür ve tüylüdür. Aşmaları yeryüzünde [16] yayılmışdır, kavun aşması gibi. Çiçeği şarıdır, meyvesi ya'nī karpuzu kavundan büyük [17] ve ağır ve müdevverdir. Kabuğı düz ve yeşildir ve ba' zı dağı alacadır. İçi ğāyet şuludur. Kimi [18] kırmızı kimi şarıya mā'(y)il beyāzdır. Şusuzluğu def' için ğāyet yarar. Tohumu yaşşı ve kabağ tohumundan [19] küçükdür ve günāgün renkedir. Karpuzuñ mezākı tatlıdır. Buğday içine gömüldeğda iki ay [20] kadar sağ kalır. Ve eger gereği gibi kemāle gelmedin koparılıp gömülürse dağı ziyāde t(d)ayanır. [21] **Tabī' atı ve Menāfi' i:** Karpuz derece-i şāniyyede bārid ve raħbdır. Şusuzluğ için ğāyet iyidir. [22] Huşuşen yaz sıçağlarında ve hummā-yı hārrede ve lisān harāretine qaralığına ve

yubüsetine gâyet [23] nâfi' dir. Zîrâ tebrîd ve tertîb ederler ve şafrânîñ ve sâ'(y)ir ahlâtıñ hiddetini teskîn ve izâle [24] eder. Gerek mi' dede ve gerek ciger ve ṭ(d)amarlarda olsun. Hâşılı bâlâda kavun menâfi' inde her ne kim [25] zıkr olunduysa karpuzda dañi câri ve mu' teberdir. O maħalle mürâca' at oluna vallahu a' lem.

(145a)

[1] **Bâb: Der-beyân-ı Buħûr-ı Meryem:** buña dañi ba'zılar tavşan kulağı [2] ve toñuz ekmeği derler. Boşnaqça "isvinsiği" derler. Yaprakları âsarün ya'nî kedi otu yaprağına [3] beñzer. Üst tarafı yeşildir ve beyâz lekeleri vardır. Alt tarafı mor rengindedir. Nâzik [4] ve düz ve yapraksız ve dört beş parmak kadar uzun şaplar üzerinde kavî kırmızı [5] dilber ve hoş râyihâlî çiçekleri olur ki her bir yaprağı tavşan kulağına beñzer. [6] Kökü degirmi ve yaşşdır şalgam gibi. Zâhiri siyâh ve bätını beyâzdır. Mezâkı keskindir [7] ve acıdır. Senede iki def'a çiçek verir ya' nî faşl-ı rabî' ve faşl-ı ħarîfde. Nem-nâk [8] ve gölgelik yerlerde ve ağaçlar ve kayalar altında olur. **Tabî' atı:** Buħûr-ı Meryem derece-i [9] şâlişede ħâr ve yâbisdır. Ve te'sirinde bir mertebe kavîdir ki 'uşâresin ħarnîñ [10] zâhirine sürseler lînet getirir ve 'amel etdirip ve rahimde veledi helâk eder. [11] Ĥattâ Diyoskorides ħekîm derki ħâmîle 'avrat bu kök üzerinden mürûr etseler [12] veledini düşürmek ħorkusu olur. **Menâfi' - i Dâhilesi:** Buħûr-ı Meryem kökünü ħurudup [13] ve saħk edip ħubârından iki dirhem kadar bal şerbetiyle içmek ruḥbet-i keşîfe ve ahlâḥ-ı [14] fâside'(yi) aşığıdan sürer. Ve münḥatı' olan ħayzı getirir getirir ve zehri men' eder. [15] Üç dirhemini bal şuyuyla veyâħûd tatlı bâde ile içmek şarılığı der ile sürer. [16] Velâkin tedâvî eden kimesne bir oḥ(d)ada cemî' rüzgâr ve hava ve şouḥdan şaḥınıp [17] döşege yatıp gereği gibi derleye. Bu taḥdîrde şarı der çıħa. Buħûr-ı Meryem 'uşâresinden [18] iki veyâ iki bucuḥ dirhemini o kadar gül 'aseli ile ħarışdırıp ve bir miḥdâr maşḥaki ve cevz-i [19] bevâ katıp içmek bir kaç 'amel etdirir. Ciger ve ṭ(d)alaḥ süddelerin küşâd eder. Bu taḥdîrde [20] istiskâya ve şarılığa nâfi' dir. **Menâfi' - i Ĥâricesi:** Buħûr-ı Meryem kökünü vaz' -ı ħaml eden [21] 'avratıñ bacağına baḥlasalar ħamlını tîz vaz' ede. Kökünü ħaynadıp ve şuyunda bezler [22] ışladıp sıcaḥlayın müte' âkıben çıħık

a' zā ve niḳrīs ve başda zūhūr eden [23] çıban üzerine vurmaḳ nāfi' dir. Kökünü eski zeyt yağında kaynadıp o yağı [24] cerāhatlere ve açık ḳurūḫa sürseler anları tebriyye eder. Buḫūr-ı Meryem kökü cildi [25] düz ve rūşen eder. Ve çiçeği ve lekelerin izāle eder. Ve yaraları oñuldurur

(145b)

[1] Kökünü saḫḳ edip ve 'asel ile ḳarıştırdıp süreler. Bu devāyı şol yanı üzerine [2] ḳoysalar ṭ(d)alak şişini ṭ(d)ağıdır. Yüze sürseler envā' ḫuşūnetini izāle eder. [3] Başa sürseler şaç dökülmesin men' eder. Kökünü oyup içini zeyt yağıyla [4] ṭ(d)oldurup sıcak külde pişirdüğde merhem gibi ḳavī olsun diye birer miḳdār [5] şemi'-i 'asel içine ḳoysalar. Bu merhem şouḳda ṭ(d)oñmuş ayaklara ḡāyet nāfi' dir. [6] Buḫūr-ı Meryem kökü sā'(y)ir köklerden ziyāde raḫmi tenḳiye eder. Kökünü ḫurde ve dört [7] köşeli ṭ(d)oğrayıp ve parmak ḳadar ḳalın bir bezden kese ṭ(d)oldurup' avrat [8] fercine idḫāl etse raḫminden envā' mürdārlik cezb edip iḫrāc eder ve ḫayzını [9] idrār eder. Ḳulaḡıñ aḡrısı ve gürüldüsü ve çinlması ve perkligi için bir mücerreb [10] devā budur. Buḫūr-ı Meryem kökünden iki yüz dirhem ḳadar veyā daḫi eksik alıp bıçaḳ [11] ile ḳazıyasın ve üzerine papadya yağı ve gül yağı ve acı badem yağı her birinden [12] altmış dirhem dögüp nişfi ḳalınca taḫḫ edesin. Ba' dehu bezden süzüp ḫıfz [13] edesin. Bu yağdan beş altı ṭ(d)amla sıcaklayın 'illetli ḳulaḡa iḳtār edip [14] kök maḫbūḫu ḳulaḳ üzerine ḳaplayı vaz' edesin ve muḫkem bağlayasın. Bu [15] mu'āleceyi aḫşam yatacaḳ vaḳitde edip şabāḫ olduğda çözüp sirkencübīn [17] ile yāḫūd şu ile maḫlūt sirke ile ḳulaḡa zāhiren ve bāḫımen ḡasl edesin [18] ve bu 'ameli on gün ḳadar mütevāliyen edesin 'ıyānen ve serī'ān nef' i müşāhede olunur. [19] Vech-i diger ḳulaḳ için teḫḫir ve ḫurde ḳat' olunmuş buḫūr-ı Meryem kökü beş dirhem, şarāb ruḫu kırk dirhem, dört şeftāli cigerdegi içi ve dört acı badem içi [20] bunları saḫḳ edip buḫūr-ı Meryem kökü ile berāber şarāb ruḫuna ḳoyup üç [21] gün üç geçe ḫurduḡdan şoñra ruḫu bezden şıkıp ḫıfz eyleye pek keskin [22] devādır. Aḫşam yatacaḳ vaḳitde bir veyāḫūd iki ṭ(d)amlasın sıcaklayın ḳulaḡa [23] iḳtār edip penbe ile ḫıḳayasın ve bu vech üzere bir ḳaç gün müdevāmet [24] edesin nef' ini

müşâhede ede ve daği buhūr-ı Meryem kökünü oyup ve acı badem yağıyla [25] içini t̄(d)oldurdukdan şoñra üstünü kapayıp sıcak kül altında pişire ba‘ dehu şıkıp

(146a)

[1] ‘uşâresinden bir kaç t̄(d)amla kulağa vech-i sâbık üzere ıktâr ede. Burüdetden [2] veyâhüd balğam-ı bārideden ve yelden hâşıl olan tatar kurdu ve qarın burusuçün [3] buhūr-ı meryem kökünü ihtikânda isti‘ māl etmek nāfi‘dir. Buhūr-ı Meryem kökünün‘uşâresin [4] buruna çekmek a‘şırmağı irâş eder ve başı tenkıye eder. Velâkin gâyet keskin [5] olmağla bir miqdâr inek veyâ keçi südünü hal̄ etmek münâsibdir. Buhūr-ı Meryem kökünün [6] ‘uşâresin göbege veyâ göbek altına sürseler qarını yumuşadır ve ‘amel etdirir. [7] Velâkin zinhâr hâmile ‘avratlara sürmeyeler. ‘Uşâresin ‘asel ile qarışdırıp [8] göze ıktâr etmek müsâfiri izâle ve gözü taşfiye eder. Bir kimseniñ şofrası çıksa [9] buhūr-ı Meryem ‘uşâresin sirke ile qarışdırıp süre yine yerine gide. ‘Uşâresin [10] bâşür t̄(d)amarına sürseler anı küşâd eder. Ura ve sâ‘(y)ir katı şişlere sürseler [11] anları t̄(d)agıdıp maħv eder. ‘Uşâresin ‘asel ile berâber qarışdırıp ağızda tutmak [12] ağız çürüğün ve dil kabarcıkların izâle ve tebriyye eder. Dişlere sürseler diş [13] ağrısın giderir. ‘Uşâresin biñar şuyuyla berâberce qarışdırıp aña ğargara [14] etmek hannâka nāfi‘dir. Bir kimseniñ qarışık yarığı olsa buhūr-ı Meryem ‘uşâresin [15] o maħalle şıkça sürseler taşraya uğrayan nesne elbette geriye kaça. Buhūr-ı Meryem [16] kökünden taqtîr olunan şu-yı muqatтары burna çekmek burun qarını teskîn eder ve bu [17] devâyı anı daği buruna qarını tutmak için iyidir. Buhūr-ı Meryem [18] ‘uşâresin ve siñirli yaprağı ‘uşâresin berâber alıp günlük ve şarı sabır ve mürr-i şâfi her birinden bir miqdâr saħk [19] edip qarışdırı. Ba‘ dehu kettân bezi tiftiginden veyâ penbede bir fitil o maħlüt [20] şuda ısladıp burun deligine şoğa ve bir âher bezi daği bu şuda ısladıp [21] alnına vaz‘ edip bağlaya fi‘l-hâl burun qarını diñe, mücerrebdır vallahu a‘ lem. [22] ***Bâb: Der-beyân-ı Anağalis;*** Boşnaqça aña “kojimir” derler. [23] Ya‘ nî helâk ve badımağdır. Bunuñ iki nev‘i vardır. Biri müzekker ve biri mü’enneşdir. Farqları [24] fakať çiçeklerindedir.

Mü'enneş çiçekleri āsmānī ve müzekkeriñ kırmızıdır. Kışur eczāsında [25] biribirine muṭābıkdır. İkişi daḥi küçükdür. Birer qarış kadar olup yeryüzünde yayılır.

(146b)

[1] Dört köşeli sākıları ve merzencüş gibi yaprakları vardır. Çiçekleri daḥi [2] küçük ve yıldız-vārī beş yapraklar ile muḥātıdır. Çiçekler neden şöıra yerlerinde kişniş [3] kadar küçük dügmeciklar ḥāşıl olur. İçinde müdevver ve küçük ve şarı toḥumu olur. Kökleri [4] ince ve za'ıfdir. Bu otlarıñ çiçekleri bütün yaz sürer. Ekşeriyā ekini biçilen tarlalarda [5] olur. **Tabi'atı:** İki nev' anağalis ḥār ve yābisdir, tenkıye ve cezb eder. **Menāfi'-i Dāhilesi:** [6] Anağalis otlarını sirkede veyāḥūd bādede kaynadıp içmek yılan ve çıyan [7] şokdukları yaralara nāfi' dir, zehirlerini men' eder. Lakin o yaraları daḥi o sirke [8] veyā bāde ile ğasl etmek gerek ve daḥi bu otlar tā'ūnu def' etmek için iyidir. Sirke [9] ile kaynadıp bir iyi içüm içdikden şöıra sıçağ döşege yatıp bir hoşça derleye [10] veba semūmunu menfezlerden der ile sürer. Bir kimseyi kuduz ṭalamış olsa derḥāl [11] anağalis otunuñ 'uşāresin veyā şu-yı muḫātṭarın içe ve anıñla yarayı ğasl ede ḥalāş [12] ola. Anağalis otunu sirkencübīn veyāḥūd ma' donoz şuyunda veyā bādede kaynadıp [13] içmek meşāne ve bögrek ṭaşın sürer. Ve ciğer süddelerin küşād eder. Ve istiskāya [14] nāfi' dir. **Menāfi'-i Ḥāricesi:** Anağalis kaynadıp yakı etmek ağırları teskīn eder. [15] Ve eṭrāfa yayılan nā-pāk 'illetleri oñuldurur ve insān etinden dikenini ve ağaç ḥurdelerini [16] ve emşālini cezb edip iḥrāc eder. Ve buña çam saķızı zamm olunduğda te'şiri ziyāde [17] olur. Anağalis ḥarāretli şişler için nāfi' dir. Ve yaralar üstüne vaz' olunduğda [18] havalanmasından ḥıfz eder. 'Uşāresin buruna çekmek başdan balğam-ı mā'iyeti cezb eder. [19] 'Uşāresin ışlah 'asel ile qarışdırıp dumanlı gözlere ıḫṭār etseler [20] anları şāfi rüşen kılar. Anağalis-i mü'enneş ya'nī āsmānī çiçekleri olan geriye [21] def' eder, ṭaşra çıkan şafıyı. Velākin kırmızı çiçekli olan anağalis şofıyı [22] cezb edip ṭaşra çıkarır. Bu sebebden ba'zılar bāşūru açmak için kırmızı [23] çiçekli anağalis ve kapamak için āsmānī çiçekli anağalis 'uşāresin isti' māl [24] edip maḥall-i basura

sürer vallahu a‘lem. **Bâb: Der-beyân-ı** [25] **Leblâb ya‘nî Şarmaşık;** Boşnaqça “berşlan” derler. Bunuñ iki nev‘i vardır. Biri

(147a)

[1] kebîr be biri şağirdir. Ammâ leblâb-ı kebîr ki aña dañi leblâb şeceri derler. Ṫ(D)agda olur [2] ve bir mertebe ağaçlara yapışır ve şarılır ki ba‘zı vaqıtde ağaçları başdırır ve dañi [3] eski divarlara çıkıp harâb eder. Zîrâ bittığı yer içindeki köklerinden başka [4] dallarında ve budaklarında kökler peydâ olup taşlar arasına girip ifsâd [5] eder. Kezâlik ağaçları kâpılayıp kökleri ağaç içine ve kâbuğu altına girer [6] ve ruṭûbetin alıp nemâsından men‘ eder. Ve encâmında kurudur. Bu leblâb-ı kebîriñ [7] yaprakları amrud yaprağı gibi yaşşı ve bir miqdâr ṫlânîdir. Ve zamân ile köşeli [8] olur. Düz ve yalabık ve kâlındır. Mezâkları muhteliṭdir. Harâfet ve merâret ve ‘ufuşetden [9] faşl-ı harîf âhirinde şarıya mâ‘(y)il çiçekleri zuhûr edip faşl-ı şitâda şalkım [10] gibi müctemi‘ evvel yeşil ve encâmında siyâh dâneler hâşıl olur. Ammâ leblâb-ı şağîriñ [11] ne çiçeği ve ne şemeresi olur. Kâyalara ve divarlara ve çitlere ve küçük ağaçlara [12] şarılır. Yüksek ağaçlara nâdir çıkar. Ba‘zı vaqıtde yeryüzünde yayılır. [13] Bunuñ dalları ya‘nî aşmaları beyâza mâ‘(y)il küli rengindedir. Yaprakları üç [14] köşelidir ve üzerinde beyâz lekeleri vardır ve kebîriñ yapraklarından küçükdür. [15] Bu iki nev‘ şarmaşık yaz ve kış yeşildir. Birde ṫ(d)oña ṫ(d)ayanır. Yayılan anlardan [16] hâzz eder ve içinde mekṡ eder. **Tabî‘atı:** Leblâb-ı kebîr ve şağîr hârr ve yâbisdır. [17] Ve bir miqdâr câzib ve kâbızdır ve siñirlere bir miqdâr mudırrdır. **Menâfi‘-i Dâhilesi:** [18] Leblâb-ı kebîriñ çiçeklerin kurudup ve sahk̇ edip ğubârından üç parmak ile [19] alınacak kadar sirkencübîn veyâ sirke ile içmek kân ile olan ishâli kâṭ‘ [20] eder. Yapraklarıñ ‘uşâresin sirke veyâ ekşi bâde ile üç gün mütevâliyen [21] içmek ṫ(d)alaḡ marâzına mübtelâ olanlara nâfi‘dir. Ve dañi vâriddir ki leblâb ağacından [22] veyâhūd kökünden yapılan maşrapadan şu içmek ṫ(d)alaḡ zaḡmetini def‘ eder. [23] Leblâb-ı kebîriñ şemeresinden bir dirhemini kerefis veyâ ma‘ donos şuyuyla içmek meşâne [24] taşın sürer. Hayzi aḡmayan ‘avrat

leblāb-ı kebiriñ şemeresinden üç dānesin [25] saḥḥ edip fūdenc-i berrī şuyuyla ve bir miqdār za‘ ferān ile sıcaḳlayın ie

(147b)

[1] ve bu vech üzere bir a gün her şabāḥ tedāvī ede mücerrebdir. Mezḳūr ḥabbelerden beş [2] altı dānesin şarab-ı ḥamrdan evvel yemek sükkerden ḥıfz eder. **Menāfi‘-i Ḥāricesi:** [3] Leblāb-ı kebīr çiçeğinden şem‘-i ‘asel ile merhem yapıp yanık yerlere vursalar iyidir. [4] Tāze ve nāzik yapraḳların sirke ḳaynadıp veyāḥūd ekmek içi ile dögüp şol [5] yandan t(d)alaḳ üzerine vaz‘ etseler t(d)alaḳ ‘illetlerine nāfi‘ dir. Yapraklarını [6] bāde ile ḳaynadıp ḳurūḥ-ı fāsıde’i(yi) anıñla ğasl ve üzerine vaz‘ etseler [7] anları tenḳıye ve tebriyye eder. Maḥbūḥ-ı mezbūruñ buğusunu bir ‘avrat fercine [8] şalıverse ḥayzını taḥrīk ve idrār eder. Yapraklarınıñ ve habbeleriniñ ‘uşāresin [9] sirke ve gül yağıyla ḳarışdırıp başa vursalar baş ağrısın giderir. Nev‘-i [10] diğere baş ağrısına leblāb yapraklarından yedi dāne ḳabuğu şoyulmuş şeftāli [11] çekirdegi daḥi yedi dāne alıp ba‘de’s-şehāḳ ikisin daḥi sirke ve gül yağında [12] bir miqdār ḥabḥ edip sıcaḳlayın eller üzerine ve şaḳaḳlar üzerine bağlayalar [13] baş ağrısı def‘ ola. Yapraklarınıñ ‘uşārsin veyā yemişiniñ ‘uşāresin buruna [14] çekmek bed rāyiḥasın izāle eder ve cerāḥatden tenḳıye eder. Bir kimseniñ bacağında veyā [15] ḳolunda veyā ğayrı yerinde yakısı olsa her gün üzerine bir şarmaşık yaprağını [16] ḳoya eşmesin açık tuta ruḥbet-i fāsedesin cezb eder ve hem gayrı ‘illet-i [17] ‘ārıza olmasından ḥıfz eder. Ba‘zı ‘avratlar leblāb yaprağında takye yapıp [18] başlarında kel olan şabīleriñ başlarına ḥaḳarlar. Kellerin ḳurudup tebriyye [19] eder. Leblāb-ı kebiriñ yemişi kemāle geldıḳdan şoñra dögüp ‘uşāresin başa sürseler [20] saçların siyāḥ yapar. Leblāb yemişini ve anar ḳabuğunu gül yağında ḳaynadıp [21] dişlere sürmek veyā ağızda tutmaḳ diş ağrısına nāfi‘ dir. Yāḥūd bu yağı ağırın [22] dişiniñ muḳābil tarafında olan ḳulaḳ içine iḳḥār etseler diş ağrısın def‘ [23] eder. Ve bu mu‘ālece evvelkiden evlā ve aḳvādır. Ve yağı mezbūr daḥi yaralarıñ ve ḳurūḥuñ [24] ḳalmış nişānların izāle edip cildiñ aşıl rengini redd eder. Leblābıñ ḳuru [25] yemişini saḥḥ edip ve bir kesecik içine ḳoyup ‘avrat fercine idḥāl etmek münḳatı‘

(148a)

[1] olan hayzı idrār eder. Ve hāmileniñ veledini ve tābi‘ini cezb edip ihrāc [2] eder. Şarmaşık aşmalarından akan zamğ kehle‘i(yi) kaçırır. Ve kılları giderir he ne [3] mahlle tala olunsa vallahu a‘lem. **Bāb: Der-beyān-ı Kaktüs:** buña dañi [4] tācu‘l-arz ve yer şarmaşığı derler. Boşnaqça “pupunaç” derler. Bunuñ aşması [5] köşeli ve inçe ve gevrek ve bir miqdār kırmızıya mā‘(y)ildir. Ve yer yüzünde yayılır giderken [6] boğumlu yerinden kökler şalıp yere yapışır. Yaprakları fi‘l-cümle şarmaşık yaprağına [7] müşābihdir. Velākin andan küçükdür ve müdevver ve inçe ve haşin ve etrāfları kertikli olur. [8] Rāyihaları keskin ve mezāqları acıdır. Çiçekleri küçük ve firfirī ya‘nī ercuvāndır [9] ve tohumları yokdur. Ekşeriyā bağçelerde ve çitler ve divarlar diplerinde ve gayrı yerlerde olur. [10] **Tabi‘ati:** Kaktüs ya‘nī yer şa(r)maşığı acı olamğla hār ve yābisdir. **Menāfi‘-i Dāhilesi:** [11] Yer şarmaşığını sirkencübīn ile yāhūd envā‘ kerefis şuyuyla veyā bāde ile kaynadıp [12] içmek bevli ve hayzı idrār eder. Şoğulcanı ve nemāzburu helāk eder. Ve şıtmayı der ile [13] sürer. Ciger ve t(d)alağ süddelerin açar. Şarılığa ve ‘ırqu‘n-nisāya nāfi‘dir. **Menāfi‘-i** [14] **Hāricesi:** Yer şarmaşığını şuda veyā bādede kaynadıp maṭbūhuyla ğargāra etmek [15] nevāzileden boğaz içinde hāşıl olan cerāhatleri def‘ için iyidir. Bedene sürseler [16] envā‘ uyuzluğu giderir. Huşūşen ricāl ve nisāniñ ‘avrat ğalīzelerinde olduğda [17] ve dañi delikli ve dā‘(y)im işler cerāhatli ‘illetleri oñuldurur. Maṭbūh-ı mezbūr ile ğasl [18] edeler ve dañi bu otdan ve ğayrıdan göğüs ve bağırsak cerāhatler ve ‘illetler için [19] bir nāfi‘ maṭbūh budur. Kızıl boya aq gerid otu ya‘nī baqlatu‘l-ġazāl-i ebyāz şıçan [20] kulağı pentafilyon ya‘nī beş parmak otu, engerek kökü ki aña çıyancık otu [21] derler. طورمنتله ya‘nī pentafilyon-ı kebīr ve çilek otu ve tibn-i Mekke ve kırmızı lahana [22] her birinden berāber alıp ve hurde kıat‘ edip aq bāde ile veyāhūd meyān kökü şu-yı [23] maṭbūhuyla şülşü gidince kaynadasın. Ba‘dehu süzüp ve bir miqdār gül-i ‘asel kıarınca [24] hālāvet veresin. Bu maṭbūhdan her şabāh birer içim sıcaklayın içe göğüs ve bağırsak [25] yaraların ve berelerin tebriyye eder. Ve dañi delikli ve dā‘(y)im işler cerāhatleri tebriyye için

(148b)

[1] yer şarmaşığı otunu döğüp ve şıkıp ‘uşâresinden yirmi dirhem zencâr bir dirhem [2] ikisin muhkem karşıdırıp ve içinde fitili ısladıp yara deligine idhâl ede [3] yara’ı(yı) tenkıye ve tebriyye eder vallahu a’lem. **Bâb: Der-beyân-ı Uzn-** [4] **ul-Fâru’l-Kebîr ya’nî Büyük Sıçan Kulağı;** Boşnaqça “mişye uhu” derler. Bir kök içinden [5] altı yedi sâk çıkıp kırmızıya mâ’(y)ildir. Ve kökünden nihâyetlerine degin [6] nerdibân gibi birbirine muqâbil ikişer uzunca ve eñsiz ve arqaları mürtefi‘ ve haşîn [7] yaprakları olup. Bunlar ile sâklar mâ-beyninde ince şaplar üzerinde üçer dörder [8] pek küçük âsmânî renginde çiçekleri olur. Kökü parmak kadar kalındır. Ve çok inçe [9] kökleri vardır. Bu ot tarlalarda ve işlenmiş toprakda olur. **Tabî’ atı:** Büyük sıçan [10] kulağı harâret ve ğayr-ı maħsûse birle derece-işâniyede yâbisdir. **Menâfi’-i Hâricesi:** [11] Büyük sıçan kulağının kökünü kurudup ve muhkem saħk etdikden şoñra inçe dülbendden [12] geçirip göz köşelerine ekseler göz remedine nâfi’ dir. Ba’zılar demişlerdir ki [13] bir kimesne mâh-ı ağustosda bu otun ‘uşâresin göze çekse sene-i kâbileyedek [14] cemî’ göz ‘illetlerinden emîn ola vallahu a’lem. **Bâb: Der-beyân-ı** [15] **Uznu’l-Fâru’l-Sağîr ya’nî Küçük Sıçan Kulağı;** nâs mâ-beyninde bu eşhardır. Boşnaqça [16] “runyavec” derler. Ba’zılar bu otu leblâb envâ’ından ‘add etmişlerdir. Her dâ’(y)im [17] yeryüzünde yayılır gider. Rengi beyâza mâ’(y)il küli rengindedir ve pek tüylüdür. Aşmaları [18] ince ve degirmi ve kınnâb (kineb)gibi yeryüzünde uzanıp toprağa dokunduklarında yine köklenip [19] uzanıp gider. Altın şarısı renginde müdevver çiçekleri olur. Ba’dehu tüylü [20] tohumu olup uçar gider. Kökleri inçe ve çokdur. Kuru ve za’îf toprakda huşuşen [21] bayırlarda ve depelerde olur. Otu kat’ olunduğda bir acı süd çıkar. **Tabî’ atı:** Südünden [22] ma’lumdur ki bu ot hârr ve yâbisdir. **Menâfi’-i Dâhilesi:** Küçük sıçan kulağı otunu [23] süde kaynadıp ve şu-yı maṭbûhuna sükker katıp içmek çiger süddeleri olup hâlleri [24] istiskâya mâ’(y)il olan kimselere nâfi’ dir. Ve daħi şarılığa mübtelâ olanlara iyidir. [25] Şabâh ve aħşam birer içim sıcaklayın içeler ve bu otuñ kuvvet-i mezkûresi var iken yine

(149a)

[1] kabzı vardır. Zîrâ vâkıf olan çobanlar bu otu tecrübe etmekle bu küçük şıçan [2] otu çok olan yerlere koyunların götürüp rı'y etmezler. Zîrâ koyunlar bu otu yedikları [3] vaķitde onlara bir mertebe kabz 'arız olur ki ba'zılar helâk olur. Ve bundan ba'zı [4] tabîb bilmişlerdir ki bu ot şafradan olan kuşmağı kan ile olan ishâli [5] ve karın sürmesin ve ifrâtle aķan hayzı kat' eder. Ve yaraları ve kasık yarıķları [6] tebriyye eder. Ve dađi şabîleriñ kasık yarıķları için bir mücerreb devâ budur. Mayıs [7] ayında şıçan kulağı otunu kökleriyle berâber ihrâc edip kurudasın ba'dehu [8] sađķ edip ğubârından çiriş veyâ bir ğayrı ta'âm ile şabîlere yidiresin. [9] Ve dilerseñ büyük âdemlere dađi yidiresin. Kasık yarıķlarına nâfi' dir. [10] **Menâfi'-i Hâricesi:** Küçük şıçan otunu dögüp yaraya vursalar anları tebriyye eder ve fesâdından hıfz [11] eder. Ve fesâdetin hıfz eder. 'Uşâresin ağızda tutmağ diş etleriniñ [12] cerâhatlerine nâfi' dir. 'Uşaresin mâmîrân şu-yı muķattarıyla ve 'asel ile [13] karışdırıp bezler ile gözler üzerine vaz' etmek dumanını ve zulmetini def' eder. [14] Küçük şıçan otunu yapa(ra)ğı ile sirkede kaynadıp mađ'addan çıkan şafraya [15] vursalar yine yerine sürer. Küçük şıçan otunu yer şarmaşığı ile dögüp [16] 'uşâresin ağıran dişiñ muķâbil cānibindeki kulağa ıķtâr etmek diş [17] ağrısın def' eder vallahu a'lem. **Bâb: Der-beyân-ı Meyân Kökü:** [18] 'Arapça "ırku's-sūs", Boşnaķça "leķuriçeh" derler. Çalı gibi bir otdur. Sâķları [19] iki zîrâ' kadar olup maştaķi ađacınıñ gibi veyâhūd noğud otunuñ gibi birbirine [20] muķâbil ikişer kavî yeşil degirmi ve bir miķdâr uzunca ve kalın ve yağlı ya'nî [21] semiz yapraķları verdir. Lems olunduķda parmaķlara yapışır ve zünbül çiçeği gibi [22] firfirî çiçeķleri olup düşduķlarında yerlerinde küçük ve kışsa ve siyâha mâ'(y)il [23] ve tüylü ğilâflar zuhûr eder. İçinde iki veyâ üç mercimege müşâbih çekirdekleri olur. [24] Kökleri uzundur ve yer içinde dört yana yayılıp zâhiri ağaçlı ve bātını [25] çimşîr ağacı gibi şarıdır. Mezâķı bir miķdâr serddir velâkin tatlı ve laţifdir.

(149b)

[1] Meyān kökü bir yere zer^c olunduğdan sonra kökü her tarafa münteşir olmağla izālesi [2] küçükdür. İtalya memleketinde Garağanu t(d)agında ğāyet çok zer^c olunmağsızın biter. [3] ‘Uşāresin çıkarıp ve kırudup sā’(y)ir memleketlere bey^c ederler. Ğayrı memleketlerde [4] daħi bulunur. Ğurūb-ı şüreyyā vaķitlerinde kökleri iħrāc ve cem^c olunur. **Tabī’atı:** [5] ‘Irķu’s-sūs ħarāretten mu^c tedildir ve raṭbdır ve ṭab^c insāna maķbūl ve münāsibdir. [6] Tenķıye ve envā^c ħiddeti telyīn etmek kıvveti vardır. **Menāfi’-i Dāħilesi:** Kökü ağızda [7] ķiyneyip yāħūd ‘uşāresini ki aña meyān balı derler, ağızda ṭutup ruṭūbetin [8] yavaşca yudmaķ şusuzluğı ve cev^c a def^c eder. Cigere ve ħarāretli mi^c deye iyi gelir. [9] Ve mi^c deniñ yuķarıya kıynamasın keser. Şadrı ve öykünü ya^c nī ak cigeri tenķıye eder. [10] Balğamı tükruk ile iħrāc eder. Boğazı ve şoluk yolunu mülāyīm eder. Cevfde olan [11] ķıbanları ve ķaparıcıları yumuşadır. Bu taķdīrce boğaz ħuşūnetine ve öksürüğe [12] ve dīķu’ş-şadra ve öykün ‘illetine ve yan ağrısına nāfi^c dir. ‘Uşāresin tecfif-i [13] ṭarīķi budur. Kökünü tāze iken dōğüp şuda muħkem kıynadasın ba^c dehu süzüp [14] güneşde veyā şoba üzerinde tecfif ve ħıfz edesin. Meyān kökünü şuda [15] kıynadıp şuyın içmek ‘ilel-i mezkūreniñ cümlesiķin nāfi^c dir. Ve daħi mecrūħ [16] ve fāsıd meşāne için ğāyet iyidir. Ve böğrek ‘illetleriñ cümlesini izāle eder. [17] Ve bevl yaķmasın ve ħiddetin giderir. Meyān kökünü keçi südünde kıynadıp içmek [18] bu mişilli bevl yeline aķvādır. Ve daħi ‘illet-i mezbūre için diğere devā-yı mücerreb budur. [19] Meyān kökünü İzmir siyāhıyla yāħūd muṭlaķ kıru üzüm ile ṭaħleb ya^c nī [20] deniz mercimeği ile şuda veyā ħod bādede kıynadıp içeler. Bu devā bevl yolların [21] yumuşadıp küşād eder. Göğüsde müctemi^c olan balğam ve aħlāṭ-ı fāsıde-i keşıfeyi [22] taħlil ve sürmek için meyān kökü ve incir onar dirhem İzmir siyāhı anason [23] toħumu rāziyāne toħumu beşer dirhem zūfā nıfş kıbza bu eczā-yı iriķe saħķ edip beş yüz dirhem [24] şuda şülşü gidince kıyanadup süze. Bu maṭbūħdan her şabāħ ‘ale’r-riķ iki [25] fincan kıadar ılıķaķ iķe. Sükker ile bir miķdār ħalāvet verseler elṭaf olur.

(150a)

[1] Bögrek ve meşānede taş ve kum peydā olmasından muhāfaza için bir mücerreb [2] devā budur. Meyān kökü ve haṭmī ve ebem gümece kökleri onar dirhem deñiz mercimegi [3] ve muşmula çekirdegi beşer dirhem eczāyı saḥḥ edip ve üzerine bir vaḳıyye kar [4] şu-yı muḳaṭṭarın döküp nişfi ḳalınca berāber ḳaynada ve süzüp haftada iki [5] kerre şabaḥ aç ḳarnına içe. **Menāfi'-i Hāricesi:** Meyān kökünü muḥkem saḥḥ edip [6] dülbenden geçürdikdan şoñra remedi olan gözlere ıḳṭār etseler remedini [7] def edip nāzilesin ḳaṭ' ve teskīn eder. Ağızda olan cerāḥatlere ve ḳaparçıklara ekseler anları izāle eder. Yaralara [8] ekseler anları oñuldurur vallahu a'lem. [9] **Bāb: Der-beyān-ı Kınneb ya'nī Kenevir;** Boşnaḳça “ḳonoble” [10] derler. Bunuñ iki dürlüsü vardır. Biri müzekker ve biri mü'ennesdir. Müzekkeriñ sāḳı [11] ḳalın ve uzun olup dal budakları çoḳdur ve ağaca müşābihdir. Sāḳından [12] barut-ı siyāh için işlah kömür olur. Ammā mü'ennesiñ dal budakları yoḳdur [13] ve toḫum vermez. Velākin sāḳları ince ve nāzıkdir. İkisiniñ daḫi sāḳları boşdur. [14] Yaprakları dişbudak yapraḡına müşābihdir. İllāki andan eñsiz ve küçük ve eṭrāfi [15] oraḳ bıçaḡı gibi kertiklidir. Kökü birdir ve çoḳ inçe yan kökleri vardır. İkisiniñ [16] daḫi içleri bir mertebe aḡırdır ki andan baş aḡrısı ḥāşıl olur. Toḫumu müzekkerinde [17] olup degirmi ve düz ve külī rengindedir. Ve içi beyāz ve yağlıdır. **Tabī' atı:** Kenevir hārr [18] ve yābisdir. **Menāfi'-i Dāhilesi:** Diyār-ı Nemçe'niñ ba'zı semtlerinde kenevir toḫumunu ṭabḥ edip [19] sā'(y)ir ṭa'ām gibi tenāvül ederler. Velākin Diyoskorides ḥekīmiñ ḳavli üzere kenevir toḫumunu [20] ḥarāret-i ṭabī' iyyeyi ve şehvet-i nefsiyyeyi ḳaṭ' etdiğini ve kezalik Çalinos ḥekim [21] ḳavlince mi'deye ve başa şıḳlet verip ruṭūbet-i fāsıdeyi ihdās etdiğini [22] bilseler idi anı terk ederlerdi. Ve bu sebebeden daḫi ba'zı 'avratlar ḥaṭā ederler ki [23] şābīlere ümm-i şıbyān marāz için kenevir toḫumunuñ şu-yı maṭbūḫunu içirirler. Ḥalbu ki marāz-ı [24] mezkūruñ neşātı başdandır. Bu toḫum ise başa daḫi ziyāde şıḳlet getirir, nitekim zıkr [25] olundu. Kenevir toḫumunu süd ile ḳaynadıp pek sıcaḳ içmek ḳuru öksürüğü def eder

(150b)

[1] Kenevir tohumu insānda men'î taḳlîl eder ise de ṭa'ūqlara yumurtalarına ziyāde eder. [2] Nitekim kendim mücerreb buldum ki ṭa'ūqlara kenevir tohumu verildiği vakitte çok [3] yumurta yumurtluyorlar. Eyyām-ı şitāda daḥi olursa ki şiddet-i berd sebebiyle pek nādir aḳ [4] yumurtluyorlar. Ḳarın burusu için dilediğini ḳadar kenevir tohumunu şuda ğasl edip [5] aḳ bādede ḳabuğu çatlayınçayadek ḳaynadasın ba' dehu dōğüp mustahlebini çıkarasın [6] bu mustahlebden üç gün ḳadar birer içim sıcaklayın içesin ḳarın burusu mündef' [7] olur. Bğde yerine sirkencübini isti' māl etseler olur.

Menāfi'-i Ḥāricesi: Tāze kenevir [8] otunu dōğüp ve şıḳıp 'uşāresin sıcaklayın ḳulağa ıḳtār etmek aĝrısın [9] def' eder ve ḳurdunu helāk eder. Balıḳçılar keneviri şuda ḳaynadıp şuyunu yer [10] şoğulacanı çok olan maḥallere dōkerler ne ḳadar şoğulcan var ise taşraya ḳıḳıp [11] anları cem' ederler. Bundan ma'lūm oldu ki zıkr olunduğu üzere ḳulaḳda olan [12] ḳurdları helāk eder. Bār-gīrleriñ ḳarınlarında ki ḳurdları helāk etmek için maṭbūḥ-ı [13] mezkūru bār-gīrlere içirmek münāsibdir. 'Avratlar raḥimleri yukarıya ḳalkdıklarından [14] bayıldıkları vakitte keneviri yakıp burunlarına götürseler fi'l-hāl kendilerine [15] gelip ḳalḳarlar. Kenevir kökünü şuda ḳaynadıp yakı etmek ḳatı olmuş mufāşşalı [16] ve siñirleri ve a' zāyı yumuşadır ve niḳrīse daḥi nāfi' dir. Tāze kenevir köklerini [17] dōğüp yakı etmek āteşden yanan yerleri oñuldurur. Bir keseniñ ḳulağından çok [18] ruṭubet olup dā'(y)ima işlese kenevir tohumunu dōğüp sıcaklayın ḳulağı içine [19] ḳoya ḥoş ola. Bel şouḳluğu için iki üç dutam keneviri nişfi bāde [20] ve nişfi şu ile ḳaynadıp ṭ(d)ayana bildiği ḳadar buğusuna otura ba' dehu [21] tebevül ede. **Bāb: Der-beyān-ı Aḳuyileyya;** ba' zılar bu ota [22] ṭ(d)oḳuz ṭonlu derler. Boşnaḳça aña “urliçek” derler. Bu lafz ve aḳuyileyya lafzı [23] ikisi daḥi ḳartalcıḳ ma'nāsınadır. Bunuñ yapraḳları ḥalidonyon-ı kebīr ya'nī [24] māmīrān otunuñ yapraḳlarına beñzer illā ki anlardan perk ve düz ve zencārī yeşildir. [25] Degirmi ve düz ve inçe ve uzun sāḳları çokdur ve yan dalları olup nihāyetlerinde

(151a)

[1] dilber kimi firfirî ve kimi beyâz ve kimi âsmânî ve kimi ercûvânî ve kimi şarı renginde [2] çiçekleri vardır ki bir dâ'(y)irede kiminde beş ve kiminde yedi ve kiminde daği toğuz [3] kandîl gibi nesnelere vardır. Ve bu ecilden ba'zî diyârda buña toğuz kandîlli [4] derler. Ve ammâ zîkr olunan kandîlleriñ her biri şapı tarafında şivri ve kartal [5] minķârı gibi kıvrılmış olduğundan ötürü bu ota kartalcık demişlerdir. Bunun [6] çiçegi geçdikdan sonra yerine kandîlleri 'adedince uzun ve sivri ğılâflardan [7] müctemi' ve muttaşıl başlar zühür eder şüniz otunda gibi ve içinden pireye müşâbih [8] tohumu olur. Kökü beyâz ve uzun ve parmak kadar kalın olup yan kökleri vardır. [9] Bütün otuñ mezâkı bir miķdâr halâvete mâ'(y)ildir. Bu ot bağçelerde ve toprağı [10] kalın olan çayırarda olur. Ve daği t(d)ağlarda ve vadilerde kaya diplerinde [11] bulunur. **Tabi'atı:** Kartalcık otu derece-i evvelide hârr ve yâbisdir. **Menâfi'-i Dâhilesi:** [12] Kartalcık tohumundan bir dirhem kadar saħk edip sirkencübîn ile veyâ bir miķdâr za'ferân [13] ile içdikdan sonra der-'aķab sıcak döşege yatıp derlemek şarılığı izâle [14] eder. Ve ciger ve t(d)alaķ süddelerin açar. Bu otuñ şu-yı muķatтары daği bu kuvvetdedir. [15] Ve daği bayılmağı def' için nâfi' dir. Ve hafaķân kalbi ve sıtmı def' eder. Bir kimse [16] sihr ve câzûlık ile if'âl-i cimâ'dan kesilip zekeri bağı olsa kartalcık [17] ya'nî t(d)oğuz tonlu kökünü ve tohumunu döğüp şu ile veyâ bal şerbetiyle içe küşâd [18] olup yine cimâ'a ķâdir ola. Ba'zî yeñi muħarrir-i nebât za'am ederler ki bu [19] kartalcık otu Diyosķorides ķitâbında maşûr olan rapuntikum ya'nî kenataryun [20] gibidir. Ve bu sebebden daği kenataryun-ı kebîrden hekîm-i misafürüñ taħrir ve beyân eylediğı [21] cümle havâşş ve menâfi' i bu ota nisbet ederler velâkin ğatâ ederler. Zîrâ kartalcık [22] otu tedâvide isti' mâl olunduķda rapuntikum otunuñ fevâ'(y)id muħarreresinden biri [23] müşâhede olunmaz. Pes ma'lûmdur ki hekîm-i misafürüñ taħrir ve beyân eylediğı rapuntikum [24] kartalcık otu olmayıp ancak kenataryun-ı kebîr otudur. **Bâb:** [25] **Der-beyân-ı Morsusdiyabuli:** bu lafzı Frengîdir nesîfetü's-şeytân ya'nî şeytân

(151b)

[1] ışırdığı ma' nāsınadır. Ve Frenkçe nām-ı diger “sükkissadiyabuli” ya' nī қаtı' atü'ş- [2] şeytān demektir. Şeytān kesığı ma' nāsına, Boşnaqça “diyavolisķi oğludaķ” [3] derler. Sebeb-i tesmiyesi budur ki bu otuñ kökü bir vaķitde bütün bulunmayıp her zamān [4] altından қаt' olunmuş gibi bulunmağla evā'(y)ilde nās za' am etmişlerdir ki şeytān bu köküñ [5] menāfi' inden ötürü insāna ḥasedinden nāşī yer altından gelip bu kökü қаt' eder [6] imiş. Bu sebebden böyle tesmiye etmişlerdir. Bu ot ekşeriyā kıru çayırılarda ve eşcārı [7] қаt' olunmuş t(d)ağlarda ve vadilerde bulunur. Yaprakları uzun siñirli otunuñ [8] yaprakları gibidir. İllāki anlardan düz ve kışsa ve eṭrafı bir miķdār kertiklidir. Sākı [9] degirmi ve iki zerā' kadar uzundur. A' lāsında tarfil ve çayır yoncasınıñ çiçekleri [10] gibi ṭopda müctemi' ve mütezāhim küçük ercūvānī mor çiçekleri vardır. Kökü siyāha [11] mā'(y)ildir ve inçe yan kökleri vardır. Ve ammā orta kökü bālāda zıkr olunduğu üzere [12] aşığdan қаt' olunmuş gibi görünür. **Tabi' atı:** Şeytān kesığı derece-i şāniyyede [13] ḥārr ve yābisdir. **Menāfi' -i Dāhilesi:** Şeytān kesığı otu vebā ḥastalığı için [14] mücerreb devādır. Sirke ile қaynadıp içeler ve derleyeler. Yapraklarını қabarcıķları [15] ve yumrucuķları üzerine vaż' edeler. Kökünde daḥi қuvvet-i mezkūre vardır. Sirkencübīn [16] ile қaynadıp içmek cevfdе uyuşmuş қanı taḥlil ve neşr eder. Kökünü şuda қaynadıp [17] içmek raḥim aғrısın def' için ve қarında ki şoğulacanı helāk etmek için [18] ḥāşşaten nāfi' dir. Şu-yı muқatṭarın içmek nāzile-i bārideden ve keşif balğamdan ḥāşıl [19] olan göğüs 'illetlerine, öksürük, şadr ḥuşūneti ve aғır şolumaқ gibi marazlara [20] nāfi' dir. **Menāfi' -i Hāricesi:** Bu otuñ 'uşāresini veyā şu-yı muқatṭarını zāc-ı kıbrıs [21] ile қarışdırıp sürmek temregüleri ve envā' baş ve işler uyuzu ve cerāḥatleri [22] oñuldurur vallahu a' lem. Allah te' ālanıñ 'avn ve 'ināyetiyle kitāb-ı şānī bunda [23] tamām oldu ve içinde iki yüz otuz kadar otlar zıkr ve beyā(n) olunmuşdur. [24] Şimden şoñra kitāb-ı şālişe şurū' edelim ḥaқ subḥāne ve te' āla [25] anıñ daḥi itmāmını müyesser eyleye.

SÖZLÜK

-A-

āb (F.) : Su 16a/1, 27a/4, 40a/25.

abanoz : Abanozgillerden, sıcak ülkelerde yetişen, kerestesinden yararlanılan birçok ağacın ortak adı.

ābī (F.) : Suda yaşayan ve suda asıl olan 34a/20, 65a/7.

ābnūs (F.) : Bkz. Abanoz 59b/14, 60a/2.

acı bakla : Çiçek rengine göre beyaz, mavi, sarı acı bakla olarak adlandırılan, baklagiller ailesinden, lupinus türlerine verilen genel adı, lüpen, yaban baklası, domuz baklası, kurt baklası, termiye, yahudi baklası, mısır baklası (**Lupinus albus**).

acı çiğdem : Zambakgillerden, 10-30 cm boyunda, şerit yapraklı ve açık renk çiçekli, tohumları romatizma tedavisinde kullanılan zehirli bir çiğdem türü, güz çiğdemi (**Colchicum autumnale**).

acıbadem : Gülgillerden, dikenli veya dikensiz, meyvelerinin kabukları kalın, çekirdekleri küçük olan bir tür badem ağacı (**Amygdalus communis**).

‘**acūze** (A.) : Kocakarı (**mec.** Cadı karı) 13a/21.

adaçayı : Yapısında eterli uçucu yağlar, tanenler, triterpenoitler, flavonlar ve östrojenler içeren ve halk arasında kramplar, omurilik rahatsızlıkları, bademcik, boğaz, diş, yutak ve ağız boşluğu enfeksiyonları ve ülserlerinde kullanılan bir bitki.

‘**add** (A.) : Sayma, sayılma 27b/23, 60a/14, 106a/12.

‘**ades** (A.) : Mercimek 78a/20.

‘**ādet** (A.) : Tabiat, alışkanlık 7a/9, 80a/15, 96a/16.

‘**adīde** (A.) : Çok, bir çok 116b/5, 136b/1.

āfāt (A.) : Belalar, musibetler 14b/5.

āfet (A.) : Büyük felaket, bela 3a/5, 25a/16.

afsentīn (A.) : Bkz. Pelin otu 12a/2.

āftāb (F.) : Güneş 105a/1.

āftāb-perest : Güneş seven 105a/1.

ağaç kavunu : Turunçgillerden, Akdeniz ülkelerinde yetişen, taç yaprakları mavimsi pembe, küçük bir ağaç (**Citrus medica**) 6b/21, 16b/21, 117a/1.

ağır otu : Sarı çiçekli papatyaya benzer bir ot 2b/20, 75b/12, 89a/18.

ağu : Orgaizmaya girince kimyasal etkisiyle fizyolojik görevleri bozan ve miktarına göre canlıyı öldürebilen madde, zehir 10b/1, 85a/5, 94b/2.

ahāli (A.) : Halk 5b/10, 102a/4, 141b/24.

āher (A.) : Başka, diğer, gayrı 14a/15, 122a/24, 144b/2.

āheste (F.) : Yavaş, ağır, yavaş yavaş 2b/6, 9a/6, 17b/14.

aḥkem (A.) : En çok hükmeden 68a/21.

aḥlāt (A.) : İnsan vücudunda farzolunan dört unsur veya usâre; kan, salya, safra, dalak 18a/13, 62a/14, 130b/11.

aḥlāt -ı bārid : Soğuk durumdaki usâreler.

aḥyānā (A.) : Ara sıra, vakit vakit 12b/8, 140a/12.

āḥz (A.) : Alma, kabul etme 19b/16.

aḥzar (A.) : Yeşil 9b/10.

aḥ ḥardal : Tere tohumu 109a/24, 109b/4.

‘**aḥabinde** (A.): Arkası sıra, derhal 18a/17.

akāḳiya (A.) : Bkz. Akasya 43a/11, 43b/9.

akasya : Baklagillerden, sıcak iklimlerde birçok çeşidi yetişen ve tanen, zamk, boya vb. maddelerin yapımında kullanılan bir ağaç (**Acacia**).

aḥça ağaç : Beyaz gövdeli ve dayanıklı kerestesi olan kayın ağacı 55b/24, 56a/5.

ākırḳarḥā : Bkz. Nezle otu 115a/1.

ākile (A.) : Yenirce denilen yara 9b/11, 46b/10, 116a/7.

‘**aḳl** (A.) : Akıl, us 11b/13.

‘aḳl-ı cezm : Kararlı akıl 11b/13.

aksad (A.) : Uyuşturmak 67b/4.

aḳsar (A.) : En kısa 8a/4, 79a/2, 106a/10.

‘aksi (A.) : Ters, zıt, inatçı 25b/20, 45b/18.

akvā (A.) : En kavi, çok kuvvetli 2b/10, 60a/19.

akvāl (A.) : Sözler, lakırdılar 133a/14.

akvāl-i muhtelif: Çeşitli sözler 133a/14.

a‘lā (A.) : (daha, en, pek) yüksek 2a/10, 61a/14, 71b/5.

alaca : Karışık renkli, açık koyulu 2b/16, 144b/17.

alacehir : Meyvası yenmiyen, bodur ve dikenli bir ağaç.

alacüher : Bkz. Alacehir 64a/3.

‘alāmet (A.) : İşaret, iz, nişan 15a/16.

‘ale’d-devām (A.) : Daimi surette, boyuna, sürekli olarak 5a/6, 32a/25.

‘alef (A.) : Ot, saman, yulaf 71a/16.

‘ale’l-ḥuşūş (A.) : Özelliği üzerine 17a/9.

‘ale’l-infirād (A.) : Birer birer, ayrı ayrı, teker teker 2a/4.

‘ale’r-rīk : Aç karnına 3b/22, 20b/20, 83b/7.

‘ale’t-tevālī : Durmadan, birbiri ardınca 109b/11, 118b/22.

‘aleyh (A.) : Karşı 13b/24.

‘aleyhi’s-selām : “Ona selam olsun!” manasında peygamberin adı anılırken kullanılan bir söz 13b/24.

alıç : Gülgiller familyasından, yaprakları basit ya da loplu, meyvesi sarı, kırmızı, mor ya da siyah renkli, doğal dağılış gösteren, yapraklarını döken, çoğunlukla dikenli, ülkemizde 17 tür ile temsil edilen, ağaç ya da çalimsı bitkilere verilen genel ad; kuş yemişi, yemişen (**Crataegus**).

alma : Elma 30a/5.

alūc : Bir çeşit erik 125a/9.

‘amel (A.) : İş; niyet 4a/23, 38b/9, 121a/18, .

‘āmm (A.) : Umumi, genel, herkese ait 46a/11.

‘āmmē-i nās : İnsanlar için olan 46a/11.

‘āmmeten (A.) : Genel olarak 61a/3.

amūs (F.) : Şemsiye biçiminde çiçekleri olan bir bitki 102b/9.

anason : Maydanozgiller ailesinden 50-60 cm uzunluğunda gövde dik, silindirik biçiminde, içi boş, çok dallı, meyvelerinde nişasta, müsilaj, sabit ve uçucu yağ bulunan, hazmı kolaylaştıran, iştah açıcı, mide ve bağırsak gazlarını söktüren, yemlere çeşni maddesi olarak katılan bir yıllık otsu bir bitki (**Pimpinella anisum**) 87a/20, 98b/1, 100a/7.

andız : Yaprakları dikenli olan bir çeşit ardıç 110b/21, 114b/9.

‘**an-ķarīb** (A.) : Yakından, çok geçmeden 68a/23.

añsır- : Aksırmak, öksürmek 115b/2.

anūs (Fr.) : Sindirim sisteminin sonunda bulunan ve dışkının atılmasına yarayan çıkış deliği, makat, şerç, anüs.

‘**ar‘ar** (A.) : Bkz. Ardıç 12b/4, 13a/18.

ardıç : Servigillerden, güzel kokulu yapraklarını kışın da dökmeyen, yuvarlak kara yemişleri ilaç olarak kullanılan bir ağaççık (**Juniperus**) 11a/7.

arık : İnce, yağsız 78b/11.

‘**arız** (A.) : Gelen 11b/8, 13a/14, 62a/23.

araķ : Hayvanların toplu bulunduğu yer 100b/19.

arķuru : Düz, doğru 84a/10.

arpa : Buğdaygillerden, taneleri ekmek ve bira yapımında kullanılan, hayvanlara yem olarak verilen bir tahıl cinsi 5b/24, 69b/25, 105b/9.

arşın : 40 cm.’lik uzunluk ölçüsü 56a/13.

arziyye (A.) : Toprakla, topraktan yetişen 131b/19.

ās (A.) : Mersin ağacı (Bkz. Mersin) 40b/14.

‘**aşā** (A.) : Deynek, sopa 26a/24.

āsān (F.) : Kolay 29b/2.

asārūn (A.) : Bkz. Kedi otu 128b/8.

‘**asel** (A.) : Bal 2b/1.

‘*asel-i muşaffā* : Süzme bal 5a/9.

aşfer : Yabani safran 134b/10.

aşl (A.) : Hakiki, esaslı, halis, sāfi 6b/20, 7b/15, 15a/14.

aşlah (A.) : Daha salih, iyi 28b/6, 124a/20, .

aşma : Belli bir cins üzüm veren, dalları çardak üstüne yayılan tırmanıcı küçük ağaççık, üzüm ağacı 2a/7, 16b/20, 20a/9.

āsmānī (F.) : Açık mavi 80b/24.

aşrāf (A.) : Değişiklikler, tahavvüller 11a/1.

āstāne (F.) : Merkez 66a/22.

āstāne-yi aliyye : Yüce eşik (İstanbul) 66a/22.

‘**Aşkalān** : Şam diyarında bir şehrin adı 95a/21.

aşkäre (F.) : Belli, açık, meydanda 125a/4.

aţ(d)a şoğanı : Zambakgillerden, soğanından ilaç olarak yararlanılan birtakım maddeler elde edilen çok yıllık bir bitki (**Urginea maritima**) 46b/6.

āteş (F.) : Od, hararet, kızgınlık 4a/23, 25b/8, 27b/5.

eţime (A.) : Yemekler 66b/16, 93a/15, 134a/16.

ātiye (A.) : Gelecek (kişi), gelecek zaman, önde, aşağıda 60a/4.

atkuyruğu : Atkuyruğugillerden, kök sapı ömürlü olan, genellikle nemli yerlerde yetişen ve ilaç olarak kullanılan bir bitki, zemberek otu (**Equisetum arvense**).

‘**aţţār** (A.) : Güzel kokular, iğne iplik vesâire satan; aktar 9a/24, 81a/23, 134b/25.

aţvel (A.) : Pek uzun 105b/4.

aţyeb (A.) : (daha, pek, en, çok) güzel 60b/9.

‘**avām** (A.) : Herkes, cahil halk, ayak takımı 5a/25.

āvāz (F.) : Ses, sedâ 2b/24.

‘**avdet** (A.) : Geri gelme, dönme, dönüş 17a/10, 34a/17, 38a/6.

‘**avn** (A.) : Yardım 151b/22.

‘**avret** (A.) : İnsanın gösterilmesi ayıp olan yeri 30b/10.

‘*avret-i galize* : Kaba avret 31a/10.

‘**ayānen** (A.) : Açıkça 61a/2.

aygün çiçeği : Ay çiçeği 132b/13, 133a/5.

ayıtla- : Ayıklamak, temizlemek 33b/23, 61b/11, 142b/15.

‘ayn-ı şafâ : Birleşikgillerden, çiçekleri sarı renkli bir kır bitkisi (**Calendula arvensis**) 135a/1.

ayrık : Artık 103a/25.

ayrık otu : Buğdaygillerden, kökü hekimlikte idrar söktürücü olarak kullanılan yabani bir bitki (**Agropyrum repens**).

ayva : İki çenekliler sınıfının gülgiller familyasından, kışın yapraklarını döken, iri pembe çiçekli, yapraklarının altı tüylü, taze filizleri, çekirdek ve tohumları çeşitli hassalar taşıyan küçük ağaç (**Cydonia oblonga**); bu ağacın iri armut biçiminde üstü tüylü, sarı, sert, ufak çekirdekli, buruk bir tadı olan meyvesi 2a/20, 33a/22.

a‘zâ (A.) : Organlar 4a/9, 10a/21, 14b/22.

a‘zâ-yı dâhile : İç organlar 14b/22.

a‘zâ-yı bâtine : Dış organlar 10a/21.

a‘zâ-yı mezkûre : Yukarıda sözü edilen organlar 5b/7.

a‘zâ-yı zâhir : Dış organlar 10a/19.

âzâd (F.) : Kurtulmuş, serbest olan 10a/13.

azgın : Sapkın 8b/5, 95a/5.

azi‘ otu : Bkz. Mürver 42a/21.

azîm (A.) : Büyük, ulu, iri 2a/2.

azma : Melez 104b/8.

azrak : Daha az 31b/2.

azrâr (A.) : Zarar, hasar 94a/19.

-B-

bâ- (F.) : ile, ...li anlamlarına gelir 8b/23.

bâ-ḥuşûş : Özellikle 8b/23.

bâb (A.) : Bölüm 2a/5, 95a/19.

bāde (F.) : Şarap, içki 3a/1, 96b/18, 102a/14.

bā' dehū (A.) : Ondan sonra 50a/16.

bağırsağ : Sindirim borusunun, midenin bitiş yerinden anusa kadar olan ve dışkıların vücuttan dışarı atılmasına yarayan uzun dar ve kıvrımlı kısmı 5a/5.

bahağ (A.) : Cüzzam 78b/8, 86a/5, 91a/20.

bahār (A.) : Papatya, sarıpatatya 14a/13.

bahārāt (A.) : Karanfil, tarçın, karabiber gibi kokulu şeyler 18a/9.

bā' iş (A.) : Sebep olmak 15b/22, 57a/8.

bākır (A.) : Geniş 5b/4, 40a/25, 42a/7.

bağla (A.) : Sebze, yeşillik 2b/17.

bağlatu'l-ḥıṭāf : Bkz. Kırlangıç otu 115b/4.

bağlatu'l-ḥumakā : Bkz. Semizotu 92b/22.

bal mumu : Arıların, karın halkalarının altında bulunan deri altı bezlerinden çıkardıkları ve bununla peteklerini yaptıkları yumuşak sarımsı madde [Bazı bitkilerden de buna benzer bir madde elde edilir.] 21b/24.

bālā (F.) : Yukarı, üst 15b/11.

balğam (A.) : Vücutta farzolunan dört unsurdan biri 2a/17, 57a/8, 61a/10.

balğan : Sık ormanla kaplı dağ 54b/25.

balsam (İng.) : Bazı ağaçlardan elde edilen, parfüm ve ilaçların yapımında kullanılan reçine, belsem 16b/1.

bañça : Bkz. Pañça 88b/13.

bandır- : Batırmak, bulaştırmak 9a/7.

banotu : 20-10 cm yükseklikte, yumuşak tüylü, iki yıllık otsu bir bitkidir. Çiçek sarı-mor renklidir. Yaprakları ağrı kesici olarak kullanılır. Zehirli bir bitkidir.

bārā : Aynı gerilimdeki besleme hattı veya çıkışların toplandığı ve dağıtıldığı boru veya iletken çubuk veya lama 87a/16.

baraş (A.) : Vücutta yer yer beyaz ve alaca lekeler meydana getiren ve tedavisi kabil olmayan bir hastalık 7b/2, 70b/8, 82b/9.

bār-gīr (F.): Beygir, at 39a/25.

bārid (A.): Soğuk 3b/23, 86b/78, 88b/4.

bārid-i raṭb: Soğuk rutubet 18a/17.

başt (A.): Yayma, açma, uzun uzadıya anlatma 3b/11.

basur otu: Dügün çiçeğigillerden, nemli ormanlarda biten, köklerinde basur memelerine iyi gelen bir madde bulunan, sarı çiçek açan küçük bir bitki (**Ranunculus ficaria**).

bātın (A.): İç 2a/10, 98b/11, 102a/2.

bazı (A.): Birazı, bir kısmı; kimi 2a/23.

be- (F.): Kelimelere –e halini verir.

be-tekrār (A.): Bir defa daha 22a/9.

bed (F.): Fena, yaramaz çirkin 3a/10, 16a/24, 121b/12.

beden (A.): Gövde, vücut, cisim, ten 2b/8.

beden-i insān: İnsan bedeni 4a/11.

bek - pek: Katı, sert, sıkı, sağlam 4b/25.

bektāşi üzümü: Kısa saplı, beyazımsı çiçekler açan, yaprakları kalp biçimindei Frenk üzümü cinsinden bir çalı ve bu çalının beyaz veya siyah renkteki mayhoş meyvesi (**Ribes gros sularia**) 6a/17.

bellūṭ (A.): Pelit ağacı, meşe palamudu 26b/9, 108b/25, 119b/22.

benc: “Ban otu” denilen uyku verici ve gözbebeğini açan bir ot Bkz. Banotu

bennā (A.): Yapı yapan, mimar, kalfa 9a/22.

berk - perk: Sağlam, sıkı 6b/1.

bend (F.): Bağ, bağlama, rabita 5b/16.

benefsec (F.): Bkz. Menekşe 135a/15.

benefşe-i şe-reng: Üç renkli menekşe 136a/7.

ber (F.): Yaprak; meyve, yemiş 20a/8.

berāber (F.): Birlikte bulunan, bir arada 6a/14.

berd (A.): Soğuk 28a/15, 129a/11, 150b/3, .

berd-i ŧedīd : ŧiddetli soğuk 28a/15.

berri-i ħasek : Bkz. Boğa dikenini 20b/5.

bervāk (A.) : Bkz. Sarızambak 119b/17.

be's (A.) : Zahmet, zorluk 15a/19.

besbase : Hindistan cevizi çekirdeğini örten özlü zardır. İçeriğinde esans ve yağ vardır Faydası: Teskin edici iŧtah açıcı ve vücudu kuvvetlendiricidir. Tavsiye edilen milktarı aşmamalıdır. Aksi halde zehirlenme belirtileri görülebilir (**Macis**) 19b/2, 78a/14.

bevāsīr (A.) : Basurlar, mayasıllar 12a/14.

bevl (A.) : İdrar, sidik, çiş 6b/24.

bey^c (A.) : Satma, satış, satılma, satın alma 6b/19.

beyān (A.) : Anlatma, açık söyleme, bildirme 2a/2, 24a/5, 33a/78.

beyn (A.) : Ara 28a/1.

beynū'l-e᧥᧥bbā-i evvelā : İlk doktorlar arasında 104b/7.

beyzāvī (A.) : Yumurta ŧeklinde 75a/24.

Beyzavīyū'ŧ-ŧekl : Yumurta ŧekli 75a/24.

bi- (F.) : -sız, -maz

bi-^cayniĥī : Aynıyla, olduğu gibi, tıpkı 14a/7a.

bi-ħadd : Hadsiz, sınırsız, pek çok 10a/20.

bi-izn-illallah te^cālā : Allah'ın izniyle 5b/23.

bi'l-küllīyye : Büsbütün, bütün 73b/16.

biber (Yun.) : Yurdumuzda bol yetişen, patlıcangillereden otsu bir bitki; bu bitkinin, taze iken üstü kaygan ve parlak yeşil olup cinsine göre sonradan kızaran, ekserisi acı, yemeği ve turşusu yapılan ve çok yenen meyvesi 5b/16, 48b/25, 53a/15.

biberiye (Yun.) : Akdeniz çevrelerinde çok bol yetişen, ballıbabagillerden, mavi çiçekli, yaprakları küçük, kalınca ve kokulu, hekimlikte ve ıtriyatçılıkta kullanılan bir bitki (**Rosmarinus officinalis**) 11a/13.

bilā- (A.) : -sız, -siz.

bilā-inkıṭāʿ : Kesilmeksizin 26b/11.

bilā-şübhe : Şüphesiz 11/9.

bilā-tefekür : Tefekkürsüz, düşünmeden 30a/23.

bilā-tereddüd : Tereddütsüz 114a/19.

binā (A.) : Yapma, kurma 13b/24, 26b/11, 60b/8, .

bîş : (F.) : Bildircin otu denilen, Çinde yetişen zehirli bir ot 18a/15.

boğa diken : Maydanozgiller familyasından Eryngium cinsine ait türlere verilen genel ad.

bora : Küp, teneke dibinde kalan bulanık zeytinyağı 10a/6.

bolad : Bkz. Pulad.

boz ot : 60 cm kadar yükseklikte, çok yıllık, sık tüylü ve beyaz çiçekli bir bitkidir Baharat olarak kullanılır (**Marrubium vulgare**).

bögrek : Böbrek 6a/19, 15b/1, 54a/4.

bögürtlen : Gülgillerden, bahçe çitlerinde, yol kenarlarında kendiliğinden yetişen dikenli ve çok yıllık bir çalı, diken dutu, it üzümü (**Rubus caesus**); bu bitkinin önce kırmızı, olgunlaştığında kararar mayhoş yemişi 22a/24, 64b/24.

buğday : Buğdaygillerin örnek bitkisi (**Triticum**); bu bitkinin başaktan ayrılmış tanesi 68b/4.

buğu : Buğu, buhar 24b/23.

budağ : Dal, ince dal 7b/17, 93b/10, 139b/13.

buḥār (A.) : Buğu 5b/5.

bulamaç : Sulu, cıvık hamur; bu koyulukta yapılan çeşitli hamur yemekleri 77b/14

bunduğ (F.) : Bkz. Fındık 25b/18.

burçağ : Baklagillerden, taneleri hayvan yemi olarak kullanılan yıllık bir yem bitkisi (**Vicia ervilia**); bu bitkinin mercimeğe benzeyen ve genellikle hayvan yemi olarak kullanılan tanesi 82b/15.

burg : Horaz ibiği 55a/20.

burgu : Boru 9b/3, 24b/17.

burğ : Bkz. Burçak 41a/18.

buru : Ağrı, sancı 2a/17.

burūdet (A.) : Soğukluk 19a/3, 125a/6, 142b/11.

but : Bacağın dizden kalçaya kadar olan kısmı 8a/19.

buy : 10-15. cm yükseklikte bir yıllık, otsu, özel ve kuvvetli kokulu ve sarımsı beyaz ve çiçekli bir bitkidir. Tohumları için yetiştirilir. Otsu kısmı kurutulup toz edildikten sonra baharat olarak kullanılır. Tohumları pastırmanın üzerine sürülen çemenin terkibine girer (**Leguminosae**) 21a/25, 70a/25, 74a/11.

bük : Tomurcuk 68a/14.

bülend (F.) : Yüksek, yüce 97a/13, 121a/16.

büzāk (A.) : Tükrük, salya 117a/25, 120b/22.

-C-

cāiz (A.) : İşlenilmesinde cevaz olan, olabilir, olur 15a/18.

cārī (A.) : Cereyan eden, akan, geçen, yürüyen 41a/18.

cāzū (F.) : Cadı, sihirbaz, büyücü.

cebr (A.) : Zor, zorlama 13a/20, , 135a/13.

cebren (A.) : Zorla, cebr ile 37b/23, 121a/25.

cedvār (A.) : Zencefil cinsinden kâfuru kokulu uyarıcı olarak kullanılan safran kökü (**Curcuma zedoria**) 123b/22.

ceff (A.) : Toplama 38a/20.

celb (A.) : Çekme, çekiş 122a/4.

celb-i şıdğ : Doğru çekme 122a/4.

celīl (A.) : Büyük, ulu 121a/19, 134b/5.

celīlü'l-kadr : Yüksek derece 134b/5.

cellād (A.) : İnsanı asan, kesen kimse 31b/17.

cem^c (A.) : Toplama, yığma 9b/2.

cemī^c (A.) : Cümle, hep, bütün 10a/20, 124a/24, 139b/18.

cenb (A.) : Yan, taraf 23a/13.

ceng (F.) : Savaş, vuruşma 54b/11.

ceng ü cidāl : Savaş 54b/11.

ceñıyāne (Fr.) : Bkz. Kantaron 116b/14.

cerāhat (A.) : İrin; yara; cerrahlık 4a/25, 27b/6, 139b/25.

cercer (A.) : Ak hardal 109a/24.

cereb (A.) : Uyuz hastalığı, uyuzluk 42b/14, 110b/18.

cerrāh (A.) : Operatör 7a/24.

cev^ça (A.) : Açlık 149b/8.

cevf (A.) : İç, kalb 18b/11, 135b/18.

cevz (A.) : Bkz. Ceviz 19a/7, 48a/21.

cevz-i bevvā : Sıcak bölgelerde yetişen bir ağacın yemişidir Rendelenerek toz haline getirilir ve tavalarda, beşamel soslarda, et, dolma ve sarmalarda kullanılır 19a/7, 144b/3.

cevz-i Hindī : Bkz. Hindistan cevizi 19b/5.

ceviz : Cevizgillerin örnek bitkisi olan, uzun ömürlü, gövdesi kalın, kerestesi değerli, yurdumuzda çok yetişen ağaç (**Juglans regia**).

cez̄m (A.) : Kesin karar, niyet 11b/14.

cidāl (A.) : Karşılıklı kavga, savaş 54b/11.

cild (A.) : Deri 6a/13.

cimā^ç (A.) : Çiftleşme [insan hakkında] 16a/22, 76b/2, 81a/5.

cinān (A.) : Cennetler, uçmaklar, bahçeler 18b/14.

civān (F.) : Genç, taze delikanlı 139a/17.

civān perçemi : 10 cm kadar yükselebilen, çok yıllık, otsu, tüylü, beyaz ve sarı çiçekli ve kuvvetli kokulu bitkilerdir (**Achillea**) 123a/5.

cülāb (A.) : Gülsuyu; ishal veren şerbet 135b/5.

cülcülān (A.) : Bkz. Kişniş 38a/7.

cümle (A.) : Bütün, hep, birikiş 10a/25.

cundubīdester (A.) : Kunduzun guddelerinden çıkarılan keskin kokulu eczacılıkta ve parfümeride kullanılan bir madde 134a/22.

cünūn (A.) : Delirme, çıldırma, delilik 10a/22.

cürm (A.) : Suç 31b/11.

cüz'ī (A.) : Az, pekaz, az miktarda 22b/2.

cüzzām (A.) : İnsan vücudunda onulmayan çıbanlar ve yaralar meydana getiren miskin hastalığı 4a/5, 82b/9, 123a/24.

-Ç-

çalı : Ağaçtan küçük, cılız, dalları çok sık ve çatallı odunumsu bitki 2a/3.

çam ağacı : Çamgiller deneni büyük bitki familyasını meydana getiren, iğne yapraklı, reçineli ağaçların ortak adı 2a/2.

çānavar (F.) : Canlı, yaşayan, zararlı hayvan 10b/1.

çanta otu : Bkz. Çoban çantası 112b/12.

çavdar : Buğdaygillerden, unlu tane veren bir bitki (**Secale cereale**) 16a/24, 71b/6, 91a/12, .

çayır kemnūnu : 20-80 cm yükseklikte, çok yıllık, beyaz veya pembe çiçekli ve otsu bir bitkidir Meyveleri baharat olarak kullanılır (**Carum carvi**) 5a/24, 76b/19, 91b/7.

çāzū : Bkz. Cāzu 13a/21

Çeh (F.) : Bohemya, Çek Cumhuriyetinde bir bölgedir Bohemya'nın toplam yüzölçümü 5260 km²dir 29b/22.

çekirdek : Meyvelerde bulunan, sayısı bir veya daha fazla olabilen, set kabuklu tohum 7b/18, 144a/7.

çemenī (F.) : Yeşil 4b/12.

çemşir : Bkz. Şimşir 16a/12.

çıban : Vücudun herhangi bir yerinde ve deri üzerinde meydana gelen iltihaplı kabartı 7b/1, 10a/2.

çınar ağacı (F.) : İki çeneklilerden, 30 m'ye kadar uzayabilen, gövdesi kalın, uzun ömürlü, geniş yapraklı bir ağaç (**Platanus**) 49a/14.

çıyan : Çok ayaklılardan sarımtırak renkte, zehirli böcek 11b/21, 146b/6, .

çil : Orman tavuğugillerden, eti için avlanan, ormanlarda yaşayan bir kuş, dağ tavuğu (**Tetrastes bonasia**) 24a/20.

çiriş : Undan yapılmış sulu çorba (hayvanlara verilir) 69a/12.

çiriş otu : Zambakgillerden, beyaz çiçekli bir bitki (**Asphodelus**) 119b/17.

çiy : Havada buğu durumundayken akşamın ve gecenin serinliğiyle yerde veya bitkilerde toplanan küçük su damlaları, şebnem 114a/6.

çoban çantası : Yapısında uçucu yağ, tanen, organik asitler, flavonlar, saponin ve alkaloid içeren, enfüzyon, maserasyon ve dekoksasyon biçiminde kullanılan adet azaltıcı, kanama dindirici ve idrar taşları için kullanılan turpgiller ailesinden bir bitki.

çoban taşarıcığı : Bkz. Çoban çantası.112b/13.

çobanpüskülü : Çobanpüskülügillerden, bir süs bitkisi (**Ilex aquifolium**).

çölmek : Bkz. Çömlük 5b/4, 12b/22, 27b/4.

çömlük : Süzölmüş çamura istenen şekil verildikten sonra pişirmek suretiyle elde edilen tencere, küçük küp vb. kaplara verilen isim .

çördük : Maydanozgiller (Umbelliferae) familyasından, sarı çiçekli, güzel kokulu, çiçekli ve otsu kısımları turşulara koku ve lezzet verici olarak kullanılan bir bitki
Çöğür, çörtlük.

çuğa : Çuha 131b/23.

çükündür : Kırmızı pancar; şalgam 92a/24.

-D-

dā (A.) : Hastalık, dert 11a/24.

dā-i keşir: Sık sık olan hastalık 11a/24.

dāfi^c (A.) : Defeden, savan, savuşturan, iten 18a/16, 97a/9, 111b/18.

dağı : Bundan başka, aynı zamanda, hemde, ve 4b/22, 111b/19.

daḳıḳ (A.) : Toz haline getirilmiş şey, un 68b/13.

dal : Bir ağaç gövdesinden çıkan kollardan her biri 7b/17.

dāne (F.) : Tane, tohum, çekirdek 4b/14.

dārçīn (F.) : Tarçın, defnegillerden bir ağaç (**Cinnamomum**); bu ağacın, içinde kokulu bir yağ bulunması dolayısıyla bahar gibi kullanılan kabuğu 13b/2, 40a/19, 128b/23.

dāru (F.) : İlaç 5b/16.

def (A.) : Öteye itme, savma, savulma, giderme 2a/14.

def-i semm : Zehiri defetmek 102b/13.

def a (A.) : Kere, kez, yol 3a/23.

defa^ʿāt (A.) : Kereler, kezler, yollar 4b/5.

defne (Yun.) : Defnegillerden, yaprakları güzel kokulu ve yaz kış yeşil olan bir ağaç (**Laurus nobilis**) 14a/10, 40b/21, 67a/21.

degirmi : Yuvarlak 2a/22.

dehr (A.) : Dünya, devir, zamane 124a/14.

dek : Denk, eşit, uygun 10b/2.

delice otu : Buğdaygillerden, genellikle buğday tarlalarında yetişen, tohumu zehirli, yabani bir bitki (**Lolium temulentum**).

delüce otu : Bkz. Delice otu 73b/12.

dem (A.) : Kan 20a/23, 140a/5.

dem-i fāsīd : Pis kan 20a/23.

dem-i ihvān : Kardeş kanı 140a/5.

demirhindi : Baklagillerden, sıcak iklimlerde yetişen bir ağaç (**Tamarindus indica**); bu ağacın meyvesi.

denk : 0,80175 g olan ağırlık ölçü birimi 2b/25.

der- (F.) : -de, içinde 2a/1.

der-^ʿaḳab (F.) : Anında 151a/13.

derhāl (F.) : Hemen, o anda, şimdi 31b/24.

derūn (F.) : İç, içeri, öz 82a/2.

destere (F.) : El bıçkısı, testere 34b/7.

deşil- : Yarılmak 22a/4.

deşt : Pekmez kaynatılan, ekmek yoğrulan leğen 120a/23.

devā (A.) : İlaç; çare, tedbir 4a/25, 9b/25.

devā-yı mezkūr : Adı geçen ilaç 9b/25.

dıbbk (A.) : Bkz. Ökse otu 55a/20.

dıraht (A.) : Ağaç 15a/6.

dīk (A.) : Darlık, sıkıntı 13a/23, 20b/6.

dīku 'n-nefes : Nefes darlığı 131a/23.

dīku 'ş-şadr : Göğüs darlığı 20a/2, 20b/6

dike : Biraz, bir parça, azıcık 55b/13.

dimāg (A.) : Beyin; akıl, şuur 8b/24.

dimāg-ı mecrūh : Yaralı baş 8b/24.

dirhem (A.) : Eski okkanın dörtte biri 2b/22, 23a/24, 30a/19.

dişbudak : Zeytingillerden, kerestesi sert ve değerli bir ağaç, demircik (**Fraxinus excelsior**) 49b/1.

diyār (A.) : Memleket, ülke 2a/9, 34b/22, 36a/2.

dörpü : Marangozların tahtaları düzeltmekte kullandıkları ele gelen kısmı düzgün ağaç, uç kısmı pürtüklü demirden oluşan araç 61b/5.

dudağ : Sapanın kullanılmasına yarayan kol 63b/3.

dūn (A.) : Aşağı 40a/10.

dut : Dutgillerden, kuzey yarım kürenin genellikle ılıman bölgelerinde yetişen, yapraklarıyla ipek böceği beslenen ağaç (**Morus**); bu ağacın, ak, kara, pembe renkte ekşi veya tatlı, sulu meyvesi.

dügmek : Yükselmek, fırlayıp yukarı çıkmak, yukarı doğru fırlamak 9a/16.

dübri (A.) : Kıç, makat 4b/20, 58b/10, 96a/15.

düğme : Gonca 20a/10.

düğün çiçeği : Düğün çiçeğigillerin örnek bitkisi, turna ayağı, sütlüce (**Ranunculus**) 121b/15.

dühn (A.) : Sürünecek yağ 2a/11, 19a/23, 100b/16.

dühn-i mezbür : Yukarıda söylenen yağ 10a/7.

dühn-i tartar : Tartar yağı 81b/13.

dülbend (F.) : Bkz. Tülbent 31a/11.

dürt- : Sürmek 4a/12.

dütsü : Bkz. Tütsü 3b/3, 4a/24, 12a/2.

dütün : Bkz. Tütün 2b/7.

-E-

ebedî (A.) : Ebede mensup, zevalsiz, sonu olmayan 5a/7.

ebhel (A.) : Ardıç meyvesi 13a/15.

ebraş (A.) : Baras hastalığına tutulan, yani vücudunda yer yer beyaz lekeler bulunan adam 88b/10.

ebucehil karpuzu : Acı karpuz Çok yıllık, sürünücü, sarı çiçekli ve otsu bir bitkidir. Meyveleri müshil olarak kullanılır (**Citrullus colocynthis**) 31a/7.

ecil (A.) : Sebep, illet 15b/16, 90a/6, 104a/25.

ecved (A.) : Daha, pek, en iyi olan 130a/20.

eczâ' (A.) : İlaçlarda kullanılan maddeler 4b/17.

eczâ'-yı mezkûr : Adı geçen ilaçlar 4b/19.

edviye (A.) : İlaçlar 4a/7.

efdal (A.) : Daha faziletli, üstün 72a/14.

efsentin (A.) : Bkz. Pelinotu 3a/7.

eftimün (Fr.) : Çiçeği, yaprağı ve kabuğu hastalıklarda kullanılan dağ bitkisi (Bkz. Şeytansaçı) 42a/21.

eger (F.) : Yahut, veya, gerek, ister 8b/24.

egir otu : Çok yıllık, otsu ve rizomlu bir su bitkisi. Rizomları gaz söktürücü, terletici ve yatıştırıcı olarak kullanılır (**Acorus Calamus**) 125a/9.

egrelti otu : Eğrelti otugillerden, kumlu yerlerde yetişen, 150 cm kadar yükselebilen, tıpta bağırsak kurtlarını düşürmek için kullanılan çok yıllık ve otsu bir bitki, aşkmerdiveni, eğrelti, fujer (**Driopteris filix-mas**) 2b/20, 68a/18.

eḥkem (A.) : Kuvvetli 123b/4.

ehl (A.) : Sahip, usta, becerikli 81a/23.

ehl-i zan'at : Zanaatla uğraşan kişi 81a/23.

eḳall (A.) : En az, en aşağı 20a/19.

ekele (A.) : Çok yiyenler, yiyiciler, oburlar 22a/12.

ekl (A.) : Bir şeyi yeme[k], yenilme 6b/24, 72a/14, 83b/2.

eknāf (A.) : Canipler, yanlar 51a/2.

ekşer (A.) : En çok, daha ziyade 28a/17.

ekseriyyā (A.) : Çok defa olarak, çok zaman; sık sık 82b/11.

el-ān (A.) : Şimdi, henüz, hala 60a/21.

elḡuvan : Bkz. Erguvan 130b/14.

elḡimsaḡma : Gökkuşığı 130a/4.

el-ḥaḳḳ (A.) : Hakikaten, doğrusu 68b/3.

elḫaf (A.) : En hayırlı 12b/13.

elvān (A.) : Renkler, çeşitler, rengarenk, alacalı 76b/4.

elvān-ı muḫtelif : Çeşitli renkler 76b/4.

emīn (A.) : Emniyetli, korkusuz 9b/25.

emrāz (A.) : İletler, hastalıklar 7a/20, 87a/11, 117b/5.

emşāl (A.) : Nümuneler, örnekler, eş benzer 7a/6.

enār (F.) : Nar 21a/6, 30a/1, 58b/17.

encām (A.) : Nihayet, son 11a/16.

enfa' (A.) : En nâfi, daha (pek, çok) faydalı 8b/14.

enḳaş (A.) : Daha noksan, eksik 71b/13, 88b/16.

enseb (A.) : Daha münasip, uygun, çok yerinde 14b/21, 46a/12, 123b/1.

envā (A.) : Çeşitler, türler 2a/1, 8a/18 .

envā-ı şanavber : Sanavber çeşitleri 8a/18.

envāü'l-eşcār : Ağaç çeşitleri 2a/1.

ercuvānī : Bkz. Erguvānī 133b/21.

ergunvānī (F.) : Erguvan rengi.

erguvān (F.) : Baklagillerden, eflatunla kırmızı arası renkte çiçek açan, güzel bir süs ağacı, deliboynuz (**Cercis siliquastrum**).

erkeç : Üç yaşını bitirmiş erkek keçi 35b/17.

eser (A.) : Nişan, iz, alâmet 3a/22.

esfel (A.) : En aşağı, aşağılıkların en aşalığı 66b/7, 95b/7, 120a/25.

eshā (A.) : Türlü türlü 53b/9.

eshel (A.) : Daha kolay 72a/12, 75a/21, 85a/3.

eslem (A.) : En selametli, en emin, en doğru, en sağlam 72a/14.

eşnā (A.) : Vakit, sıra 31b/13.

eşnā-yı rāh : Yol sırasında 31b/13.

esnām (A.) : Heykeller 13b/23.

esra' (A.) : Daha seri, çabuk 138b/2.

esseh (A.) : Sahih, gerçek 55a/21.

eşvāb (A.) : Giyimler, giyilecek şeyler 32a/12.

eşcār (A.) : Ağaçlar 2a/1, 66b/6.

eşedd (A.) : Daha şiddetli, çetin ve sert 26a/8.

eşher (A.) : En şöhretli, pek meşhur 104b/5.

eşribe (A.) : İçilecek şeyler, içkiler 87a/16, 93a/15, 134a/16 .

eṭibā (A.) : Hekimler, doktorlar, tıp ilmini bilenler 9b/1.

eṭ'ime (A.) : Yemekler, aşlar 134a/16.

eṭrāf (A.) : Yanlar, uçlar, kıyıları 7b/17.

evāḥir (A.) : Ayın son günleri 79b/7, 98b/3.

evā'il (A.) : İlk vakitler, evvel zamanlar, eski, geçmiş zamanlar, iptidâlar, önceler, başlangıçlar 9a/25, 13b/23, 31b/9.

evcâ' (A.) : Ağrılar, sancılar, acılar, sızılar 20a/1.

aveng (F.) : Bir ipe geçirilmiş yaş yemiş veya sebze askısı 36b/20.

evḳât (A.) : Zamanlar, çağlar 100a/10.

evṣâf (A.) : Sıfatlar, kaliteler 2a/4, 59b/24, 141b/3.

evsaṭ (A.) : Bir şeyin ortası 138a/2.

evvel (A.) : Önce, ilk, birinci, ibtidâ, başlangıç 3a/1.

eż'af (A.) : Daha (en, pek) zayıf, dermansız, kuvvetsiz 18b/22, 48a/15, 60b/12.

eżḥar (A.) : Çiçekler 124a/17.

eżḥar-ı Mekki : Mekke ayrığı (Bkz. Ayrık otu) 124a/17.

ezmine (A.) : Anlar, vakitler, çağlar 16b/9.

ezmine-i vâfir : Geniş zamanlar, bol vakitler 16b/9.

-F-

fāhişe (A.) : Ahlaksız kadın 13a/22.

fā'ide (A.) : Fayda, menfaat 2a/11, 8a/16, 34a/1.

fāriğ (A.) : Vazgeçmiş, çekilmiş 11b/10.

farḳ (A.) : Yarılık, başkalık 8a/9.

faşd (A.) : Kan alma 15a/20, 42b/11, .

fāsîd (A.) : Kötü, fenâ; yanlış, bozuk 4b/24.

faşl (A.) : Dört mevsimden biri 14a/15, 23a/7, 42b/22.

faşl-ı ḥarîf : Güz mevsimi 14a/15.

faşl-ı rebî' : Bahar mevsimi 23a/7.

faşl-ı şayf : Yaz mevsimi 42b/22.

fâş (F.) : Meydana çıkma 72a/24.

fecâat (A.) : Acıklılık, yürekler acısı 46a/8.

felc (A.) : Vücutta bir tarafın hareketsiz kalması, inme 12a/7, 66b/23, 81a/24.

fellâh (A.) : Ekinci, çiftçi, ekin eken ve biçen 26a/21, 68a/14.

fellâhûn (A.) : Çiftçiler, ekinciler 26a/21.

fenâ (A.) : Kötü, iyi olmayan, uygunsuz [olan] 23b/20.

ferâsiyon (Fr.) : Köpek otu (Bkz. Boz ot) 103a/19.

ferc (A.) : Dişilerde tenâsül aleti, avret, ud yeri, edep yeri 17a/23.

feşad (A.) : Bozukluk 6a/17.

fevâ'id (A.) : Menfaatler, faydalar 8a/18, 78a/12, .

fındık (F.) : Kuzey yarım kürenin ılık ve serin bölgelerinde ve yurdumuzun Karadeniz bölgesinde yaygın olarak yetişen, kışın yapraklarını döken ve aynı isimdeki meyveyi veren ağaççık (**Corylus**); bu ağacın sert bir kabuk içindeki yağlı, nişastalı, yuvarlak veya beyzi meyvesi 2a/3.

fık : Yabani börülce, akburçak 79a/15.

Fi'l-cümle (A.) : Bütün, hepsi 89a/2, 91b/22.

fi'l-hâl (A.) : Bu anda, hemen, şimdi 8a/2013b/13, 150b/14.

firfirî (A.) : Parlak kıvılcık renk 148a/8.

firfiyun (Fr.) : Sakız reçinesi 14b/24.

fitil (A.) : Kanamayı durdurmak, cerâhati boşaltmak için deri yaralarının içine sokulan, ilaçlı veya ilaçsız steril bez 4a/18; anus yoluyla vücuda verilmek üzere hazırlanan, donmuş yağ kıvamında ilaç 4a/18, 54a/21, 74a/22.

frenk (F.) : Avrupalı 6b/18.

fû (F.) : Kara boya otu (Bkz. Kedi otu) 126a/12.

fûk (F.) : Fasulye, bakla, bezelye tanesi 79a/15.

fûkarâ (A.) : Fakirler, yoksullar 39b/15.

fulya (İt.) : Nergisgillerden, soğan köklü bir bitki, zerrin (**Narcissus jonquilla**); bu bitkinin güzel kokulu çiçekleri 133b/2.

fücâ'eten (A.) : Birdenbire, ansızın 117b/23.

füdenc (F.) : Yaban fesleğeni (Bkz. Yer fesleğeni) 5a/24.

fülful (A.) : Bkz. Karabiber 16b/17, 79b/22, 82b/24.

-G-

ġāfis (A.) : Bkz. Kaşık otu 2b/20.

ġalaṭ (A.) : Yanlış kelime veya söz, yanılma 57b/2, 133a/25.

ġālib (A.) : Üstün gelen, yenen, daha kuvvetli 15a/17.

ġalīz (A.) : Kaba, nezaket dışı, terbiye dışı 31a/10, 65a/25, 70b/11.

ġār (A.) : Defne ağacı 14a/10.

ġaraż (A.) : Maksatlar, niyetler 26b/1.

ġarġara (A.) : Suyu, içilen ilacı veya herhangi bir sıvıyı boġazda oynatıp çalkalama 21b/10, 83b/19, 110b/12.

ġārīkūn : Katran köpüġü 3b/21.

ġars (A.) : Ağaç dikme, dikilme 27a/19.

ġasl (A.) : Yıkama, yıkanma 7a/9, 111a/1, 120a/21.

ġāyet (A.) : Çok fazla, son derece 5a/6.

ġayr (A.) : Ayrı, başka, özge, artık, diġer 5b/9.

ġayr-ı maḥşūş : Diġer hususlar 148b/10.

gelincik : Yazın kırlarda, özellikle ekin tarlalarında yetişen, kırmızı ve otsu bitki, gün gülü (**Papaver rhoeas**) 6a/2.

germişek : Yapraklar tam, dişli kenarlı, alt yüzü tüylü meyveleri olgunlukta siyah renkli olur (**Viburnum lantana**) 56a/12.

gevrek : Kolay kırılıp ufalanan 2b/15, 5a/4, 138b/17.

gevşek : Sıkı veya gergin olmayan, gevşemiş olan 9a/19.

geyik boynuzu : Yaprakları yeşil, dip kısmı sivri, uç kısmı çatallı, yana ve aşağıya doğru yönelmiş, örtü yapraġı genç bitkilerde yeşil, sonraları kahverengidir. İç mekan süs bitkisi olarak yetiştirilebilir (**Platycerium bifurcatum**) 46b/15.

geyik dili : Rizumlu çok yıllık otsu ve çiçeksiz bitkiler. Kökleri idrar söktürücü ve göġüs yumuşatıcı olarak kullanılır 9b/21.

ġıdā (A.) : Yiyip içilen şeyler 21b/23, 26a/6, 39b/7.

ġılāf (A.) : Kılıf, kın, muhafaza 6b/16,49b/5, 76a/17.

ġırah : Fasulye; karamuktan farklı, yuvarlak tohumu olan ve ekin tarlalarında yetişen baklagillerden zararlı bir ot 76a/13.

ġiciş- : Kaşınmak 79a/12.

ġiyāh-ı şutur : Bkz. Mekke ayrığı 124a/17.

ġöbek otu : Yaprakları etli, otsu bir bitki (**Umbilicus pendulinus**) 92b/24.

ġubār (A.) : Toz 8a/20, 30a/18.

ġubār-ı mezbūr : Adı geçen toz 30a/18.

ġünā-ġün (F.) : Renk renk, türlü türlü; alaca 27b/10.

ġüne (F.) : Türlü, gidiş, tarz, yol; sıfat 39b/23.

ġurūb (A.) : Ay, güneş, yıldız vb. gök cisimlerinin ufkun altına inmesi 104b/24, 149b/14.

ġurūb-ı süreyyā : Süreyya yıldızının batması 149b/4.

ġügem : Bir çeşit dağ eriği 36a/16, 37b/8, 138a/714.

ġügerçile (F.): Bkz. Güherçile 7b/2.

ġügird (F.) : Kükürt 33a/6.

ġüherçile : Barut ve patlayıcı madde yapımında oksitleyici, tarımda gübre, hekimlikte ilaç olarak kullanılan potasyum nitratın yaygın adı.

ġül (F.) : Gül ağacının güzel kokulu, pek çok çeşidi bulunan çok makbul çiçeği 2a/3, 77a/2, 86b/23.

ġülbeşeker (F.) : Gül yaprağından yapılan macun kıvamında tatlı 12a/12.

ġülü (F.) : Gül renkli 8b/15, 15a/7, 30a/7.

ġül-nār (F.) : Nar çiçeği 30b/16.

ġünlük ağacı : Ülkemizde Muğla ilinde yetişen, 20 m yüksekliğe erişebilen, çınar görünüşünde bir ağaç, sığla (**Liquidambar orientalis**) 3b/20.

ġüneyik : Bkz. Hindiba 105a/4.

ġünlük : 20 m kadar yükselen, kışın yapraklarını döken, çınar görünüşünde bir ağaçtır. Gövdenin yaralanması ile elde edilen belseme; buhur yağı, ġünnük sakızı,

karagünlük yağı veya sığala yağı, geri kalan kabuklara ise buhur veya yaprak buhur denir. Bu ürünler tedevide ve tütsü olarak kullanılır 4a/22.

gürdümek : Kuvvetlendirmek 55a/10.

güve : Kurtçuğu deri, yapağı, yünlü kumaş ve dokuma yiyen pul kanatlılardan bir böcek 32a/13, 67a/20, 131a/25.

güz çiğdemi : 10-30 cm yükseklikte yumrulu, gövdesiz, otsu çok yıllık bir bitkidir; mor çiçekler sonbaharda, yaprak ve meyvalar ise ilkbaharda oluşur Zehirli bir bitki olup, sadece tıbbi ilaç yapımında kullanılır (**Colchicum autumnale**).

-H-

ḥabb (A.) : Taneli tohum, çekirdek 14a/15, 18b/13.

ḥabbe 'l-cinān : Cennet tohumu 18b/13.

ḥabbu 'l-ğar : Defne tanesi 14a/15.

ḥabs (A.) : Alı koyma, bir yere kapama 15a/1.

ḥācet (A.) : İhtiyaç, lüzum, muhtaçlık 4a/23.

ḥadd (A.) : Fazla 10a/20, 22b/11, 46a/5.

ḥādiş (A.) : Çıkan, meydana gelen 16a/2.

ḥafaḫān (A.) : Sıkıntı, çarpıntı, afakan 151a/15.

ḥafif (A.) : Ağır olmayan, yeğni 2b/15.

ḥāk (A.) : Toprak 35b/6.

ḥākiyyet (F.) : Toprak 107b/23.

ḥaḫḫ (A.) : Allah, tanrı 2a/5.

ḥalāş (A.) : Kurtulma, kurtuluş 11b/9.

ḥalāvet (A.) : Tatlılık, şirinlik, zevk 26b/15, 65b/14, 134b/16.

ḥalidonyon-ı kebīr : Bkz. Kırlangıç otu 115b/4.

ḥalidonyon-ı şağīr : Küçük kırlangıç otu (Bkz. Basur otu) 116b/2.

ḥālīş (A.) : Hilesiz, katkısız 5b/11.

ḥall (A.) : Çözme, çözülme 3a/9, 23b/1, 143b/17.

ḥalt (A.) : Karıştırma 9b/10.

ḥāmīle (A.) : Gebe 8a/24.

ḥamīr (A.) : Hamur 12b/24.

ḥaml (A.) : Doğum 49a/8, 58a/10, 88b/21.

ḥammām (A.) : Hamam, banyo 12b/17, 16a/1.

ḥammām-ı reml : Kum banyosu 16a/1.

ḥande kūk (A.) : Yonca 38a/7.

ḥānīk (A.) : Boğmak, nefesini kesmek 138b/13.

ḥānīmeli : Hanımeligillerden, tırmanıcı, korularda, çalılıklarda yetişen bir bitki (*Lonicera caprifolium*); bu bitkinin güzel kokulu çiçeği.

ḥannāk (A.) : Boğucu, boğan 34a/10.

ḥarāfet (A.) : Yaşlılık, ihtiyarlık 147a/8.

ḥarāret (A.) : Sıcaklık; susuzluk 4a/14, 33a/18, 65a/9.

ḥarāret-i mutevassıta : Orta dereceli sıcaklık 65a/9.

ḥarāret-i tabīʿiyye : Doğal sıcaklık 33a/18.

ḥardal (A.) : Sofrada iştahı açmak için kullanılan macunumsu madde 18a/25.

ḥāric (A.) : Dış, dışarı 15a/7.

ḥarīr (A.) : İpek 59b/11.

ḥarīş (A.) : Hırslı, tamahkâr, bir şeye çok düşkün 97b/19, 142b/5.

ḥarnūb (A.) : Bkz. Keçiboynuzu 42b/19.

ḥarr (A.) : Harâret, sıcaklık, sıcak 5b/17, 91b/23.

ḥaşād (A.) : Ekin biçme zamanı, orak vakti 22b/21.

ḥasek (A.) : Bkz. Boğa dikenini 20b/5.

ḥāşıl (A.) : Peyda olan, çıkan, üreyen, türeyen 2a/12, 119b/21, 135b/19.

ḥasır otu : Hasır otugillerden, bataklıklarda yetişen düz, ince uzun ve dayanıklı olan yaprakları kütük yapmaya, hasır ve zembil örmeye yarayan bir saz, su kamışı, kofa, kiliz (*Typha*).

ḥaṣīr (A.) : Saz ve kurumuş bitki saplarından örülmüş taban örtüsü 3b/11.

ḥass (A.) : Marul, top salata 93b/6.

ḥāṣṣ (A.) : Mahsus 14b/17, 17b/24, .

ḥāṣṣe (A.) : Bir kimseye, ya da bir şeye özel olan nitelik, kuvvet, güç 10b/11, 27a/20, 30b/24.

ḥāṣṣe-i ‘acībe : Acayip özellikler 27a/20.

ḥāṣṣe-i aṣliyye : Asıl özellik 30b/24.

ḥāṣṣiyyet (A.) : Kuvvet, tesir 123b/9.

ḥasta (F.) : Rahatsız, sayrı 5a/12, 20b/3.

ḥastalık-ı medīd : Uzayan hastalık 20b/3.

ḥaṣerāt (A.) : Küçük böcekler 10a/25.

ḥaṣīn (A.) : Katı, sert, kırıcı 13b/19.

ḥatā (A.) : Yanlış, yanlışlık, yanılma 7b/13.

ḥātem çiçeği : Bkz. Ayn-ı safā 135a/2.

havan (F.) : İçinde bir şey dövüp ufalamaya yarayan, tahta, taş, maden veya plastikten yapılan kap 25a/3, 62a/5, 137a/6.

ḥavāṣṣ (A.) : Hassalar, keyfiyetler 2a/4.

ḥavf (A.) : Korku, korkma 22b/8.

ḥavlicān (F.) : Zencefilgillerden, aynı adla anılan kök sapları baharat olarak kullanılan güzel kokulu bir bitki (**Galanga officinalis**) 124b/3.

ḥayf (A.) : Yazık ki, heyhat 57a/2.

ḥayz (A.) : Aybaşı 4b/18, 55b/3, 68a/8.

ḥazer (A.) : Sakınma, kaçınma, korunma 123b/11.

ḥazm (A.) : Midedeki yiyecekleri eritme, sindirme 2b/19, 16a/18, 33a/18.

ḥazret (A.) : Saygı saymak üzere büyüklere verilen ünvan 13b/24.

ḥazz (A.) : Hoşlanma, zevklenme; sevinç, memnunluk 24b/14.

ḥekīm (A.) : Âlim, bilgin, doktor 15a/14, 38a/20, 55a/11.

helāk (A.) : Mahvolma, ölme 2b/22.

helâl (A.) : Kullanılması şeran caiz olan, haram olamayan şey 97a/22.

helyon : Bkz. Kuşkonmaz 108a/13.

hemân (F.) : Hemen, derhal, o anda, çarçabuk 6b/21.

herek : Üzüm çubuklarının altına dikilen destek 77b/22, 78a/6, .

hergâ'î menekşe : Menekşegillerden, mor, sarı, beyaz renkte, menekşeye benzer çiçekleri olan yıllık bir bitki (**Viola tricolor**); bu bitkinin çiçeği.

hevâ (A.) : Hava 11a/23.

hevâ-yı mesmûm : Zehirli hava 11a/23.

hey'et (A.) : Şekil, suret, görünüş, hal, durum 10b/11.

hıfz (A.) : Saklama 3a/5.

hınnâ (A.) : Kına 128b/2.

hınça (A.) : Bkz. Buğday 68b/4.

hınça-ı Mısrî : Mısır buğdayı 74b/12.

hınzîr (A.) : Domuz 77a/22.

hırâset (A.) : Bekleme, koruma 7b/21, 16a/23.

hıyâr (F.) : Salatalık (**Cucumis salivus**) 143a/23.

hıyârşenbe : Baklagilerden, "Leguminoseae" denilen bir ağacın meyveleridir. Dogu Hind, Antil ve Brezilya'da yetişir Meyvesi silindirik ve siyahtir Terkibinde, şeker, pektin, zamk, tanen ve esans vardır Kullanıldığı yerler: Kabızlığı önler Fazlası müshildir Hind hıyarı, Hıyarsember (**Casse-Cassia fistula**) 15a/6.

hiddet (A.) : Öfke, keskinlik 15a/8.

hikâyet (A.) : Anlatma, olmuş bir hadise 31b/9.

hilâf (A.) : Karşı zıd, yalan 39b/8.

hile (A.) : Oyun, aldatma, dubârâ 5b/11, 65b/12.

hilekâr (A.) : Hileci 125a/2.

hindibâ (A.) : Birleşikgillerden, yaprakları haşlanarak salata gibi yenebilen, birkaç yıllık otsu bir bitki, güneğik, karakavuk (**Cichorium endivia**) 7a/23.

hindistan cevizi : Palmiyegillerden, tropikal bölgelerde yetişen bir ağaç, narcıl (**Cocos nucifera**); bu ağacın portakaldan büyük, çok sert kabuklu yemişi.

hiren : İnce, uzun yapraklı, kökü pancara benzer ve hardal yerine kullanılan bir çeşit ot 82b/13.

hivās (A.) : Sıcaklık, hararet 27a/2.

hoḳḳa (A.) : İçine mürekkep konan maden, cam veya topraktan yapılmış küçük kap 33b/22.

horos ayağı : Bkz. Dügün çiçeği 121b/15.

hüb (A.) : Güzel, hoş, iyi 3a/4.

hubbāz (A.) : Bkz. Ebegümece 86b/16.

hubübāt (A.) : Tahıl 72a/12.

hulbe (A.) : Boy otu 74a/11.

hum mā (A.) : Aeşli hastalık; nöbet; sıtma 6a/1.

hum mā-yı hārr : Ateşli humma 5b/23.

hum māz (A.) : Bkz. Kuzukulağı 85a/13.

huni (Yun.) : Bir sıvıyı ağız dar kaba aktarmak için kullanılan koni biçimindeki araç, ağızlık 12a/17, 51a/5, 53b/20.

hunnāk (A.) : Boğmaca, bademcik, boğaz iltihabı 51a/5.

hunsā (A.) : Bkz. Çiriş otu 119b/17.

hurde (A.) : Kırıntı 12b/24, 61a/4, 105b/1.

hurf (A.) : Bkz. Tere otu 111b/6.

hurma (F.) : Palmiyegillerin eski çağlardan beri Kuzey Afrika'da kültürü yapılan örnek bitkisi; bu bitkinin yemişi (**Phoenix dactylifera**) 27a/11.

huşüş (A.) : Bakım, iş, şekil, yol, konu 3b/20, 106a/11, 111a/15.

huşüşen (A.) : Hususi olarak, hele, ayrıca 47b/14.

huşūnet (A.) : Sertlik, katılık 2b/8.

huṭṭ (A.) : Çizgiler, yollar, yazılar 18b/11.

huzaż (A.) : Diken üzümü (Bkz. Karamuk) 63a/2.

hücüm (A.) : Saldırı, saldırma 31b/16.

hükemā (A.) : Hakimler, alimler, bilginler 5a/7.

hükemā-i müteḳaddimūn : Eski hekimler 78a/19.

hünnāp (A.) : Hünnapgillerden, yenilen meyvesi için özellikle Batı ve Güney Anadolu'da yetiştirilen dikenli bir ağaç, çiğde (**Zizyphus jujuba**).

-İ-

ıhlamur (Rum.) : Ihlamurgiller familyasından, yaprakları almaşlı dizilişli, çiçekleri kimoz durumlu, taç ve çanak yaprakları beşer adet ve serbest, nuks tipi meyveleri olan, yapraklarını döken ağaçlar (**Tiliaceae**) 52a/21, 53a/1, .

ıktār (A.) : Damlatma, damlatılma 4a/6.

ılğın ağacı : Ilgıngillerden, Akdeniz bölgesinde yetişen bir ağaç veya ağaççık cinsi (**Tamarix**) 56a/24.

‘**ırq** (A.) : Kalıtımsal olarak ortak fiziksel ve fizyolojik özelliklere sahip insanlar topluluğu 5a/22, 20a/1, 111b/3.

ırqu'n-niṣā : Kadılar ırkı 5a/22.

‘**ırqu's-sūs** (A.) : Bkz. Meyān kökü 149a/18.

ışdār (A.) : Çıkarma, çıkarılma 32a/9.

ısrıgan : Isırgangillerden, her tarafı sert tüylerle kaplı, tüyleri kırıldığında karınca asidi denilen çok kaşındırıcı bir madde çıkartan bir ot (**Urtica**).

ıslaḥ (A.) : İyi bir hale koyma, iyileştirme, düzeltme 3b/2, 27b/10, 49a/13.

ıştır (Blg.) : Pancargillerden, 30-70 cm yükseklikte, yapraklı dalları pişirilerek yenen bir yıllık otsu bitki, yaban pazısı (**Chenopodium urbicum**) 86a/22.

ıtlāk (A.) : Salıverme, koyuverme 104b/7.

-İ-

ibhām (F.) : Büyük ayak parmağı 42b/23.

iḥbār (A.) : Haber verme, bildirme, anlatma 31b/19, 38a/19.

ibḳā (A.) : Devamlılık kazandırma 105a/16.

ibtidā (A.) : Başlama, başlangıç 14a/5.

icrā (A.) : Akıtma, akıtılma 11b/11.

ictināb (A.) : Sakınma, çekinme, uzaklaşma 30a/12, 44a/10, 46a/15.

idhāl (A.) : Memleket dışından mal getirme; dâhil etme 3a/17.

idrār (A.) : Sidik 2b/4.

ifāḳat (A.) : Hastalıktan kalkma, iyileşme, kurtulma, onma 110b/4.

if'āl (A.) : Bir işi yapmak 151a/16.

if'āl-i cimā : Cinsel ilişkiye girmek 151a/16.

ifrāt (A.) : Aşırı gitme, pek ileri varma 4b18, 48a/17, 53b/21.

‘**ifrīt** (A.) : Zararlı ve korkunç mitolojik mahluk 31b/11.

iḥbār (A.) : Haber verme, bildirme, anlatma 38a/19.

iḥdāş (A.) : Meydana getirme, ortaya çıkarma 15a/22.

iḥrāc (A.) : Dışarı atma, çıkarma; fazla malı, yurdışına gönderme 8a/25, 68a/9, 81b/18.

iḥtikān (A.) : Kan yürümesi, kanın bir yere toplanması, birikmesi 2a/15.

iḥtilāf (A.) : Ayrılık, uymayış, anlaşmazlık, aykırılık 34a/17.

iḥtilāf-ı kesīr : Çok ayrılık 133a/8.

iḥtilāt (O.) : Karışma, katışma 61a/20.

iḥtirāk (A.) : Yanma 78a/15.

iḥtirāk-ı a'zā : Aza yanması 80b/17.

iḥvān (A.) : Sadık, samîmî, candan dostlar 140a/5.

iḳād (A.) : Yakma, yakılma 63a/8.

iklīl (A.) : Çiçekden taç 47a/18, 84b/8, 99a/6.

iklīm (A.) : Yeryüzünün herhangi bir yerinin hava şartlarına göre uzun yılların ortalamasına dayanan durumu 15a/7.

iktidār (A.) : Güç yetme, yapabilme 8a/19.

İKTİZĀ (A.) : Lazım gelme, gerekme 16a/8, 116a/25, 122a/14.

‘**İLĀC** (A.) : Derde deva olan şey, ilaç 15a/2.

‘**İLEL** (A.) : İletler, hastalıklar, sakatlıklar 4b/19, 4b/20, 18a/18.

‘*ilel-i bārid* : Soğuk illetler 18a/18.

‘*ilel-i mezkūr* : Adı geçen hastalıklar 4b/20.

İLLĀ (A.) : ... den başka, meğer; aksi halde; ille, mutlaka 2a/21.

‘**İLLET** (A.) : Hastalık, sakatlık 5a/8, 46b/10, 111a/21, 7b/9.

‘*illet-i ākile* : Yenirce hastalığı 46b/10.

‘*illet-i ākile-i hafıyye* : Gizli yenirce hastalığı 111a/21.

‘*illet-i mezkūr* : Adı geçen hastalık 7b/9.

‘**İLM** (A.) : Bilme, biliş 68a/14.

‘*ilm-i fellāh* : Çiççilik bilgisi 68a/14.

İMBİK : Damıtmaya yarayan, damıtma işinde kullanılan araç, damıtıcı.

İMDİ : Şimdi, artık, o halde, öyleyse 45b/24.

İMTİNĀ (A.) : Kaçınma, sakınma, çekinme 96a/4.

‘**İNĀYET** (A.) : Lütuf, ihsan, iyilik 151b/22.

İNBĀT (A.) : Bitme, bitmesini temin etme (bitki hakkında) 128a/7.

‘**İNBEÜ’S-ŞA‘LEB** (A.) : Bkz. Bektâşi üzümü 6a/17.

İNBİK (A.) : Bkz. İmbik 2b/10.

İNCİK : Bacağın diz kapağından topuğa kadar olan bölümü. Bazı bölgelerde diz, ayak bileği, baldır veya kaval kemikleri de bu adla anılır 9a/5.

İNCİR (F.) : Dutgillerden, asıl yurdu Akdeniz kıyıları olan, yaprakları geniş dilimli bir ağaç (**Ficus carica**); bu ağacın etli, tatlı yemişi 10b/19, 21b/10.

incir-i Mısıri : Mısır inciri 21b/10.

İNFİRĀD (A.) : Yalnız olma, yanında kimse bulunmama 2a/4.

İNKİBĀZ (A.) : Büzülüp toplanma, çekilme; Kabızlık, peklik 4b/16.

İNKİTĀ‘ (A.) : Kesilme, tükenme 26b/11.

İNSĀN (A.) : Adam 4a/11.

intihā (A.) : Nihayet bulma, sona erme 97a/21.

irāṣ (A.) : Verme, sebep olma, getirme 14a/18.

iresā (F.) : Bkz. Sūsen 130a/1.

irin : Organizmanın herhangi bir yerinde iltihaplanma sonunda ölmüş hücre artıklarından ve bozulmuş akyuvarlardan oluşan, mikroplu veya mikropsuz, genellikle sarımtırak renkte koyuca sıvı, cerahat 7a/4.

irsāl (A.) : Gönderme, gönderilme, yollama 31b/10, 66a/23, .

iṣābet (A.) : Rast gelme, doğruca gidip erişme, yerini bulma 5b/23.

iṣāl (A.) : Vusul buldurma, buldurulma, vardırma, vardırılma 83b/3.

isāle (A.) : Akıtma 21b/18.

ishāl (A.) : İç sürme, sürgün 4b/18, 18a/12.

iskīl (A.) : Bkz. At(d)a soğanı 120a/23.

iṣm (A.) : Suç, günah 46a/2.

istefan : Çiçek veya elmastan yapılan bağ 134b/7.

istifrāğ (A.) : Kusma, kay 10a/5.

istiḥrāc (A.) : Çıkarma, çıkarılma 3a/17, 19b/23, 24a/21.

istikrār (A.) : Kararlılık 115a/11.

istimā' (A.) : Dinlenme, dinlenilme, işitme, işitilme 63b/8.

isti' māl (A.) : Kullanma 4b/19.

istiskā (A.) : Vücudun bir tarafında veya karında su birikme 2b/21.

iṣbu : İşte bu 112b/11.

iṣtah (A.) : Yemek yeme isteği 17a/7.

iṣtibāh (A.) : Şüphelenme, şüphe etme 124a/16.

iṣtihā (A.) : İştah, yemek yeme isteği 17b/20, 35b/17.

iṣtihā-i kāzib : Yalancı iştah 35b/17.

itfā (A.) : Söndürme, söndürülme 62b/17.

i' tidāl (A.) : Yavaşlık, yumuşaklık 15a/23.

itmām (A.) : Tamamlama, bitirme, tamam etme 151b/25.

itrîlâl : Bkz. Karga ayağı 140b/9.

î' vicâc (A.) : Eğri büğrü olma 22a/20.

izâle (A.) : Giderme, giderilme; yok etme 2b/9.

izdiyâd (A.) : Ziyadeleşme, artma, çoğalma 30b/7, 25b/6, 37b/3.

-K-

ķābîz (A.) : Kabzeden, alan, tutan 5a/3, 37b/11, 40b/13.

ķābil (A.) : Olan, olabilir 22b/8.

ķabza (A.) : Tutacak, tutamak yeri, sap 11b/11.

ķadd (A.) : Boy 2a/3.

ķadeķ (A.) : Bardak, küçük bardak, içki bardağı 11b/14.

ķādir (A.) : Kuvvetli, güçlü 81a/6, 151a/18.

ķadr (A.) : Değer, derece, meziyet 134b/5.

ķāfūr (A.) : Kâfur ağacından elde edilen, hekimlikte kullanılan, beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan, güzel kokulu bir madde 5b/9.

ķāfūr ağacı (A.) : Defnegillerden, Uzak Doğu'da yetişen, kâfur elde edilen ağaç (**Cinnamomum camphora**) 5b/8.

ķaķt (A.) : Kıtlık, kuraklık, kuraklıktan dolayı mahsülün yetişmemesi 26b/10, 54b/14, .

ķākenc (F.) : Bkz. Kanbel otu 75b/14.

ķaktüs (Fr.) : Kaktüsgillerden, yaprakları yayvan ve dikenli, güzel, parlak renkte çiçekler açan bir bitki, atlas çiçeği (**Cactus**) 148a/3.

ķāķule (A.) : Zencefilgillerden, sıcak memleketlerde yetişen ıtırılı bir nebât ve bunun bahar gibi kullanılan tohumu 18b/9.

ķal' (A.) : Koparma, sökme 74a/1, 102b/25, .

ķalabaķ : Çınar Ağacı 77b/1.

ķalkıdîs: Siyah boya 8a/22.

ķaltak : Üzeri meşin, halı vb. şeylerle kaplanmamış olan eyerin tahta bölümü 57b/7.

kan taşı : Kırmızı veya esmer renkte olan doğal demir oksidinden oluşan, yaralardan akan kanı durdurmak için kullanılan bir mineral, hematit 140a/6.

kanbel otu : Kanbel otu, it üzümü nevinden kâkine tohumu.

kantaron (Rum.) : Kızılkantarongillerden, hekimlikte kullanılan, sarı çiçekli, acı köklü, küçük bir bitki (**Gentiana lutea**) 97b/4.

kânûn (A.) : Kış mevsiminin ilk iki ayı 10b/9, 28b/14, 54b/11.

kânûn-ı şânî : Ocak ayı.10b/9

kaplıca : Kışı sert olan dağlık yerlerde yetişen, dayanıklı, her türlü hava ve iklim şartlarına uyabilen, kapçıklı, ufak taneli bir çeşit buğday (**Triticum monococcum**) 71a/3.

kâr (F.) : Kazanç 25a/4.

kar' a (A.) : Kabak, balkabağı 40a/24.

kara ağaç : 30- 40 m kadar yükselebilen ağaçlar Çiçekli durumları yapraklardan önce meydana gelir (**Ulmus**) 51b/15.

kara boya madeni : Üç değerli demir tuzlarının alkali sülfatlarla meydana getirdiği siyah çökelti ve bundan elde edilen boyar madde 8a/23.

kara otu : Hindistan'dan gelen ağılı bir bitki; baldıran otu 121b/20.

karabiber : Ana yurdu Hint yarım adısı olan, yürek biçimindeki yaprakları meşin gibi sert, meyvesi üzüksü, kısa boylu tırmanıcı ağaççık; bu ağacın, baharat olarak kullanılan mercimek büyüklüğündeki yuvarlak koyu renkli taneleri, bu tanelerden çıkarılan toz 16b/20.

karadiken : Çok sivri, sert dikenleri olan bir çeşit ot.

karagünlük : Amber (**liquidambar orientalis**) 66b/4.

karamuk : Dağlarda kendi kendine biten ve ilkbaharda çiçek açan, saçma büyüklüğünde, üzüm biçiminde meyveleri olan dikenli bir bitki, çalı 64b/25.

karanfil (A.) : Karanfilgillerden, güzel renkli çiçekler açan bir süs bitkisi (**Dianthus caryophyllus**) 16a/22.

karasevdā : Kişinin belirli bir neden olmadan çöküntü durumuna girip çevreden gelen uyarılara kapanması ve güçlü suç ve günah duyguları içine düşmesi durumu 10a/15.

karaviye : Maydanozgiller familyasından Doğu Anadolu bölgesinde yetişen iki yıllık otsu bir bitkidir. Çiçekleri beyaz renklidir. Mayıs - Temmuz ayları arasında açar 30-90 cm boyundadır. Kazık köklüdür. Meyvesi esmerdir. İçeriğinde tanen, reçine, sabit ve uçucu yağlar vardır. Anne sütünü artırır. Mide ve bağırsak gazlarını, midedeki diğer şikayetleri giderir. İdrar söktürür. Astımda faydalıdır (**Caraway seed**) 5a/24, 14b/24, 76b/19.

karh (A.) : Yaralama, yaralanma 130a/3.

karha (A.) : Yara, ülser 6a/17.

karış : Parmaklar birbirinden uzak duracak biçimde gergin duran elde, baş parmak ve serçe parmakların uçları arasındaki açıklık 8b/16.

karīb (A.) : Yakın, yakın olma, uzak olmayan 7b/20, 15b/18, 22b/4.

karṭam (A.) : Bkz. Asfer 134b/10.

kaşab (A.) : Kamış, saz, şeker kamışı 67b/23.

kasık : Vücudun karnın altı ile uyluğun üstü arasında kalan kısmı 6a/9.

kāsni-i berri (F.) : Çayır hindibâsı 106b/23.

kaş- : Atmak 5a/10

kaşık otu : Turpgillerden, iskorbüte karşı kullanılan, yaprakları kaşığı andıran, güzel çiçekler açan bir bitki (**Cochlearia officinalis**).

kaṭ (A.) : Kesme, kesilme; biçme 4b/20, 26b/21, 37b/5.

kaṭ(d)ife (A.) : Yüzeyi belirli uzunlukta bırakılmış ham madde lifleriyle kaplı, parlak, yumuşak kumaş, velur 80a/17.

kaṭi' a (A.) : Kesme, kırılma 151b/1.

kaṭi' âtü's-şeyṭān : Şeytan kesiği 151b/1.

katmer : İnci dilimler halinde, kat kat, pul pul 43b/16.

katran köpüğü : Çayır mantarlarından, şapkasının alt yüzü dilim dilim ve bir halka ile çevrili bulunan bir cins mantar (**Polyporus igniarius**).

ķavak ağacı : Söğütgillerden, sulak bölgelerde yetişen, boyu bazı türlerinde 30-40 m'ye değin çıkan, kerestesinden yararlanılan uzun boylu bir ağaç (**Populus**) 50a/13.

ķavī (A.) : Kuvvetli, güçlü 3a/5, 38a/6, 38b/19.

ķavl (A.) : Lakırdı, söz 5b/17.

ķavlī (A.) : Söz ile ilgili, söz olarak, sözde 18a/5.

ķavs (A.) : Yay, keman 130a/3.

ķavs-ı ķarh : Yaralı yay 130a/3.

ķavun : Kabakgillerden, sürüngen gövdeli, iri meyveli bir bitki (**Cucum**); bu bitkinin genellikle güzel kokulu, sulu ve etli meyvesi 8a/13.

ķavuş : Tahta 68b/20.

ķay' (A.) : Kusma 133b/9.

ķayısı : Gülgillerden bir ağaç, bu ağacın açık turuncu renkte, eti sulu, güzel kokulu, tek ve sert çekirdekli tatlı meyvesi (**Prunus armeniaca**) 35b/1.

ķayış : Bağlamak, tutmak veya sıkmak amacıyla kullanılan, dar ve uzun kösele dilimi 8b/14.

ķayşer (A.) : Eski Roma ve Bizans imparatorlarının lakabı 14b/15.

ķayşüm (A.) : Kokulu bitki 59a/22.

ķazā (A.) : Olacağı ezelden Cenâb-ı Hak tarafından takdir olunan şeylerin vukua gelmesi 4a/23.

ķazā-i hācet : Aptes bozma 4a/23.

ke (A.) : Teşbih, benzetme harfi olup: "gibi, misillü" manalarına gelir 21b/10.

ke'l-evvel : Evvelki gibi 21b/10.

keber (A.) : Bkz. Kebere otu 42b/10.

kebere otu : Turşusu yapılan, dağlarda biten bir yaban otu 42b/10.

kebeter : Bkz. Kebere otu.

kebīke (F.) : Bkz. Düğün çiçeği 121b/15.

kebīkeç (F.) : Bkz. Düğün çiçeği 121b/14.

kebīr (A.) : Büyük ulu 13b/17.

keçiboynuzu : Baklagillerden, kerestesi marangozlukta, kabukları tabaklıkta kullanılan bir ağaç, harnup (**Ceratonia siliqua**); bu ağacın baklaya benzer, şekerli yemişi 43a/4.

keci otu : İki çeneklilerden, kök sapı hekimlikte kullanılan bir bitki (**Valeriana**) 128b/8.

kef (F.) : Köpük 23a/1.

kefere (A.) : Kafirler, hakkı tanımayanlar, hak dinini inkar edenler, Müslüman olmayanlar 46a/13.

kehle (O.) : Bit 20a/24, 56a/4, 56b/16.

kehrübā (F.) : Bkz. Saman kapanı 9b/21.

kekre : Tat olarak acı 43b/18.

kelb (A.) : Köpek 25b/2, 68b/25, 79a/10.

kelūle (A.) : Bkz. At Burçağı 79a/15.

kemafitus : Yer çamı, yer palamudu 8b/25.

kemāl (A.) : Olgunluk, yetkinlik, tamlık, eksiklik 10a/14.

kemmūn (A.) : Kimyon 5a/24.

kenevir (Yun.) : Kendirgiller familyasından, sap liflerinden halat ve çuval yapılan bitki, kendir **Cannabis sativa**; bu bitkinin kuş yemi olarak kullanılan tohumu 150a/9.

kerefes (A.) : Bkz. Kereviz 35b/7.

kerenb (F.) : Bkz. Lahana 90a/9.

kereste (F.) : Tomrukların boyuna biçilmesiyle elde edilen marangozluk ve inşaat odunu 26b/11.

kereviz (F.) : Maydanozgillerden, kökleri ve yaprakları sebze olarak kullanılan kokulu bir bitki (**Apium graveolens**).

kerīh (A.) : İğrenç; çirkin; pis kokan 3a/9, 12b/20, .

keşāfet (A.) : Yoğunluk 131b/19.

keşif (A.) : Yoğun, koyu 10a/16.

keşir (A.) : Sık sık olan 121a/20.

keşirü'n-nef' : Çok faydalı 121a/20.

keşret (A.) : Çokluk, bolluk, ziyadelik 3b/9, 109b/11, 119b/6.

kestane (Yun.) : Kayıngillerden, ılıman iklimlerde yetişen, 25-30 m kadar boylanabilen, kerestesi doğramacılıkta kullanılan bir orman ağacı. Bu ağacın yenebilen meyvesi (**Castanea sabva**); bu ağacın yenebilen kabuklu meyvesi 26a/25.

kestere (F.) : Bkz. Karadiken (**Betonica officinalis**) 35a/11.

keşiş kamışı : Çayır hindibâsı 106b/24.

keşne (A.) : At Burçağı 79a/15.

keten (A.) : Ketengiller familyasından, lifleri dokumacılıkta kullanılan, çiçekleri göz alıcı, yaprakları basit, kireçli toprakları ve ılık iklimi seven otsu bitki [100 kadar türü vardır.] (**Linum**); bu bitkinin liflerinden yapılmış dokuma.

kettân (A.) : Keten 4a/10, 80b/23, 103b/23.

keyl (A.) : Kile, tahıl, hububat ölçüsü, ölçek 68b/12.

ķına ağacı : İki çeneklilerden, tropikal bölgelerde yetişen, kurutulmuş yapraklarından kına elde edilen, beyaz çiçekli, küçük bir ağaç (**Lawsonia inermis**) 48a/9.

ķinnâb (A.) : Haşhaş, kenevir 148b/18.

ķinneb (A.) : Bkz. Kenevir 150a/9.

ķırağı : Soğuk ve ayaz havalarda sabahları toprak ve bitkilerde görülen donmuş çiy 22b/7.

ķıran : Öldürücü hastalık salgını 25a/9, 97a/11.

ķırlanğıç otu : Gelincikgillerden, çiçekleri altın ve limon sarısı renğinde olan, tanelerinden asitsiz bir yağ elde edilen çok yıllık ve otsu bir bitki (**Chelidonium majus**) 115b/5.

ķırmız (A.) : Kırmız böceğinden çıkarılan parlak ve al boya 40b/2.

kızıl ağaç : Gürgengillerden, dişi çiçekleri küçük ve sarımtırak, erkek çiçekleri püskül biçiminde olan, boyu 30 m kadar olabilen, kerestesi kolay işlenebilir bir ağaç, kızılısöğüt (**Alnus**) 51a/23.

kızıl boya otu : Bkz. Kökboya 148a/19.

kızılyaprak : Gülgillerden, 20-120 cm yükseklikte, yol kenarlarında biten, sarı çiçek açan, çok yıllık, otsu bir bitki, koyun otu, fitik otu, kuzu pıtrağı (**Agrimonia eupatorium**).

kızlık : Kıtık 54b/11.

kiçi : Ufak, küçük 18b/14.

kimyāvī (A.) : Kimya ile ilgili, kimyalık 132b/20.

kimyon (A.) : Maydanozgillerden, beyaz ve pembe çiçekli yaprakları dar ince şeritler halinde, 15-20 santim boyunda bir yıllık ıtırılı otsu bitki (**Cuminum cyminum**); bu bitkinin tohumlarından elde edilen ve bahar olarak kullanılan hoş kokulu, sinirleri uyarıcı, mideyi yatıştırıcı, gaz giderici hassaları bulunan toz.

kineb (A.) : İnce sicim 148b/18.

kīr (A.) : Siyah 33b/5.

kiras : Bkz. Kiraz 40a/4.

kiraz : Gülgillerden bir meyve ağacı (**Cerasus avium**); bu ağacın kırmızı ve beyaz renkte, etli, sulu, tek çekirdekli meyvesi.

kişkiş : Tarlalarda kışın çıkan, papatya yaprağına benzer yapraklı, kavrulmuş yenen kokulu bir ot (**Scandix pecten**).

kişniş : 20-50 cm yükseklikte, bir yıllık, otsu, beyaz veya pembe çiçekli bir bitkidir. Meyveleri baharat olarak kullanılır ve üzeri şeker ile kaplanarak kişniş şekeri yapılır 98b/14.

kitāb (A.) : Kitap 2a/4, 68b/1.

kitāb-ı evvel : İlk kitap 2a/1.

kitāb-ı s̄ānī : İkinci kitap 68b/1.

koça yemiş : Fundagillerden, 3-6 metre yükseklikte, çiçekleri beyaz veya pembe, kışın yapraklarını dökmeyen bir ağaççık, bu ağacın 1-2 çapında, kırmızı renkli meyvesi (**Arbutus uneda**) 39a/8.

koğoroz : Bkz. Mısır 74b/12.

koñaq : Başda saç aralarında olan kepek 29a/15, 40b/7, .

kor : İyice yanarak ateş durumuna gelmiş kömür veya odun parçası 9a/22.

kova otu : Bkz. Hasır otu 94b/11.

koyun otu : Gülgillerden, 20-120 cm yükseklikte, yol kenarlarında biten, sarı çiçek açan, çok yıllık, otsu bir bitki, koyun otu, fitik otu, kuzu pıtrağı (**Agrimonia eupatorium**) 59a/22.

koz : Ceviz yapraklarından, kabuğundan, meyve ve yağından faydalıdır. Fazla tüketilmemesi gerekir. İdrar söktürür. Mideyi kuvvetlendirir. Bağırsak ağrı ve sancularına iyi gelir 19a/15.

koza (F.) : İçinde tohum bulunan yuvarlak muhafaza 7b/18.

kökboya : Kökboyasıgillerden, 1-2 m uzunluğunda, çalı görünüşünde, gövdesi sert dikenli, kök sapları boyacılıkta kullanılan, çok yıllık bir bitki, kızılboya, kızılkök, yumurta kökü (**Flubia tinctorum**) 148a/19.

köpek otu : Bkz. Boz ot.

kören : Hurmâ-i Hindî dedikleri dum ağacı ve zamkı, habb-ı makdazrık, Mısır mumyası.

kötürüm : Yaşlılık veya hastalık sebebiyle yürüyemeyen (kimse); (bacak için) yürümeyen, sakat 13a/11.

kral otu : Dantela gibi güzel yeşil yapraklı bir bitkidir. Çiçekleri pembe ve beyaz renkli olup, dallarının ucuna toplanmıştır. Yaprakları ilkbahar, kökü ise sonbahar aylarında toplanıp, kurutulur. Mide ve bağırsak bozukluklarını giderir, ishali keser. Kanı temizler. Damar sertliği ve nikriste faydalıdır (**Peucedanum ostruthium**).

kuabl (A.) : Ön, ferc 81a/10.

kuodus : Bkz. Kuduz 21b/4.

kuduz : Köpek, kedi, tilki vb. memeli hayvanlardan ısırma, tırmalama veya salya yolu ile insana geçen, genellikle çırpınma, sudan korkma şeklinde beliren, zamanında aşı yapılmazsa ölümle sonuçlanan hastalık .

kulak otu : 30-40 cm boyunda, etli yapraklı, yeşilimsi beyaz çiçekli, çok yıllık ve otsu bir bitkidir (**Sedum telephium**) 126b/15.

kundak : Korunmak için sıkı sıkıya sarılmış şey 56a/11.

kurb (A.) : Yakın olma, yakınlık, yakın bulunma 4b/12.

kurb-ı müşābehet : Benzerlik yakınlığı 20a/9.

kürrāş (A.) : Pırasa 94b/5.

kurt : Uzun ve yumuşak gövdeli, omurgasız, bacaksız, ayaksız veya çok ilkel ayaklı, sürünerek hareket eden küçük hayvan 6b/17.

kurūh (A.) : Yaralar, ülserler 9b/9, 135b/18, 140a/12.

kurum : Ocak bacalarında biriken veya çevreye savrulan kalın is 8b/6.

kuşdili : Bir tür dişbudak.

kuşkonmaz : Zambakgillerden, saksılarda yetiştirilen, ince ve küçük yapraklı, uzun saplı narin bir süs bitkisi (**Asparagus pluomosus**); bu familyadan, taoprak altındaki kök saplarından çıkan taze sürgünleri sebze olarak yenen bitki 13a/17.

kuṭn (A.) : Bkz. Pamuk 81b/23.

kuvvet (A.) : Güç, kudret, tâkât; sıhhat, sağlamlık 2a/10, 24b/21.

kuvvet-i cāzibe : Çekim kuvveti 24b/21.

kuyumcu : Değerli maden veya taşlardan ziynet ve süs eşyası yapan ve satan kimse 6a/14.

kuşgun ayağı : Bkz. Düğün Çiçeği 121b/15.

kuşukulağı : Karabuğdaygillerden, sulak yerlerde yetişen, çiçekleri iki evcikli ve kırmızımtırak bir bitki, yaprakları salata olarak kullanılır (**Rumex acetosa**) 30a/25.

küh-istān (F.) : Dağlık, dağı çok olan yer 8b/9.

kükürt (F.) : Beyazımsı açık sarı renkte, tabiatta kristal hâlinde veyâ şekilsiz olarak (amorf) bulunan, mavi bir alevle yanarak nefes almaya engel olan keskin kokulu bir

gaz yayan, kauçuğun gereğince sertleştirilmesinde, kibrit, kâğıt, barut, böcek ilacı, sülfirik asit imali gibi yerlerde kullanılan, yoğunluğu yaklaşık 2, erime derecesi 115 C, atom ağırlığı 32,06, atom numarası 16, sembolü “s” olan element 6a/24.

kül : Yanan şeylerden arta kalan madde 9a/22.

küşād (F.) : Açılış, açma 2a/14

-L-

labada : Karabuğdaygillerden, dere kıyılarında, sulak çayırlarda kendiliğinden yetişen, çok yıllık ve yaprakları sebze olarak kullanılan bir bitki, efelek (**Rumex petientia**).

laboda : Bkz. Labada 85a/12.

lāden (F.) : Bir cins çalı (**Cistus**) 59a/11.

lafz (A.) : Söz, kelam 133a/25, 150b/22,

lafz-ı mezbūr : Yukarıda söz edilen 133a/25.

lahana (Rum.) : Turpgillerden, geniş ve kalınca kat kat yaprakları olan, güz ve kış sebzesi olarak yetiştirilen ve birçok türü olan bitki, kelem (**Brassica oleracea**).

lahm (A.) : Et 10b/21, 21b/6.

lahm-ı zāid : Vücutta hastalık neticesinde çıkan fazla et 10b/21.

latīf (A.) : Yumuşak, hoş, güzel; nazik 2a/9.

lā-yenkati^c (A.) : Ardı kesilmeksizin, durmadan, hep 75a/11.

lebāb (A.) : Bkz. Sarmaşık 75a/9.

leblāb (A.) : Bkz. Sarmaşık 135a/17.

lems (A.) : El ile dokunup duyma, el ile tutma; dokunma ile duyulan 19b/7, 56a/14, 88a/6.

letāfet (A.) : Latiflik, hoşluk, hüzellik, nezaket 19b/3.

levn (A.) : Renk, boya; sıfat 2b/16, 20b/3, 76b/7.

levz (A.) : Badem 23a/3.

ley (F.) : Çamur 18a/19.

lezzet (A.) : Tat, çeşni 7a/14.

lih̄nīs (Fr.) : Bitki 105b/25.

lik : İplik eğirmekte kullanılan için eğri demir ucu 105a/9.

līnet (A.) : İshal, yumuşaklık, mülayimlik 7a/2, 80a/5, 135b/17.

lisān-ı ḥaml : Bkz. Sinirli ot 22b/23.

lisān-ı sevr : Sığr dili sedilen çok yapraklı bir nebat 33a/19.

lisānū'l-ʿusfūr : Bkz. Dişbudak 49b/7.

loş : Yeterince aydınlık olmayan, yarı karanlık, az ışık alan 89b/12.

luʿ āb (A.) : Salya 34a/8, 50b/24, 138a/22.

luʿ ābī (A.) : Salya ile ilgili 120b/8.

lübān (A.) : Günlük, kendir 3b/7.

-M-

māʿ adā (A.) : -den başka 43a/24.

mā-beyn (A.) : İki şeyin arası aradaki şey, ara 18a/6.

maʿ cūn (A.) : Hamur kıvamına getirilmiş madde 22b/23, 34b/9, 37a/21.

maʿ cūn-ı mezbūr : Yukarıda zikr edilen macun 22b/23.

mādām (A.) : Madem, çünkü 121b/9.

maʿ den (A.) : Maden 8a/23.

madımak : İlbaharda kırlarda yetişen, ufak yeşil yapraklı, ıspanak gibi pişirilip yenilen bir bitki.

maʿ donos : Bkz. Maydanoz 12b/13.

māh (F.) : Senenin on ikide bir kısmı, ay 8b/18.

maḥall (A.) : Yer 8a/20, 62a/22, 99b/1.

maḥall-i maʿ hūd : Sözü geçen yer 62a/22.

maḥall-i maḥtūʿ : Kesilmiş yer 99b/1.

maḥlūṭ (A.) : Halt olunmuş, katılmış, karıştırılmış, karışık 4b/4.

maḥşūş (A.) : Ayrı, müstakil, başlı başına 2b/12.

ma' hūd (A.) : Sözü geçen 62a/22.

maḥẓ (A.) : Saf, sade 46a/3.

māi zanbaḳ : Bkz. Sūsen 30a/1.

mā' il (A.) : Hevesli, istekli, düşkün 4b/13, 49b/3, 52b/2.

mā' iyyet (A.) : Su 107b/23.

maḳ' ad (A.) : Oturak yeri, geri, makat 4a/9.

maḳbūl (A.) : Beğenilen, hoş karşılanan; geçer 3b/14, 60b/9, 105a/13.

maḳreme (A.) : Meddahın benzetmede ve öykü canlandırmada kullandığı büyük boy mendil 29b/1.

maḳtū' (A.) : Kesilmiş, kesik 99b/1.

mā' kūlāt (A.) : Takımlar, çeşitler 110a/12.

maḳūle (A.) : Takım, çeşit, soy 67b/10.

ma' lūm (A.) : Bilinen, belli 7a/20, 116b/2, 123b/4.

mamīran : Kırılmaç otunun köklerine verilen ad 115b/5.

ma' mūl (A.) : İmal edilmiş, yapılmış, işlenmiş 46a/9.

manṭar ağacı : Turunçgillerden, kerestesi çok gözenekli, süngerimsi, açık sarı renkli bir ağaç (**Phelloderidron amurerise**) 55a/6.

maznūn (A.) : Zannolunmuş 124a/2.

mazrūf (A.) : Zarf içine konmuş, zarflı 98a/13.

maraz (A.) : Hastalık 5a/22, 11b/19.

maraz-ı mezbūr : Adı geçen hastalık 11b/19.

ma' rūf (A.) : Herkesçe bilinen, tanınmış, belli 2a/6.

mastakī (A.) : Sakız ağacı, fıstık ağacı vb. kabuğundan elde edilen sakız, bir nevi reçine 4a/20.

maşa (F.) : Tutmaya ve kıstırmaya yarayan bu şekildeki her çeşit alet 6b/5.

maşraba : Bkz. Maşrapa 5b/22.

maşrapa (A.) : Gümüş, çinko, teneke, toprak vb.'nden yapılmış kulplu su kabı.

maṭbaḥ (A.) : Mutfak 68b/2.

maḥbūḥ (A.) : Tabholunmuş, pişirilmiş 19b/21, 123b/15, 138b/21.

maḥrūd (A.) : Tardolunmuş, kovulmuş 59a/17.

maydanoz (Rum.) : Maydanozgillerden, yenmek için yetiştirilen, 50-80 cm uzunlukta, ufak yeşil ve parçalı yapraklı, hoş kokulu iki yıllık otsu bir bitki (**Petroselinum crispum**).

mazı (F.) : Mazı, servi cinsinden, gövdesi düz ve dipten dallanan bir süs ağacı ve bunun kozalağı olup tabaklıkta kullanılır (**Thuja**) 53b/12.

mazmaza (A.) : Ağız çalkalama 3a/4, 28a/21, 140b/4.

mazu : Bkz. Mazı 30b/21.

mecmu'ān (A.) : Toplu olarak, toptan, birden; hep 40a/10.

mecrūḥ (A.) : Cerholunmuş, yaralanmış 8b/24.

medḥ (A.) : Övme, birini iyi şeylerini söyleme 5b/24.

medḥal (A.) : Dahil olacak 134b/17.

medīd (A.) : Çekilmiş, uzatılmış; uzun çok uzun süren 2b/7, 15b/25, 17a/14.

mefāsıl (A.) : Oynak yerleri, eklemler 15a/10.

meflūc (A.) : felcolmuş, inmeli 13a/11.

mefsūl (A.) : İğrenç 6b/20.

mekş (A.) : Durma, bekleme, bir yede kalma 20a/19.

me'külāt (A.) : Yiyecekeler 54b/10.

me'külāt-ı mübāḥ : Yenilebilir yiyecekler 54b/10.

melfūf (A.) : Sarılmış, dürülmüş 18b/12, 71b/8, 82a/3.

memālik (A.) : Memleketler, ülkeler 15a/16.

memdūḥ (A.) : Övülmüş 20b/2.

memleket (A.) : Ülke, devlet toprağı; şehir, kasaba, il 4b/9.

memlū (A.) : Dolu 20a/14, 93b/10, 105a/4.

memnū' (A.) : Menedilmiş, yasak edilmiş, yasak 46a/2.

men' (A.) : Yasak etme, bırakmama; durdurma; esirgeme, vermeme, önleme 3a/16.

menāfi' (A.) : Menfaatler, yararlar, çıkarlar 2a/4, 2b/2, 18b/2.

menāfi^c-i ale'l-infirād : Ayrı ayrı faydaları 2a/4.

menāfi^c-i dāhile : İçteki faydalar 2b/2.

menāfi^c-i hārice : Dıştaki faydalar 2a/10.

menāfi^c-i hārice ve bāṭın : İçteki ve dıştaki faydalar 2a/10.

menāfi^c-i mezkūre : Yukarıda anlatılan faydalar 18b/2.

menekşe (F.) : Menekşegillerden, çiçekleri tek renkli yaprakları yürek biçiminde olan, bir veya çok yıllık otsu süs bitkisi (**Viola**); bu bitkinin ekseriya mor renkte olan güzel kokulu çiçeği 135a/15.

meneviş (F.) : Terementi ağacının tohumu 31a/22.

menfez (A.) : Girecek veya geçecek yer, delik, açma 57a/2, 103a/2, 146b/10.

menkül (A.) : Nakledilmiş 90b/19.

meni' (A.) : Dölsuyu, belsuyu, sperm 16a/22.

merāhim (A.) : Merhemler 7a/25.

merāret (A.) : Acılık, tatsızlık 7a/15, 61a/23, 89a/5.

mercanköşk : Ballıbabagillerden, küçük yapraklı, güzel kokulu bir saksı bitkisi, şile, yayla kekiği, merzengüş (**Origanum majorana**).

mercimek : Baklagillerden beyaz çiçekli bir tarım bitkisi (**Lens culinaris**) 77a/15.

merdūd (A.) : Geri gönderilmiş, çevrilmiş 10a/11.

merḥameten (A.) : Merhamet ederek, acıyarak 31b/13.

merhem (A.) : Melhem, deriye içirilerek veya sürülerek kullanılan terayağı kıvamında yağlı ilaç 4a/17, 89b/20, 91a/7.

merīd (A.) : Başı sert, inatçı 10a/24.

mersin : Mersingillerden, Güney ve Batı Anadolu dağlarında yetişen, yaprakları yaz kış yeşil kalan, gıda ve parfüm sanayisinde ham madde olarak kullanılan, meyvesi murt adıyla bilinen, esansı çıkarılan, beyaz çiçekli, güzel kokulu bir ağaç, mersin ağacı, sazak (**Myrtus communis**) 30a/2.

mertebe (A.) : Derece, mertebe, mikdar 13a/20.

mervī (A.) : Rivayet olunan, birinden işiterek söylenen, sağlam olarak bilinmeyen 5a/7.

merzencūş (F.) : Bkz. Mercanköşk 137a/2.

meşābe (A.) : Derece, rütbe; kadar 50a/22.

meşāne (A.) : Sidik kavuğu 7a/5.

mesdūd (A.) : Kapalı, set çekili, tıkalı 101b/14.

meselā (A.) : Misal olarak, şunun gibi, söz gelişi 6a/13.

meşhūk (A.) : Döğülüp toz haline getirilmiş 9b/20.

mesmūm (A.) : Zehirlenmiş, zehirli 11a/23, 12a/1, 117b/6.

meşrū^c (A.) : Sara hastalığına tutulmuş, saralı 134a/21.

meštūr (A.) : Satırlanmış, yazılmış, çizilmiş 151a/19.

meşe (F.) : Kayıngillerden, üç yüz kadar türü arasında, kış yaz yapraklarını dökmeyenleri de bulunan, kerestesi dayanıklı bir orman ağacı (**Quercus**) 2a/2.

meşhūr (A.) : Şöhretli, ün almış 7b/22.

meşīn (A.) : İşlenmiş koyun derisi 131b/17.

mev otu : Bkz. Rahim durak otu 125b/17.

mevcūd (A.) : Var olan, bulunan 4b/23.

me^ca (A.) : Karagünlük (Bkz. Günlük) 2a/20.

me^ca-i sā'il : Akıcı meya, meya sakızı 2a/24.

me^{yān} kökü : Fasulyegillerden, 30-60 cm yükseklikte, tüsü yapraklı, mavimsi, mor çiçekli, tatlı olan toprak altı bölümleri hekimlikte ve serinletici içkilerin yapımında kullanılan, çok yıllık otsu bir bitki, me^{yān} (**Glycyrrhiza glabra**) 149a/17.

me^yl (A.) : Eğilme, eğiklik 8b/13.

me^{yve} (F.) : Bitkilerin, çiçeğin döllenmesinden sonra yumurtalığın gelişip büyümesiyle meydana gelen ve tohumları taşıyan kısmı, yemiş 4b/13, 32b/25, 33a/1.

me^{yve}-i mezbūr : Yukarıda adı geçen meyve 32b/25.

me^{yve}-i münhiyye : Haber verilen meyve 33a/1.

mezāk (A.) : Zevk alma, tad duyma, tamda; damak 10a/10, 18b/12, 22b/1.

mezkūr (A.) : Zikrolunmuş, adı geçmiş, anılmış 4b/8.

mıkrāz (A.) : Kesecek alet, makas 61b/3.

mi' de (A.) : Mide, kursak 2b/19, 5a/6, 149b/8.

mi' de-i za' if: Zayıf mide 2b/19.

miḳdār (A.) : Belirlenen, gerekli doz 2a/15.

min (A.) : -den, denberi 77a/8, 138a/25.

min-ba' de: Sonradan 138a/25.

minḳār (A.) : Kuş gagası 151a/5.

minvāl (A.) : Tarz, yol, şekil 7a/17.

minvāl-i mezkūr: Yukarıda anlatıldığı şekilde 10a/25.

minvāl-i muḥārrer: Yazıldığı şekil üzere 11b/3.

mirāren (A.) : Defalarca 26b/21.

miṣḳāl (A.) : Yirmi dört kıratlık bir ağırlık ölçüsü 4a/2.

mizāc (A.) : Huy, tabiat 33a/15.

morsusdiyabuli : Bkz. Şeytan ısırıldığı veya şeytan kesdiği 151a/25.

mu' ālecāt (A.) : İlaç yapmalar, ilaçla tedaviler 64b/18, 127a/14, 133b/5.

mu' ālece (A.) : İlaç yapma, ilaç kullanma 6a/12.

mu' avvec (A.) : Eğilmiş, eğik, eğri 51b/21.

mufaṣṣal (A.) : Tafsilli, tafsilatlı, uzun uzadıya anlatılan 10a/3.

muḡāyeret (A.) : Ayrılık, uymazlık, başkalık 35b/5, 105a/3.

muḡāyeret-i külliyye: Bütün farklar 105a/3.

muḥaḳḳaḳ (A.) : Her halde, ne olursa olsun, doğru 6b/9.

muḥālif (A.) : Ayrılık gösteren, uymayan, uygun olmayan 14a/18.

muḥārrer (A.) : Yazılmış, yazılı 14b/15.

muḥāt (A.) : Kuşatılmış, sarılmış, çevrilmiş 95b/3, 134b/14, 146b/2.

muḥātara (A.) : Korku verici durum, tehlike 78b/10.

muḥīt (A.) : Çevre, yöre, etraf 95b/6.

muḥkem (A.) : Sağlam kılınmış, sağlam, berk 8a/20.

muhtāc (A.) : İhtiyacı olan, kendisine bir şey lazım olan 24b/13.

muhtār (A.) : Seçilmiş, seçkin 135b/1.

muhtelif (A.) : Çeşit çeşit, çeşitli 61a/20, 76b/4, 133a/14.

muhteliḥ (A.) : Karışık, karma 137b/6.

muhterik (A.) Yanmış, yanık 27b/22.

muḳābil (A.) : Karşılığında 22b/9.

muḳaddem (A.) : Sunulan, önde olan 11b/10.

muḳaṭṭar (A.) : Taktir edilmiş, inbikten çekilmiş; damıtılmış 2b/22.

muḳavvī (A.) : Takviye eden, kuvvet veren, kuvvetlendiren; kuvvet için verilen [ilaç] 2b/20.

muḳīm (A.) : İkamet eden, oturan 66a/22.

mumya : Sakızı reçine (Bkz. Kören) 140a/6.

murād (A.) : Arzu, istek, dilek 9b/2.

murdār (F.) : Mundar, kirli, pis 7a/3, 140a/710.

murebbā (A.) : Kaynayıp kıvama geldikten sonra dondurulmuş meyve suyu tatlısı 135a/6.

murr (A.) : Acı 26b/4, 28b/10, 104b/22.

murzi'a (A.) : Çocuğa süt veren, süt emziren, sütnine 82b/25.

musa (A.) : Muzgiller familyasından; sıcak bölgelerde yetişen, çok yıllık ve çok büyük bir otsu bitki cinsidir. Yurdumuzda Antalya ve Anamur çevresinde yetiştirilir. Muz ağacının gövdesi, toprak altında kök-sap veya soğan halinde bulunur. Yaprakları bu kök-saptan çıkar. Tabandaki çiçekleri meyve verir. Meyvelerin tamamı sarkık bir sapın üzerinde toplu halde bulunur. Nişasta ve şeker bakımından zengindir. Lezzetlidir. Fırında veya güneşte kurutulduğu zaman çok besleyici bir un verir 28a/12.

muṣannef (A.) : Te'lif edilmiş yazılmış; kitap 77a/15.

muṣliḥ (A.) : Islah eden, terbiyecisi 15a/12.

muşmula (Rum.) : Gülgillerden, 2-3 m yükseklikte dikenli küçük bir ağaç (**Mespilus germanica**); bu ağacın olgunlaşır yumuşadıktan sonra yenilebilen, yuvarlak, mayhoş, buruk ve beş çekirdekli meyvesi, döngel, beşbıyık.

muşū (F.) : Bkz. Gırâh 77b/20.

muṭābıḳ (A.) : Uyan, uygun 18a/6.

muṭ tād (A.) : İtiyad edilmiş, Adet olunmuş, alışılmış 15a/3, 71b/13, 97b/6.

mutaşavver (A.) : Tasarlanmış, düşünülmüş 15a/4.

muṭ teber (A.) : Hatırı sayılır, inanılır, güvenilir 132b/11.

muṭ tedd (A.) : Adedlendirilmiş 23a/12.

mutevassıta (A.) : Orta, ortalama 65a/9.

muṭlaḳ (A.) : Kayıtsız, şartsız 30a/9.

muttaşıl (A.) : Ulaşan, kavuşan, bitişen; aralıksız, iç durmadan, biteviye 7a/16.

muṭ vec (A.) : Yıllankavi, dalgalı 129a/14.

mużırr (A.) : Zararlı, zarar veren 73b/24.

mübāh (A.) : İşlenmesinde sevap ve günah olmayan şey, iş 10b/5, 36a/9, 54b/10.

mübārek otu : Birleşikgillerden, sarı çiçekli, bir yıllık ve otsu bir bitki (**Cnicus benedictus**).

mübāşeret (A.) : Bir işe başlama, girişme 11b/14.

mübtelā (A.) : Düşkün, tutkun 11b/18.

mücerreb (A.) : Tecrübe olunmuş, denenmiş, sınanmış 4a/25.

mücerred (A.) : Tek, yalnız, karışık ve katışık olmayan 31b/8.

mücevvef (A.) : Tecvif olunmuş, oyuk, içi boş 69b/18, 72b/11, 95b/20.

müctemi (A.) : Toplanan, toplanmış, birikmiş 8a/10.

müdevver (A.) : Yuvarlak, tekerlek, değirmi 19a/15.

mü'eşşir (A.) : İz bırakan 12b/5.

mühr-i Süleymān : Kuzey Anadolu'da orman ve çalılıklar altında bulunan, 30-80 cm yüksekliğinde, tüysüz, çok yıllık ve otsu bir bitki (**Polygonatum multiflorum**) 118a/1.

müktezā (A.) : Lazım gelen 15a/17.

- mümkün** (A.) : Olabilir, olabilen 8a/7.
- mümtedd** (A.) : Uzayan, uzanan, süren sürekli 10a/21.
- mümteziç** (A.) : Uyan, uyuşan, uysal 50b/1.
- münâfi** (A.) : Zıt, uymaz, aykırı 63b/13.
- münâsebet** (A.) : İlişik, ilişki, ilinti, iki şey arasındaki uygunluk 105a/6.
- münâsib** (A.) : Uygun, yerinde 4b/7.
- münhâ** (A.) : Bildirilmiş, haber verilmiş 33a/1.
- münîm** (A.) : Nimet veren, yedirip içiren, Allah 94a/23.
- münkaṭıʿ** (A.) : Kesilen, kesilmiş; son bulan 11b/10.
- münşakḳ** (A.) : Yarılan, yarılmış; yarma 23a/9.
- münteşir** (A.) : Yayılmış, duyulmuş 74b/24.
- mürâcaʿat** (A.) : Başvurma, danışma 14a/9.
- mürde-seng** (F.) : Tabii kurşun oksidi 8a/22.
- mürr-i şâfi** (A.) : Çeşitli belsem ağaçlarından elde edilen, kaşınma giderici, uyarıcı vb. hassalara sahip olduğu için tıpta ve eczacılıkta kullanılan kokulu reçine sakızı 2a/24.
- mürtefiʿ** (A.) : Yükselen, yükselmiş 129a/24.
- mürür** (A.) : Geçme, geçip gitme 9a/25.
- mürver** (F.) : Hanımeligillerden, yaprakları karşılıklı, demet durumundaki beyaz çiçeklerinden hekimlikte yararlanılan, meyvesi zeytine benzer bir ağaççık (**Sambucus nigra**) 47a/14.
- müsâfir** (A.) : Gözün saydam tabakasında herhangi bir sebepten dolayı meydana gelen beyaz leke 45a/14.
- müşelleş** (A.) : Üç kere damıtılarak yapılmış özel bir şarap 97a/22.
- müşelleş-i helâlî* : Helal olan içki 97a/22.
- müsemmâ** (A.) : Bir ismi olan, adlanmış 139a/12.
- müşhil** (A.) : Kolaylaştıran; ishal veren, bağırsakları temizleyen, kazurâtı kolaylıkla dışarı attıran ilaç 4b/7.

- müşhilât** (A.) : İshal veren, bağırsakları temizleyen ilaçlar 26b/21.
- müstaḥleb** (A.) : Süt haline getirilmiş, süt gibi beyaz ve sübye tarzında yapılmış olan ilaç 23b/10.
- müstaḥrec** (A.) : İstihraç edilmiş, çıkarılmış 75b/18.
- müsta‘mil** (A.) : İstimâl eden, kullanan 10a/13.
- müsteḥaḳ** (A.) : Hak edilmiş 105a/4.
- müstesķī** (A.) : Karnı su toplamış 85a/4.110b/22.
- müstevli** (A.) : Yayılan, her tarafı kaplayan 61a/3.
- müşābeh** (A.) : Benzeyiş, benzeme 10b/11.
- müşābih** (A.) : Benzeyen, benzer 2a/20.
- müşāhede** (A.) : Bir şeyi gözle görme 5a/12.
- müşākele** (A.) : Şekilce bir olma, benzeme 105a/6.
- müşrükün** (A.) : Allaha şerik, ortak koşanlar 13b/23.
- müte‘aḥḥirīn** (A.) : Son zamanlarda gelenler, yetişenler 73a/21.
- müte‘ākıben** (A.) : Sonra, ardı sıra 65a/12.
- mütebeddil** (A.) : Değişen, başka hale giren 33a/19.
- mütefāvit** (A.) : Birbirinden farklı olan, çeşitli olan, aralarında fark bulunan 39b/7.
- müteḡayyir** (A.) : Değişen, başkalaşan 20b/4.
- müteḡayyir** (A.) : Şaşmış, şaşırılmış 31b/17.
- mütelevvin** (A.) : Televvün eden, renkli, boyalı 72a/17.
- mütemekkin** (A.) : Yerleşen, yerleşmiş, oturan 26b/9.
- mütevāliyen** (A.) : Art arda, üstüsde, aralık vermeden 7a/18.
- mütezādde** (A.) : Birbirine zıt olan 63a/6.
- mütezāḥim** (A.) : Kalabalıktan sıkışan, birbirinin üstüne çıkan 36a/7.
- müyesser** (A.) : Kolay gelen, kolaylıkla olan 151b/25.
- müzaḥrefāt** (A.) : Süprünteler, pislikler 55b/6.

-N-

nā- (F.) : Başa gelerek kelimeyi menfileştiren bir edat 15a/14.

nā-būd : Yok olan, bulunmayan 15a/14.

nā-hoş : Hoşa gitmeyen, beğenilmeyen 6b/24.

nā-kādir : Güçsüz 81a/6.

nā-şahih : Doğru olamayan, yanlış 108b/16.

nāfi^c (A.) : Menfaatli, faydalı, karlı 4b/18, 96a/4, 100a/3.

nāfiz (A.) : İçeri giren, işleyen 44a/21.

nāhiye (A.) : Yan taraf, kenar, yan 41b/9.

naḥl : Bkz. Hurma ağacı 27a/11.

nāmān (F.) : İsimler, adlar 123b/6.

nān (F.) : Ekmek 68b/15.

nārdin (F.) : Sünbül-i Rumî denilen çiçek 126a/20.

nāşī (A.) : Ötürü 151b/5.

nat(d)âs (Rum.) : Tarlayı sürerek dinlenmeye bırakma 91b/12.

nāzik (F.) : İnce, terbiyeli, güzel, zarif 25b/2, 102a/1, 107b/2.

nāzile (A.) : Nezle 2b/3.

necāset (A.) : Pislik, murdarlık 20b/16.

nef^c (A.) : Menfaat, fayda, kâr, çıkar 5a/12, 10b/23, 32a/3.

nef^c-i keşir : Çok faydalı 32a/3.

nef^c-i mezkūr : Anlatılan fayda 10b/23.

nefis (A.) : Pek hoş, çok hoş giden, en güzel, çok beğenilen 9a/23.

nefret (A.) : Tiksinme, iğrenme 7a/7.

nefsā (A.) : Loğusa, yeni doğum yapmış kadın 75b/20.

nemā (A.) : Artma, çoğalma, büyüme, uzanma 143a/19, 147a/6.

Nemce (O.) : Avusturya, Avusturyalı 29b/21.

nerd-bān (F.) : Merdiven 9a/15.

nergis (F.) : Nergisgillerden, bazı türlerinde beyaz, bazılarında sarı renkte olan çiçekleri ayrı veya bir kök sap üzerinde şemsiye durumunda, açılmadan önce bir yenle örtülü bulunan, 20-80 cm yükseklikte, soğanlı bir süs bitkisi (**Narcissus**) 133a/7.

nesîfetü'ş-şeytân (A.) : Şeytan ısırıldığı 151a/25.

neş'et (A.) : Meydana gelme, çıkma, yetişme 54b/17.

neşk-i bahrî (F.) : Su yılan yastığı (Bkz. Yıllanyastığı) 118b/3.

neşr (A.) : Yayma, dağıtma, saçma, açma 7a/1, 8a/16, 11a/22.

neşter (F.) : Hekim bıçağı 74a/3.

nevâdirât (A.) : Seyrek az bulunan şeyler 27a/12.

nevâhîsi : Yasak şeyler 82a/17.

nevâzil (A.) : Nezleler 14a/20, 115a/11.

nevâzil-i bârid : Soğuk nezleler 115a/11.

nevm (A.) : Uyku 23a/18, 79b/24, 95b/20.

nezle otu : Bkz. Pisik otu.

nışf (A.) : Yarım, yarı 3a/19.

nihayet (A.) : Son, uc 11a/16.

niķrîs (A.) : Ayak parmaklarında, topuklarda ve mafsallarda meydana gelen ağrılı hastalık 7a/6, 105b/12, 118a/5.

nîlüfer (F.) : Nilüfergiller familyasından, durgun sularda ve havuzlarda yetişen, uzun saplı, yuvarlak ve geniş yaprakları su üzerinde yüzen, beyaz, pembe, mavi ve sarı büyük çiçekli su bitkisi (**Nymphaea**) 6a/4.

nisâ (A.) : Kadınlar 3b/19.

nişâdır (F.) : Amonyak tuzu, amonyak klorür 6b/3.

nişâsta (F.) : Tahıl tanelerinden, mercimek, bezelye vb. bakla türleri veya patates gibi birtakım yumrulardan özel yöntemlerle çıkarılan una benzer bir madde: Buğday nişastası, mısır nişastası, patates nişastası, pirinç nişastası 23b/6.

nümâ (F.) : Gösteren, bildiren 43b/12, 89a/7, 135a/23.

nümāyān (F.) : Görünen 81b/24.

nüşha (A.) : Yazılı, yazılmış şey 77a/15.

-O-

oñ- : İyileşmek, şifa, salah bulmak, uygun olmak, uygun gelmek, feyz ve bereket bulmak, düzelmek 8b/23.

-Ö-

ökse otu : Ökse otugillerden, elma, armut, ıhlamur, kiraz, erik vb. ağaçların dalları üzerinde asalak olarak yaşayan, üzüme benzer yemiş veren, saplarından ökse çıkarılan bitki, burç (**Viscum album**) 55a/20.

öksürük : Ciğerdeki havanın, solunum organlarının kasılması ve zorlanmasıyla ağızdan gürültü ile çıkar 2b/17, .

öksürük-i medīd : Uzayan öksürük 2b/17.

öyken : Akciğer 10a/17, 23b/3, 35a/21.

-P-

pāk (F.) : Temiz, arık, saf, halis 4a/5, 41a/6, 57b/23.

pala : Bkz. Bala 80a/13.

palıza : Pekmezele un karıştırılarak yapılan tatlı.

paluze : Bkz. Palıza 69b/10.

pancar : Ispanakgillerden, vitamince zengin bir bitki (**Beta vulgaris**); bu bitkinin şeker elde edilen kalın ve etli kökü 92a/23.

pança : Pençe.

papur : Göl kıyılarında biten saz 72b/6.

pāre (A.) : Parça 12b/19, 36a/ 15, 137a/21,.

pelinotu : Birleşikgillerden, yapraklarında ve öteki bölümlerinde çok acı, kokulu bir madde bulunan, hekimlikte kullanılan çok yıllık ve otsu bir bitki, pelin otu, acı pelin, akpelin (**Artemisia absinthium**).

penbe (F.) : Pamuk 5b/16.

penc (F.) : Beş 15a/17.

penc (A.) : Bkz. Benc 58a/9.

pe'nir (F.) : Peynir 21b/8, 57b/24, 61b/8.

perk : Sağlam, sıkı 2b/4.

peydā (F.) : Meydanda, açıktā; hazır, mevcut 4b/15.

peygamber çiçeği : Papatyagiller (Compositae) familyasından 10-50 cm kadar boylanabilen, mavi, sarı, pembe çiçekli, bir ya da çok yıllık, otsu bitkiler 39a/11.

pırasa : Zambakgillerden, sapından ve yapraklarından yararlanılan, çok yıllık bir kış sebzesi (**Allium porrum**) 94b/6.

pırnar : Bkz. Çobanpüskülü 54b/22.

pirinç (F.) : Buğdaygillerden, kökleri bol su içinde yetişen bir bitki (**Oryza sativa**); bu bitkinin besin olarak kullanılan taneleri 71b/24.

püryān (F.) : Kavurmak, kızartmak 33a/22, 70a/21, 80a/3.

pisik otu : Çok yıllık, 25-50 cm yükseklikte, kokusu kuvvetli, koyu mor çiçekli, yaprakları çorba ve yemeklere koku vermek için kullanılan otsu bir bitki, nezle otu (**Nepeta racemosa**).

piyāz-ı deşt (F.) : Bkz. At(d)a soğanı 120a/23.

pulād (F.) : Çelik 12a/21.

püskül : Bir ucunda bazı şeylere süs olarak takılan, diğer ucu serbest saçak biçimindeki iplik demeti 9a/17, 56a/8, 74b/19.

-R-

rafadan : Kaynar suda kabuğu ile az pişirilmiş (yumurta) 12a/12, 43a/25, 49a/10.

rāh (A.) : Yol 31b/13.

rahim (A.) : Dölyatağı 2a/14.

raķik (A.) : İnce 44a/21.

rāsem (F.) : Bkz. Andız 129a/22.

rastık : Buğday, mısır ve arpa gibi tahıllarda mantarların neden olduğu, kurum görünümündeki sporların tahıl tanelerinin içine girip zarar vermeden başak oluşumuna kadar bitki içinde büyümesi ve başak çıkarken tane oluşumunu engelleyen hastalık.

raṭb (A.) : Taze, yeşil, yaş [yemiş] 18a/18, 49a/18, 50b/2.

ravend : Karabuğdaygillerden, 1-2 m yükseklikte, büyük yapraklı, beyaz çiçekli, çok yıllık ve otsu bir bitki (**Rheum officinale**) 18b/3.

rāyiha (A.) : Koku 2a/9, 3a/9.

rāyiha-i kerīhe : Pis koku 3a/9.

rāziķi (A.) : Kalınca kabuklu, iri ve uzunca taneli, şekeri çok bir tür üzüm 47a/6.

rāziyāne (F.) : Bkz. Rezene 31a/13.

rebī (A.) : Bahar 23a/7.

ref (A.) : Kalkındırma, yüceltme 40a/6.

remād (A.) : Bkz. Dişbudak 92a/9.

remed (A.) : Göz ağrısı, göz ağrması 8b/6, 51a/7, 119b/15.

reml (A.) : Kum 16a/1.

rencber : Bkz. Rençper 97a/11.

rençper (F.) : Tarla, bağ, bahçe, yapı ve toprak işlerinde ağır işleri gören gündelikçi, ırgat.

revġan (F.) : Yağ 2a/10, 29a/18, 81b/1.

revġan-ı mezbūr : Adı geçen yağ 81b/1.

revġan-ı sâde : Sade yağ 29a/18.

revġan-ı yâsemîn : Yasemin yağı 2a/10.

rezene : Maydanozgillerden, 1-1,5 m yüksekliğinde, sarı çiçekli, yaprakları iplik biçiminde parçalı, hoş kokulu, baharatlı meyveleri anason gibi yemeklerde ve bazı içkilerde tat verici olarak kullanılan, hekimlikte gaz söktürücü olarak yararlanılan çok yıllık otsu bir bitki (**Foeniculum vulgare**) 100a/5.

rîbâs (A.) : Elazığ civarında "ışgın" adı verilen yapraklı bitki (Bkz. Ravend) 44b/12.

ricâl (A.) : Erkekler 3b/19, 129b/23, 148a/16.

riclu'l-ġurâb (A.) : Karga ayağı 140b/9.

rîh (A.) : Romatizma, yel, ağrı 125a/6, 138a/11.

rîk (A.) : Salya, ağız suyu 3b/22.

rivâyet (A.) : Bir haber veya söz veya hadisenin hikayesi 17b/5.

rivâyet-i şahîh : Dogru söz veya haber 17b/5.

rub' (A.) : Dörtte bir, çeyrak 74b/8.

ruhbân başı : Çayır hindibâsı 106b/23.

rumh (A.) : Mızrak 86b/21.

rûşen (F.) : Aydın, parlak 5a/3, 6a/13, 32b/7.

ruṭûbet (A.) : Yaşlık, nemlik 2a/17, 7a/4, 11a/21, 15a/16.

ruṭûbet-i aṣliyye : Asli rutubet 15a/16.

ruṭûbet-i fâside : Kötü rutubet 7a/4.

ruṭûbet-i keşîfe : Yoğun rutubet 11a/21.

ruṭûbet-i mezkûr : Yukarıda adı geçen rutubet 22a/2.

rûmh (A.) : Kargı, mızrak, süngü 68a/2.

rûmmân (A.) : Bkz. Nar 30a/1.

-S-

sâ' at (A.) : Vakit, zaman 5a/22.

şaban : Çift süren hayvanların koşulduğu demir uçlu tarım aracı 68a/16.

şabî (A.) : Henüz memeden kesilmemiş; üç yaşını tamamlamayan erkek çocuk 6a/3.

şābit (A.) : Hareketsiz, kımıldamayan, yerinde duran 18a/7, 55a/23.

sāc (A.) : Hindistan'da yetişen, kerestesi çok sert ve değerli iyi cins ağaç 10b/7.

şad-berg (F.) : Yüz yapraklı (gül) 61b/6.

şāf (A.) : Duru, temiz, katıksız; bir şeyle karışık olmayan 2a/24.

şafā (A.) : Saflık, berraklık 46a/14.

şafā-yı nefis : Nefsin berraklığı 46a/14.

sāfin (A.) : Atardamar 11b/6.

şafṛā (A.) : Öd 10a/15, 27b/13, 30b/7.

safran : Süsengillerden, baharda çiçek açan, 20-30 cm boyunda, soğanlı bir kültür bitkisi (**Crocus sativus**); bu bitkinin tepeliklerinin kurutulmasıyla elde edilen, bazı yiyecek ve içeceklere tat, koku ve sarı renk vermekte kullanılan toz, zafran.

şāgīr (A.) : Küçük, ufak 13b/18.

şaḥber (F.) : Bkz. Mekke ayrığı 124a/17.

şaḥḥ (A.) : Döğme, döğülme, ezme, kırma, kırılma, döğüp yumuşatma 4a/9, 30b/21, 32a/8.

şaḥrā (A.) : Kır, ova, çöl 4b/9.

şa'ika (A.) : Şimşek 14b/15.

sāil (A.) : Akıcı, akan 2a/25.

sā'ir (A.) : Diğer, başka, gayri 7a/17.

sāḥ (A.) : Sap 84b/8, 108b/12, 148b/5.

şākīl (A.) : Ağır 15a/14.

sākin (A.) : Hareketsiz olan, oynamayan 4a/19, 20a/23, 113a/5.

şālābet (A.) : Katılık, sağlamlık 132a/7.

salbiye (Fr.) : Bkz. Adaçayı 85b/6.

şālīşen (A.) : Üçüncü olarak 11b/24.

şamanḳapan : Kehribar 50b/22.

şan'at (A.) : Sanat, ustalık; hüner, marifet 5b/2.

şandal ağacı (A.) : Sandalgillerden, kerestesi sert ve kokulu bir ağaç (**Santalum album**) 10b/12.

şandaros : Haricen ve dahilen romatizma ağrılarını dindirici olarak etkilidir 11a/11.

şānī (A.) : İkinci 54b/11.

şāniyen (A.): İkinci olarak 11b/24.

şap : Bitkilerde yerden yukarıya doğru başak veya çiçeğe kadar uzayan düz ve dik kısım 8a/10, 114a/5, 131b/11.

şar‘a (A.) : Tutarık, tutarak, bayıltıcı, ağız köpürtücü ve çırpındırıcı bir sinir hastalığı 10a/21.

şarf (A.) : Harcama 13b/24, 17a/3, 21b/19.

şarılık : Kanda safra maddesinin artması sonucunda cildin, göz akının ve idrar, ter gibi bazı vücut sıvılarının sarı renk olmasıyla beliren hastalık 10a/22.

şarımsak : Zambakgillerden, 25-100 cm yükseklikte, yapraklarında, saplarında ve toprak altındaki soğanında kokulu yağ bulunan bir kültür bitkisi (**Allium sativum**); bu bitkinin baharat olarak kullanılan dişli bölümü 15a/3.

şarışabır : Zambakgillerden, sıcak bölgelerde yetişen, yaprakları oldukça yüksek bir sapın tepesinde rozet biçiminde toplanmış bulunan bir süs bitkisi, azvay (**Aloe vera**); bu bitkinin etli ve kalın yapraklarından çıkarılan, kırmızımtırak esmer renkli, hekimlikte ve boyacılıkta kullanılan bir madde 4a/16.

sarızambak : Sarı çiçekli zambak.

sarī‘ (A.) : Yasa koyucu 81b/6.

şarmaşık : Sarmaşıkgillerden, koyu yeşil renkli, değişik biçimli yaprakları olan, sap ve dallarından çıkan küçük ek köklerle dik, düz yerlere yapışarak tırmanan bitki (**Hedera helix**) 16b/20.

şayf (A.) : Yaz 80a/25.

saz : İnce kamyş, hasır otu, kiliz, kofa 28a/13.

sebeb : Neden 103b/24.

sebeb-i tesmiye : Adlandırmanın sebebi 103b/24.

sebkat (A.) : Geçme 114b/25.

sebzevât (F.) : Zerzevat 68b/2, 85b/12, 98a/23.

sedd (A.) : Kapama, tıkama; engel olma 75b/8.

şedef otu : Sedef otugillerden, 50 cm kadar yükselebilen, özel kokulu, sarı çiçekli ve hekimlikte kullanılan, çok yıllık bir ağaççık (**Ruta Graveolens**) 20b/9.

sefâhat (A.) : Zevk ve eğlenceye –aşırı derecede- düşkünlük 46a/4.

sefercel (A.) : Bkz. Ayva 33b/2.

sehl (A.) : Sade; kolay 7b/15.

sekr (A.) : Sarhoşluk 46a/2.

sekte (A.) : Olmakta olan bir şeyin birdenbire durarak kesilmesi 81a/24.

selc (A.) : Kar 28a/15.

selc-i keşîr : Çok kar 28a/15.

selis (A.) : Kolay, yumuşak 8a/14, 10b/14.

selisü'l-bevl : Sidiğın daimi akıntısı, sidiğini tutamayan (adam) 10b/14.

sell (A.) : Sıyırma, sıyırılma 23b/3.

semere (A.) : Meyve, yemiş; fayda, verim 53b/12, 94b/8, 147a/11.

semir- : Besili ve semiz duruma gelemek, yağ bağlamak 19b/18.

semiz : Besili etli, yağlı 4b/11.

semizotu : Semizotugillerden, küçük, yuvarlak, etli yaprakları ve sapı sebze olarak yenen, C vitamini ve demir bakımından zengin otsu bitki (**Potulaca oleracea**) 6a/3.

semt (A.) : Taraf, cihet, yön 9a/25.

semûm (A.) : Zehirli şey 87a/19, 134a/13, 146b/10.

senâ' mekki (A.) : Bkz. Sinameki 27b/19.

sepistân (F.) : Sebesten eriği 38b/1.

seratân (A.) : Yengeç 26b/25.

serc (A.) : Bir sürme 46b/11.

serd (F.) : Sert, haşın 7b/23.

serîc (A.) : Çabuk, hızlı 46a/8.

ser-sām (F.) : Sersem; insana sersemlik veren bir hastalık 16b/6.

serv (F.) : Servi, selvi 10a/13.

serv-i āzād : Çok uzayan düz bir selvi 10a/13.

seyāhat (A.) : Yolculuk, gezi 31b/10.

seyelān (A.) : Akma, akıntı 8a/16, 45a/19, .

sezā (F.) : Uygun, yaraşır, bir şeye değer 118b/1.

şığır kıyruğu : Sıracagillerden, ülkemizde yabancı olarak birçok türü yetişen, tüylü yapraklı, sarı çiçekli bir kır bitkisi (**Verbascum**) 129a/1.

şığırödü : Kırlarda görülen bir tür çalı cinsi 10a/6.

sıçankulağı : Çuha çiçeğigillerden, tohumu kuş yemi olarak kullanılan bitkilerin cins adı, bağırsak otu, sıçankulağı (**Anagallis**) 148a/19.

şıdk (A.) : Doğruluk, gerçeklik 122a/4.

şığirdili : Çok yıllık, otsu, batıcı tüylü ve mavi çiçekli bitkiler. Çiçekli dalları idrar artırıcı olarak kullanılır.

şihhat (A.) : Sağlamlık, sağlık 16b/9, 17a/14, 24b/3.

şıraca : Deride ve genellikle boyunda görülen, lenf düğümlenmelerinin şişkinliğiyle beliren tüberküloz türü 86a/15.

şırlı : (Çanak, çömlek vb. için) Sırla kaplanmış, sır sürülmüş 12b/22.

sıtma : Anofel türü sivrisineğin sokmasıyla insandan insana bulaşan, titreme, ateş ve ter nöbetleriyle kendini gösteren bir hastalık, malarya 2b/25, 10a/24, 17a/14.

sıtma-ı medīd : Uzayan sıtma, tekrarlayan sıtma 17a/14.

sıtma-yı merīde : Düzelmeyen, inatçı sıtma 10a/24.

şigil : Meme (basur memesi) 4a/11.

şilk (A.) : Bkz. Pancar 92a/23.

şimsim (A.) : Bkz. Susam 73a/17.

şinameki : Baklagillerden, sıcak bölgelerde yetişen, birçok türü bulunan bir bitki (**Cassia**); bu bitkinin meyvesi; bu bitkinin bazı türlerinden elde edilen, hekimlikte iç sürdürücü olarak kullanılan madde.

siñek : Çift kanatlılardan karasinek, sivrisinek vb. pek çok çeşidi olan uçucu böceklerin ortak adı 6b/17, 114a/12, .

siñir : Duyularda ve hareketlerden gelen uyarıları organlardan beyne ileten beyazımsı teller ve bunların oluşturduğu demet; bir kimsenin ruhi niteliği, olaylar karşısında tepki gösterme duyarlığı, asap 5b/6.

siñirli yaprak otu : Kalınca yaprakları çıban ve yarayı işleyip iyileştirmede kullanılan, labadaya benzer bir çeşit ot 6a/8.

siñirli ot : Kalınca yaprakları çıban ve yarayı işletip iyileştirmekte kullanılan, labadaya benzer bir çeşit ot.

sirke (F.) : Salatalara, yemeklere ekşilik vermek için kullanılan ekşimiş üzüm suyu 4a/4, 9b/6, 12a/17.

sis : Bazı kimselerin yüzlerinde bulunan nokta nokta esmer lekeler, çil 10a/5.

sivilci : Sivilce 16a/10.

şofra : Bkz. Anüs 34a/4.

şoğan : Zambakgillerden, yemeklere tat vermek için yumrusu ve yeşil yaprakları kullanılan ıtırılı bitki 18a/16; çiğdem, lale, zambak, sarımsak gibi bitkilerin toprak altındaki yumru kökü 131b/12.

şoğulcan : Bkz. Solucan 6a/4, 20a/2, 32b/9.

solucan : Birçoğu omurgalı hayvanlarda ve insanlarda asalak olarak, bir kısmı toprak içinde yaşayan, ufak, uzun, yuvarlak veya yassı kurt.

şon- : Sünmek, uzamak, sönmek 55b/18.

söyün- : Sönmek, parlaklığı gitmek 12a/22.

söyündür- : Söndürmek 4b/2.

şu biberi : Bkz. Madımak 113b/20.

su‘āl (A.) : Öksürük 3b/22.

su‘āl-i bārid : Soğuk öksürük 3b/22.

sū‘al (A.) : Sorma, sorulma, soru 31b/18.

suhūlet (A.) : Kolaylık, vasıtası 39b/15, 90b/5, 105a/16.

su : Hidrojenle oksijenden oluşan, sıvı durumunda bulunan, renksiz, kokusuz, tatsız madde, ab 11b/6.

şu-yı muḳaṭṭar : Damıtık su 11b/6.

sūrencān (A.) : Bkz. Güz çiğdemi veya acı çiğdem 26b/16.

sūsen (F.) : Süsengillerden, yaprakları kılıç biçiminde, çiçekleri iri ve mor renkli, güzel görünümlü ve kokulu, çok yıllık bir süs bitkisi, susam (**İris germanica**) 130a/1, 131b/7, 132b/1.

sūsen-i aḥmer : Kıızıl zanbak 132b/1.

sūsen-i ebyāz : Beyaz zanbak 131b/7.

şu'ūd (A.) : Yukarı çıkma, yükselme 35b/11.

sūbāt (A.) : Dalgınlık, hastanın dalması, koma 16a/21.

sūbhān (A.) : Allah 2a/5.

sūd : Doğumdan sonra belli bir süre yavrularını besleyebilmeleri için kadınların ve memeli dişi hayvanların memelerindeki bezler tarafından salgılanan besin değeri yüksek, tatlımsı, özel kokulu, mavi veya sarı çalan beyaz renkli sıvı 21b/23.

sūd-i mezbūr : Yukarıda bahsedilen süt 21b/23.

sūglün : Bkz. Sülün 24a/20.

sūkkān (A.) : Oturanlar, sakinler 92a/11.

şülş (A.) : Üçte bir 12a/20.

sülün : Sülüngillerden, kuyruğu çok uzun, eti yenilen bir kuş (**Phasianus colchicus**).

şülüş (A.) : Üçte bir 7a/9, 75b/11, 86a/4.

sümbül : Zambakgillerden, soğanla üretilen, 15-20 cm yükseklikte, çiçekleri kuvvetli kokulu ve türlü renkli, çok yıllık bir süs bitkisi (**Hyacinthus orientalis**).

sünbül (F.) : Bkz. Sümbül 66b/7.

sünbül-i tīb : Güzel kokulu sümbül 66b/7.

sünger (Yun.) : Genellikle denizlerde bir yere tutunarak koloni durumunda yaşayan, çok hücreli ilkel hayvan ve bu hayvanın temizlik işlerinde kullanılan, suyu fazla çeken esnek iskeleti 10a/9, 96b/18, 108a/19.

süpürge otu : Fundagillerden, çiçekleri pembe, küçük bir çana benzeyen, işlenmemiş topraklar üzerinde yetişen, kökünden ağızlık, dallarından kaba süpürge yapılan, çalı görünüşünde bir bitki, süpürge çalısı, funda, erika (**Erica**) 57a/24.

şüreyyā (A.) : Ülker yıldızı 149b/4.

sürh-bād (F.) : Yılcık 39a/4.

süst (F.) : Gevşek, sölpük 41a/13.

-Ş-

şāb (F.) : Şap 3a/8.

şaf : Fital 17a/22, 59b/2, 131b/11.

şāh (F.) : Dal, budak 2a/7.

şāh-tere (F.) : Şahteregillerden, tarla ve yol kenarlarında yetişen, 20-40 cm yükseklikte, çiçekleri hekimlikte kullanılan, çok yıllık ve otsu bir bitki (**Fumaria officinalis**) 27b/21.

şā'ir (A.) : Bkz. Arpa 69b/20.

şakāk : Göz, alın ve yanak arasında, elmacık kemiğinin üstünde bulunan çukurumsu bölge 12a/25, 62b/6, 93a/23.

şakāyiku'n-nu' mān (A.) : Bkz. Gelincik 122b/6.

şakq (A.) : Yarma, yarılma 36b/22, 52a/14, 112a/25.

şarāb (A.) : Meyve sularının ve özellikle üzüm suyunun belli usullerde mayalandırılmasından elde edilen alkollü içki; içilcek şey 5b/25.

şebboy (F.) : Turpgillerden, güzel kokulu, dar yapraklı, değişik renkli çiçekleri olan, çok yıllık ve otsu bir süs bitkisi (**Cheiranthus cheiri**) 115b/9.

şecere (A.) : Ağaçlar 2a/2.

şedid (A.) : Şiddetli, sert, katı 15a/20, 25b/9, 122b/1.

şehdāne (F.) : Kenevir tohumu 3b/23.

şehvet (A.) : Aşırı istek; cinsel istek 6a/11.

şem' (A.) : Mum 4b/1.

šem^ç-i ^çasel: Balmumu 4b/1.

šemm (A.) : Koklama, koklanma, koku alma 6a/11.

şems (A.) : Güneş 13b/22.

şerbet (A.) : Şerbet, içilecek tatlı şey 10b/2.

şevk (A.) : Diken 23b/8.

şevk-i mübârek : Bkz. Mübarek diken 23b/8.

şeytansaçı : Çit sarmaşığigillerden, ince uzun ipliksi saplarıyla, asma, baklagiller ve bazı meyve ağaçlarına sarılarak onları sömüren, klorofilsiz bir asalak bitki, şeytansaçı, bağboğan (**Cuscuta**).

şıra (F.) : Bazı meyve ve sebzelerin özlerine verilen ad 30a/10.

şiddet (A.) : Fazlalık, sıklık 20a/8.

şiddet-i berd: Şiddetli soğuk 20a/8.

şimşir : Kışın yapraklarını dökmeyen ve genellikle 1-2 m yükseklikte ve çalı görünüşünde bir bitkidir. Odunu sanayide kullanılır, yaprakları hayvanlar için zehirlidir (**Buxus sempervirens**).

şol (A.) : Şu, o 4b/8.

şorva : Çorba 18b/24, 70a/9, 75a/19.

şüniz (F.) : Siyah kimyon 151a/7.

şükûfe (F.) : Çiçek 68b/3.

şürb (A.) : İçme, içilme 6b/25.

-T-

tâ (F.) : Kadar, dek, değin 3a/20.

tâ'ife (A.) : Bölük, takım, güruh, fırka 6a/12.

ta^ç accüb (A.) : Şaşma 82a/15.

ta^ç âm (A.) : Yemek, aş 2b/19.

tab^ç (A.) : Kitap basma 149b/5.

tabaka (A.) : Kat, katman 9a/15.

ṭabḥ (A.) : Pişirme, pişirilme; ilaç kaynatma 10b/3, 76/18, 81b/17.

tābiʿ (A.) : Birinin arkası sıra giden, ona uyan 8a/25.

ṭābīʿ (A.) : Tab eden kitap basan, kitap bastıran, matbaacı; editör 77a/15.

ṭābīʿ at (A.) : Tabiat, yaratılış, huy, mizaç 2a/4.

ṭābīb (A.) : Hekim, doktor 7b/19, 101b/6, 149a/4.

tācu'l-arz : Bkz. Yer sarmaşığı 148a/4.

taʿ dīl (A.) : Değişiklik 66a/6.

ṭağarcık : Dağarcık, keçi derisinden torba 112b/13.

ṭağavvut (A.) : Büyük aptes bozma 74b/3.

ṭ(d)āğīstān (F.) : Dağlık yer 9a/12.

ṭahfif (A.) : Hafifletilme 20b/13.

ṭāhir (A.) : Temiz 68b/16.

ṭahrīk (A.) : Kışkırtma, azdırma 6b/25.

ṭahrīr (A.) : Yazma, yazılma 15a/14.

ṭahşış (A.) : Bir şeyi birine veya bir yere mahsus kılma 7a/15.

ṭakdīr (A.) : Beğenme, değer biçme 21b/21, 22b/11, 23b/1.

taʿ kīb (A.) : Arkasına düşme, arkasından gitme 15a/12.

ṭaklīl (A.) : Azaltma, azaltılma, indirme 12a/14.

ṭakşīm (A.) : Bölme, parçalara ayırma 40a/5.

ṭakṭīr (A.) : Damıtma, inbikten çekme 5b/11.

ṭakvīyet (A.) : Kuvvetlendirme 27b/18.

ṭakvīyet-i ḳalb ve miʿde : Mide ve kalbi kuvvetlendirme 40a/15.

ṭakye : Takke 147b/17.

ṭala- : Isırmak, yaralamak, sokmak 25a/14, 63a/15, 100b/12.

ṭ(d)alak : Karın boşlugunun sol üst kısmında kaburgaların hemen altında, midenin sol arka tarafında bulunan, kan dolaşımını düzenleyen ve kan yapan, yaklaşık 20 gr ağırlığında, çok damarlı, koyu kırmızı renkte, yassı uzunca organ 7a/3.

ṭaleb (A.) : İsteme, istenme, dileme 15a/20.

tamām (A.) : Tamam, tam, eksiksiz, tam olma 4b/3.

ta‘mīr (A.) : Onarma, düzeltme 46a/16.

ṭ(d)amar : Canlı varlıkların vücudunda kan veya lenf doluşımını sağlayan kanal 7a/7.

ṭ(d)amla (Fr.) : Organizmadaki ürik asidin atılmayarak vücudun bazı yerlerinde, özellikle ayak baş parmağında, topuk ve eklem yerlerin debirikmesinden ileri gelen, ağrı ve şişlerle ortaya çıkan hastalık, damla hastalığı, gut, nikris 10a/21.

tāmšāvert (A.) : Rahim durak otu 125b/17.

tamzır- : Damlatmak 3a/14.

ṭarfā (A.) : Bkz. Ilgın ağacı 56a/24.

ṭarf-ı esfel : En aşağı taraf 92a/19.

ṭarḥ (A.) : Atma, koma, bırakma 45b/15.

ṭarḥūn (A.) : Birleşikgillerden, hekimlikte kullanılan, güzel kokulu bir bitki (*Artemisia dracunculus*) 108b/10.

ṭarīḳ (A.) : Yol; usul 9a/2.

ṭarṭar : Kumruya benzer bir kuş 81b/13.

ṭaşfiye (A.) : Saf kılma, kılınma, saflaştırma; temizlenme 9b/14.

ṭaşra : Bir ülkede başşehir veya diğer önemli şehirler dışında kalan yerler, dışarlık, dışarı 4a/23.

ṭaḥīr (A.) : Temizlenme, paklanma 144a/21.

ṭāūn (A.) : Vebâ, yumurcak denilen salgın hastalık 5b/18.

ṭayak : Dayanılacak şey, mesnet 79b/8.

ṭ(d)ayanğın : Dayanıklı, sağlam 8b/14.

tāze (F.) : Körpe, sulu, yaş 4a/8.

te‘ālā (A.) : “Yüksek olsun!” manasına gelen bir söz olup Allah adıyla birlikte kullanılır: Allahu-teâlâ, Hakk-teâlâ ve tekaddes 2a/5.

teberrüd (A.) : Soğuma 35b/15.

tebevül (A.) : İşeme 10b/16.

tebrīd (A.) : Soğutma, soğutulma 30a/13.

tebriye (A.) : Aklama, temize çıkarma 119a/6.

tecāvüz (A.) : Sınırı aşma, saldırma, sataşma 15a/20.

tecfif (A.) : Kurutma, kurutulma 8a/17, 105b/18, 118a/1.

tecrübe (A.) : Tecrübe, deneme, sınama 4b/5, 136b/1.

tecrübāt-ı ‘adīde : Çok kere tecrübe edilmiş 136b/1.

tecviz (A.) : Caiz görme, izin verme 15a/21.

tedāvī (O.) : İlaç verme, iyileştirmek için bakma 4b/6.

tedrīc (A.) : Derece derece, basamak basamak ilerletme, azar azar hareket 23b/13.

tefāvüt (A.) : İki şeyin birbirinden farklı olması 124b/10.

te’hīr (A.) : Sonraya, geriye bırakma 68a/25.

tehyī’ (A.) : Hazırlama, hazırlama 134b/20.

tekātur (A.) : Damlama, damla damla dökülme 16a/1.

tekellüfāt (A.) : Güçlülere, zorluklara katlanmalar 40a/6.

te’kīd (A.) : Pekiştirme, sağlamlaştırma 78b/12.

tekrār (A.) : Bir şeyi iki veya daha çok defa yapma 11b/4.

teksīf (A.) : Koyu ve sık yapma, bir sıvıyı koyulaştırma 48b/8.

tekzīb (A.) : Yalanlama 98a/22.

telef (A.) : Hayvanı yok etme, öldürme, boş yere harcama, yıpratma 46a/5.

telyīn (A.) : Yumuşatma, yumuşatılma; liynet verme, içi yumuşatma, kabızlıktan kurtarma 2b/6.

temr (A.) : Bkz. Hurma 27b/7.

temr-i Hindī : Hind hurması (Bkz. demirhindi) 27b/7.

temregü : Bkz. Temreği 21b/2, 106b/20, 109a/23.

temreği : Bir çeşit deri hastalığı.

tenākūş (A.) : Azalma, eksilme 73a/16.

tenāvül (A.) : Alıp yeme, alınıp yenilme 8a/7.

tenbīh (A.) : Uyarma, uyarı 105a/1.

ten-dürüst (F.) : Sağlam, kuvvetli 24a/8, 115a/3, .

- teneffüs** (A.) : Nefes, soluk alma 3b/4.
- tenkiye** (A.) : Kalın bağırsağa su verme ve bu iş için kullanılan alet 4b/7.
- ter** (F.) : Yaş, ıslak, rutubetli; taze 8b/15.
- tergîb** (A.) : Arzu ettirme, isteklendirme 53b/6.
- terbiye** (A.) : Bazı yemeklere konulan yumurta, limon, sirke, salça gibi şeyler 6b/20.
- tere otu** : Turpgillerden, yaprakları salata olarak yenen baharlı bir bitki (**Lepidium**) 6a/20.
- terementin** (Yun.) : Kozalaklı ağaçlardan ağacın çizilmesiyle veya kendi kendine akan ve yağlı boya yapımında, yağlı boyaların inceltilmesinde şeffaflaştırılmasında kullanılan reçine 7a/15.
- terkîb** (A.) : Birkaç şeyi birleştirip karışık bir şey meydana getirme, birleştirme 6a/13, 17b/15, 22a/11.
- terkîk** (A.) : İnceltme, ince döğme, yumuşatma 11a/22.
- tertîb** (A.) : Dizme, sıralama, hazırlama 31b/10.
- teshîl** (A.) : Kolaylaştırma 83b/23.
- te'sîr** (A.) : İşleme, dokunma, içe işleme 4b/22.
- teskîn** (A.) : Sakin kılma, yatıştırma, yatıştırılma 3a/14.
- teslîm** (A.) : Bir emaneti yerine verme 31b/15.
- tesmiye** (A.) : Adlandırma, ad koyma, ad verme 85b/25.
- tesyîl** (A.) : Sel gibi akıtma, akıtılma 13a/20.
- teşennüc** (A.) : Buruşma, buruşuk olma; adalelerin kasılması, gerilip büzülmesi, ispazmoz 29a/20, 119b/13, 132a/15.
- teşennüş** : Bkz. Teşennüc 73b/8, 80b/21.
- teşennüş-i bârid* : Derin kırışıklık 80b/21.
- teşrîn** (A.) : Eskiden yılın onuncu ve onbirinci aylarına verilen ortak ad 16b/22.
- teşrîn-i evvel* : Ekim ayı 16b/22.
- teşvîş** (A.) : Karıştırma, karmakarışık etme 19b/15.
- tevärih** (A.) : Tarihler 14b/15.

tevellüd (A.) : Doğma, doğum 20a/24.

tevfik (A.) : Uydurma, uydurulma, uygunlaştırma 2a/5.

te'yid (A.) : Pekiştirme 78b/12.

tezâdd (A.) : Birbirine zıd olma, birbirinin aksine olma 24b/12.

tibâb (A.) : İlaç 117a/7.

tırfil (A.) : Yonca 151b/9.

tıb (A.) : Güzel koku, güzel kokulu nesne 110b/7.

tibn-i Mekke (F.) : Bkz. Mekke ayrığı 124a/17.

tiftik (F.) : Eskiden yara tedavisinde pamuk yerine kullanılan tiftik yünden sargı 4a/18.

tin (A.) : Balçık, çamur 39b/20.

tin (A.) : Bkz. İncir 20a/3.

tiryāk (A.) : Zehirlenmeye ve bazı hastalıklara karşı kullanılan macun, panzehir 17a/3, 97a/9.

tiryāk-ı fellāh : Çiftçi panzehiri 97a/9.

tiz (F.) : Tez, çabuk 21b/1.

tohum (F.) : Bitkilerde döllenme sonunda yumurtacıktan oluşan ve yeni bir bitki oluşmasını sağlayan tane 8b/18.

tomuruk : Ağacın kesilerek silindir biçimine getirilmiş gövdesi 62a/12.

ṭ(d)okuz ṭoflu : Bkz. Hanımeli 150a/22.

ṭ(d)olayı : Dolayı 9a/14.

tuffāḥ (A.) : Elma 32b/21.

ṭül (A.) : Uzunluk, boy 2a/20.

ṭülānī (A.) : Boyuna, uzunluğuna 2a/7, 36b/4147a/7.

turmus (A.) : Bkz. Acı bakla 42a/17.

turunc (F.) : Turunç, acı portakal 32a/14.

tüt (F.) : Bkz. Dut 22a/19.

tütüyā (A.) : Çinko 29a/7, 60a/10, 129a/7.

tülbent : Pamuktan ince ve seyrek dokunmuş hafif ve yumuşak bez .

türâbî (A.) : Toprağa mensup 33a/15.

tütsü : Buhar ve pulvarize ilaçların tedavide kullanılması.

tütün : Duman.

-U-

‘**udu’l-ķahr** (A.) : Bileşikgiller familyasındandır. Kuzey Afrika kökenlidir. Pembe çiçekli çok yıllık otsu bir bitkidir. Kurutulmuş köklerinden dekoksiyon halinde dıştan sürülerek faydalanılır. Romatizma ve nevritlerde kullanılır (**Anacyclus Pyrethrum**) 17b/3.

uğur : Zaman 3a/25.

‘**ufünet** (A.) : Pis, koku; iltihap, yangı 25a/5, 59b/12, 95b/22.

‘**ufüşet** (A.) : Kekrelik 147a/8.

‘**uķubet** (A.) : Ceza 105a/4.

‘**unnāb** (A.) : Bkz. Hünnap 38b/17.

‘**unşul** (A.) : Bkz. At(d)a soğanı 120a/23.

‘**unşur** (A.) : Mürekkep cisimleri meydana getiren basit cisimlerden her biri, eleman 63a/7.

‘*unşur-ı ħāk* : Toprak unsuru 63a/7.

ur (Erm.) : Canlı organizmanın herhangi bir yerinde, aynı cins hücrelerin anormal bir şekilde çoğalması sonucu meydana gelen hastalıklı kitle veya yumru 17a/20.

‘**urūķ** (A.) : Damar 14b/19.

‘**uşāre** (A.) : Özü sıkılan şeylerden çıkan su 4b/22, 96a/3, 103a/17.

‘**usret** (A.) : Zorluk, güçlük, zahmet, sıkıntı, zorluk 7a/7.

uşul (A.) : Kökler, asıllar 135a/24.

uyuz : Örümcekgillerden, çıplak gözle görülmeyen bir böceğin meydana getirdiği kaşıntılı, bulaşıcı deri hastalığı; bu hastalığa tutulmuş olan 4a/4.

uznu’l-fāru’l-kebīr (A.) : Büyük sıçan kulağı 148b/3.

-Ü-

ümm-i şıbyān (A.) : Epilepsi 98b/17, 136a/24, 150a/23.

üstübeç (F.) : Boyacılıkta kullanılan, kurşun karbonat ve kurşun hidroksitten ibaret zehirli madde 6b/7.

üş- : Topluca gelmek, topları vermek, üşüşmek 29b/14.

üves : Bkz. Üvez 36b/1.

üvez : Gülgillerden, orta boylu bir ağaç (**Pirus sorbus**); bu ağacın muşmulaya benzeyen yemişi 78b/5.

-V-

vāfir (A.) : Çok bol 12b/8, 16b/9, 22a/10.

vākıf (A.) : Duran, ayakta duran 31b/20.

vaḳıyye (A.) : Okka, dörtyüz dirhemlik tartı 15a/4.

vaḳit (A.) : Vakit, zaman 50b/16.

vaḳt-ı ḥācet : Lüzümlü vakit, ihtiyaç zamanı 50b/16.

varak (A.) : Yaprak, yazılmış kağıt 119b/1.

vārid (A.) : Gelen, vasıl olan, erişen 147a/21.

vaz^c (A.) : Koyma, konulma; meydana getirme 4a/13, 7a/16.

vaz^c-ı ḥaml : Doğurma 4a/13.

vebā'ıyye (A.) : Vebaya ait, veba ile ilgili 5b/23.

vecā^c (A.) : Ağrı, sızı, acı 123b/16.

vecā^c-ı şadr : Göğüs ağrısı 123b/16.

vech (A.) : Üst, satıh, düz, yüz; ön; sebep, vesile, münasebet 10b/23, 13a/5, 33b/22.

vech-i meşrūh : Anlatıldığı usul ile 33b/22.

vech-i mezkūr : Yukarıda geçen usul ile 13a/5.

vech-i sâbıḳ : Geçen usul ile 3b/3.

vehm (A.) : Kuruntu, yersiz korku 8a/25.

velâdet (A.) : Doğum, doğma, doğuş 83b/23.

veled (A.) : Çocuk 8a/25, 49a/5, 124a/11.

ve'l-hâşıl (A.) : Sözü'nün kıyası 11a/24.

verd (A.) : Gül 61a/11.

verem (A.) : Koch basilinin yol açtığı bulaşıcı hastalık 7a/5, 19b/19, 23b/4.

vişne : Gülgillerden, dalları kırmızımtırak, çiçekleri beyaz renkte, kiraza benzer bir ağaç (**Cerasus vulgaris**); bu ağacın genellikle reçel ve şerbet yapılan, kırmızı renkte ekşimtırak meyvesi, ekşi kiraz 40a/4.

vustâ (A.) : Orta, ortada bulunan, arada olan; iç 18b/14.

-Y-

yâbis (A.) : Kuru 2b/16, 88a/12, 94b/15.

yaķı : Tedavi maksadıyla vücudun ağrıyan, hasta olan yerlerine yapıştırılan, üzerine koyu lapa halinde bir madde yayılmış olan bez veya bu iş için özel olarak hazırlanmış eczalı parça 2b/7.

yalabık : Parlak 30/3.

yalı (Rum.) : Deniz, göl ve nehir kenarındaki düz ve açık arazi 6b/ 11.

yalınkat : Tek kat, hafif, ince 86b/24.

yan ağrısı : Akciğer ve akciğer zarı hastalıklarının en sık rastlanan belirtilerinden biri de yan ağrılarıdır. Burada hastalar nefes aldıklarında veya öksürdüklerinde göğüs kafesinin yanlarında genellikle batar tarzda bir ağrıdan yakınır. Yan ağrıları sıklıkla akciğer tüberkülozu zatürree (pnömoni), akciğer zan iltihapları, akciğer embollileri, akciğer apsesi ve gangreni, akciğer zarları yapışıklıkları gibi durumlarda orataya çıkar 9a/20.

yanıkara : Kara kabarcık, kara yanık, şarbon 11a/2, 28b/18, 48a/20.

yâ'ni (A.) : Demek, şu demek; sözü'nün kıyası, doğrusu, senin anlayacağını 4b/8.

yapaķ : Kırkılmış koyun yünü 66a/17.

yara : Bir dış etkiyle, bir hastalık veya arıza sebebiyle vücutta meydana gelen kesik, yarık veya çıban 8a/19.

yāsem (F.) : Bkz. Andız.129a/22.

yāsemīn (F.) : Yasemin, beyaz veya sarı renkli bazen pembe çiçek açan bir ağaç ve bu ağaçcığın güzel kokulu çiçeği 2a/3.

yaşşı : Yayvan ve düz 20a/11, 119b/15, 121b/23.

yavuz : Kötü, fena; sert, azgın, keskin, güçlü, çetin 28a/18.

yay : Yaz, sıcak mevsim 28a/14.

ya' zīz (A.) : Çayır hindibâsı 106b/23.

yazma : Kabakulak 76a/11, 55b/17, 140a/13.

yek (F.) : Bir, tek 119b/1.

yek-varak : Bir sayfa 119b/1.

yel otu : Bkz. Eğir otu 123a/5.

yeldir : Yerinde duramayan, kımıldayan, deprem 64b/9.

yemiş : Meyve 6b/15.

yemişken : Bkz. Alıç 35b/6.

yer fesleğeni : Sütleğengillerden, otsu veya odunsu sürüngen gövdeli bitki, yaban fesleğeni (**Mercurialis**).

yer sarmaşığı : Gebre otugillerden, nemli yerlerde, duvar diplerinde yetişen bir bitki (**Cleome**).

yılan yasdığı : Yıllanyastığıgillerden, sulak ve nemli yerlerde yetişen, kök sapında süt görünüşünde, yakıcı ve acı bir öz su bulunan, zehirli bir bitki (**Dracunculus vulgaris**) 118b/4.

yılancık : Streptokok denilen mikropların bir sıyrığa veya yaraya bulaşarak yaptıkları hastalık, kızılıyörük; kemik veremi 39a/2.

yollu : Çizgili 8a/11.

yonga : Kesilen, yontulan veya rendelenen bir şeyden çıkan parça, kamga 38a/21.

yoşul : Yosun 26a/3.

yu- : Yıkamak 114b/10. .

yubūset (A.) : Kuruluk 4b/16, 68a/4, 76b/13.

yufka : İnce ve çabuk kırılır, dayanıksız 8b/17.

yürek : Kalp; mide; karın 5a/19.

-Z-

zāc (A.) : Demir sülfat 7b/2.

zāc-ı kıbrıs : Göztaşı 7b/2.

zā' f (A.) : Zayıflık, kuvvetsizlik 14b/11.

zā' ferān (A.) : Bkz. Safran 29b/11, 134b/10.

zā' ferān-ı yabānī : Yabani safran 134b/10.

zağla- : Bilemek 59b/21.

zāhib (A.) : Gidici, giden 43a/23, 49b/22, 133a/11.

zāhir (A.) : Görünen, görücü, açık, belli, meydanda 2b/8.

zāhir-i beden : Bedenin görünen yeri 2b/8.

zahire (A.) : Gerektiği zaman harcamak üzere anbarda saklanan hububat, yiyecek 68b/6.

zahmet (A.) : Sıkıntı, eziyet, rahatsızlık 5a/4.

zahr (A.) : Arka, sırt 8b/12.

zā'id (A.) : Artan, artıran 3a/5, 21a/6, .

zā' if (A.) : Zayıf, gücsüz, kuvvetsiz, tâkatsız, kansız, arık 2b/19, 9a/19.

zā'il (A.) : Sona eren, devamlı olmayan 4a/12.

zālik (A.) : Şu, o 101a/8.

zaman : Bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre, vakit 81b/11.

zamān-ı kalīl : Az zaman 81b/11.

zambak (A.) : Zambakgiller familyasından, pek çok türü bulunan, güzel, iri, beyaz çiçekli, çok yıllık süs bitkisi (**Lilium candidum**).

zamm (A.) : Artırma, katma 15a/23, 29a/1, 78a/25.

zanabu'l-ḥayl : Bkz. Atkuyruğu 119b/8.

zanbaḳ (A.) : Bkz. Zambak 2a/6.

zamḡ (A.) : Bazı ağaçların kabuklarından sızdıktan sonra renksiz veya sarımtırak renkte katı bir madde halini alan camsı yapıştırıcı madde 2b/13, 22a/3.

zamḡ-ı mezbūr : Adı geçen zamk 22a/3.

zann (A.) : Sanma, sanı, sezme 15a/17.

zann-ı ḡālib : Hakikate en yakın olan zan 15a/17.

zar : Bitkilerin çeşitli yerlerini saran ince tabaka 18b/12.

zarar (A.) : Zıyan, eksiklik, kayıp 15a/22.

zebūn (F.) : Zayıf, güçsüz, aciz 140b/21.

zehir (F.) : Orgaizmaya girince kimyasal etkisiyle fizyolojik görevleri bozan ve miktarına göre canlıyı öldürebilen madde, aḡı, sem 10b/1, 80a/23, 83a/11.

zeker (A.) : Erkeklik organı 19b/1, 24a/22, 58b/9

zenbil çiçeḡi : 30-60 cm yükseklikte, bir yıllık otsu, batıcı ve tüylü ve açık mavi çiçekli bir bitkidir. Kuzey Anadolu bölgesinde yetişir. İdrar artırıcı olarak kullanılır 2a/8.

zencār (A.) : Bakır pası 148b/1.

zenne (O) : Kadın kısmı 30b/9.

zer' (A.) : Tohum saçma ekme 79b/7, 104b/13, 143a/18.

zerdālū (F.) : Sarı erik 35b/18.

zerrīn-i ḳadeḡ : Bkz. Nergis 133a/21.

zeytin (A.) : Zeytingillerden, Akdeniz ülkelerinde yetişen, uzun ömürlü, yaprakları küçük ve gümüş rengine bir ağaç (**Olca sativa**); bu ağacın yüksek besin değeri olan, önce yeşil iken sonra karararak tek çekirdekli, yağlı meyvesi 2b/14.

zī- (A.) : "sahip" manasına kelimelerin başlarına getirilerek birleşikler yapar.

zī-kıymet : Kıymet sahibi 97a/13.

zift (A.) : Kara sakız, katranından çıkarılan, az sıcakta eriyen katı, siyah, parlak bir madde olup en çok gemi kalafatında kullanılır 4a/12.

zıkr (A.) : Anma, anılma, bildirme 9a/25, 59b/24, 60a/14.

zīnet (A.) : Süs 86b/3.

zīrā' (A.) : Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsü [75-90santim arasında değişen şekilleri vardır.] 15a/10, 63b/21, 77b/7.

zīrā (F.) : Çünkü, şundan dolayı ki 6a/13.

ziyāde (A.) : Artma, çoğalma, çok bol, aşırı fazla 8b/12.

zufa (İbr.) : Bkz. Çördük otu 13a/24.

zuhūr (A.) : Görünme, meydana çıkma, başgösterme, türeme 4a/11, 6b/18, 20a/11.

zulmet (A.) : Karanlık 4a/7, 50b/9, 60a/5.

zu'm (A.) : Zan, sanı, boş inanç 38a/16.

zu'rūr (A.) : Bkz. Muşmula 35b/1.

zühre taragı : Bkz. Kişkiş 103b/19.

zükām (A.) : Nezle 2b/3, 12b/3, 81a/18.

ESERDE GEÇEN BAZI BİTKİLERİN BOŞNAKÇA KARŞILIKLARI

BOŞNAKÇA

Çıra Ağacı 7b/11	Bor 7b/12
Çam Ağacı 8b/9	Esmerce 8b/11
Şeftali Ağacı 34b/15	Konseki İştav 35a/25
‘ Anber-i Baris 43b/10	Dırac 44a/15
Yemişgen Ağacı 44a/16	Gulug 44a/20
Kızıl Ağaç 51a/23	Yuha 51b/14
Kara Ağaç 51b/15	Brest 51b/23
Dıbuk (Ökse) 55a/20	İmela 55b/23
Akça Ağaç 55b/24	Maklen 56a/11
Germişek Ağacı 56a/12	Evdika 56a/23
Süpürge Ağacı 57a/24	Berez 58a/8
Bögürtlen Dikeni 64b/24	Usteruga 65b/6
Kırmızı Bögürtlen 65b/7	Malina 65b/23
Saz 67b/ 24	Paparat 68a/18
Nohut 75a/22	Konseki İştav 75b/24
Laboda 85a/13	Diyoya İştav 85a/16
Zühre Tarağı 103b/19	Kerebenaca 103b/20
Lihnis 105b/25	Mudrak 106a/2
Sarı Hardal	Bila İslaçiçe 111b/3 – Gorçiçe 111b/4
Kırmızı Hardal	Çerta İslaçiçe 111b/4
Su Biberi 113b/20	Verebla 113b/21
Halidonyon-ı Kebîr 115b/4	Rosopas 115b/17
Mev Otu 125b/17	Koparnik 125b/19

Kara Boya 126a/12	Kozlık 126a/13
Kedi Otu 128b/8	Fopitnik 128b/8
Andız 129a/22	Oman 129a/22
Susen 130a/1	Saplıca 130a/2
Kızıl Zambak 132b/1	İzlatanu Galavek 132b/14
‘Ayn-ı Safa 135a/1	Neven 135a/3
Esedü’l-‘ades 138b/11	Puvudac 138b/25
Bakla Otu 139a/1	Rasbodnik 139a/3
Sinirli Otu 139a/24	Bokvica 139b/1
Karga Ayağı 140b/10	Veraniyanuga 140b/10
Teke Sakalı 141a/3	Kozi Brad 141a/4
Buhur-ı Meryem 145a/1	İsvinsiki 145a/2
Anagalis 146a/22	Kojimur 146a/22
Sarmaşık 146b/25	Berslan 146a/25
Kaktüs 148a/3	Pupunaç 148a/4
Sıçan Kulağı 148b/4	Mişiye 148b/4
Küçük Sıçan Kulağı 148b/15	Rungavec 148b/16
Meyan Kökü 149a/17	Lekuriçeh 149a/18
Kenevir 150a/9	Koneble 150a/9
Akuyileyya 150b/21	Urliçek 150b/22
Morsusdiyabuli 151a/25	Diyavoliski 151b/2

SONUÇ

Kitâbu'n-Nebât botanik, tıp ve eczacılık alanlarında verdiği bilgiler açısından önemli bir eserdir. Arap harflerinden Latin harflerine aktarırken amacımız bu kıymetli eseri herkesin okuyabilmesidir.

Çalışmamızın başında eserin yazarı Yunanlı hekim Dioskorides ve mütercimi Osman b. Abdurrahmân'ın hayatı, eserleri ve *Kitâbu'n-Nebât* hakkında bilgi vermeye çalıştık. Biz eserin bir kısmını (2a-151b varakları) Latin harflerine çevirdik. XVIII. yüzyıla ait bir metin olan *Kitâbu'n-Nebât*'ın Gramer İncelemesinde, eserde olan ses hadiselerini; sözlük kısmında ise metinde geçen kelimelerin metindeki anlamlarını vermeye çalıştık.

Sağlıklı olmanın ve sağlıklı yaşamının öneminin gittikçe arttığı günümüzde *Kitâbu'n-Nebât*, sadece botanik, tıp, eczacılık ve alternatif tıpla ilgilenenler için değil herkesin okuyabileceği ve verdiği bilgileri kolayca uygulayabileceği bir kaynaktır.

KAYNAKLAR

ADIVAR, Adnan 1943, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Maarif Matbaası, İstanbul

ANA BRITANNICA GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ 2004,
“Dioskorides” Maddesi, Ana Yayıncılık, İstanbul, s. 306.

ARAŞTIRMA RİSÂLELERİ 1984, (Haz. Yusuf Özbek), C. II, YY.,
İstanbul

AYVERDİ, İsmail 2005, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yay.,
İstanbul

BAYTOP, Turhan 2007, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, TDK. Yay., Ankara

BÜYÜK LAROUSE SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ, “Dioskorides”
Maddesi, Milliyet Gazetecilik A.Ş., C. 6, İstanbul, s. 3200.

DERLEME SÖZLÜĞÜ 1993, TDK. Yay., Ankara

DEVELLİOĞLU, Ferit 2002, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın
Kitabevi, Ankara

GÜLENSOY, Tuncer 1987, “Rumeli Ağzlarının Ses Bilgisi”, *Türk Dili
Araştırmalar Yıllığı Belleten 1984*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, s. 87-
147.

GÜMÜŞKILIÇ, Mehmet 2004, “Rumeli Türkçesinin İstanbul Türkçesi Konuşma Diline Etkisi”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, Ankara, s. 1309-1313.

GÜMÜŞKILIÇ, Mehmet 2005, *Phological Features Of The 18th Century Ottoman Turkish I, II, III, IV, V, VI*”, Harvard Üniversitesi Yakınoğu Diller ve Medeniyetleri Bölümü, Amerika Birleşik Devletleri

Hayatizâde Mustafa Feyzi Efendi 1974, *Yabanî Bitkiler Sözlüğü*, (Çev. Hadiye Tuncer), Tarım Bakanlığı Yay.,

İMLÂ KLAVUZU 1999, TDK. Yay., Ankara

İZGİ, Cevat 1997, *Osmanlı Medereselerinde İlim*, İz Yayıncılık, İstanbul, s. 177-182.

KANAR, Mehmet 1999, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Deniz Kitabevi, İstanbul

KAZANCIGİL, Aykut 2007, *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji*, Etkileşim Yay., İstanbul

KOÇ, Mustafa 2007, “Pedanius Dioscorides’in Hyles Iatrikes’i, Andrea Mattiholi’nin Materia M’ dica’sı ve Türkçe Çevirisi Kitâbu’n-Nebât”, *I. Ulusal İslam Elyazmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Türçek , İstanbul

KUTLUER, İlhan 2000, “İlm-i Nebât” Maddesi, *TDV İSLÂM ANSKLOPEDİSİ*, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul

OSMANLI COĞRAFYA LİTERATÜRÜ TARİHİ, C. 1, IRCICA, İstanbul
2000, s. 157-160.

OSMANLI TIBBÎ İLİMLER LİTERATÜRÜ TARİHİ, C. 1, IRCICA,
İstanbul 2008, s. 425-426.

REDHOUSE, S. James 1992, *A Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yay.,
İstanbul

STEINGASS, F. 1930, *Persian English Dictionary*, Londra

ŞEŞEN, Ramazan 1995-1997, “Belgrad Divanı Tercümanı Osman B.
Abdülmennân ve Tercüme Faaliyetindeki Yeri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, s. 305-320.

TÜRKÇE-SIRPÇA SÖZLÜK 1997, TDK. Yay., Ankara

TÜRKÇE SÖZLÜK 1988, TDK. Yay., Ankara

*Yazma Eserlerden Tıbbi Bitki Sergisi, 38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi
2002*, (Yayına Hazırlayanlar: Nil Sarı, Hüseyin Yazıcı, Mustafa Çiçekler, Neriman
Özhatay), ISHM, İstanbul

YENİ TARAMA SÖZLÜĞÜ 1983, TDK. Yay., Ankara

TIPKIBASIM